

**RELAȚII ROMÂNNO-UCRAINESE.
ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE**

**РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ.
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

**ROMANIAN-UKRAINIAN RELATIONS.
HISTORY AND CONTEMPORANEITY**

Coordonator / Упорядник:

Irina Liuba HORVAT / Ирина Люба ГОРВАТ

Colegiul de redacție / Редакційна колегія:

Redactor principal / Головний редактор:

Ion COVACI / Иван КОВАЧ

Redactori / Редактори:

Anastasia VENESH / Анастасія ВЕГЕШ

Cristian VIRAG / Крістіян ВІРАГ

Paula VIRAG / Паула ВІРАГ

Сіпріян ASTALOȘ / Чіпріян АСТАЛОШ

Tehnoredactare / Техноредагування:

Cristian VIRAG / Крістіян ВІРАГ

Referenți științifici / Наукові рецензенти:

Irina Liuba HORVAT / Ирина Люба ГОРВАТ

Микола ВЕГЕШ / Mykola VENESH

Paula VIRAG / Паула ВІРАГ

Lucrare finanțată de

UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

**AL VII-LEA SIMPOZION „RELAȚII ROMÂNNO-
UCRAINENE. ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE”**

**VII СИМПОЗИУМ «РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ
ВІДНОСИНИ. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ»**

**THE 7TH SYMPOSIUM
„ROMANIAN-UKRAINIAN RELATIONS.
HISTORY AND CONTEMPORANEITY”**

Editor
Irina Liuba HORVAT / Ірина Люба ГОРВАТ

Editura Muzeului Sătmărean
2016

CUPRINS / ЗМІСТ / CONTENTS

- Cuvânt înainte / Вступне слово / Foreword** **13**
Микола Вегеш / Mykola Vehesh
- Задорожний Володимир / Volodymyr Zadorozhnei** **19**
Румунсько-українські відносини: спогади задорожного володимира євгеновича про наукові взаємини істориків (за матеріалами симпозіумів-конференцій)
Relații româno-ucrainene: amintirile prof. Volodymyr Zadorozhny despre relațiile științifice ale istoricilor (după materialele simpozioanelor și conferințelor)
Romanian-Ukrainian relations: memories prof. Volodymyr Zadorozhny relations scientific historians (after materials symposiums and conferences)
- Ферков Оксана / Okszana Ferkov** **23**
«Марамороські дипломи ...» Яноша Мігалі як джерело дослідження земельно-майнових відносин Мараморощини доби Анжу та Люксембургів
“Maramureș diplomas ...” János Mihályi as source for the research of the property relationships in Maramureș during the Anjou and Luxembourg dynasties
„Diplomele maramureșene ...” Ioan Mihályi ca sursă de cercetare a relațiilor funciare și de proprietate din Maramureș în perioada domniei dinastiilor Anjou și Luxemburg
- Володимир Гуцул / Wolodymyr Hucul** **33**
Виправа до Молдавії 1497 року польського короля Яна-Ольбрахта Ягеллона: проблеми та інтерпретації
Moldavian campaign of polish king Jan-Olbracht in 1497: problems and interpretations
Campania moldovenească a regelui polon Jan-Olbracht în 1497: probleme și interpretări
- Володимир Мойжес / Volodymyr Moizhes** **43**
Культурно-хронологічні горизонти багатопшарового поселення Ужгород-Горяни (Урочище Ротонда)
Orizonturile cultural-cronologice ale așezării multistratificate de la Ujgorod-Goryany (Rotunda)
Cultural and Chronological Horizons of Multi-Layer Settlement of Uzhhorod-Horyany (Rotonda Tract)

- Володимир Фенич / Volodymyr Fenych** 55
 «Ахіллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії
“Achilles heel” of the Greek Catholics: the Romanian bishop Alex Pócsi (1753-1816-1831) and the first two divisions of the Mukachevo Diocese
„Călcâiul lui Ahile” al greco-catolicilor: episcopul român Alexa Pócsi (1753-1816-1831) și primele două divizări ale Episcopiei de Mukacevo
- Markanych Mykhailo / Марканич Михайло** 75
 Архів п'яти коронних міст Мараморошу (Закарпаття)
File five cities crown Maramorosh (Zakarpattya)
Arhiva celor 5 orașe regale (Transcarpatia)
- Микола Вегеш / Mykola Vehesh**
Люба-Ірина Горват / Liuba Irina Horvat 91
 До питання про історію виникнення і діяльність Гуцульської Республіки
About the history of the origin and the activity of the Hutsul Republic
Despre problematica privind istoria înființării și activitatea Republicii Hutsule
- Mihai Hafia Traista / Михайло Трайста** 101
 Образ козака-українця в румунській історичній літературі
Imaginea cazacului ucraïnean în literatura istorică din România
The image of the Ukrainian Cossack in the Romanian historical literature
- Paula Virag / Паула Віраг**
Irina Liuba Horvat / Ірина Люба Горват 113
 Mișcarea naturală a populației din comitatul Satu Mare în perioada primului război mondial
The natural movement of the population from Satu Mare County during the First World War
Природний рух населення комітату Сату Марє в період Першої світової війни
- Claudiu Porumbăcean / Клаудіу Порумбечян** 121
 Împărțirea bunurilor fostului județ Ugocea între România și Cehoslovacia în urma divizării lui de frontiera dintre cele două state
The partition of the assets of the former Ugocea County between Romania and Czechoslovakia following the establishment of the new frontier between the two states
Поділ матеріальних цінностей колишнього повіту Угочя після його розділення між Румунією та Чехословаччиною

- Сергій Гакман / Serhii Hakman** 141
Буковина на перехресті етнічних та геостратегічних інтересів у першій половині XX століття
Bukovina at the crossroads of ethnic and geostrategic interests in the first half of the XX century
Bucovina la intersecția intereselor etnice și geostrategice în prima jumătate a sec. XX
- Юрій Данилець / Iuri Danylets** 161
Православний рух на Закарпатті на поч. XX ст. (на матеріалах румунського походження)
The Orthodox movement in the early twentieth century Transcarpathia (based on materials of Romanian origin)
Mișcarea ortodoxă în Transcarpatia la începutul secolului XX (pe baza materialelor de origine română)
- Василь Міщанин / Vasyl Mishchanyn** 173
Возз'єднавчі процеси українців Мараморощини у контексті возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР 1944-1945 років
Reunion processes of Ukrainians of Maramoroshyna in the context of reunification of Transcarpathia with Ukraine of 1944-1945 years
Procesul de reuniune a ucraienilor din Maramureș în contextul reunificării Transcarpatiei cu Ucraina în anii 1944-1945
- Іван Вовканич / Vovkanych Ivan**
Олександр Златін / Zlatin Olexandr 189
Територіальний аспект політики Румунії щодо України у посткомуністичний період
The territorial aspect of the Romania's policy towards Ukraine during the postcommunist period
Aspectul teritorial al politicii României față de Ucraina în perioada post-comunistă
- Lőrincz Norbert / Лорінц Норберт** 203
Romanian-Ukrainian Diplomatic Relations after 1989. A brief summary of the key events
Relațiile diplomatice româno-ucrainene după 1989
Румунсько-українські дипломатичні відносини після 1989 р
- Dumitru Cernescu / Дмитро Черненко** 213
Scurt istoric al ucraienilor din Dobrogea
Коротка історія українців Добруджі
Brief history of the Ukrainians of Dobrogea

- Liber Ivan / Лібер Іван** **217**
Ucrainenii din Caraș-Severin – începătorii ucrainismului în Banat
The Ukrainians from Caraș-Severin – creators of the Ukrainianism in the Banat
Українці Караш-Северіну – засновники Банатського українства
- Ștefan Buciuta / Степан Бучута** **223**
Realizările obținute de către Uniunea Ucrainenilor din România pe parcursul a 25 de ani de existență (1990-2015)
The achievements of the Union of Ukrainians in Romania during the 25 years of existence (1990-2015)
Союз українців Румунії від 1990 до 2015 рр. Досягнення за 25 років діяльності
- Кендзера Алла / Alla Kendzera** **231**
Співпраця Товариства «Україна-Світ» та Союзу українців Румунії: вчора, сьогодні, завтра
Collaboration Association „Ukraine-World” with the Union of Ukrainians in Romania: yesterday, today, tomorrow
Colaborarea Asociației „Ucraina-Lumea” cu Uniunea Ucrainenilor din România: ieri, astăzi, mâine
- Hrihorciuc Victor / Віктор Грігорчук** **247**
Unele considerații privind interferențele și confluențele ucraineano-române în spațiul cuprins între Carpați și Nistru
Some considerations regarding the Ukrainian-Romanian interferences and confluences in the region between the Carpathians and the Dnister
Деякі погляди щодо інтерференцій українсько-румунського співжиття в Карпатському і Дністровському просторі
- Cristina Oana Busuioc / Крістіна Оана Бусуйок** **259**
Văgaș – Restaurarea iconostasului din vechea biserică de lemn
Văgaș – Restoration of old wooden church iconostasis
Вегаш – Реставрація іконостасу зі старої дерев'яної церкви
- Коцан Василь / Kotsan Vasyl** **267**
Традиційні народні сорочки українсько-румунського етнічного порубіжжя XIX-першої половини XX ст. (на прикладі Закарпатської області)
Traditional folk shirt Ukrainian-Romanian ethnic borderlands XIX-early XX century (in Transcarpathian region)
Сăтășіle populare tradiționale din zonele etnice limitrofe ucraineano-romănești din secolul XIX-începutul secolului XX. (Studiu de caz: regiunea Transcarpatia)

- Chascec Irina / Кашчек Іріна** **289**
Importanța păstrării tradițiilor și obiceiurilor de primăvară
The importance of preserving the traditions and customs of spring
Важливість збереження весняних традицій та звичаїв
- Iurcea Iustina / Юрчя Юстина** **293**
Predaniile strămoșești din satul Bistra, Județul Maramureș
Traditions and customs in Bistra, Maramures
Стародавні традиції села Бістра, повіт Марамуреш
- Daniela Bălu / Даниела Белу** **297**
Români din Transcarpatia. Anuța Dan sau întruchiparea Dăscăliței exemplare
Romanians from Transcarpathia. Anuța Dan or the embodiment of the exemplary Teacher
Румуни Закарпаття. Ануца Дан – зразок видатного вчителя
- Учитель Лучія Мігок / Lucia Mihoc** **309**
Вшанування пам'яті української письменниці Ольги Кобилянської у Південній Буковині
Comemorarea scriitoarei ucrainene Olga Kobleanska în Bucovina de Sud
Commemorating Ukrainian writer Olga Kobleanska in Southern Bukovina
- Полак Сільвія / Polak Silvia** **313**
Пам'ятки народної культури румунів Закарпаття у фондівій колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту
Monuments of folk culture from Romanians in Transcarpathia in fund collection of Museum of Folk Architecture and Lifestyle Transcarpathian region
Monumente ale culturii populare a românilor din Transcarpatia din fondul colecției Muzeului de Arhitectură și Civilizație Populară a Regiunii Transcarpatia
- Анастасія Вегеш / Anastasia Vehesh** **317**
Румунський слід у літературно-художньому ономастиконі романів Мирослава Дочинця
Romanian traces in the literary onomasticon of the novels by Myroslav Dochynets
Influența cuvintelor românești asupra formării numelor proprii ale eroilor din proza literara a scriitorilor ucraineni postmoderniști
- Андял Габріела / Angyal Gabriela** **325**
Досвід реалізації міжнародних грантових проєктів (на прикладі співробітництва Закарпатського музею народної архітектури та побуту та Повітового музею Саму Маре)

Experience in the implementation of international grant projects (for example, cooperation Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life Museum and the county Satu Mare)

Experiența în implementarea proiectelor internaționale de grant (studiu de caz: cooperarea Muzeului de arhitectură și civilizație populară a regiunii Transcarpatia și a Muzeul Județean Satu Mare)

Оксана Свеженцева / Oksana Svyezhentseva 343

Співпраця України і Румунії у сфері освіти і науки в контексті регіонального розвитку: досвід ужгородського національного університету

Ukraine and Romania cooperation in education and science in the context of regional development: the experience of Uzhgorod National University

Colaborarea Ucrainei și României în domeniul învățământului și științei în contextul dezvoltării regionale: experiența Universității Naționale din Ujgorod

Мар'яна Булгакова / Mariana Bulgakova 349

Міжнародно-правові та еколого-економічні основи співпраці України з Європейським Союзом щодо скорочення викидів парникових газів

International legal and economic ecological basis of cooperation between Ukraine and the European Union in the sphere of greenhouse gases reduction

Cadrul legal și ecologico-economic internațional de cooperare între Ucraina și Uniunea Europeană privind reducerea gazelor cu efect de seră

Іон Дубовіч / Ion Dubovych 357

Сучасні еколого-економіко-політичні та правові проблеми транскордонного співробітництва України та Румунії

Current ecological, economic, political and legal problems of trans-border Ukrainian-Romanian cooperation

Problemele actuale de cooperare transfrontalieră între Ucraina și România în domeniul ecologico-economic, politic și juridic

Іон Дубовіч / Ion Dubovych 367

Галина Лесюк / Halyna Lesiuk 367

Особливості міжнародного співробітництва України з країнами Європейського Союзу щодо управління та контролю лісовим господарством

Features of international Ukrainian-European Union cooperation in forestry management and control of forestry

Caracteristici de cooperare internațională a Ucrainei cu Uniunea Europeană privind gestionarea și controlul pădurilor

- Тарас Туниця / Taras Tunytsya**
Олена Максимець / Olena Maksymets 375
Аналіз тенденцій розвитку торгівлі України та Румунії продукцією лісового сектору
The analysis of trade development tendencies between Ukraine and Romania in forest related products
Analiza tendințelor de dezvoltare comercială între Ucraina și România privind producția din sectorul forestier
- Наталія Нечаєва-Юрійчук**
Nataliia Nechayeva-Yuriychuk 387
Українсько-румунські відносини на сучасному етапі: виклики Євромайдану
Contemporary Ukrainian-Romanian relations: challenges of Euromaidan
Relațiile ucraineano-române în etapa actuală: provocările Euromaidanului
- Остапець Юрій / Yurii Ostapets**
Шелемба Марта / Marta Shelemba 397
Особливості еволюції партійних систем у перехідних суспільствах: досвід Румунії та України
The evolution of party systems in transitional societies: the experience of Romania and Ukraine
Particularitățile evoluției sistemelor de partid în societățile de tranziție: experiența României și a Ucrainei
- Nicoleta Lașan / Ніколета Лашан** 411
Фінасування європейської програми проєктів спільноти Румунії та України: минуле і майбутнє
European financing of romanian-ukrainian common projects: past and future
- Ihor Todorov / Ігор Тодоров** 419
Безпековий вимір співпраці Румунії, України та Польщі в контексті Російської агресії
Security cooperation dimension Romania, Ukraine and Poland in the Russian aggression
Dimensiunea cooperării în domeniul securității între România, Ucraina și Polonia în agresiunea rusă

- Михайло Зан / Mykhailo Zan** 429
Інтернет-ресурси як джерело з історії та сьогодення української етнічної громади Румунії
Internet resources as a source of history and present of Ukrainian ethnic community of Romania
Resurse de Internet ca sursă de istorie și contemporanietate a comunității etnice ucraïnene din România
- Микола Вегеш / Mykola Vehesh** 441
Біля джерел української геополітичної думки
Near the sources of the Ukrainian Geopolitical thought
În apropierea surselor gândirii geopolitice ucraïnene
- Гурчумелія Уляна / Hurchumeliya Uliana** 453
Міжрегіональне співробітництво прикордонних територій України та Румунії: проблеми та перспективи
An interregional cooperation of border zones between Romania and Ukraine: Problems and perspectives
Cooperarea interregională a zonelor de frontieră din Ucraina și România: probleme și perspective
- Маріан Токар / Marian Tokar** 465
Переваги й недоліки регіоналізму: на прикладі Румунії та України
Advantages and disadvantages of regionalism: based on the examples of Romania and Ukraine
Avantajele și dezavantajele regionalismului: cazul de studiu România și Ucraina
- Сергій Троян / Serhiy Troyan** 475
Єврорегіональний формат українсько-румунської транскордонної співпраці: історичний досвід становлення
Formatul euroregional a cooperării transfrontaliere ucraïneano-române: experiența istorică a formării
Euroregional format of the Ukrainian-Romanian cross-border cooperation: the historical experience of formation

Cuvânt înainte

Primele contacte dintre Universitatea Națională din Ujgorod și instituțiile de cercetare din România au început cu anul 1991, când Ucraina a devenit stat independent. Dacă primii care au inițiat această colaborare au fost fizicienii și lingviștii români și ucraineni din Ujgorod, mai târziu lor li s-au alăturat și inginerii. Această colaborare multilaterală și promițătoare a fost înregistrată în timpul semnării primului acord dintre Universitatea Națională din Ujgorod și Universitatea din Baia Mare, în data de 11 decembrie 1991. Se poate constata fără nici o exagerare că un rol semnificativ în dezvoltarea relațiilor de colaborare între cercetătorii din Ucraina și România l-au avut rectorii din aceea vreme, prof. dr. Volodimir Slivka și prof. dr. Eugen Pay – mari oameni de știință cu o gândire progresistă clară.

În ceea ce privește colaborarea arheologilor și istoricilor Universității Naționale din Ugorod, s-a materializat în 1989 prin participarea la Congresul Internațional de Tracologie. Însă cooperarea sistematică a început odată cu semnarea în 15 iunie 1995 a acordului detaliat cu privire la colaborarea științifică în domeniul istoriei antice din arealul Carpatic. Inițiatorii acestor contacte, care continuă până în zilele noastre, au fost cei doi oameni de știință din cele două țări, prof. dr. Eduard Balahuri și dr. Viorel Ciubotă, directorul Muzeului Județean Satu Mare din acea perioadă.

Iată că de mai bine de douăzeci de ani, aceste contacte continuă, devenind tot mai ample pentru că ele implică o colaborare nu numai între arheologi și istorici, ci și între politologi, lingviști, specialiști în literatură, în istoria relațiilor internaționale, juriști, antropologi, etno-politologi, precum și oameni de marcă ai comunității ucrainene.

Un important pas în cooperarea dintre cercetătorii Universității Naționale și Muzeul Județean Satu Mare a fost editarea volumului de lucrări științifice „Relații româno-ucrainene. Istoria și contemporaneitate”, a cărui primă ediție a apărut în anul 1999. Atunci, oamenii de știință din cele două țări au publicat articole în trei secțiuni: „Arheologie”, „Istorie” și „Cultură și civilizație”.

Materialele bine documentate bazate pe cele mai recente realizări ale științei contemporane au fost publicate de profesorii Eduard Balahuri, Vyacheslav Kotyhorshko, Vasyl Ilko, Viorel Ciubotă, Grigorie Pavlenko, I. Niculiță etc. Importanța acestei publicații este de mare însemnătate și datorită faptului că aici au apărut articole ale unor proeminenți istorici ucraineni de la Institutul de Istorie al Ucrainei, Academia Națională de Științe a Ucrainei (Kiev): Stanislav Kulchytsky, Yuri Pinciuk, Stepan Vidniansky, Alexander Reient, Alexander Rubliov. Studiile de cercetare științifică substanțială editate în paginile volumului au fost și cele ale cercetătorului italian Luca Calvi și ale omului de știință maghiar István Udvari.

Numele oamenilor de știință mai sus menționate astăzi au intrat, pe bună dreptate, în fondul de aur al științei europene. Publicarea primului număr al volumului a fost elogiată de către rectorul Universității din Ujgorod din aceea vreme, profesorul dr. Vladimir Slivka. În profunđa sa convingere „poziția geografică și

geopolitică a Transcarpatiei ajută și angajează Universitatea din Ujgorod să fie un avampost în dezvoltarea continuă a relațiilor științifice și culturale și în consolidarea prieteniei și cooperării multilaterale dintre popoarele noastre, dintre Ucraina și România.”

Viitorul colaborării științifice a cercetătorilor ucraineni și români a confirmat convingerea rectorului Vladimir Slivka. La Universitatea din Ujgorod a început editarea volumului „Karpatika” care a fost editat de către Institutul de Cercetare a regiunii Carpatice. În paginile sale au fost publicate cu regularitate articole ale oamenilor de știință din România, iar unele volume au fost dedicate exclusiv relațiilor româno-ucrainene.

În ultimii ani, Institutul de Cercetare a Regiunii Carpatice, condus de elevul profesorului dr. Eduard Balahuri, prof. dr. Vyacheslav Kotyhoroshko, a publicat sute de lucrări științifice pe teme de actualitate din domeniul arheologiei ucrainene și române. Au continuat să apară volumele științifice „Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate”.

În volumul din anul 2015 au fost publicate o serie de studii originale ale oamenilor de știință, Vladimir Zadorozhniy, Viorel Rusu, Clara Gushet, Serghei Hakman, Ignac Yuzvyak, Tomas Kosyeka etc. Ei au demonstrat faptul că s-a extins problematica științifică, că au fost folosite noi materiale de arhivă, de multe ori realizându-se o nouă abordare în descrierea evenimentelor și a fenomenelor istorice.

Stadiul actual al relațiilor științifice româno-ucrainene depinde în mare măsură de inițiativa și activitatea d-nei dr. Irina Liuba Horvat a cărei soartă, pe parcursul anilor, este legată de Universitatea din Ujgorod. De la student, absolvent și apoi doctor în științe istorice, contribuția Irinei Liuba Horvat, în cercetarea relațiilor româno-ucrainene în domeniul istoriei și culturii naționale nu poate fi subliniată îndeajuns.

Stimați cititori, în fața Dumneavoastră este următorul volum științific „Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate”, care fără doar și poate este un nou cuvânt în studiul complex al relațiilor istorice, politice și culturale dintre cele două țări prietene, un impuls pentru noi realizări științifice. Fiecare ediție a volumului nostru va aduce noi nume de oameni de știință, teme mai puțin cunoscute, fapte istorice care ieri încă erau un mister. Aceasta este progresul științific la care noi toți trebuie să aspirăm.

Uniunea Ucrainenilor din România a sprijinit și a făcut posibilă apariția sa în acest an, prin implicarea sa totală (morală, științifică și financiară), motiv pentru care dorim să o felicităm, dar și să îi mulțumim, urându-i succes în activitățile viitoare.

Mykola Vehesh
Prof. dr. în istorie, Universitatea Națională din Ujgorod

Передмова

Перші контакти між Ужгородським університетом і науковими установами Румунії припадають на 1991 рік, коли Україна стала незалежною державою. Якщо спочатку ініціативу в свої руки взяли ужгородські та румунські фізики й мовознавці, то згодом до них приєдналися інженери. Ця багатогранна і перспективна співпраця була зафіксована під час підписання першого договору між Ужгородським університетом та Університетом м. Бая Маре 11 грудня 1991 року. Без перебільшення можна констатувати, що вагому роль у цьому зближенні українських і румунських дослідників відіграли тодішні ректори Володимир Сливка і Паю Єуген – високоінтелектуальні та прогресивні вчені з чітким державницьким мисленням.

Що стосується археологів та істориків Ужгородського університету, то вони ще в 1989 році взяли участь у роботі Міжнародного конгресу фракологів. Однак багатогранна і системна робота розпочалася після підписання 15 червня 1995 року деталізованого договору про наукове співробітництво в галузі вивчення історії стародавнього населення Карпатського ареалу. Ініціаторами цих контактів, яка продовжуються до цього часу, виступили видатні вчені двох країн професор Едуард Балагурі та директор Історичного музею м. Сату Маре професор Віорел Чубота.

Ось уже більше двадцяти років триває ця співпраця, яка, без перебільшення, щоразу набуває більших обертів, залучаючи до співробітництва не тільки археологів та істориків, але також політологів, мовників і літературознавців, фахівців з історії міжнародних відносин, правників, етнографів й етнополітиків.

Значним кроком уперед у співпраці науковців Ужгородського національного університету та Історичного музею м. Сату Маре стало видання серійного наукового збірника «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність», перший випуск якого побачив світ у 1999 році. Тоді вчені двох братніх держав опублікували статті в трьох рубриках – «Археологія», «Історія» та «Культура і цивілізація».

Змістовні матеріали на основі останніх досягнень тогочасної науки опублікували Е. Балагурі, В. Котигорошко, В. Ілько, В. Чубота, Г. Павленко, І. Нікуліца. Про престижність цього видання свідчить і той факт, що в ньому були опубліковані праці визначних українських істориків з Інституту історії України Національної Академії Наук України (м. Київ) Станіслава Кульчицького, Юрія Пінчука, Степана Віднянського, Олександра Реєнта, Олександра Рубльова. Змістовні наукові розвідки на сторінках збірника помістили італійський дослідник Лука Кальві та угорський вчений Іштван Удварі.

Вищеназвані імена вчених сьогодні справедливо ввійшли до золотого фонду європейської науки. Вихід у світ першого випуску збірника високо оцінив тодішній ректор Ужгородського університету професор Володимир

Сливка. На його глибоке переконання, «географічне і геополітичне положення Закарпаття сприяє і зобов'язує Ужгородський університет і надалі виступати форпостом у подальшому розвитку українсько-румунських наукових і культурних зв'язків, зміцненні дружби й всебічного співробітництва між нашими народами».

Майбутня наукова співпраця українських і румунських дослідників підтвердила слова впевненості Володимира Сливки. В Ужгородському університеті почав виходити науковий збірник «Карпатика», який видавав Науково-дослідний інститут карпатознавства. На його сторінках систематично публікувалися статті румунських учених, а окремі випуски були присвячені винятково українсько-румунським відносинам.

Протягом останніх років НДІ карпатознавства, який очолював послідовник Е. Балагурі професор В. Котигорошко, опублікував сотні наукових праць з актуальних проблем української та румунської археології. Продовжували видаватися чергові випуски наукового збірника «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність».

У випуску 2015 року були опубліковані оригінальні наукові розвідки Володимира Задорожного, Віорела Русу, Клари Гушет, Сергія Гакмана, Ігнація Юзвяка, Томаша Косека та багатьох інших. Вони свідчили про розширення наукової проблематики, залучення нових архівних матеріалів, часто-густо новий підхід до висвітлення історичних подій і явищ.

Сучасний стан українсько-румунських наукових контактів багато в чому залежить від ініціативи й активності доктора Люби-Ірини Горват, доля якої впродовж багатьох років пов'язана з Ужгородським університетом. Вона пройшла в ньому шлях від студентки до аспірантки і кандидата історичних наук. Внесок Люби-Ірини Горват у дослідженні українсько-румунських історичних і національно-культурних зв'язків важко переоцінити.

Шановні читачі, перед Вами черговий випуск наукового збірника «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність», який, безсумнівно, стане новим словом в дослідженні багатогранних історичних, політичних і культурних відносин між нашими братніми країнами, поштовхом до нових наукових звершень. Кожне чергове видання нашого збірника відкриватиме нові імена вчених, маловивчені проблеми, історичні факти, про які вчора ми ще нічого не знали. Все це називається науковим прогресом, до якого ми всі повинні прагнути.

Хочеться висловити щиру подяку Союзу українців Румунії за сприяння у виданні нашого збірника, за моральну, наукову та фінансову підтримку. Нехай прагнення і сподівання Ваші здійснюються, а сила й енергія реалізуються у нових досягненнях.

Микола Вегеш,
доктор історичних наук, професор
Ужгородського національного університету

Foreword

The first contacts between Uzhgorod National University and research institutions in Romania began with 1991, when Ukraine became an independent state. If the first who initiated this collaboration were Romanian and Ukrainian physicists and linguists in Uzhgorod, later were joined by engineers. This promising multilateral cooperation was recorded during the signing of the first agreement between Uzhgorod National University and University of Baia Mare, on 11 December 1991. It can be stated without exaggeration that a significant role in the development of the collaborative relationships between researchers from Ukraine and Romania have had the rectors of that time, prof. dr. Volodymyr Slivka and prof. dr. Eugen Pay – leading scientists with a clear progressive thought.

As regards the collaboration of archaeologists and historians from Uzhgorod National University, it was materialized in 1989 by participating at the International Congress of Thracology. But systematic cooperation started with the signing on 15 June 1995 of a detailed agreement on scientific cooperation in the field of ancient history of the Carpathian area. The initiators of such contacts, which continues to this day, were two scientists from the two countries, prof. Dr. Eduard Balahuri and dr. Viorel Ciubota, Director of the Satu Mare County Museum at that time.

Behold, for over twenty years, these contacts continue, becoming more extensive because they involve collaboration not only between archaeologists and historians but also among political scientists, linguists, specialists in literature, the history of international relations, lawyers, anthropologists, ethno-political scientists, and people branded Ukrainian community.

An important step in the cooperation between the National University researchers and Satu Mare County Museum was the editing of the volume of scientific papers “Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity”, whose first edition appeared in 1999. Then, scientists from the two countries have published articles in three sections - “Archaeology”, “History” and “Culture and Civilization”.

Well documented materials based on the latest achievements of modern science were published by professors Eduard Balahuri, Vyacheslav Kotyhoroshko, Vasyl Ilko, Viorel Ciubota, Gregory Pavlenko, I. Niculiță etc. The importance of this publication is of great significance and because there appeared articles from prominent historians from the Institute of the History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine (Kiev): Stanislav Kulchytskyi, Yuri Pinchuk Stepan Vidniansky, Alexander Reient, and Alexander Rublev. Substantial scientific research studies have been published in these pages by the Italian Luca Calvi and the Hungarian scientist István Udvari.

Scientists today have gone above rightly, in the golden fund of European science. The publication of the first issue of volume has been praised by the Rector of Uzhhorod at the time, Professor dr. Vladimir Slivka. In his deep conviction

“geographical and geopolitical position helps employ Transcarpathia University of Uzhgorod be an outpost in the continuous development of scientific and cultural relations and strengthening friendship between our peoples and multilateral cooperation between Ukraine and Romania”

Future scientific cooperation between Ukrainian and Romanian researchers confirmed the conviction rector Vladimir Slivka. University of Uzhgorod started publishing the book “Karpatika” which was published by the Research Institute of the Carpathian region. In its pages were regularly published articles of scientists from Romania and some volumes have been devoted exclusively to the Romanian-Ukrainian relations.

In recent years, Carpathian Region Research Institute, led by the student of Professor Dr. Balahuri Eduard, prof. Dr. Vyacheslav Kotyhoroshko published hundreds of scientific papers on topical issues of Ukrainian and Romanian archeology. Scientific volumes continued to be “The Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity”.

The volume in 2015 published a series of original studies of scientists, Vladimir Zadorozhniy, Viorel Rusu, Clara Gushet Sergei Hakman, Ignac Yuzvyak, Tomas Kosyeka etc. They demonstrated that was extended scientific issues that new materials were used archival, often realizing a new approach in describing historical events and phenomena. The current state of scientific relations between Romania and Ukraine depends largely on the initiative and work of Mrs. dr. Irina Liuba Horvat, whose fate over the years was linked to the University of Uzhgorod. From student, graduate and then Doctor of Historical Sciences, Irina Liuba Horvat, researched Romanian-Ukrainian relations in the field of national history and culture and these studies can not be overstated.

Dear readers, before your eye is the next volume “Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity” which undoubtedly is a new word in the complex study of the historical, political and cultural ties between the two friendly countries, the impetus for new achievements of science. Each edition of our volume will bring new names of scientists and lesser known historical facts which yesterday were still a mystery. This is scientific progress to which we all should aspire. Union of Ukrainians in Romania has supported and made possible appearance of the volume in this year, its total involvement (moral, scientific and financial), which is why we want to congratulate and to thank wishing its success in future activities.

Mykola Vehesh
Professor, PhD in History, National University in Uzhgorod

Румунсько-українські відносини: спогади Задорожного Володимира про наукові взаємини істориків (за матеріалами симпозіумів-конференцій)

Задорожний Володимир/ Volodymyr Zadorozhnei¹

Relații româno-ucrainene: amintirile prof. Volodymyr Zadorozhny despre relațiile științifice ale istoricilor (după materialele simpozioanelor și conferințelor). În articol sunt prezentate amintirile profesorului de la catedra Istoria Ucrainei privind participările lui la simpozioanele și conferințele cu titlul „Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate”. De asemenea, subliniază și faptul că relațiile internaționale, bazate pe relații interpersonale, susținute de documente și de cercetare pot fi un model pentru un dialog cultural și coexistență non agresivă, un exemplu de similaritate a fiecărui popor, creând astfel o imagine a diversității culturale europene.

Romanian-Ukrainian relations: the memories of Prof. Zadorozhyn Volodymyr about the scientific relationships between historians (based on materials from symposiums and conferences). This article presents the memories of Volodymyr Zadorozhnei, professor in the Department of History of the Ukraine, regarding his participation at the symposiums and conferences entitled „Relations between Romania and Ukraine. History and contemporaneity”. It points out that the international relations based on interpersonal relationships, supported by documents and research, can be a model for cultural dialogue and non-aggressive coexistence, an example of the similarity of every people, thus creating a picture of European cultural diversity.

Keywords: Romanian-Ukrainian relations, cooperation, dialogue, Satu Mare County Museum, Uzhgorod National University.

Cuvinte cheie: relații româno-ucrainene, colaborare, dialog, Muzeul Județean Satu Mare, Universitatea Națională din Ujgorod.

Мені випала честь приймати участь в роботі п'яти (всього їх 6) симпозіумів та конференцій під егідою «Румунсько-українські відносини: Історія й сучасність». Сесії започатковані у середині 90-х років ХХ століття (1997 р.). На цих конференціях відбувалися зустрічі, діалоги, дискусії, виступи переважно румунських та українських істориків. За словами науковців «співробітництво між румунськими та українськими спеціалістами» вже стало традицією. Міжнародні зв'язки, засновані на спільному знайомстві, підтримані документами та дослідженнями, можуть бути прикладом для міжкультурного діалогу та неагресивного співжиття, схожості цінностей кожного народу, створюючи європейську картину культурної різноманітності². А українські академіки-вчені В. Смолій і С.

¹ Volodymyr Zadorozhnei, prof. univ. dr. la Catedra de Istoria Ucrainei, Universitatea Națională din Ujgorod

Задорожний Володимир, доктор історичних наук, професор кафедри Історії України Ужгородського національного університету

² Румунсько-українські відносини: Історія та сучасність, Satu Mare (România): Editura

Віднянський стверджують, що публікація матеріалів зустрічей українських та румунських істориків «стане новим важливим кроком на шляху поглиблення співробітництва між істориками України та Румунії, зокрема спільного з'ясування дискусійних й малодосліджених питань з історії румунсько-українських відносин та розвитку двосторонньої взаємодії на сучасному етапі»³.

Від кожного засідання (сесії) симпозіуму особисто отримував високе задоволення і натхнення його роботою. Зокрема пригадую засідання та роботу симпозіумів 2007-го, 2011-го, та 2014-го років. Матеріали цих форумів були опубліковані в окремих збірниках. Особливо хочу відзначити велику, неперевершену організацію цих наукових зборів з боку наукових працівників музею Сату Марє, докторів Віорела Чуботу, Любу Горват та інших. Саме завдяки їхнім титанічним зусиллям і старанням не лише проведено, а й опубліковано матеріали симпозіумів у спеціальних виданнях-збірниках. Крім названих наукових працівників музею в Сату Марє, в організації роботи зустрічей та симпозіумів, з боку України прийняли активну участь такі вчені: Віднянський Степан-професор, Вегеш Микола-професор, Вовканич Іван-професор, Свеженцева Оксана-доцент УжНУ. Із українського боку неодноразово виступали і друкувались співробітники та вчені із Ужгорода. Зокрема: Андрейко Віталій, Артёмов Іван, Данилець Юрій, Коцан Василь, Лендьел Мирослава, Леньо Павло, Марина Василь, Місюк Михайло, Міщанин Василь, Остапець Юрій, Офіцинський Роман, Токар Мар'ян, Фенич Володимир. Зан Михайло, Вовканич Іван разом із Задорожним Володимиром неодноразово модерували під час роботи секцій симпозіумів. Доповіді і виступи учасників симпозіумів показали й ствердили наші спільні зусилля виконання наукових досліджень у рамках міжнародних проєктів добросусідства та партнерства українського і румунського народів.

На одній із сесій у м. Клуж-Напока відбулося персональне знайомство із Теофілом Риндюком-Надзвичайним і Повноваженим міністром посольства України в Румунії, доктором наук. У рамках румунсько-українських взаємин він передав професору Володимирі Задорожному ксерокопію титульної сторінки «Євангелія для християн арабського світу». Вона видрукована в Бухаресті 1708 р. на кошти українського гетьмана Івана Мазепи. Зберігається її екземпляр у Науковій Бібліотеці Бухарестського університету. Отримана ксерокопія Євангелії активно використовується в Україні при читанні «Курсу історії культури» України, у тому числі для студентів навчальних закладів Закарпаття та зокрема, УжНУ. Крім згаданого, дипломат Теофіл Риндюк прийняв активну участь в роботі шостої сесії Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність» у м. Тишнад, 16-17 жовтня 2014 р.⁴

Muzeului Satmarean, 2007, S. 13.

³ Там же, С. 16.

⁴ Програма Міжнародної науково-практичної конференції: *Румунсько-Українські відносини. Історія і сучасність* (м. Тишнад-Сату Марє (Румунія), 16-17 жовтня 2014 р.).

Він виступив із доповіддю «Багатовікова дружба гетьманів середньовічної України з господарями Валахії, Молдови та Трансильванії хороший приклад для сучасного покоління». Тоді ж відбулася презентація його двох авторських книг, зокрема: «К. Бринковяну та І. Мазепа. Невідомі сторінки історії. Пам'ять видатного господаря Валахії Константина Бринковяну та славного українського гетьмана Івана Мазепу». Друга книга «Український гетьман Пилип Орлик: молдавсько-румунські шляхи». Названі праці розкривають невідомі або маловідомі аспекти політичних, військових, дипломатичних і духовно-культурних зв'язків Івана Мазепи та Пилипа Орлика з Молдавією і Валахією, а саме: зносини господарів (правителів В. З.) Костянтина Бринковяну з гетьманами на початку XVIII століття⁵. Праці включають матеріали про відносини гетьманів із важними персонами столиці Валахії того часу – місті Бухарест та у тодішній столиці Молдови – місті Ясси⁶.

Підсумовуючи власні короткі роздуми і участь в роботі Міжнародних Наукових сесій «Румунсько-українські відносини: історія й сучасність» хочу відзначити, що у створенні й здійсненні проектів культурно-історичної співпраці вирішальну роль відіграли наукові працівники Повітового музею Сату Марє та ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Цей шлях українсько-румунської співпраці між двома інституціями уже триває майже два десятиліття. Обговорення, публікації фахових видань (біля 15-ти), обмін думками, творчі дискусії засвідчили важливість співпраці між українськими і румунськими фахівцями, що проживають з обох боків кордону.

Пригадую про ще одну подію. У рамках транскордонного українсько-румунського співробітництва і партнерства, під егідою Союзу Українців Румунії в Сату Марє 1-го липня 2009 року відбулося відкриття погруддя Тараса Шевченка у цьому містечку перед будівлею Повітового Музею. Подія розпочалася міжнародним симпозиумом, присвяченим життю і творчості Поета у Конференц-залі музею. Згідно програми Симпозиуму на ньому виступили: Голова Союзу Українців Румунії філії Сату Марє Михайло Мачока з вітальним словом; Голова Дирекції культури, культів та культурної національної спадщини Джейордже Вултуреску з вітальною промовою «Тарас Шевченко у румунській літературі»; Професор, д.і.н. Володимир Задорожний з доповіддю на тему – «Україна за часів Тараса Шевченка»; Професор, к.пед.н. Іван Небесник – з доповіддю на тему «Тарас Шевченко у мистецтві» та інші.

Було відмічено, що Т. Шевченко, перестав бути поетом однієї доби. Він наш повсякденний проповідник. Сьогодні, як ніколи шевченківським духом варто скріплювати національну міць народу. Союз Українців Румунії матеріали святкування днів Шевченка видав окремим збірником праць⁷.

⁵ Там же.

⁶ Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: Збірник наукових праць. Satu Mare (România): Editura Muzeului Satmarean, 2015, С. 28

⁷ Див: Відкриття погруддя Тараса Шевченка в Сату Марє, Satu Mare, 2009, 148 С.

Даний збірник виданий за фінансовою допомогою Союзу Українців Румунії. У збірнику видруковані праці й матеріали учасників-представників із Закарпаття, зокрема М. Кічковського, В. Фенича, В. Фокші, В. Задорожного.

У роботі шостої сесії симпозіуму взяла активну участь Елеонора Молдаван-Генеральний консул Румунії в Чернівцях. На сторінках збірника у передмові вона відмітила: «Важливим аспектом використання географічної близькості, яку мають прикордонні регіони, європейської культурної спадщини в цілому, є пізнання румунської та української культури, історії, мови та цивілізації, ... можливість для сталого регіонального розвитку»⁸. Закінчую свої скромні спогади словами ректора Ужгородського національного університету проф. Володимира Смоланки: «Щиро бажаю Вам, учасникам конференції, творчої наснаги і сил для нових здобутків»⁹.

⁸ Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: Збірник наукових праць. Satu Mare (România), Editura Muzeului Sătmărean, 2015, С. 10.

⁹ Там же, С. 11.

«Марамороські дипломи ...» Яноша Мігалі як джерело дослідження земельно-майнових відносин Мараморощини доби Анжу та Люксембургів

Оксана Ферков / Okszana Ferkov¹

“Maramureș diplomas ...” János Mihályi as source for the research of the property relationships in Maramureș during the Anjou and Luxembourg dynasties. *In the second half of the 19th and the first half of the 20th centuries, several important scientific studies about the history of the Maramures were published. Among these, a special attention deserves the works of Ioan (János) Mihályi. In 1901 Ioan Mihályi published the collection of sources „Maramures Diplomas” and on its basis the „History of the Maramures” in 1910. The researcher raised a number of issues regarding the medieval history of the Maramures and published many documents which today are no more available. Most of the documents from the publication of Ioan Mihályi are royal charters from the 14th and 15th centuries. In these documents we found records about land donations, noble titles and others. This group of documents describe the social history of the Maramures, in a period when gentry land ownership was formed. The author remarks that the social stratification and the land-property relations in the Maramures county in the 14th and 15th centuries had a certain specificity. The society was a result of financial resources from the noble and knezial landholdings. Both ranks were result of royal gifts. The documents submitted by Ioan Mihályi reflect a certain stage of the formation of this particular system of noble society. The certificates issued or reissued by King Louis the Great fixed the new landowners and confirmed the right of possession bestowed by the previous king. Instead, the documents issued during the reign of Sigismund of Luxembourg dealt, in most of the cases, with disputes between landowners, old and the new owners, neighbours, etc.*

„Diplomele maramureșene ...” Ioan Mihályi ca sursă de cercetare a relațiilor funciare și de proprietate din Maramureș în perioada domniei dinastiilor Anjou și Luxemburg. *Dovada cercetării istoriei Maramureșului a fost apariția mai multor studii științifice valoroase în a doua jumătate a secolului XIX-primul deceniu al secolului XX. Printre acestea o atenție deosebită trebuie acordată cercetărilor lui Ioan Mihalyi. În 1901 el a publicat lucrarea sa de referință „Diplomele Maramureșene”, și pe bază acesteia, în 1910 – „Istoria Maramureșului”. Cercetătorul a ridicat zeci de probleme ale istoriei medievale a Maramureșului, a introdus în circulația științifică numeroase documente care, nu sunt disponibile în prezent. Cea mai mare parte a documentelor din lucrarea lui Ioan Mihalyi este reprezentată de diplomele regale din secolele XIV-XV. În ele sunt prezentate donațiile generoase de pământuri, titluri, de proprietate și funcțiile. Această grupă de documente reprezintă istoria socială a Maramureșului în etapa formării sistemului proprietății funciare a nobilimii.*

Autorul articolului remarcă faptul că structura societății comitatului Maramureș și a relațiilor de proprietate funciară în secolele XIV-XV aveau o caracteristică specifică. Societatea a fost rezultatul surselor de proprietate funciară nobiliară și knezială. Ambele fiind rezultatul unor cadouri regale. Documentele prezentate de Ioan Mihalyi

¹ Okszana Ferkov, Phd., Universitatea Națională din Ujgorod
Ферков Оксана, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ

reflectă o anumită etapă a formării acestui sistem particular al societății nobile. Este remarcabil faptul că diplomele emise sau emise repetat de către regele Ludovic cel Mare fixează pe noii proprietari, confirmă dreptul de proprietate pentru cele acordate de către regele precedent. În schimb, documentele din perioada domniei lui Zigmund, în cele mai multe cazuri, fixează litigiile dintre proprietarii funciari, dintre cei vechi și noi, dintre vecini etc.

Keywords: *Maramures, Ioan Mihalyi, Vlachs, Romanians, knezial landholding, voivode Bogdan, voivode Dragos*

Cuvinte cheie: *Maramureș, Ioan Mihalyi, valahi, români, proprietate funciară cnezială, Bogdan Vodă, Dragoș Vodă.*

Марамороський комітат як адміністративно-територіальна одиниця Угорськго королівства сформувався тільки у XIV ст. Документ, що вперше згадує назву «Мараморош» (Maramoros) датується кінцем XII ст., це розповідь короля Емеріха (1196-1204) про походи під час полювання у цьому краї в 1199 р.² Впродовж XII-XIII ст. на території Марамороша ще не було великих землевласників, а край був у виключному володінні короля, в цілому ці землі були малозаселеними. Згодом, цей східний регіон Угорського королівства став об'єктом переселення різних соціальних груп та етносів. Процес колонізації східних окраїн набув державного-стратегічного значення післямонгольську добу. Віданні королю нобілі (дворяни) отримали значні земельні володіння, де закладали початки новим селам та містечкам. У Марморощині з'явилися перші саксонські колоністи. З цього часу Мараморощина перестає бути виключно королівським доменом. Земельно-майнові відносини вкрай ускладнюються.

Історія Мараморощини здавна привертала увагу дослідників. Перші праці з минулого краю з'явилися у XVIII ст. Цінний фактологічний матеріал міститься у працях М. Бела, М. Тордаї Балоба, І. Шімонича, Г. Венцела. З другої половини XIX ст. в угорській історіографії відбувалася регіоналізація історичних досліджень. Якщо до цього вчені писали загальну історію Угорщини, то тепер спостерігається вивчення минулого різних частин держави. Зокрема, були написана історія Березької жупи Т. Легоцьким³, окремі питання історії Угочанського комітату знайшли висвітлення у працях А. Комаромі⁴, історію Марамороського комітату подав І. Сіладі⁵.

Наприкінці XIX ст. з'явилися десятки різного роду науково-популярних та наукових повідомлень. Їх поява, крім зацікавленості історією, пояснюється святкуванням Мілленіуму угорської держави. Такі видання, крім популяризації історичних пошуків, звісно, переслідували і політичні

² Szilágyi István, *Máramaros egyetemes leirása*, Budapest, 1876, Old. 16; Sebestyén Zsolt, *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*, Nyiregyháza, Bessenyei Könyvkiadó, 2012, Old. 5.

³ Lehoczky Tivadar, *Beregvármegye monographiája*, Ungvár, 1881-1882, 1-3 köt.

⁴ Komáromi András, *Ugocsa vármegye keletkezése*, In.: *Nagyszöllös. „Ugocsa”*, 1886, № 11-15; *Nyalábvár és uradalm. Századok*, 1894 (XXVIII), Old. 492-519; ect.

⁵ Szilágyi István, *Máramaros egyetemes leirása*, Budapest, 1876, 345 Old.

цілі.

Втім, ще з 70–80-х рр. XIX ст. під керівництвом Угорського Історичного Товариства (Magyar Történelmi Társulat) розпочалася цілеспрямована робота по виявленню, нагромадженню та опрацюванню джерел з історії регіонів держави. Зокрема, здійснені наукові експедиції у регіони Угорщини, у тому числі в Мараморощину (1889 р.). Матеріали таких експедицій друкувалися у відповідних випусках вісника історичного товариства – «Сазадок». Значна частина матеріалів – звіти про результати пошуків учасників експедиції про виявлені джерела, етнографічні і фольклорні матеріали, досягнення у вирішенні важливих питань історичного минулого.

У звітах експедиції опубліковано «Дослідження марамороських грамот» Яноша Мігалі (Іоан Мігалі де Апша (1844-1914))⁶. Вчений опрацював архівні фонди Марамороської жупи, сімейні архіви графів Телекі, Долгаї тощо. Виявленні ним документи репрезентували різні аспекти минулого Мармарощини: релігійну історію, соціальні відносини тощо. На жаль, обмаль таких документів, які дозволяли б судити про події до XIV ст.

Отже, ця джерелознавча розвідка стала ніби передумовою для подальших досліджень з історії Марамороського краю. Трохи згодом, у 1901 р., Я. Мігалі опублікував джерелознавчий збірник «Дипломи Марамороша...»⁷. Отже, праці Я. Мігалі та його колег є свідченням поживлення історико-джерелознавчих досліджень у кінці XIX-початку XX ст. Угорським вченим порушено десятки проблем середньовічної історії Марамороша, введено до наукового вжитку масу документів, які малодоступні сьогодні.

У передмові до збірника джерел Я. Мігалі обґрунтував вибір хронології тим, що «джерел з історії попередніх століть, у яких згадується назва «Мараморош» дуже мало і вони настільки розпорошені, що зібрати їх ще не вдалося»⁸. А практичне значення також можна підтвердити словами самого автора: «не можна навіть думати про написання історії Марамороша доки не зібрані і видані історичні матеріали з його минулого»⁹.

З часу появи збірника документів «Дипломи Марамороша...» пройшло понад сто років. Дослідницька методологія та застосовані Я. Мігалі методи згідно сучасного стану історіографії не витримують критики. Зауважимо, що навіть сучасники Я. Мігалі, зокрема Д. Петровай, критично відгукнулися на джерелознавчо-дослідницьке видання «Дипломи Марамороша...». Однак слід визнати, що Я. Мігалі зробив потрібну і корисну справу – зібрав у міру своїх можливостей (він не був професійним істориком) найдавніші писемні джерела стосовно Мараморощини. Опублікувавши їх, хоч і без належної критики, зберіг для науки і культури.

⁶ Mihályi János, *Tanulmány Máramarosi oklevelekből, Századok*, 1889, Old. 57-67.

⁷ Mihályi János, *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. Századból, M.-Sziget: Májer és Berger könyvnyomda*, 1900, 674 Old.; Mihályi de Apşa I., *Diplome maramureşene din secolele XIV și XV*, Ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 2009, p. 674.

⁸ Mihályi János, *Máramarosi diplomák...*, VII Old.

⁹ *Ibidem*.

Отже, спираючись на документи збірника «Дипломи Марамороша...» спробуємо визначити особливості становлення системи землеволодіння в Мараморощини у період XIV-середини XV ст., тобто добу Анжу та Люксембургів. При цьому сфокусуємо увагу на окремих знакових епізодах середньовічної історії Марамороського краю. Не ставимо за мету дати вичерпну характеристику проблеми, запропонована скромна стаття швидше окреслить ті моменти, на які варто звернути критичну дослідницьку увагу у майбутньому.

Зауважимо, що визначена нами проблема як в цілому науковий доробок Я. Мігалі ще чекає свого дослідника.

Основну масу документів збірника Я. Мігалі становлять королівські грамоти. В них зафіксовані щедрі дарування – земель, титулів, посад. Власне на основі цієї групи документів можна простежити соціальну історію Мараморощини вказаного періоду, адже формування системи землеволодіння є складовою соціальної історії.

Отже, через своє природно-географічне положення Мараморощина стала об'єктом колонізації відносно пізно. В останні десятиліття доби Арпадовичів встановлено королівську монополію на видобуток солі, зокрема із копалень Марамороша. У долині Тиси та Ізи було засновано поселення, які невдовзі стали коронними містами і впродовж XIV ст., сюди поселилися німці-саксонці (або саси). Чи не перші їх поселення були неподалік від Хуста у Вишкові. Так ще король Ендре III (1290-1301) грамотою від 1300 року захищає гостей (*hospes*) Вишкова, які поселилися на ці землі і «повертає у королівське володіння Вишково, замок і село»¹⁰. Як відомо на кінець Середньовіччя цей етнос цілком асимілювався.

Суттєві зміни сталися у розвитку Марамороського комітату в 30 роках XIV ст., коли король Карл Роберт Анжуйський (1301/1310-1342) започаткував активну колонізаторську політику, точніше на пустих/малозаселених королівських або вже конфіскованих від переможених опозиційних аристократів землях поселив «надійних людей» різних етносів, зокрема румунів. Кенезіальна система гармонійно вписалася у політику держави. Кенез приводив необхідне число простого люду і поселяв їх на визначені королем землі. Так, 22 вересня 1326 р. король дарує кенезу Санісло сину Стана землю Сурдок. Одночасно звільняє його від усіх тягарів і дозволяє збирати податки з населення цих земель¹¹. Отже, тут ми бачимо докази існування практики кенезіату в Мараморощині. Важливо, що у примітках до цього документу Я. Мігалі роз'яснює читачу суть цієї системи.

Саме в цей період на території Марамороського комітату масово з'являються волохи/румуні¹². В угорській історіографії на початку XX

¹⁰ *Idem*, Old. 3-4.

¹¹ *Idem*, Old. 6-7.

¹² Румунська історіографія дотримується думки, що самоназва румунського етносу завжди була «румуні». А термін «волох» (*voloch*), що фігурує у середньовічних актових документах є назвою вживаною сусідніми етносами стосовно румунів. Впродовж XX ст. етнологи, історики

ст. утвердилася думка, що перші групи румунів прибули до Угорщини на запрошення короля Ласло IV (1272-1290) у 1285 р.¹³ За участь в успішному поході проти ногайців татар король дарував їм марамороські володіння. Угорські актові джерела не говорять про це заселення, але дослідник Дьордь Петровай, використовуючи молдавські літописи, стверджував, що невдовзі один з волохів – Драгош, переселився на молдовські землі і заснував там воєводство¹⁴.

Наступна хвиля волоського заселення припадає на часи правління Карла Роберта. Серед прибулих був воєвода Ердо та його брат Стан. Грамот про перші володіння воєводи Ердова у Марамороші немає. У «Дипломах Марамороша...» Я. Мігалі подає грамоту 1345 р., якою король Людовік підтверджує право синів воєводи Ердова Апрушата і Марушата та брата Ердова Стана та Міки сина Стана у кенезіаті Сарвассо, що нібито було дароване Карлом Анжуйським¹⁵.

Наступним доказом присутності волохів/румунів в землях Мараморощини є грамота від 1336 р. Король Карл Роберт наказує провести опис меж земель Бедо (Бедевлі) на користь румунів Драга і Драгуша, які є на королівській службі¹⁶. Я. Мігалі вважає, що це той самий Драгуш, який був воєводою Молдови і володарював там у 1359-1360 рр. Підтвердженням цього може служити документ від 20 березня 1360 р., яким вже король Людовік Великий (1342-1382) дарує «як нові дарування сину марамороського воєводи Дюлі Драгушу і його синам Дюлі і Ласло за вірну службу, яку вони несли для відновлення Молдови володіння Слатіна, Бреб, Копачфалва, Десехаза, Гернечхаза, Шугатагфалва із правом збирання п'ятидесятини і інших податків...»¹⁷.

Звичайно, історія з Драгом та його суперником Богданом є відомою, але для повної ясності нагадаємо, що приблизно у 1335 р. воєвода Богдан з дозволу короля Карла Роберта прибув зі своїм народом до Мараморощини і поселитися тут¹⁸. Існує думка, що він був заручником від волоського воєводи Басараба¹⁹. Вчені припускають, що він прибув до Мараморощини із великим

довели, що вживана у документах назва «волох», «олаг» не завжди ідентифікує румунів. Під такою назвою могли бути позначені русини, або інші етноси, які займалися вигінним скотарством. Професор М. Тиводар вважає, що «волохи» були поліетнічним народом. Див про це. Тиводар М. *Етнічні традиції у скотарстві*, М. Тиводар, *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: в 4т. Т. 2: Етнологія та мистецтвознавство*. Львів: Афіша, С. 52-123.

¹³ Petrovay György, *A máramarosi oláhok. Betelepedésük, vajdáik és kenézeik*, Századok, 1911, Old. 613.

¹⁴ Petrovay György, *A máramarosi oláhok...*, Old. 613.

¹⁵ Mihályi János, *Máramarosi diplomák...*, Old. 20.

¹⁶ *Idem*, Old. 13.

¹⁷ *Idem*, Old. 37.

¹⁸ Györffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. IV*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998, 114 Old.

¹⁹ Див.: Szabó Zoltán, *Máramaros a népek találkozója*, http://epa.oszk.hu/00400/00458/00361/pdf/Korunk_EPA00458_1940_03_222-227.pdf.

числом супроводу, бо заселення тривало від 1 листопада 1334 р. до 15 серпня 1335 р.²⁰

Ім'я Богдана вперше з'являється у документах у грамоті 1343 р.²¹ Король Людовік називає його «колишнім марамороським воєводою і зрадником (poster infidelis). Документ не вказує на причину невірності. Невдовзі, у 1349 р. Людовік ще все використовує означення infidelis²². Після цього документи тривалий час не говорять про Богдана. Чергова подія, пов'язана з воєводою датується 1365 р., коли король позбавляє Богдана і його синів права на володіння частиною Коньхи і передає ці землі синам воєводи Саса Балку та його братам²³.

Інший волоський воєвода Драг (родич Богдана), який поселився у цьому краї дещо раніше, зазнав нападу загонів Богдана і вимушений був тікати до Молдови.

Ще у 1352 р. король Людовік Великий доручив воєводі Драгу очолити прикордонну провінцію, створену у молдовських землях (були залежними від угорського короля). Відповідно це викликало обурення Богдана, який у 1359 р. залишив Мараморошину, вигнав Драга з Молдови і створив Молдовське румунське князівство. Королю не вдалося усунути Богдана, зламати його сили. Тож нічого більше не залишалось як поновити у воєводстві Марамороша онуків Драга, синів Саса. Як відшкодування у 1365 р. Людовік дарував їм вже на правах дворянського володіння землі, залишені Богданом. Брати Балк та Драг були останніми румунськими воєводами Мараморошини. Титул воєвод вони мали до самої смерті, але інститут воєводства зник раніше, бо ж брати вже стали і наджупанами комітату²⁴. Саме цей Драг був засновником роду Драгфі²⁵.

Отже, Драг та Балк поєднували воєводство і державну посаду наджупана, навіть стали комендантами стратегічно важливого замку регіону – Хуста. Села у долині Тиси між Рікою і Терблею належали до хустського володіння (домінії) (Іза, Стеблівка, Буштино, Тербля, Дулово). Спочатку це були володіння короля, а згодом право умовного володіння, як зазначають документи згідно «звичаями Марамороської землі», отримували кенези. Зміна статусу цих сіл сталася ймовірно в середині XIV ст. Села були відрізані, від'єднанні від королівського домену. Поряд із селами, які існували раніше наприкінці XIV ст. виникають нові. Вони вже є володіннями кенезів, їх частина навіть має немешський (дрібно дворянський) соціальний і майновий

²⁰ Makkai László, *Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben*, http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/28517/EME ETF157_MakkaiLaszlo_Az_erdelyi_romanok_a_kozepkori_magayr_oklevelekben.pdf?sequence=1.

²¹ Mihályi János, *Máramarosi diplomák...*, Old. 17.

²² *Idem*, Old. 26.

²³ *Idem*, Old. 56-58.

²⁴ Bélay Vilmos, *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század végéig*, Budapest, 1943, Old. 21

²⁵ C. Tóth Norbert, *Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása*. In: Hegyi Géza, W. Kovács András (Szerk.), *A Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. század)*, Kolozsvár, 2012, Old. 135-166.

статус. Зокрема відомо, що більшість сіл, як придаток Хустського замку є у володінні Балка, Драга і Яноша. Здобули вони ці села не одномоментно, а впродовж декількох років, ймовірно від 70-х рр. XIV ст.²⁶, серед них: Іза, Стеблівка, Буштино, Вонігово, Терєбля, Терєсва, Нижня Апша, Верхне Водяне, Біла Церква, Бичків, Рона де Йос, Рона де Сус.

Драги мали «великий апетит» і бажали здобути якнайбільше земель, навіть вимагали у короля розширення територіальних меж свого *кєнезіату* за рахунок суміжних королівських володінь. За документами відомо про постійні земельні конфлікти між Драгами і кєнезами Мараморощини та й Березького комітату. Тривало це доти як у 1405 р. вони переселилися до Белтек (Красна Белтек, суч. Beltiug, Румунія), Нялаб (суч. Королево) і Ковара (Cărbunari, Румунія).

На основі матеріалів збірника «Дипломи Марамороша...» помічаємо, що у 1373 р. король Людовік передає синам покійного воєводи Саса Балку, Драгу і Яношу володіння Коньха та прилеглі землі, а також села Бочко, Феєрхаза, Тарацкез, Буштяхаза²⁷. Передачі володінь ніхто не перешкоджав, межі сіл Йоод, Вішо, Борша та інших позначені.

Хронологічно останній документ про отримання Драгами права на володіння селами на території Мараморощини датується 2 квітня 1402 р.²⁸, це наказ палатина Бубека Детріка про «введення у право володіння» синів воєводи Балка – Деметера і Шандора та синів магістра Балка – Дьордя і Шандріна та синів марамороського румуна Яноша Ласло наступними селами і полонинами: Занаф, Кєвеш Лігет, Мочар, Канч, Красна, Зідо, Апшахаза, Фекєтєхаваш, Кєчкєшо, Мойшелхаваша, Штолхаваша, Петроц, Кєвеш, Будфалва, Вінцєс, Алшо Рона, Ганяфалва, Бартфалва, Феєрфалва, Углялва, Угля.

Я. Мігалі роз'яснює, що сини Балка і Драга вимагали права володіння цими селами, землями і полонинами, але не змогли «усунути» від фактичного володіння місцевих дрібних дворян (немєшів) та, можливо, і не хотіли цього робити, бо останні служили у бандеріальних загонах Драгів.

Серед документів, що походять із перших десятиліть XV ст. декілька стосуються питання володіння селами Мармарощини представниками сім'ї Урмєзеї²⁹ та Долгаї³⁰.

У квітні 1411 р. король Жігмонд наказує «ввести у право володіння»³¹ представників сім'ї Долгаї – Санісло і братів його Яноша, Дьордя землями Розалвія, Шайо, Сурдок, Батіза, Петрова, Леордіна, Руско Поляна, Коньха.

Чимало грамот про передачу права кєнезіату різним сім'ям, іноді ці документи суперечили ранішим королівським даруванням. 6 вересня 1412

²⁶ Mihályi János, *Máramarosi diplomák...*, Old. 65-67, 89-90, 98, 99, 100, 102, 123-125.

²⁷ *Idem*, Old. 65-67.

²⁸ *Idem*, Old. 125.

²⁹ *Idem*, Old. 157, 163. 201.

³⁰ *Idem*, Old. 166, 168, 175-178, 203, 212, 213, 222-223, 225-226, 231-232.

³¹ *Idem*, Old. 166-167.

р. згідно рішення державного судді син Білкеї Баліци Шандрін і син Іштвана Петер «введені у володіння кенезіатом» Ліпчи та Горінчова «за звичаями Марамороської землі та ігноруючи спротив онуків Урмезеї Санісло Петера і Іллеша... або будь-кого іншого»³². В іншому документі, виданому того ж року (14 листопада) читаємо, що «сини Урмезеї Іштвана за сприяння румунського Яноша отримали від короля Жігмонда дарчий лист на володіння селами Ліпче і Горінчово. Петер та Іллеш Урмезеї стверджували, що цією дарчою вони отримали не тільки кенезіат, а повне право володіння названими селами і користувалися цими правами»³³. Незважаючи на це державний суддя прийняв рішення «ввести у право володіння селами Білкеї Шандора сина Баліци і Білкеї Петера сина Іштвана. Адже «їхні предки румуни Шерачен, Балінт, Міклош і Лукач ще у 1350 р. отримали право кенезіату на ці два румунські села від короля Лайоша». І далі: «згідно звичаями Марамороських земель Шандор та Петер Білкеї визнані як єдині володарі сіл». Я. Мігалі висловив припущення, що документ доводить саме те, що право кенезіату не зникло, воно і не змінилося суттєво, хоча король міг дарувати те саме володіння (село, пасовища і т.п.) іншій особі, су перечуючи цим даруванню свого попередника. Отже, хто мав право на кенезіат, той і отримував усі прибутки з земель, половину натурального податку (так звана п'ятидесятинна) зобов'язувався віддавати казні, а у випадку війни служив у королівському війську.

Долгаї поступово нагромадили значні статки, вони володіли багатьма селами та землями. Так, у 1416 р. за розпорядженням короля Жігмонда сини Шандора Долгаї Петер і Міклош отримали право володіння на половину частину сіл Долга і Задня³⁴. Сини Яноша Долгаї-Янош, Богдан, Санісло і Дьордь не погоджувалися із таким рішенням, не бажали виконувати наказу і тому король невдовзі викликав їх до суду. Іншою частиною Долги і Задні володіли саме брати Долгаї Янош, Богдан, Санісло і Дьордь. Король у 1417 р. закріплює за ними це право володіння³⁵. Суперечка між родичами тривала довго³⁶, навіть був випадок коли у 1419 р. Дьордь Долгаї із застосуванням зброї не дозволив державному урядовцю описати майно Богдана, яке за рішенням державного судді мали конфіскувати і передати сину Шандріна Долгаї Міклошу³⁷. Справа вирішилася тільки у 1421 р. коли родичі Долгаї, сини Шандріна і сини Яноша, Петер і Міклош отримують половину маєтку Долга, Задня і Нягфорраш та як компенсацію за збитки другу половину Нягфорраші та 450 форінтів³⁸. Подібні суперечки та довготривалість їх вирішення характерні і у випадках з іншими кенезами та немешами

³² *Idem*, Old. 182-183.

³³ *Idem*, Old. 185.

³⁴ *Idem*, Old. 203.

³⁵ *Idem*, Old. 212.

³⁶ *Idem*, Old. 213, 222-223, 225-226, 231-232.

³⁷ *Idem*, Old. 232-233.

³⁸ *Idem*, Old. 255-258.

Мараморощини.

Отже, за матеріалами «Дипломів Марамороша...» бачимо, що структура суспільства Марамороського комітату і земельно-майнові відносини мали свою особливість. Дворянське суспільство сформувалося із джерел дворянського та кенезіального землеволодіння. Обидва були результатом королівського дарування. Документи, подані Яношем Мігалі саме і відображають певний етап формування цієї особливої системи дворянського суспільства. Бачимо, що грамоти видані або повторені королем Людовіком фіксують нових власників, підтверджують право володіння на даровані ще попереднім королем землі, села. А ось документи з часів правління Жігмонда у більшій частині вказують на суперечки між землевласниками, старими і новими власниками, сусідами тощо. З цього періоду більше судових рішень, королівських розпоряджень про перегляд меж володінь, опис сіл та інше.

У збірнику «Дипломи Марамороша...» зібрано виявлені дослідником актові документи двох століть. Цікаво простежити, що від короля Карла Роберта походять тільки чотири документи – дарчі грамоти³⁹. Починаючи з Людовіка Великого кількість грамот, листів та розпоряджень зростає. Простежується і те, що складнішими стають і земельні відносини, які стають об'єктом наведених документів. Актовий комплекс середньовічних джерел з історії Марамороша у проаналізованому збірнику далеко не повний, але і у такому вигляді вони у певній мірі віддзеркалюють характер земельно-майнових відносин знаті Мараморського комітату XIV-XV ст. Це був період формування дворянського землеволодіння і трансформації комітатів від королівських до дворянських.

В цілому, відзначимо цінність збірника документів угорського історика початку XX ст. Я.Мігалі для сучасної науки. Джерельний матеріал може доповнити відомі сторінки історичного краєзнавства. Висока професійність як даної джерелознавчої праці, так і інших робіт Я.Мігалі є свідченням рівня угорської науки рубежу XIX-XX ст., особливо факту аналізу і критики джерел з історії.

³⁹ *Idem*, Old. 6-16.

Виправа до Молдавії 1497 року польського короля Яна-Ольбрахта Ягеллона: проблеми та інтерпретації

Володимир Гуцул / Wolodymyr Hucul¹

Moldavian campaign of polish king Jan-Olbracht in 1497: problems and interpretations. *The article deals with Polish-Moldavian war in 1497. The well-known medieval military affair has reflected in contemporary historiography in anachronistic modern terms purely. Author attempts to evaluate decisions and deeds of polish king and his army in conditions and values of late medieval military circumstances and chivaleric mentality.*

Campania moldovenească a regelui polon Jan-Olbracht în 1497: probleme și interpretări. *În articol se abordează aspecte ale războiului polono-moldovean din 1497. Bine-cunoscuta afacere militară medievală a fost reflectată în istoriografia contemporană, în termeni pur moderni anacronici. Autorul încearcă să evalueze deciziile și faptele regelui polon și a armatei sale, în condițiile și valorile circumstanțelor militare medievale târzii și mentalității cavaleresti.*

Keywords: Polish-Moldavian wars, late medieval warfare, chivalry.

Cuvinte cheie: războaie polono-moldave, războaie medievale târzii, cavaleresc.

Молдавська кампанія 1497 р. польського короля Яна-Ольбрахта може послужити чудовим сюжетом для лицарського роману. Для того є всі обов'язкові прикмети жанру: останній серед Ягеллонів король-лицар, котрий попри важку хворобу веде своїх людей до бою, військо зібране з усіх кінців королівства, далека виправа в екзотичну країну, кривава битва серед темного лісу, зрада, розпач, героїзм, допомога, що прибуває в останній момент і, врешті, повернення додому, хоча і не триумфальне проте цілком придатне для геппі-енду. І, що найважливіше для роману маємо колоритного головного героя.

Наведемо заледве кілька епізодів бурхливої біографії монарха, які не потребують особливих коментарів. За молодих років він вчився лицарським мистецтвам у родини Шидловецьких, відомих аж в італійських землях звитяжних бійців². Під час останнього акту своєї боротьби за угорський престол, Ян-Ольбрахт, заблокований під Прешовом, усвідомлюючи те, що військо його противників Стефана Заполяї та Сефана Баторія чи не в четверо переважає його сили, зимової ночі 1 січня 1492 р. особисто повів своїх лицарів у зухвалу кавалерійську атаку. Те що він підняв до нічного битви досвідчених людей, повністю свідомих важкого становища говорить про неабияку харизму та бойовий авторитет нашого героя. В тому бою під

¹ Володимир Гуцул, PhD, доцент кафедри історії України Ужгородського національного університету (Україна)

Wolodymyr Hucul, PhD, Associate Professor of History of Ukraine of Uzhgorod National University (Ukraine)

² Frydryk Papée, *Jan Olbracht*, Kraków, Universitas, 2006.

Яном-Ольбрахтом було убито двох коней, а третього поранено; оточений чеськими найманцями, він випустив меч і його товариш зброї, подільський шляхтич з-під Красностава Георгій Крупський, віддав йому власного, завдяки чому королевич, убивши двох чеських вершників своєю рукою, вирвався на свободу³. Ледве одужавши після невдалого молдавського походу, про який піде мова в цьому тексті, і повернувшись до Кракова у лютому 1498 року, король, як про то пишуть польські хроністи, «нічим більше не переймався як то гостинами, грою, танцями, та жінками, і одного разу, коли затемна по Кракову вдвох чи втрох ходив, трафилися йому якісь нахолки п'яні, з якими повадився, і дістав від них тяжку рану в обличчя, яка йому не скоро загоїлася»⁴.

Причини, хід та наслідки кампанії загалом добре відомі і непогано описані в нараційних джерелах доби: у хроніках сучасника події Бернарда Ваповського, та дещо пізніших текстах Марцина Кромера та Марцина Бельського, останній в 1530-их рр. сам воював у Молдавії, тому був незле поінформований. Протилежну точку зору представляють молдавські літописи. Багатьох її учасників, принаймні з польського боку, ми знаємо поіменно завдяки документам королівської канцелярії. Хоча окремої монографії події не присвячено, вона часто згадується у військово-історичних працях, як переломний момент у історії польського війська, після неї середньовічні мілітарні тренди в королівстві Польському почали обертатися на ранньомодерні. Польська історіографія і молдавську виправу і її головного ініціатора, короля намагається розглядати в раціональних поняттях модерної науки та модерної політики. Дослідники шукають осмисленого стратегічного плану, чітко визначених мішеней для збройної агресії, очікують послідовності у її здійсненні і раціональності у тактичних рішеннях. І не знаходячи цього всього роблять неминучі висновки про «мілітарну слабкість тогочасної Польщі та Литви», кризу монархії, невідповідність самого короля політичним та воєнним викликам часу, одним словом кидають у короля сучасними термінами як камінням⁵. Фредерік Папі, автор блискучої біографії нашого головного героя пішов ще далі. В повоєнних рекреаціях короля, згаданих вище цитатою Марцина Бельського, абсолютно буденних для заможних представників рицарського стану, польський дослідник побачив психологічний та моральний надлом⁶.

Але, як про то писав Гай Халселл, певна «військова справа та її принципи можуть бути осмислені лише в поняттях норми, вартостей та

³ Bernard Wapowski, *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedr. Krakowskiego. Część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480-1535)*, Kraków, Nakładem Akad. Umiej, 1874, S. 12.

⁴ Marcin Bielski, *Kronika*, Sanok, Nakład i druk Karola Pollaka, 1856, S. 902-903; Marcin Kromer, *Kronika Polska*, Sanok, Nakład i druk Karola Pollaka, 1857, S. 1337.

⁵ Marek Plewczyński, *Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiedzi Królestwa Polskiego w XV wieku*, Oświęcim, Napoleon V, 2014, S. 208.

⁶ Papée, *Jan Olbracht*, S. 150.

ментальностей суспільства яке її практикує»⁷. Виходячи з цього, важливо пам'ятати, що виправа 1497 р. виглядає чи не останньою кампанією в польсько-литовській історії, що була зорганізована і здійснена за стандартами «середньовічної», «феодальної» війни і мала відповідні цьому цілі та перебіг. Пристосовуючи відоме твердження Клаузевіца про те що «війна є продовженням політики іншими засобами» до середньовічного світогляду можна сказати, що війна для вищих суспільних станів, носіїв політичних прав, сама в собі була найдоступнішою і найзрозумілішою формою політики, її сенсом, а не засобом. Сама політична реальність, чи пак міждержавні стосунки кардинально розходились із модерними поняттями про раціональне та корисне. Ані тривалі територіальні завоювання, ані політична чи економічна експансія, або навіть «рація держави» не належали до її пріоритетів. Більше того, держава та її апарат повністю персоніфікувався в особі монарха і навколо нього: двір, військо, землі, піддані розглядалися як такі що належать – на тих чи інших умовах – одній людині, монарху, пану з Божого благословення. До того, як ми побачимо нижче, феодальна військова система значно обмежувала можливий завойовницький запал будь якого суверена. Насамкінець, збройне насильство сприймалося перш за все як ордалія, Божий суд між божими помазаниками, або, врешті, між тими хто мав достатньо харизми та влади аби вести війська до бою. Таким чином загибель монарха на полі бою дуже часто радикально і безповоротно мінjala політичну мапу «християнського світу», як то сталося, наприклад, після загибелі бургундського герцога Карла Хороброго у битві при Нансі (1477).

Для шерегового представника «*стану рицерського*» чи пак польсько-литовсько-руської шляхти доби пізнього Середньовіччя війна якщо і переставала бути, в силу культурних та соціальних зрушень, горизонтом мислення і сенсом існування, то продовжувала грати роль «школи життя» – куди багато шляхетської молоді і то нащадків найславніших фамілій потрапляли заледве вийшовши з дитячого віку. Для скромніших народженням служба у війську була соціальним ліфтом і дорогою до урядових посад, засобом втечі від злиднів, сільської рутини або закону.

Причини молдавського походу традиційно, шукають у фамільній конкуренції між Ягеллонами. Під час з'їзду Левочі в квітні 1494 року рідних братів – Володислава, короля Угорщини та Яна-Ольбрахта на той час вже короля Польщі – дискутувався план посадження на молдавський господарський престол молодшого брата Зигмунда і, відповідно, розширення ягеллонської сфери впливу на турецьки Південь. Такий династичний проект був на часі як перспективний засіб проти турецької експансії у Південну та Центрально-Східну Європу, котра в другій половині XV ст. набула загрозливих масштабів. Врешті, 1444 р. в битві під Варною загинув

⁷ Gay Halsall, *Warfare and society in the barbarian West, 450–900*, London-New York, Routledge, 2003, p. 7.

стрий Яна-Ольбрахта, король польський та угорський Владислав II. Але локальні інтереси монархів, пересилили династичну солідарність. Цій ідеї рішуче опонував угорський король, котрий вважав Молдавське князівство за угорський лен, і погоджуючись на оголошення Яном-Ольбрахтом війни Порті в цілях відвоювання у османів стратегічно важливих чорноморських портів Кілії та Білгороду, вимагав долучення до акції молдавського господаря Стефана III як союзника⁸. Як то довела недавно Ілона Чаманська, успіх такої акції був надзвичайно не бажаним для Угорщини, оскільки повністю повертав Молдавію у сферу польського впливу.

Разом з тим на польсько-молдавському кордоні, котрий проходив через Буковину, Покуття та Поділля, віддавна було неспокійно. Тут десятиріччями велася перманентна неоголошена війна, котра полягала у взаємних рейдах на ворожу територію по здобич та ясир. 1488-1493 рр. майже щорічно молдавани кооперуючись з татарами і турками найжджали коронні та литовські землі, хоча через активність місцевої шляхти, оборони поточної і самого Яна-Ольбрахта, нападники, зазвичай не досягали особливих успіхів. Проте, під кінець 1494 р. молдаванам і татарам вдалося спалити литовський Брацлав⁹.

До того, риторика війни проти турків – остання мала б примирити і об'єднати християнські народи – була в цей час модним культурним трендом, котрим, як варіантом реанімації хрестоносного руху підживлювалася і лицарська традиція. Носієм та провідником цих ідей при польському королівському дворі був італійський гуманіст Філіп Калімах.

Таким чином, висловлюючись у сучасних термінах, політичні резони монарха щодо збройної акції у молдавсько-турецькій зоні впливу ніби збігалися з культурними прагненнями «люду лицарського». Проте, придивившись ближче, важко відділити раціональні чинники від станових стереотипів. Переїнятий воячкою Ян-Ольбрахт охоче хапався за меч, в найкращих лицарських традиціях не докладно переїмаючись шансами на перемогу - що красномовно підтверджувала його остання зимова виправа в Угорщину 1491/1492 рр. Молдавський господар Стефан від 1485 р. був ленником польської корони, що не заважало йому таємно помагати татарам і туркам у рейдах на польсько-литовське прикордоння. Він вважався союзником Корони польської, але на його трон уже давно наготові був ягеллонський кандидат, молодший брат польського монарха Зигмунт. Головними цілями виправи *contra turcas et tartaros*¹⁰ було оголошено чорноморські порти під турецьким володінням, проте приймаючи послів у справах дипломатичної підготовки походу, польський король якось зблиснув античною цитатою, певно почутою від Каллімаха: «я спалив би власну сорочку якби вона визнала мої наміри».

⁸ Plewczyński, *Wojny Jagiellonów*, S. 189.

⁹ Plewczyński, *op. cit.*, S. 185-189.

¹⁰ *Matricularum Regni Poloniae Summaria, Pars II. Iohannis Alberti regis tempora complectens (1492-1501)*, Varsovia, 1907, p. 44.

Потреба у відвоюванні Кілії та Білгороду для забезпечення південних кордонів Польщі та Литви була офіційно сформульована під час укладання договорів з великим князем литовським Олександром в 1495-1496 рр., котрий теж заангажувався до проекту. Военні приготування розпочалися в другій половині 1496 р. коли королівські послы зондували ґрунт в Угорщині та Пруссії на предмет військової підтримки польської виправи у союзи з молдавським господарем Стефаном проти турків. Щонайпізніше в травні 1497 р., литовський посол у Москві Івашко Сапега дістав там зловісне і, як виявилось, пророче питання: «а чи справді піде Стефан з польськими панами на війну, бо добре відомо що він підлеглий турку?» Як би там не було взимку 1496/1497 р. Ян-Ольбрахт почав наймати військо, а на початку квітня вислав листи до посполитого рушення якому повелів зібратися до 21 травня 1497 р. у Львові. Другого травня 1497 року з Молдавії від Стефана повернувся хельмський єпископ Мацей, котрий привіз щирі завірення господаря про повну підтримку походу проти турків, з попередженням що молдавські війська приєднаються до польських лише над Дунаєм¹¹. Отож військова машина Польської корони потроху набирала обертів.

Кожна феодальна армія в Європі починаючи з початку XIV мала мішаний склад. Вона комплектувалася, по-перше, найманцями що служили за живі гроші, і, по-друге, феодальним ополченням. Воно в Польсько-Литовській державі називали посполитим рушенням, його утворювали ленники, шляхта-землевласники, котрі повинні були йти на війну за викликом сеньйора-короля через те, що володіли з його руки земельними наданнями. Серед спеціалістів панує думка, що в XV ст. найманці були кращими та ефективнішими фахівцями за слабо підготовлену і не войовничу воєнно зобов'язану шляхту, але слід пам'ятати про те, що так звані «затяжні» формації майже поголовно складалися із вихідців з дрібної та середньої шляхти – основного контингенту посполитого рушення.

Більшість польських військових істориків старшого покоління, вихованих в тіні двох світових війн звикли мислити воєнно-демографічними масштабами новітнього часу, а тому без зайвих сумнівів рахують в кампаніях другої половини XV-першої половини XVI ст. польсько-литовські війська щонайменше на десятки тисяч, а чисельність їх противників іноді доходить навіть до сотень. Справді, базуючись не на потенційно ймовірних, але на теоретично можливих мобілізаційних засобах польсько-литовської держави можна дорахуватися астрономічних цифр. Оскільки на зламі XV та століть Польська Корона та Велике князівство Литовське об'єднані персональною унією, були чи не найбільшим політичним утворенням Європи. В цьому дослідники йдуть слідом за круглими цифрами польських хронік XVI ст. Але слід пам'ятати, що кількісні показники середньовічних та більшості ранньомодерних нарацій мають не інформаційний, а символічний зміст. Як то продемонстрував методом «щільної критики» джерел Ганс Дельбрюк

¹¹ Parée, *Jan Olbracht*, S. 126-127.

середньовічна військова демографія значно відбігала від круглих умовних цифр нараційних повідомлень.

Що одразу насторожує в класичних підрахунках чисельності польського війська котре вирушало на виправу так це величезний розрив між документально підтвердженою чисельністю королівських надвірних та найманих військ, а також добре відомим «середнім арифметичним» оборони поточної з одного боку та гіпотетично вирахованим посполитим рушенням з іншого.

Наведемо, дещо плутані підрахунки Марека Плевчинського – котрий так само схильний завищувати показники. Як він вважає, надвірне королівське військо, і піше і кінне, складало дві тисячі збройних. 24 та 25 березня 1497 р. було пописано 12 найманих рот в штатній кількості 1901 вояка, до котрих необхідно додати ще кілька невеликих загонів. Сюди ж дослідник додає орієнтовно вираховану тисячу коней оборони поточної, та ще якусь «додатково найняту піхоту», і дістає остаточну цифру надвірного та найманого війська у 6-7 тисяч збройних¹². На нашу думку цю кількість вартувало б зменшити щонайменше до 5 тисяч, оскільки документальних підтверджень додатковим наймам немає. Такої ж думки і Фридерік Папі, котрий вважає що «того війська разом з гвардією королівською було добрих кілька тисяч»¹³. Королівське військо озброєнням повністю відповідало сучасним західноєвропейським стандартам. Важка рицарська кавалерія та кінні арбалетники поєднувалася в ньому з стрілецькою піхотою, озброєною здебільшого вогнепальною зброєю та потужним артилерійським парком.

Посполите рушення збирали на Русі, в Малій та Великій Польщі, усі ці контингенти мали з'явитися до Львова не пізніше 21 травня, але їм не вдалося зібратися і до кінця червня. Повільністю і необов'язковістю шляхти проблеми не вичерпувалися, значна, якщо не більша частина зобов'язаних не взяла участь у виправі. Це доводить, по перше, небувала ані до того, а ні після того у Короні польській кількість конфіскацій земельних володінь за ухиляння, дезертирство, недбале виконання служби під час молдавської виправи. І по-друге, затятість і тривалість з якими король здійснював карі. Конфіскації тривали від вересня 1497 р. до травня 1498 р. і стосувалися понад 2400 осіб¹⁴.

Свого часу цю хворобу польсько-литовської військової машини іронічно коментував Сигізмунд Герберштейн у своїх «Записках про московські справи».

Після «гіпотетичних підрахунків посполитого рушення, базованих на порівняльних даних і мобілізаційних можливостях тогочасної польської держави» – котре польські дослідники вважають щонайменше занепалим, погано озброєним і некомпетентним, а також вказують на послідовне

¹² Plewczyński, *Wojny Jagiellonów*, S. 192.

¹³ Papée, *Jan Olbracht*, S. 127.

¹⁴ Papée, *Op. Cit.*, S. 145.

небажання шляхти виконувати військову повинність – виникала епічна цифра усіх учасників виправи (і то без Мазовії, Литви та пруських ленників) в 50 тисяч збройних та 20 тисяч допоміжних сил¹⁵. Якщо додати до цього 30000 возів із спорядженням та провіантом то перед нами постане армія-монстр, на яку тогочасній логістиці просто не було ради. Подібній кількості народу, навіть поділений на менші відділи, тогочасний стан доріг не міг забезпечити швидкості маршу що збігався б з добре відомим нам інтенераріумом кампанії, а виробничі потужності – навіть мінімального утримання. Перефразовуючи дотепне спостереження Тімоті Рейтера, марш такого численного війська в домодерну добу спричинив би вплив на населення та економіку регіону аналогічний детонації атомної зброї. До того, відрив від виробництва значної кількості працівників на тривалий час – без сумніву, весь без винятку склад уявних двадцяти тисяч допоміжної сили походив би із представників стану *laboratories* – мав би катастрофічні наслідки для економіки королівства¹⁶. Тим більше що молдавська кампанія відбувалася у червні – жовтні, в сезон інтенсивних сільськогосподарських робіт.

Коли наративні джерела відходять від парадного презентаційного розмаху і починають розповідати про речі приземлені, як то марші та поразки, то вказують інший керунок для підрахунку. Контингенти ленників з Мазовецького князівства, та загін рицарів тевтонського ордену на чолі з його великим магістром Іоанном Треффеном з Пруссії, пробували долучитися до королівського війська на марші. Секретар великого магістра Ліборіус Накер, котрий особисто брав участь в поході, вказує кількість загону – 400 збройних вершників, хоча разом з табором, возами та службами очевидці-поляки нарахували в похідному порядку 1500 душ¹⁷. Згодом, через необхідність ескортувати несподівано ослаблого, літнього Треффена, у Львів, до королівського війська врешті добралось лише 140 рицарів. Від мазовецького князя з великим запізненням йшов 600-кінний загін, котрий так і не з'єднався з королівським військом, оскільки 28 жовтня після тривалого спротив був дощенту знищений молдаванами над р. Прутом.

Тому виникає питання: якщо найпотужніші ленники польського короля разом спромоглися виставити заледве тисячу бійців, то яким чином могло зібратися багатотисячне посполите рушення, куди шляхта йшла надзвичайно неохоче?

Тому десь у проміжку від 400 до 1500 слід визначати чисельність окремих контингентів посполитого рушення і таким чином ми дістаємо максимально можливу кількість учасників виправи біля 12 тисяч, як комбатантів так і некомбатантів. Що є повністю прийнятною цифрою для «великої» армії другої половини-кінця XV ст. Таке військо, зазвичай,

¹⁵ Plewczyński, *Op. Cit.*, S. 193.

¹⁶ Halsall, *Warfare and society in the barbarian West. 450–900*

¹⁷ *Liboryusz Naker, 1497*, In: Xawierzy Liske, *Cudzoziemcy w Polsce*, Lwów, Drukarnia E. Winiarza, 1876, S. 9.

рухалося походним маршем із середньою швидкістю 10 км на день, і такий темп, загалом, підтверджує інтенераріум виправи.

Хід бойових дій загалом добре відомий аби його ще раз докладно переказувати. Витупивши в кінці червня зі Львова, по перетині молдавського кордону 14 серпня польське військо стало табором в Космані. Тут, Ян-Ольбрахт дістав від Стефана ультимативну вимогу покинути його землі, що означало пряме оголошення війни. Про жоден марш до моря від цього моменту не могло бути й мови, як і про припинення походу також. Перший не дозволяла нова тактична ситуація, друге – рицарська честь учасників виправи. На військовій нараді в дискутувалися різні варіанти подальших дій – найоптимальнішим з точки зору сучасних дослідників виглядала облога Хотинського замку, але остаточним рішенням був марш на молдавську столицю, Сучаву.

В особі Стефана Ян-Ольбрахт зустрів надзвичайно небезпечного противника, котрий до того ж був виховний і досяг успіху в кардинально інших військових традиціях. Стефан заслужив у істориків епітет «Великий» перш за все тим, що два рази зумів оборонити і себе і своє князівство від грізного османського султана Мехмеда II, завойовника Константинополя. Причому перший раз, 10 січня 1475 р. у битві під Васлуї – Стефан завдав турецькій армії нищівної поразки. Тоді в його війську були і польські контингенти під орудою Михайла Бучацького. Вдруге турки наїхали на його землі на чолі із самим султаном і хоча молдавани були змушені прийняти 26 липня 1476 р. битву під м. Неамт яку програли, сам Стефан покинув поле бою неушкодженим, а переможці незабаром змушені були покинути Молдавію, через брак припасів. Стефан вдавався до традиційної оборони від значно сильнішого агресора на власній території: він беріг власне військо уникаючи вирішальної битви, та виснажував загарбника постійною шарпаниною похідних колон, засідками і тактикою випаленої землі. Як пишуть про це сучасники, «на шляху турецької армії кожен підданий Стефана своїми руками підпалив власний дім». Першого разу йому вдалося спровокувати турків до битви в надзвичайно несприятливих для них умовах, вдруге попри позірну невдачу на полі бою він завдав туркам значних страт, і досить скоро повернув собі владу у князівстві¹⁸.

Облога Сучави була своєрідною грою ва-банк, характерною для Яна-Ольбрахта як воєначальника. Можна довго розводитися про хибність та недалекоглядність такої тактики Проте, якщо мати на увазі те, що сприйняття цілей, засобів та змісту війни в тогочасного людини було кардинально відмінним від сучасного, то у рішеннях польського короля можна помітити раціональність повністю відповідну середньовічному світогляду. Справа в тому, що з рицарської точки сама участь у збройній конфронтації була почесним і доблесним діянням, за умови якщо учасник поєднував бойову

¹⁸ Franz Babinger, *Z dziejów Imperium Osmanów. Sułtan Mehmed Zdobywca i jego czasy*, Warszawa, PWN, 1977, S. 348, 360.

вправність тіла із силою духу. Тоді як перемогу у битві визначала не зброя, не фах не кількість війська, а сам Господь Бог. Тому першим обов'язком ідеального монарха-рицаря, що дбав про своїх людей, було якнайшвидше допровадження до збройної, битевної ордалії і особиста участь у ній.

Сучавську фортецю турки не змогли взяти навіть після перемоги під Неамтом. Ян-Ольбрахт опинився в куди складнішій ситуації оскільки молдавське військо було не лише цілим але значно підсиленим угорськими та турецькими контингентами. Тому розпочавши облогу 24 вересня досить скоро польський король сам перетворився на обложеного.

Ключ до розуміння невдалої облоги полягає у ревізії чисельності польського війська. Стіни Сучавської фортеці в кінці XV ст. мали зовнішній периметр близько 300 метрів, таким чином якби польська армія насправді налічувала 50000 комбатантів то на один метр муру припадало би щонайменше 160 комбатантів ворожої армії. Той факт що Ян-Ольбрахт ані разу не пробував штурмувати Сучаву, говорить про те, що він мав докладне уявлення про дефіцит власних сил. Натомість, як пишуть Ваповський та Кромер, артилерійського парку для руйнації фортечних мурів було явно недостатньо¹⁹. Всі шкоди які вдавалося завдавати вдень двома великими бомбардами, захисники правили вночі. Те що Яну-Ольбрахту не вдавалося забезпечити цілодобовий обстріл фортифікації за «турецьким стандартом» так само говорить про неготовність до тривалої облоги. Виклик молдавській столиці був нічим іншим як спробою спровокувати Стефана до відкритої битви в полі, де б ударна рицарська кавалерія та вогнепальна зброя поляків мала б відчутну перевагу над молдавським військом. Але досвідчений у обороні молдавський господар не дав собою маніпулювати

В цій ситуації королю не залишалось нічого іншого як скористатися посередництвом угорських послів свого брата, котрі з'явилися у нього 12 жовтня для налагодження переговорів. Уже після обумовлення почесних для поляків умов миру, в таборі з'явилися молдавські послы. Врешті з молдавським господарем було домовлено про безперешкодний відступ польського війська на батьківщину – щоправда союзні молдаванам турки і татари не брали на себе ніяких зобов'язань.

Але гоноровий договір, укладений 18 жовтня 1497 р. виявився для Стефана лише засобом приспати пильність польського війська. На зворотному марші під час дефіле у буковинських лісах, поляки зазнавало масованих нападів молдавсько-турецьких сил. Те, що сталося у лісах під Козьмином 26 жовтня 1497 р. у суперечливий спосіб відбилося у джерелах доби і до цього часу провокує дискусії серед вчених. Спробуємо відтворити перебіг подій. Зранку військо згортало табір і вирушало у подальшу дорогу. Першими вирушили формації посполитого рушення та найманці разом із більшою частиною обозу. Хворий на малярію король із надвірними загонами ще залишався в таборі коли маршові колони поляків і русинів із

¹⁹ *Kroniki Bernarda Wapowskiego*, S. 30; *Marcin Kromer, Kronika Polska*, S. 1332.

посполитого рушення та чеської піхоти контингенту тевтонського ордену, які проходили вузьким ярмом, були там заблоковані поваленими деревами. Після цього молдавські війська, підсилені турецькими і татарськими загонами ударили на оточених. Спресованим між таборовими возами військам було надзвичайно важко оборонятися і їм загрожувало повне винищення, але Ян-Олбрахт не зважаючи на малярійну гарячку, вишикував свою надвірну рицарську кінноту, біля тисячі вершників, і виправив їх під орудою молодого Яна Тенчинського на допомогу війську. Рицарі пройшли через ліс і ударили у фланг молдаванам. Акція мала успіх, залишки оточених перейшли в контратаку і врешті випхали молдаван на відкритий простір де до них знову ударило надвірне рицарство Тенчинського. Бойові дії проходили хаотично і не мали однозначного результату. Молдавський напад був успішно відбито, але сам Тенчинський, захопившись переслідуванням, попав в полон і був переданий згодом туркам. Поляки залишили за собою поле бою і згідно з тогочасними стандартами виглядали переможцями, проте понесли значні втрати і залишилися під збройним пресом господаря Стефана. Через кілька днів, під Чернівцями настала чергова криза, коли наближення молдавського війська до табору викликало паніку серед посполитого рушення. Королю знову довелося вставати з ліжка і парадувати перед наляканою шляхтою на чолі своїх надвірних рицарів.

Успішний відступ на територію корони став можливий лише тоді, коли на допомогу прибула трьохтисячна литовська армія під орудою Станіслава Кишки, котру вислав на допомогу братові великий князь литовський Олександр. Литвини зайняли плацдарм над р. Прут і таким чином уможливили безпечну переправу польському війську. 29 та 30 жовтня воно перетнуло ріку і таким чином завершило кампанію.

Культурно-хронологічні горизонти багат шарового поселення Ужгород-Горяни (Урочище Ротонда)

Володимир Мойжес / Volodymyr Moizhes¹

Orizonturile cultural-cronologice ale așezării multistratificate de la Ujgorod-Goryany (Rotonda). *Așezarea care ocupă un teritoriu din suburbiile din estul Ujgorodului (Rotunda, regiunea Goryany) este una din principalele chei în soluționarea unor întrebări esențiale despre istoria medievală a regiunii Tisei superioare. Acest teren a fost definit ca locul posibil al așezării fortificate slavonice a Ungului, ocupată de maghiari la sfârșitul secolelor IX-X d. Hr. Această ipoteză se bazează pe prezența rotondei, prima clădire sacră din Transcarpatia. Echipa Universității Naționale din Ujgorod a studiat aceste monumente din regiunea Ujgorod-Goryany între 2007-2009 și 2012-2014, cu scopul de a obține date suplimentare despre cronologia și stratigrafia așezării. Datele obținute dau posibilitatea de a clarifica sugestia privind existența mai multor orizonturi cronologice: neolitic, Hallstattian, perioada romană târzie, evul mediu (secolele XII-XV) și epoca modernă (secolele XVI-XVII). Lipsa datelor pentru secolele IX-X face imposibilă conexiunea dintre Rotonda și castelul Ung, menționat de Anonymus. Construirea rotondei poate fi datată nu mai devreme de secolul XII. Mai târziu, nava gotică rectangulară a fost adăugată rotondei, în a doua jumătate a secolului XIV, devenind partea de altar a catedralei. De asemenea a început să fie construit zidul de piatră, găsit în partea de est a bisericii. Aceste schimbări arhitectonice pot fi corelate cu ramura Goryany a familiei nobiliare Druget, care a primit în stăpânire terenurile locale pe vremea ridicării palatului fortificat, nu departe de rotondă.*

Cultural and chronological horizons at the multi-layer settlement of Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). *The settlement which occupies the territories of the eastern suburbs of Uzhhorod in the Rotunda tract of Horyany region is one of the main keys to the solution of the cardinal questions about the Middle Ages history of the Upper Tisa region. This territory has been defined as the possible place of localization of the Slavonic fortified settlement Ung which was seized by the Hungarians at the end of the 9th-10th century. This assumption is based on the rotunda's presence, which is the first sacred building of Transcarpathia.*

The expedition of Uzhhorod National University has been studying the monuments of Uzhhorod-Horyany during 2007-2009 and 2012-2014 in order to receive some additional data and to specify their chronology and stratigraphy.

The collected data gave the possibility to clarify suggestions about the existence of multi-layer monuments from several chronological horizons: Neolithic, Hallstatt, Late Roman Period, Middle Ages (the 12th-15th century) and the Modern period (the 16th-17th century).

The lack of data for the 9th-10th century A. D. makes it impossible to connect the settlement in Rotunda Tract with the Ung castle, mentioned by Anonymus. The

¹ **Мойжес Володимир Валерійович**, кандидат історичних наук, директор Археологічного музею ім. проф. Е.Балагури історичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», E-mail: vmoizhes@ukr.net

Moizhesh Volodymyr, Phd. in istorie, directorul Muzeului de Arheologie „Prof. E. Balahuri” a Facultății de istorie din cadrul Universității Naționale din Ujgorod

very building of the rotunda can be dated not earlier than the twelfth century. Later, the rectangular Gothic nave was attached to the rotunda in the second half of the fourteenth century so it became the altar part of the cathedral and the stone wall began also to be built, which was found out at the eastern side of the church. These architectonic changes can be connected with the Horyany branch of the Drugets noble dynasty that got the local lands into their ownership at that time and erected the fortified palace not far from the rotunda.

Keywords: *a rotunda, the fortified settlement Ung, multi-layer settlement, chronological groups, ceramics, the Neolithic, Hallstatt, the late Roman period, the Middle Ages, the early Modern period.*

Ключові слова: *ротонда, городище Унг, багатоярусне поселення, хронологічні групи, кераміка, неоліт, гальштат, пізньоримський період, середньовіччя, ранньомодерний час.*

Одною із ключових пам'яток для вирішення кардинальних питань середньовічної історії Верхнього Потисся являється поселення, що розміщується на східній околиці міста Ужгород в урочищі Ротонда мікрорайону Горяни. Її конфігурація трикутна, площею біля одного гектара. У найбільш високій частині (північно-східній) знаходиться церква-ротонда (перша кам'яна сакральна будівля Закарпаття), а в низинній (південній) фруктовий сад (рис. 1).

У науковій літературі дана місцевість визначається як одне з можливих місць локалізації слов'янського городища – Унга, яке було захоплене угорцями на рубежі IX-X ст., що знайшло відображення в давньоугорській хроніці *Gesta Hungarorum* автором якої є нотаріалій угорського короля Бейли III (1172-1196)².

Це припущення опирається саме на присутність тут ротонди у датуванні якої дослідники теж не однакові та визначають дату її зведення від X до XIII ст., а безпосередні середньовічні джерела про церкву, нажаль, відсутні.³ У цьому випадку, можливо припустити, що тільки археологічні матеріали виступають основою для хронологічного визначення часу будівництва ротонди і заселення цієї місцевості.

Значні археологічні роботи в урочищі проводились Закарпатською археологічною експедицією Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у 1988-1991 роках. Зокрема, досліджувались руїни палацу, які знаходяться у 80 метрах на північний-схід від ротонди. За результатами розкопок з'явилося повідомлення, що тут було розташоване городище, закладене в епоху гальштату (VIII-VII ст. до н. е.), а відновлення життєдіяльності відноситься до першої половини I тис н. е. і середньовіччя

² *Gesta Hungarorum: Літопис Аноніма про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини*, Переклад з латинської та угорської К. Найпавера, Ужгород, 2005, С. 27-28.

³ Сакач Б. Ж., *Горяни (Gerény), греко-католицька церква; Середньовічні церкви від Тиси до Карпат. Шляхами середньовічних церков у Сабольчському та Березькому краях і на Закарпатті*, Ніредьгаза, 2013, Том. 2, С. 53.

(VI-VII та IX-XIII століть)⁴. Ці матеріали підтвердили раніше висунуті припущення про раннє заселення Горян слов'янським населенням. Однак, відсутність у публікаціях конкретних матеріалів, а відповідно, необхідність їх отримання задля уточнення хронології та стратиграфії пам'ятки, спонукало археологічну експедицію Ужгородського національного університету розпочати подальші розкопки прилеглої до Горянської ротонди місцевості. З цією метою, протягом шести років (2007-2009 рр. та 2012-2014 рр.), у різних частинах урочища було закладено шість траншей та п'ять шурфів загальною площею 444 м.² (рис. 1).

На досліджуваних ділянках потужність культурного пласту, що складався в основному із двох шарів, досягала 0,6-1,5 м. від сучасної поверхні. Верхній шар, що в значній мірі знищений оранкою – глина однорідного, світло-коричневого кольору, залягав до глибини 0,4-0,6 м. та містив інвентар середньовічного та ранньомодерного часу. Нижче – шар глини жовтуватого кольору де був виявлений матеріал пізньоримської, гальштатської та неолітичної доби. Материк-тверда, вологостійка глина жовтого кольору. На розкритій площі було зафіксовані декілька об'єктів та ям, які, судячи з їх заповнення, належали тому чи іншому періоду. Таким чином, у ході цих обстежень було встановлено існування тут багатошарового поселення, матеріал якого виділяється у декілька культурно-хронологічних груп⁵.

Перша культурно-хронологічна група представлена обсидіановими бомбами, нуклеусами, відщепами (рис. 2/3-4, 7-9, 11-12, 16-17, 19-22) та керамікою доби енеоліту, що залягали у нижньому горизонті урочища (від 0,4 до 1,5 м. від сучасної поверхні). Асортимент посуду складається з фрагментів товстостінних бочкоподібних горщиків і конічних мисок, які виготовлені з додаванням крупного шамоту (діаметр вінчика (D) – 26-36 см.) (рис. 2/2, 5, 6, 10) та тонкостінних округлих посудин з домішкою органіки (полови), окремі з яких на піддоні (D – 13-14,5 см.) (рис. 2/1, 13-15, 18). Аналогічна кераміка відома на середньонеолітичних поселеннях Закарпаття⁶.

⁴ Пеняк С. І., *До питання про виникнення Ужгорода, Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*, Львів, 1992, С. 68-69.; Пеняк П., *Археологічні дослідження в околицях Горянської ротонди, Княжа доба: історія і культура*, Львів, 2011, Вип. 4, С. 43-64.

⁵ Котигорошко В. Г., Мойжес В. В., Щербей К. І. *Розкопки багатошарового поселення в Ужгороді-Горянах*, Археологічні дослідження в Україні 2009 р., Київ-Луцьк, 2010, С. 224-225; Мойжес В. В., *Исследование многослойного поселения Ужгород-Горяны в 2012 году*, Карпатика, Ужгород, 2012, Вип. 41, С. 85-93; *Дослідження багатошарового поселення в Ужгороді-Горянах, Археологічні дослідження в Україні 2012 р.*, Київ-Луцьк, 2013, С. 168-169; *Дослідження багатошарового поселення Ужгород – Горяни в 2013 р.*, Археологічні дослідження в Україні 2013 р., Київ, 2014, С. 133-133; *Результати досліджень багатошарової пам'ятки Ужгород-Горяни (ур. Ротонда) у 2013-2014 рр.*, Карпатика, Ужгород, 2014, Вип. 43, С. 193-209; Прохненко І. А., Мойжес В. В., *Горянское городище, Карпатика*, Ужгород, 2008, Вип. 37, С. 182-185; Прохненко І. А., Мойжес В. В., Щербей К. І., *Раскопки многослойного поселения в Ужгороде-Горянах, Карпатика*, Ужгород, 2009, Вип. 38, С. 210-219.

⁶ Потушняк Ф. М., *Деякі наслідки дослідження середньонеолітичного шару на багатошаровому поселенні Заставне-Ково-Домб у Закарпатті, Проблеми археології Східних Карпат*, Ужгород, 1995, С. 51-66; Potushniak M., *Middle Neolithic settlement at Drisino-Balocza, Transcarpathian*

До другої групи входять фрагменти від гальштатських чорнолощених посудин, одну з яких реконструйовано. Це стрункий, високий горщик з овальним тулубом та плавно відігнутих в'їнчиком. Його найбільше розширення припадає на центральну частину корпусу. На плечиках присутні дві округлі ручки. Виготовлений він з домішкою шамоту, випал достатній. Діаметр в'їнчика (D) – 16 см.; діаметр дна (d) – 9,5 см.; висота (H) – 25 см. (рис. 2/23). Аналогії йому широко представлені на пам'ятках культури Гава⁷. Також до цієї групи відносяться і бокові уламки посудин, що прикрашені каннелюрами (рис. 2/24).

Третя репрезентована фрагментами ліпних та кружальних посудин пізньоримського часу, більша частина яких була виявлена у центральній та південній частині урочища.

Ліпний посуд. Виготовлений з глиняного тіста з домішкою крупного шамоту. Випал достатній, колір від світло до темно-коричневого. Переважно представлений уламками від горщиків (рис. 3/1, 3-8), один з яких вдалося реставрувати. Це стрункий, високий горщик з овальним тулубом у якого найбільше розширення в центральній частині. Горло виділене, а в'їнчик плавно відігнутий та потовщений з внутрішньої сторони. Дно виділене. D – 23 см.; d – 17 см.; H – 41 см. (рис. 3/1).

Одним екземпляром представлена ліпна конічна чашка. Виготовлена вона з домішкою шамоту. Випал достатній, колір темно-коричневий. В'їнчик невеликий, потовщений та заокруглений. Дно профільоване. Ручка, судячи по збереженим її частинам, була округла, трохи виступала над устям чаші і кріпилась у в'їнчика та нижче середини корпусу посудини. D – 11,2 см.; d – 7,4 см.; H – 7 см. (рис. 3/2).

Кружальний посуд. Переважно сформований з ретельно обробленої глиняної маси з домішкою дрібного шамоту. Випал якісний, колір сірий. Представлений фрагментами від мисок, глечиків та горщиків, частина яких орнаментована штампованим декором (рис. 3/9-18). Окремо виділяються уламки від піфосів. Виготовлені вони з домішкою крупнозернистого піску або жорстви. Випал достатній. В'їнчики їх горизонтальні і широкі (4-5 см.), окремі з яких прикрашені хвилястими лініями. D – 30 см. (рис. 3/19-22).

Вищеперерахована кераміка має повні аналогії в комплексах поселень II-IV ст. н. е. Верхнього Потисся. Особливо відзначимо сіроглиняний посуд зі штампованим орнаментом. Його поява у регіоні відноситься до кінця II ст. н. е., що було пов'язано з проникнення провінційно-римських ремісників, які організують масове виробництво кружального посуду, у тому числі і зі штампованим декором⁸.

Ukraine, Kraków, 2011, pl. 1-13.

⁷ Кеменцеи Т., *Культура Гава, Археология Венгрии. Конец II тысячелетия до н. э. I тысячелетие н. э.*, Москва, 1986, рис. 41, 8; Потушняк Ф. М., *Археологичні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті*, Ужгород, 1958, С. 86-87.; Demeterová S., *Počiatky gávskej kultúry na východnom Slovensku, Slovenská archeológia*, Bratislava, 1986, XXXIV, 1, tab. II, 8, S. 100.

⁸ Мойжес В. В., *Класифікація кераміки Верхнього Потисся пізньоримського часу*,

Наступну хронологічну групу складає середньовічний інвентар, з якого матеріал XII ст. визначає нижню його межу. Він є малочисельним і представлений тільки декількома фрагментами від горщиків (рис. 4/7-8) та уламками цегли. Останні виготовленні з домішкою органіки (солома). Випал їх не скрізний, а поверхня милиста і на нашу думку можуть відноситись до горизонту будівництва ротонди. Зібрані вони при дослідженні траншей VI, яка була закладена біля самої ротонди. Тут, у центральній частині, також була виявлена кам'яна кладка на вапняному розчині. Її ширина становить 0,8 м, а збережена висота від 0,4 до 0,6 м. Основа муру знаходиться вище материка і частково перекриває контури однієї із зафіксованих середньовічних могил. Орієнтація кладки, а також огляд прилеглої території вказує на те, що вона має продовження у дві сторони ледь огинаючи ротонду (рис. 1). На основі аналізу матеріалів траншей VI, час зведення цієї стіни визначається не раніше другої половини XIV ст., а її руйнації до XVII ст. До цього на досліджуваній ділянці знаходилось кладовище, яке виникло з спорудженням ротонди⁹.

До даного горизонту належать і уламки від горщиків пізньосередньовічного часу (XIV-XV ст.). Виготовлені вони з добре обробленого глиняного тіста з домішкою піску. Випал їх достатній, колір коричневий або темно-коричневий. Вінчики профільовані, діаметром від 16 до 26 см. Плечика вираженні, припідняті та орнаментовані горизонтально розміщеними прямими та хвилястими лініями. Окремі фрагменти під вінчиком оздоблені нігтьовими вдавленнями (рис. 4/1-6, 9-24). Один з таких горщиків реконструйований. Його розміри: D – 21,4 см.; d – 11,2 см., H – 27,4 см. (рис. 4/1).

Серед уламків пізньосередньовічної кераміки одиничним екземпляром представлений фрагмент від імпортного кубку. Його глиняне тісто, що містить вагому частку заліза, добре оброблене і випалене до дзвінкого стану. Поверхня коричнево-бордова та рівномірно покрита «бородавками». Вінчик, що плавно відігнутий і оздоблений горизонтальними валиками, діаметром – 6,4 см. Плечика чітко виділені рубцем, тулуб кубку витягнутий і ледь овальний (рис. 4/38).

Подібні посудини виготовлялись на Мораві, ймовірно в Лоштицах (округ Оломоуц) або в ближній околиці¹⁰. Дана територія виступає як гончарний промисловий центр, що розпочав функціонувати у XIV ст¹¹. На сьогоднішній день урочище Ротонда виступає другим пунктом Закарпаття

Старожитності Карпатського ареалу, Карпатика., Ужгород, 2010, Вип.39, С. 115-149; *Штампованная керамика на памятниках Верхнего Потисья III-IV вв. н.э., Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandru V. Matei*, Cluj-Нарса, 2010, р. 344.

⁹ Мойжес В. В., *Результати досліджень багатошарової пам'ятки Ужгород-Горяни (ур. Ротонда) у 2013-2014 рр.*, Карпатика, Ужгород, 2014, Вип. 43, С. 193-209.

¹⁰ Goš V., *Loštice – Město středověkých hrnčářů*, Opava, 2007.

¹¹ Goš V., Novák J., *Počátky výroby loštické keramiky, Archeologické rozhledy*, Praha, 1978, XXVIII, 5, S. 399-404.

(після Королівського замку)¹² де виявлена подібна кераміка, а вона, за висновками словацьких вчених, переважно зустрічається на пам'ятках, що належали феодалам вищого рангу¹³.

До останньої, хронологічної групи, відносяться знахідки ранньомодерного часу. Вони складають домінуючу частину зібраного матеріалу, який більш-менш однаково насичений у різних частинах пам'ятки. Утворений він з чисельних фрагментів кружальних посудин. Виготовлені вони з ретельно обробленого глиняного тіста зі значною домішкою дрібнозернистого піску. Випал якісний. Колір черепків сірий, бежевий, жовтуватий або світло-коричневий. Часто їх забарвлення нерівномірне. За чисельними аналогіями з пам'яток регіону їх можна віднести до XVI-XVII ст.¹⁴. Домінуючою формою є горщики з сильно профільованим вінчиком, діаметром від 10,5 до 22 см. Плечика їх чітко виділенні та високо припідняті, від яких тулуб конічно звужується до дна. Між собою вони різняться за оздобленням поверхні, яка прикрашена горизонтальними лініями, рідше розписом червонуватою фарбою або покрита зеленуватою поливою (рис. 4/25-37).

Окрему, невелику колекцію керамічного посуду ранньомодерного часу складає тонкостінна кераміка білого, або ледь бежевого кольору. Її глиняне тісто ретельно оброблене і без явних домішок. Випал відмінний, інколи до дзвінкого стану. Представлена вона невеликим горщиками та конічними кубками, поверхня яких, зазвичай, покрита рядами дрібних горизонтальних боріздов (рис. 4/39-43).

Верхній горизонт представлений і чисельними індивідуальними знахідками, що переважно були виявлені в центральній частині урочища. Серед них виділимо: чотири керамічні люльки для паління тютюну (рис. 5/1-4), ножі (рис. 5/5-6), пряжки (рис. 5/7-8), наконечник арбалетної стріли (рис. 5/9), шпора (рис. 5/10), а також срібний перстень-печатка (рис. 5/11). Діаметр його обідка – 22 мм, а пластини, на якій зображено рослинний мотив – «вазон з квітками» – 13 мм. Такий перстень міг використовувались як прикладна печатка, наприклад, під час листування або торгових операціях.

Отже, отримані матеріали дали змогу чіткіше виділити етапи заселення цієї місцевості, а також підтвердити існування тут багат шарової пам'ятки декількох культурно-хронологічних горизонтів – неоліту, гальштату, пізньоримського, середньовіччя (XII-XV ст.) та ранньомодерного часу (XVI-XVII ст.).

Також встановлено відсутність матеріалів IX-X ст. н. е., що вказує на неможливість пов'язати поселення в урочищі Ротонда із згаданим Анонімом замком Унг. Будівництво ротонди – найбільш ранньої кам'яної церкви

¹² Prohnenko I., Mojszesz V., Zsilenko M., *Kárpátalja középkori és kora újkori várainak kutatása, A nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza, 2013, LV, Old. 210, kép 10.*

¹³ Slivka M., Vallašek A., *Hrady a hradky na východnom Slovensku*, Košice, 1991.

¹⁴ Uličný M., *Prameny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí [na poklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš], Dizertačná práca*, Prešov, 2004.

Закарпаття, може датуватись не раніше XII ст. Пізніше, у другій половині XIV ст. до ротонди був прибудований прямокутний готичний неф і ротонда стала вівтарною частиною храму, а також зводиться кам'яна стіна, яка була виявлена біля східної сторони церкви. Ці архітектурні зміни узгоджуються з діяльністю дворянського роду Другетів, які володіли тутешніми землями та спорудили у ці часи укріплений палац неподалік ротонди.

Список ілюстрацій:

Рис. 1. Ужгород-Горяни. Ситуаційний план урочища Ротонда.

Рис. 2. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Матеріал неолітичного (1-22) та гальштатського (23-24) горизонтів.

Рис. 3. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Ліпний (1-8) та кружальний посуд (9-22) пізньоримського часу.

Рис. 4. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Посуд середньовічного та ранньомодерного часу.

Рис. 5. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Індивідуальні знахідки. 1-4 – кераміка; 5-10 – залізо; 11 – срібло.

List of illustrations:

Fig. 1. Uzhhorod-Horyany. The situational plan of the Rotunda Tract.

Fig. 2. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The material of the Neolithic (1-22) and Hallstatt (23-24) horizons.

Fig. 3. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The handmade (1-8) and the potter's wheel ceramics (9-22) of the Late Roman Period.

Fig. 4. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The pots of the Middle Ages and the Early Modern Period.

Fig. 5. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The individual findings. 1-4 – ceramics; 5-10 – metal; 11 – silver.

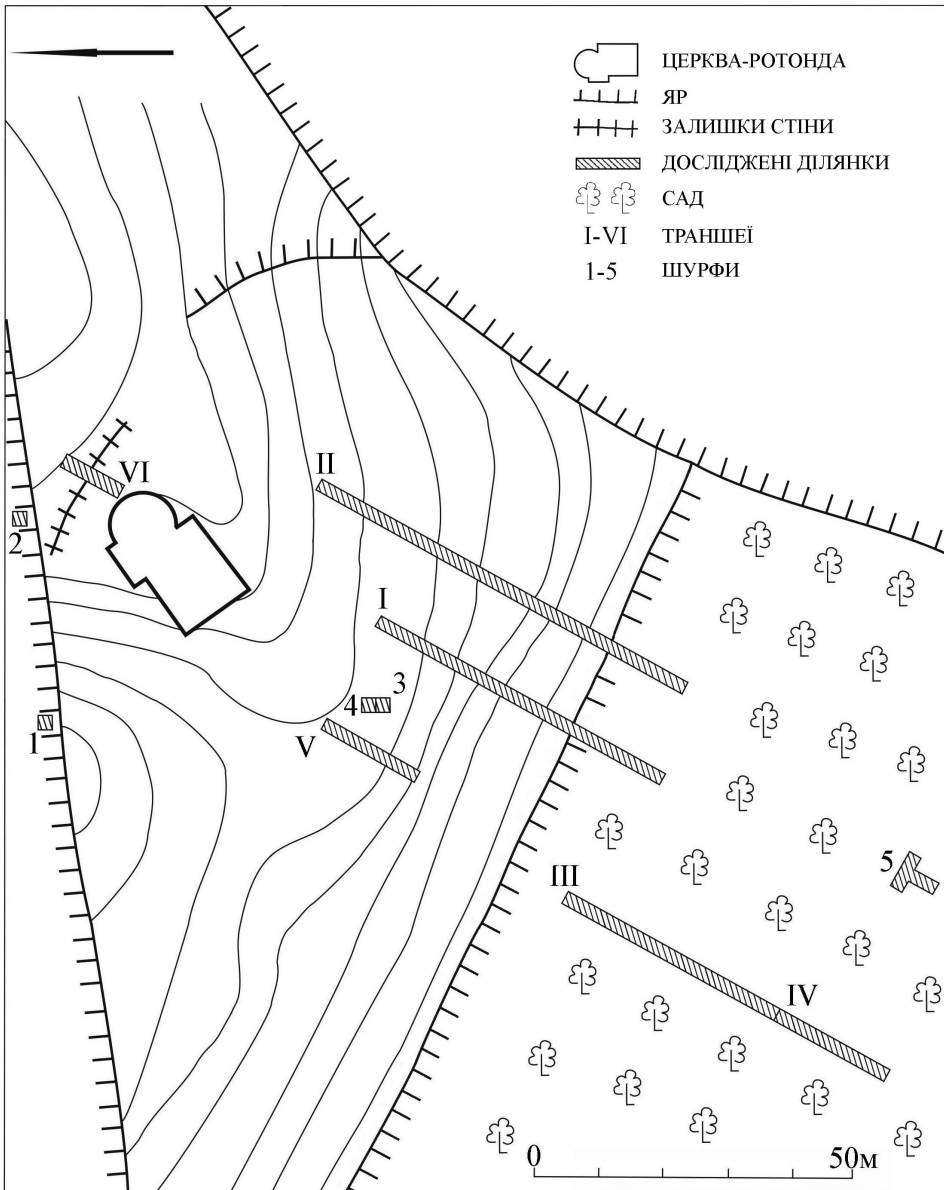

Рис. 1. Ужгород-Горяни. Ситуаційний план урочища Ротонда.
Fig. 1. Uzhhorod-Horyany. The situational plan of the Rotunda Tract.

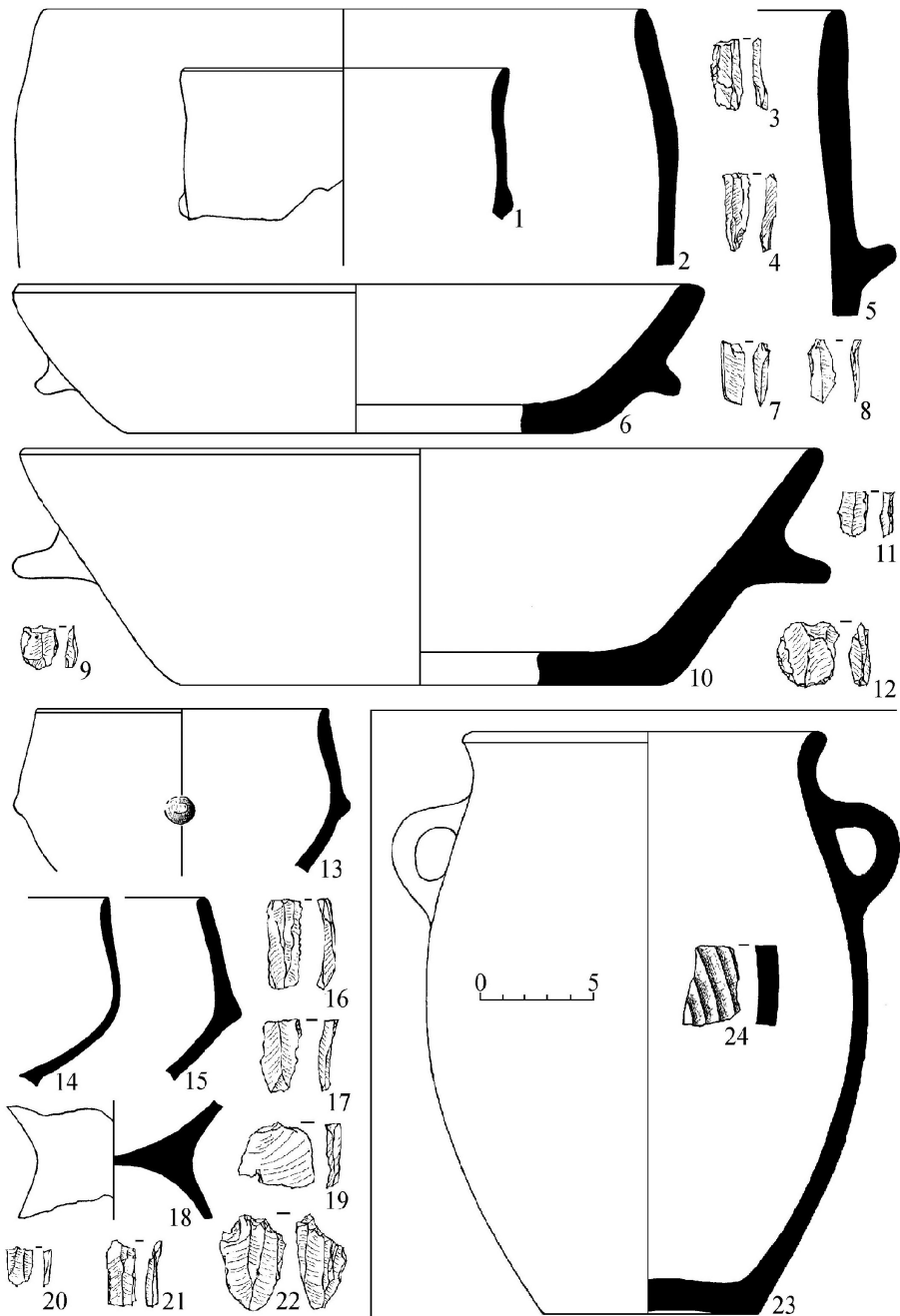

Рис. 2. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Матеріал неолітичного (1-22) та гальштатського (23-24) горизонтів.
Fig. 2. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The material of the Neolithic (1-22) and Hallstatt (23-24) horizons.

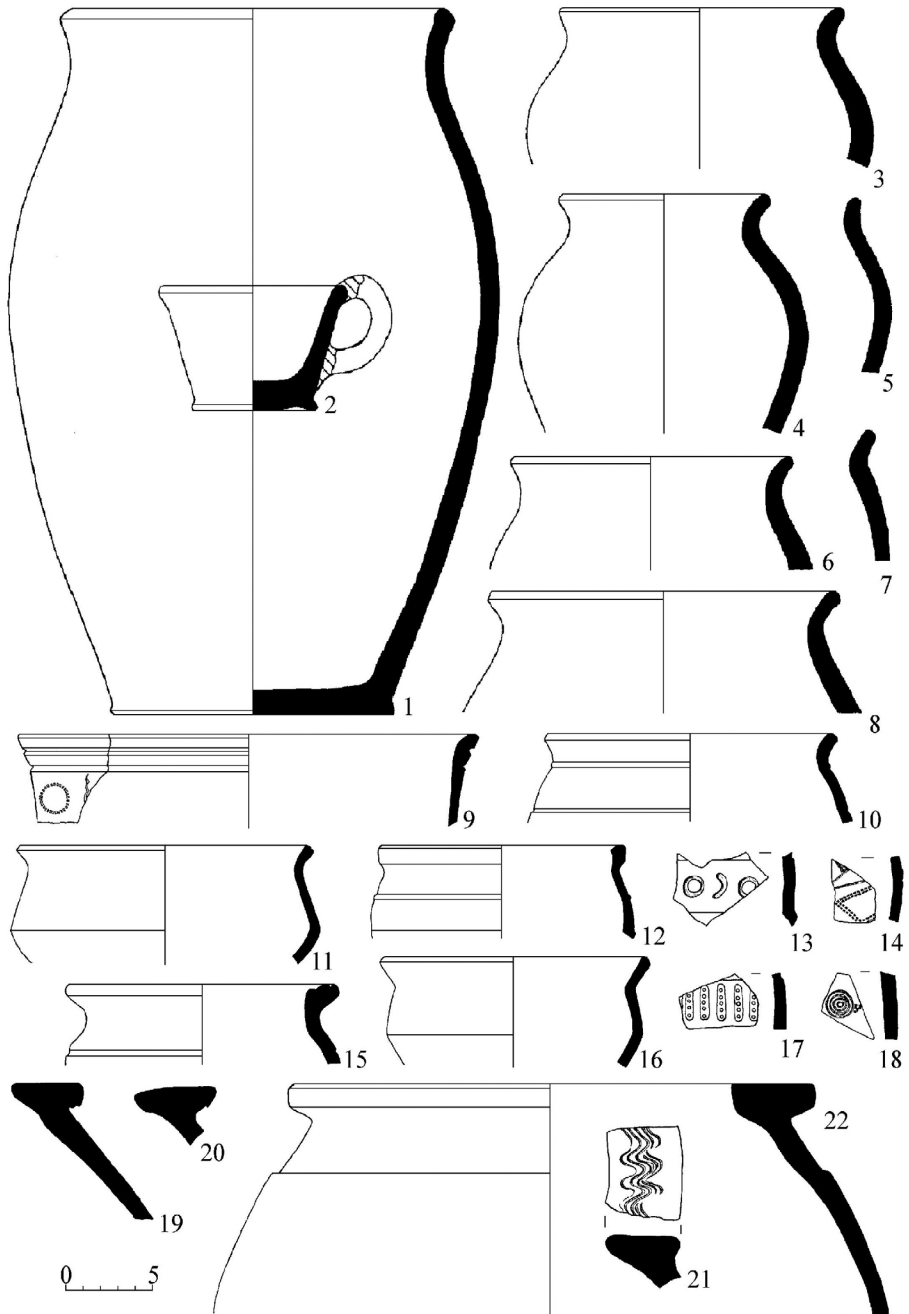

Рис. 3. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Липний (1-8) та кружалний посуд (9-22) пізньоримського часу.

Fig. 3. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The handmade (1-8) and the potter's wheel ceramics (9-22) of the Late Roman Period.

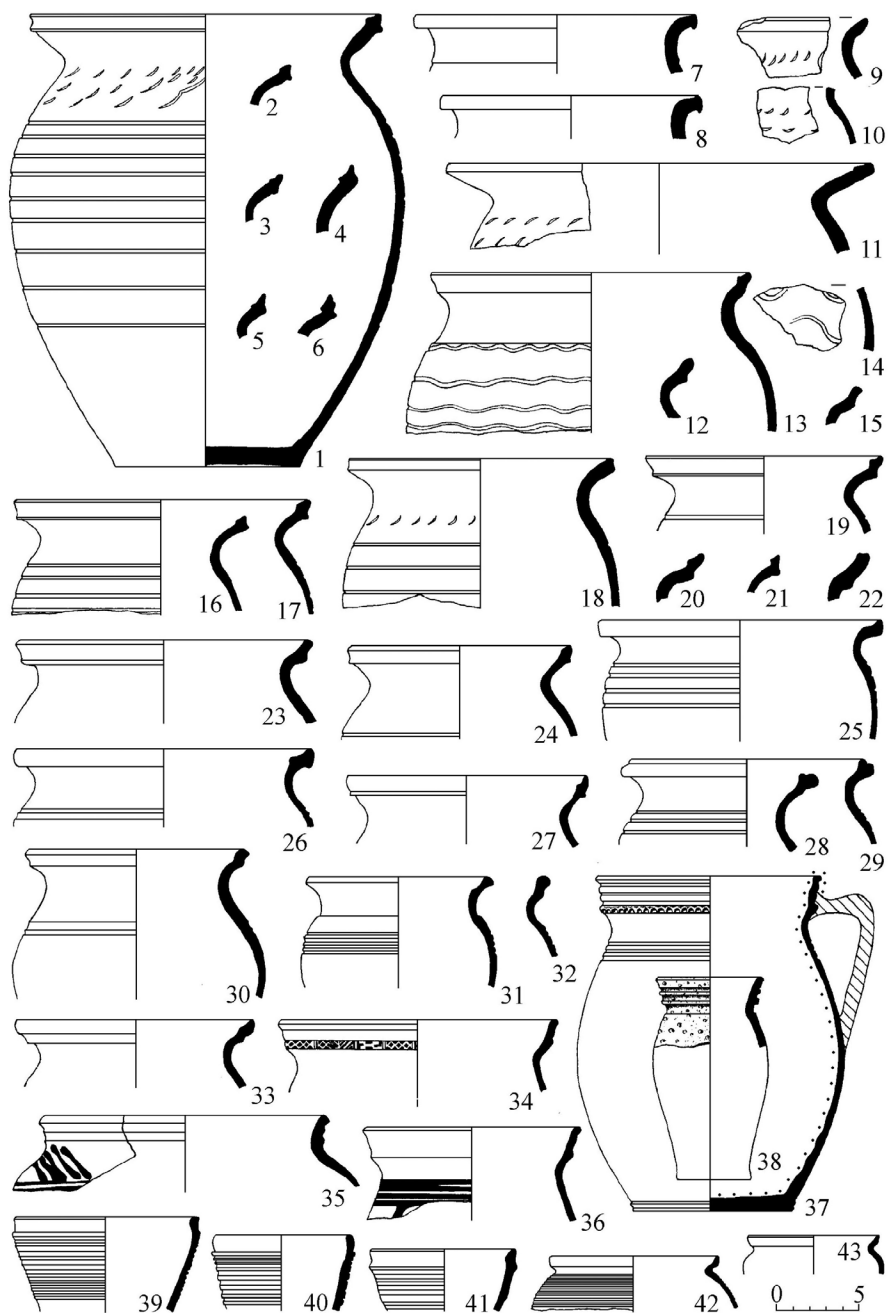

Рис. 4. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Посуд середньовічного та ранньомодерного часу.

Fig. 4. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The pots of the Middle Ages and the Early Modern Period.

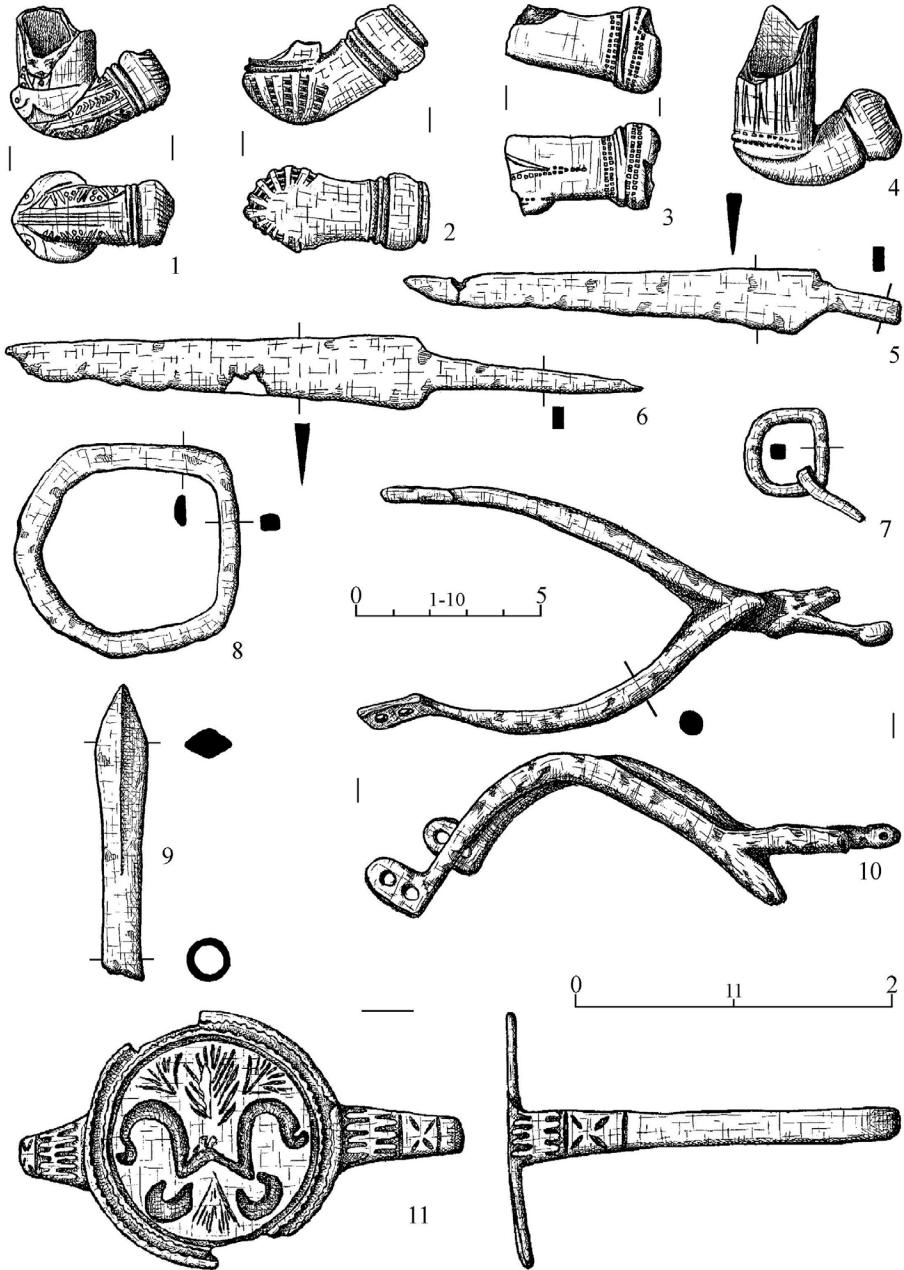

Рис. 5. Ужгород-Горяни (ур. Ротонда). Індивідуальні знахідки. 1-4 – кераміка; 5-10 – залізо; 11 – срібло.

Fig. 5. Uzhhorod-Horyany (Rotunda Tract). The individual findings. 1-4 – ceramics; 5-10 – metal; 11 – silver.

«Ахіллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії

Володимир Фенич / Volodymyr Fenych¹

“Achilles heel” of the Greek Catholics: the Romanian bishop Alex Pócsi (1753-1816-1831) and the first two divisions of the Mukachevo Diocese. *This article attempts to analyze the dramatic changes in the institutional state of the Greek Catholic diocese of Mukachevo as a result of the first and the second divisions made by authorities in 1818 and 1823. All bishops of Mukachevo including Andrew Bachinskiy (1773-1809) “have gathered stones” for the building of the diocese of Mukachevo. The consequences have impressed even the builders: the bishop authority have extended to 13 of the 45 counties of north-eastern Hungary, an area of 49,074 km² (larger than the area of modern Slovakia), and the number of parishioners has reached 575,507 people, representing 7.8 % of the population of Hungary (excluding Croatia).*

Canonio Ioan Kutka (1810) pursued the idea of the elevation of the eparchy of Mukachevo to the dignity of metropolis with three dioceses (Mukachevo, Presov and Maramures). These actions had a negative influence for the building constructed by A. Bachinskiy but for some time (up to 1815) it continued to hold thanks to Michael Bradach.

Everything changed when it became clear that the diocese of Mukachevo will be led by a person who was not a Ruthenian. The church and political leaders of Hungary held two divisions of the Eparchy of Mukachevo (1818 and 1823) by the hands of Alex Pócsi (1816-1831). As a result of them, the historic core of ethnic Ruthenians split into two parts: Mukachevo ecclesiastical province with its center in Uzhgorod and the new Greek Catholic diocese of Presov. Over the next few decades due to this division in each of them will be easier to carry out the policy of assimilation and Magyarization and Slovakization of the Ruthenian Greek Catholics.

„Călcâiul lui Ahile” al greco-catolicilor: episcopul român Alexa Pócsi (1753–1816–1831) și primele două divizări ale Episcopiei de Mukacevo. *Autorul încercă să facă o analiză a schimbărilor dramatice care au avut loc în sistemul instituțional al Episcopiei greco-catolice de Mukacevo, ca urmare a primei și celei de-a doua diviziuni efectuate de autorități în 1818 și 1823. Toți episcopii din Mukacevo, inclusiv Andrei Bachinskiy (1773-1809), „strângeau pietre” pentru construirea Episcopiei de Mukacevo. Rezultatele i-au impresionat chiar și pe constructorii: autoritatea episcopală s-a extins în 13 din cele 45 de comitate din zona nord-estului Ungariei cu o suprafață de 49 074 km² (mai mare decât suprafața Slovaciei actuale), iar numărul de enoriași a ajuns la 575 507 de persoane, ce reprezenta 7,8% din populația Ungariei (cu excepția Croației).*

¹ Volodymyr Fenych, Dean of the Faculty of History Uzhgorod National University, Associate Professor of History of Ukraine, coordinator of the Research Center of historical and religious studies „Logos”, Ph.D. e-mail: vf@vf.uz.ua

Володимир Фенич, декан історичного факультету Ужгородського національного університету, доцент кафедри історії України, координатор Науково-дослідного центру історично-релігійних студій «Логос», доктор філософії. e-mail: vf@vf.uz.ua

După A. Bachinskiy, conform surselor cercurilor catolice maghiare, clădirea construită de acesta deși a fost eliminată din „proiectul” canonicului Ioan Kutka (1810) referitor la ridicarea Episcopiei de Mukacevo la nivel de mitropolie cu trei episcopii (Mukacevo, Presov și Maramureș), încă o anumită perioadă (până în 1815), a continuat să existe datorită împotrivirii acestei divizări a episcopiei, în persoana altui canonic Mykhaylo Bradach.

Însă după ce a devenit clar că nu un rutean conduce Episcopia de Mukacevo, care a devenită orfană după A. Bachinskiy, a venit „timpul aruncării pietrelor” din structura sa fragilă. Cu mâinile „călcâiului lui Ahile” al greco-catolicilor – al noului episcop de origine română Alexa Pócsi (1816-1831), cercurile religioase și politice maghiare au efectuat două diviziuni ale Episcopiei de Mukacevo (1818 și 1823). Rezultatul acestei acțiuni a fost faptul că nucleul istoric al etnicilor ruteni a fost împărțit în două părți, și anume: provincia ecleziastică de Mukacevo cu centrul în Ujgorod și nou formată episcopie greco-catolică din Presov. Astfel, peste câteva decenii, în fiecare dintre ele datorită acestei diviziuni va fi mai ușor de realizat o politică de asimilare și de maghiarizare și slovacizare a rutenilor (ucrainenilor) greco-catolici.

Keywords: Povchi Alex, Greek Catholics, Diocese of Mukachevo, the first and second division, religious and ethnic identity, Ruthenians, Romanians, Hungarians, Slovaks, bilingual

Cuvinte cheie: Povchi Alex, Greco-catolici eparhie a Mucacevo, prima și a doua diviziune, identitatea religioasă și etnică, ruteni, români, maghiari, slovaci, bilingve

(Джерело: Athanasius B. Pekar, OSBM. The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979, p. 32).

Час збирати каміння: єпископ Андрей Бачинський (1773-1809)

Єпископ Олексій Повчі (Alexius Potsyj, Povchiy, Pócsi, Pócsy, Pótsy), на відміну від усіх своїх 33-х попередників та 13-ти наступників², очолив

² Русин Іоан (1491-1498), русин Василь (1551-1552), русин Ларіон (1556-1561), русин Василь (1568-1597), русин Гавриїл (1599), русин Петроній (1600, 1623-1627), румун Сергій (1600-1616), русин Софроній (1614, 1620), русин Евтимій (1618), русин Іоан Грегорі (Грегорович) (1627-1633), галицький русин Василь Тарасович (1634-1651), русин Йоаникій Зейкан (1654-

Мукачівську греко-католицьку єпархію (далі МГКЄ) в той час (1816), коли вона, завдячуючи масштабній діяльності владики Андрія Бачинського (1732-1773-1809)³, досягла піку свого інституційного розвитку. Ні до, ні після МГКЄ не виглядала такою велетенською церковною провінцією як в «золоту добу» єпископа Андрія⁴, людини, яка від дня свого висвячення (1756) і до останнього земного подиху життя завжди перебувала в належному місці в належний час.

Так, згідно даних «*CONSIGNATIO парохів, парафій і філій... в Мукачівській єпархії*» (1792)⁵, «*Перепису парафій Мукачівської греко-католицької єпархії*» (1806)⁶, «*Каталогу опису кліру Мукачівської єпархії...*»

1684) (останній православний Мукачівський єпископ), серб Петро Партеній Петрович (1651-1665) (перший уніатський Мукачівський єпископ), галицький русин Йосиф Волошиновський (1667-1675), галицький русин Іоан Малаховський (1671), грек Теофан Маурокордато (1676-1686), галицький русин Іоан Ієронім Ліпницький (1681-1686), галицький русин Порфрій Кульчинський (1681-1687), серб Дмитрій Монастелі (1686), білорусин Рафаїл Ангело Гаврилович (1687-1688), русин Методій Раковецький (1687-1693), грек Іоан Йосиф де Каміліс (1690-1706), галицький русин Юрій Вінницький (1707-1710), русин Іоан Йосиф Годермарський (1707), галицький русин Полікарп Филипович (1710), галицький русин Петроній Камінський (1707-1710), русин Юрій Геннадій Бізанці (1710, 1713, 1716-1733), русин Симеон Стефан Жидик / Ольшавський (1733-1737), русин Юрій Гаврііл Блажовський (1738-1742), русин Михайло Мануїл Ольшавський (1743-1767), русин Іоан Брадач (1768-1772) (перший єпископ канонічно заснованої Апостольським престолом Мукачівської єпархії), русин Андрей Бачинський (1773-1809), **румун Олексій Повчі (1816-1831)**, русин Василь Попович (1837-1864), русин Стефан Панкович (1867-1874), русин Іоан Ковач де Пастелі (1875-1891), русин Юлій Фірцак (1891-1912), угорець Антоній Папп (1912-1924), русин Петро Гебей (1924-1931), русин Олександр Стойка (1933-1943), русин Теодор Ромжа (1944-1947), русин Олександр Хіра (1944-1983), русин Іоан Семедій (1978-2002), українець Іван Маргітич (1987-2002), русин Йосиф Головач (1991-2000), словак Мілан Шашік (з 2003).

До списку не включені тимчасові Апостольські адміністратори МГКЄ: Крижевацький єпископ русин Діонісій Няраді (1938-1939) та Екзарх Мішкольцьського екзархату Гайдудорозької єпархії угорець Міклош Дудаш (1943-1944).

³ Про широкомасштабну архієрейську діяльність А. Бачинського див.: Олександр Баран. *Єпископ Андрій Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*. Йорктон: Саск, 1963. 63 с. [Передрук з Логосу: Бібліотека Логосу, Том XXXII]; István Udvari. *Bacsinszky András püspök (1732–1772–1809) a ruszin felvilágosodás képviselője*, In Udvari István (sz.), *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*, Nyiregzháza, 1990, Old. 29-47; Іштван Удварі, Іштван. *Єпископ Андрій Бачинський (1732-(1772-1809)). Видатний представник русинського просвітництва, Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського*, *Slavica*, Debrecen, 2000, XXX, Old. 193-221, [*Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis*].

⁴ «Золотим віком» МГКЄ першим назвав добу архієрейського служіння А. Бачинського сучасний словацький історик Людовіт Гаркасим: *Ludivít' Haraksim, «Zlatý vek» biskupa A. Báčinského a obrodenecké obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov*, In. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, S. 10-36.

⁵ *Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792, Magyarországh története 1790-1848*, II. Kötet, Mérei Gyula, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980, Old. 425-441 (780 Old.); *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa*, A vezető tanulmányokat: István Bendász, István Koi, Hiador Sztripszky, Nyiregzháza, 1994, 147 Old. + diágramok.

⁶ István Udvari (sz.), *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*,

(1814)⁷ та «Шематизму опису кліру грецького обряду Мукачівської католицької єпархії» (1816)⁸, архієрейська влада Мукачівського єпископа поширювалася на територію 13-ти (із 45-ти) комітатів/жуп Угорщини загальною площею 49 074 км², що було навіть трохи більше площі сучасної Словаччини (49.036 км²). Якщо взяти до уваги, що загальна чисельність Угорщини (без Хорватії) у 1804 р. складала 6.888.890 чол., то 541.963 греко-католиків Мукачівської єпархії за переписом 1806 р. становили 7,87% населення цілої країни⁹.

Охоплюючи понад 300 км. вздовж по лінії Карпатського водороздільного хребта від Спіша на північному заході до Сигота на південному сході єпархії і понад 100 км вишир від Карпатського хребта до Тисо-Дунайської рівнини, юрисдикція архієрея МГКЄ поширювалася на комітати площею (км²): Мараморош 9716, Земплин 6282, Сатмар 6104, Саболч із вільним (від 1616) містом Гойдудорог 4637, Берег 3786, Спіш 3654, Шаріш 3652, Боршод 3587, Унг 3230, Абауй-Торна 3223 і Угоча 1213¹⁰.

Позитивна динаміка чисельності вірників МГКЄ вражає: якщо у 1751 р., під час канонічної візитації єпархії Михайлом Мануїлом Ольшевським після зтяжних війн Габсбургів з турками і угорцями було зафіксовано всього 119 101 вірників, що проживали у 839 парафіях із 675 парохами 10-ти комітатів Угорщини (Абауй, Берег, Боршод, Мараморош, Шаріш, Саболч, Сатмар, Угоча, Унг і Земплин)¹¹, то до кінця XVIII ст. ситуація різко змінилася. Так, згідно «*Lexicon locolorum populosorum regni Hungaria*» (1773) у 13-ти комітатах (до попередніх десятих додалися Спіш, Ґемер і Торна) налічувалося 687 греко-католицьких парафій, тоді як русини проживали у 738 поселеннях колишнього Угорського королівства¹². Натомість «*Consignatio*» від 1792

Nyiregzháza, 1990, 189 Old.

⁷ *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Munkatsiensis. Sede episcopali vacante pro Anno MDCCCXIV*. Cassoviae: Typis Stephani Ellinger, 1814, 338 p.

⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XVI*. Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana, 1816, 237 p.

⁹ István Udvari, *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Második kiadás, Nyiregzháza, 1994. Old. 80. Русинськомовне вид.: Іштван Удварі, *Образчики з історії пудкарпатських русинув XVIII. столітіє. Изглядованя з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спередслово Дюлы Вігы; Мапы Жолта Ботлика, Ужгород: Удавательство В. Падяка, 2000, С. 130; József Botlik, *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*, Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 1997, Old. 51.

¹⁰ József Botlik, *Hármas kereszt alatt...*, Old. 51. До прикладу, станом на 1 грудня 2015 р. архієрейська влада єпископа МГКЄ обмежується лише територією Закарпатської обл. площею 12.800 км² загальною чисельністю вірників 380 тис., що становить всього 0,88% від усіх 42.777 006 жителів України. Інформацію взято з офіційних сайтів Мукачівської греко-католицької єпархії та Державного комітету статистики України, *Вікіпедія*.

¹¹ Joannicio Basilovits, R. P. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Graeco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipis eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomati-bus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam*. Tomus II. Cassoviae: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1804, Pars IV, Caput XII, p. 73.

¹² Алексей Петровъ, *Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по оффиціальнымъ даннымъ*.

р. число вірників у 729 парафіях і 1554 філіях 12-ти комітатів (Абауй і Торна було об'єднано в один) задокументував у кількості 434.265 (інші дані 443.514) осіб. Також відомо, що у 566 парафіях літургійною мовою була церковнослов'янська, а у 164 парафіях такою мовою була румунська (найбільше з них (112) – у комітаті Сатмар і 43 – в комітаті Мараморош)¹³.

У наступному столітті чисельність греко-католицьких вірників продовжувала збільшуватись: 541 963 (інші дані 507.696)-у 1806¹⁴, 560.472-у 1814¹⁵ і 575.507-у 1816 р.¹⁶ Це був останній рік перед першим поділом великої Мукачівської єпархії. Адміністративно 729 матірних парафіяльних (інші дані – 724 або 732) і 1660 філіяльних (інші дані 2041) церков (разом 2384 або 2773 населених пунктів) за переписом 1806 р., поділялися на 11 архідеканатів та 60 деканатів¹⁷. Якщо глянути на цю картину з погляду комітатів/жуп, то парафії великої єпархії розподілялися наступним чином: Мараморош (132), Земплин (131), Сатмар (127), Берег (76), Шаріш (74), Унг (68), Саболч (39), Угоча (32), Спіш-Ґемер (23), Абауй-Торна (22) і Боршод (11)¹⁸.

Відомий римський історик словацького походження отець-єзуїт Міхал Лацко доречно наголошує на тому, що треба брати до уваги той факт, багато греко-католиків не проживали компактно, а були розселені в діаспорі між римо-католиками та протестантами угорської, словацької та німецької націй. Водночас, від самого початку (Ужгородської унії 1646) греко-католики в Угорщині не були, як помилково твердить українські церковні історики Атанасій Пекар, Юліус Кубіній, Олесандер Баран та Ігор Мончак, моноетнічною спільнотою русинів (в їхній інтерпретації виключно-українців). Ніколи всі вірники МГКЄ не були русинами (так само як нині не всі є українцями). Тож, величезна територія і поліетнічний склад єпархії створювали об'єктивні труднощі в ефективному управлінні нею¹⁹.

Більшість кліру і мирян МГКЄ русинської етнічної ідентичності (із 541.963 греко-католиків русинами вважали себе 345.786, або 63,8% осіб)

Изследования и карты, Материалы для истории Угорской Руси, Т. VI. Санкт-Петербург, 1911, С. 70-200.

¹³ *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 23-31; *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása...* Old. 9-10.

¹⁴ *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 27; *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása...*, Old. 10.

¹⁵ *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Munkatsiensis...*, 1814, p. 1-15; Michal Lacko, S.J. *Z našej minulosti*, 34, *Delenie Mukačevského biskupstva*, Mária, 1981, Január, S. 15.

¹⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis...*, 1816.

¹⁷ *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása...*, Old. 57-63.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Michal Lacko, S. J. *Z našej minulosti...*, S. 15. Темі етнічно-конфесійного плюралізму в греко-католицькому середовищі на прикладі трьох комітатів і трьох міст одного комітату див.: Peter Soltés, *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Sariši*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009. 232 S. + diagram.; Peter Kónya. *Gréckokatolíci v hornozemplínskych a užských mestechách Humenné, Michalovce a Sobrance do začiatku 20. storočia*, Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III., Ed. Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, S. 243-255.

проживали в словацько-, угорсько- та румунськомовному середовищі. Так, найвищий відсоток русинів було зафіксовано в комітатах і столицях Шаріш / Пряшів (98,65%), Берег / Мукачево (96,75%), Унг / Ужгород (95,14%), Земплин / Красний Брід, Міхаловці (88,45%), Угоча / Виноградово (81,10%), Мараморош / Хуст, Мараморош Сігет (62,15%), Абауй / Кошице (60,58%) і Боршод / Мішкольц (55,85%)²⁰. В інших комітатах і містах русини всюди становили менше 50%.

Після русинів найбільше налічувалося румунів греко-католиків: 113 255 чол., або 20,89% вірників Мукачівської єпархії. Вірників, котрі слухали літургію і проповіді румунською мовою, найбільше налічувалося в комітатах Сатмар / Сатмар / Великий Кароль (74,61%), Мараморош / Мараморош Сігет (35,74%), Саболч / Гайдудорог / Ніредьгаза (15,53%) і Угоча / Виноградово (13,42%). Греко-католики угорці займали третє місце: таких було 33.785 осіб або 6,23% вірників Мукачівської єпархії. Найбільша їх чисельність зосереджувалася в комітатах Саболч / Гайдудорог / Ніредьгаза – 40,05%, Боршод / Мішкольц (31,10%), Абауй / Кошице (24,33%), Сатмар / Сатмар / Великий Кароль (8,59%), Земплин / Красний Брід, Міхаловці (5,78%), решта (бл. 3%) – в комітатах Угоч і Унг. Греко-католиків, для яких рідною мовою була словацька, налічувалося всього 5146 осіб, що складало лише 0,95% всіх вірників Мукачівської єпархії. Крім цих гомогенних етнічних спільнот, 42.888 греко-католиків (або 7,91% всіх вірників єпархії) були білінгвами/ двомовними. З них, найбільше (23.021 душ або 53,68%) були русино-мадярами, що становило 4,25% всіх вірників єпархії(!), русино-словаками (8 945 осіб або 1,65% вірників єпархії), мадяро-румунами (6113 або 1,12% вірників єпархії), русино-румунами (4616 або 0,85% вірників єпархії) і 195 – мадяро-словаками. Також перепис 1806 р. зафіксував 1100 вірників Мукачівської єпархії, що вважали себе полілінгвами – русино-мадяро-румунами²¹.

Духовну (релігійну, освітню та культурну) опіку цьому місцевому «Вавилону» на початку XIX ст. надавали 891 представник церковної інтелігенції: 705 душпастирів, 100 учителів і 86 монахів. Останні належали до 7-ми монастирів Чину св. Василя Великого (ЧСВВ): з них – по 18 ченців у Мукачівському, Маріяповчанському та Краснобрідському, по 9 у Малоберезнянському та Імстичівському, 7 – у Буківському та 5 – у Біксадському монастирях²². В Ужгородській духовній семінарії в той час

²⁰ *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása...*, Old. 64-65; István Udvari, *Ruszinok a XVIII. században...*, Old. 86; Іштван Удварі, *Образчики з історії пудкарпатських русинув...*, С. 138.

²¹ István Udvari, *Ruszinok a XVIII. században...*, Old. 86-88; Іштван Удварі, *Образчики з історії пудкарпатських русинув...*, С. 138-140.

²² Joannicio Basilovits, *R. P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...*, 1804, Tomus II, Pars Sexta. Cap. III. p. 11-15; István Udvari, *Ruszinok a XVIII. században...*, Old. 83-84; Іштван Удварі, *Образчики з історії пудкарпатських русинув...*, С. 134-135.

навчалоя 120 богословів²³.

Величезна Мукачівська єпархія, що розтяглася від Спішу до Сиготу в понад 300 миль з північного заходу на південний схід Верхнього краю Угорщини для більш ефективного адміністрування єпископи мусіли поділити на три вікаріати. До традиційно бунтівного Мараморського вікаріату, утвореного як синекуру за лояльність мукачівському унійному єпископові Юрію Геннадію Бізанці ще в 1723 р. з центром у Сиготі²⁴, А. Бачинський створив ще два: Сатмарський (1776) з центром у Великому Каролі (угор. *Nagy Karoly*, рум. *Carei Mare*)²⁵ і Кошицький / Пряшівський (1787) з центром у Кошицях, а від 1792 р. у Пряшеві²⁶. Видатний єпископ і сам не раз скаржився у своїх циркулярах на складність управління такою великою церковною провінцією, але жодного разу навіть гадки не припускав поділити її на окремі єпархії за етнічним чи ще якимось іншим принципом²⁷.

Першими, хто порушив питання територіальної юрисдикції Мукачівської єпархії, з приводу утворення Пряшівського вікаріату в Кошицях, були єпископи Крижевацької греко-католицької єпархії (засн. 1777) Йосафат Басташіч (†1793) та Сілвестер Бобановіч (†1810). Вони вважали законними свої домагання на південні комітати МГКЄ, звідки походили їхні перші русинські переселенці до Бачки²⁸. Однак, поки був живим єпископ А. Бачинський, беззаперечний авторитет якого не лише в очах кліру і мирян, але й влади, досяг такого рівня Владики, який у своїй харизмі об'єднав лідерські якості релігійного і національного провідника, про поділ єпархії не могло бути і мови²⁹.

Обставиною, яка детонувала питання поділу МГКЄ, було офіційне створення Римським Престолом 23 лютого 1808 р. Галицької митрополії.

²³ Там же.

²⁴ Mihály Bálogh, *A mármaroszi görög szertartásu orosz egyház és vikáriátus története*, Ungvár: Unió könyvnyomda részv. társaság, 1909, Old. 28; Alexander Baran, *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1962, p. 79-80 [Series II, „Analecta OSBM” Sectio I].

²⁵ Олександр Баран. *Єпископ Андрій Бачинський...*, С. 35. Дет. про Церкву св. Миколая міста Сату Маре див. чотиримовне вид.: *Biserica „Stântul Nicolae” din Mintiu, Satu Mare: istorie și contemporaneitate; A szatmárnémeti „Szent Miklós” templom: múlt és jelen; Tserkva „Sviatogo Mikolaia” u Mintiu, Satu Mare: istoria ta suchasnist; Church of St. Nicholas Mintiu, Satu Mare: history and contemporaneity*, Ciubotă Viorel, Horvat Irina Liuba, Delean Michailo (eds.), Vol. 1, Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2010, 209 S. + Anex.

²⁶ Alexander Duchnovic, *The history of the eparchy of Prjašev*, Translated and supplemented with notes by Athanasius B. Pekar, OSBM, Rome: P P. Basiliani, 1971, p. 10-16; Michal Lacko, *S. J. Z našej minulosti. Casť tretia. Prešovské biskupstvo od ustanovenia (1818) do konca prvej svetovej vojny (1918)*, Mária, 1982, Júl, S. 14-15.

²⁷ Дет. див.: Іштван Удварі, *Збирька жерел про студії русинського писемства. I Кириличні убіжники мукачівського єпископа Андрія Бачинського*; Udvari István, *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. I. Bacsinszky András munkácsi megyéspüspök cirillbetűs körlevelei*, Редіговав: Ігорь Керча, Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2002, 238 Old. [Nyíregyházi Főiskola. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia, 12].

²⁸ Athanasius B. Pekar, *Historic background of the eparchy of Prjashev*, Pittsburgh: Byzantine Seminari Press, 1968, p. 3.

²⁹ *Idem*, p. 1.

До її складу, як впливає із шифрованої депеші австрійського повіреного у справах при Святому Престолі рицаря Людвіга фон Лебцельтерна до віцеканцлера та міністра закордонних справ Австрійської імперії графа Йоганна Філіппа фон Стадіона (11 липня 1807), мали увійти і греко-уніати Угорщини. Так, за погодженням з імператорським двором у Відні, деякі впливові церковні чини (у депеші йдеться про о. Йордана Міцкевича, 18-річного прокуратора ЧСВВ в Римі), укладають *«проект об'єднання греко-унійних дієцезій в обох частинах Галичини й Угорщини, щоб це зібрання здійснило обрання митрополита, визнане і конфірмоване Августійшим Двором...»*³⁰.

В умовах неясної позиції в цьому питанні самого Галицького митрополита-втікача до Угорщини від союзників Наполеона поляків Антонія Ангеловича (після 9 червня 1809)³¹, доля Мукачівської та Крижевацької єпархій, більшість мирян яких були такими самими русинами як і русини Галичини в Австрії, при хворому владиці А. Бачинському, угорські церковні і політичні кола не могла не хвилювати.

Час зберігати каміння: капітульні вікарії Іоан Кутка, Михайло Брадач і Григорій Таркович (1809-1816)

Не чіпаючи інтересів греко-католицьких єпархій в Крижевцях та у Великому Вараді, всупереч позиції мукачівського єпископа А. Бачинського та його єпископського вікарія Михайла Брадача, якщо вірити українській церковній історіографії, ідею розділити велику Мукачівську єпархію вперше висунув Естергомський архієпископ і угорський примас Карл Амброс фон Есте на засіданні угорського парламенту 30 червня 1807 р.³² І хоч у папській буллі Пія VII *«В управлінні Вселенською Церквою»* від 23 лютого 1808 р. при створенні Галицької митрополії про жодне підпорядкування греко-уніатів Угорщини Галицькому архієрею не йшлося³³, а імператор Франц II Габсбург видав окремий декрет про залишення греко-католиків Мукачівської, Крижевацької та Велико-Варадської єпархій під владою Естергомського архієпископа та угорського примаса як свого митрополитичого зверхника³⁴, поділ велетенської єпархії з резиденцією єпископа в Ужгороді залишався

³⁰ Цит. за: *Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу 1807-1808 років: Збірник документів*; Упорядкування, вступна стаття та коментарі Вадима Ададура, Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011, Док. 11, С. 32-35 (пер.).

³¹ Вадим Ададура, *Світ політичних поглядів Антонія Ангеловича. Документи до вивчення феномену імперської ідентичності серед духовенства Галичини наприкінці XVIII -на початку XIX ст., Наукові записки Українського Католицького Університету*, Число II, Серія: Історія. Випуск 1, Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2010, С. 321.

³² Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy*, Romae: Ukrajins'kyj Katolyc'kyj Universytet im. sv. Klyumenta Papu, 1970, S. 81.

³³ *Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу...*, Док. 50, С. 167-179 (пер.).

³⁴ Атанасій Пекар, ЧСВВ, *Нариси історії Церкви Закарпаття, Том I: Єпархічне оформлення*, Видання друге, Рим-Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997, С. 90 [Серія II. «Записки ЧСВВ», Секція I.]

лише питанням часу.

На цей момент самими греко-католицькими єпископами в Угорщині вже обговорювався можливий розкол Мукачівської єпархії: Велико-Варадський єпископ Самуел Вулкан (1806-1839) не заперечував приєднання до своєї єпархії греко-уніатів з комітатів Сатмар, Мараморош і Саболч, а Крижевацький єпископ Сильвестр Бубанович (1794-1810), як уже йшлося, мріяв про поширення своєї юрисдикції на греко-уніатів віддалених від Крижевців комітатів Спіш, Шаріш, Боршод, Абауй-Торна і Ґемер³⁵.

1807 р. єпископ Андрей почувався слабким та немічним і думав про призначення свого помічника-наступника (як впливає із листа до папи Пія VII єпископ майже два роки не виходив із своєї палати)³⁶. В листі до Імператорсько-королівської угорської канцелярії в Пожоні (Братиславі), звідки велося цивільно-військове управління комітатами Верхнього краю Угорщини, літній владика своїм першим кандидатом-наступником назвав автора «Малого катехизиса» (1801), відповідального за єпархіальний перепис (1806), генерального капітульного вікарія Іоана Кутку (1809-1812)³⁷, а другим-пряшівського вікарія, каноніка Мукачівського капітулу Михайла Брадача (1790-1815)³⁸. Оскільки особисто поїхати до Відня чи до Братислави і полагодити справу свого наступництва 75-річний хворий Бачинський уже не міг, він доручив її своєму представникові в столиці Габсбурзької імперії, парохіві церкви св. Варвари о. Іоану Ольшавському. Той, подібно до позиції в цьому питанні головного єпископського радника каноніка Іоана Копчая, був противником кандидатури І. Кутки, у зв'язку з чим, і зробив усе можливе, щоб єпископом-помічником літнього мукачівського владики став не хто інший як М. Брадач³⁹.

11 березня 1808 р. імператор Франц II призначив пряшівського вікарія М. Брадача єпископом-помічником А. Бачинського. Отримавши 25 червня 1808 р. з Риму від державного секретаря Ватикану кардинала Пакка відповідні інструкції, всупереч не дуже пройнятим цим призначенням з боку самого А. Бачинського, папський нунцій у Відні Антоній Габріель

³⁵ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 19.

³⁶ Олександр Баран, *Єпископ Андрей Бачинський...*, С. 61.

³⁷ Іоаннъ Кутка, *Катехисісъ малый или наука православно-хртіянская сокращенная во благочестное воспитаніе юношества дієцесіи Мункачовскія составленная в ОунгварѢ*. Въ БудинѢ градѢ: Печатано писмены Крал, Всеучилища Піштанскаго, 1801. évi kiadás hasonmása; A művet kiadásra előkészítette: István Udvari, Nyíregyháya: Kiadja a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 1997, 180 Old.; Коротка біографія див.: István Udvari, *Ruszinok a XVIII. században...*, Old. 76; Іштван Удварі, *Образчики з історії пудкарпатських русинув...*, С. 125; József Botlik, *Hármas kereszt alatt...*, Old. 52-53.

³⁸ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 12-18.; Біографія М. Брадача тут само: С. 27-29.; З найновіших досліджень див.: Jaroslav Coranic, *Z dějin Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, České Budějovice*, 2014, S. 79–87; József Botlik, *Hármas kereszt alatt...*, Old. 53.

³⁹ *Память А. Б., Свѣтъ. Литературная газета, издаваемая обществомъ св. Василія Великаго* [Ужгородъ], 1868, 15 юнія; Олександр Баран. *Єпископ Андрей Бачинський...*, С. 59-60; Атанасій Пекар, *ЧСВВ, Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 80.

Северолій 1 вересня 1808 р. розпочав конфірмаційний процес з номінації єпископа-помічника М. Брадача. На підставі реляції нунція, 30 вересня 1808 р., надаючи йому титул «Дорилєнського єпископа», папа Пій VII апробував призначення М. Брадача, але без права наступництва (*sine jure successionis*) Мукачівського владництва⁴⁰.

8 січня 1809 р. єпископа-помічника висвятив Велико-Варадський румунський греко-католицький єпископ Самуел Вулкан⁴¹. Останній мав право висвячувати священників і єпископів для Мукачівської єпархії ще від 19 липня 1808 р. Роль Велико-Варадського єпископа С. Вулкана особливо зросла після того як у грудні 1815 р. помер М. Брадач, тож він продовжував висвячувати кліриків для Мукачівської єпархії аж до 21 грудня 1817 р., коли цей акт конфірмації вже міг здійснювати єпископ Олексій Повчі⁴².

На добре чи на зле, але М. Брадач у справі Мукачівської єпархії активно не втручався: нею й надалі управляв капітульний вікарій І. Кутка, який у між-часі навколовладичих інтриг став найбільш довіреною особою 77-річного єпископа Бачинського. Як кошицький вікарій М. Брадач і надалі адміністрував у семи комітатах: Абауй, Торна, Гемер, Шаріш, Спіш, Боршод і північна частина Земплину⁴³. Та скільки головні гравці єпархіального престолу не намагалися один одного перехитрити, уникнути вирішення питання спадкоємця Бачинського було годі, особливо після того, коли 19 грудня 1809 р. найбільш заслуженого владика в історії МГКЄ, не стало⁴⁴. З цього часу, як напише пізніше офіційний історик МГКЄ о. Василь Гаджега, в середовищі найвищих державних кіл на першому місці стоятиме питання поділу Мукачівської єпархії⁴⁵. Той факт, що до 1816 р. влада призначала одних лише капітульних вікаріїв, а не єпископів, свідчив лише про одне: пошуками єпископа, котрий би не протистояв її політиці «*dive de et impera*». Таким єпископом міг бути тільки не русин.

Відповідно до постанови Тридентського собору (1545-1563), Мукачівська капітула упродовж восьми днів запропонувала на розсуд верховної державної і церковної влади кандидатури двох генеральних капітульних вікаріїв. Ними стали канонік капітулу Іоан Кутка – для Мукачівського дистрикту та Михайло Брадач – для Кошицького дистрикту. Однак, над обома ними стояв Естергомський архієпископ, який вимагав від Риму затвердити одного вікарія, але не М. Брадача, котрий не бажав поділу Мукачівської єпархії, а саме о. І. Кутку, котрий таку ідею угорського примаса

⁴⁰ Олександр Баран, *Єпископ Андрей Бачинський...*, С. 60.

⁴¹ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 19-21. З найновіших досліджень див.: Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 86.

⁴² Василій Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и творы*; Післямова Д. Д. Данилюка, Факс. вид. Ужгород: Редакційно-видавнична рада УжНУ; Видавництво В. Падяка, 2000, С. 24.

⁴³ Alexander Duchnovic. *Op. cit.*, S. 22-23.

⁴⁴ Олександр Духнович і Юлій Кубіній вважають, що єпископ А. Бачинський помер 19 листопада 1809 р., тоді як Міхал Лацко і Атанасій Пекар твердять, що це сталося рівно місяцем пізніше.

⁴⁵ Василій Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и творы...*, С. 30.

спочатку не заперечував⁴⁶. За таких обставин, «тиха» до того часу боротьба за заміщення єпископської посади в Ужгороді, не на жарт переросла у відкрите протистояння. На боці М. Брадача, котрий мусів покинути Ужгород і забратися до Пряшева, стояла постать авторитетного, але вже покійного владики Бачинського, тоді як на боці І. Кутки – постать наскрізь ураженого уніформістськими амбіціями Естергомського архієпископа.

Бажаючи будь-що позбутися М. Брадача як суперника на Мукачівський владикий престол, І. Кутка почав йому «підкидувати» ідею піднесення Пряшівського вікаріату до гідності окремої єпархії. Посилаючись на свіжий прецедент створення Святим Престолом самостійної Галицької митрополії (23 лютого 1808), Угорська намісницька канцелярія 27 березня 1810 р. запропонувала Консисторії Мукачівської єпархії піднести її до гідності митрополії та поділити її обширну територію на кілька менших частин-єпархій. На засіданні Консисторії, що проходила під головуванням каноніка І. Кутки, крім М. Брадача, як каноніка Мукачівського капітулу, активну участь в обговоренні несподівано для всіх взяв канонік Велико-Варадського капітулу, румун Олексій Повчі⁴⁷. Тоді ще мало кому могло спасти на думку, що саме цьому вже далеко не молодому румуну, доведеться стати найбільш слабким місцем («ахіллесовою п'ятою») греко-католиків Мукачівської єпархії.

«Проект Амброза-Кутки» передбачав створення окремої митрополії, котра б складалася з трьох єпархій: Мукачівської (піднесеної до гідності митрополічної), в якій мали зостатися 262 парафії із 193.552 вірниками, Пряшівської – із 189 парафіями і 145.730 вірниками та відповідно Мараморошської – із 240 парафіями (130 румунськими і 110 русинськими) і 185.717 вірниками⁴⁸. 12 липня 1810 р. свої пропозиції І. Кутка вислав до угорського парламенту⁴⁹, а 12 жовтня 1810 р. інформував про них особисто на аудієнції імператора Фердинанда І. Але примирити між собою М. Брадача і І. Кутку, що було доручено «цензору візантійсько-слов'янських книг» у Відні о. Григорію Тарковичу, так і не вдалося⁵⁰.

Ідея утворення окремої Мукачівської митрополії з трьома єпархіями обґрунтовувалася її архітекторами одним: небажанням та навіть шкідливістю гіпотетичного підпорядкування різноетнічних греко-католиків Угорщини юрисдикції щойно заснованої Римським Престолом моноетнічної русинської Галицької митрополії. Цей аргумент ставав переконливо головним у час несприятливої міжнародної ситуації, пов'язаної з наполеонівськими війнами у Європі, під час яких не лише «кодекс Наполеона» ступав на землю підкорених народів, але й якобінський спосіб мислення, що ніс за собою чисельні жертви уніфікаторської національної політики в мультиетнічних

⁴⁶ Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 86.

⁴⁷ Атанасій Пекар, ЧСВВ., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I., С. 80.

⁴⁸ Там же., Т. I., С. 80-81; Athanasius B. Pekar, *Historic background of the eparchy of Prjashev...*, p. 5.

⁴⁹ Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 88-89.

⁵⁰ Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, p. 83.

суспільствах. Понад 4,5-річне ув'язнення папи Пія VII (1809-1814) зухвалим корсиканцем слугувало серйозним застереженням іти саме таким шляхом.

Однак, невдовзі ситуація навколо майбутньої долі Мукачівської єпархії різко погіршилася. 17 жовтня 1812 р. не стало Іоана Кутки. Керівництво єпархією ненадовго перейшло до пряшівського вікарія Михайла Брадача. Місце пряшівського вікарія 30 липня 1813 р. обійняв Г. Таркович⁵¹. Тим часом, розроблений напередодні Угорською намісницькою канцелярією проект поділу Мукачівської єпархії 3 листопада 1815 р. був схвалений імператором Франциском I. Збережене ще від середньовіччя «право патронату» («*ius patronatus*») давало цісарю як спадкоємному «Апостольському королю» Угорщини законну юрисдикцію створювати і розділяти/поділяти (*divisio*) католицькі церковні провінції – діоцезії/єпархії. Конкретно ж йшлося про створення окремої Пряшівської греко-уніатської єпархії⁵². Рішення імператора з'явилося щойно за кілька днів до того, як 20 грудня 1815 р. на 66-му році життя помер останній противник адміністративного поділу МГКЄ М. Брадач⁵³. Місце капітульного вікарія Мукачівської єпархії тимчасово зайняв відкритий прихильник її поділу, пряшівський вікарій, канонік Капітулу Мукачівської єпархії Григорій Таркович.

Створена невдовзі для імплементації імператорського рішення спеціальна Комісія Королівської намісницької ради в складі Егерського, Кошицького та Сатмарського римсько-католицьких єпископів, Крижевацького та Велико-Варадського греко-католицьких єпископів, а також капітульного (генерального) вікарія Мукачівської єпархії Г. Тарковича⁵⁴, на своєму засіданні 16 січня 1816 р. постановили включити до складу Пряшівського греко-католицького єпископства Кошицький вікаріат у складі шести цілих комітатів (Абауй, Боршод, Шаріш, Спіш, Торна, Гемер) та п'яти деканатів північної частини Земплінського комітату (Стропківського, Врановського, Гуменського, Меджилаборського і Гостовицького), що разом налічувало 194 парафії. Водночас було вирішено 72 здебільшого румуномовні парафії відокремити від Мукачівської єпархії і приєднати до Велико-Варадської⁵⁵.

На своєму наступному засіданні 26 лютого 1816 р. комісія вибрала єпископських кандидатів на владичий престол. Для Мукачівської єпархії ними стали каноніки-румуни Велико-Варадського капітулу Олексій Повчі та Сімеон Бран, а для Пряшівської єпархії – капітульний (генеральний) вікарій Мукачівського єпископства Григорій Таркович та канонік Мукачівського капітулу, новоіменований Пряшівський єпископський вікарій Іоан

⁵¹ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 34-35. З найновіших досліджень див.: Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 87, 90.

⁵² Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 34; Василій Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и твори...*, С. 30; Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 90-91.

⁵³ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 25.

⁵⁴ *Idem.*, S. 35.

⁵⁵ Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, p. 84; Атанасій Пекар, ЧСБВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I., С. 82.

Ольшавський⁵⁶. Свій вибір імператор зупинив на двох кандидатах: А. Повчію і Г. Тарковичу, про що 6 лютого 1816 р. через Угорську намісницьку раду він повідомив Мукачівську капітулу. 1 березня 1816 р. Франциск I інформував папу Пія VII про намір розділити Мукачівську єпархію, утворити з неї окрему Пряшівську єпархію, віддати 72 парафії Велико-Варадській єпархії та призначити двох вищеназваних кандидатів єпископами⁵⁷. Так, на сьомому році влада зупинила свій вибір на єдиному достойному кандидатові на єпископа Мукачівської єпархії 63-річному каноніку румунського походження Олексію Повчі.

Час розкидати каміння: єпископ Олексій Повчі (1817-1831)

Майбутній єпископ МГКЄ народився 1753 р. в с. Кокуд жупи/комітату Біхар (Bihar), де його батько Георгій був місцевим парохом. Після здобуття гімназійної освіти у Великому Вараді, богословську формацію юний Олексій отримав у знаменитій віденській греко-католицькій семінарії Св. Варвари (т.зв. Barbareum). Здобувши 2-х і 4-х річні теологічні студії в столиці Габсбурзької імперії, О. Повчі завершив своє навчання 14 липня 1778 р. і повернувся додому. Після висвячення в сан ієрея 1778 р. (за іншою версією 1779 р.) він обіймає посаду греко-католицького пароха в Егері (комітат Егер), місті-резиденції латинського єпископа, де все ще не вщухали пристрасті з приводу негативного сприйняття латинським кліром канонічного заснування Римським престолом Мукачівської єпархії 19 вересня 1771 р.⁵⁸ У 1789 р. о. Повчі призначається парохом румунської парафії греко-католиків Великого Вараду і підлягає юрисдикції місцевого румунського греко-католицького єпископа. Під час австрійсько-турецької війни 1789-1794 рр. він виконував функції військового капелана. У 1794 р. він стає парохом у с. Мако (комітат Чонград) на півдні Угорщини, де підноситься до гідності архідиякона. У 1800 р. о. О. Повчі обіймає посаду каноніка та пароха русинської парафії при Кафедральному соборі у Великому Вараді⁵⁹.

Не дочекавшись папської апробати (номінаційної булли/підтвердження) австрійський цісар вже у березні 1816 р. призначив Г. Тарковича (4/19 березня) на Пряшівського і О. Повчія (7/22 березня) –

⁵⁶ Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 35.

⁵⁷ Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, p. 89; Атанасій Пекар, ЧСБВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 82.

⁵⁸ Дет. про це див.: Basilius Pekar, *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956, 136 p.; *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*; Collegit: Dr. Alexander Baran, Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973, 281 S.

⁵⁹ Атанасій Пекар, ЧСБВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 189; Athanasius Pekar, B., OSBM., *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*, Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979, p. 33-34; Michal Lacko, *Z našej minulosti. Časť druhá. Mukačevské biskupstvo od prvého delenia (1816) do konca prvej svetovej vojny (1918)*, Mária, 1981, December, S. 15-16; István Pirigyi, *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyiregzháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990, Old. 61.

Мукачівського єпископа⁶⁰. Поставивши, таким чином, Святу Столицю перед фактом (листом від 1 березня), 17 травня 1816 р. цісар Франциск I просив у неї канонічного підтвердження створеній ним на підставі «права патронату» короля Угорщини Пряшівської єпархії⁶¹. 2 серпня 1816 р. О. Повчі обійняв Мукачівську єпархію, а 11 серпня того ж року, на прохання цісаря, Папа Пій VII погодився затвердити його Мукачівським єпископом. Відтак, 25 вересня 1816 р., залишивши посаду каноніка у Великому Вараді, О. Повчі перебрався до Ужгорода⁶². Однак свого висвячення в сан єпископа літній номінант мусів чекати більше року, і ось чому.

Оскільки після смерті єпископа А. Бачинського ніхто із претендентів на владичий престол в Ужгороді так і не дійшов до папської номінації в Римі, Свята Столиця не могла затвердити О. Повчі допоки не вирішила питання канонічного перенесення осідку Мукачівського єпископа з Мукачева до Ужгорода. Про це йшлося зокрема в листі нунція від 23 листопада 1816 р.⁶³ Як відомо, перенесення осідку сталося ще в далекому 1775 р. без участі Апостольського Престолу, підтвердженого Марією Терезією в день її іменин 15 жовтня 1780 р. на прохання єпископа А. Бачинського⁶⁴. Проблема полягала в тому, що Свята Столиця мала зробити всупереч загальноприйнятому в Католицькій Церкві звичаю канонічно підтвердити перенесення осідку єпископа з Мукачева, де у вересні 1771 р. була канонічно створена єпархія, до Ужгороду, зберігши за нею давню назву «*Єпархія Мукачівська*», або як ішлося у проханні – «*осѣдка єпархіѣ Мукачѣвскоѣ до Ужгороду, но з тым додатком, що задержить и на дальше стару назву: Єпархія Мукачѣвская*»⁶⁵.

Друга причина затримки папської номінації щодо О. Повчі полягала в тому, що якраз тоді (7 березня 1817) папського нунція у Відні кардинала Антонія Габрієла Северолія замінив архієпископ Пауло Леарді. Допоки він не прийняв уряд папської нунціатури у Відні (це сталося влітку 1817) Консисторіальна конгрегація не могла приступити до номінаційної справи Повчі⁶⁶. Нарешті, 24 липня 1817 р. буллою «*Romanus decet*» папа Пій VII підтвердив перенесення осідку єпископа Мукачівської єпархії з Мукачева до

⁶⁰ Василій Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и твори...*, С. 26, 30. Імператорське рішення історики Церкви датують різними датами: Міхал Лацко – 19 березням, Ціріл Васіл – 20 березня і Юліус Кубиній, з відсиланням на авторитетний збірник документів Атанасія Великого, – 22 березня: Michal Lacko, *Z našej minulosti: Vznik Prešovského biskupstva, Mária*, 1982, August-September, S. 21; Cyril Vasil' C., *Porovnanie cirkevno-právných prameňov byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii s Kódexom kánonov východných cirkví*, Rim, 1994, S. 40; Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, p. 85.

⁶¹ Атанасій Пекар, ЧСВВ., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 82.

⁶² Василій Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и твори...*, С. 26;

⁶³ Атанасій Пекар, ЧСВВ., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 83.

⁶⁴ Joannicio Basilovits, *R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...*, 1804, Tomus I, Pars III, p. 122-130.

⁶⁵ Цит. за: Василій Гаджега. *Папська булла о переложеню осѣдка греко-кат. Макачѣвскоѣ єпархіѣ з Мукачева до Ужгороду; Науковий зборник товариства „Просьта” в Ужгородѣ за 1935 рѣк.*, Ужгород, 1935, С. 2-3.

⁶⁶ Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 94.

«Ахіллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі...

Ужгорода не змінюючи назви єпархії: *«хочемо и приказуємо, щоби тойже єпископский престол Мукачѣвский грецького обряду, зєдиненого з святою римською церквою, wraz з катедральным храмом, з капітулою, клиром и семінарією, задержавши всѣ и поодинокѣ маєтки и доходы, якѣ кождому з них призначенѣ и приналежнѣ, а одночасно задержавши назву самого Мукачѣвского єпископства, уважався як перенесений до згаданого города Гунговара»*⁶⁷.

І вже після цього буллою 11 серпня 1817 р. папа Пій VII підтвердив призначення О. Повчі Мукачівським єпископом⁶⁸. 6 листопада 1817 р. в Ужгородському кафедральному соборі О. Повчі був висвячений в сан єпископа своїм колишнім ординарним румунським єпископом із Великого Вараду Самуелом (Вулканом)⁶⁹. Інсталяція (введення в сан) нового владики відбулася в цьому ж Кафедральному соборі у січні 1818 р.⁷⁰ На цей момент О. Повчі було майже 65 років⁷¹.

Описуючи обставини призначення «стариків» на посади – 63-річного Олексія Повчі – єпископом Мукачівської та 64-річного Григорія Таркович – єпископом Пряшівської єпархії, перший автор історії Пряшівської єпархії та її канонік Олександр Духнович у 1846 р. писав: *«Милостива вища канцелярія у своїй думці виражала, що обидві особи, запропоновані його імператорсько-королівською величністю, наділені такими якостями і даруваннями, що вони, якщо будуть призначені в єпископи, виконання у всіх відношеннях своєї важливої і високої посади обіцяють тільки сприяти благу як церкви, так і держави, і особливо ж зміцненню і продовженню миру, злагоди і справжнього з'єднання між Греками і Латинниками, послідовниками однієї і тієї ж католицької релігії, – миру, не без шкоди для суспільства, порушеного в часи Бачинського і покійних вікаріїв Кутки і Брадача, відновленого лише завдяки рятівним заходам»*⁷².

Допоки (від березня 1816 до січня 1818) О. Повчі вступав у законні права Мукачівського архієрея, єпархія, котру по цеглинам збирав не один єпископ включно із А. Бачинським⁷³, швидко втрачала свою вчорашню велич і славу. Незважаючи на мляві протести 10 русинських парафій Нірського деканату комітату Саболч, котрі в 1817 р. виступили проти їх приєднання

⁶⁷ Текст папської булли та її переклад на руську мову див.: Василій Гаджега, *Папська булла о переложеню о҅ѣдка греко-кат. Макачѣвськоѣ єпархіѣ з Мукачева до Ужгороду...*, С. 4-7.

⁶⁸ István Pirigy, *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. Kötet, Old. 61.

⁶⁹ *Idem*.

⁷⁰ Michal Lacko, *Z našej minulosti: Casť druhá. Mukačevské biskupstvo od prvého delenia (1816) do konca prvej svetovej vojny (1918)*; Mária, 1981, December, S. 16.

⁷¹ Athanasius Pekar, B., OSBM., *The bishops the Eparchy of Mukachevo...*, p. 34.

⁷² Alexander Duchnovic, *Op. cit.*, S. 35.

⁷³ Великий владики все зробив для того, щоб навіть 5 русинських парафій комітату Спіш, що колись належали юрисдикції Перемишльського уніатського єпископа, та 11 русинських парафій цього ж комітату, що в різний час належали юрисдикції латинських єпископів Егеру, Естергому, Спішу та Рожняви були включені до складу Мукачівської єпархії (це сталося 3 лютого 1787); Олександр Баран, *Єпископ Андрей Бачинський...*, С. 48-51.

до румунської греко-католицької єпархії Великого Вараду⁷⁴, влада продовжувала розпочатий напередодні курс на розділення великої МГКЄ. Оминаючи інші важливі віхи з історії архієрейського служіння владики О. Повчі, особливе місце серед яких займають проведення єпархіального собору в Ужгороді (30 вересня-8 жовтня 1821) та участь у національному синоді католицьких єпископів Угорщини в Братиславі (8 вересня 1822)⁷⁵, на завершення зупинюся на підсумках тих територіальних і людських втрат, яких зазнала МГКЄ в 1818 і 1823 р.

28 квітня 1818 р. єпископ О. Повчі письмово погодився на утворення зі складу Мукачівської єпархії окремої Пряшівської греко-католицької єпархії. 6 травня 1818 р. Консигоріальна конгрегація просила папського нунція у Відні відповіді на 18 питань, серед яких було і таке: скільки повинно бути утворено єпископств – дві або три?⁷⁶ Відповідаючи на це та інші питання, 23 травня 1818 р. арх. П. Леарді зазначив, що наразі йдеться лише про одне єпископство Пряшівське, площею 30×20 угорських миль (комітати Абауй, Боршод, Гемер, Шаріш, Спіш, Торна і 5 деканатів комітату Земплин – стропківський, вранівський, гуменський, гостовицький і лаборецький) 193 парафій і 1109 філій з 148.987 вірниками)⁷⁷. Після того, як 7 серпня Г. Таркович склав до рук Апостольського нунція вірність Католицькій Церкві та виголосив Символ визнання віри, а Консигоріальна конгрегація 9 і 19 вересня погодила всі формальності, 22 вересня була виголошена булла «*Relata semper*», яку папа Пій VII офіційно підтвердив на її засіданні 2 жовтня 1818 р.⁷⁸

У свою чергу, Конгрегація Поширення віри (створена папою Григорієм XV 22 червня 1622 р. для місійної роботи з поганями та між східними християнами) 16 вересня 1818 р. запропонувала папі внести зміни до булли в частині уточнення терміну «*Graeci catholici*», замінивши його на «*Rutheni omnes Graeci ritus uniti, aliosque qui eosdem Ritus et unionem sequuntur*». 19 жовтня 1818 р. папа вніс ці зміни до своєї булли. Внаслідок цього Пряшівське греко-католицьке єпископство ввійшло до реєстру як єпископство *Ruthenov*, тобто *Русинів*. Таким воно (аналогічно Мукачівське до 1949) зоставалося аж до його ліквідації комуністичним режимом у квітні 1950 р.⁷⁹

Востаннє перед державним еклезіоцидом греко-католицьких єпархій комуністичним режимом в Радянському Союзі та в Чехословаччині їхній статус як Русинських єпархій був підтверджений на найвищому рівні 2 вересня 1937 р. Тоді папа римський Пій XI буллою «*Ad Ecclesiastici Regiminis incrementum*» надав Мукачівській і Пряшівській греко-католицьким єпархіям

⁷⁴ Атанасій Пекар, ЧСВВ., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 83.

⁷⁵ Василь Гаджега, *Михаил Лучкай. Життєпис и твори...*, С. 31-34.

⁷⁶ Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, р. 87-88.

⁷⁷ Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 95 (прим. 334).

⁷⁸ *Idem*, S. 95-96, Авторизов, переклад тексту булли на словацьку мову у виконанні Ing. Мартіна Сланінка див.: *Idem*, S. 97-102.

⁷⁹ *Idem*, S. 96.

новий статус. Цим *ex cathedra pro officio* документом стверджено: «...єпархії Неосолиєнська (Бансько-Бистрицька), Нітрянська, Мукачівська і Пряшівська суфраганії відокремлюються зі своїми єпископами від митрополичої влади Естергомської архієпархії, утворюючи окрему церковну провінцію, і кожна безпосередньо підпорядковується Апостольському Престолу. Після того, як це вдасться повністю здійснити, Апостольський Престол в Республіці Чехословаччині встановлює дві нові митрополичі кафедри, одну латинського обряду для Словаччини, і одну східного обряду для Карпатського регіону. Встановлюємо остаточно, щоб всі парафії та інші церковні установи, що відносяться до візантійського обряду, розташовані на території Чехословаччини, у відповідності з правилами, визначеними Священною Конгрегацією, були відокремлені від інших єпархій і приєднані до Русинської Мукачівської єпархії»⁸⁰ (підкр. мною – В.Ф.).

Та повертаючись до завершення теми, подібно до відомих трьох або чотирьох поділів Польщі⁸¹, МГКЄ в перші шість років архієрейського служіння владики Олексія Повчі вперше за свою історію пережила два адміністративні поділи.

Перший поділ МГКЄ стався тоді, коли від неї до Пряшівської греко-католицької єпархії відійшли: шість цілих комітатів (Абауй, Боршод, Їмер, Шарш, Спіш, Торна) і 5 деканатів комітату Земплин (Стропківський, Вранівський, Гуменський, Гостовицький та Лаборецький), 193 парафії з 1109 філіями та 149.987 вірників⁸². Після остаточного розподілу меж між двома єпархіями, 20 серпня 1823 р. папа канонічно підтвердив факт існування нової Пряшівської єпархії. На той момент їй належало 194 парафії із 154 615 вірниками. Згідно з *Шематизмом* 1821 р. етнічний склад новоствореної єпархії виглядав наступним чином: 130.609 русинів, 22.460 русино-мадярів, 2824 поляків, 1942 словаків і 780 мадярів⁸³. В складі Пряшівської єпархії zostалися і два монастирі ЧСВВ у Красному Броді та Буківцях із 16 монахами⁸⁴. Своєрідним закріпленням першого поділу Мукачівської єпархії стало висвячення Григорія Тарковича в єпископи в монастирі василіан

⁸⁰ *Acta Apostolicae Sedis – Commentarium Officiale. Acta Pii Pp. XI, Romae, 1937, S. 367.* Загальна інформація про зміст булли «*Ad Ecclesiastici Regiminis incrementum*» див.: Душпастьєр. Ужгородь, 1937, Чис. 9-10, С. 235-238.

⁸¹ Андреас Каппелер, *Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад*; Пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. М. Крикун. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005, С. 62-88.

⁸² Peter Sturák, THLIC., *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*, Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999, S. 27.

⁸³ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Eperiesiensis graeci ritus catholicorum pro anno domini M.D.CCC. XXI, Eperjesini: Typis Michaelis Raedlitz caes. Reg. Priv. Typographi, 1821; A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 17-18.

⁸⁴ Jozafát V. Timkovic, OSBM., *Letopis Krásnobrodského monastiera, alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku*, Prešov: Baziliánske vydavateľstvo Blahovistníka, 1995, S. 72; Jozafát V. Timkovic, OSBM. *Letopis Bukovského monastiera (Bukovej Hory) a historické zmienky o iných baziliánskych monastiroch na východnom Slovensku*, Prešov: Rád sv. Bazila Veľkého, 2004, S. 121.

у Красному Броді 17 червня 1821 р. Його святителем був мукачівський архієрей Олексій Повчі⁸⁵.

Другий поділ МГКЄ відбувся у 1823 та 1827 р. Так, спочатку, згідно з буллою папи Пія VII «*Imposita humilitati Nostrae*» від 9 липня 1823 р. 72 парафії шести деканатів (Сатмар, Великий Кароль, Нір, Бікколі, Ердиді і Ердисад) Сатмарського вікаріату Мукачівської єпархії, що були розташовані за р. Самош в комітаті Сатмар, відійшли до Велико-Варадської румунської греко-католицької єпархії під архієрейську юрисдикцію владики Самуела Вулкана⁸⁶. Із 54.095 вірників 72-х парафій етнічний склад виглядав наступним чином: 51 парафія була заселена 40.540 вірниками-румунами, 11 парафій із 6692 вірниками – румуно-мадярами, 5 парафій із 3604 вірниками – русинами, 4 парафії з 2832 вірниками – русино-мадярами і 1 парафія із 427 вірниками – була румуно-мадяро-русинською⁸⁷. Проблема, однак, полягала в тому, що вірники 8 парафій Нірського деканату вважали себе угорцями. Тому було прийнято рішення повернути їх юрисдикції Мукачівського єпископа. Замість них 28 серпня 1827 р. Велико-Варадський єпископ отримав інші 9 парафій, три з яких були русинськими, а решта русино-мадярськими⁸⁸.

Сумні підсумки

До появи Галицької митрополії (1808), завдяки титанічним зусиллям єпископа Андрея Бачинського Мукачівська єпархія, на переконання одного з найкращих його біографів професора о. Олександера Барана, виглядала «*духовно й культурно найліпше організованою східною єпархією*» в угорській та австрійській частинах імперії Габсбургів⁸⁹. Та після нього на зміну «часу збирати каміння» в МГКЄ надовго наступив «час роздавати каміння». Як це не виглядатиме дивно, але від 1816 і до кінця 1989 р. місцева Унійна Церква щоразу втрачала свої «каміння», то на користь інших греко-католицьких єпархій, то на користь місцевої Православної Церкви.

Підводячи підсумок архієрейській діяльності Олексія Повчі на посаді єпископа МГКЄ (1817-1831) констатуємо, що всього за перших шість років (1817-1823) його руками понад півмільйонній греко-католицькій спільноті під Карпатами було нанесено найбільше за всю її історію втрат. В результаті його мовчазної згоди територія і чисельний склад МГКЄ зменшилися на: 7,5 комітатів із 13-ти (57,7 %); 266 із 729 парафій (36,5 %); 208.710 із 575.507 вірників (36,3 %), з яких бл. 136 тис. із 345.786 – були русинами (39,3%). Іншими словами, територія МГКЄ за якихось шість років скоротилася майже на половину (22.582 км² із 49.074 км²), а чисельність вірників зменшилась на понад третину (208.710 із 575.507 чол.)!

⁸⁵ Michal Lacko, *Z našej minulosti*, 51. Biskup Gregor Tarkovič; Mária, 1982, Október, S. 14-15; Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 105.

⁸⁶ István Pirigy, *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Old. 44; *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészéjeinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 18.

⁸⁷ *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészéjeinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 18.

⁸⁸ *Idem.*

⁸⁹ Олександр Баран, *Єпископ Андрей Бачинський...*, С. 61.

Це був перший гіркий досвід зустрічі домодерного патріархального суспільства північно-угорських греко-католиків із модерним віком націоналізму, жертвою якого став маленький народ русинів (345.786 чол.), що складав 63,8% всіх греко-католиків Мукачівської єпархії. Вперше розділених у 1818-1823 рр. під різні архієрейські юрисдикції (пряшівського і великоварадського владик, а пізніше – альба-юльського (1853), гайдудорозького (1912) та мараморошського (1930) єпископів) вчорашніх русинів Мукачівської єпархії легше буде асимілювати на користь угорської, румунської та словацької національної ідентичності⁹⁰.

Коментуючи наслідки першого і другого поділів МГКЄ⁹¹, українські греко-католицькі церковні історики Атанасій Пекар та Юліус Кубіній, якщо відкинути характерну для цієї історіографії якобінську звичку означувати всіх етнічних русинів виключно українцями, висловили загалом слушні міркування. На їхню думку, головним аргументом поділу МГКЄ були національно-політичні доводи угорських політичних кіл. Обидва історики вказують на те, що угорці в багатонаціональній Угорщині були в меншості, а тому з поділом великої єпархії розпочали політику мадяризації національних меншин. Першою їхньою жертвою стали греко-католицькі русини, яких під владою одного русинського єпископа, з огляду на геополітичні інтереси Габсбургів на сході Європи, донедавна оберігав імператорський двір. Однак, після смерті А. Бачинського угорці робили все можливе, щоб не допустити приходу до архієрейського служіння етнічного русина. Їм це вдалося зробити «всадивши» на владичий престол МГКЄ старого єпископа-румуна О. Повчі,

⁹⁰ Див. наприклад, мої публ.: Volodymyr Fenic, *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkácsévo 1771-1949, Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, Herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007, S. 113-128; Володимир Феніч. *Посередник чи пристосуванець? Церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії)*, Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Випуск 25. Східно-християнські сакральні пам'ятки на словацько-польсько-українському пограниччі. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 19-20 червня 2009 р.), Головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник, 2010, С. 61-77.

⁹¹ Третій, четвертий і п'ятий поділи МГКЄ відбулися відповідно в 1853, 1912 і 1930 р. Внаслідок третього поділу (1853) 94 парафії із 104.977 вірниками опинилися в складі Альба-Юльської (Самошуйварської) архієпархії, з яких 81 парафія з 86.812 вірниками були чисто румунськими. З них чотири парафії у 1920 р. знову повернулися під юрисдикцію єпископа МГКЄ (у 1944 р. в них налічувалося 16.797 греко-католиків виключно румунської національності). В результаті четвертого поділу МГКЄ 1912 р., подібно до Пряшівської, виникла ціла окрема (на цей раз уже угорська) греко-католицька єпархія в Гайдудорозі. До її складу увійшли 162 парафії із 215.498 вірниками. На цей раз МГКЄ втратила 70 парафій із 112.760 вірниками, з яких 53 парафії із 85.058 вірниками були чисто угорськими. І нарешті згідно з п'ятим поділом МГКЄ, що стався в 1930 р., коли було утворено окрему Мараморошську румунську греко-католицьку єпархію, мукачівський єпископ ще після Першої світової війни втратив реальну юрисдикцію над 11 парафіями із 22.366 вірниками в Марамороші, що після 1918 р. залишилися в складі Румунії. Для більшості з них (22.366) рідною мовою була русинська. Дет. про ці поділи див.: *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészéineinek 1792. évi katalógusa...*, Old. 19-22.

якого національні інтереси русинів (у інтерпретації авторів – українців) взагалі не цікавили, чим він неабияк діяв на руку угорцям. У зв'язку з цим, Повчі тому так легко погодився на створення окремої Пряшівської єпархії, щоб позбутися головного реального конкурента на Мукачівський престол в особі каноніка-русина із с. Пасіки комітату/жупи Берег Г. Тарковича, якого за політичну лояльність угорці «просунули» на першого Пряшівського єпископа. В результаті, мадярам вдалося поділити русинів (українців) між двома єпархіями не втративши при цьому над ними ані церковної юрисдикції, ані політичного контролю⁹².

Як засвідчить подальша історія, це був лише початок використання місцевої Греко-Католицької Церкви та її кліру в застосуванні ганебної політики денационалізації русинів. Не гребував використовувати місцеву Унійну Церкву жоден із національних проєктів, який правдами і не правдами реалізовувався в останні двісті років під Карпатами. Та й сама ГКЦ зі своїм національно та політично ангажованим кліром часто забувала про своє наднаціональне християнське покликання, за що не раз платила високу ціну, нерідко ризикуючи навіть збереженням своєї релігійної ідентичності та ужгородської унійної традиції.

⁹² Julius Kubinyi, *The History of Prjašiv Eparchy...*, p. 79-80; Атанасій Пекар, ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I, С. 82. Погляди обох істориків наводить: Jaroslav Coranic, *Op. cit.*, S. 90.

Архів п'яти коронних міст Мараморошу (Закарпаття)

Markanych Mykhailo / Марканич Михайло¹

File five cities crown Maramorosh (Zakarpattya). *This article highlights and examines the history of formation and development of the archival system in Zakarpattya, during the period of our country in the Kingdom of Hungary and the period of formation of independent units that acquire municipality, based on the Magdeburg Law.*

Arhiva celor 5 orașe regale (Transcarpatia). *În acest articol se analizează istoria formării și dezvoltării sistemului arhivistic al Transcarpatiei în perioada când regiunea aparținea Regatului Ungariei și în perioada de formare de unități independente urbane autonome dobândite, în baza Drepturilor Magdeburg.*

Keywords: *comitates, archives, archivist, crown of the "city", Charles Robert Arpadovychi, royal and princely ratification.*

Cuvinte cheie: *comitate, arhiva, „orașe” regale, Carol Robert de Anjou, Dinastia Arpadiană, diplome regale și cneziale*

У статті досліджується історія становлення й розвиток архівної справи Закарпаття у період перебування нашого краю у складі Угорського королівства та періоду формування самостійних територіальних одиниць, які набували міське самоврядування, еwigwe засноване на Магдебурзькому праві.

Архівна справа в Закарпатті сягає глибокої давнини. Великий вплив на неї справили архівні системи тих держав, до складу яких входили закарпатські землі, насамперед королівської Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини.

Територія Закарпаття до розпаду Австро-Угорщини поділялася на чотири комітати (жупи). Нинішній Ужгородський, Перечинський, Великоберезнянський райони, а також частина території нинішньої Словаччини (з містами Собранці, Михайловці, Капушани) входили до складу Ужанського комітату з адміністративним центром спочатку в м. Капушанах, а з середини XVIII ст. – в Ужгороді, де знаходилися комітатський та міські архіви.

Нинішні Мукачівський, Берегівський, Свалявський, переважна частина Іршавського, Воловецького та Міжгірського районів, а також невелика північна частина Вашарошнаменського району сучасної Угорщини належали до Березького комітату із центром у м. Берегові з відповідними архівами. У м. Мукачеві зберігалися архівні зібрання Мукачівсько-Чинадіївської домінії династії Шенборнів та Мукачівського чернечого монастиря отців Василіан.

Нинішній Виноградівський район, села Рокосово та Велятино Хустського району, а також північна частина (з центром у селі Холмеу)

¹ Markanych Mykhailo, director adjunct al Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia
Марканич Михайло, заступник директора Державного архіву Закарпатської області

території, що нині знаходиться у складі Румунії, належали до Угочанського комітату з центром у м. Нодьселлеш (нині-м. Виноградів, районний центр Закарпатської області України). У Нодьселлеші (Виноградіві) також знаходився комітатський архів.

Решта територій Рахівського, Хустського, Тячівського частина Міжгірського районів, а також землі, що нині є складовою частиною Румунії з містом Сігет включно, входили до складу Мараморошського комітату. Його центр і архів знаходилися у м. Сігет.

Марамороський край або Мараморощина – історико-географічний регіон, що займає південно-східну частину Закарпатської області України та північно-західну частину Румунії (повіти Сату Марє і Бая Марє). Довгі століття край перебував у складі Угорщини, як один із комітатів Північно-Східного регіону. Найдавніший документ, що згадує назву «Мараморош» («Máramaros») датується кінцем XII ст².

Як відомо, Марамороська жупа у 1919 році була розділена по Тисі. Північ відійшла до Чехословаччини (а згодом-і до України), а південь – до Румунії.

Нині, за нашими даними, архів Мараморошського комітату знаходиться в м. Бая Марє (Румунія). У Державному архіві Закарпатської області також зберігається певна кількість документів цього регіону. Серед документів, що знаходяться на державному зберіганні є, зокрема, і унікальна колекція архівних документів під назвою «Архів п'яти коронних міст Мараморощини».

Перший звіт про архів Марамороської жупи датується 1772 роком. У ньому йдеться, зокрема про необхідність упорядкування документів. Після цього було розпочато довготривалу систематизацію марамороського архіву, виконання якої пов'язане з іменем архіваріуса-генеалога Дьєрдя Петроваї.

Що ж стосується історії Мараморошської комітатата, то тут доречно згадати збірник грамот Мараморошської комітату, що вийшов в 1900 році під редакцією відомого угорського історика Миготіли Яноша.

Вільні королівські міста – так називали у феодальній Угорщині населені пункти, які не підпорядковувалися комітатським властям і користувалися різними привілеями. Поселенці цих «міст» не підпорядковувалися поміщикам, були особисто вільними тримачами землі, за яку сплачували дев'ятину королю і десятину церкві. Вони обирали старосту і присяжних, які були наділені суддівськими функціями. Жителі таких населених пунктів мали право переселення в інші місця, спорудження й експлуатації млинів, вільного полювання і рибальства.

У 1272 році угорський король Іштван V, що правив упродовж 1270-1272 років, якому в боротьбі проти магнатів потрібна була підтримка вільних королівських міст, дарує Севлюшу привілеї з правом власного судочинства й самоврядування. Жителі його отримали широкі права від короля.

² Szilágyi István, *Máramoros általános történetéből (XII. és XIII. századok)*, Századok, 1889, Old. 16.

Після вигнання із країни татаро-монголів угорський король з династії Арпадів, Бела IV (1206-1270 рр.), правління якого тривало у 1235-1270 рр. доклад багато зусиль до відбудови зруйнованих населених пунктів Верхньої Угорщини (території, яка історично була північною частиною Угорського королівства, зараз її більша частина - це територія Словаччини, а також уся західна частина Закарпатської області України) і надав декотрим із них міські привілеї.

Надання такого статусу практикував і перший представник нової династії угорських королів Карл Роберт Анжуйський - король Угорщини, титулярний король Галичини та Володимирії (1301-1342 рр.). Засновник угорської гілки Анжуйської династії Капетингів, син Карла Мартелла (Анжуйського) та Аустрії Клеменсії народився в Неаполі у 1288 році. З 1301 року - король Угорщини (за неофіційними даними - з 1308 р. або 1310 р.), коронований у лютому 1301 року, також 16 червня 1309 і 27 серпня 1310 року. Перший угорський король не з династії Арпадів прийшов до влади після смерті в 1301 році короля Андрія III останнього з династії Арпадовичів.

Карл на початку свого правління зіткнувся із опором магнатської опозиції. В руках окремих олігархів опинилися цілі регіони Угорського королівства і він майже 20 років вів боротьбу з угорськими магнатами й іншими претендентами на угорський трон. У вирішальній битві, яка відбулась 15 червня 1312 року при Розгановцях, король здобув перемогу над своїми основними супротивниками, а вже після смерті 18 березня 1321 року найбільш могутнього магната Матуш Чака новий король зумів зміцнити центральну владу. При цьому Карл Роберт прагнув опиратися на верхівки міських верств, на патриціат, надаючи їм привілеї³.

У 1329 році статус вільних королівських міст був наданий одразу п'яти населеним пунктам у східній частині нашого краю - Хусту, Вишкову, Тячеву, Довгому Полю і Сігету, розташованим поблизу Марамороських солекопалень, які мали велике значення.

При цьому Карл Роберт виходив також із того, що протягом чотирьох десятиліть (1281-1321 роки) ця частина нашого краю входила до складу Галицько-Волинського князівства і була віддана угорському королю князем Львом Юрієвичем як придане для доньки, що стала дружиною Карла Роберта. Для зазначених населених пунктів характерними були привілеї та права, одержані від угорських королів, вони мали спільні інтереси щодо добування, транспортування та продажу солі.

Статус коронних міст звільняв жителів від феодалських поборів і повинностей, але грошовий податок до королівської казни мав сплачуватись справно.

Згодом, із розвитком інших промислових центрів більш впливового характеру, виняткове значення п'яти коронних міст відчутно підупало.

³ Казаков О. О., *Династична боротьба за трон Угорського королівства на початку XIV століття. Науковий вісник Ужгородського університету*, вип., 1 (30), 2013, С. 78.

Сьогодні до України належить частина Мармарощини, зокрема – три коронних міста. Це Хуст, Тячів і Вишкове (нині селище на Хустщині). Два інші міста, Марамуреш-Сігет і Довге Поле, перебувають у складі Румунії.

Для збереження документної інформації, що накопичувалась в результаті діяльності органів самоврядування коронних «міст», близько 1814 року було сформовано архів п`яти коронних міст Марамороша, який до нині містить багатий документальний матеріал, що своїм корінням сягає сивої давнини стосовно загальної історії коронних міст та їх правосуддя. Архів був організований у Тячеві, але витрати на створення та функціонування були рівномірно розподілені між п`ятьма містами.

Найдавніші документальні матеріали архіву п`яти коронних «міст», засвідчують, що міста вели наполегливу боротьбу за збереження своїх середньовічних прав та привілеїв, які неодноразово підтверджувалися угорськими королівськими грамотами та грамотами князів Трансільванії.

Характер ведення різних функцій діловодства в органах місцевого самоврядування, судових та нотаріальних органах визначив і склад документів, що зберігаються в Державному архіві Закарпатської області. У фонді 61, знаходяться 2534 одиниці зберігання за 1326-1910 роки на латинській, угорській, німецькій мовах. Серед них: королівські та князівські грамоти про підтвердження та заборону порушення привілеїв п`яти коронних міст, грамоти Пожонської єпархіальної капітули та грамоти Апафія II обраного князем Трансільванії, грамоти короля Леопольда I про виготовлення гербових печаток для коронних міст, грамоти Ференца Ракоці II про визначення привілеїв окремим жителям п`яти коронних міст Мармарощини та на перевезення солі, грамота угорського короля Карла VI про порядок збору податків у містах; довідки архіву Трансільванії про грамоти п`яти коронних міст, довідка про їх привілеї, опис географічного розташування; збірник законів для привілейованих міст; карні, судові та цивільні справи: майнові, про передачу спадщини, продаж худоби на ярмарках та інші; листування з комендантом Хустського замку про повинності городян замку, листування про спірні питання щодо кордонів між п`ятьма коронними містами Мармарощини та державними володіннями, про будівництво та використання громадянами лісів, а також тисячі інших історичних документів, що характеризують цю історичну епоху та висвітлюють події, які відбувалися в період існування коронних «міст» Мармарощини⁴.

До визначних архіваріусів того періоду належить померлий у 1841 році Янош Газела, після смерті якого певний час обов`язки архіваріуса виконував Мігаль Ласло – головний суддя міста Тячева.

В архіві п`яти коронних міст зберігаються й окремі документи, що стосуються хустського замку, історія якого супроводжується цікавими

⁴ Державний архів Закарпатської області, Ф. 61, Архів п`яти коронних міст Марамороша, колекція, (1326-1910 рр.), описи 1-3, С. 1-186.

подіями та численними легендами і народними переказами. Замок був побудований, як угорська королівська фортеця для захисту соляного шляху з Солотвина, зокрема Хустських воріт, і прикордонних районів. Його спорудження почалося в 1090 році та було закінчено за короля Бели III у 1191 році.

У зв'язку з входження території колишньої «Русинської Крайни» (тодішня назва - Закарпаття) до складу Чехословацької республіки, що було закріплено Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. та у зв'язку з чехословацькою централізацією після 1920-го року архів п'яти коронних «міст» було перевезено в Мукачівський музей ім. Т. Легоцького і передано директору музею Яношу Янковичу⁵.

Нова систематизація документального матеріалу архіву була проведена в 1944 році, а 14 листопада 1949 року документи були передані на постійне зберігання (сучасна назва - Державний архів Закарпатської області), де і зберігаються нині.

⁵ Державний архів Закарпатської області. Анотований перелік описів фондів угорського походження Березівського підрозділу Державного архіву Закарпатської області до 1918/1919 рр. та за 1938, 1944/1945 рр., С. 9.

ДОДАТКИ / ANEXE

Документи про переміщення архіву п'яти коронних «міст» «Марамороша» до Крайового музею ім. Т. Легоцького в Мукачево (1929-1930 рр.)

(За документами Державного архіву Закарпатської області)

Здійснено характеристику документів зокрема, листування директора Крайового музею ім. Т. Легоцького Йозефа Янковича з шкільним відділом Крайового управління Підкарпатської Русі в м. Ужгороді щодо переміщення документів архіву п'яти коронних «міст» Марамороша з Тячева до Ужгорода.

Історикам і краєзнавцям в культурному і науковому житті нашого краю добре відома роль Крайового музею ім. Т. Легоцького в Мукачево 20-30-х рр. ХХ ст. Зокрема, тривалий час в музеї зберігалися унікальні документи XIV-XVII ст., що входили в так звану колекцію «Архів п'яти коронних міст Марамороша» (1326-1910 рр.). Актовий матеріал даного архіву є найціннішим історичним джерелом для вивчення як історії всього Мараморошської комітату, так і «вільних коронних (королівських) міст», до яких в XIV столітті належали: Хуст, Тячів, Довге Поле, Вишково та Сігет¹.

У 1907 р. в Мукачеві з'явилося «Музейне товариство імені Т. Легоцького». Кількість пам'яток зростала і сягнула вже кількох тисяч, тому Т. Легоцький став добиватися від управи Мукачева відповідного приміщення, де можна було б розмістити музей. Дослідник погоджувався подарувати колекцію місту, якщо влада потурбується про зберігання експонатів та подальший розвиток музею.

У 1909 р. було затверджено статут Музейного товариства, і товариство розпочало свою діяльність. Головою обрали Т. Легоцького, а директором майбутнього музею – вчителя історії Мукачівської гімназії Йозефа Янковича².

Відомо, що в 20-і рр. минулого століття частина документів архіву знаходилася в с. Тячів (нині – районний центр Закарпатської області) в розпорядженні реформатського церковного приходу, а в 1929 році вони були перевезені до м. Мукачево в Земський (Крайовий) музей ім. Т. Легоцького.

Запропоновані увазі читачів документи, що зберігаються сьогодні в фонді «Музей ім. Т. Легоцького»³, якраз і розповідають про те, як саме був

¹ До вільних королівських міст Верхньої Угорщини відносилися також Бардейов (Bardejov), Прешов (Prešov), Сабінов (Sabinov), Кошице (Košice), Кежмарок (Kežmarok), і Левоча (Levoča). (Див. Докладніше: Damankoš M. Nemeckí evanjelici seniorátu šiestich slobodných kráľovských miest v období 1781-1918, *Historia Ecclesiastica*, Ročník I, 2010, Č. 1-2, S. 97-153.

² ДАЗО, Фонд 1514, «Мукачівська державна реальна гімназія», Опис 2, спр. 16.

³ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО), Ф. 1555: Музей ім. Т. Легоцького. Оп. 1, спр. 52: Розпорядження Крайового управління Підкарпатської Русі в Ужгороді про передачу архіву п'яти коронних міст Марамороша на зберігання в музей і листування з цього питання (4 грудня 1929-17 жовтень 1930)-на 6 л.

прийнятий на зберігання в Крайовий музей «Архів п'яти коронних міст Марамороша», і хто брав участь в його відправці з с. Тячів в м. Мукачево. Документи, підготовлені нами до публікації, розповідають також про велику роботу, пов'язану з упорядкуванням архіву, яка була проведена тодішнім директором Крайового музею ім. Т. Легоцького в м. Мукачево, ентузіастом музейної та архівної справи на території Підкарпатської Русі, д-ром Й. Янковичем.

Документи, відібрані нами для публікації, розташовані в хронологічному порядку. Окремі слова і вирази залишені без змін. Крім того, автором публікації складені заголовки до кожного з п'яти документів, два з яких надруковані на машинці чеською мовою, а три інших є автографами директора музею ім. Т. Легоцького професора Й. Янковича і написані ним російською мовою. І, нарешті, слова написані нерозбірливо, а також відновлені частини скорочених слів укладені в квадратні дужки. У підрядкових примітках даються пояснення окремих слів і обумовлюються позначки автора документа.

№ 1.

Розпорядження Крайового Управління Підкарпатської Русі в м. Ужгороді Про переміщення «Архіву п'яти коронних міст Марамороша» З с. Тячів в м. Мукачево

4 грудня 1929 р., м. Ужгород

Парафіяльному управлінню реформатської церкви у Тячеві.

На території реформатської церкви в Тячеві знаходиться архів колишніх п'яти вільних міст Марамороша. Оскільки цей архів, що розташовується в непридатних для зберігання документів приміщеннях, може піддатися

псування, я, що дана мені владою, вирішив передати його в надійне зберігання, з подальшим спеціальним вивченням документів, в Крайовий музей ім. Т. Легоцького в Мукачево. Це право Чехословацьку державу отримало як правонаступник колишнього державного комісаріату архівів і бібліотек. Архів буде приймати нинішній директор музею ім. Т. Легоцького Др. Й. Янкович з Мукачева та референт Реферату освіти [С.] Коханий-Горалчук з Ужгорода. Про прийняття документів архіву буде складено в окружному управлінні Тячева відповідний протокол, який з'явиться для Вас підтвердженням про передачу архіву. Приготуйтеся згаданим уповноваженим, під час їх приїзду для прийняття архіву, передати ключі і архівні документи в тому порядку і в тому стані, в якому вони перебували після їх побіжного огляду архіваріусом З [олтаном] таром з Севлюша. Архів буде прийнятий до 20 грудня поточного року.

За Крайового президента:

ДАЗО, ф.1555, оп.1, спр.52, арк. 1. Копія. Машинопис. Мова чеська.

№ 2

**Протокол Передачі «Архіву П'яти коронних міст Марамороша» З С.
Тячів В Музей ім. Т. Легоцького В Мукачево**

20 грудня 1929 р., с. Тячево

До ч.ж.23048 / 29

Протокол,

складений 20 грудня 1929 в окружному управлінні Тячева на виконання розпорядження Крайового управління в Ужгороді від 4.XII.29 щодо прийняття та переміщення архіву з Тячева в Мукачево:

Присутні:

За окр [ужное] управління М. Бойко, комісар політ [іческого] управління, Золтан Тар, архіваріус і Др. Й. Янкович, директор Мукачівського музею ім. Т. Легоцького.

Дії:

Згадані прибутку в канцелярію парафіяльного управління реформатської церковної громади в Тячеві, пан архіваріус викликав реформатського священика Емеріха Іссака для передачі ключів від кімнати реформатської церкви, де міститься архів політ [іческого] села Тячів; згаданий священик негайно з'явився і заявив, із застереженням, що він ключі передасть, однак просить про те, щоб під час передачі був присутній також Софалуші Стефан як представник політ [іческого] села Тячів.

Згаданий також прибув і заявив, що він охоче передасть архів для того, щоб всі документи були перевезені в музей ім. Т. Легоцького в Мукачево для подальшого впорядкування. Також він просив про те, щоб про це була написана записка і складений відповідний перелік усіх речей, що знаходяться в колекції і перевезених в Мукачево, але вже після того, як керівництво музею призведе в порядок перевезений архів. Копія цього переліку, в якості додатку, повинна залишатися в селі.

Потім, всі присутні прибули на місце. Пан архіваріус відкрив двері кімнати, де розміщувався архів, оглянув його і заявив, що всі документи не займані, в повному порядку і в такому ж стані, в якому вони були залишені в 1927 році, тобто тоді, коли вже був складений один перелік, який свого часу передавався шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі.

Після цього всі документи були упаковані в три ящика і відвезені на залізничну станцію в Тячеві, підготовлені до відправки, як звичайний вантаж, до місця призначення-гір. Мукачево, музей ім. Т. Легоцького.

Потім протокол був прочитаний, роз'яснено угорською мовою, схвалений і підписаний.

Протокол був складений в чотирьох примірниках, з них один отримає окружне управління в Тячеві до вище вказаним номером, другий залишиться як оригінал в Крайовому музеї ім. Т. Легоцького в Мукачево, третій надсилається Реферату освіти Крайового управління, і четвертий

отримає реформатська церква в Тячеві (парафіяльне управління).

М. Бойко Др. Янкович Йосиф
за окр [ужное] управління директор музею
Тар Золтан
архіваріус

ДАЗО, ф. 1555, оп. 1, спр. 52, арк. 3. Машинопис. Мова чеська.

№ 3

**Звіт Директора Крайового музею ім. Т. Легоцького в м. Мукачево
Йосифа Янковича Про відрядження в с. тячів з метою перевезення
«Архіву П'яти коронних міст Марамороша» з с. Тячів в м. Мукачево**

27 грудня 1929 р., м. Мукачево

Виказ дійсності при прийнятті архіву п'яти вільних міст і його перевезення з Тячева в Земський музей ім. Легоцького в Мукачеві.

За розпорядженням шкільного відділу Земського Уряду ч. Сто тридцять один тисячі сімсот сімдесят одна / III ай 29, я 20-го грудня цього року, вранці в 518 годин [в] іехал в Тячеві. У Севлюші приєднався до мене архівар Золтан Тар. Після приїзду в Тячеві в 924 ч. Ми йшли на околицях уряд, де ми доповіли мета нашого послання. Потім ми разом з представником окружного уряду йшли на Фарським уряд реф [орматской] церкви, щоб прийняти ключі архіву, укладеного в башті реф [орматской] церкви.- За покупку потрібних ящиків весь архівний матеріал був запакований і експедірован на залізницю для перевезення в Мукачево .

Про це офіційному вчинок був о 15 годині протокол складено на околицях Уряду.

При цьому випадку я мав такі витрати:

Від'їзд з дому в 518 ч.-Ізвощиков на станцію 10 кč
Квиток II кл [аса] з Мукачева до Тячева 30. 80
Приїзд в 924 ч. Извощиков до окр [ужного] уряда 10. -
Від'їзд в 1658 год.-«-«-« На станцію 10.
Квиток II кл [аса] з Тячева до Мукачева 30. 80
Приїзд в 2145 год. Извощиков до будинку 10
Дієта на один день 36

137. 60

в Мукачеві дня 27 грудня 1929 року

Др. Йосиф Янкович
директор музею

ДАЗО, ф. 1555, оп. 1, спр. 52, арк. 4. Оригінал. Рукопис. Мова російська.

№ 4

Лист директоа Крайового Музею ім. Т. Легоцького в Мукачеві Йозефа Янковича до Шкільного відділу Крайового Управління Підкарпатської Русі в м. Ужгороді з пропозиціями щодо роботи з упорядкування документів «Архіву П'яти коронних міст Марамороша»

30 грудня 1929 р., м. Мукачево

Шкільному відділу Земського Уряду для пдкарпатського краю в Ужгороді

За Вашим розпорядженням ч. Сто тридцять одна тисяча сімсот сімдесят одна / III-аі 1929 маю честь запропонувати протокол про прийняття архіву п'яти вільних міст мараморошських і його перевезення з 1Тячева⁴ в Земський музей.

Дивлячись на те, що в згаданому розпорядженні мова йде і тому, щоб архів був очищений від вікової пилу і приведений в відповідний порядок, 2 и для цієї мети вже асигновано була і якась сума⁵, прошу повідомити мене, чи є це устроїваніе архіву мені доручено і в цьому випадку, якщо я це проведу, на яку винагороду можу розраховуватись з асигнованої суми. Однак ж помічаю вже вперед, що з цієї роботою треба буде займатися Знесколько місяцев⁶ і тому 4для ея закінчення неможна термін определить⁷. – Архів думаю привести в такий же порядок, щоб в майбутньому служив головним джерелом для опису історії [всіх] п'яти вільних міст.

В очікуванні Вашої відповіді перебуваю з найглибшою пошаною.

Др. Йосиф Янкович
директор музею.

ДАЗО, ф. 1555, оп. 1, спр. 52, арк. 5. Оригінал. Рукопис. Мова російська.

⁴ Підкреслено автором листа.

⁵ Закреслено автором листа.

⁶ Підкреслено автором листа.

⁷ Підкреслено автором листа.

№ 5

Лист директора Крайового музею ім. Т. Легоцького в Мукачеві Йозефа Янковича до Шкільного відділу Крайового Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з проханням про розшук архівних документів, що відносяться до «Архіву П'яти коронних міст Марамороша».

17 жовтня 1930 р., м. Мукачево

Шкільного відділу Земського Уряду
в Ужгороді.

Міністерський радник ін. Іван [Моравек] при офіційному перегляді архіву п'яти коронних міст Мараморошської неодноразово висловив це свою думку, що бажано було б мною складені витяги з грамот (regestae) рублікувань⁸. Про це я теж так думав вже при влаштуванні цього архіву. Однак з Тячова привезений архів є неповним і цілком ймовірно кілька фасцікулов⁹ було з нього вийнято. З цієї причини треба було б шукати ці ізчещшіє¹⁰ документи в архівах міста Тячева, Хуста та Вишкова.

Я з охотою прийняв би на себе це завдання, якби це мені було від Вас доручено і отримав би від Земського уряду спеціально уповноваженого, на основі якого зацікавлені уряди трьох вищезгаданих міст повинні були б мені дозволити дослідження в своїх архівах і передати знайдені документи, що відбуваються з архіву п'яти коронних міст, який тепер покладений в музеї.

Якщо з цим моєю пропозицією погоджується, прошу зробити в цій справі спішне розпорядження.

З повагою,

Др. Янкович
директор музею.

ДАЗО, ф. 1555, оп. 1, спр. 52, арк. 6. Оригінал. Рукопис. Мова російська.

⁸ Мова йде про класифікацію документів архіву по рубриках. Наприклад-документи церковного характеру, документи цивільної та військової адміністрації, документи суспільно-політичного характеру, урбаріальні документи, протоколи комітатських зборів та інші.

⁹ Фасцікула, тобто зв'язка архівних документів.

¹⁰ Очевидно автор листа мав на увазі зниклі документи.

O p i s .

ZEMSKÝ ÚŘAD PRO ZEMI PODKARPATORUSKOU V UŽHORODĚ
ЗЕМСКИЙ УРЯДЪ ДЛЯ ПОДКАРПАТОРУССКАГО КРАЯ ВЪ УЖГОРОДѢ

Číslo 131771 / III ai 1929.

UŽHOROD, dne 4. prosince 1929.

Při odpovědi buďte toto číslo jednací uvedeno.
 O každé věci pište samostatně.

Věc: Převzení archivu z Tjačeva do
Mukačova.

Lhůta.....

Odpověď k číslu.....

ze dne.....

Přílohy:.....

Farnímu úřadu referematorské církve

v T a č e v ě .

Na půdě referematorského kostela v Tačevě nalézá se archiv býv. pěti svobodných měst marmarošských. Jelikož archiv ten může snadno podléhnouti v nynějších nepřiměřených a neúčelných místnostech zkáže rozhodl jsem se z moci úřadu tento archiv dáti v depositní úschovu a pro odborné prostudování do zemského musea jm. Lehockého v Mukačevě. Toto právo dispozice přešlo na Československý stát jako stát nástupnický od býv. státního komisiariátu pro archivy a knihovny. Archiv převezme dosavadní ředitel musea jm. Lehockého dr. M. J. Jenkovič z Mukačeva a osvětový referent C. Kochanyj - Goralčuk z Užhorodu. O převzetí bude sestaven na okresním úřadě v Tačevě řádný protokol, jenž bude pro Vás i potvrzením přebírání archivu. Račte zmiňným zmocněncům při jich příjezdu ku předání archivu předati klíče a archivní listiny v tom pořádku a stavu v jakém archiv byl po prozkoumání shledán archivářem Z. Tarcom ze Sevljuši. Archiv bude přebrán do 20. prosince t. r.

Za zemského presidenta :

/.

K č.j.23048/29.

3

P R O T O K O L ,

sepsaný dne 20. prosince 1929 na okraaním úřadě v Tačově v dířledku výnosu zemského úřadu v Užhorodě ze dne 4. XII. 29 v záležitosti převzetí a převezení archivu z Tačova do Mukáčevě.

P ř í t o m n í :

Za okres.úřad M.Bojko, komisař polit. správy, ~~xxx~~ Zoltán Tár, archivář a Dr. M. Jankovič, ředitel mukáčevského Lehotského museu.

J e d n á n í :

Výše uvedení dostavili se do kanceláře farního úřadu reformát-
ské nábož. obce v Tačově, pan archivář vyzval ref. faráře Emericha
Issáka, aby odevzdal klíče od komnaty reformátského kostela, kde jest
uložen archiv polit. obce Tačovo, což zmíněný farář hned učinil a vý-
hradou, že on klíče odevzdá ale žádá, aby přítomen byl také Sofaluši
Štefan jako zástupce polit. obce Tačovo.

Týž dostavil se a prohlásil, že on jest ochoten archiv předati,
aby byl odvezen do Lehotského museu v Mukáčově k dalšímu spravování.
Žádá pouze, aby o tom byl sepsán záznam a pořízen řádný seznam
všech věcí se tam nacházejících a odvezených, jakmile správa museu
odvezený archiv rozřídí. Opis tohoto seznamu vyhražuje si pro obec,
aby byl této dodán.

Pak odebrali se všichni přítomní na místo asám. Pan archivář ote-
vřel - dveře komnaty, kde byl archiv umístěn, shledal, že spisy jsou
nedotčeny a uspořádaný a to v takovém stavu v jakém byly tyto věci
v r. 1927 zanechány. t. j. kdy byl již seznam jednou vyhotoven a svého
času školnímu oddělu civilní správy P. Rusi zaslán.

Na to byly všechny spisy zabaleny do třech beden a odvezeny na
nádraží v Tačově a odevzdány k dopravě po dráze a místem určení
Mukáčovo - Lehotské museum, jako obyčejné zboží.

Na to protokol byl přečten, v maďarukém řeči vysvětlen, schválen
a podepsán.

Protokol byl vyhotoven ve čtyřech exemplárech vyhotoven z nichž
jeden obdrží okresní úřad v Tačově, ~~xxx~~ k výše zmíněnému číslu jedne-
címu, druhý zůstane jako originál u zemského museu nyní Lehotského
v Mukáčově, třetí zaslán školákému ref. zemského úřadu a čtvrtý obdr-
ží reformátská církev v Tačově /farní úřad/.

M. Bojko
za okr. úřad

Paulovik
ředitel museu
Tár Zoltán
archivář

Показ довільності

при перевезенні архива нею в свободні
городів и его перевозити из Шибчево в зем-
ний музей им. Шевченка в Луцкево.

По распоряженію Шибчового Дмитрия Земско-
го Зрѣда г. 13171/III ст. 29, в 20-ю декабрь сего
года, утром в 5¹⁸ часов яехал в Шибчево. В об-
ществе присоединившись к моему архиву, Якован
Тар. После приѣзда в Шибчево в 9²⁴ г. мы яехали
на окрестный урѣд, где мы доставили урѣд
нашего посланца. Потом мы выехали в пред-
ставительский деп. урѣд на сарайский урѣд рѣб.
уездов, чтобы принять в своем архиве, уездн.
Того в Тамант рѣб. уездов. - По покупке нагод-
ных кушуків все архивный материал был за-
наставан и вывезено на железнодорожную дорогу для
перевозки в Луцкево.

Объ едемъ в окрестномъ посѣтитель въ 13¹⁵
часов проехали воставился на окрестной урѣд,
при этомъ служа в мѣсяцъ августу уездн. му-
дрѣны:

Отъезд из дома в 5 ¹⁸ г. - Убушук на станцію	10 ⁰⁰
Билет II кл. из Луцкева до Шибчево	30 ⁸⁰
Приезд в 9 ²⁴ г. Убушук до окр. урѣда	10 ⁻
Отъезд в 16 ⁵⁸ г. " на станцію	10
Билет II кл. из Шибчево до Луцкева	30 ⁸⁰
Приезд в 21 ⁴⁵ г. Убушук до дома	10
Денги на один день	36
	<hr/>
	137 ⁶⁰

в Луцкево для доклада 1329 г.

Якован Якован
управляющий музей

63/1970

в Луцке, 17 октября 1930

Проект: развешивание архивных материалов в музейных городах Мариупольский

Школьному Отделу Земского Уезда

в Луцке

Министерский сотрудник г.р. Иван Александрович при официальном просмотре архива публ. каталогов архивов Мариупольский неоднократно высказывал свое мнение, что архивные материалы были бы лучше систематизированы в виде карт (схем) архивов. Об этом в то время так думал при устройстве этого архива. Однако из архива Мариупольский архив является не только и не всей Мариупольский архивом сразу, но в архиве были все материалы. Из этого архива так было бы развешивать свои архивные документы в архивах городов Луцка и Вишнева.

Я с большим уважением бы на себя эту задачу, если бы это мог быть так и архивно и материально бы от Земского уезда специальное учреждение, но чтобы получить замечательные архивные материалы в архивах городов Мариупольский и Вишнева были бы и передавать найденные документы, происходящие из архива публ. каталогов городов, которые так же должны быть в музеях.

Если с этим делом предпринятым согласен, прошу сообщить в этом деле соответствующее решение.

С уважением

И. Александрович
Директор музея

До питання про історію виникнення і діяльність Гуцульської Республіки

Микола Вегеш / Mykola Vehesh¹,
Ірина-Люба Горват / Irina Liuba Horvat²

About the history of the origin and the activity of the Hutsul Republic. *The article researches actual issues of the national struggle of the Transcarpathian Ukrainians for independence and the reunification of their land with Ukraine. The article also proves that long before the collapse of the Austro-Hungarian monarchy there have been established a close relationship between the representatives of the political elite of Transcarpathia and the government of the West Ukrainian People's Republic. A special attention is paid to the formation and the activity of the Hutsul Republic in Yasinia. The article also highlights the campaign of the Ukrainian Galician Army to Sighetu Marmatiei.*

Despre problematica privind istoria înființării și activitatea Republicii Hutsule. *În articol se ridică subiecte de actualitate privind lupta de eliberare națională a ucrainenilor transcarpatieni pentru independență și reunificarea Ucrainei. Se demonstrează că, cu mult timp înaintea prăbușirii monarhiei austro-ungare, s-au stabilit relații strânse între reprezentanții elitei politice a Transcarpatiei cu guvernul Republicii Populare de Vest a Ucrainei. O atenție deosebită este acordată apariției și activității în Republica Huțule din Yassinia, se scoate în evidență campania Armatei Ucrainene Galițiene spre Sighetul Marmației.*

Keywords: *national liberation struggle, West Ukrainian People's Republic, Campaign, Sighetu-Marmației, Ukrainian Galician Army*

Cuvinte cheie: *lupta de eliberare națională, Republica Populară a Ucrainei Occidentale, campanie, Sighetu-Marmației, Armata Ucraineană Galițiană*

Ще задовго до розпаду Австро-Угорської монархії, в 1915 р., Августин Штефан за дорученням Августина Волошина поїхав до Відня і мав розмову з відомими українськими політичними діячами Є. Петрушевичем, К. Трильовським, Л. Бачинським і С. Смаль-Стоцьким. У своїх спогадах він так передав розмову з Кирилом Трильовським: «Ми хочемо обновити Галицько-Волинську державу під назвою Західно-Українська Республіка. До нас мають належати Галичина, Волинь, Буковина та Угорська Україна. – А що з Києвом? – Само собою, ми хочемо зєднання всіх українських земель до матері, до Київської Русі в одну державу. Але в Київській Україні ситуація є непевна, і тому злуку треба відсунути на пізніше. – Не думаю, що в Мараморощі будуть любити Україну без Києва. – Соборну Україну проголосимо, коли на те прийде час. А ви в Угорській Україні говоріть про Соборну Україну, тобто

¹ Микола Вегеш, професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету (Україна)
Mykola Vehesh, prof. univ., dr., șeful Catedrei de Științe Politice și Administrație Publică din cadrul Universității Naționale din Ujgorod

² Ірина-Люба Горват, Др., науковий співробітник ІІ, Повітовий музей Сату Маре
Irina-Liuba Horvat, Dr., cercetător științific II, Muzeul Județean Satu Mare

відразу про Київ...»³.

На той час закарпатські політичні діячі притримувалися різних орієнтацій, проте в центрі нашої уваги буде лише проукраїнська, яскравими представниками якої окрім Августина Волошина та Августина Штефана також були брати Михайло і Юлій Брацайки, Степан Ключурак, Вікентій Шандор та ряд інших. Вони прагнули налагодити контакти з лідерами національно-визвольного руху в Східній Галичині, виробити спільну програму дій. Аналогічну позицію займали також Є. Петрушевич, Д. Вітовський та інші в майбутньому керівники ЗУНР.

Відомо, що Хустська народна рада, яка утворилася в Закарпатті й була найбільш активною, встановила досить тісні стосунки з урядом ЗУНР і через своїх кур'єрів, зокрема Дмитра Німчука, передавала інформацію до Станіслава. Відбувалися також відвідування галицькими представниками Закарпаття. В газеті «Нова свобода» були опубліковані спогади одного з помічників Євгена Петрушевича Йосипа Дудикевича, який у часи Карпатської України виконуватиме обов'язки голови Української національної ради у Воловому: «На засіданні приймає президент д-р. Петрушевич делегацію Угорської України. Сей час, чи радше бігом аудієнції дістаю приказ у президента Петрушевича, де застаю обох делегатів, з якими мене знайомить президент. – Ви служили в Сиготі довгий час? – Так, пане президенте. – Поїдьте з делегатами Угорської України до Сигета, там має бути засідання першої Народної ради. Поінформуйте, яка ситуація. Їдьте як приватна особа, але якщо треба виступити офіційно, виступіть. Одно лише, в мундирі старшини не їдьте, щоб не попали в конфлікт з мадярськими урядами...»⁴. Після розмови з Є. Петрушевичем «всі перейшли до секретаря військових справ Вітовського... Я ознайомився ближче з моїми майбутніми товаришами подорожі, перебрався в цивільну одежу, а ввечері коло год. 7 повіз нас поїзд на Яремче, Ворохту до Ясіня... Коло 4-ої рано заїхали до Сигота»⁵. Про участь галицьких українців у подіях 1918-1919 рр. в Закарпатті писав і Вікентій Шандор. На його глибоке переконання «приєднання Закарпаття до України було можливе тільки міліарною силою та що українські сили були тоді на таку акцію заслабі»⁶. Секретар закордонних справ ЗУНР Лонгин Цегельський підтвердив контакти між представниками Закарпаття і ЗУНР: «В січні 1919 р. з'явилася до Президії УНРади в Станіславові двочленна делегація із Закарпаття – Степан Ключурак і майор Євген Пуза, як старшина армії Західньо-УНРеспубліки. На засіданню УНРади Ключурак виступив з

³ Штефан Августин, *За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України*. Книга друга. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1981, 384 С.; *Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців*, Під ред. М. М. Вегеша, Ужгород: Видавництво «Карпати», 2002, С. 104.

⁴ Нова свобода, 1939, 1 січ.

⁵ Там же.

⁶ Шандор Вікентій, *Закарпаття. Історично правний нарис від IX ст. до 1920*, Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1992, С. 191.

промовою, що Закарпаття хоче приєднатися до ЗУНРеспубліки, що УНРада з ентузіазмом прийняла. Обидва члени делегації – представники Закарпаття – були прийняті як повноправні члени УНРади»⁷. Про Євгена Пузу Степан Ключурак писав: «Він вже тоді був переконаний, що Австро-Угорська монархія розпадеться, бо чехам Антанта визнала право на самостійність, а поляки доб'ються самостійности. Мадярщина також має невеселі вигляди, бо хорвати й словінці із сербами створять самостійну державу, а румуни із Семигороду і наші з Мараморощини напевно зєднаються з Румунією. «А що буде з нами?». На цей мій запит він відповів: «Якщо Галичина визволиться, напевно й нас, українців, не залишать, ми ж один народ. Це було б одиноким справедливим рішенням для нас»⁸. Відносини між закарпатськими гуцулами і керівництвом ЗУНР покращилося після проголошення Гуцульської республіки, на що звернув увагу один з найкращих біографів Степана Ключурака Микола Мушинка: «Як тільки життя в Ясіню увійшло у свої мирні колії, Степан Ключурак разом з Іваном Климпушем виїхали у Станіслав, щоб поінформувати уряд Західної Української Народної Республіки про рішення Ясінянської УНР приєднатися до України. Прийняв їх тодішній прем'єр-міністр Сидір Голубович. Посланці Закарпаття детально поінформували його про події в Ясіню та передали йому копію протоколу зборів від 8-го листопада, запевнивши найвищого представника уряду ЗУНР, що до України хочуть приєднатися не тільки ясіньські гуцули, але й всі русини-українці Закарпаття. Прем'єр Голубович під час аудієнції привітав ініціативу гуцулів, однак пояснив, що з огляду на несприятливу ситуацію на польсько-українському фронті, Україна не спроможна надати Закарпаттю військову допомогу, без якої воно навряд чи вирветься з пазурів Угорщини. Цю справу, на його думку, спочатку треба належно спропагувати не лише на Закарпатті, але й в Україні та в Європі...»⁹. Із вищезазначеного випливає кілька незаперечних висновків: 1) контакти між політичними діячами Закарпаття і Східної Галичини існували постійно, задовго до розпаду Австро-Угорської монархії; 2) проукраїнська закарпатська еліта чітко заявила про своє бажання жити в єдиній Українській державі; 3) керівництво ЗУНР не займало чітку позицію щодо злуки Закарпаття, що пояснювалося молодістю молоді держави та складною міжнародною обстановкою в тогочасній Європі. Разом з тим, керівники ЗУНР допустили появу українських січових стрільців у Закарпатті та спричинилися до організації військового походу до Сигета. Однак, повернемося до виникнення і діяльності Гуцульської республіки, яка на той час займала найбільш радикальну позицію стосовно входження краю до складу України.

Хоча Гуцульська Республіка проіснувала недовго, та й кінець її був трагічним, однак, саме вона стала предтечею Карпатської України кінця

⁷ Цегельський Лонгин, *Від легенди до правди*, Нью-Йорк, Філадельфія, 1960, С. 246-248.

⁸ Ключурак Степан, *До волі*, Ужгород: Поліграфцентр Ліра, 2009, 85 С.

⁹ Мушинка Микола, *Лицар волі. Життя і політично-громадська діяльність Степана Ключурака*, Ужгород, 1995, С. 13.

30-х років. Під час революційних боїв 1918-1919 рр. формувалася свідомість закарпатських українців, яка досягла своєї кульмінації напередодні Другої світової війни. На Гуцульщині, у найбільш революційному куточку нашого краю, найсвідоміша частина карпатських русинів недвозначно заявила, що хоче жити разом із усім українським народом у єдиній Українській Соборній державі.

Ідея створення республіки виникла в принципі стихійно. Після повернення до Ясіня колишніх вояків австро-угорської армії почали створюватися загони міліції. Очолити їх довірили колишньому офіцеру Степанові Ключураку, який мав неабиякий авторитет серед своїх краян. Додамо, що в цьому куточку краю були розквартировані угорська жандармська станція, прикордонна міліція. Ясінянські патріоти після обговорення ситуації (а вона була незрозумілою), вирішили роззброїти місцеву угорську жандармерію, а на місце угорського старости призначити українця Дмитра Іванюка. Роззброєним угорцям дозволили вільно від'їхати з Ясіня.

Вже на перших порах свого повстання ясінянці, очолювані С. Ключураком, виявилися дисциплінованими: було взято під охорону все майно, гроші, які зберігалися в сільській касі тощо. В Ясіню запроваджувався новий порядок, починалося нове життя.

Розпад великої Австро-Угорської імперії призвів до можливості вільного, незалежного розвитку Австрії та Угорщини. Що стосується останньої, то її уряд, про що вже говорилося вище, обіцяв широкі автономні права закарпатцям. До Ясіня прибув окружний начальник тодішньої потиської (рахівської) округи Степан Тиводар, за походженням українець. Він приніс радісну звістку, що угорська влада нібито готує закон, який дасть русинам автономію (мова йде про закон № 10 «Руська Крайна»). Навіть поверхове знайомство з цим законом свідчить про значимість поступок, на які погодився піти новий угорський уряд. А як на нього зреагували ясінянці? Антін Куцинський писав, нібито в Ясіню С. Тиводару заявили, що народ виявив бажання приєднатися до України, а тому ніяких угорських радників присилати не потрібно¹⁰.

8 листопада 1918 р., у день святого Дмитра, відбулися збори всього населення Ясіня. До речі, жодного контролю за їх ходом не було. Відкрив збори і привітав присутніх Дмитро Іванюк, попросивши керувати ними С. Ключурака. Виступ його був надзвичайно емоційним, патріотичним й діловим. «... Я впевнений, - говорив С. Ключурак, - що між членами ради не буде опору, у всіх нас є одна мета, одна ціль – з'єднатися зі своїми кровними братами українцями, з'єднатися з Україною. Але щоб ніхто не сумнівався у цьому, я ставлю це питання на голосування: хто за з'єднання з Україною, хай піднесе руку! Жодного голосу проти не було. Перед присутніми також

¹⁰ Куцинський Антін, *Закарпаття в боротьбі: спогад*, Буенос-Айрес: В-во Юліяна Середяка, 1981, С. 23.

виступили місцеві активісти В. Климпуш, Д. Іванюк, К. Рищук. Іван Марусяк запропонував прийняти рішення про відокремлення від Угорщини і зв'язатися з Галичиною. Результатом зборів було обрання місцевої ради із 42-х членів. За пропозицією С. Ключурака щойно створена організація дістала назву «Українська Народна Рада в Ясіню»¹¹.

Після виборів Рада зібралася на перше засідання, під час якого були обрані люди на ряд важливих посад: Микола Сабатюк – секретар Ради, Дмитро Іванюк – староста, Юрій Кабалюк – заступник старости, Степан Ключурак (молодший), Дмитро Іванюк, Микола Сабатюк, Юрій Падотяк, Степан Ключурак (старший), Іван Дактовецький, Василь Климпуш, Іван Марусяк, Юрій Кабалюк, Іван Тимчук, Кирило Рищук, Степан Бондарюк – члени «Головної управи». Ці 12 осіб і були фактичними керівниками громадсько-політичного життя в Ясіню. На засіданні Ради було вирішено доручити С. Ключуракові передати урядові ЗУНР рішення ясінянських гуцулів про возз'єднання з Україною. Народна Рада створила ряд комісій, голови яких були зобов'язані звітуватися перед Головною управою. Ось їх склад: Іван Пасулько – шкільна комісія, Іван Тимчук – лісова, Степан Колочурак (батько) – лісових робіт, Василь Климпуш – торгівельна, Юрій Кабалюк – харчова, Дмитро Іванюк – адміністративна, голова ради, військова. Євген Пуза запропонував створити Гуцульську народну оборону. Однак, для того, щоб це здійснити, належало ліквідувати угорську військову залого в Ясіня. За порадою Д. Вітовського, делегати із Ясіня зустрілися з окружним комендантом Коломиї, від якого довідалися, що планується військова експедиція на Закарпаття. Військові відділи УГА повинні були вирушити зі Станіславова на Стрий, а далі – на Мукачево. Домовилися, що друга група буде організована в Коломиї й її направлять через Ворохту на Ясіня. Тим часом румунські військові частини вже рухалися у напрямку Мараморош-Сигета. І їх належало випередити. Саме з цим і пов'язане прискорення походу галицьких січовиків.

6 січня 1919 р. в окружній команді в Коломиї, за цілковитої таємниці, було організовано відділ (до групи увійшли поручик Петро Зволинський, чотарі Євген Лоповецький, Юрій Циганко, Степан Забачинський). Відправлення групи призначили на 7 січня – перший день Різдва Христового. В завдання групи входило: захопивши Ясіня, сформувати відділ добровольців-гуцулів і рушити на Мараморош-Сигет, захопити його, об'єднатися зі Станіславівською групою військ, яка мала вийти на Мукачево. Всі червоні угорські загони на лінії Ясіня-Сигет потрібно ліквідувати. «Зранку 7-го січня,– пригадував очевидець,– усі зійшлися в казармі 36-го полку ім. гетьмана Мазепи і почали готуватися до відправлення. Групи склалися з трьох старшин, шістьох підстаршин, чотирнадцятьох стрільців та двох ясінянських гуцулів, які повинні були виконувати обов'язки провідників і зв'язківців. Разом – 25 чоловік, озброєних карабінами,

¹¹ Ключурак Степан, *Названа праця*, С. 98-100.

пістолетами й ручними гранатами. Тимчасову команду над групою перебрав чотар Забачинський. Того ж вечора група виїхала до Ясіня»¹².

За домовленістю з ясінянською делегацією і військовими з Коломиї, повстання було призначено в ніч із 7 на 8 січня. Звечора 7 січня – в перший день Різдва – ясінці, як годиться, колядували. Переходячи від однієї хати до іншої, група «колядників» остаточно узгоджувала організаційні моменти. Приблизно в той же час група, що приїхала з Коломиї, роззброїла прикордонників в Лазенщині – за 7 км від Ясіня. Залишивши там невелику залозу, решта групи вирушила до Ясіня. Об'єднавшись, обидві групи напали і обеззброїли угорських солдатів, що охороняли залізничну станцію та інші об'єкти. Повстанці захопили казарму і заарештували солдатів, що були в ній. Скільки було заарештованих? Дослідники і мемуаристи наводять різні цифри. Сучасний дослідник М. Болдижар пише про 500 угорських солдатів і офіцерів, Ю. Химинець – про 250, а А. Кущинський твердить, що в полон потрапило 187 вояків на чолі зі своїм капітаном¹³.

Відразу після захоплення повстанцями Ясіня – 8 січня 1919 р. оголошено про збройний наступ проти угорців із метою звільнення території Потисся аж до Сигету. Організацію добровільних частин узяв на себе Іван Климпуш. Того ж дня прибуває поручик Зволинський, якого зустрічають із військовими почестями. Далі події розгорталися так: 9-го січня з Косова прибуває сотня галицьких стрільців з двома кулеметами під командуванням поручика Миколи Саевича та чота з Коломиї під проводом хорунжого Білецького. Прибуває поручик Воробець і очолює тактичний провід. Чотар Герасимович бере на себе організацію пропаганди.

Війська виступили 14 січня. Після короткочасних сутичок захопили ряд населених пунктів, у тому числі й Рахів. Під час боїв появились втрати в українському війську (один чоловік загинув, а кілька січовиків були важко поранені). Надвечір, 14 січня, до вже визволеного Рахова прибув із Коломиї ешелон із двома польовими гарматами під командуванням поручика Ярослава Гафтуняка. В Рахові залишено невелику військову залозу під командуванням підхорунжого А. Перги, а основні війська рушили далі. Вранці, 15 січня, захоплено Требушани (нині Ділове) і Великий Бичків. Українське військо наблизилося до Мараморош-Сигета. Відзначимо, що населення цього регіону привітно зустріло повстанське військо. Зокрема, біля села Вільховатого передовий відділ зустрів групу місцевих жителів на чолі з священиком, які рухалися їм назустріч. Значна частина місцевих приєдналася до повстанців, за що священик їх благословив.

Після звільнення В. Бичкова там відразу почали формуватися добровільні гуцульські частини, які мали вирушити у напрямку на Хуст. Однак, до цього справа не дійшла: завадили трагічні події 17 січня. Місто

¹² Забачинський Степан, *Випад Галицького війська на Закарпаття*, Літопис Червоної Калини, 1932, Ч. 7-8.

¹³ Вони боронили Карпатську Україну, С. 109.

Мараморош-Сигет було, практично, здано українським військам без бою. На залізничному вокзалі гурт студентів-українців зустрів повстанські війська піснею «Ми, гайдамаки». Під звуки військової сурми піднісся на вокзалі український прапор, гарне жовто-блакитне полотно, що його подарувала група коломицької інтелігенції. Провід війська перебирає поручик Денис Маер-Михальський. Він намагається піти на дипломатичне зближення з румунами. Для цього вступили в телефонні переговори. Поручик Гран, ад'ютант командуючого румунської бригади, повідомив, що 17 січня румуни вишлють парламентаріїв для порозуміння в справі Сигета і взагалі відносно взаємин між румунськими і українськими військами. Саме тому українським воякам було дано наказ не стріляти при наближенні парламентаріїв.

Проте, в ніч на 17 січня, двотисячне румунське військо напало на наполовину менше українське, яке, до того ж, не було готовим до бою. Ці події досить детально описані очевидцями. Очевидці згадують: «Я брав участь у експедиції на Підкарпатті з сигітською групою сотника Дениса Маера-Михальського, яка виїхала з Коломиї. В складі тої групи була і сотня угро-українських гуцулів-добровольців під командою чотаря Поповецького, одна сотня гуцульських стрільців. С. Забачинський правив нею, та кілька батарей артилерії... Після захоплення Сиготу в цьому старовинному українському місті було встановлено українську владу. 17 січня з боку Надь-Бані розпочали наступ румуни. Оскільки виразний наказ Окружної команди в Коломиї і забороняв у разі наступу румунів входити з ними в конфлікт, і зобов'язував увійти з ними в переговори, група не розпочала бойових дій... З румунами не можна було домовитися, і тому на наказ одного зі старшин групи поручика Воробця група почала виготуватися до відвороту. Ввечері 17 січня група виїхала залізничним транспортом із Сиготу. В дорозі до станції Мігеш-Комори румуни почали обстріл транспорту. Почався бій, в результаті якого потрапило в румунський полон 20 старшин та приблизно 400 стрільців. Загинули тоді четар Поповецький, четар Гадоталюк, були ранені поручик Воробець, четар Посацький, четар Ковач, хорунжий Циганюк. Полонені перебували 9 місяців у румунській неволі, звідти 14 жовтня 1919 р. за дозволом румунської влади переїхали на Україну 19 старшин і 320 стрільців...»¹⁴.

Необхідно констатувати, що учасники тих подій дають різні трактування, зокрема, про Сигетський похід. Так, учасник тієї ж виправи поручик Степан Глушко пригадував: «Дня 12 січня 1919 року одержав я наказ Окружної військової команди до виїзду на Карпатську Україну для підтримки поручика Віктора Воробця. Виїхав з моєю сотнею також сотник в напрямі на Сигіт. Моїм завданням було роззброєння мадярських жандармів, які зовсім не робили ніякого опору. Наші відділи зайняли Сигіт 16 січня 1919 року. Команду міста передали команди групи мені. Вночі

¹⁴ Забачинський Степан, *Мараморош-Сигітська Кампанія: Як галичани займали Карпатську Україну*, Стрілець, 1991, С. 78-80.

з 16 на 17 січня почався бій з румунами. Наші частини направлялися на залізничну станцію. Тут ми зустріли сотника Д. Маєра-Михальського, який був комендантом цілої групи. За наказом В. Воробця почався відступ і вагонування до від'їзду. Наказ був для мене незрозумілий. Сотник Маєр-Михальський і сотник Саєвич зайняли місце біля машиніста. Коли ж ми виїхали із Сиготу, румуни розпочали обстріл нашого транспорту. Як виявилось далі, частини залізничної колії були зірвані. В результаті бою біля 200 стрільців вбитих чи ранених, інші потрапили в полон. У полоні румуни трактували нас, як більшовиків, пограбували й відібрали одяг, чоботи, гроші. По кількомісячному перебуванні в полоні нас звільнили і відставили на Дністер...»¹⁵.

Про цю експедицію згадує і сотник Микола Алиськевич. Він пише, що «дня 14 грудня 1919 року в часі, коли Секретаріат був у Тернополі, вислали його як представника уряду з дорученням полковника Д. Вітовського до Будапешта. Завдання полягало в закупці зброї, амуніції, одягу в обмін на нафту. Наслідком місії був підписаний договір, на основі якого угорський уряд мав доставити 20 млн. набоїв для рушниць, 500 кулеметів, значну кількість гарматних набоїв, взуття, тощо. Одночасно сотник Алиськевич склав заяву про взаємний ненапад та дотримання мирних відносин стосовно угорського уряду. Повертаючись до Тернополя, він не застав уже там Державного Секретаріату, який перебрався до Станіслава. Під час засідання Ради Державних Секретарів подав звіт про результати переговорів у Будапешті. На Раді була присутня делегація селян із Закарпаття, яка звернулася зі скаргою про жорстокість угорців у краї. Делегати від Закарпаття просили військової допомоги. Полковник Д. Вітовський був проти військового втручання в Закарпаття, аргументуючи це браком відповідних частин. Голубовський не заперечував виправи українських військ на Закарпаття й дотримувався думки, що по злуці з Наддніпрянською Україною братам закарпатцям треба допомогти. Однак остаточного рішення прийнято не було»¹⁶.

Лонгин Цегельський пише, що С. Голубович на домагання полковника Д. Вітовського скликав у січні 1919 р. Раду Державних Секретарів, на засіданні якої заявив, що українські війська перейшли Карпати, громлять угорські залоги, зайняли цілі повіти. «На засіданні зчинилася нечувана буря: мовляв, полковник Вітовський розпочав на власну руку світову війну. Щоб вийти з цієї ситуації, Л. Цегельський, як секретар закордонних справ, порадив вислати до Будапешта нову делегацію із заявою, що ця експедиція на Закарпаття не є ворожим проявом стосовно угорців, а тільки превентивним заходом проти осади країни чехами і румунами. Зредаговано відповідну ноту та вислано з нею до Будапешта отця Рожанковського і Гната Цегельського...»¹⁷.

¹⁵ Вони боронили Карпатську Україну, С. 111.

¹⁶ Алиськевич М, Військова експедиція на Закарпаття, Літопис ЧервоноїКалини, 1931, Ч. 4.

¹⁷ Вони боронили Карпатську Україну, С. 111.

Із вищесказаного видно, що відомості з приводу відступу українських військ на Закарпатті суперечливі. Ми не можемо відкидати і той факт, що галицькі січовики з'явилися в нашому краї без відома Є. Петрушевича. Наприкінці грудня 1918 р. під час переїзду з Відня через Будапешт, Є. Петрушевич мав розмову з тодішнім прем'єром Угорщини графом М. Каролі. Відносно Закарпаття останній визнав принцип самовизначення народів, а Петрушевич зі свого боку погодився займати нейтральну політику і передати вирішення «закарпатське питання» мировій конференції.

Незважаючи на короткочасність свого існування, у діяльності Гуцульської Республіки простежуються окремі елементи державотворення. З ініціативи С. Ключурака та його соратників у Ясіня і околицях організовується адміністрація, яка бере на себе контроль і керівництво 20 тисячами населення. Гуцульська Республіка стала маленькою самостійною одиницею зі своєрідним парламентом-Гуцульською Народною Радою. Всі справи республіки обговорювали на засіданнях Ради, які були відкритими. Владу Гуцульської Республіки було поділено на чотири секції: військових і зовнішніх зв'язків (голова-С. Ключурак заступники-В. Климпуш і Д. Німчук); секція внутрішня (М. Іванюк, комендант міліції М. Могарнюк); секція господарська (Тимчук, підсекція лісова-С. Ключурак-батько); секція харчова (Ю. Кабалюк).

Військовим комендантом і головою Гуцульської Народної Ради був Степан Ключурак. Військо мало відзнаки української армії. У ньому існувала досить сувора дисципліна, а тому грабунки не зафіксовані. В. Гренджа-Донський писав, що за дрібні конфлікти, сварки, пиятику тощо староста М. Іванюк судив винуватців на кількагодинну чи кількадечну примусову суспільно-корисну працю. Внутрішня секція піклувалася також про культурно-освітні проблеми гуцулів. У школах навчання велося українською мовою, було організовано хор, який виступав на вечорах. Найважливішим завданням господарської, лісової та харчової секцій було накормити близько 20 тисяч населення. Лісова секція видавала дозвіл на рубку лісів. Завдяки С. Ключуракові до Ясіня прибували вагони з кукурудзою, цукром, що суттєво покращило матеріальне становище селян.

Гуцульська Республіка проіснувала до 11 червня 1919 р., тобто до тих пір, коли румунські війська увійшли до Ясіня. Багатьох членів Ради заарештували. Така доля спіткала і Степана Ключурака. Його батька румуни вивели по селу і нещадно били, від чого він невдовзі помер. В. Климпуш і Д. Німчук щасливо дісталися до Галичини. Румуни господарювали в Ясінях більше року і відійшли тільки 30 червня 1920 р., коли чехословацька адміністрація перебрала цілу Мараморощину, за винятком Сигета та 14 сіл в його околицях, що відійшли до Румунії. Та, незважаючи на окупацію румунами Гуцульщини, місцеве населення продовжувало боротьбу в партизанських загонах. У 1939 р. гуцули прийняли рішення щороку увічнювати і урочисто відзначати день проголошення Гуцульської Республіки, без існування якої

не могло бути і Карпатської України. Загальновідомим є і той факт, що уряд А. Волошина, за заслуги гуцулів у боротьбі за незалежність краю, дозволив скликати Сойм у Рахові і тільки в силу об'єктивних обставин цього не сталося. Немає сумніву, що Гуцульська Республіка залишила помітний слід в історії визвольної боротьби закарпатських українців.

Образ козака – українця в румунській історичній літературі «У козака життя коротке, а слава вічна».

Mihai Hafia Traista / Михайло Трайста¹

Imaginea cazacului ucrainean în literatura istorică din România. *Unul dintre cei mai mari „producători de imagine” a tot ce înseamnă ucrainean (căzăcesc) în literatura istorică este Timotei Hmelnițki-Timuș, fiul hatmanului Bogdan Hmelnițki urmat de hatmanul Ivan Mazepa, și de alții. Pe Timuș Hmelnițki îl întâlnim atât la Mihail Sadoveanu în romanul „Nunta domniței Ruxandra”, cât și la Gheorghe Asachi, alături de cel al hatmanului Mazepa în nuvelele istorice „Mazepa în Moldova” și „Rucsandra Doamna” (1841), la Nicolae Gane în „Domnița Ruxandra” (1873), la Constantin Gane în volumul I al cărții „Trecute vieți de doamne și domnițe” în capitolul XXI intitulat „Domnițele lui Vasile Lupu”, la B. P. Hașdeu „Femeia” – schiță dramatică în cinci acte, (1899), la Alexandru Kirițescu „Ruxandra și Timotei” (1957), la Elvira Bogdan în „Domnița Ruxandra” și la Olga Andrici în „Domnița Ruxandra și Timuș” (2011). O „carieră” la fel de impresionantă a avut nunta și în literatura polonă. Cele șapte ipostaze poloneze ale ei sunt analizate în studiul lui Ion Petrică în „Confluente culturale româno-polone”, apărută la București în 1976, aflăm de la prof. dr. Constantin Geambașu.*

Vom vedea cum descriu cronicarii și scriitorii români acest episod istoric. Vom începe cu opera cea mai reprezentativă în acest sens și anume cu romanul lui Mihail Sadoveanu, „Nunta domniței Ruxandra”.

Lumea romanelor sadoviene, este o lume ritualizată, închisă în care apariția străinului nu aduce nimic bun ci din contră, după cum spune Leon Volovici, apariția străinului reprezintă accidentalul, neprevăzutul, primejdia. „Străinii sunt bizari, au o limbă ciudată, se îmbracă și se poartă altfel, sunt păgâni, necredincioși sau eretici. Spre deosebire de ei, ai noștri se poartă firesc, au temeinicie și naturalețe, sunt apărători ai singurei credințe adevărate; vorbesc cumpătat și înțelept, într-o limbă armonioasă și plină de tâlc, amuzându-se din când în când pe seama străinilor venetici.”

The image of the Ukrainian Cossack in the Romanian historical literature. *One of the biggest “image makers” of all that is Ukrainian (Cossack) in historical literature is Timothy Khmelnytsky-Timuș, the son of the hetman Bohdan Khmelnytsky, followed by the hetman Ivan Mazepa and others. We meet Timuș Khmelnytsky in Mihail Sadoveanu’s novel “The wedding of Princess Ruxandra” and alongside hetman Mazepa in Gheorghe Asachi’s historic novels “Mazepa in Moldova” and “Lady Rucsandra” (1841), in “Lady Ruxandra” (1873) by Nicolae Gane, in Constantin Gane’s first volume of the book “Past lives of ladies and maidens” (chapter XXI entitled “Vasile Lupu’s maidens”), in B. P. Hașdeu’s “The woman” - dramatic play in five acts (1899), in Alexandru Kirițescu’s “Ruxandra and Timothy” (1957), in Elvira Bogdan’s “Lady Ruxandra” and in Olga Andrici’s “Princess Ruxandra and Timuș” (2011). An equally impressive “career” had their wedding in the Polish literature. The seven aspects of it in the Polish literature were analyzed in a study by Ion Petre in “Romanian-Polish cultural confluences”, published in Bucharest in 1976, as we learn from prof. Dr. Constantin*

¹ Mihai Hafia Traista, Vicepreședinte al Uniunii Ucrainenilor din România
Михайло Трайста, Заступник Голови Союзу Українців Румунії

Geambașu.

We will see how the chroniclers and the Romanian writers describe this historical event. We'll start with the most outstanding work in this regard, namely Mihail Sadoveanu's novel, "The wedding of Princess Ruxandra".

The world of Sadoveanu's novels is a ritualized and closed world in which the appearance of the foreigner brings nothing good but on the contrary. As Leon Volovici says, the appearance of the foreigner represents the accidental, the unexpected, the danger. "Foreigners are bizarre, have a strange language, dress and behave differently, are pagans, faithless or heretics. Unlike them, our people behave naturally, have rationality and naturalness, are the only defenders of the true faith; they speak temperate and wisely, in a harmonious and telling language, being amused from time to time at the expense of foreign intruders".

Cuvinte cheie: *imaginea cazacului ucrainean, literatura istorică, letopiseț; imagologia etnică*

Keywords: *the image of the Ukrainian Cossack, historical literature, chronicle, ethnic imagology*

Захоплення створенням синтетичного зображення народу чи етнічної групи так, як вони окреслюються в літературі чи в усній традиції іншого народу, – це нова тенденція в рамках дослідження порівняльного літературознавства. Для успіху будь-якого спілкування – міжособистісного чи міжкультурного – важливе значення мають взаємні уявлення його учасників як пізнання себе через власне «я» та сприйняття себе іншими, так і наше сприйняття іншого – як чужинця чи сусіда, ворога або друга.

Румунський історик та антрополог єврейського походження Андрей Оіштяну у своїй відомій роботі «Образ єврея в румунській культурі» пише, що будь-яка громада (за віросповіданням, національністю або іншого походження), коли намагається визначити ідентичність іншої громади, неминуче визначає координати власної ідентичності, висвітлюючи подібність, а головне, різницю: «нам треба „їх“, щоб якнайліпше визначити „нас“», тобто самих себе².

Мета нашої праці полягає в тому, щоб віднайти образ козака-українця в румунській історичній літературі, яким він постає в очах румунських авторів історичних новел та романів, а їх немало.

Одним з найбільших «джерелом зображень» всього, що є українським (козацьким), є Тимофій Хмельницький (Тиміш), образ якого зустрічаємо не тільки у романі відомого Михаїла Садов'яну «Весілля домніци Руксандри» (1932 р.), а також і в історичній новелі Г. Асакі «Княжна Руксандра» (1841 р.), в «Лі тописи Країни Молдавської від Аарона-воеводи до наших днів» Мирона Костина. Також образ Тимоша зустрічаємо в епічних та драматичних уривках в творчості письменників, як Ніколає Ґане «Домніца Руксандра» (1873 р.), Б. П. Гаждеу «Жінка» (1899 р.), Константін Ґане «Князівни Василя Лупула» (1932 р.), Александрю Кіріцеску «Руксандра і Тимотей» (1957 р.), Елвіра Богдан

² Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, Ed. Humanitas, București, 2001.

«Домніца Руксандра» (1969 р.), Ольга Андрич «Домніца Руксандра і Тиміш» (2012 р.) та в інших творах, які з'являться на шляху нашого літературно-історичного дослідження. Також сім описів весілля Руксандри – дочки молдавського господаря Василя Лупула із Тимофієм – сином українського гетьмана Богдана Хмельницького знаходимо і в польській літературі³.

Образ Тимофія Хмельницького в романі «Весілля домніци Руксандри».

Михайл Садов'яну, який написав передмову до першого румунського видання Шевченкового «Кобзаря» (1952 р.) у своїх романах «Соколи» (1904 р.), «Рід Шоймарів» (1915 р.) «Весілля домніци Руксандри» (1932), «Брати Ждери» (1935-1942 рр.), «Нікоаре Поткоаве» (І. Підкова, 1952) та в інших описах українсько-румунські зв'язки під час козацької доби. Однак світ садов'янських романів це світ ритуалізований, закритий, в якому поява чужинця не приносить нічого доброго, а навпаки, небезпеку і лихо. Чужинці завжди є диваками, розмовляють якоюсь дивною мовою, одягаються і поводяться інакше, є поганями, невірними чи еретиками.

На відміну від них, наші завжди поводяться нормально, наші достойні і натуральні, охоронці єдиної справедливої віри, говорять помірно і розумно, вельми красномовно, гармонійною мовою, забавляються час від часу, насміхаючись з мови, якою розмовляють чужинці⁴.

Саме тому молдавські бояри повернулись бородами одні до інших, дивились зі страхом та великим здивуванням, коли молдавський господар Василь Лупу повідомив їх, що Богдан Хмельницький, гетьман запорізьких козаків – «Хто б міг уявити собі таку сміливість!» – після того, як «натравив» все українське селянство проти польських бояр, незадовільнився тільки цим, пригадав собі, що в Молдавії живе одна княжна, яку забажав для свого сина Тимофія. «Здається, настав кінець світу, дорогі брати християни, це час призначений пануванню Антихриста. Коли я побачив листа від гетьмана, не вірив своїм очам, не вірив в те, що почули мої вуха»⁵.

Певна річ, всі бояри відповіли на догоду своєму господарю. Жоден з них не бачив добрими очима «селян-українців», отих «хижаків з людським образом», отих «сволот», які щойно вийшли з рабства польської шляхти, які тільки що скинули з себе дрантивий одяг і ще не встигли помити обличчя. «Хай сидять тихо в своїх бурдеях, хай не насмілюються». Навіть пиркалаб Штефан Сорочяну, який знає добре, що «всі люди – брати», але мають в собі «демона дурості і непорозуміння», думає, що українські повстанці, які «різали пилою та рубали сокирою» своїх боярів, сповнили «кару мудрості найвищої над всім», бо коли Господь Бог дарує перемогу «одному негідникові» – то знак, якого треба зрозуміти. Поляк Йосип Котнарський, секретар Василя Лупу, каже, що народи України повспали, як «земна черва», але польська шляхта, яка є найгогорніша і найхоробріша зі всього світу, розчавить «оту українську

³ Ion Petrică, *Confluente culturale româno-polone*, București, 1976, p. 297-310.

⁴ Leon Volovici, *Relații culturale româno-polone*, București, EUB, 1982, p. 178-188, coord. I. Petrică.

⁵ Mihail Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra*, Ed. Cartea Românească, București, 1980, p. 25-26.

черву». На відміну від боярів, простий люд симпатизує українському гетьману та його козакам, бо вони не поводяться, як татари, разом з якими напали на Молдавію, бо татари «кладуть на рожен дітей і поїдають їх». Ці «дурні», як називає їх наратор Богданіце Сорочяну, хоча втікають сперед козаків, які об'єднались з татарами, біля вогнів видумують різні небилиці, бо «в небезпечні часи, світ дуріє чимраз більше».

Коли Хміль дійшов до ікони, що висіла на старому дереві, зупинився і витріщив очі, потім зняв шапку і підійшов ближче. Ікона Матері Божої дивилась на нього і проливала сльози. Відразу наказав, щоб віддалили татарів в бік, а сам зліз з коня, козаки теж, і всі разом поклонились перед іконою. Тоді повідомив кожному своєму воїну, щоб не торкались святих місць, де побачать знак святого хреста. А хто вкраде церковну річ, тому її розтоплену залиють в горло, а хто посміє заїхати верхи до церкви, того повісять сидючи на коні на великій люстрі, що висить під склепінням, де намальований Господь Бог, благословляючи народи⁶.

Постільничий Богданіце, племінник пиркалаба Штефана Сорочяну, страждає через прихід «немитих чужинців з України», які заберуть з собою княжну Руксандру, в яку він закохався, він описує українського гетьмана як людину, в душі якої «рівноважать сила, буря і мудрість», людину, яка з неповагою носить клейноди володаря. Також і в словах пиркалаба Штефана видно його симпатію до козаків і гетьмана Хмельницького: «...він не християнин; він козак; сміється і не відає про наші листи. Перехреститься і рубає шаблею, опісля знову перехреститься», але все ж таки пиркалаб не бажав би «сидіти біля гетьмана на гостині», бо той п'є горілку, а він вино. Не має нічого ні проти Тимоша: «Я старий, а він молодий, і не племінник він мені», – відповідає Штефан молдавському господареві.

Коли козаки увійшли до двору Василя Лупу, бояри вже не дивились на них, як на якихось негідників повстанців, а як на «воїнів, перед хоробрістю яких трем- тіли народи». А щодо Тиміша, то з його поведінки дивувались всі слуги.

Говорили опісля слуги, що, коли подали Тимішеві таз та воду в глечичку, він набрав води в рот, бризнув по руках, набрав знову, бризнув в долоні і намочив лице, набрав і в третій раз, використав частину, а решту бризнув по кімнаті, по підлозі, прикриваючи рукою таз, який тримав для нього слуга. Опісля одягнувся в новий атласовий одяг, який йому настільки сподобався, що й на обід запізнив, стояв перед дзеркалом, поки не прийшли й не забрали його⁷.

Княжна Руксандра очарувала не тільки гетьманського сина, а й всіх ко- заків. Коли піднімала палець, вони кланялись їй, а Тиміш, склавши руки на грудях і задоволено посміхаючись, слухав її. Навіть п'яним «рідко її лаєв», деякі з бояр пліткували, що він ніколи не смів пити в її присутності.

Коли княжна була поруч нього, не смів пити ні горілку, ні вино, бо

⁶ *Ibidem*, p. 51.

⁷ *Ibidem*, p. 81.

вона цього не терпіла. Тільки коли йшов до військового табору, виконував цей козацький обов'язок. Після чого, роздратований і гордий, вирішував, що настав час доказати дружині, що він її голова, як цього просить український обряд. В руських після весілля жінка повинна роззути мужа, а він повинен бити її, щоб визнала його за свого господаря. А ось минуло вже п'ять місяців, а вона ще не знає, що він її господар⁸.

І все ж таки, оцей Тиміш, який не посмів доказати своїй дружині, що він її господар, разом зі своїми козаками нарobili стільки беззаконня, що «їх будуть споминати дванадцять ще ненароджених поколінь». Грабували святі доми, бояр і купців, гвалтували жінок і дівчат.

Над запорізькими козаками висить прокляття монастирів. Зібрались собори зі всіх країв і донесли Господу всі Тимішеві беззаконня. Бо пограбував не тільки Драгомирну, а дозволив своїм козакам, які бродили, мов ватаги злодіїв, грабувати й інші святі місця, розвалюючи вівтарі та забираючи золото й коштовні святі речі. Заїздили верхи в церкви і кололи списками святих отців. Розбивали підвали, виливали вино, не залишаючи жодної краплі для причастя. Такі діла натворив Тиміш і повернувся байдужий до табору, з шапкою на один бік. Хоробрий воїн і великий пияка, але на такі беззаконня навіть татари не насмілились⁹.

Тиміш носив за поясом зарубку, на якій закарбовував смерть своїх ворогів, яких наказував убивати. Так загинув секретар господаря Лупу Йосиф Котнарський і пиркалаб Штефан Сорочяну, а один жибрак розказує боярам, що він бачив на власні очі, як Тиміш убив свого отамана Виговського. Постільничий Богданіце Сорочяну поклявся помститись за смерть свого дядька, і йому вдається це зробити – він ранить Тиміша, «рана якого зятрилась і загинув у своїм барлозі».

Як бачимо в цьому романі, «фантастичній новелі», як називають її одні з румунських літературознавців, Садов'яну (дружина, чи мати якого, здається, була українського роду) зображає негативно-зневажливим тоном українця-козака не тільки на відміну від інших письменників, а також на відміну від інших своїх творів, як побачимо це в наступних розділах.

Дан Хорія Мазілу у своїй праці «Ми про інших. Фальшивий імагологічний трактат» говорить про національну приналежність, як про ідеальний «супорт» негативного образу. Посилаючись на Стойку Лудеска та Йона Некулче, він впевнений, що ці автори знали, звичайно, що «етнічні натяки» є «ключем успіху» і являють собою «підтримку», на яку тексти, спрямовані на дискредитацію (для історії), чи то «памфлет», чи то «деструктивний образ», могли зручно покладатися. У цих літературних «формах», до яких давні письменники доходили, іноді випадково, «писанина» стає більш особистою, як будь-коли, стеження за противником, чи за

⁸ *Ibidem*, p. 93.

⁹ *Ibidem*, p. 110.

антипатичною особою не піддається правилам і стимулює винахідливість (композиційну та стилістичну), історія – іноді вузька і строга, незручна – стає вигідною і дозволяє багато дечого. Звільнені від стеження за історичними подіями, письменники стежать за людьми, як правило, за головними героями. Досліджують та аналізують їхню поведінку, і зображують їх заново, саркастично¹⁰.

Клаус Гейтман, який досліджував образ румуна в німецькому культурному просторі, вважає, що образи народів, особливо у деформованих формах, етнічні стереотипи не дозволяють ретельне уявлення про те, що виражають, але пропонують дуже важливі інформації про тих, що створюють ці образи¹¹.

Етнічна імагологія як підгалузь імагології – це зовсім нова наука, яка розвинулась в євро-американських академічних колах у другій половині ХХ-го століття. Але наскільки новою є наука, настільки давнім є заняття. «Етнічна імагологія має достатньо глибокі коріння. Пишучи про греків, скіфів, гетів, персів та єгиптян, і про те, як вони сприймали одне одного, Гомер, Гесіод, Геродот та інші, займались імагологією, хоч і не усвідомлювали цього», – пише той самий Андрей Оїштяну, який наводить як приклад в цьому відношенні талмудичну притчу:

Одного разу двоє мужчин спускались через димар до хати. Один з них забруднив обличчя сажею, інший ні. Побачивши чисте обличчя свого товариша, чоловічі із забрудненим обличчям навіть на думку не спало, що його обличчя може бути брудним. В цей час чоловік з чистим обличчям побачив брудне обличчя свого друга, подумав, що і його таке саме, тому пішов і помив своє чисте обличчя¹².

Так само, як і вищезгадані Гомер, Гесіод та Геродот, молдавський літописець Мирон Костін писав про українців (українських козаків), поляків, німців, мадярів, турків і татар, про їхню натуру, різні звичаї та про те, як вони сприймали одне одного. Дан Хорія Мазілу вважає, що українські козаки – єдине плем'я, над яким Мирон Костін визнав за необхідне зупинитися і представити його детально у Літописі Країни Молдавської від Аарона-воеводи до наших днів. Правда, він зупиняється і над поляками, але козакам зарезервованій «погляд», який має систему:

По-перше, думаю, що йдеться про добре пізнання, бо, говорячи про козаків, Мирон Костін говорить, насправді про українців, серед яких він провів своє дитинство і юність, тому що маєток Новосілка Нова і місто Бар (в якому навчалися сини гетьмана Янку Костіна) знаходились на Поділлі, де жило багато українців. Він знав їхню мову (пригадаймо пасічника Яцька, який відповідає «заселенцям» Драгоша-воеводи українською мовою – Польська поема), мав змогу бачити їх в різних обставинах (навіть під час війни, коли місто Бар попало під

¹⁰ Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 199-200.

¹¹ Klaus Heitmann, *Imaginea românului în spațiul lingvistic german. 1775-1918. Un studio imagologic*, traducere și introducere D. Hîncu, Ed. Univers, București, 1995, p. 29.

¹² Andrei Oișteanu, *Op. cit.*, p. 13.

руку Богдана Хмельницького), мав нагоду зібрати досить інформацій про українців¹³.

Вихований у польському середовищі, Мирон Костін все життя підтримував тісні зв'язки з політичними та культурними діячами Польщі. Він був прибічником ідеї польсько-молдавського союзу проти Османської імперії (з цієї причини його деякі твори були присвячені виключно вищим сановникам Польщі, наприклад, «Польська хроніка», написана для королівського конюшого Марка Мачинського, і «Польська поема», присвячена королю Яну Собеському). Як великий боярин, Мирон Костін не сприймає із симпатією козацьке повстання проти поляків, однак, часто захоплюється їхньою хитрістю та хоробрістю. Він представляє козаків під час панування кожного з молдавських господарів, починаючи від Штефана Томші, який воював із вдовою Єримії Могили.

Турки почали ненавидіти польські напади на Молдавію, а ще сильніше ненавиділи козаків, які захопили турецьке місто Трабзон, що по той бік Чорного моря, а також захопили і велике число турецьких суден, навантажених товаром, і якогось Цікал-пашу з кількома воєнними суднами, і Чорне море було закритим для турків¹⁴.

Також довідуємось, що (здається теж під час панування Штефана Томші) Скіндер-паша (як називає його літописець) відправив посланців до польського короля з проханням зупинити вихід козаків на Чорне море, бо вони нападають на міста, які побудували турки над Дніпром. «Аслан і Герод й інші міста захопили і стратили всіх турецьких воїнів. І щоб не нападали більше зі своїми військами на Молдавію».

Під час воеводи Раду Великого Мирон Костін, говорячи про поляків, споминає козаків (слова, які стали стереотипом для поляків):

Дізнавшись пані і бояри, що йде на них Скіндер-паша, і Раду воевод як добрий християнин повідомив ляхів, щоб втікали. Але гордий і нерозумний лях не хотів вирушати перед наступаючих турецьких військ. Правду мають козаки, коли говорять про них: «Після шкоди і лях мудрий»¹⁵.

Під час воеводи Ґашпара літописець згадує про козаків-лісовців, але це не були українські козаки, а польські найманці.

Також в літописі Мирона Костіна зустрічаємо козаків Сагайдачного, які в серпні 1672 року спізнилися, йдучи на допомогу ляхам у війні проти турків, «запізнилися на грабїжці, така в них натура, і наздогнали їх татари в дорозі»¹⁶.

Літописець описує хоробрість і хитрість в бою козаків:

Турки напали на козацький табір. Через ніч козаки приготували свій табір до бою, вирили два ряди ровів, один ряд біля возів, а інший

¹³ Dan Horia Mazilu, *Op. cit.*, p. 45.

¹⁴ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 34.

¹⁵ *Ibidem*, p. 34-35.

¹⁶ *Ibidem*, p. 64.

трохи дальше від табору [...] багато війська турецького загинуло в тім бою, а іншим разом козаки погнались за турками аж до їхніх наметів, де за своїми звичаями, козаки почали обкрадати турецькі намети [...], поламали козаки колеса, на яких стояли турецькі гармати.

Ще мають козаки таку звичку, коли їх дістане лихо, і б'ють по них з гармат, тоді нападають гуртом в той бік, звідки стріляють в них [...] і напав на турецький табір страх, і зробилася велика метушня, половина війська турецького покинула намети і втекла з табору, покинули турки гармати і все, що мали, бо зчинилася велика колотнеча. І забрали козаки весь одяг, шаблі і всі речі, які покинули турки в своїх наметах, а що не могли забрати, порізали, порвали і поламали, і з великою здобиччю повернулись до свого табору.

Дивувалось все королівство і всі голови королівства з козаків, які не боялися нічого і нікого¹⁷.

Мирон Костін намагається розповісти історію козацтва, а Богдана Хмельницького називає по-козацьки – Хмелем:

Історія Хміля, гетьмана козацького, від якого почалось і наше лихо, яке триває по сьогоднішній день [...] Начало всіх лих і спустошення цих країв, початок падіння і зменшення польського королівства і ослаблення нашої держави. [...] Козаки тягнуться з руського роду, вони є останками руських князів, яких довгий час підкоряли польські королі, і забрали від них Київ – престол всієї Русі, а перед тим вони жили вільними, не кріпаками на обох берегах Дніпра (хоч в той час Україна по цей бік Дніпра була під Польщею, Мирон Костін знав добре, що колись існувала Київська Русь – вільна держава)¹⁸.

...будучи людьми спритними і дикими, назвали їх козаками, від диких козуль, або через те, що полювали лугами Дніпра на диких кіз, звідти походить їх назва, назвали їх козаки, тому що ходили за козами¹⁹.

Опісля польський король Стефан Баторій зробив найбільше поселення для козаків, дозволив їм мати власного гетьмана, із прапором та барабанами, з трубами, і по своїй волі дозволив їм вибирати гетьмана над собою, і дозволив їм виходити в Чорне море, а також зареєстрував їх, 40 000 козаків зареєстрував, і дозволив їм мати власний престол на дніпровському острові, де знаходився великий монастир і кілька церковець. Отаким є початок козацького війська [...] ще з тих часів багато лиха заподіяли козаки Кримові та Турецьким Державам²⁰.

Від одного часу ляхи, щоб не розірвати мир з Турецьким царством, почали робити козакам різні перепони, щоб закрити їм вхід до Чорного моря, а це не сподобалось козакам, бо Чорне море, де вони нападали на турецькі кораблі, приносило їм багаті здобутки. [...] І через ці перепони козаки кілька разів піднімались проти ляхів на чолі з Наливайком гетьманом, Сулимою та Казимом, їхніми гетьманами²¹.

¹⁷ *Ibidem*, p. 66-87.

¹⁸ *Ibidem*, p. 132.

¹⁹ *Ibidem*, p. 133.

²⁰ *Ibidem*, p. 133.

²¹ *Ibidem*, p. 134.

Спочатку Богдана Хмельницького в літописі Мирона Костіна зустрічаємо «дяком польського війська, писарем, як вони називають його»²².

Отримав Хміль данину від польського короля, біля Чигирина, місце для хати. І побудував біля хати церков, і так появлялись з кожним днем інші хати, поки появилось селище Суботів. Недалеко від Чигирина на полях біля річки Тясмин. [...] ... але Чаплинський доносив на Хміля своєму господареві, бо заздрило йому за той Суботів говорячи: «Навіщо мужикові потрібні маетки?» [...] і так ув'язнили Хміля і забрали від нього Суботів, власником якого став Чаплинський. І якщо б не допоміг Зацвіліновський, один зі старих слуг Конецьпольського, Хмілю втекти, вони мали намір стратити його. [...] «Забрав від мене Чаплинський Суботів, і все що в мене було, але шаблюку з руки моєї ще не забрав», – сказав Хміль і, покинувши Чигирин, подався через Дніпро на Переяслав [...] але не знайшовши собі місця ні по той бік Дніпра, попав до запорізьких козаків, звідки, не чекаючи багато, направився до Криму, до кримського хана²³.

Описуючи битви між польським військом та козаками (результатом яких стало визволення України з-під польського панування) Мирон Костін зображає Богдана Хмельницького як месію українського народу – «побачивши силу, якою володіє Хміль, потекли до нього козаки зі всіх островів, як жиди до Месії».

Про весілля Тиміша Хмельницького з Руксандрою, дочкою молдавського воєводи Василя Лупу, Мирон Костін пише:

І таким чином 1652 року Богдан Хмельницький, козацький гетьман, захотів посвататися з воєводою Василем Лупу і зробити весілля своєму синові Тимішу з дочкою господаря Молдавії Руксандрою. [...] Велика неподібність між дворами і характерами! З одного боку вісімнадцятирічне панування, багате та поважне господарство, а з іншого тільки два роки, як вирвались з-поміж селянства. Українки співали по всіх кутах «ладо, ладо», а жених сам – тільки обличчя людське, а натура, як у звіра.

Але зате на весіллі все було впорядку, не бракувало нічого. Кілька тижнів просидів Тиміш в Яссах, разом зі своїми осавулами, полковниками та отаманами, а племінники Василя Лупу, син отамана Гаврила та син отамана Георгія, а також і сини боярів Ніколая Бугуша та Йона Прежеску сиділи в Чигирині, як заліг за Тиміша. Опісля Тиміш вирушив зі своєю панною до Чигирину²⁴.

Як бачимо, Мирон Костін не описує в деталях кохання, чи некохання домніци Руксандри, ні її весілля з Тимішем, якого зустрічаємо на наступних сторінках, спішучи на допомогу своєму тестеві, але здається, що козацька допомога не обійшлася дешево для молдавського воєводи. Мирон Костін

²² *Ibidem*, p. 137.

²³ *Ibidem*, p. 141.

²⁴ *Ibidem*, p. 167.

пише:

...пограбували козаки яські ліси від дороги Капотештів аж до самих Гушів, забрали всю велику рогату худобу, яку Василь Лупу був змушений викупити від них, заплативши по золотому грошеві за кожну з них, і повернув їх людям. Багато людей стратили козаки, одні з них не відали, що козаки грабують край, інші йшли поклонитись чашникові Штефаніці, який був з Тимішем, але козаки зустрічали їх і вбивали, так загинув вельможа Теут і багато інших.

...загинув і Котнарський, писар польський, якому Василь Лупу довіряв найголовніші справи, Тиміш, зять воєводи, тиран без страху Господнього з дикою поведінкою, стратив його через те, що писар був ляхом і намовляв воєводу не віддавати свою дочку за нього. [...].

І ходив Тиміш з думкою стратити дворника Тому та скарбника Йордаке з тієї самої причини, говорячи, що ці два бояри разом з Котнарським уговорювали Василя Лупу, щоб не віддавав дочку за нього. [...].

І ходили ці два бояри ніччю, тайком і тільки крізь ворота, що біля будинку, в яким жила панна. Василь Лупу тільки зітхав важко і ламав собі руки через такого зятя, як Тиміш. [...].

І були з ним старшини козацького війська, полковники Богун та Носач, славні і старі козаки. І так, без жодної вини, за єдине слово, сказане Богуном, Тиміш витяг шаблю і поранив його в плече, і Богун був змушений ходити зі зав'язаною рукою. Таку дику натуру мав Тиміш! І жоден з полковників не смів сказати слова²⁵.

Допомога, яку Тиміш надавав своєму тестеві завжди була схожа на козацький напад на молдавський край. Про останню допомогу, в якій і загинув молодий Тиміш, Мирон Костін пише:

Коли добрався Тиміш до кріпості [Сучави], таки другого дня пустився грабувати монастирі. Першою жертвою став монастир Драгомірна, на який напав з гарматами і завоював його, та хоча купці і бояри, які заховались тут, віддали йому весь свій товар та коштовності, козаки вели себе не по-християнськи, гірш від тих поганів, обезчестили дівчат та жінок, які заховались в монастирі. І якщо було б вистачило часу Тимішеві, то не залишив би непобрабованим жодного монастиря²⁶.

І все ж таки Тиміш Хмельницький пожертвував життям, захищаючи батьківщину свого тестя. 12 вересня 1653 року, захищаючи фортецю, під час гарматного обстрілу спочатку було його поранено у стегно коло пахвини. Від рани почалася гангрена, від якої 15 вересня 1653 року він і помер. Мирон Костін пише з задоволенням про його смерть: «Ті гармати вкоротили Тимішеві віку, Господь засудив його справедливо, і заплатив йому за всі його злочини»²⁷.

Після смерті Тиміша Руксандра не хоче покидати Україну, хоча Василь Лупу умовляв її, вона залишається у Рашкові, в маєткові, який подарував їй Богдан Хмельницький в 1653 році після смерті свого сина. Коли побачив її

²⁵ *Ibidem*, p. 169-170.

²⁶ *Ibidem*, p. 185.

²⁷ *Ibidem*, p. 191.

брат Штефеніце, що Руксандра не хоче покидати Рашков (мабуть, подумав, що його сестру не відпускають козаки), намагався забрати її силою. «Але не змогли наші захопити Рашков, тільки роздражнили козаків, які завжди шукали причини, щоб нападати на нашу державу».

В післямові до «Літопису Країни Молдавської від Аарона-воеводи до наших днів» Магдаліна Попеску пише, що останні дослідження, близькі порівняння між твором та архівними документами, ставлення літописця до опонентів та друзів, до турків і поляків [та українських козаків], його погляди щодо воеводів, релігії, багатства тощо виявили, що між його письмовим підтвердженням та його поведінкою існують точки розриву.

Один факт залишається між усіма найгіршим. Мирон Костін зрадив кілька разів управління і перед цими доказами його Літопис міг появитися, як прихований метод пояснення та непряме виправдання вини, яка мучила совість автора. Про що йде мова? Прибувши в Молдавію на прохання Василя Лупу, скоро після того, як його було віддалено від трону, молодий Костін переходить в табір Георгія Штефана, хоча здається, що був зобов'язаний перед воеводою, який допоміг йому в репатріації після довгих 20-річних негараздів. Йорга²⁸ перший виявляє неполадки і відмічає, що Мирон, описуючи свій перехід з одного табору в інший, не відчуває себе вимушеним виправдовуватись. Через два десятиліття, 1673 року, коли переможений турками Штефан Петрічей ку змушений відступити до своїх польських прихильників, Мирон Костін відмовляється слідувати за ним, хоча він порадив воеводі вступити в союз з ними. 1678 року свідчить фальшиво проти Антона Росетті, коли Оттоманська Порта судить воеводу.

Дуже неясною зостається роль Мирона Костіна у комплоті, який організував його брат Величко проти Константина Кантеміра, який, невислухавши їх, засуджує обох на смерть і страчує²⁹.

Певна річ, що образ Тиміша Хмельницького і взагалі образ українського козака змальований темними кольорами, але не без симпатії літописцем Мироном Костіном, мав великий вплив на авторів, які писатимуть про українських козаків та історичний епізод – породичання українського гетьмана Богдана Хмельницького з молдавським воеводою Василем Лупу. А чи насправді були такими українські козаки?

²⁸ Ніколае Йорга румунський історик, літературний критик, мемуарист, драматург, поет і політичний діяч.

²⁹ *Ibidem*, р. 296-297.

Mișcarea naturală a populației din comitatul Satu Mare în perioada primului război mondial

Paula Virag / Паула Вираг¹,
Irina Liuba Horvat / Ирина Люба Горват²

The natural movement of the population from Satu Mare County during the First World War. *Starting from July-August 1914, the general mobilization took from their families thousands of parents and sons. Both the civil and military population were tormented by the troubles caused by the difficult living conditions. The soldiers were tormented both by the troubles brought by the “never ending” war, and by the deteriorated conditions of their families: the ruthless requisitions of cereals, of fodders and of other goods which were important for supporting the war; the forced works, war loans and the growing taxes; the abuses and brutal treatments of their parents, children and their wives by the notaries, mayors, and gendarmes, when they asked for the war pension. Despite of these difficulties, the life took its course: the people got married, founding new families, babies were born, and the household works were made by the women, old people and the children who were left at home. But part of them couldn't resist to these difficult living conditions. Thus, a big percent of the civil population died, especially during 1918.*

Природний рух населення комітату Сату Маре в період Першої світової війни. *Ще в липні-серпні 1914 року загальна мобілізація висмикнула зі своїх сімей сотні тисяч батьків і синів. І цивільне населення, і військові були невдоволені важкими умовами життя. До озлоблення, спровокованого у солдатському середовищі тягарем довготривалої війни, додалося різке погіршення становища сімей, що залишилися вдома. Причинами цього стали безжалісні реквізиції зерна, тварин, фуражу та інших продуктів, необхідних для підтримки фронтів; примусова праця; постійно зростаючі воєнні кредити та податки; зловживання і жорстоке поведіння з цивільним населенням з боку мерів, жандармів та нотаріусів в тих випадках, коли до них зверталися за воєнною грошовою пенсією, продовольчою допомогою, необхідною, щоб пережити голод. Проте, незважаючи на ці труднощі, життя продовжувалося. Хоча і в меншій кількості, але укладалися шлюби, закладаючи основу нових сімей, народжувалися діти. Ті, що залишилися вдома, працювали по господарству, проте не всі змогли витримати суворі умови воєнного часу. Таким чином, частина цивільного населення померла, найбільше число смертельних випадків було зареєстровано у 1918 р.*

Keywords: *First World War, population, soldiers, civils, battle-front*

Cuvinte cheie: *primul război mondial, populație, front, militari, civili*

Primul război mondial a reprezentat și pentru comitatul Satu Mare grele sacrificii materiale și umane, deși aceste regiuni nu au fost afectate în mod direct de

¹ Paula Virag, PhD., scientific researcher III, Satu Mare County Museum

Паула Вираг, Др., науковий співробітник III, Повітовий музей Сату Маре

² Irina Liuba Horvat, PhD., scientific researcher II, Satu Mare County Museum

Ірина Люба Горват, Др., науковий співробітник II, Повітовий музей Сату Маре

lupte. În 1912 a fost adoptată *Legea măsurilor excepționale în caz de război*, lege care i-a deschis drum guvernului Tisza să emită, în iulie 1914, 33 de ordonanțe de război cu scopul de a concentra toate forțele politice, militare, economice și sociale în mâna sa. Astfel, au fost interzise întrunirile publice, s-a suprimat libertatea presei, s-a stabilit controlul statului asupra gestiunii băncilor, s-au instituit curțile marțiale în locul tribunalelor civile etc. La toate acestea se adaugă și numeroasele rechiziții de alimente, animale și furaje la care a fost supusă populația civilă.

În 26 iulie s-a dispus mobilizarea parțială, pentru ca în 30 iulie 1914 mobilizarea generală să cheme în rândurile armatei austro-ungare pe toți bărbații tineri, apți pentru serviciu militar.

Documentele vremii arată că, în cadrul acestei activități de mobilizare militară, nu s-a făcut discriminare în funcție de naționalitate. Nu poate fi exclusă nici existența unor abuzuri, dar acestea sunt cazuri izolate, și nu au reprezentat o regulă generală. Majoritatea recruților sătmăreni au fost încadrați în Regimentul 12 Infanterie, care, pe timp de pace, își avea sediul în Satu Mare, Sighet și Carei, cu sediul comandamentului la Satu Mare.

În 14 august 1914, în Piața Deák (astăzi Piața Libertății) din Orașul Satu Mare mai multe mii de soldați au depus jurământul de credință statului austro-ungar. Preoți de diferite confesiuni au binecuvântat ostașii care se pregăteau de plecarea pe front³. În 18 august 1914, trenul regimentului a pornit înspre linia frontului. În 19 august, a ajuns în Galiția, unde, timp de 845 de zile, a participat la operațiunile militare de aici. În decembrie 1916, regimentul a fost mutat pe frontul din Italia. În această zonă îl găsește sfârșitul războiului⁴.

La finalul secolului al XIX-lea-primul deceniu al secolului al XX-lea, populația comitatului Satu Mare, la fel ca și întreaga populație din Imperiul Austro-Ungar a crescut în mod constant. Acest lucru s-a datorat creșterii nivelului de trai, îmbunătățirii condițiilor sanitare, creșterii productivității atât din agricultură, cât și din industrie datorită progreselor înregistrate în domeniul științei și tehnicii etc. Acest boom demografic a fost însă întrerupt în mod artificial de izbucnirea primului război mondial, când populația întregului continent, deci și cea din Imperiul Austro-Ungar și din comitatul Satu Mare.

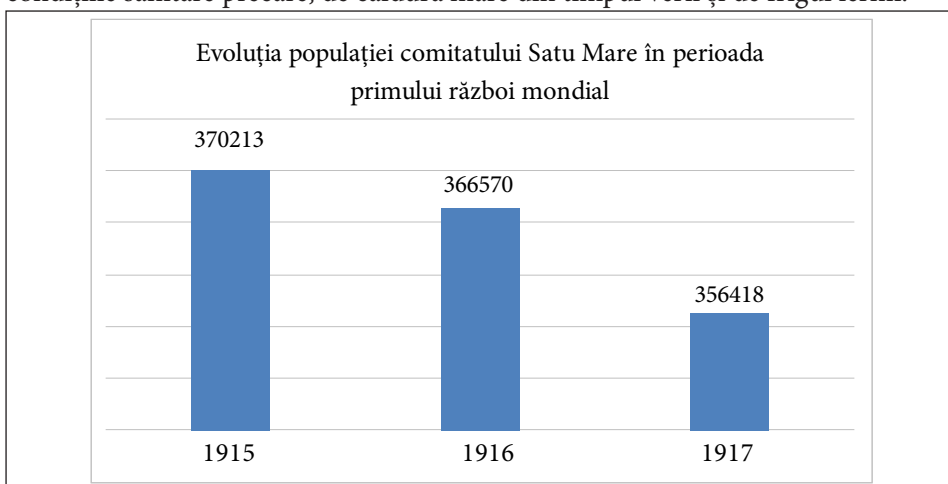
Potrivit recensământului din 1910, în comitatul Satu Mare trăiau 361.740 locuitori, civili și militari. La finalul anului 1915, numărul populației civile din această regiune era de 370.213. Însă statisticile organizate de autorități în perioada primului război mondial dovedesc faptul că această evoluție ascendentă a populației se oprește în anul 1915, efectele primei conflagrații mondiale începând să se vadă și la nivel demografic. Până în 1918, numărul locuitorilor comitatului Satu Mare scade treptat.

Graficul numărul 1 prezintă în mod clar scăderea numărului populației din zona aflată în atenția noastră. El cuprinde date care se referă doar la populația civi-

³ Csirák Csaba, *Szatmári zsidó emlékek, Otthonom Szamár megye*, 12, Szatmárnémeti, 2001, p. 95.

⁴ Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 74.

lă care locuia în perioada 1915-1917 în comitatul Satu Mare⁵. Observăm faptul că scăderea înregistrată în intervalul 1916-1917 (10.152 locuitori, adică 2,77%) este mult mai mare decât cea din intervalul 1915-1916 (3.643 locuitori, adică 0,99%). Această realitate se poate explica prin aceea că în intervalul 1916-1917 efectele războiului se resimt mult mai puternic decât în anii anteriori. Acum se manifestă mult mai intens criza economică, rechizițiile pentru război, epidemiile și bolile determinate de condițiile de viață precare, de foamete, de lipsurile materiale, de condițiile sanitare precare, de căldura mare din timpul verii și de frigul iernii.

Graficul nr. 1 – Evoluția populației comitatului Satu Mare în perioada primului război mondial

Între 1914-1915 numărul populației este în creștere și datorită faptului că până la începerea războiului oamenii nu și-au pus problema unui astfel de eveniment, viața lor curgând normal, cu încheieri de căsătorii și cu nașteri de copii. Declanșarea războiului în iunie 1914 a surprins pe foarte mulți. Majoritatea copiilor născuți în prima parte a anului 1915 au fost procreați în perioada anului precedent, înainte ca războiul să ajungă la dimensiunile cunoscute de noi astăzi. Pe de altă parte, lumea spera și credea într-o victorie rapidă a uneia sau alteia dintre părți, fără a se gândi că acest conflict militar va dura ani.

Tabelul nr. 2 – Evoluția sporului natural în comitatul Satu Mare în perioada primului război mondial⁶

An	Căsătorii	Nașteri	Decese	Sporul natural
1916	1.069	6.695	8.043	1.348
1917	1.422	6.139	7.132	993
1918	2.610	6.368	10.937	4.569

⁵ *A magyar szent korona országainak, 1913-1918 évi, Magyar statisztikai közlemények, új sorozat*, vol. 70, Budapesta, 1924, konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statiztika/Manda/MSK/MSK_070.pdf.

⁶ *Idem.*

Scăderea drastică a numărului populației în intervalul 1916-1917 se regăsește și în evoluția descendentă a numărului de nașteri. Aceasta reprezintă o urmare a mobilizării pe front a bărbaților tineri, aflați la vârsta căsătoriei, dar și la vârsta procreării. Se adaugă apoi și faptul că tinerii bărbați căsătoriți plecați pe front au fost mult timp despărțiți de soțiile lor, iar scurtele permise în care probabil s-au întâlnit nu au avut întotdeauna ca rezultat și sporirea numărului membrilor familiei: fie, din motive fiziologice, soțiile nu puteau întreține raporturi sexuale, iar, dacă acestea aveau loc totuși, nu se finalizau prin conceperea de copii⁷. Mai trebuie adăugat și faptul că pe măsură ce se amplifică efectele nocive ale războiului, pe măsură ce durata acestuia se tot lungeste, tinerele cupluri își pun tot mai mult problema responsabilității față de apariția unor noi copii. Întrebări precum „Cum îi creștem?” sau „Cu ce îi creștem?” încep să apară tot mai mult, mai ales în mintea femeilor, aceste fiind cele care rămân acasă să ducă greul gospodăriei, a muncilor câmpului, precum și a îngrijitului copiilor sau a persoanelor în vârstă din cadrul familiei.

Interesant este faptul că între 1916 și 1917 numărul deceselor populației civile din comitatul Satu Mare scade. De la 8.043 decese înregistrate de autorități în 1916, se ajunge la 7.132 de decese în 1917. Însă în 1918 numărul deceselor înregistrate crește foarte mult ajungând la 10.937. Numărul mare de persoane care au murit în anii 1916 și 1918 se explică prin sporirea îmbolnăvirilor, reducerea cantității de alimente și medicamente la care avea acces populația civilă, cantitatea tot mai mare de muncă, asistența medicală și situația sanitară precară.

Uneori numărul îmbolnăvirilor din spatele frontului a fost mai ridicat decât pe front. Acest fapt se datorează pe de o parte scăderii calității vieții, a alimentației și a condițiilor sanitare, iar pe de altă parte, numărul populației civile era mult mai mare decât cel al populației militare implicate în realitățile de pe diferitele fronturi ale Europei. Astfel, potrivit datelor centralizate pentru anii 1914-1917, în întreaga Austro-Ungarie s-au îmbolnăvit pe front 10.227.783 de soldați (firește unii soldați au fost înregistrați de mai multe ori, în cazul unor îmbolnăviri succesive), în timp ce în interior, în cadrul populației civile, s-au înregistrat 14.660.003 îmbolnăviri⁸.

Condițiile grele de viață nu s-au manifestat numai în zona frontului, acolo unde soldații își duceau viața într-un mediu nefavorabil determinat de conflictele militare, de lipsa condițiilor sanitare, de hrana insuficientă și de cele mai multe ori de proastă calitate, de asistență medicală scăzută sau precară. Și în regiunile îndepărtate de front, așa cum a fost cazul comitatului Satu Mare, efectele războiului și-au făcut simțită prezența. Dacă se consultă registrele parohiale de stare civilă pentru decedați pentru perioada 1914-1916, se observă că mulți dintre locuitorii acestei regiuni au murit din cauza unor boli precum varicela, variola, dizenterie etc., boli cauzate și de o alimentație proastă, de condiții de viață precare.

Numărul mare de decese înregistrate în anul 1918 reprezintă punctul culmi-

⁷ Ioan Bolovan, *Primul război mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Editura Școala Ardeleană, Cluj Napoca, 2015, p. 56.

⁸ *Ibidem*, p. 60.

nant al unei perioade de patru ani în care greutățile cu care se confrunta populația civilă erau foarte mari după patru ani de război, perioadă în care și starea psihologică a populației a slăbit foarte mult.

Datele prezentate mai sus se referă doar la numărul deceselor înregistrate în cadrul populației civile, necunoscându-se cu exactitate numărul soldaților proveniți din comitatul Satu Mare, care au căzut pe câmpul de luptă. A existat o încercare a celor din cadrul societății ASTRA, care au dorit să realizeze o statistică a soldaților din această zonă, care au pierit pe fronturile primului război mondial⁹, însă ea este incompletă, nereușind să identifice toate pierderile suferite pe diferitele fronturi din Europa. Astfel, potrivit datelor adunate de Teodor V. Păcățianu, dintre localitățile cu populație preponderent românească din comitatul Satu Mare, Cămârzana se situează pe locul cu cel mai mare număr de soldați căzuți pe fronturile primului război mondial. Din totalul de 71 de bărbați mobilizați, 44 au decedat. Urmează apoi localitatea Pomi cu 31 de morți, din 222 de soldați plecați pe front. Există și situații în care toți cei plecați pe front s-au reîntors cu bine acasă, în rândul lor neînregistrându-se nici decese, nici invalizi. În această situație fericită se încadrează localitățile: Hodod, Nadișu Hododului, Dobra, Cucu, Bercu, Homorodu de Jos, Certeze, Moişeni, Rătești. Este interesant cazul localității Petrești, de unde nu a fost mobilizat, potrivit lui Teodor V. Păcățianu, nici un bărbat de etnie română.

Pentru comunitățile maghiare, datele referitoare la numărul victimelor, pe care le avem la dispoziție sunt doar cele oferite de monumentele ridicate în amintirea celor dispăruți pe fronturile primului război mondial: Beltiug-66 morți, Ghirișa-43 morți, Berveni-66 morți, Căpleni-66 morți, Tiream-60 morți, Urziceni-42 morți, Cărășeu-27 morți, Lazuri-37 morți, Remetea Oaş-31 morți, Petrești-43 morți, Amaț-31 morți, Ambud-31 morți, Irina-din 599 de locuitori maghiari, pe front au căzut 49, inclusiv fiul nobilului local, locotenentul de husari Irinyi Istvan¹⁰. Informațiile acestea trebuie privite însă cu rezerve, ele putând să nu reflecte cu mare precizie realitatea înregistrată în 1918, după încheierea marelui război.

Cu toate efectele negative pe care războiul le-a avut și asupra locuitorilor comitatului Satu Mare, în 1918 se remarcă o creștere spectaculoasă a sporului natural al populației din această regiune. Dacă în 1917 acesta a fost de 993, în 1918 el crește cu 4.569 persoane. Din păcate, statisticile folosite ca sursă pentru această lucrare nu ne oferă o împărțire pe luni a numărului nașterilor, însă urmărind distribuția pe luni a numărului de nașteri de pe teritoriul întregii Ungarii, credem că și pentru comitatul Satu Mare este valabil faptul că el a sporit mult în lunile de după încheierea războiului, când mulți soldați întorși de pe front s-au căsătorit, iar alții și-au regăsit familia și soțiile rămase acasă. Întemeierea unei familii, sau creșterea numărului membrilor acesteia reprezenta un nou sens al vieții omului care dorea să uite

⁹ Teodor V. Păcățianu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Satu Mare și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918, Transilvania*, LIV, 1922, nr. 1-2.

¹⁰ Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 75.

ororile războiului, să treacă peste greutățile îndurate în cei patru ani¹¹.

Una dintre concluziile specialiștilor care au studiat efectele demografice și sociale ale primului război mondial este aceea că războiul a creat condiții care au acționat în sensul întregirii legăturilor de familie și a instituției căsătoriei. Pierderile umane din război au dus în 1918 și în anii următori la o reîntregire a vieții de familie, care a însemnat mai întâi creșterea numărului de căsătorii și apoi o firească „explozie” a numărului de nașteri¹².

Pentru o mai bună imagine a evoluției populației civile a comitatului Satu Mare în perioada primului război mondial, este interesantă comparația cu alte comitate din regiune, evident ținând cont de suprafața și de numărul total al populației. În cadrul acestei lucrări, au fost alese comitatele Maramureș și Ugocea.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare, în perioada primului război mondial, populația civilă a comitatului Maramureș era cea mai numeroasă, comparativ cu Satu Mare și Ugocea. Faptul poate fi explicat și prin suprafața mare pe care acest comitat o avea, raportat la teritoriul celorlalte două, Ugocea, reprezentând unul dintre cele mai mici comitate ale Ungariei.

Tabelul nr. 1 – Evoluția populației în comitatele Maramureș, Satu Mare, Ugocea în 1915, 1916, 1917¹³.

Comitat	Populația la finalul anului 1915	Populația la finalul anului 1916	Populația la finalul anului 1917
Maramureș	379.471	378.670	378.351
Satu Mare	370.213	366.570	363.282
Ugocea	94.566	93.959	93.036

Atât datele din tabelul de mai sus, cât și cele care oglindesc evoluția sporului natural din cele trei comitate în anii 1915, 1916, 1917, reflectă faptul că, cu excepția comitatului Satu Mare, celelalte regiuni, Maramureș și Ugocea, cunosc între 1915-1917 o evoluție ascendentă a numărului populației în perioada avută în vedere. În anii de final al războiului, 1917-1918, cele trei comitate înregistrează o scădere ușoară a numărului de locuitori, în ciuda sporului natural care evoluează ascendent. Faptul se datorează creșterii foarte mari a numărului de decese înregistrate, raportată la creșterea mai puțin semnificativă a numărului de nașteri¹⁴.

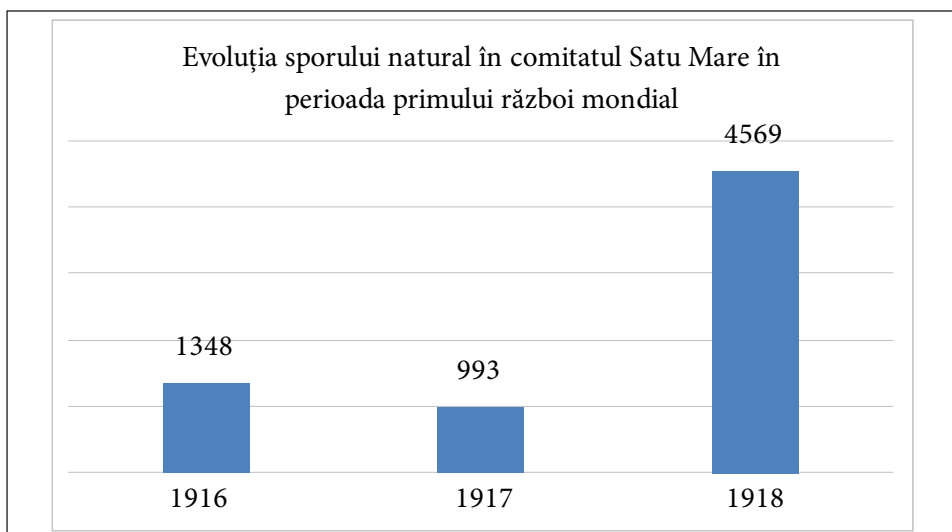
La fel ca și în cazul comitatului Satu Mare, și Maramureșul și Ugocea au cunoscut situațiile grele determinate de desfășurarea războiului: mobilizarea generală din 1 august 1914, atunci când toți bărbații apti de luptă au fost chemați la unitățile militare din regiune (Regimentul 85 Infanterie cu sediul la Sighet, Regimentul 12 Honvezi cu sediul la Satu Mare), rechizițiile de alimente, animale și furaje, intro-

¹¹ konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statisztika/Manda/MSK/MSK_070.pdf.

¹² Ioan Bolovan, *op.cit.*, p. 69.

¹³ konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statisztika/Manda/MSK/MSK_070.pdf.

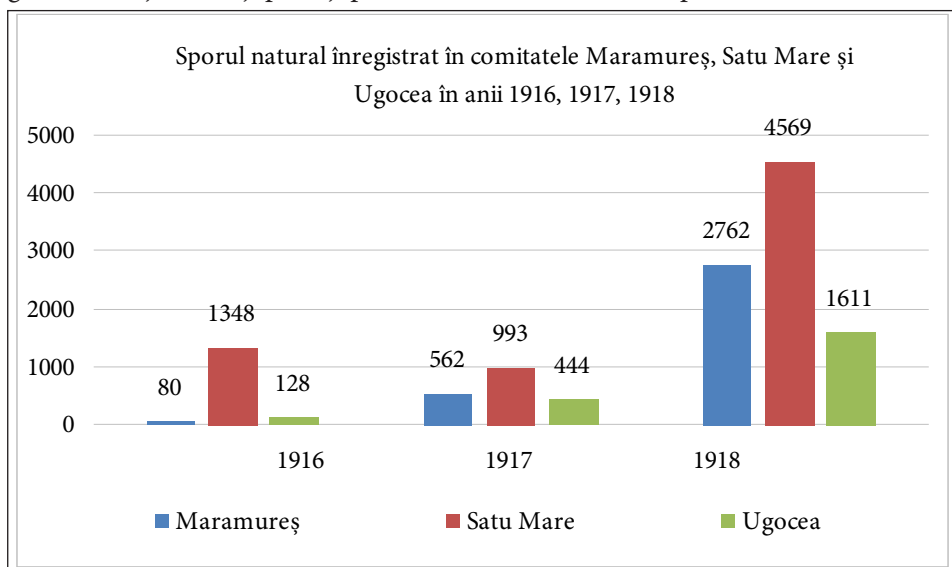
¹⁴ *Idem.*

Graficul nr. 2 – Evoluția sporului natural în comitatul Satu Mare în perioada primului război mondial

ducerea altor măsuri excepționale pentru caz de război. Situația populației civile a fost atât de grea, foametea atât de mare, încât episcopul greco-catolic Victor Mihalyi de Apșa s-a văzut nevoit să se adreseze primului ministru al Ungariei pentru a ajuta populația din comitatul Maramureș. Însă, solicitările sale au fost respinse, motivându-se faptul că prioritare sunt necesitățile frontului.

Pentru cele trei comitate, primul război mondial nu a adus doar condiții grele de viață, soldați plecați pe front, dintre care doar o parte s-au întors, femei,

Graficul nr. 3 – Evoluția sporului natural înregistrat în comitatele Maramureș, Satu Mare și Ugocea în anii 1916, 1917, 1918

copii și bătrâni rămași acasă să continue munca în gospodărie și să înfrunte vicisitudinile unei vieți pline de privațiuni de tot felul (alimentare, medicale, sanitare), ci și modificarea suprafeței lor teritoriale. Încetarea războiului și încheierea păcii în urma căreia Imperiul Austro-Ungar dispărea, Ungaria suferind numeroase pierderi teritoriale, aduc cu ele o nouă stabilire a granițelor. Astfel, o parte a celor trei comitate intră în componența României, iar alta în componența Ungariei și Cehoslovaciei.

Ca o concluzie, putem afirma că încă din iulie-august 1914, mobilizarea generală a smuls din mijlocul familiilor lor sute de mii de părinți și fi. Mobilizările au continuat și în anii următori, astfel încât până în 1918 numărul celor încorporați pe întreaga monarhie a ajuns la aproximativ 9.000.000¹⁵.

Atât populația civilă, cât și cea militară era frământată de nemulțumirile provocate de condițiile grele de viață. La supărările provocate soldaților de mizeriile aduse de războiul care nu se mai termina, s-au adăugat cele legate de înrăutățirea bruscă a situației familiilor lăsate acasă, ca urmare a rechizițiilor necruțătoare de cereale, animale, furaje și alte produse necesare susținerii fronturilor, a muncilor forțate, împrumuturilor de război și impozitelor mereu sporite, a abuzurilor și tratării brutale a părinților, copiilor și soțiilor de către notari, primari și jandarmi, atunci când mergeau să solicite pensia de război în bani sau în ajutoare alimentare pentru a face față foametei.

Însă în ciuda acestor greutăți viața a curs mai departe: deși într-un număr mai mic, s-au încheiat căsătoriile, punându-se astfel bazele unor noi familii, au venit pe lume copii, muncile din gospodărie au fost îndeplinite de către femeile, bătrânii și copiii rămași acasă, mulți dintre ei nerușind să reziste condițiilor grele de muncă și de viață. Astfel, o parte a populației civile, cea mai puțin rezistentă la condițiile aspre determinate de război, a încetat din viață, cel mai mare număr de decese înregistrându-se în anul 1918.

¹⁵ Liviu Botezan, *Contribuții la problema recrutării de voluntari dintre români Transilvaniei ajunși prizonieri în Rusia în primul război mondial*, Acta Musei Napocensis, XX, Cluj Napoca, 1983, p. 273.

Împărțirea bunurilor fostului județ Ugocea între România și Cehoslovacia în urma divizării lui de frontiera dintre cele două state

Claudiu Porumbăcean / Клаудіу Порумбечян¹

The partition of the assets of the former Ugocea County between Romania and Czechoslovakia following the establishment of the new frontier between the two states. *The end of the First World War brought with itself substantial changes at the level of the European political and administrative system. With the signing by Romania of the Peace Treaty with Austria (St. Germain – December 10, 1919), the essential coordinates of the Northwest border line with the successor state, Czechoslovakia, were established, while the final establishment, on the ground, was to take place amiably in the shortest time possible under the surveillance of a Romanian-Czechoslovakian mixt commission. Once completed these negotiations on establishing the border between the two states, which otherwise were the most honest compared to the agreements signed with the other neighboring countries, the relations between the two states were as favorable as possible. If generally in the study of relations between two states, even neighboring ones, the relations at the government level are analyzed, in the material that follows we will present also other aspects of a good neighborhood relations at a much lower level, but maybe more relevant, from which we can notice the way in which two communities situated at the border of Romania with the Sub-Carpathian region from former Czechoslovakia, today Ukraine, interacted.*

Поділ матеріальних цінностей колишнього повіту Угоця після його розділення між Румунією та Чехословаччиною. *Кінець Першої світової війни приніс істотні зміни на рівні політичної та адміністративної системи Європи. З підписанням Румунією Мирного договору з Австрією, основні координати лінії північно-західного кордону з державою- правонаступником Чехословаччиною були встановлені таким чином, щоб остаточна їх фіксація на місцевості відбулася швидко, в дружній обстановці та під наглядом спільної румунсько-чехословацької комісії. Після завершення переговорів щодо визначення кордону між цими двома країнами, які були дуже коректними в порівнянні з відповідними угодами, укладеними з іншими сусідніми державами, відносини між двома країнами стали досить сприятливими. Якщо у вивченні відносин між країнами, навіть суміжними, як правило відстежують взаємини на рівні урядів, у цьому матеріалі представлені інші аспекти добросусідських стосунків. На рівні набагато меншому, але, можливо, більш відчутному, можна побачити відносини двох громад, які розташовані на кордоні Румунії із Закарпатською областю колишньої Чехословаччини, нинішньої України.*

Keywords: *Romania, Czechoslovakia, Ukraine, Satu Mare, Ujgorod, political relations, the interwar period, border.*

Ключові слова: *Румунія, Чехословаччина, Україна, Сату Маре, Ужгород, політичні відносини, міжвоєнний період, кордон.*

¹ Claudiu Porumbăcean, prof. univ. dr. Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad; C.S. I Muzeul Județean Satu Mare

Клаудіу Порумбечян, проф., др. Західний університет «Васіле Голдіш», м. Арад

Sfârșitul Primului Război Mondial aduce cu sine modificări substanțiale la nivelul sistemului politic și administrativ al Europei. Mari puteri consacrate de-a lungul istoriei cunosc procesul disoluției, astfel încât, pe structurile vechilor imperii Austro-Ungar, Țarist și German i-au naștere state noi pe harta europeană. Aceste modificări au fost legitimize de Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), iar sub acest spectru noile state urmau să-și clarifice chestiunile legate de noile frontiere rezultate.

Harta României din perioada interbelică

Comisia teritorială pentru analizarea frontierelor României formată din experții americani, englezi, francezi și italieni a decis la 28 martie 1919 ca frontiera cu Cehoslovacia să urmeze în principiu cursul Tisei (mai puțin experții francezi și italieni care includeau întreg teritoriul maramureșean la pământul străbun românesc)². Într-un material foarte bine documentat, intitulat *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919-1940). Documente*, istoricul Cornel Grad prezintă, prin intermediul a 7 documente inedite, situația etnico-istorică, politică, militară și economică a Regiunii Tisei Superioare (adică a Maramureșului și Ucrainei Subcarpatice), generată de configurarea noilor frontiere de stat ale României cu Ungaria, Cehoslovacia, și Polonia³. În acest context, sunt detaliate multiplele inconveniente

² Victor Aelenei, *Frontiera româno-cehoslovacă la 1920*, p. 4, in http://www.armyacademy.ro/reviste/3_2006_ro/a3.pdf.

³ Studiul prof. Cornel Grad a apărut, în: V. Ciubotă, T. Nicoară, M. Vegheș, L. Horvat (Coords.) *Relațiile româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Ed. Presa Universitară Clujeană-Ed. Muzeului

de natură militar-strategică, social-economică și cultural-istorică pentru interesele României întregite, precum și ale populației locale (români și ucraineni, deopotrivă), provocate de tăierea în două a Maramureșului, prin fixarea frontierei româno-cehoslovace pe malul stâng (sudic) al Tisei (de la Valea Vișeuului până la Teceu), urmând, apoi, traseul Tarna Mare-Halmeu-conform clauzelor tratatelor de pace cu Austria (Saint-Germain-en Laye, 19 sept. 1919)⁴ și Ungaria (Trianon, 2 iunie 1920)⁵, precum și Tratatului Frontierelor⁶ din 10 august 1920.

Odată cu semnarea de către România a Tratatului de pace cu Austria (St. Germain – 10 decembrie 1919), coordonatele esențiale ale traseului frontierei nord-vestice cu statul succesor, Cehoslovacia, erau stabilite, urmând ca fixarea definitivă, pe teren, să aibă loc în cel mai scurt timp, pe cale amiabilă, sub supravegherea unei comisii mixte româno-cehoslovace. În aceste condiții, numărul memoriilor conținând propuneri de renegociere a traseului frontierei nord-vestice s-a redus substanțial, amplificându-se, în schimb, eforturile organismelor politico-diplomatice și militare pentru a se obține, pe calea negocierilor bilaterale, rectificările indispensabile pentru eliminarea văditelor inconveniențe decurgând din fragmentarea căilor de comunicație feroviare și rutiere, rămânerea unor localități cu populație majoritar românească în Cehoslovacia și, invers, a unor localități cu populație slovacă sau ruteană în România etc. (în zona Halmeu-Tarna Mare-Boci-cău-Batarci), ceea ce ar fi prejudiciat interesele ambelor state.

Un rol foarte important în păstrarea localității Tarna Mare în interiorul Regatului Român l-a avut preotul și profesorul Athanasie Doroș, care a și reprezentat această zonă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918. La 20 mai 1920 redactează petiția locuitorilor din Tarna Mare și Valea Seacă adresată Comisiei române pentru revizuirea frontierelor din București, condusă de gen. Petala, prin care solicită păstrarea acestei zone în componența României, argumentând temeinic această solicitare⁷.

Sătmărean, Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007, p. 201- 254; Notele 2-7 aparțin prof. Cornel Grad.

⁴ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale, 1919-1947*, vol. I, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006, p. 19-22; De remarcat că România n-a semnat Tratatul cu Austria de la St. Germain decât la 10 decembrie 1919, după ce a obținut eliminarea din Tratatul Minorităților a preambulului, articolelor 10 și 11, care erau considerate ca un atentat la suveranitatea sa națională, cf. V. Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947)*, Ed. Neon, Focșani, 1996, p. 21-22; Vezi și C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 – 1920). Triumful principiului naționalităților*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 342-385.

⁵ J.-B. Duroselle, *Op. cit.*, p. 22-24; V. Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *Op. cit.*, p. 23-24; C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *Op. cit.*, p. 385-399.

⁶ C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *Op. cit.*, p. 399-402. De notat că stabilirea traseului definitiv al frontierei Poloniei cu România și Cehoslovacia, în Galiția Orientală, a fost aprobată de Consiliul Suprem Interaliat abia la 15 mai 1923 (Obs. autorului, Cornel Grad).

⁷ Athanasie Doroș s-a născut la 14 august 1886 în localitatea Slatina (comitatul Maramureș, azi în Ucraina), ca fiu al protopopului Ioan Doroș din Sighetu Marmației. A urmat liceul la Beiuș, teologia la Gherla, după care e hirotonit ca preot în 1909. În acest an frecventează și cursurile facultății de filologie din Cluj. În perioada 1910-1918 a funcționat ca profesor de limba română în cadrul Liceului părăștilor din Sighet. În vara anului 1918 preotul militar Athanasie Doroș este numit paroh în Tarna

În acest context, sunt abordate, tangențial, evacuarea amiabilă a trupelor române din Maramureșul de la nord de Tisa, atribuit Cehoslovaciei – conform indicațiilor exprese ale celor mai înalți factori de decizie ai statului român, cu grijă de a nu afecta bunele relații cu tânărul stat din nord-vest, vecin și prieten⁸, precum și lucrările de delimitare pe teren a traseului definitiv al frontierei româno-cehoslovace, concomitent cu încheierea unor convenții militare și de utilizare în comun a căii ferate și rutiere din valea Tisei (1920-1921).

Această etapă debutează cu adresa din 1 aprilie 1920 a reprezentantului Cehoslovaciei în România către Ministerul de Război și Ministerul de Externe, prin care cerea evacuarea teritoriului ocupat de trupele române la nord de Tisa, care, conform stipulațiilor tratatului de pace cu Austria, revine Cehoslovaciei. Conform informării-referat a gen. Rășcanu, ministrul de război, către Președinția Consiliului de Miniștri (3 aprilie 1920)⁹, această cerere era motivată de reprezentantul cehoslovac prin: „dorința ce o are Cehoslovacia de a restabili viața normală în teritoriul Rutenilor, la Sudul Carpaților”¹⁰.

Protocolul din 4 mai 1921, semnat la Praga, prevedea „regularea unor detalii de frontieră între România și Cehoslovacia” printr-o comisie mixtă care va trasa frontiera comună între 20 și 30 iunie 1921. De asemenea, documentul menționează că „Cehoslovacia dă României opt comune și o suprafață de 175 de km pătrați, cu o populație de 10.800 de persoane, dintre care 7.093 români, iar România dă Cehoslovaciei trei comune cu o suprafață de 60 de km pătrați și cu o populație de 3.112 locuitori, dintre care 6 români”¹¹.

Comisia mixtă româno-cehoslovacă, la 16 aprilie 1925, a definitivat prin Protocolul semnat la București demarcarea liniei de frontieră comună româno-cehoslovacă și a rezolvat regimul proprietăților din zona de frontieră. Alianța lor, concretizată în Mica Înțelegere, a fost un obstacol de netrecut pentru Ungaria atâta vreme, cât acest stat care revendica teritoriile pe seama atât a României, cât și a Ce-

Mare (comitatul Ugocea, azi județul Satu Mare), în locul socrului său, Antoniu Covaci, decedat. La 1 decembrie 1918 a fost prezent la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Are meritul de a fi sprijinit organizarea “Astrei” și în plasa Ugocea, precum și a filialei din Tarna Mare a Băncii “Albina”. Din 1930 a fost ridicat la rangul de protopop onorific. Moare la 27 iunie 1932, fiind înhumat în curtea bisericii din Tarna Mare; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000, p. 87.

⁸ C.S.P.A.M.I. Pitești (A.M.R.), fond 5418 (*M.St.M.*), dos. 992/1920, f. 2-Ord[inul] M.St.M.-Secția a IV-a Operații nr. 58 din 8/IV 1920 către Comandamentul Trupelor din Transilvania: “În stabilirea modalităților în care se va face evacuarea se va avea în vedere că evacuăm un teritoriu ce a fost atribuit unui stat amic și cu care dorim să rămânem în cele mai strânse relații de prietenie”; Evacuarea integrală a trupelor române s-a încheiat în noaptea de 20/21 iulie, când ultimii jandarmi au fost retrași din teritoriul atribuit Cehoslovaciei (anterior, în 9 iulie, batalioanele de infanterie fuseseră evacuate în garnizoanele de domiciliu din Satu Mare și Sighetu Marmației, iar, în 18/19 iulie, grănicerii și-au preluat posturile pe linia Clemenceau)-cf. telegramelor Comisiei superioare de evacuare (conduse de gen. Petala) către M.St.M. (vezi *dos. cit.*, f. 269-272, 288-290).

⁹ *Ibidem*, f. 10-12 (doc. nr. 2).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Victor Aelenei, *Frontiera româno-cehoslovacă la 1920*, p. 5-6, in http://www.armyacademy.ro/reviste/3_2006_ro/a3.pdf.

hoslovaciei, nu a avut în spate sprijinul Germaniei. Frontiera româno-cehoslovacă a fost un obstacol de netrecut și pentru Polonia care revendica nu numai ținutul Teschen, ci și alte părți ale teritoriului cehoslovac. Nu e mai puțin adevărat însă că mult controversata problemă a Teschen-ului care, în anii imediat postbelici s-a internaționalizat fără a se fi putut găsi o formulă de compromis, a îndepărtat Polonia de Mica Înțelegere, făcându-se astfel o breșă serioasă în sistemul central european de securitate. În anii tragici ai crizei cehoslovace (1938-1939), frontiera româno-cehoslovacă a devenit singura poartă de salvare pentru refugiații din această țară cotropită de forțele germane, ungare și polone¹².

* * *

În ceea ce privește județul Satu Mare, după 1918, acesta este amplasat în partea de nord-vest a României, la frontiera cu Cehoslovacia și Ungaria, aceasta fiind stabilită ca urmare a Conferinței de la Paris de la finele Primului Război Mondial. Frontierele dintre România, Cehoslovacia și Ungaria se unesc într-un punct la nord de comuna Bercu, în apropierea râului Tur, numit „Triplex Confinium”¹³. În urma Conferinței de la Paris, județul Satu Mare a suferit pierderi teritoriale însemnate. Plășile Mátészalka, Fehérgyarmat și Csenger cuprindeau „un număr însemnat de comune românești și vreo câteva zeci de mii de români cari locuiesc teritoriile până la Tisa”¹⁴, care trebuia să devină granița naturală a României. S-a primit în schimb plasa Halmeu de la fostul județ Ugocea care s-a anexat Cehoslovaciei.

Lichidarea de bunuri cu Cehoslovacia

După cum se poate observa, în urma fixării frontierei definitive ca urmare a încheierii Primului Război Mondial și a Conferinței de Pace de la Paris, a urmat procedura lichidării financiare a bunurilor deținute de cele două state la frontiera dintre ele.

Potrivit dispozițiilor convenției încheiate între România și Cehoslovacia privitoare la împărțirea bunurilor circumscripției administrative divizate de frontieră, s-au început negocierile la 25 noiembrie 1936, pentru lichidarea „averei fostului județ Ugocea”¹⁵. Comisia română era compusă din:

- Hodor Victor, inspector administrativ
- Dr. Ardelean Octavian, prefectul județului Satu Mare (foto)
- Dr. Coconețiu Emil, șeful serviciului financiar

Octavian Ardelean
prefectul județului Satu Mare

¹² *Ibidem*.

¹³ *** În serviciul patriei. *Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare (1933-1937)*, Satu Mare, 1938, p. 30.

¹⁴ *Ibidem*, p. 92.

¹⁵ *Ibidem*, p. 157.

- Pop Alexandru, șeful serviciului economic
- Leheneanu Emil, șeful serviciului drumuri

De la fostul județ Ugocea au trecut în componența Județului Satu Mare 16 comune. În raport cu impozitele plătite în anul 1913, urmează ca Cehoslovacia să despăgubească România cu 24,60%.

Conform tratatelor desfășurate până la 12 octombrie 1937, s-a căzut de acord asupra următoarelor:

1. Fixarea despăgubirilor ce urmează să fie plătite de comunele românești celor cehoslovace în valoare de 30.000 lei
2. Fixarea despăgubirilor ce urmează să fie plătite de comunele cehoslovace celor românești în valoare de 50.000 koroane cehoslovace (Kc)
3. Stabilirea cotei parte din datoriile antebelice contractate în Ungaria, conform convenției fiecărui stat
4. Evaluarea averii imobile pe teritoriul românesc în valoare de 290.220 lei
5. Evaluarea averii mobile pe teritoriul cehoslovac în valoare de 8.154, 50 Kc
6. Evaluarea averii mobile pe teritoriul românesc în valoare de 14.330 lei
7. Evaluarea soldurilor fondurilor fostului județ Ugocea în valoare de 45.256,66 Kc

În acel moment au rămas în litigiu pentru ședințele viitoare:

- a. Evaluarea averii imobile de pe teritoriul cehoslovac, care a fost evaluată de către delegația română la 5.000.000 Kc, iar de comisia cehoslovacă la 3.700.000 Kc
- b. Evaluarea averii mobile a Spitalului din Sevluş, evaluată de partea română la 298.246,30 Kc, iar de delegația cehoslovacă la 216.711,56 Kc
- c. Chestiunea drumurilor, care după teza cehoslovacă nu intra în elementele de repartiție

În Arhivele Naționale din Satu Mare se găsesc mai multe informații cu privire la acest aspect, motiv pentru care am reușit prezentarea unui studiu de caz asupra fostului județ (comitat) Ugocea¹⁶. Într-un document intitulat „Averea activă a fostului județ Ugocea”¹⁷ sunt prezentate bunurile mobile și imobile care au făcut obiectul intervenției Comisiei mixte (la finele anului 1937), situații pe care le vom expune în cele ce urmează:

A. **Averea Activă a fostului județ Ugocea**

1. **Imobilele**

1. Palatul Administrativ din Sevluş, evaluat de Delegația Cehoslovacă la Kc. 1.936.650, de delegația Română la Kc. 4.266.800.
2. Spitalul județean din Sevluş, evaluat de Delegația Cehoslovacă la Kc. 1.031.260, respectiv de delegația Română la Kc. 2.679.330. Se discută chestiunea neevaluării din partea Delegației Cehoslovace a celor 3 pavilioane demolate după instaurarea administrației cehoslovace.

¹⁶ Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), *fond Prefectura Județului Satu Mare (PJSM)*, dos. nr. 8/1937, 162 f.

¹⁷ *Ibidem*, f. 1-2.

3. Pretura din Kralovo n. Tisou, evaluat de Delegația Cehoslovacă la Kc. 261.930, de Delegația Română la Kc. 723.168
Totalul evaluărilor Delegației Cehoslovace Kc. 3.209.840
Totalul evaluărilor Delegației Române Kc. 7.669.298
Ca rezultat al tratatelor de până acum:
 - Delegația Cehoslovacă a urcat evaluarea la Kc. 3.700.000
 - Delegația Română a scăzut evaluarea la Kc. 5.000.000Urmează să se continue tratativele până la un acord definitiv.
Din suma totală, România primește 24,60%
4. S-a stabilit definitiv evaluarea imobilelor și anume:
 - a. Pretura Halmeu și
 - b. Cariera de piatră din Tămășeni la suma totală de Lei 290.220.
Din această sumă, Cehoslovacia primește 75,40%.

II. Drumuri și Poduri

Delegația Cehoslovacă până acum nu ne-a prezentat evaluările drumurilor, susținând că drumurile nu intră în elemente de repartitie.

Teza română este contrară – și cea legală – și se vor continua tratativele în această chestiune.

Evaluările Delegației Rumâne sunt:

1. Drumuri în Cehoslovacia 105.415 km. A 41.200 Kc. Total Kc. 5.397.248 împreună cu toate accesoriile.
2. Drumuri în România, 56.308 km a 256.000 lei, total lei. 14.417.512, împreună cu toate accesoriile.

Evaluarea fiind făcută de Direcțiunea Generală a Drumurilor, Comisia nu poate modifica decât cel mult 10% în plus sau minus Calculul nefavorabil pentru noi și favorabil pentru Maramureș.

III. Averea mobilă

Comisia mixtă a stabilit definitiv evaluarea averii mobile a Prefecturii Ugocea în Kc. 8.154.50 și a Preturii Halmeu în Lei 14.330.

A rămas în litigiu evaluarea averii mobile a Spitalului jud. din Sevlus. Evaluarea Delegației Cehoslovace este de Kc. 217.411.56 iar a Delegației Române de Kc. 298.946.30.

IV. Fondurile fostului județ Ugocea

Comisia Mixtă a stabilit definitiv soldurile fondurilor din care România primește Kc. 11.133.14

V. Datoriile fostului județ Ugocea

Comisia Mixtă a stabilit definitiv datoriile în suma de K.A.U. 105.258 cu dobânzile aferente dela 15 august 1919. Cota parte a României este de K.A.U. 25.893.

B. Averea Activă a Comunelor

1. Comisia Mixtă a stabilit definitiv ca comunele cehoslovace să plătească suma de Kc. 50.000 comunelor românești, iar comunele românești să plătească suma de Lei 30.000 comunelor cehoslovace, cota parte a

averei active a lor, fără drumuri.

2. Ca și la județe, tot așa și la comune, Delegația Cehoslovacă nu ne-a prezentat evaluările lor la drumuri. Evaluarea Delegației Române este: Comunele Românești urmează să plătească comunelor Cehoslovace din averea drumurilor și accesoriilor 84.367 lei, iar comunele Cehoslovace comunelor Române 111.665.80 Kc.

1. Comuna Ferteșalmaș¹⁸

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	11.320,90	13.160,90	13.160,90
II.	Averea Pasivă	2.310,65	2.310,65	2.310,65
III.	Bilanț	9.010,25	10.850,25	10.850,25

Din această avere comunei Cidreag îi revine 0,60%-65,10 Kc, iar comunei Porumbesti-927 Kc.

2. Comuna Đakovo

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	212.744,65	288.774,65	212.985,65
II.	Averea Pasivă	201.405,35	201.405,35	6.703,20 (diferența o reprezintă împrumutul contractat pentru pășune, n.n.)
III.	Bilanț	11.339,30	87.339,30	206.282,45

Din această avere se dă comunei Halmeu 1,98%-4.084,40 Kc, iar comunei Daboluț pentru ¼ din mob. Notarului-225 Kc.

3. Comuna Chlumec

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	72.058	105.058	72.058
II.	Averea Pasivă	20.806,40	20.806,40	20.806,40
III.	Bilanț	51.251,60	84.251,60	69.251,60

Din această avere se dă comunei Comlăușa 3,83%-2.652,35 Kc

¹⁸ *Ibidem*, f. 3-17.

4. Comuna Sasovo

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	75.720,75	82.290,75	82.290,75
II.	Averea Pasivă	25.808,35	25.808,35	10.697,35
III.	Bilanț	49.912,40	56.482,40	71.593,40

Din această avere se dă comunei Valea Seacă 0,80%-572,75 Kc

5. Comuna Chýže

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	11.773,90	47.346,90	47.346,90
II.	Averea Pasivă	2.546,70	2.546,70	2.546,70
III.	Bilanț	9.227,20	44.800,20	44.800,20

Din această avere se repartizează comunei Tarna Mare 1,74%-779,50 Kc

6. Comuna Batar

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	213.442,30	308.362,30	224.597,30
II.	Averea Pasivă	228430	228430	2070
III.	Bilanț	14.987,70	79.932,30	222.527,30

Din această avere se repartizează comunei Cidreag 18,12%-40.321,95 Kc

7. Comuna Černý-Ardov

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	142.593	264.663	264.663
II.	Averea Pasivă	14.420	14.420	14.420
III.	Bilanț	128.173	250.243	250.243

Din această avere se dă comunei Batarci 0,06%-150,15 Kc

8. Comuna Țula

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	8.215	10.265	10.265
II.	Averea Pasivă	1.018,65	1.018,65	1.018,65
III.	Bilanț	7.196,35	9.246,35	9.246,35

Din această avere se dă comunei Halmeu 2,17%-200,65 Kc

9. Comuna Velatin

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	220.991	220.991	220.991
II.	Averea Pasivă	9.551	9.551	9.551
III.	Bilanț	211.440	211.440	211.440

Din această avere se dă comunei Cămârzana 0,01%-21,15 Kc

10. Comuna Porumbești

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	61.349,85	76.599,85	61.349,85
II.	Averea Pasivă	10.774,65	10.774,65	10.774,65
III.	Bilanț	50.575,20	65.825,20	50.575,20

Din această avere se repartizează comunei Ferteșalmaș 0,94%-475,40 Kc, iar comunei Țacovo 4,48%-2.229,75

11. Comuna Comlăușa

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	6.623,50	6.623,50	6.623,50
II.	Averea Pasivă	4.704,70	4.704,70	4.704,70
III.	Bilanț	1918,80	1918,80	1918,80

Din această avere se repartizează comunei Chlumeș 2,91%-55,85 Kc

12. Comuna Batarci

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	52.864,35	66.884,35	55.190,35
II.	Averea Pasivă	604,5	604,5	604,5
III.	Bilanț	46.819,35	60.839,35	49.145,35

Din această avere se repartizează comunei Chlumec 0,86%-422,65 Kc

13. Comuna Valea Seacă

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	4.715	4.715	4.715
II.	Averea Pasivă	-	-	-
III.	Bilanț	4.715	4.715	4.715

Din această avere se repartizează comunei Sasovo 2,67%-126 Kc

14. Comuna Bocicău

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	8.021	12.241	12.441
II.	Averea Pasivă	-	-	-
III.	Bilanț	8.021	12.241	12.441

Din această avere se repartizează comunei Guđea 6,82%-834,85 Kc

15. Comuna Tarna Mare

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
I.	Averea Activă	69.234	113.084	69.227
II.	Averea Pasivă	-	-	-
III.	Bilanț	69.234	113.084	69.227

Din această avere se repartizează comunei Chyže 2,75%-1.0044 Kc, iar comunei Guđa 1,23%-851,50 Kc

Centralizând informațiile, rezultă că localitățile din România au obligații de plată către cele cehoslovace în valoare totală de 84.367 lei, iar cele din Choslovacia au către cele românești 111.665,80 Kc¹⁹.

I. AVEREA IMOBILĂ²⁰

A. Cehoslovacia

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	Palatul Administrativ din Sevluš	1.936.650	4.266.800	2.305.133
2.	Spitalul județean din Sevluš	1.031.260	2.679.330	1.297.935
3.	Edificiul preturii din Kralovo. n. Tisou	261.930	723.168	390.579
	Total	3.209.840	7.669.298	3.993.647
	Din care România primește 24,60%			982.437

B. România

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	Edificiul preturii din Halmeu	286.220	135.000	286.220
2.	Cariera de piatră de la Tămășeni	4.000	500	4.000
	Total	290.220	135.500	290.220
	Din care Cehoslovacia primește 75,40%			218.826

¹⁹ *Ibidem*, f. 18.

²⁰ *Ibidem*, f. 29-32.

II. DRUMURI ȘI PODURI

A. Cehoslovacia

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	106.415 km șosele macadam			
2.	75,50 ml pod din beton armat și piatră		5.397.278	
3.	57,70 ml pod mixt			
4.	749,11 ml pod din lemn			
	Total		5.397.278	
	Din care România primește 24,60%			

B. România

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	Valoarea terenului drumului		1.150.302	
2.	Valoarea împietruirii drumului		11.943.990	
3.	Valoarea podurilor		1.323.220	
	Total		14.417.512	
	Din care Cehoslovacia primește 75,40%			

III. Averea Mobilă

A. Cehoslovacia

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	Mobilierul Prefecturii	8.154,50	8.154,50	8.154,50
2.	Averea mobilă a Spitalului din Sevluş	217.411,56	298.946,30	217.411,50
	Total	225.566,06	307.100,80	225.566
	Din care România primește 24,60%			55.489

B. România

Nr. crt.	Denumirea	Evaluarea delegației Cehoslovace	Evaluarea delegației Române	Evaluarea definitivă a Comisiei Mixte
		Kc.	Kc.	Kc.
1.	Mobilierul preturii din Halmeu	14.330	14.330	14.330
	Total	14.330	14.330	14.330
	Din care Cehoslovacia primește 75,40%			10.805

Având în vedere relațiunile amicale ce există între cele două țări și care în tot timpul dezbaterilor comisiei, întrunită alternativ la Satu Mare și Sevluş, „s-au manifestat într-o caldă și sinceră atmosferă, suntem convingi că și asupra acestor poziții se va ajunge la o sumă forfetară. În urma acestei lichidări, județul va câștiga o sumă de cca 2-3 milioane lei, care va trebui să fie designată lucrărilor de utilitate publică din plasa Ugocea (drumuri, construcții administrative, spital)²¹.

Vizita lui Eduard Beneš (președintele Cehoslovaciei) la Satu Mare

²¹ *** În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare

Odată finalizate aceste tratative cu privire la fixarea frontierei dintre cele două state, care de altfel au fost cele mai oneste comparativ cu celelalte acorduri încheiate cu alte state vecine, relațiile dintre cele două țări au fost cât se poate de favorabile. Dacă, în general, în studiul relațiilor dintre două state, chiar și limitrofe, sunt urmărite raporturile la nivel guvernamental, cu altă ocazie am prezentat și publicat un material ce prezintă și alte aspecte ale unei relații de bună vecinătate la un nivel

mult mai mic, dar poate mult mai relevant, în care se poate observa modul în care două comunități situate la granița României cu regiunea subcarpatică din fosta Cehoslovacie, actuala Ucraina²².

Participarea delegației cehoslovace la serbările Zilei Naționale din 10 Mai 1936 la Satu Mare

Presa vremii, precum și alte surse documentare sau bibliografice, surprind foarte bine aceste relații amicale atât la nivel politico-administrativ, cât și pe plan economic și cultural, grație unor personalități de excepție care și-au făcut simțită prezența în toate domeniile de activitate. Aceștia, printre care amintim pe Ioan Pogăciaș și Octavian Ardelean, prefecți ai județului Satu Mare, Ștefan Benea primarul municipiului Satu Mare, Emil Tișcă, un bancher și un filantrop de excepție care a sprijinit foarte mult dezvoltarea culturii sătmărene, Adrian Demian directorul Conservatorului din Satu Mare ș.a., au acordat o atenție deosebită relațiilor cu regiunea învecinată din Cehoslovacia.

ANEXE²³

(1933-1937), p. 158.

²² Participarea la **Sesiunea științifică internațională Relații româno-ucrainiene. Istorie și contemporaneitate**, ediția a VI-a, cu lucrarea „Dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate la frontiera de nord vest a României cu Cehoslovacia în perioada 1934-1937”, Tășnad, 16-17 octombrie 2014. Claudiu Porumbăcean, *Dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate la frontiera de nord-vest a României cu Cehoslovacia în perioada 1934-1937*, în Diana Kinces coord., *Relații româno-ucrainiene. Istorie și contemporaneitate*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2015, p. 124-135.

²³ Documentele prezentate în Anexele lucrării provin din Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), *fond Prefectura Județului Satu Mare (PJSM)*, dos. nr. 8/1937, 162 f.

I. AVEREA IMOBILĂ.

A. CEHOSLOVACIA.

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	Palatul Administrativ din Sevlus	1.036.440	9.500.000	23.000	23.000
2	Spitalul Jud. din Sevlus	4.034.260	3.679.000	4.297	4.297
3	Edificiul pentru birouri din Sevlus	2.642.220	2.200.000	3.000	3.000
Total		7.712.920	15.379.000	29.297	29.297
din care prin lege România 1965					

B. ROMÂNIA.

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	Edificiul pentru birouri din Sevlus	2.642.220	2.200.000	3.000	3.000
2	Casele de pînă la Sevlus	4.000	200	100	100
Total		2.646.220	2.200.000	3.100	3.100
din care prin lege România 1965					

I/A-1. PALATUL AD-TIV DIN SEVLUS

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	200 mp. teren, suprafață construită	285.000	1.100.000	432	432
2	1.100 mp. suprafață construită pe teren	843.000	1.500.000	1.634	1.634
3	177 mp. suprafață construită, suprafață construită	24.000	100.000	24	24
4	302 mp. suprafață construită și teren	243.000	1.100.000	243	243
5	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
6	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
7	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
8	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
9	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
10	200 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
Total		1.435.000	5.000.000	1.432	1.432
din care prin lege România 1965					

I/A-2. SPITALUL JUD. DIN SEVLUS

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	10.000 mp. teren, suprafață construită	243.000	1.100.000	243	243
2	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
3	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
4	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
5	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
6	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
7	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
8	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
9	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
10	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
11	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
12	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
13	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
14	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
15	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
16	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
17	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
18	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
19	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
20	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
Total		1.435.000	5.000.000	1.432	1.432
din care prin lege România 1965					

I/A-3. EDIFICIUL PRETURII KRALOVAN.TISOU.

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	1.200 mp. teren, suprafață construită	100.000	1.100.000	100	100
2	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
3	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
Total		120.000	1.300.000	120	120
din care prin lege România 1965					

I/B-1. EDIFICIUL PRETURII HALMEU.

Nr	D e t a l i e	Cota la data de legare		Cantitatea în m ² sau în m ³	Cantitatea în m ² sau în m ³ la data de legare
		Prima evaluare	La data de legare		
1	2	3	4	5	6
1	100 mp. teren	100.000	1.100.000	100	100
2	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
3	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
4	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
5	100 mp. suprafață construită, suprafață construită	10.000	100.000	10	10
Total		130.000	1.400.000	130	130
din care prin lege România 1965					

Împărțirea bunurilor fostului județ Ugocea între România și Cehoslovacia...

IV. SITUAȚIA FONDURILOR.

Nr	Fondul	România		Cehoslovacia	
		Suma	Numar	Suma	Numar
1	avutii	256.430	-	-	-
2	de pământ al fostei jude	-	-	268.810	27.610
3	de pământ al notariilor	7.480	-	-	-
4	de salarizare al notariilor	-	-	163.170	14.6
5	militeri judetene	54.900	2.110	2.110	2.110
6	scolare militare	5	-	4.720	474
7	de salarizare al medicilor	-	-	172.810	15.33
8	de salarizare bugetara	-	-	1.747.700	152.715
9	de rezervă al spitalelor, policlinic	12.710	-	3.810	28.400
10	de salarizare	2.072.110	3.810	-	-
11	de salarizare	-	-	25.610	170.470
12	de salarizare	3.720	-	1.170	32.400
13	de salarizare	64.270	-	26.250	7.680
14	de salarizare	3.110	-	-	-
15	de salarizare	2.110	-	-	-
16	de salarizare	-	-	2.810	28.400
17	de salarizare	2.810	-	-	-
18	de salarizare	2.810	-	-	-
19	de salarizare	2.810	-	-	-
20	de salarizare	2.810	-	-	-
21	de salarizare	2.810	-	-	-
22	de salarizare	2.810	-	-	-
23	de salarizare	2.810	-	-	-
Total		5.211.510	10.110	4.661.810	44.110

Baza de fonduri:
 - România: 5.211.510
 - Cehoslovacia: 4.661.810

IV.B. SITUAȚIA DEPOZITULUI ADMINISTRATIV.

Nr	Natura depunerii	România		Cehoslovacia		Numar România	
		Suma	Numar	Suma	Numar	Numar	Deputeri
1	de pământ	10	-	-	-	-	-
2	de pământ	2.610	1	-	-	-	-
3	de pământ	-	-	-	-	5	-
4	de pământ	-	-	-	-	2.74	-
5	de pământ	0.10	-	-	-	-	-
6	de pământ	-	-	2.17.1.9	22	-	-
7	de pământ	-	-	2.1.1.5	11	-	-
8	de pământ	-	-	7.2.3	12	-	-
9	de pământ	-	-	-	-	9.00	-
10	de pământ	-	-	-	-	5.60	-
11	de pământ	-	-	-	-	5.85	22
12	de pământ	-	-	1.1.3.9.4	12	-	-
13	de pământ	-	-	5.0.9.38	-	-	-
14	de pământ	-	-	1.1.1.1.3.0	01	-	-
Total:		2.610	1	5.2.7.2.9	11	7.74	-
Nu raportat la stat		5.2.1.1.1	11	-	-	-	-
Numar România		-	-	-	-	7.74	1.1.1.5.00

DATORIILE FOSTULUI JUDEȚ UGOCEA.

Nr	Titlu	Suma	Suma de plată		Suma de plată		Total
			Suma	Numar	Suma	Numar	
1	de pământ	10	-	-	-	-	-
2	de pământ	2.610	-	-	-	-	-
3	de pământ	-	-	-	-	-	-
4	de pământ	-	-	-	-	-	-
Total:		2.610	-	-	-	-	-

Împărțirea bunurilor fostului județ Ugocea între România și Cehoslovacia...

70

2. DRUMURI ȘI PODURI.

A. CEHOSLOVACIA.

Nr. crt.	Descrierea...	Evaluarea delegației:				Evaluarea de către a com. în țara...		Compararea în moneda ț. română	
		NR.	A.	NR.	A.	NR.	A.	FR.	A.
1.	14-112 km. șosea națională								
2.	78 km. pod. beton armat				530.222,12				
3.	1720 m. pod. mixt								
4.	402 m. pod. de lemn								
	Total:				530.222,12				
din care pentru România 20%									

B. ROMÂNIA.

Nr. crt.	Descrierea...	1914		1914		1914		FR.	A.
		A.	B.	A.	B.	A.	B.		
1.	Calitatea terenurilor agricole							1.100.000,00	
2.	Impozitul direct							100.000,00	
3.	Podurile							10.000,00	
	Total:							1.210.000,00	
din care pentru România 20%									

71

TABLOUL-A.

DESPRE MIȘCAREA TERITORIALĂ A COMUNELOR ÎNTRĂTĂIATE DE FRONTIERA ROMÂNŌ-CEHOSLOVACĂ, A IMPOZITULUI DIRECT ȘI A COTEI-PARTE DIN AVERE. -

FORMULA: 1) $\frac{A}{B} = X$. 2) $X.C = Y$. 3) $\frac{Y}{A} \cdot 100 = \%$.

A = IMPOZIT DIRECT DIN 1914. B = TERITORIU ORIGINAL ÎN JUȚ. CAD. X = IMPOZIT DIRECT ÎN MEDIE PE UN JUȚ. CAD. C = TERITORIUL CE TRECE DELA O COMUNĂ LA CEALALTĂ. Y = IMPOZITUL ÎN MEDIE A TERITORIULUI TRECUT. % = COTA-PARTE DIN AVEREA COMUNEI DELA CARE A TRECUT TERITORIUL.

Nr. crt.	Comunele	Impozitul real ca în 1914		Teritoriul original		În urma trecerii dintr-un punct de vedere al comunelor			
		A.	B.	A.	B.	Comunele	Teritoriul	Impozitul	Compararea
1.	Carlețeleni	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Cereșag	1.100,00	1.100,00	
2.	Domocșa	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Ferfalău	1.100,00	1.100,00	
3.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
4.	Domocșel	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
5.	Colomeș	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
6.	Comăna	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
7.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
8.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
9.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
10.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
11.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
12.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
13.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
14.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
15.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
16.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
17.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
18.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
19.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	
20.	Șanabou	1.100,00	1.100,00	1.100,00	1.100,00	Șanabou	1.100,00	1.100,00	

Буковина на перехресті етнічних та геостратегічних інтересів у першій половині ХХ століття

Сергій Гакман / Serhii Hakman¹

Bukovyna at the crossroads of ethnic and geostrategic interests in the first half of the XX century. *The paper discusses the problem of territorial changes of Bukovyna and modifications of its borders during the world wars and the postwar period within a complex interplay of different aspects in international relations, ethnic, national and geostrategic interests of stakeholders. Analyzing documentary sources, the author examines how the actors were using the ethno-national factor in the process of international negotiations while solving territorial disputes. The article shows the significance of existing transport routes and their impact on changing of Bukovyna borders after both the WWI and WWII. It is proved that while solving territorial problems regarding Bukovyna the ethnic factor has not been considered the main one. It only played a role of a “shield” to protect from the nations’ public opinion. The geopolitical and geostrategic factors were the most salient; a particular role was given to the means of transport routes.*

Bucovina la intersecția intereselor etnice și geostrategice în prima jumătate a secolului XX. *Articolul tratează problema schimbării apartenenței teritoriale a Bucovinei, a modificării frontierelor ei în timpul războaielor mondiale și a reglementărilor, care s-au produs prin interacțiunea complexă a diferitelor relații internaționale, ale intereselor etno-naționale, geostrategice ale părților cointeresate. Bazându-se pe surse documentare autorul cercetează particularitățile utilizării factorului etnic în argumentațiile părților în cadrul negocierilor internaționale privind soluționarea conflictelor teritoriale. Materialul reflectată importanța existenței căilor de comunicație în schimbarea frontierelor Bucovinei după prima și pe parcursul celei de-a doua conflagrații mondiale. În articol se confirmă că în procesul de soluționare a problemelor teritoriale referitoare la Bucovina factorul etnic nu a fost considerat major, ci era folosit ca un „scut” pentru apărare de opinia publică a propriului popor. Prioritari erau factorii geopolitici și geostrategici, un rol deosebit printre ei având căile de comunicație.*

Keywords: *Bukovyna, Bessarabia, Chernivtsi, ethnic factor, geopolitical and geostrategic interests, territorial identity.*

Cuvinte cheie: *Bucovina, Basarabia, Cernăuți, factor etnic, interese geopolitice și geostrategice, apartenență teritorială*

В умовах входження України та Румунії як рівноправного партнера до європейського та світового співтовариства важливого значення набувають питання розбудови взаємин між ними на принципах взаємоповаги, взаємодовіри та співробітництва. Для цього варто розглянути спокійно та неупереджено проблеми історії відносин між ними, особливо тих її сегментів, які раніше або замовчувалися, або висвітлювалися однобоко. До такої групи питань, безумовно, належить проблема Буковини, особливо

¹ Сергій Гакман, Благодійний фонд «Суспільні ресурси та ініціативи», м. Чернівці
Serhii Hakman, Fondul de Caritate „Resurse și Inițiative Publice”, or. Cernăuți

в складному переплетенні різних аспектів міжнародних відносин першої половини ХХ століття.

Перша половина ХХ століття була досить драматичною для долі Буковини. Тоді тільки її північна частина, принаймні кілька разів, змінювала свою державну приналежність. Не випадково сучасний український історик В. Фісанов назвав її блукаючою геополітичною точкою². Чимало краян стали заручниками геополітичних рішень, які приймалися в умовах світових війн та післявоєнного врегулювання. Кожна сторона аргументувала зміну кордонів етнонаціональними міркуваннями. Та чи так це було насправді?

Останнім часом з'явилось чимало наукових праць, як вітчизняних (В. Ботушанський, І. Буркут, О. Романець, С. Попик, Є. Сахновський, С. Троян, В. Фісанов), так і зарубіжних авторів (Г. Бузату, Е. Болд, В. Вератек, В. Ф. Добрінеску, І. К. Дреган, В. Дудаш, Р. Економу, І. Константін, Ф. Константіну, А. Морару, П. Морару, А. Порцяну, Д. Преда, К. Продан, І. Скурту, К. І. Стан, Д. Сучіу, К. Хліхор, І. Цуркану, П. Черноводяну, І. Шербан, І. Шишкану, П. Шорніков), у яких висвітлені різні аспекти історії краю, зокрема ті, що пов'язані із зміною державної незалежності в період світових війн та післявоєнного врегулювання. Певний доробок належить і автору цієї статті³.

В цілому, як свідчить аналіз історіографії, розробка проблеми впливу етнонаціональних, геополітичних та геостратегічних факторів на зміну державної приналежності Буковини та конфігурацію її кордонів у контексті міжнародних відносин першої половини ХХ ст. далеко не завершена і вимагає нових наукових пошуків. Це і стало метою даного наукового дослідження

У другому десятилітті ХХ століття на суттєву частину території Буковини претендували як Російська імперія, так і Румунське королівство. Тому етнічне, а згодом і територіальне розмежування неможливо було провести без згоди Петрограда та Бухареста. Ще 18 вересня (1 жовтня) 1914 р. була підписана російсько-румунська конвенція, згідно з якою Росія гарантувала Румунії територіальну цілісність і визнавала її право «приєднати населені румунами області Австро-Угорської монархії... у момент, який вона вважатиме зручним». Румунія ж зобов'язувалася дотримуватися доброзичливого щодо Антанти нейтралітету⁴.

² Фісанов В., *Проблема безопасности в условиях подвижных геополитических точек: случай с Буковиной, Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара* (Черновцы, октябрь 1996 г.), К.: Феникс, 1997, С. 88. (Fisanov V., *Problema bezopasnosti v usloviiakh podvizhnykh heopoliticheskikh tochek: sluchai s Bukovinoi, Pogranichnye raiony na postsovetskom prostranstve: netraditsyonnye aspekty bezopasnosti. Materialy seminaru* (Chernovtsy, oktiabr' 1996 g.), K.: Feniks, 1997. S. 88).

³ Гакман С., *Бессарабія та Буковина між миром і війною (Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917-1940 рр.): Монографія*, Чернівці: Зелена Буковина, 2009, 208 С. (Hakman S., *Bessarabiia ta Bukovyna mizh myrom i viinoiu (Pytannia Bukovyny ta Bessarabii v mizhnarodnykh vidnosynakh, 1917-1940 rr.): Monohrafiia*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2009, 208 S.).

⁴ Arhivele Statului (Naționale) ale României, Direcția Arhivei Istorice Centrale (далі-Arh. St.), Fond Președenția Consiliului de Miniștri, Dos. 126/1920-1935, F. 126-130; Ботушанський В. М., *Буковина у дипломатичній боротьбі за втягнення Румунії у війну на боці австро-німецького*

До Буковини при делімітації територій передбачалося застосування «етнічного принципу» – факт, який сучасним румунським істориком Д. Преда розцінюється як «перша поступка Росії, якій ніколи не належала ця провінція, анексована у 1775 р. Габсбурзькою імперією»⁵. Наприкінці листопада 1914 р., під час бесіди з французьким послом М. Палеологом, російський цар Микола II, говорячи про успіхи російських військ, підкреслив, що це дозволить Росії «дійти до своїх природних кордонів [Карпат-н. а.] за рахунок австрійських та угорських земель, приєднавши Галичину, північну частину Буковини та Червону Русь»⁶. У таємному меморандумі, надісланому у листопаді 1914 р. Міністерству закордонних справ Росії, російський консул у Чернівцях Доліво-Добровольський виклав досить детально політичну ситуацію Герцогства Буковинського, звернувши особливу увагу на етнічні проблеми німців, русинів, поляків, євреїв та румунів, вважаючи русинів та румунів «двома еквівалентно-автохтонними народами». Говорячи про можливий територіальний поділ між Росією та Румунією, Доліво-Добровольський підкреслював, що «кордон пройде через повіти з російсько-румунським населенням». Такі обставини дозволяли, на його думку, узгоджувати лінію кордону з врахуванням воєнних, технічних і, можливо, економічних інтересів⁷. Як відзначав в одному з конфіденційних листів у середині грудня 1914 р. міністр закордонних справ Росії С. Сазонов, «кордоном могла б вважатися лінія річки Сучави з відхиленням на південь, починаючи від її витоків далі на захід...»⁸.

У свою чергу, румунська сторона вважала, що кордон має пройти по лінії р. Прут. С. Сазонов з цим не погодився стверджуючи: «Про прийняття нами лінії Прута не може бути й мови». На його думку, розмежування на

блоку (1914-1916 pp.), *Питання історії України*: Збірник наукових статей. Чернівці: Золоті литаври, 1999, С. 276-285. (Botushanskyi V. M., *Bukovyna u dyplomatychnii borot'bi za vtiahnennia Rumunii u viinu na botsi avstro-nimetskoho bloku (1914-1916 rr.)*, *Pytannia istorii Ukrainy*: Zbirnyk naukovykh statei, Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999, S. 276-285).

⁵ Preda D., *De la neutralitatea armată la războiul de întregire. Aspecte diplomatice și militare ale intrării României în primul război mondial*, Acta III. Al III-lea Colocvium Internațional de Istorie Militară (București-Sibiu, 3-6. IX. 1996), București, 1997, p. 27-32.

⁶ Палеолог М., *Царская Россия во время мировой войны*. М.: Международные отношения, 1991, 239 С.; Фісанов В., *Австро-Угорщина як геополітичний експеримент*, *Питання історії нового та новітнього часу*: Збірник наукових статей Кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича, Вип. 6, Чернівці: ЧДУ, 1999, С. 28-37. (Paleolog M., *Tsarskaia Rossyia vo vremia mirovoi voiny*. М.: Mezhdunaronye otnosheniya, 1991, 239 S.; Fisanov V., *Avstro-Uhorshchyna yak heopolitychnyi eksperyment*, *Pytannia istorii novoho ta novitnoho chasu*: Zbirnyk naukovykh statei Kafedry istorii novoho ta novitnoho chasu Chernivetskoho derzhavnogo universytetu im. Yu. Fedkovycha. Vyp. 6. Chernivtsi: ChDU, 1999, S. 28-37.

⁷ Hakman S., Fisanov V., *Bucovina la intersecția intereselor naționale și geopolitice la sfârșitul primului război mondial*, Acta Musei Porolissensis, XXII, 1998, p. 599-618.

⁸ Cit. după: Фісанов В., *Буковинське і галицьке питання у міжнародних відносинах періоду першої світової війни*, *Вісник Центру буковинознавства*. Серія історична, Вип. I, 1993, С.146-147. (Fisanov V., *Bukovynske i halyske pytannia u mizhnarodnykh vidnosynakh periodu pershoi svitovoi viiny*, *Visnyk Tsentru bukovynoznavstva*, Seriiia istorychna, Vyp. I, 1993, S. 146-147)

Буковині може здійснюватися лише за умови дотримання етнографічного принципу. При цьому сторони могли б обмінятися невеликими ділянками, щоб домогтися «кращого обриса кордону». І все ж таки, у Петрограді готові були до значних поступок Бухаресту в буковинському питанні. У разі незгоди Румунії на запропоновані умови планували передати всю територію «між річками Сучава та Великий Сірет» з північним кордоном від пункту Слободзія на залізничній станції Глибока і далі до Селятина, вважаючи цю поступку останньою. За росіянами зберігалася «суто руське населення північної частини Буковини з найближчими околицями Чернівців»⁹.

Тривалі переговори між країнами Антанти та Румунією закінчилися підписанням договору від 4 (17) серпня 1916 р. Зокрема, відповідно до статті IV, територіальні межі були наступні: «Від Пруту, з пункту кордону існуючого між Румунією та Росією, який знаходиться поблизу населеного пункту Новоселиця, демаркаційна лінія піднімалася вздовж річки до кордонів Галичини, де Черемош впадає в Прут. Далі вона йшла за «кордонами» між Галичиною та Буковиною і між Галичиною та Угорщиною...»¹⁰. Це було своєрідною платою союзників за вступ Румунії у війну на їхньому боці.

14 (27) серпня 1916 р. Румунія розпочала загальну мобілізацію й оголосила війну Австро-Угорщині¹¹. Проте, внаслідок цього Румунія вступила у війну в не зовсім сприятливий для неї час, лише за 120 днів війни румунська армія втратила дві третини національної території та 400 тис. чоловік. В грудні уряд та рештки армії евакуювалися в Молдову під «захисну парасольку» російської мільйонної армії¹². У жовтні-листопаді 1916 р. армії російського Південно-Західного фронту продовжували невпинні атаки. Російська ставка та генерал-ад'ютант Брусилов сподівались відвернути ними й катастрофу румунської армії, але на початку грудня 1916 р. вона була вимушена здати противникам Валахію, Добруджу і Бухарест. На початку 1917 р. фронт, який було названо Румунським і який розтягнувся більш ніж на 400 верст по території Бессарабії, стабілізувався і до літа 1917 р. утримувався, в основному, російськими військами, чисельність яких перевищувала мільйон. Але російська Лютнева революція заклала початок розвалу армії, який вже влітку набув яскравих характерних рис. Солдати відмовлялися воювати, мітингували, створювали комітети, були випадки, коли вони відмовлялися виходити на позиції. Літній «наступ Керенського» провалився¹³. І хоча румунська армія діяла на південному напрямі досить

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ Preda D., *România și Antanta. Avaturile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916-1917*, Iași: Institutul European, 1998, 224 p.

¹¹ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român: Documente externe*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, Vol. 2, 1916-1918, p. 812-813.

¹² Andreescu Ș., Berindei D., Brezeanu S. ș. a. *O istorie a românilor: Studii critice*, Cluj-Napoca: Fundația culturală Română, Centrul de Studii Transilvănene, 1998, p. 220-221.

¹³ Виноградов В. Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л. Е., Покивайлова Т. А., *Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии: Документы и материалы*, М.: Индрик, 1996, С. 169-170. (Vynogradov V. N., Ershchenko M. D., Semenova L. E., Pokivailova T. A. *Bessarabiia na*

успішно, одержавши перемогу біля Мерешешть, невдовзі, 26 листопада (9 грудня) 1917 р., у Фокшанах вона була вимушена підписати перемир'я з країнами Троїстого союзу¹⁴, а 20 лютого (5 березня) 1918 р. в передмісті Бухареста Буфтя – прелімінарного мирного договору між Румунією з одного боку та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною – з іншого¹⁵. 24 квітня (7 травня) 1918 р. у Бухаресті був підписаний ще важчий для Румунії договір¹⁶. 28 червня парламент ратифікував договір, хоча для цього довелося розпустити його попередній склад¹⁷. Договір потрібно було підписати лише королю, проте Фердинанд всіляко уникав здійснення цього кроку¹⁸.

Водночас через економічну, соціальну та політичну кризу, що охопила країни Четверного союзу, влітку 1918 р. Антанта домоглася суттєвих перемог над Центральними країнами на Західному фронті. Одна за одною капітулювали Болгарія, яка уклала 16/29 вересня 1918 р. перемир'я у Салоніках, та Туреччина, що підписала подібний документ 17/30 жовтня у Мудросі на о. Лесбос¹⁹. 15 (28) вересня 1918 р. генерал Ф. д'Еспері розпочав наступ у напрямку Дунаю і, як результат, 17 (30) жовтня Сербія була звільнена²⁰. 21 жовтня (3 листопада) 1918 р. було підписано перемир'я між Союзними та Асоційованими державами з одного боку та Австро-Угорщиною – з іншого²¹.

Союзні сили, націлені на звільнення у подальшому румунських територій, розпочали підготовку до повторного вступу Румунії у війну на боці Антанти. Внаслідок цього, румунський уряд надіслав командувачу німецьких та австро-угорських військ у Румунії фельдмаршалу Маккензену ультимативну вимогу евакуювати впродовж 15 днів окупаційні війська, і, оскільки це не було повністю виконано, 27 жовтня (9 листопада) 1918 р. додатково були надіслані 24-годинний ультиматум з вимогою

perekrestke evropeiskoi diplomatii: Dokumenty i materyaly, М.: Indrik, 1996, S. 169-170).

¹⁴ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, Dos. 1/1917, Fil. 1-2.

¹⁵ *Українське слово*. 1918. 8 марта (*Ukrains'ke slovo*. 1918. 8 marta); Stan C. I., *Generalul Henri Mathias Berthelot – sprijinitor al cauzei naționale românești*, *Sargetia, Acta Musei Devensis*, XXV. 1992-1994, p. 774.

¹⁶ *Українське слово*, 1918, 2 липня (*Ukrains'ke slovo*, 1918, 2 lipnia).

¹⁷ *Діло*. 1918, 11 мая. (*Dilo*, 1918, 11 maia).

¹⁸ Такман С., *Проблема Буковини у російсько-румунських взаєминах під час Першої світової війни, Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. наук. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22-24 вересня 1998 р.)*, Чернівці: Рута, 2000, С. 74-82. (Hakman S., *Problema Bukovyny u rosiisko-rumunskykh vzaiemynakh pid chas Pershoi svitovoi viiny, Persha svitova viina ta istorychni dolii narodiv Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: Materialy mizhnar. nauk. konferentsii, prysviachenoi 80-richchii Bukovynskoho narodnoho vicha* (Chernivtsi, 22-24 veresnia 1998 r.), Chernivtsi: Ruta, 2000, S. 74-82.

¹⁹ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoșterea ei internațională*. 1918. *Documente interne și externe*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, Vol. 3, p. 29-31.

²⁰ Stan C. I., *Op. cit.*, p. 777.

²¹ *Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. 3, p. 32-41.

очистити територію Румунії від німецьких військ і заява про денонсацію Бухарестського миру²². Того ж дня король Румунії Фердинанд I надіслав президенту Франції Р. Пуанкаре та прем'єр-міністру Ж. Клемансо заяву про приєднання до «спільної справи» і бажання поновити боротьбу «для реалізації національних ідеалів». Так, за день до підписання 29 жовтня (11 листопада) 1918 р. перемир'я між Німеччиною та Союзними і Асоційованими державами і фактичного закінчення війни Румунія, повернувшись до табору Антанти, опинилася серед країн-переможниць²³. Згодом румунські політики підкреслювали, що Румунія поновила воєнні дії на боці Союзних держав ще до підписання ними перемир'я з країнами Четверного союзу, взявши «активну участь у визволенні своєї національної території». При цьому підкреслювалося, що ніколи положення, передбачені Бухарестським мирним договором, не набрали чинності, оскільки він не був промудльований королем²⁴.

Слід також згадати про внутрішньополітичні процеси, які відбувалися на Буковині восени 1918 р., і які могли вплинути на подальшу долю краю. Отже, внаслідок загальної кризи Австро-Угорської імперії, яка була спричинена її поразкою у Першій світовій війні, загострилися внутрішні протиріччя і, в першу чергу, етнічні, активізувалися процеси національного самовизначення народів, котрі населяли цю «клаптикову» монархію. Такі процеси були характерні й для Буковини.

Голова румунського клубу Віденського парламенту К. Ісопеску-Грекул заявляв, що у складі Австрії необхідно створити румунську автономію, до складу якої мали увійти Трансільванія, Банат та південь Буковини по лінії р. Прут із включенням до румунської частини м. Чернівці. Інша група румунських діячів на чолі з Я. Флондором 27 жовтня 1918 р. організували у Чернівцях збори румунів Буковини²⁵. Збори прийняли рішення про «об'єднання цілої Буковини з іншими румунськими краями у самостійну національну державу, яка переслідуватиме цю мету у повній солідарності з румунами Трансільванії та Угорщини»²⁶.

У цій складній і суперечливій ситуації Український крайовий комітет організував проведення 3 листопада Буковинського віча. У прийнятому на віче рішенні зазначалось: «Місто Чернівці, відтак політичні повіти Заставна, Кіцмань, Вашківці та Вижниця цілі, а Чернівецький та Сіретський повіти за виїмкою громад, вказаних із двох останніх переписів як переважно румунські;

²² Stan C. I., *Op. cit.*, p. 779.

²³ *Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. 3, p. 52-70.

²⁴ Economu R., *Unirea Bucovinei. 1918*, București: Ed. Fundației culturale române, 1994, p. 95.

²⁵ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО), Фонд 6, Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, Спр. 2, Арк. 1-5; (Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (în continuare DACHO), Fond 6, Prezydialne biuro ministra-deleghata Bukovyny, Op. 1, Spr. 2, Ark. 1-5) *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918*: In Calafeteanu I., Moisuc V., *Documente. Antolog.*, Chișinău: Hyperion, 1995, p. 259.

²⁶ *Monitorul Bucovinei*, 1918, 2 ianuarie; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România*, p. 259-260.

вкінці ті громади Сторожинецького, Радовецького і Кімполунгського повітів, у котрих оба останні переписи виказують українську більшість, – творять окрему від румунської частини краю українську територіальну область». Віче визнало за найвищу владу «Українську національну раду, утворену на з'їзді мужів довір'я у Львові». До рішення був включений пункт, якого не було у його проєкті: «Віче бажає прилучення австрійської часті української землі до України». Визнаючи необхідність легалізації української державності, віче виступило з ініціативою вироблення конституції західноукраїнської держави на демократичних засадах, а саме: рівні права для усіх громадян незалежно від статі та національності²⁷.

6 листопада Український крайовий комітет, очолюваний О. Поповичем, у порозумінні із частиною румунських політиків на чолі з А. Ончулом перебрав владу у австрійців: українці – у північній, румуни – у південній частині Буковини, у м. Чернівці встановлювався українсько-румунський кондомініум, у змішаних населених пунктах владу повинні були встановлювати за згодою громад²⁸. Такий стан речей повинен був зберігатися до майбутньої мирної конференції²⁹.

Проте 11 листопада 1918 р. румунські війська зайняли м. Чернівці. Згідно із заявою румунського представництва у Парижі, опублікованої у газеті «*L'étoile rouje*» 29 листопада 1918 р., рішення про марш румунських військ на північ Буковини прийняло Командування союзних військ в особі французького генерала Бертело³⁰. Опублікування ж цієї заяви у Парижі є підтвердженням висловлення Я. Флондора на засіданні Румунської національної ради від 12 листопада 1918 р. про те, що рішення румунського уряду щодо зайняття всієї Буковини було узгоджено з Антантою і відповідало також її інтересам³¹.

Під егідою Румунської національної ради 28 листопада 1918 р. відбувся Генеральний конгрес Буковини. У своєму виступі під час засідання з підготовки конгресу від 12 (25) листопада Я. Флондор зазначав, що уряд Румунії підтримує ідею проведення Конгресу, виходячи з того, що «було

²⁷ *Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917-1941.* Документи й матеріали. Чернівці: Облвидав, 1958, С. 125-126; *Народне віче Буковини 1918-1993:* Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. Чернівці: Прут, 1994 р., С. 116-117. (*Borot'ba trudiashchykh Bukovyny za sotsialne i natsionalne vyzzvolennia i vozziiednannia z Ukrainskoiu RSR. 1917-1941, Dokumenty y materialy,* Chernivtsi: Oblvydav, 1958. S. 125-126; *Narodne viche Bukovyny 1918-1993: Dokumenty i materialy oblasnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 75-richchiu Bukovynskoho narodnoho vicha 3 lystopada 1918 r.* Chernivtsi: Prut, 1994 r., S. 116-117.

²⁸ *Діло.* 1918, 18 падолиста; *Dilo.* 1918, 18 padolysta; Economu R., *Op. cit.*, p. 143.

²⁹ *Hakman S., Procesele de autodeterminare națională din Bucovina, în toamna anului 1918,* In 1918. *Sfârșit și început de epocă.* Satu-Mare-Zalău: Ed. „Lecon” Zalău, Ed. Muzeului sătmărean, 1998, p. 191-206.

³⁰ Cit. după: Economu R., *Op. cit.* p. 12.

³¹ ДАЧО. Фонд 6, Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, Спр. 2, Арк. 18, (ДАЧО. Fond 6, Prezidialne biuro ministra-delehata Bukovyny, Op. 1, Spr. 2, Ark. 18).

б добре для румунських представників на мирній конференції показати світові, що не тільки ми, румуни, а й інші нації Буковини виявили бажання бути включеними до складу Румунії»³². Відповідно до порядку денного, під назвою «Встановлення політичного відношення Буковини щодо Румунського королівства» було прийняте рішення про «беззастережне та довічне об'єднання Буковини у її старих кордонах до Черемошу, Колачина та Дністра з Румунським Королівством», підтримане польською та німецькою громадами краю³³.

Після війни, на Паризькій мирній конференції, румунська делегація намагалася довести право Румунії на приєднання всієї Буковини, підготувавши меморандум з посиланнями на серпневу 1916 р. угоду між країнами Антанти та Румунією, на історичні аргументи та рішення Генерального конгресу Буковини від 28 листопада 1918 р. щодо приєднання краю до Румунії. Окрім історичних аргументів були представлені також аргументи економічного характеру, згідно з якими румунська делегація вважала, що поділ Буковини негативно впливатиме на економічні інтереси населення, орієнтованого на Румунію. Вони вважали, що головна залізниця Чернівці-Заліщики, яка зв'язує систему буковинських залізниць з мережею Галичини, повинна перейти під володіння Румунії, а також, з огляду на гідрологічний режим, румунська делегація вважала, що Черемош повинен бути під тим же адмініструванням, що і Прут, щоб здійснювати спільне регулювання цих питань. Нагадувалось також про деякі села на березі Черемошу зі змішаним румунсько-українським населенням, які своїм переходом до Галичини «могли слов'янізуватись». Слід також відзначити, що в меморандумі зазначалося, що румунська сторона готова до поступок в районі Сторонця-Путили³⁴.

Зауважимо, що наполягаючи на отриманні території всієї Буковини, а не лише до Пруту, як було зазначено в угоді між країнами Антанти та Румунією від 4 (17) серпня 1916 р., серед документів, які були представлені Паризькій мирній конференції делегацією Румунії, був і аналіз проблем щодо північнобуковинської території. Зокрема, серед шести причин про неможливість відмовитись від території між Прутом та Дністром румунська сторона вказувала наступне: «Єдина залізниця, яка зв'язує Буковину та північ Бессарабії з північчю Молдови, проходить з Чернівців у Новоселицю теж через цю територію. Якщо втратити цю залізницю, економічні взаємини

³² *Ibidem*, Ark. 10; *Monitorul Bucovinei*, 1918, 2 ianuarie; Scurtu I., *Integrarea provinciilor românești unite la 1918, în cadrul statului național român*, In 1918. *Sfârșit și început de epocă...*, p. 53.

³³ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, Dos. 17/1918, Fil. 26-29; *Monitorul Bucovinei*, 1918, 5 ianuarie; *Документы Объединения (1859-1918)*, *Cugetul*, 1992, № 2, С. 63 (*Dokumenty Ob'edineniia (1859-1918)*, *Cugetul*, 1992, № 2, S. 63); *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România*, p. 333-335; Pintescu F., *Atitudinea germanilor din Bucovina față de regimul românesc în anul 1919*, In *Codrul Cosminului. Serie nouă Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava*, 1999, Nr. 5, p. 267.

³⁴ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, Dos. 17/1918, Fil. 26-29; *Документы Объединения*, С. 63 (*Dokumenty Ob'edineniia*. S. 63); Pintescu F., *Op. cit.*, p. 267.

між вищевказаними регіонами можуть бути зовсім розірваними, оскільки найближча залізниця, яка б могла здійснювати такий зв'язок, проходить через Ясси, Белць, Окницю, здійснюючи об'їзд в 250-300 км.»³⁵.

Комісія неодноразово обговорювала проблеми можливих кордонів Буковини, аналізуючи також зауваження румунської делегації. Досить цікавим, на наш погляд, є те, що комісія Конференції з питань делімітації румунських кордонів вирішила, що у доповнення до етнічного принципу буде керуватися ще двома – економічним (головне, щоб, по можливості, не розрізати кордонами залізницю) та стратегічними (щоб «боронитися» від комунізму та реваншизму)³⁶.

Врешті-решт, виходячи із геополітичних та геостратегічних міркувань та остерігаючись розповсюдження більшовизму, лідери Антанти на Паризькій мирній конференції прийняли рішення задовольнити територіальні вимоги Румунії. 10 вересня 1919 р. Сен-Жерменським мирним договором Австрія відмовлялася від Буковини на користь Румунії³⁷.

Лінія кордону Буковини, яку Верховна Рада цілком визнала за Румунією, визначалася таким чином, щоб зберегти для Буковини «цілісність її історичної території, окрім невеликого вирівнювання, необхідного для того, щоб не переривати залізничний зв'язок між галицькими містами Городенка та Заліщики». Завдяки цьому 5 населених пунктів опинилися на кілька років у складі Польщі³⁸.

Слід зазначити при цьому, що, коли префект Заставни викликав до себе представників населених пунктів, які мали відходити до Польщі, і запропонував підписати декларацію протесту, погодилися тільки представники с. Звинячин. Інші відмовилися, пояснюючі це тим, що вони не хочуть мати неприємності з владою країни до якої вони відходять, але у префекта залишилось враження, що представники цих сіл «не хочуть підписати вищезгадану заяву, оскільки вони втратили надію щодо створення нової держави (Україна) і цим протестом вони не хочуть створити труднощі українським представникам на мирній конференції»³⁹.

Більшовицький режим не мав в цей період особливих інтересів щодо Буковини. Винятком стали дії більшовицьких дипломатів та військових навесні 1919 р. Вони були продиктовані, на наш погляд, воєнно-

³⁵ *Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. 5, p. 569.

³⁶ Виноградов В. Н., *К оценке дипломатии Ионела Брэтиану, Первая мировая война: дискуссионные проблемы истории*, М.: Наука, 1994, С. 95. (Vinogradov V. N., *K otsenke diplomatii Ionela Bretianu, Pervaia mirovaia voina: diskussionnye problemy istorii*. М.: Nauka, 1994, S. 95).

³⁷ *Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. 4, p. 310.

³⁸ Центральний державний історичний архів у Львові, Фонд 581, Оп. 1, Спр. 93, Арк. 8-11; ДАЧО, Фонд 6, Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, Спр. 115, Арк. 1-2; (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u Lvovi, Fond 581, Op. 1, Spr. 93, Ark. 8-11; DACHO. Fond 6, Prezydialne biuro ministra-delehata Bukovyny, Op. 1, Spr. 115, Ark. 1-2), *Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. 5, p. 380.

³⁹ ДАЧО. Фонд 6, Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, Оп. 1, Спр. 26, Арк. 9, (DACHO. Fond 6, Prezydialne biuro ministra-delehata Bukovyny, Op. 1, Spr. 26, Ark. 9).

стратегічними міркуваннями і мали на меті об'єднання через Буковину та Галичину українських та угорських комуністичних сил. Про це свідчать опубліковані в останні десятиліття телеграми, які висвітлюють взаємини Радянської Угорщини у період свого недовгого існування із Радянською Україною та Радянською Росією⁴⁰.

Зокрема, у телеграмі від 26 березня 1919 р., надісланій головокомом Робітничо-селянської Червоної армії І. Вацетісом та членом Реввоєнради С. Араловим командувачу Українського фронту В. Антонову-Овсеєнко акцентувалася увага на головному завданні – боротьбі з С. Петлюрою, який наближався до Києва. При цьому уточнювалося, що «пересування у західному напрямку необхідно довести до кордонів Південно-Східної Галичини та Буковини», бо це необхідно для встановлення «безпосереднього тісного зв'язку із радянськими військами Угорщини»⁴¹. 11 квітня 1919 р. голова Раднаркому та нарком закордонних справ УРСР Х. Раковський переконливо просив голову Реввоєнради республіки Л. Троцького «повторити у категоричній формі про перехід з Російського Фронту до нас вихідців з Румунії, Добруджи, Бессарабії та Буковини» «для здійснення стратегічного плану з'єднання з Угорщиною»⁴². Як наслідок, 13 квітня Л. Троцький наказує командувачам 1-ї, 2-ї, 3-ї, 4-ї та 5-ї армій «зняти з роботи всіх вихідців з Румунії, Добруджи, Бессарабії та Буковини та направити їх у Москву» в його розпорядження⁴³.

17 квітня Б. Кун звернувся до В. Леніна з проханням, щоб російська Червона армія «здійснила рух по можливості великими силами у загальному напрямку на Чернівці». При цьому додавалось, що якщо неможливий наступ на всьому Румунському фронті, то угорська сторона просить «підтримати головний удар у напрямку Чернівців активними демонстративними діями» на інших ділянках фронту, додаючи, що це є умовою існування Угорської Радянської Республіки⁴⁴. Наступного дня Б. Кун, у телеграмі, надісланій наркомом закордонних справ РРФСР Г. Чичеріну для подальшої її передачі В. І. Леніну, інформував про початок наступу румунських військ, що змусило угорську армію відступити. Він наголошував на необхідності того, «щоб російська Червона армія приступила до операцій як проти Галичини, так і проти Чернівців», що було би «надзвичайно важливим як із стратегічної, так і з моральної точки зору»⁴⁵.

Більшовицьке керівництво також було переконане у необхідності того «щоб через Бессарабію, Буковину протягнути руку допомоги Угорській

⁴⁰ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика. 1919 год: Документы и материалы*, Москва: Международные отношения, 1990, 328 С. (*Sovetskaia Rossiia – Vengerskaia Sovetskaia Respublika. 1919 god: Dokumenty i materyaly*, Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1990, 328 S.

⁴¹ *Ibidem*, S. 26.

⁴² *Ibidem*, S. 69-70.

⁴³ *Ibidem*, S. 73.

⁴⁴ *Ibidem*, S. 82.

⁴⁵ *Ibidem*, S. 85.

Радянській Республіці» та з'єднати фронти радянських республік. Досить чітко проглядається роль Буковини і Галичини у стратегічних планах більшовицького керівництва у шифрованій телеграмі від 21 квітня, надісланій В. Леніним І. Вацетісу та С. Аралову. В ній, зокрема, зазначалось: «Просування у частині Галичини та Буковини необхідне для зв'язку із Радянською Угорщиною. Це завдання треба вирішити скоріше та міцніше, а за межами цього завдання ніяке зайняття Галичини та Буковини не потрібне». Аргументувалося це тим, що українська армія «безумовно, і ні в якому випадку не повинна відволікатися від своїх двох головних завдань», серед яких – допомога Донбасу та встановлення залізничного зв'язку із Радянською Угорщиною⁴⁶. Те ж саме було оформлено постановою Політбюро ЦК РКП(б) від 23 квітня 1919 р., яким доручалось Центральному Комітету КП(б)У та командуванню Українським фронтом зайняти Донецький басейн та встановити безперервний зв'язок із Угорщиною⁴⁷. Того ж дня вже І. Вацетіс та С. Аралов, звертаючись до командувача Укрфронту В. Антонова-Овсеєнка, наголошували: «За сучасним станом визнається необхідним увійти безпосередньо у зв'язок з Угорською Радянською Республікою, для чого арміям Укрфронту, користуючись успіхом у Гусятинському та Кам'янець-Подільському районах, необхідно організувати просування крізь територію Галичини, Буковини та Угорщини у загальному напрямку Коломия, Сігет, Будапешт. Кінцева мета нашого просування у бік Угорщини полягає у встановленні міцного зв'язку залізницями із Радянською Угорщиною, не ставлячи собі за мету оволодіння територіями»⁴⁸.

Слід відзначити, що події на фронтах громадянської війни і, перш за все, наступ військ генерала Денікіна, вплинули негативно на впевненість В. Леніна у необхідності підтримати плани Х. Раковського. Між допомогою Угорській Радянській Республіці, з одного боку, та рятуванням більшовицької Росії, якій загрожував Денікін, з другого, він був вимушений обирати мобілізацію всіх сил республіки на боротьбу з останнім. Разом з тим, Х. Раковський не припинив дії проти Румунії, користуючись підтримкою деяких військових. Так, командувач 3-ї армії Чудаков 24 квітня збирався «визволити Бессарабію та енергійно підготуватися до наступу на Румунію, маючи як завдання річку Сірет»; метою ж було «встановлення в Румунії влади пролетаріату у взаємодії з інсургентами північного заходу Добруджи», які симпатизували їм»⁴⁹.

Незважаючи на це, 29 квітня Б. Кун, у телеграмі В. Леніну, скаржився на Г. Чичеріна та Х. Раковського: «Ми благали про воєнний захід проти Бессарабії та Буковини, щоб паралізувати концентричний наступ Антанти. Замість цього ми отримали від Чичеріна депеші про падіння Станіславського Уряду, і Раковський затримував наступ проти Бессарабії та Буковини, так що

⁴⁶ *Ibidem*, S. 93.

⁴⁷ *Ibidem*, S. 102.

⁴⁸ *Ibidem*, S. 104.

⁴⁹ Cernavodeanu P., *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional. 1806-1920*, București, Ed. Albatros, 1993, p. 172.

румуні змогли спрямувати проти нас усі війська. Ми дотримувались угоди з галичанами, яка не була б завадою для переходу до соціалізму»⁵⁰.

1 травня 1919 р. уряди РРФСР та УРСР надіслали ноту Міністерству закордонних справ Румунії з вимогою негайної евакуації румунських військ з території Бессарабії, а 2 травня уряд УРСР надіслав ноту з вимогою «заявити протягом 48 годин про свою згоду негайно евакуювати свої війська з Буковини». В ній зокрема наголошувалося: «Робітничий клас України не може допустити, щоб між Радянською Угорщиною та Радянською Україною Буковина лишилася поневоленою»⁵¹.

Слід зазначити, що ця дипломатична акція була запланована радянським керівництвом за кілька днів. Її мотивацію та кінцеву мету певною мірою розкриває розмова, яку вів Х. Раковський «прямим проводом» 28 квітня 1919 р. Зокрема він зазначав: «Як політичну демонстрацію, яка супроводжувала б наш наступ на Буковину та Бессарабію, можна надіслати ноту Румунії та її гарантам – союзникам. Центральним пунктом у цій ноті може стати російсько-румунський договір від 5 березня минулого року [5 березня 1918 р. в Яссах була підписана російсько-румунська угода, відповідно до якої Румунія зобов'язувалась у двомісячний термін вивести свої війська з Бессарабії⁵² – н. а.]. Він залишає для нас зручне пряме підґрунтя для воєнних дій проти румунів, об'єктом котрих ми поставимо Бессарабію, а фактично – повалення румунської буржуазії та об'єднання по її трупах з Угорщиною. Ця політична акція підтримує настрої Угорщини». Далі голова українського Раднаркому підкреслював: «Операції проти румунів ми готуємо, використовуючи, явним чином, інтернаціональні та бессарабські елементи так, щоб вони не йшли на шкоду виконанню директив Володимира Ілліча. Я особисто вважаю, що наші операції в Буковині та Бессарабії ми будемо проводити під місцевою фірмою, не афішуючи себе». У цій же розмові йшлося про те, що в Одесі вже готується уряд для Бессарабії «з бессарабських товаришів»⁵³.

2 травня нарком з воєнних питань РРФСР М. І. Подвойський інформував В. І. Леніна та Л. Д. Троцького про те, що «на Україні відбувається формування Червоної армії (...) інтернаціоналістів для походу на Угорщину» і просив допомогти з укомплектуванням зброєю та обмундируванням⁵⁴. За кілька тижнів до цього, 12 квітня 1919 р., в Трансільванії, недалеко

⁵⁰ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика*, С. 112. (*Sovetskaia Rossiia – Vengerskaia Sovetskaia Respublika*, S. 112).

⁵¹ *Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. 1, 1917-1934*, București: Ed. Enciclopedică, 1999, p. 39-42; *Борьба трудящихся Буковины...*, С. 172-175. (*Borotba trudiashchykh Bukovyny...*, S. 172-175).

⁵² *Документы внешней политики СССР*, М.: Госполитиздат, Т. I. 1957, С. 90, 249. (*Dokumenty vneshnei politiki SSSR*. М.: Gospolitizdat, Т. I. 1957, S. 90, 249.).

⁵³ Виноградов В. Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л. Е., Покивайлова Т. А., *Вказ. праця*, С. 267-268 (Vynohradov V. N., Ereshchenko M. D., Semenova L. E., Pokyvailova T. A., *Op. cit.*, S. 267-268).

⁵⁴ *Советская Россия Венгерская Советская Республика*, С. 112. (*Sovetskaia Rossiia – Vengerskaia Sovetskaia Respublika*, S. 112).

від Пеулешть (біля Сату Маре) через нестачу палива був вимушений приземлитися радянський літак з двома пасажирами на борту, який летів з Києва до Будапешта із повідомленням для Б. Куна. Серед звісток, з якими направлялися ці дві особи, було й повідомлення, що 4000 озброєних осіб направлялися на допомогу III Інтернаціоналу, і що в Україні голова Раднаркому УРСР та нарком закордонних справ Х. Раковський мобілізує і формує велику румунську армію, якою мав атакувати місто Ясси. Згодом все це не отримало підтвердження і не мало подальших практичних наслідків для цієї частини Румунії⁵⁵.

Навіть через збільшення живої сили противника на 20 тис. штиків і шабель та повстання у Донській області ситуація на Південному фронті значно погіршилась, командування РСЧА вимагало від Укрфронту забезпечити «виділення достатніх сил для дій у напрямку Буковина – Будапешт»⁵⁶.

13 травня 1919 р. у ноті Міністерству закордонних справ Франції Х. Раковський виправдовував вступ Червоної армії в Румунію насиллям і погромами, які чинили румунські війська у Бессарабії⁵⁷. А вже 19 травня він знов підтверджує Б. Куну рішучість уряду УРСР щодо надання допомоги Угорщині: «Рада Народних Комісарів України заявляє, що буде неухильно дотримуватись політики єдиного революційного фронту з червоною Угорщиною, яку проголосили своїми ультиматумами Румунії і нашим наступом»⁵⁸.

Плани Х. Раковського провалилися. У відповіді румунського уряду від 19 травня 1919 р. на ноти від 1 та 2 травня висловлювалося сподівання у подальшому розвитку нормальних взаємин між обома країнами. 11 липня міжсоюзницька військова рада прийняло рішення про військове зайняття Радянської Угорщини силами Антанти. 20-26 липня угорський уряд, невдоволений втратою Трансильванії, наказав своїм військам атакувати румунську армію, перетнувши Тису на Схід, що викликало серйозний опір останньої. 27 липня 1919 р. румунські війська форсували Тису і, змусивши угорців відступити, 4 серпня зайняли Будапешт. Це призвело до падіння уряду Б. Куна. Водночас, в Україні більшовики зазнали низку поразок від армії генерала Денікіна⁵⁹.

Отже, інтереси більшовиків до Буковини навесні 1919 р. були продиктовані воєнно-стратегічними міркуваннями і мали на меті об'єднання

⁵⁵ Ciubotă V., *Directoriul comunist la Satu Mare în martie-aprilie 1919, Satu Mare: Studii și comunicări*, Vol. XIV, Satu-Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997, p. 228.

⁵⁶ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика*, С. 128. (*Sovetskaia Rossiia – Vengerskaia Sovetskaia Respublika*, S. 128).

⁵⁷ Cernavodeanu P., *Op. cit.*, p. 172.

⁵⁸ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика*, С. 147. (*Sovetskaia Rossiia – Vengerskaia Sovetskaia Respublika*, S. 147).

⁵⁹ Prodan C., *Revenirea armatei române în țară, după confruntările militare româno-ungare din 1919, În 1918. Sfârșit și început de epocă*, p. 472; Cernavodeanu P., *Op. cit.*, p. 173; Scurtu I., Ion I. C. Brătianu. *Activitatea politică*, București, Ed. Museion, 1992, p. 58.

через Буковину та Галичину українських та угорських комуністичних сил⁶⁰. Після повалення радянської влади в Угорщині, у більшовиків інтерес до Буковини несподівано зник. Українська радянська дипломатія навіть не відповіла на румунську пропозицію розпочати переговори навколо спірних проблем, забувши про цю проблему на довгі роки. Ніколи до літа 1940 р. ні СРСР (Росія), ні УРСР не висловлювали територіальних претензій до Румунії з приводу Буковини (на відміну від Бессарабії) ні дипломатичним шляхом, ні якимось іншим чином.

Із шляхами сполучення пов'язані територіальні зміни початкового періоду Другої світової війни. Можна припустити, що 23 серпня 1939 р., при підписанні договору про ненапад з Німеччиною⁶¹, а також таємного додаткового протоколу до нього⁶², радянська дипломатія виходила з наміру розширити територію СРСР на Захід з врахуванням колишніх земель Російської Імперії, які вона втратила наприкінці Першої світової війни⁶³. Зазначимо, що, відповідно до оцінки З'їзду народних депутатів СРСР, цей документ був юридично неспроможним з моменту його підписання, оскільки здійснені в ньому «розмежування «сфер інтересів» СРСР і Німеччини» (...) «перебували з юридичної точки зору у протиріччі із суверенітетом та незалежністю третіх країн»⁶⁴. Аналіз обставин підписання радянсько-німецьких домовленостей засвідчує, що вони стали результатом одночасної дії низки факторів. Для Сталіна питанням номер один було забезпечення надійної оборони Радянського Союзу шляхом укладення багатосторонніх воєнних угод. Радянська військова доктрина базувалася на концепції так званої висунутої оборони. Звідси така наполегливість радянської сторони в тому, щоб оборонятися від можливого агресора на західних підступах до власних кордонів. Тому Сталін наполягав на включенні в політичну угоду із західними державами поняття «непряма агресія», що давало можливість радянським збройним силам завчасно зайняти стратегічні позиції в гарантованих країнах, розташованих на захід від СРСР. Аналогічне значення мала й вимога коридорів для пропуску з'єднань Червоної Армії через

⁶⁰ Vezi: Гакман С., *Бессарабія та Буковина між миром і війною*, С. 65-74. (Hakman S., *Bessarabiia ta Bukovyna mizh myrom i viinoiu*, S. 65-74).

⁶¹ СССР – Германия. 1939: *Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г., В 2-х т. Т. 1*, Vilnius: Mokslas, 1989, С. 61-62. (SSSR – Germaniia. 1939: *Dokumenty i materialy o sovetsko-germanskikh otnosheniakh s apreliia po oktiabr 1939 g. V 2-kh t. T. 1*, Vilnius: Mokslas, 1989. S. 61-62).

⁶² *Советско-германские документы 1939-1941 гг. Из Архива ЦК КПСС, Новая и новейшая история*, 1993, № 1, С. 89. (Sovetsko-germanskie dokumenty 1939-1941 gg. Iz Arkhiva TsK KPSS, *Novaia i noveishaia istoriia*, 1993, Nr. 1, S. 89).

⁶³ Ширер У., *Взлет и падение третьего рейха*. В 2-х т. М.: Воениздат, 1991, Т. 2, С. 577. (Shirer U., *Vzlet i padenie tretieho reikha*, V 2-kh t. M.: Voениzdat, 1991, T. 2, S. 577).

⁶⁴ *О политической и правовой оценке советско-германского договора о ненападении от 1939 года. Постановление второго съезда народных депутатов СССР, Правда*, 1989, 28 дек. (O politicheskoi i pravovoi otsenke sovetsko-germanskogo dogovora o nenapadenii ot 1939 goda. *Postanovlenie vtorogo s'ezda narodnykh deputatov SSSR, Pravda*, 1989, 28 dek.).

території Польщі й Румунії.

Таємний додатковий протокол був надзвичайно вигідний для Радянського Союзу. Він надавав можливість вирішити проблему висунутої оборони від Льодовитого океану і до устя Дунаю, про що віддавна мріяли Сталін і керівники радянського військового відомства. Очевидно, Сталіну видавалося неважкою справою вирішити це питання з малими східноєвропейськими державами у двосторонньому порядку при підтримці Німеччини, яка мала досить сильний вплив на їхні уряди. Водночас розмежування сфер інтересів у Східній Європі відкривало перед Москвою перспективу відновлення контролю над колишніми володіннями Російської імперії на заході з додатковим включенням у зону цього контролю Східної Галичини.

Румунський історик В. Вератек, посилаючись на нещодавно відкриті архівні документи, стверджує, що проблема Бессарабії під час серпневих-вересневих 1939 р. переговорів мала бути вирішена, на думку німецької сторони, наступним чином: СРСР пред'явить свої претензії щодо Бессарабії лише тоді, коли третя країна (Угорщина, Болгарія) сформулює територіальні вимоги до Румунії і розпочне їх реалізацію. Самостійно СРСР не буде проявляти ініціативу у цій проблемі. У червні 1940 р. В. Молотов відмовився визнати таке трактування (німцями) проблеми Бессарабії, стверджуючи, що воно «не відповідає дійсності, що воно представляє собою лише окремих елемент, а не умову в цілому»⁶⁵.

Під час серпневих 1939 р. радянсько-німецьких переговорів Буковина не згадувалась. На думку згаданого В. Вератека, згодом, після зайняття радянськими військами Східної Галичини, довжина лінії радянсько-румунського кордону значно збільшилася. Радянські війська були вже розташовані як вздовж Дністра, так і вздовж Черемошу. Стратегічна слабкість буковинського простору у випадку радянського наступу з півночі або сходу не залишилася поза увагою Кремля. У випадку зайняття тільки Бессарабії Буковина перетворювалася б у зону, оточену з кількох боків радянськими військами. До цього ж, залізничний зв'язок між Бессарабією та територією Західної України міг бути забезпечений тільки через Буковину, факт, який згодом повинен був визначити й долю Герцаївського цинуту. Тобто, на думку румунського історика, перспектива розширення присутності радянських військ на територію Буковини мала стратегічну мотивацію, оскільки СРСР намагався підвести свої війська на лінії, якомога ближчій до центру Європи⁶⁶. Про те, що СРСР не вважав кордони на Буковині остаточними, свідчить також той факт, що радянське керівництво відмовлялося від прийняття спільних принципів, які б забезпечили діяльність служб охорони кордону з

⁶⁵ Văratec V., *Problema Bucovinei în perioada dintre semnarea protocolului adițional secret sovieto-german (23 august 1939) și nota ultimativă sovietică (26 iunie 1940)*, *Glasul Bucovinei, Revistă trimestrială de istorie și cultură*, Cernăuți-București, 2000, An. VII, Nr. 1, p. 27.

⁶⁶ *Ibidem*, *Glasul Bucovinei*, 1999, An. VI, Nr. 4, p. 42-43.

обох боків за моделлю, яка існувала на лінії Дністра у Бессарабії⁶⁷.

Проте вже у 1940 р., будучи впевненим у неминучості війни з Німеччиною, керівництво СРСР готувалося до неї, в т. ч. і в наступальному варіанті⁶⁸. Виходячи з міркування, що нафта – «кров війни», один з вирішальних напрямків головного удару планувалося нанести по Румунії – основному постачальнику цієї сировини Німеччині, що призвело би до зупинки або стагнації німецької воєнної машини⁶⁹.

Зауважимо, що на початку Другої світової війни питання забезпечення нафтою вважалося дуже важливим для лідерів багатьох країн. Так, в січні 1940 р. дипломатичні кола США повідомляли свій уряд про те, що французи запропонували англійцям, щоб французький та британський флоти пройшли в Чорне море та здійснили бомбардування Батумі, а також організували повітряне бомбардування Баку, що залишило би без нафти як Німеччину, так і Радянський Союз. Приблизно те ж саме повідомляло естонське дипломатичне представництво у Франції своєму уряду в Таллінні, підкреслюючи, що за відсутності пального моторизована армія [СРСР. – н. а.] втратить мобільність⁷⁰. У грудні 1939 р. посол Італії в Парижі Р. Гуарілья повідомляв офіційний Рим про те, що командуючий французькими військами на Близькому Сході генерал М. Вейган, якому була доручена підготовка операції на Балканах, прагнув до «активних дій проти Росії, використовуючи при цьому як театр воєнних дій Румунію». Його метою було «підірвати і, по можливості, ліквідувати в Росії більшовицьку систему й одночасно нанести Німеччині суттєву шкоду щодо використання румунських нафторозробок»⁷¹. Не можна не згадати про активізацію у 1939-1939 рр. «Комісії Леон Вегер», підтриману Великобританією та Францією, націлену на координацію дій щодо знищення румунських нафтових родовищ напередодні їх можливої

⁶⁷ *Ibidem*, *Glasul Bucovinei*, 2000, An. VII, Nr. 1, p. 24.

⁶⁸ Волкогонов Д. *Эту версию уже опровергла история*, *Известия*. 1993. 16 января; Горьков Ю. *Готовил ли Сталин упреждающий удар против Гитлера в 1941 г.*, *Новая и новейшая история*, 1993, № 3. С. 29-45; *Готовил ли СССР превентивный удар?*: Из архивов Министерства Обороны СССР, Публ. Зюзина Е. И., *Военно-исторический журнал*. (далі ВИЖ), 1992, № 1, С. 7-29; Данилов В., *Готовил ли Сталин нападение на Германию?*, *Комсомольская правда*, 1992, 4 янв.; Киселев В., *Упрямые факты начала войны*, *ВИЖ*. 1992, № 2, С. 15-19; (Volkohonov D., *Эту версию уже опровергла история*, *Izvestiia*, 1993, 16 ianvaria; Gor'kov Iu., *Gotovil li Stalin uprezhdaiushchii udar protyv Hitlera v 1941 g.*, *Novaia i noveishaia istoriia*, 1993, № 3, S. 29-45; *Gotovil li SSSR preventivnyi udar?*: Iz arkhivov Ministerstva Oborony SSSR. Publ. Ziuzina E. I., *Voенno-istorycheskyi zhurnal*, (VIZh), 1992, Nr. 1, S. 7-29; Danilov V., *Gotovil li Stalin napadenie na Germaniiu?*, *Komsomol'skaia pravda*, 1992, 4 ianv.; Kiselev V., *Upriamye fakty nachala voiny*, *VIZh*, 1992, № 2, S. 15-19).

⁶⁹ Суворов В., *Ледокол. Кто начал вторую мировую войну?*: Нефантастическая повесть-документ, М.: Дом «Новое время», 1993, С. 150, (Suvorov V., *Ledokol. Kto nachal vtoriiu mirovuiu voynu?*: Nefantasticheskaia povest'-dokument, М.: Dom «Novoe vremia», 1993, S. 150).

⁷⁰ Сиполс В., *Тайные документы «Странной войны»*, *Новая и новейшая история*, 1993, № 3, С. 123. (Sypols V. *Tainye dokumenty «Strannoii voiny»*, *Novaia i noveishaia istoriia*, 1993, Nr. 3, S. 123).

⁷¹ Там же, *Новая и новейшая история*, 1993, № 2, С. 97. (*Ibidem*, *Novaia i noveishaia istoriia*, 1993, Nr. 2, S. 97).

окупаціїх з боку Німеччини⁷². Також під час одної з бесід з прем'єр-міністром Франції Рейно міністр закордонних справ Великобританії Н. Чемберлен заявив: «Німеччина має дві слабкі точки: постачання залізною рудою та нафтою», підкресливши при цьому, як важливо зашкодити Німеччині отримати залізну руду зі Швеції та нафту з Румунії. Такої ж точки зору дотримувався й У. Черчіль⁷³. Дуже серйозно ставилось до питання постачання нафтою й радянське керівництво, прийнявши в 1939 р. таємну постанову Політбюро ЦК ВКП(б) про будівництво 8 заводів штучного рідкого палива загальною потужністю 200 тис. тонн бензину та 30 тис. тонн моторного палива із закінченням терміну будівництва в 1940 та 1941 роках⁷⁴.

На думку сучасного дослідника-публіциста В. Суворова, політичному керівництву Радянського Союзу, яке усвідомлювало неминучість війни з Німеччиною, територія Бессарабії була необхідна як вихідний плацдарм для організації наступу на румунські нафтові поля, що завдало б суттєвої шкоди забезпеченню Німеччини паливними матеріалами⁷⁵.

На користь гіпотези планування якщо і не завдання головного удару по Румунії, то, у крайньому випадку, дуже суттєвої ролі Румунії в наступальних планах Радянського Союзу, свідчить спосіб розгортання частин Червоної Армії на західних кордонах у червні 1941 р., тобто наймогутніша армія Першого стратегічного ешелону спрямована проти Румунії, наймогутніша армія Другого ешелону – безпосередньо за її плечима – також проти Румунії⁷⁶.

Слід зазначити, що на сьогодні це всього лише гіпотеза, яка потребує дуже серйозного вивчення істориками. Зауважимо, що існує ціла низка проблем, які неоднозначно трактуються дослідниками. У радянській історіографії та в історіографії держав колишнього СРСР продовжує панувати думка, що Сталін до превентивної війни не готувався. Опубліковані «Міркування щодо

⁷² Buzatu Gh., *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Vol. 2, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1995, p. 39.

⁷³ Черчилль У., *Вторая мировая война*, В 3-х кн. Кн. 2, Т. 3-4, Сокр. перевод с англ. М.: Воениздат, 1991, С. 39. (Cherchill U., *Vtoraia mirovaia voina*, V 3-kh kn. Kn. 2, T. 3-4, Sokr. perevod. M.: Voenizdat, 1991, S. 39).

⁷⁴ *Из постановлений политбюро ЦК ВКП(б)*, Известия ЦК КПСС, 1990, № 1, С. 173; Телегин Ф., *Использование фашистской Германией ресурсов оккупированных и зависимых стран Европы для войны против СССР*, ВИЖ. 1961, № 6, С. 45. (*Iz postanovlenii politbiuro TsK VKP(b)*, *Izvestiia TsK KPSS*. 1990, Nr. 1, S. 173; Telegin F., *Ispol'zovanie fashistskoi Germaniei resursov okkupirovannykh i zavisimykh stran Evropy dlia voiny protiv SSSR*, VYZh. 1961, № 6, S. 45).

⁷⁵ Суворов В., *Ледокол*, С. 130-131. (Suvorov V., *Ledokol*, S. 130-131).

⁷⁶ Гакман С., *Бессарабия та Буковина між миром і війною*, С. 159-185; Гакман С. М., *Бессарабия та Буковина в стратегічних планах СРСР*, С. М. Гакман, *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 17, Рівне: РДГУ, 2009, С. 156-161; (Hakman S., *Bessarabiia ta Bukovyna mizh myrom i viinoiu*, S. 159-185; Hakman S., *Bessarabiia ta Bukovyna v stratehichnykh planakh SRSR*, *Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoi istorii*. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu, *Vypusk* 17, Rivne: RDHU, 2009, S. 156-161); Hakman S., *Problema Basarabiei și a Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940-iulie 1941)*. *Aspecte geopolitice și geostrategice*, *Sargetia, Acta Musei Devensis*, XXV, 1992-1994, p. 863-871.

плану стратегічного розгортання сил СРСР на випадок війни з Німеччиною та її союзниками», згідно з якими головний удар у випадку нападу з боку Німеччини СРСР передбачав завдати у західному напрямку⁷⁷. На нашу думку, це один з варіантів передбачуваних дій Збройних сил СРСР, проте не єдиний (автор не впевнений у тому, чи взагалі інші варіанти збереглися). У зв'язку з тим, що дані про розгортання радянських військ напередодні війни епізодичні, а також з тим, що чисельність та озброєння того чи іншого військового формування не завжди відповідали його статусу, дуже важко зробити порівняльну характеристику сил різних фронтів. Крім того, слід згадати, що 30-31 серпня 1944 р. спільними зусиллями радянських та румунських військ плоештський нафтопромисловий район був звільнений, завдяки чому німецькі війська залишилися без румунської нафти. Разом з тим, Німеччина продовжувала воювати майже рік. Очевидно, Румунія хоч і була основним постачальником нафти для Німеччини, проте не єдиним. Також варто згадати і про штучне рідке паливо.

Беручи до уваги вищевикладену геостратегічну гіпотезу, стає зрозумілим, яке велике значення мало для Радянського Союзу включення до його складу одночасно з Бессарабією північної частини Буковини, завдяки чому СРСР отримував прямий залізничний зв'язок з Бессарабією через Чернівці до Львова. Про таку зацікавленість можна судити і з того, що приблизно тільки одна доба знадобилася для відбудування залізничної магістралі Львів-Чернівці⁷⁸.

Досить цікавою у цьому контексті є думка, висловлена у листі Шуленбурга до Берліна від 11 липня 1940 р. У ньому, зокрема, зазначалося: «Як відомо, радянський уряд виправдовує свої домагання тим, що на Буковині проживає українське населення. Оскільки це стосується лише північної частини території, то Радянський Союз, врешті-решт, задовільниться лише цією частиною. Я не можу позбутися відчуття, що натхненниками й авторами вимог щодо поступки Північної Буковини були українські кола у Кремлі». За твердженням Шуленбурга, Сталін у розмові висловив готовність зробити поступки на інших ділянках кордону з Німеччиною, водночас вважаючи неможливим піти на це у тих районах, де проживали українці. На думку посла, такий розвиток подій став можливим завдяки впливові молодого дипломата Павлова, якого Сталін назвав «нашим маленьким українцем». На наше переконання, згаданий Павлов не відіграв суттєвої ролі при вирішенні цього питання, як не відіграло її і «українське питання»⁷⁹. Можливе припущення, що основну причину цього слід шукати в тому значенні, яке надавало радянське керівництво бессарабському плацдарму та його забезпеченню комунікаціями.

Щодо причин територіальних змін у районі міста Герци та його

⁷⁷ Горьков Ю., *Вказ. праця*; Данилов В. *Вказ. праця*; *Готовил ли СССР превентивный удар?* (Gor'kov Ju. *Op. cit.*; Danilov V., *Op. cit.*; *Gotovil li SSSR preventivnyi udar?*).

⁷⁸ *Правда*, 1940, 4 июля. (*Pravda*, 1940, 4 iuliia).

⁷⁹ *СССР – Германия, 1939-1941*, Т. 2, С. 65. (*SSSR – Germaniia. 1939-1941*, Т. 2, С. 65).

околиць даних дуже мало. Якесь пояснення можна знайти у телеграмі 3-ї румунської армії до Генштабу від 29 червня 1940 р. В ній, зокрема, зазначалося: «Лейтенант, який був направлений полковником Атанасіу (командир тактичного угруповання лісового масиву Герца) для здійснення контакту з російськими елементами, повідомив про те, що росіяни заявили, що вони допустили помилку, дійшовши до Герци⁸⁰. Король Румунії Кароль II у своєму щоденнику зазначав, що будь-які спроби вирішити це питання не увінчалися успіхом, «як і сподівався, СРСР навіть не хоче говорити з приводу Герци»⁸¹. На жаль, в радянській історіографії (як і в історіографії країн колишнього СРСР) про ці події навіть не згадується. Стосовно гіпотези, що ці територіальні зміни відбулись завдяки помилці, то вона, на думку автора, не є переконливою. Більш переконливим виглядає припущення, яке було зроблено у шифрованій телеграмі Г. Давієску з Москви Міністерству закордонних справ Румунії від 5 липня 1940 р.: «Здається, що лінію Герци вимагають радянські військові для забезпечення [безпеки. – н. а.] залізниці з Новоселиці»⁸².

Отже, під час вирішення складних питань щодо державної приналежності Буковини, або певної її частини в період світових війн та післявоєнного врегулювання у першій половині ХХ століття, зацікавлені у цих землях сторони аргументували необхідність врегулювання територіальних суперечок на основі дотримання етнічного принципу. Саме тому під час переговорів дипломати, просуваючи інтереси власних країн, не завжди вдало, проте досить наполегливо зверталися до етнічної теми. Мабуть, варто тут згадати слова Сталіна при переданні Шуленбургу тексту радянсько-німецького комюніке про вступ Червоної Армії до Польщі восени 1939 р.: «Але не забудьте, що й давні римляни не вступали в бій голими, а прикривалися щитами. А сьогодні роль таких щитів, які захищають нас від громадської думки наших народів, грають майстерно складені політичні комюніке»⁸³. Можна констатувати, що при вирішенні цих складних територіальних проблем етнічний фактор не вважався головним, а відігравав лише роль своєрідного «щита» для захисту від громадської думки власних та інших народів. Першорядними вважалися геополітичний та геостратегічний фактори, особлива роль при цьому відводилась шляхам сполучення.

⁸⁰ Arhiva Ministerului Apărării Naționale a României, Fond. Microfilme, R. II, 1, 994, Cadr. 409; In S. Neagoe (ed.), *Bătălia pentru Bucovina*, Timișoara, Helicon, 1992, p. 158.

⁸¹ Cit. după: Gherman I., *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*. București: Ed. ALL, 1993, p. 84.

⁸² Arh. M.A.E., Fond 1920-1944/ U.R.S.S., Telegrama Moscova 1939-1940, Vol. 3, Fil. 12.

⁸³ Хильгер Г., *1939-й: свидетельства очевидца, Дипломатический ежегодник. 1989. М.: Междунар. отношения, 1990, С. 329. (Hilger H., 1939-y: svidetel'stva ochevidtса, Diplomaticheskii ezhegodnyk. 1989, M.: Mezhdunar. otnosheniia, 1990, S. 329).*

Православний рух на Закарпатті на поч. ХХ ст. (на матеріалах румунського походження)

Юрій Данилець / Iuri Danylets¹

The Orthodox movement in the early twentieth century Transcarpathia (based on materials of Romanian origin). *The article analyzes some documents and materials from periodicals identified by the author in Romanian institutions. Of particular interest is the content of the judicial decision of the Royal court against the Orthodox peasants, who left the Greek Catholic Church in the early twentieth century. The author cites the variety of facts that characterize the process, the judges, the Prosecutor, defense lawyers, witnesses and defendants. In the publication are listed for the first time the names of all lawyers who defended the Transcarpathian peasants during the trial. It was clarified the position of the main accused, Alexander Kabaljuk (hieromonk Alexander) and defined the circle of his closest associates. The analysis of documents gives reason to believe that often the charges against an individual peasant based on the testimony of one person (the vast majority of local officials, the shopkeeper, the foe) or the accused. A number of peasants at the trial recanted their testimony obtained during the investigation through methods of pressure and terror. A significant portion of the text of the adjudication is the analysis of printed literature, which is owned, read and distributed by the defendants. They include newspapers published in Czernowitz allowed by censorship, so their use does not could be considered illegal. Materials from periodicals show the multidirectional evaluation of the trial. However, it is possible to identify certain common trends in all the four studied newspapers. The editorship of the Orthodox movement newspapers considered difficult the financial situation of the peasantry, the dominance of the Jewish element, the Magyarization and the alienation from the people of part of the Greek Catholic clergy.*

Mișcarea ortodoxă în Transcarpatia la începutul secolului XX (pe baza materialelor de origine română). *În articol este analizată o parte a documentelor și materialelor din publicațiile periodice, găsite de autor în instituțiile românești. Un interes deosebit trezește conținutul hotărârii Curții regale împotriva țăranilor ortodocși, care au părăsit Biserica Greco-Catolică la începutul secolului XX. Autorul menționează o mare diversitate de date, care descriu cursul procesului, activitatea judecătorilor, procurorului, avocaților, martorilor și inculpaților. În articol sunt enumerate pentru prima dată numele tuturor avocaților, care i-au apărau pe țăranii din Transcarpatia în timpul procesului. A fost identificată poziția principalului acuzat – Alexandru Kabalyuk (ieromonahul Alexii) și a cercului celor mai apropiați colaboratori ai săi. Analiza documentelor ne oferă, de asemenea, motive să spunem că de multe ori învinuirea unui țăran se baza pe mărturia unei persoane (în majoritatea cazurilor, a unui funcționar local, crâșmar, a unei persoane rău intenționate) sau a acuzatului însăși).*

În timpul procesului o mare parte din țărani au refuzat să-și recunoască mărturiile, obținute în cursul anchetei, prin presiune și teroare. O mare parte a textului

¹ Iuri Danylets, PhD, lector, catedra Istoria Ucrainei, Universitatea Nationala din Ujgorod, jurijdanilec@rambler.ru

Данилець Юрій, кандидат історичних наук, PhD, доцент кафедри історії України, jurijdanilec@rambler.ru

hotărârii judecătorești reprezintă o analiză a literaturii tipărite, pe care o dețineau și o distribuiau inculpații. Printre ele ziarele, care erau editate în Cernăuți și erau permise de cenzură. Astfel, utilizarea lor nu putea fi considerată o infracțiune. Materialele din sursele periodice demonstrează o evaluare de vectori variați ai procesului. Totodată, se pot identifica tendințele generale în toate cele patru publicații cercetate. Redacțiile ziarelor considerau că motivul mișcării ortodoxe era situația materială grea a țărănimii, dominația elementului evreiesc, maghiarizarea și înstrăinarea de popor a unei părți a clerului greco-catolic etc.

Keywords: convicted, defendants, the Orthodox, Ruthenians, trial

Cuvinte cheie: condamnați, inculpați, ortodocși, ruteni, proces

На початку ХХ ст. на Закарпатті, що знаходилося у складі Австро-Угорщини, розпочався релігійний рух за повернення у православну церкву. Цей процес був викликаний цілим рядом причин. Серед них слід виділити наступні: політика денаціоналізації і мадяризації місцевого населення з боку угорської влади та вищого греко-католицького кліру, метою якої була повна асиміляція русинів і перетворення їх у вірних синів Свято-Стефанської корони; економічний тиск з боку греко-католицького духовенства та місцевих поміщиків; боротьба за збереження східного обряду і опозиція латинізації церкви². Перші спалахи православ'я в Північно-Східній Угорщині були помічені в 1900 р. у с. Бехерово Шаришської жупи (нині Бардіївський округ Словаччини). Вже наступного року у православ'я перейшла значна частина с. Іза на Мараморощині, а в 1906 р. відбулася державна реєстрація православної парафії в с. Великі Лучки Березької жупи (нині Мукачівський район Закарпатської області).

Угорська влада не дотримувалася законодавства, яке дозволяло зміну релігії: ці норми лише декларувалися. Офіційне листування вищого керівництва мукачівської греко-католицької єпархії з угорським урядовими очільниками різних рівнів засвідчує той факт, що духовна влада вбачала в поширенні православ'я порушення своїх матеріальних інтересів. З цією метою православ'ю надавалося політичного та проросійського забарвлення, бо лише у такому ракурсі цей рух можна було вважати антидержавним, тобто таким, який потребує жорстокого придушення.

Проти православних було організовано два судові процеси, що відбувалися в 1903-1904 та 1913-1914 рр. в м. Мараморош-Сигот (нині Sighetu Marmației), яке було центром Мараморошського комітату. Переслідування за віру викликали значний резонанс в світовій пресі, в тому числі і в румунській. Документи про судові процеси тих часів зберігаються в архівах

² Дет. див.: Данилець Ю., *Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст.*; Передмова В., *Фенича*, Ужгород: Карпати, 2009, С. 7-43; Його Ж., *Причини відродження православного руху на Закарпатті на початку ХХ століття*, *Персонал*, 2006, №10, С. 30-36; Його Ж., *Исторические предпосылки и причины православного движения на Закарпатье в начале ХХ века*, *Альманах современной науки и образования* [Текст]. №2: История, антропология, археология, этнография, краеведение, философия, теология, культурология, политология, юриспруденция и методика их преподавания, Тамбов: Грамота, 2007, С. 18-20.

різних країн світу: Австрії, Угорщині, Сербії, Україні, Румунії.

У даній публікації ми проаналізуємо джерела, що мають румунське походження. Серед них документи Національного архіву Мараморошського повіту в м. Бая-Маре, публікації в журналах та газетах «Cultura Creștină», «Unirea», «Cosînzeana», «Foaia Poporului».

У фондах Національного архіву Мараморошського повіту в м. Бая-Маре нами виявлено обвинувальний судовий вирок від 3 березня 1914 р. Даний документ є дуже важливим, адже протягом 100 років він залишався поза увагою дослідників. Підсумок судового процесу має обсяг 47 сторінок машинопису, складений на угорській мові та оформлений у вигляді брошури. На останній сторінці знаходиться мокра печатка Дебреценського королівського суду та підписи голови апеляційного суду Аурела Товта та судді королівського трибуналу Георгія Єнеї. Вирок складається з вступної частини, вироку та пояснення³.

У вступній частині, що починається словами: «Іменем Його Величності, Короля!», перераховано склад членів суду: Аурел Товт, голова апеляційного суду; судді королівського трибуналу Йозеф Уйфолуші та доктор Георгій Єнеї, секретар Шандор Мезев, прокурор, заступник королівського прокурора, доктор Андор Іллеш. Потім названо прізвища адвокатів та підсудних на чолі з Олександром Кабальюком⁴. Захисниками православних селян виступали: др. Артур Клайна, др. Йозеф Папп, др. Карой Шомло, др. Філіп Барна, др. Міклош Готтешман, др. Якоб Ліхтенберг, Янош Гоштюк, др. Вільгельм Імреді, др. Юлій Остерайхер, др. Йозеф Редеї, др. Золтан Ронаї, др. Лойош Баторі, др. Дьордь Яношка, др. Сілард (Коста) Хаджі, Захар Тодорович, др. Михайло Проданович та др. Янош Лаллошевич. Відкриті засідання суду проводилися в наступні дні: 29-31 грудня 1913 р., 2-5,10,12-13, 15-17, 20-24, 26-31 січня, 3-7, 9-14, 16-20, 23-26 лютого та 3 березня 1914 р.⁵

У другій частині – «Вирок», що має обсяг трохи більше 10 сторінок, подані короткі відомості про всіх підсудних. Вказано головні звинувачення та дії, котрі прокурор вважав злочинними. Щодо Кабальюка знаходимо наступні факти: «затриманий з 26 вересня 1913 р., 36 років, греко-католик, народжений у Ясіня, громадянин Угорщини, монах, неодружений, без майна, був солдатом 6 королівського артилерійського полку (1908-1912 рр.)»⁶. Його звинувачували у тому, що на території комітатів Берег, Угоча та Мараморош та в буковинській Сучаві поширював серед вірників греко-

³ Arhivele Naționale ale României, Baia Mare. Fond: Prefectura Jud. Maramures, Pachetul Inn. 1086, Nr. Actului 656, p. 6-29.

⁴ Олександр Кабальюк (преподобний Олексій Карпаторуський), канонізований УПЦ в 2001 р. Дет. див.: *Житіє преподобного Олексія Карпаторуського, сповідника*. Хуст, 2001, 32 С.; Данилець Ю., *Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника*. Чернівці: Місто, 2013, 168 С.; Разгулов В., Фролов К., *Апостол Карпатської Русі. Береговська районна типографія*, 2001, 92 С.; Рачук Г., *Путь к святости. Преподобный Алексий Карпаторусский*, М.: Успенско-Казанский монастырь, 2009, 448 С.

⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁶ *Ibidem*.

католицької церкви та русинів Угорщини брошуру «Слово православним християнам о календаре старом и новом», газети «Вера и церковь», «Русская правда», які містили молитви за чужих правителів та військо, завезені з Росії молитовники, церковні книги та ікони. У документі наведено висловлювання Кабалюка, котрі прокурор вважав злочинними та антидержавним. Серед них наступні: «греко-католицька віра зіпсована», «греко-католицькі священики тільки розважаються», «тільки російська віра праведна», «російська православна віра краща за угорську правовірну віру, священики в Угорщині нехтують вірою, а обряди не дотримують, справжнім руським потрібно перейти до справжньої руської віри», «греко-католицька віра не є добра, бо її очільник – Папа Римський, нам, руським, така віра потрібна, як російська, бо ми руські», «попи на свою кишеню живуть, молитися не вміють, тільки розважаються, танцюють»⁷.

Далі у документі викладено звинувачення проти 32 осіб, котрі в підсумку отримали різні строки. Аналіз змісту вироку свідчить про те, що частина селян була затримана та утримувалася у слідчому ізоляторі з листопада 1912 р. Наведемо кілька найбільш цікавих закидів підсудним. Житель с. Липча Степан Вакаров у розмовах з односельцями говорив: «треба перейти, потрібен новий священик, у Римі зіпсували віру, підкупили людей на унію», «зруйнована віра, попи зруйнували, попи випускають з меси, виринають з книги»⁸. Ілля Пірчак, секретар адвоката в Мукачеві говорив «територія до Білої Тиси належала руським і можливо їх і буде, важкий час буде поки не прийдуть руські», «у православній вірі треба втриматися, бо в такому разі територія Угорщини, населена русинами відійде до руського царя», «у цьому випадку з маєтків вроді графа Шенборна будете дешевше отримувати землю»⁹. Іван Рейті з Арданова заявляв, що «римським попам не треба вірити», «не вірте попу, бо він ще й у п'ятницю м'ясо їсть»¹⁰.

Згідно §172 і § 173 Карного кодексу, а також §§ 96 та 97-32 підсудних були засуджені:

Олександр Кабалюк – 4 роки 6 місяців ув'язнення та 1000 крон штрафу;
Юрій Воробчук – 1 рік 6 місяців ув'язнення, 150 крон штрафу;
мол. Дмитро Петровцій – 2 роки 6 місяців ув'язнення, 200 крон штрафу;

Олена Глушманюк – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
ст. Михайло Палканинець – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;
Микола Сабов – 3 роки ув'язнення, 400 крон штрафу;
Степан Кемінь – 2 роки ув'язнення, 200 крон штрафу;
Андрій Кемінь – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Петро Симулик – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Степан Вакаров – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;

⁷ *Ibidem*, р. 7.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, р. 8.

¹⁰ *Ibidem*, р. 9.

Іван Фейсак – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Ілля Пірчак – 2 роки 6 місяців ув'язнення, 300 крон штрафу;
Іван Газій – 10 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Дмитро Раяпинець – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Юрій Недзбайло – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Юрій Тришинець – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
мол. Василь Рубіш – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Іван Балог – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Росоха Михайло – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Юрій Чопик – 1 рік і 4 місяці ув'язнення, 200 крон штрафу;
Василь Куцина – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Федор Мускур – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Микола Думніцький – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Ілько Думніцький – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Василина Фіцай – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Юрій Ухаль – 10 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Дмитро Попович – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;
Кирило Прокоп – 1 рік, 8 місяців ув'язнення, 200 крон штрафу;
Марія Сочка (Біро) – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Микола Данко – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Андрій Броді – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Іван Рейті – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу¹¹.

Суд врахував термін, який засуджені пробули в ув'язненні під час слідства та звільнив внаслідок цього Івана Газія, Дмитра Раяпінця, Юрія Тришінця, мол. Василя Рубіша та Івана Балога¹². Від засуджених та свідків конфіскували величезну кількість літератури, ікон, інших речей, що фігурували як докази провини та зв'язків з Росією¹³. З інших підсудних звинувачення було знято, хоч вони і просиділи під слідством різні строки.

Найбільш об'ємною є третя частина вироку – «Пояснення», що займає більше 35 аркушів. На початку цього розділу проаналізовано етапи розвитку православного руху. Окремо наголошується, що він вперше з'явився у 1903 р. в селах Іза та Великі Лучки. Влада ініціювала процеси в Мараморощиготському та Берегівському королівських карних трибуналах, звинувативши селян у релігійних та антиконституційних заворушеннях¹⁴. У 1908 р. православний рух набув нових, більших форм. До нього проявили інтерес онуки Адольфа Добрянського – Олексій та роман Геровські. У вироку наголошувалося, що брати Геровські та граф Володимир Бобринський через Олександра Кабалюка намагалися відірвати частину угорської території на користь Росії. У другій частині «Пояснення» детально проаналізовано періодичні видання та брошури, поширення та зачитування яких суд

¹¹ *Ibidem*, р. 9.

¹² *Ibidem*, р. 10.

¹³ *Ibidem*, р. 10-11.

¹⁴ *Ibidem*, р. 12.

вважав злочинним. «Слово православним християнам о календаре старом и новом» – брошура, що поширилася поміж русинами на території Березького, Уточанського та Мараморощського комітатів в 1908-1912 рр. та виступала в першу чергу проти об'єднання календарів. Королівський трибунал виділив наступні тези брошури, що стосуються проступків відповідно § 172 п. 2 та § 173: «попи свої проступки добре знають, біда тільки в тому, що люблять гроші і за світську владу та заради грошей підуть на все», «є попи, які не йдуть проти церкви, але вони бояться, що мадяри їх розженуть», «і школу змадярюють, щоб діти тільки по угорськи вчилися і забували руську мову. Учителі, попи, єпископи підкуплені мадярськими грошами... не Богу, а мадярському уряду служать... допомагають... Християнську віру, Божу церкву, руську церкву знищувати»; «введення нового календаря тільки інструмент, яким мадяри стараються знищити руський народ»; «Вас роблять жebraками, тепер хочуть відлучити від віри, хочуть зробити католиками, щоб потім мадяризувати»¹⁵. В іншій брошурі – «Де шукати правду», авторства протоієрея Олексія Товта, згідно тексту вироку, писалося головним чином проти греко-католицької церкви та проти греко-католицьких священників. Разом з тим, автор прославляв російську православну церкву та Російську імперію. «Наступні цитати показують нападки на греко-католицьку віру та священників: «Триста років минуло як наших предків вороги силою, обманом та всякими інтригами відірвали від прадавньої віри та церкви ... істинного світла... Ісуса Христа. З цього самого часу наш народ, віра, церква піддаються образам з боку наших ворогів». «Ті хто повинен нас вчити і вести ще більше вганяють нас у тьму. Наші єпископи, священники кожного дня далі йдуть і хочуть повністю зробити нас папістами та латинами». Підсумки по названій праці – «без сумніву брошура містить у собі антидержавні заклики і тому, поширення між греко-католицькими угорськими русинами викликає заворушення проти греко-католицьких священників, віри, державних установ Угорщини»¹⁶.

У тексті вироку знаходимо характеристику брошури «Боротьба за православну віру в Угорщині». Королівський суд вважав її зміст таким, що порушує закон в частині § 172 п. 2. «Ця брошура містить наступні твердження і фрази: уніатські священники прийнявши унію, продали свою віру за гроші, а тих православних священників, які цього не робили, латиняни переслідували, кидали до в'язниці – голодом мучили; латиняни переслідували православ'я і православних священників, які не хотіли бути уніатськими і таким чином припинили існування православної релігії на Угорщині»¹⁷.

Від підсудних та свідків було вилучено сотні екземплярів газет «Русская правда» та «Вера и церковь». Обидва часописи видавалися в Чернівцях братами Геровськими та були дозволені в межах Австро-Угорщини. В ході

¹⁵ *Ibidem*, p. 14.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

кримінального провадження поліція вилучила 58 номерів «Русской правды» та 3 номери «Вера и церковь». Після ознайомлення, королівський трибунал визнав такими що мають дестабілізаційний вплив в Угорщині та Галичині наступні тези газет: «Мукачівський єпископ Юлій Фірцак пообіцяв угорцям, що за 40 років зітре з лиця землі руський народ в Угорщині», цей єпископ «затятий ворог і переслідувач православної віри»; «у тюрмах ... для злодіїв уже немає місця, бо ці місця зайняли руські селяни»; «Топчуть нашу руську землю брудними ногами різні противники руського народу»; «Уряд нагадує руському народу, що для нього у Австрії немає місця, немає дому». Суд давав наступну оцінку вищенаведеним вилученням: «Наслідки цих закликів та постійне поширення антидержавних ідей, служать формуванню віри і переконань, що русини мають не тільки національну спільність з Російською імперією, а й земля, на якій мешкають русини – руська земля, і що угорські русини не у своїй країні, а у Російській імперії можуть знайти захист та цінності»¹⁸.

Окремо у вирокі знаходимо інформацію про поширення серед селян молитовників, привезених з Росії. Їх зміст, на думку королівського суду, також підпадав під § 172 п. 2 Кримінального кодексу, бо містив молитви за російського царя, його родину та військо.

У третій частині «Пояснення» детально викладено вину кожного підсудного, на основі якої було прийнято вирок. Текст цієї частини готувався на основі свідчення самих підсудних, свідків, матеріалів слідства та інших доказів. Найбільше місця у цій частині відведено Олександрю Кабальюку (ієромонаху Олексію). Він зізнався, що в 1905 р. познайомився в мешканцями м. Чернівці Олексієм та Романом Геровськими. В 1906 р. на попереднє їх запрошення поїхав до Чернівців, а звідти в Київський монастир. Звідти привіз з собою книжки релігійного змісту. Через деякий час в Сучаві, а також на угорських святах, які відвідували русини, він розповсюджував книжки, агітував людей до вступу в православну церкву. Олександр Кабальюк вів активну діяльність на святах в населених пунктах Мараморошського, Березького та Уточанського комітатів, проживав в общинах і вів активну діяльність частково сам, а частково за допомогою цілого ряду осіб. За пропозицією Олексія Геровського він вступив в Яблочинський російський монастир та декількома місяцями по тому був висвячений в сан священника. З 1908 р. по 1912 р. Кабальюк постійно розповсюджував заборонену літературу, привезену з Росії – книжки «Молитви і літургії», ікони, «Слово до істинно віруючого», журнали «Вера і Церковь» і «Русская правда»¹⁹. У Маріяповч звертався до людей з такими заявами: «Що людина тільки в тій вірі може бути, яка знаходиться в Росії, а угорська русинська віра вже зіпсована, священники багато випускають під час літургії, не надають потрібної уваги, обманюють народ, оббирають його». Королівський суд визнав дії Олександра Кабальюка,

¹⁸ *Ibidem*, 16.

¹⁹ *Ibidem*, 17.

як порушення § 172 п. 2, а також § 173. Тобто він скоїв злочин проти греко-католицької церкви і проти греко-католицького священства, і також винний в антидержавній агітації.

Зупинимося далі на інформації про кількох засуджених, котрі після Кабальюка отримали найбільші строки ув'язнення. Серед них – Микола Сабов, котрий був засуджений на 3 роки ув'язнення²⁰. Він говорив наступні слова: «священики знущаються з народу, обманюють», «греко-католицька церква не добра, православна церква чистіша». За словами свідків, М. Сабов день за днем стояв в оточенні односельців та голосно читав російські газети²¹.

Дмитро Петровцій, солдат імператорського, королівського піхотного полку отримав 2 роки і 6 місяців ув'язнення. Його вина полягала в тому, що підтримував зв'язки з Олексієм Геровським, привозив від нього з Чернівців брошури та газети. «У 1908-1912 рр. Дмитро Петровцій зачитував газету «Вера и Церковь» перед жителями с. Осій». На зборах в будинку Дмитра Андрішко заявив, що «папа римський не є головою церкви, вірувати треба ту релігію, у якої головами є чотири російські патріархи». На зборах біля будинку Марії Сочка Біро говорив: «греко-католицька релігія не добра, її головою є папа римський, нам, русинам, потрібна така релігія як російська, священики тільки про те думають як наповнити шлунок та кишеньку, молитися не вміють, тільки танцюють і веселяться»²².

Житель Мукачева Ілля Пірчак (2 роки і 6 місяців ув'язнення), підтримував тісні зв'язки з Олексієм Геровським, Олександром Кабальюком та іншими активістами православного руху. Протягом 1910-1912 рр. в Мукачеві роздавав брошуру «Русская правда» жителям с. Великі Лучкі. Неодноразово висловлював перед селянами наступні слова: «Беріть ці газети, багато чого навчитеся прочитавши їх, ці газети російські, як і ви є росіянами»; «ця земля була російською, і можливо знову буде»; «російський священик не краде, як той що тут, русини будуть щасливими лише тоді, коли росіяни появляться в Карпатах»; «тому треба підтримувати російську грецьку релігію, бо з цим ми досягнемо, що території Угорщини, на яких живуть русини, буде власністю російського царя, а тоді з володіння графа Шенборна, будете отримувати частини дешевше»²³.

Щодо підсудних були також враховані полегшуючі та обтяжуючі обставини, що вплинули на строк ув'язнення. Було враховано несудимість більшості звинувачених, що вони діяли із-за релігійних переконань та збурюючих брошур.

Серед обтяжуючих обставин суд виділив наступні: підсудні знали, що за ними слідкують і діяли таємно; працювали на чужу державу та вели антиугорську агітацію; поширювали друковані видання у сусідніх селах і

²⁰ М. Сабов був заарештований і знаходився під першим судом у Мараморош-Сиготі в 1903-1904 рр., але був звільнений.

²¹ *Ibidem*, 20.

²² *Ibidem*, 19.

²³ *Ibidem*, 21.

т.д.²⁴.

Четверта частина «Пояснення» присвячена селянам, вину яких не було доведено у суді. Іноді затримання та звинувачення базувалося лише на словах свідків, які на суді або відмовлялися від попередніх свідчень або їх було спростовано. Наприклад, щодо Івана Поповича зазначалося, що він дійсно в 1912 р. на зборах у Дулові читав брошуру «Де треба шукати правду». Однак, через те, що на зборах були присутні лише троє селян, суд не вважав цю подію розповсюдженням. Звинувачена Анна Божук признала, що в 1910 р. розповсюджувала православну брошуру, привезену з Чернівці, але на головному засіданні відмовилася від свідчень. Іншими доказами суд не володів, а тому селянка була звільнена від звинувачень²⁵.

У п'ятій частині «Пояснення» подано окремі факти, що були наведені адвокатами. Адвокат др. Артур Клейн просив суд викликати і вислухати як свідків афонського ченця Денасія та братів Оексія та Романа Геровських, просив отримати і прочитати на засіданні документи з судового процесу 1906 р. про заборону зміни релігії та пред'явити документи, котрі забороняють відсилати поштою газети та брошури²⁶. Др. Карой Шомло пропонував для захисту дістати документи з хустського окружного суду (1912. В. 251), як доказ що між звинуваченим С. Вакаров і свідком А. Штефан були ворожі стосунки, що відбулося на свідченнях останнього. Др. Вілмош Імреді пропонував заслухати свідків, які б засвідчили, що звинувачений Іван Газій не вчив дітей російських пісень. Др. Філіп Барна просив дістати книги з молитвами з греко-католицької церкви з с. Нижній Бистрий, котрі також містили молитви за російського царя. Клопотав витребувати документи з хустського окружного архіву (1853/1910), для підтвердження того, що в с. Нижній Бистрий відкривали кримінальні справи за народні збори. Др. С. Хаджі просив прослухати свідків про те, що для греко-католицької церкви також привозять молитовні книги з Росії. Др. Золтан Ронаї просив заслухати свідків, котрі б довели насилля жандармів в с. Іза. Др. Йосиф Редєї клопотав заслухати свідків, для того щоб доказати, що люди в с. Іза вихід з греко-католицької релігії робили за правилами. Наведені клопотання з боку захисту, були відкинуті королівським судом, як такі, що не мали вплив на визначення важкості злочинів та потребували додаткового розслідування²⁷.

За судовим процесом в Мараморош-Сиготі активно слідкувала періодика. Це досить специфічний вид джерела, через свою суб'єктивність. Однак, разом з ним, вона заповнює прогалини, котрі виникають внаслідок вивчення архівних документів. Нами проаналізовано кілька публікацій з діаметрально протилежних видань, акцентуючи увагу на фактичних відомостях.

Часопис Румунської греко-католицької митрополії «Cultura Creștină»

²⁴ *Ibidem*, 25.

²⁵ *Ibidem*, 27.

²⁶ *Ibidem*, 28.

²⁷ *Ibidem*, 29.

в числі від 10 січня за 1914 р. повідомляв, що в кінці грудня в Мараморош-Сиготі розпочався процес проти православних. Головним винуватцем на процесі був Олександр Кабалюк, якого разом з 180 мараморошськими русинами звинуватили в агітації проти греко-католицької церкви і особливо проти цілісності австро-угорської монархії. Редакція наголошувала, що однією з серйозних причин православного руху була бідність населення, мадяризація вірників з боку вищого церковної ієрархії та частини греко-католицького духовенства²⁸.

Церковно-політичний часопис «Unirea» подав інформацію про початок судового процесу в Мараморош-Сиготі. Автор допису наголосив, що держава мобілізувала проти православних весь адміністративний апарат і судову владу та суворо переслідувала за прозелітизм. У статті знаходимо свідчення про причини та масштаби православного руху. За словами редакції, однією із причин цього явища стало масове зубожіння населення, викликане засиллям єврейського елементу²⁹.

7 лютого 1914 р. часопис опублікував дві статті, присвячені судовому процесу. Перший допис під назвою «Solidaritate pravoslavă rusască» повідомляв, що частина русинів перейшли у православ'я після повернення із заробітків в Америці та під впливом російських монастирів. Автор покладає частину відповідальності на змадяризоване греко-католицьке духовенство, що втратили зв'язок з бідним народом. Впевненість у підсудних вселяла значна кількість журналістів з Петербургу, Москви, з інших міст Російської імперії. Значну роль відіграв приїзд голови Галицько-руського товариства графа Володимира Бобринського. Даний процес показав зацікавленість Росії та солідарність до православного руху серед русинів³⁰. У другому дописі повідомлялося про хід процесу, виступ графа В. Бобринського, реакцію угорської преси на ці події³¹.

5 березня 1914 р. «Unirea» опублікувала відомості про вирок по судовому процесу³². Судовий процес тривав два місяці та три дні (29.12.1913 – 3.03.1914). Тридцять двоє підсудних були покарані, двадцять троє були звільнені з ув'язнення. Олександр Кабалюк за релігійну агітацію та виступи проти держави був покараний за 4 роки і 6 місяців позбавлення волі і 100 крон штрафу; Михайло Палканинець (мол.), Ілля Фірцак, Степан Кемінь, Дмитро Петровцій, Олена Глушманюк, Дмитро Попович на 2 роки і 2-6 місяців позбавлення волі; Георгій Воробчук, Кирило Прокоп, Федір Міскур на 1 рік і 6 місяців; інші на строки менше року³³.

Літературно-ілюстрований журнал «Cosînzeana», що видавався в Орештіє, слідкував за ходом другого Мараморош-Сиготський процесу. У

²⁸ *Un nou proces senzațional, Cultura Creștină*, 1914, 10 ianuarie, p. 27-28.

²⁹ *Un proces monstru, Unirea: foaie bisericească-politică*, 1914, 1 ianuarie, p. 1-2.

³⁰ *Solidaritate pravoslavă rusască, Unirea: foaie bisericească-politică*, 1914, 7 februarie, p. 1.

³¹ *Procesul Rutenilor, Unirea: foaie bisericească-politică*, 1914, 7 februarie, p. 2.

³² *Procesul rutenilor, Unirea: foaie bisericească-politică*, 1914, 8 Martie, p. 2.

³³ *Procesul rutenilor, Unirea: foaie bisericească-politică*, 1914, 8 Martie, p. 2.

номері від 8 березня 1914 р. редакція повідомляла про вихід у світ книги угорського публіциста Віктора Араді «Procesa Rutenilor» (Русинський процес)³⁴. Праця була написана на основі документів та власних спостережень під час суду. Журналіст підготував цілий цикл критичних статей в угорській періодиці, котрі викликали неабиякий резонанс.

Часопис «Foaia Poporului» на початку січня 1914 р. розмістив невеликий допис під назвою «Marele proces al Rutenilor». «Головним фігурантом є Олександр Кабальук, лісовий робітник, а згодом чернець Олексій». Видання окреслює географію православного руху – комітати Берег, Угоча, Мараморош, вказує, що православні отримували з Росії газети та книжки. За словами свідків, як зазначає автор статті, селяни змінювали свою церковну приналежність з релігійних мотивів. Натомість прокурор стверджував, що обвинувачені діяли на російські гроші, з метою підготувати внутрішній переворот в імперії³⁵.

Таким чином, документи Національного архіву Мараморошського повіту в м. Бая-Маре та матеріали періодики розкривають невідомі сторінки історії православ'я на Закарпатті. Архівні джерела повідомляють про причини православного руху, його поширення на території краю та методи, до яких вдалися угорські органи влади. Наведені у публікації факти свідчать про те, що релігійна діяльність селян, спрямована на зміну церковної приналежності, була трактована судом як діяльність на користь сусідньої держави. Слід визнати, що російські громадсько-політичні діячі активно сприяли православному рухові. Однак, не слід перебільшувати їх роль та політичну складову у селянському русі селян у стару віру.

³⁴ *O carte de actualitate, Cosînzeana*, 1914, 8 Martie, p. 139.

³⁵ *Marele proces al Rutenilor, Foaia Poporului*, 1914, 4 Ianuarie, C. 13.

Возз'єднавчі процеси українців Мараморощини у контексті возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР 1944-1945 років

Василь Міщанин / Vasyl Mishchanyn¹

Reunion processes of Ukrainians of Maramoroshcyna in the context of reunification of Transcarpathia with Ukraine of 1944-1945 years. *The article deals with the reunification of the Transcarpathian Ukraine with the Ukrainian SSR in 1944-1945. The author presents current views of Ukrainian and Russian historians on the events and processes that took place in Transcarpathia in the study period. It is noted that at this time eternal aspiration of Ukrainians in Transcarpathia aimed at reuniting of the region with Ukraine coincided with the imperial ambitions of the Soviet Union to strengthen its geopolitical influence in Central and Eastern Europe. Against this background, based on archival documents of the State Archives of Transcarpathian region (c. Uzhgorod) and the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine (c. Kyiv) and analysis of legislative acts of the People's Council of Transcarpathian Ukraine, the author traces the reunion processes held in Maromarosh-Syhitskiy district. It is claimed that among the Ukrainians of Maramoroshchyna were attempts, initiated mainly by local Communists to become one of the administrative districts of Transcarpathian Ukraine. However, the question of individual territories and borders of Transcarpathian Ukraine finally resolved in Moscow.*

Procesul de reuniune a ucrainenilor din Maramureş în contextul reunificării Transcarpatiei cu Ucraina în anii 1944-1945. *În acest articol este vorba despre reunificarea (unirea) Ucrainei Subcarpatice cu RSS Ucraina între anii 1944-1945. Autorul prezintă opiniile actuale ale istoricilor ucraineni și ruși cu privire la evenimentele și procesele care au avut loc în Transcarpatia, în perioada studiată. Se remarcă faptul că, în acea perioadă aspirațiile ucrainenilor din Transcarpatia, Ucraina care vizează reunificarea regiunii cu Ucraina au coincis cu ambițiile imperiale ale Uniunii Sovietice în vederea consolidării influenței geopolitice a acesteia în Europa Centrală și de Est.*

În acest context, pe baza unor documente de arhivă ale Arhivelor Statului din regiunea Transcarpatia (or. Ujgorod) și Arhivelele Centrale de Stat al organizațiilor publice din Ucraina (or. Kiev) și a actelor legislative ale Consiliului Popular al Ucrainei Subcarpatice, autorul analizează procesele de reunificare care au avut loc în Maramureş. Se arată că printre ucrainenii din Maramureş au fost încercări inițiate în principal de către comuniștii locali pentru ca acesta să devină regiune administrativă a Ucrainei Subcarpatice. Cu toate acestea, problema unor teritorii autonome și cea a frontierelor Ucrainei Subcarpatice era hotărâtă de Moscova.

Keywords: Reunion, the People's Council of Transcarpathian Ukraine, Maramorosh-Syhot, Romania, the Soviet Union, Czechoslovakia, Transcarpathian Ukraine

Cuvinte cheie: unire (reunificare), Consiliul Popular al Ucrainei Subcarpatice,

¹ Vasyl Mishchanyn, PhD, Associate Professor of History of Ukraine of Uzhgorod National University (Ukraine), E-mail: mistschanyn@mail.ru

Василь Міщанин, PhD, доцент кафедри історії України Ужгородського національного університету (Україна), E-mail: mistschanyn@mail.ru

Maramureș, Sighet, Ucraina Subcarpatică, România, Uniunea Sovietică, Cehoslovacia

Восени 1944 р. Закарпаття було визволено від німецько-угорських загарбників. Відповідно до радянсько-чехословацького Договору про дружбу, взаємну допомогу та післявоєнне співробітництво між ЧСР і СРСР від 12 грудня 1943 р. вже тоді обумовлювались кордони повоєнної Чехословаччини. Вони мали бути зафіксовані в тих межах, у яких перебували станом на 1 січня 1938 р. Та ще згодом, на початку 1944 р., в планах керівництва Радянського Союзу було, «щоб СРСР вийшов із нинішньої війни з вигідними стратегічними кордонами. В основу цих кордонів мають бути кордони СРСР 1941... При будь яких умовах (навіть у випадках модифікації кордонів з Польщею чи Румунією) має бути забезпечено спільний кордон СРСР з Чехословаччиною»². Стосовно Чехословаччини тут також зазначалося, що вона має «в зв'язку з недавнім підписанням радянсько-чехословацького пакту взаємодопомоги на 20 років здатна бути важливим провідником нашого впливу в Центральній та Південно-Східній Європі»³.

За словами дослідників: «В період війни Закарпаття стає предметом складних зовнішньополітичних комбінацій чехословацького президента в еміграції Е. Бенеша в його центрально- і східноєвропейській політиці і зокрема в зміцненні союзних відносин між ЧСР і СРСР. Аналіз взаємовідносин між ЧСР і СРСР цього періоду свідчить про те, що ні уряд Чехословаччини, який знаходився в еміграції, ні уряд СРСР. Не мали чіткої уяви відносно долі Закарпаття; їх позиції мінялись в залежності від розвитку подій на фронтах Другої світової війни»⁴. Цю думку підтверджує і російська дослідниця Валентина Мар'їна⁵, яка дослідженню цього питання присвятила цілу монографію.

Новим етапом у розвитку чехословацько-радянських відносин І. Гранчак та І. Поп виділяють 1944-першу половину 1945 р. Зокрема, у травні 1944 р. у Лондоні було підписано угоду між Чехословаччиною і Радянським Союзом про майбутні взаємини сторін на визволеній території Чехословаччини⁶. Нею передбачалось, що повноваження радянське командування матиме тільки «в зонах ведення військових операцій, на

² Zapyska rukovodytelia Komysyy Narodnoho Komysaryata ynostrannykh del (NKYD) SSSR po vozmeshcheniyu ushcherba, nanesennoho Sovetskomyu Soiuzu hytlerovskoi Hermaneyi y ee soiuznykamy, Y.M. Maiskoho, *Narodnomu komysaru ynostrannykh del V. M. Molotovu po voprosam budushcheho myra y poslevoennoho ustroystva, Sovetskyi faktor v Vostochnoi Evrope. 1944-1953 hh. T. I. 1944-1948 hh.*, Otv. redaktor T. V. Volokytna, Moskva: ROSSPEN, 1999, S. 23-24.

³ *Ibidem*, S. 30.

⁴ Hranchak I. M., Pop I. I., *Zakarpattia v chekhoslovatsko-radianskykh vidnosynakh periodu Druhoi svitovoi viiny, Carpatica-Karpatyka*, Vyp. 2., *Aktualni pytannia istorii, istoriohrafii i kultury krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy*, Uzhhorod, 1993, S. 228.

⁵ Mar'ina V. V., *Zakarpatskaia Ukrainy (Podkarpatskaia Rus) v polytyke Benesha y Stalyna. 1939-1945 hh. Dokumentalny ocherk*, Moskva: Novyi khronohraf, 2003, 304 S.

⁶ Hranchak I. M., Pop I. I., *Zakarpattia v chekhoslovatsko-radianskykh vidnosynakh periodu Druhoi svitovoi viiny, Carpatica-Karpatyka*, Vyp. 2, *Aktualni pytannia istorii, istoriohrafii i kultury krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy*, Uzhhorod, 1993, S. 230.

час необхідний для здійснення операцій», а на решті території вся повнота влади належатиме чехословацькому урядовому уповноваженому, головним завданням якого буде «створити і керувати за чехословацькими законами адміністрацією..., відновити чехословацькі військові сили»⁷ та співпраця з радянським головнокомандувачем.

Проте восени 1944 р., коли Закарпаття вже було визволено, створені нові органи влади, почався новий період чехословацько-радянських переговорів про долю краю. Хід подій показував, що СРСР почав в односторонньому порядку відходити від деяких принципових попередніх домовленостей.

Дослідниця цієї проблеми М. Россовська з цього приводу писала: «У листопаді 1944 р. із вступом радянської армії на територію Чехословаччини, в її східну частину, Підкарпатську Русь (Закарпатську Україну) СРСР порушує відразу одну угоду і два договори: від 18 липня 1940 р., договір від 12 грудня 1943 р., що фіксували визнання кордонів Чехословаччини на 1 січня 1938 р., та договору від 8 травня 1944 р., який передбачав поступову передачу визначеної території Чехословаччини її адміністрації»⁸.

Керівництво СРСР почало здійснювати активну політику спрямовану на посилення свого впливу в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Оволодіння Закарпаттям напряду відкривало шлях посиленню впливу Радянського Союзу в цьому регіоні. На думку дослідників: «Для досягнення цієї важливої стратегічної мети уряд СРСР, особисто Й. Сталін дуже влучно використав розгортання антифашистської, національно-визвольної боротьби трудящих Закарпаття, яке було звільнене з-під фашистського гніту в кінці жовтня 1944 р., і значна частина населення якого бажала приєднатися до СРСР і в його складі до УРСР»⁹.

Наприкінці жовтня 1944 р. на Закарпатті паралельно проходили два кардинально різні процеси щодо майбутнього краю: формування і діяльність нових органів влади в особі Народних Комітетів і рух за возз'єднання з Україною та відродження нової адміністрації уряду Чехословаччини відповідно до угод, укладених з СРСР, адже Закарпаття юридично було складовою частиною нової Чехословаччини¹⁰.

28 жовтня 1944 р. на Закарпаття прибув уповноважений уряду

⁷ 1944 r., 8 travnia. Uhoda pro vidnosyny mizh radianskym Holovnokomanduvachem i chekhoslovatskoiu administratsiieiu pislia vstupu radianskykh viisk na terytoriiu Chekhoslovachchyny, Vozziednannia: Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv ta materialiv (traven 1944-sichen 1946 rr.), Druhe vydannia, Uzhhorod: Zakarpattia, 2000, S. 26-27.

⁸ Rossovska M. I., Y Stalin, E Benesh i Zakarpattia voseny 1944 r., Carpatica-Karpatyka, Vyp. 2. Aktualni pytannia istorii, istoriohrafii i kultury krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy, Uzhhorod, 1993, S. 211-212.

⁹ Hbranchak I. M., Pop I. I., Zakarpattia v chekhoslovatsko-radianskykh vidnosynakh periodu Druhoi svitovoi viiny, Carpatica-Karpatyka, Vyp. 2, Aktualni pytannia istorii, istoriohrafii i kultury krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy, Uzhhorod, 1993, S. 231.

¹⁰ Hbranchak I. M., Prykhodko V. P., Zakarpatska Ukraina v radiansko-chekhoslovatskykh vidnosynakh kintsia 1944-cherven 1945 rr., Narysy istorii Zakarpattia, T. II (1918-1945), Uzhhorod, 1995, S. 606-607.

Чехословаччини Ф. Немец. В «Оголошенні правительственного делегата про тимчасове ведення справ на визволеній території Чехословацької республіки» йшлося: «на визволеній території республіки заряджується уряд для справи визволеної території на чолі з правительственным делегатом. До компетенції цього уряду спадає ведення внутрішньо-державних справ в усіх її галузях, на час, поки осідок влади не буде установлений на території Чехословацької республіки»¹¹.

Головними своїми завданнями, виходячи з угоди від 8 травня 1944 р., він бачив: здійснення внутрішньої політики посередництвом Народних Рад, окружних та місцевих; «установлення» війська та співпраця з радянським військовим командуванням; встановлення правопорядку та очищення нової влади від «ворожих елементів народу й держави». Тут же відзначалося: «Особливо будуть оголошені розпорядження щодо створення и zorganizованя війська, забезпечення харчу, зайняття та здоровля населення, далі забезпечення в інтересі ненарушення виробництва, обнови й організації довозу, розпорядження оглядно чехословацької валюти, як рівнож й інші потрібні розпорядження в публічному інтересі»¹².

Що ж стосувалося взаємин між чехословацькою адміністрацією і радянським військовим командуванням, то тут вказувалося «найвище право й відповідальність у всіх ділах, що відносяться до ведення війни належить командантові радянських військ»¹³.

Цим правом радянське командування скористалося у повній мірі, передавши у відання Ф. Немеца лише південно-східну частину краю – Рахівський, Тячівський, Хустський, Волівський, Севлюшський округи з центром у Хусті. Решту території було оголошено прифронтовою територією, де управління здійснювали радянське командування з участю Народних Комітетів. Ось як описує ситуацію, яка склалася В. Марьїна: «По домовленості між Петровим і Немецем представники чехословацької адміністрації на мали права без дозволу радянських військових пересікати демаркаційну лінію і перебувати в зоні оперативних дій Червоної Армії. Але з просуванням її військових частин на захід ця лінія залишалася попередньою, як і територія на якій Немец намагався встановити владу чехословацького уряду. Крім адміністрації урядового делегата в зоні на схід від демаркаційної лінії діяли радянські військові комендатури, які, безумовно, підпорядковувались військовому командуванню і виконували його накази... Таким чином, територія, немовби підпорядкована Немецу, насправді виявилася «зоною двовладдя», що призводило до великої кількості

¹¹ *Oholoshennia uriadovoho delehata Chekhoslovatskoi Respubliki Nemets Frantisheka v m. Khusti pro tymchasove keruvannia na vyzvolenii terytorii Chekhoslovatskoi Respubliki (28.10.1944-16.11.1944), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO), F. R-14: Prezydiia Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy, Op. 1, Spr. 4, Ark 1.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

непорозумінь і конфліктів»¹⁴.

26 листопада 1944 р. в Мукачеві відбувся Перший з'їзд народних комітетів Закарпатської України. У прийнятій на з'їзді резолюції йшлося: «Спираючись на непохитну волю всього народу, висловлену в петиціях і постановах робітників, селян, інтелігенції і духівництва всіх міст і сіл Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною Перший з'їзд Народних комітетів всієї Закарпатської України постановляє:

1. Возз'єднати Закарпатську Україну з своєю великою матір'ю Радянською Україною і вийти зі складу Чехословаччини.

2. Просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки і Верховну Раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік включити Закарпатську Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

3. Обрати Народну Раду Закарпатської України як єдину центральну владу, діючу з волі народу на території Закарпатської України.

4. Уповноважити і зобов'язали Народну Раду Закарпатської України здійснити рішення з'їзду про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною»¹⁵.

У таких умовах робота чехословацької адміністрації була неможливою. Ф. Немец 8 грудня 1944 р. виїхав у Москву, а генерал А. Гасал перемістив свій штаб у Східну Словаччину»¹⁶.

Відкликанню урядової делегації в Москву передувало звернення президії НРЗУ до президента Чехословацької республіки Едуарда Бенеша в Лондон від 5 грудня 1944 р. У ньому керівництво НРЗУ посилаючись на «Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною і вихід Закарпатської України зі складу Чехословацької Республіки» та втілюючи рішення з'їзду і враховуючи те, що «Народні комітети сіл, міст і округів... включилися в активну працю по наданню всемірної допомоги своїй великій визволительці – героїчній Червоній Армії – в її історичній місії цілковитого розгрому німецько-мадярських окупантів і очищення від них земель дружніх нам сусідніх слов'янських народів – словаків і чехів, які входять до складу двоєдиної Чехословацької Республіки»¹⁷ вимагала дати

¹⁴ Mar'ina V. V., *Zakarpatskaia Ukraina (Podkarpatskaia Rus) v polytyke Benesha y Stalyna. 1939-1945 hh. Dokumentalniy ocherk*, Moskva: Novyi khronohraf, 2003, S. 59-60.

¹⁵ *Manifest I zizdu Narodnykh Komitetiv Zakarpatskoi Ukrainy pro vozziednannia Zakarpatskoi Ukrainy z Radianskoiu Ukrainoiu (plakat) (26.11.1944)*, Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-14, Op. 1, Spr. 11, Ark. 1.

¹⁶ Hbranchak I. M., Prykhodko V. P., *Zakarpatska Ukraina v radiansko-chekhoslovatskykh vidnosynakh kintsia 1944 – cherven 1945 rr., Narysy istorii Zakarpattia. T.II (1918-1945)*, Uzhhorod, 1995, S. 607-608.

¹⁷ *Lyst chleniv NRZU prezydentu Chekhoslovatskoi Respubliki Edvardu Beneshu v m. London z propozytsiiei vidklykaty iz Zakarpatskoi Ukrainy Chekhoslovatsku uriadovu delehatsiiu u zviazku z pryiniattiam delehatamy I zizdu Narodnykh komitetiv Manifestu pro vozziednannia Zakarpatskoi Ukrainy z Radianskoiu Ukrainoiu i vykhodom Zakarpatskoi Ukrainy zi skladu Chekhoslovatskoi*

вказівку негайно залишити територію Закарпатської України урядовою делегацією Чехословацької Республіки на чолі з Ф. Немецом.

Таким чином, місія урядової делегації Чехословацької Республіки на чолі з Ф. Немецом, не маючи серйозних важелів впливу, а також можливості протистояти діям командування Червоної армії, діяльності Народних комітетів, більшість в яких поступово відвойовували представники КПЗУ, а також настроям місцевого населення спрямованих на возз'єднання з Україною, була провалена.

Вирішення питання про подальшу долю Закарпаття мало вирішуватися шляхом тривалих переговорів між СРСР і ЧСР. На міждержавному рівні питання про Закарпаття обговорювалося в з 17 по 31 березня 1945 р., коли делегація на чолі з президентом Е. Бенешем проїздом із Лондона на Батьківщину прибула в Москву. В ході цього візиту було сформовано новий чехословацький уряд, розроблена і прийнята програма його дій. Ще 10 березня 1945 р. К. Готвальд направив в ЦК ВКП(б) та НКІС проект урядової програми про майбутнє облаштування Чехословаччини. 19 березня 1945 р. свої зауваження, у вигляді окремого документу, до неї висловив завідувач Європейським відділом НКІД В. Зорін. Із ними ознайомився Г. Дімітров, маються також редакційні правки В. Молотова: пункт 2 «Закарпатська Україна – негайна передача і приєднання до УРСР» і пункт 3 «Дві держави (чехи + словаки)»¹⁸.

21 березня 1945 р. питання про Закарпаття розглядалося на спеціальному засіданні з радянськими дипломатами з участю В. Молотова. В чехословацької делегації вирішення питання стосовно Закарпаття не було чіткої позиції: Е. Бенеш спробував перенести розгляд питання про Закарпаття за допомогою мирної конференції і скликання Національних зборів, а К. Готвальд наполягав на негайному його обговоренні.

«Вислухавши точку зору Е. Бенеша і Я. Масарика, глава радянського дипломатичного відомства нагадав їм їх власні заяви, зроблені в 1941-1943 рр. В. Молотов наполягав на швидкому вирішенні цього питання шляхом переговорів між СРСР і Чехословаччиною. На березневих переговорах 1945 р. президент Е. Бенеш, побоюючись радянського керівництва, особливо гніву «вождя народів світу» Й. Сталіна, повністю капітулював перед ним. Він дав згоду на розгляд питання про Закарпатську Україну на двохсторонніх переговорах»¹⁹ – описують хід цих переговорів І. Гранчак та В. Приходько.

Після 10-денних переговорів у Москві було укладено договір між СРСР

Respubliky (05.12.1944), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-14, Op. 1, Spr. 13, na 2 Ark. 1-2.

¹⁸ *Zamechaniya zaveduiushcheho IV Evropeiskym otdelom (EO) NKYD SSSR V.A. Zoryna po projektu prohrammy pravytelstva Natsionalnogo Fronta Chekhov y Slovakov, razrabotannomu Zahranychnym rukovodstvom KPCh, Sovetskyi faktor v Vostochnoi Evrope. 1944-1953 hh. T. I. 1944-1948 hh., Otv. redaktor T. V. Volokytyna, Moskva: ROSSPEN, 1999, S. 177.*

¹⁹ Hranchak I. M., Prykhodko V. P., *Zakarpatska Ukraina v radiansko-chechoslovatskykh vidnosynakh kintsia 1944-cherven 1945 rr., Narysy istorii Zakarpattia.* T. II (1918-1945), Uzhhorod, 1995, S. 609-610.

та Чехословаччиною про включення Закарпатської України до складу УРСР. Напередодні підписання відбулася зустріч Й. Сталіна з прем'єр-міністром Чехословаччини З. Фірлінгером та заступником міністра іноземних справ В. Клементісом. При розмові були присутні В. Молотов та В. Зорін. Й. Сталін, розуміючи, що чехословакам вже нікуди відступати, спитав З. Фірлінгера, чи зручно зараз Чехословацькому урядові підписувати Договір: «Ми не торопимо вас. Як ви вважаєте зручним, так і поступайте в даному випадку»²⁰. Фірлінгер відповів, що наступив зручний момент для підписання договору, а тому чехословацький уряд сам вніс пропозицію про його підписання. В наступній бесіді ще остаточно узгодилися деякі статті до протоколу договору.

Політолог Ужгородського національного університету М. Токар пише, що Закарпаття стало завершальною фазою геополітичної експансії (з територіальними придбаннями) Радянського Союзу на західному напрямку: «Події, пов'язані з початком та завершенням Другої світової війни, мали значний вплив на геополітичні та національно-політичні стратегії багатьох країн Європи. Особливе місце в даній проекції займав Радянський Союз (СРСР). На фоні західноукраїнської експансії радянської політичної системи важливим для офіційної Москви було використання вдалого моменту з мінімальним ризиком непорозуміння з сусідніми державами найближчого західного регіону – Польщею, Чехословаччиною, Румунією. Виходячи з цього, усі територіальні «придбання» СРСР на західноукраїнському векторі у той час розглядалися крізь призму реальних можливостей захистити свої території. Конкретно йшлося про Румунію стосовно Північної Буковини, Польщу стосовно Східної Галичини, Чехословаччину стосовно Закарпаття. І хоча цей процес хронологічно був розірваний подіями Другої світової війни кінцева мета залишалася лише питанням часу. ... Відтак, і Закарпаття стало тим регіоном, яке могло стати базою для подальшого поширення політики радянзації у всіх її проявах на західному напрямку»²¹.

Чехословацько-радянський договір про Закарпатську Україну був підписаний у Москві 29 червня 1945 р. Від СРСР його підписав В. Молотов, від Чехословацької Республіки – З. Фірлінгер і В. Клементіс. Про важливість цього документу для СРСР може свідчити присутність Й. Сталіна на церемонії підписання договору. Проте обидва уряди продемонстрували зневагу і до УРСР, і до самої Закарпатської України, не запросивши їхніх представників ні на переговори, ні на церемонію підписання договору.

У першій же статті Договору, зазначалось: «Закарпатська Україна (що носить, згідно з Чехословацькою Конституцією, назву Підкарпатська Русь), яка на підставі Договору від 10 вересня 1919 р., укладеного в Сен-Жермені

²⁰ *Zapys besedy Y. V. Stalina s premer-mynystrom Chekhoslovakyi Z. Fyrlinherom y zamestytelem mynystra ynostrannykh del V. Klementysom po voprosam o Zakarpatskoi Ukrainy, Teshynskoi oblasti y trofeinom ymushchestve, Sovetskyi faktor v Vostochnoi Evrope...*, S. 206.

²¹ Токар М. Іу., *Vidholosky radianizatsii zakhidnoukrainskoho rehionu: zavershalna faza – Zakarpattia, Yuun 1940-ho. Bessarabyia y Severnaia Bukovyna v sostave SSSR: Materyali mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy*, М.: yzdatel Stepanenko, 2010, S. 256-257.

ан Ле, увійшла як автономна одиниця в межі Чехословацької Республіки, воз'єднується в згоді з бажанням, виявленим населенням Закарпатської України, і на підставі дружньої угоди обох Високих Договірних Сторін з своєю споконвічною батьківщиною – Україною і включається до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»²². В договорі обумовлювалися кордони між СРСР і ЧСР. Вони «із внесеними змінами» пролягли по лінії кордону між Словаччиною і Закарпатською Україною на 29 вересня 1938 р.

У протоколі до Договору вказувалося, що уточнення кордонів на місцевості мало здійснюватися Демаркаційною Комісією, а до 1 січня 1946 р. мало бути вирішене питання оптацій населення²³.

Проте із приєднанням Закарпаття до Української РСР проблема етнічних українців не була цілковито вирішеною. Із розмежуванням кордонів значна частина українських етнічних земель відійшла до Чехословаччини. На думку дослідників: «Неприєднання Пряшівщини – цієї найзахіднішої гілки української етнічної території – в 1945 році було умотивоване політичними виглядами по відношенню до Чехії, з якою як новим сателітом СРСР, треба було Москві мати дружні взаємини, так у відношенні і до словаків, які у 1945-1946 рр. мали нестерпну ненависть до «поневолювачів» чехів, горіли неприязню до ЧСР, просуваючи навіть ідею бути складовою частиною Советського Союзу (!!), аби лише не Чехії. Щоб не дражнити амбіцій словаків, Москва лишила при автономній Словаччині в межах ЧСР українську Пряшівщину, не висуваючи тоді навіть цієї проблеми»²⁴.

Нагадаємо, що 1 березні 1945 р. була утворена Українська Народна Рада Пряшівщини, яка звернулася до голови Ради міністрів УРСР, маючи на меті приєднати чотири райони Словаччини – Стропків, Бардієв, Гуменне та Межиляборці – до України. Рішення пряшівських українців дуло навіть опубліковано в газеті «Пряшівщина» 18 березня 1945 р. Але Київ не відповів на ці звернення.

На думку В.Макарчука: «Пояснення, яке пропонують сучасні автори читачам, зовні просте: українські інтереси для Сталіна були лише ширмою, за якою він прятав імперські устремління Росії; крім того, для комуністичної Москви важливим завданням бачилось завдання створення світової системи соціалізму, заради якої легко можна було пожертвувати українськими інтересами»²⁵.

Подібна ситуація склалася й із українцями Мараморощини. Ще 22 жовтня 1944 р. окружний Народний Комітет у Рахові прийняв «Меморандум

²² 1945 r., chervnia 29. Dohovir mizh Soiuzom radianskykh Sotsialistychnykh Respublik i Chekhoslovatskoiu Respublikoiu pro Zakarpatsku Ukrainu, Vozziednannia..., S. 200.

²³ *Ibidem*, S. 201.

²⁴ Serhiichuk V., *Etnichni mezhi i derzhavnyi kordon Ukrainy*, Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2008, S. 334-335.

²⁵ Makarchuk V. S., *Hosudarstvenno-territoryalniy status zapadno-ukraynskykh zemel v peryod Vtoroi myrovoi voyny: Ystoryko-pravovoe yssledovanye*, M., 2010, S. 418.

до правительства Чехословацької республіки». В ньому зокрема йшлося: «Населення Рахівського округу та заступники другої частини Мараморощини з долини Борші спонтанно та одногосно просять і домагаються у влади чехословацької республіки, щоб ціла Мараморощина із Сиготом, його столицею та цілою долиною Борші була прилучена до Карпатської України в рамках Чехословацької республіки»²⁶. Подібні возз'єднавчі стремління були і в українського населення Мараморош-Сігетського округу. 27 січня 1945 р. у Мараморош-Сігеті відбулися збори єдиного народного демократичного фронту які прийняли рішення возз'єднатися із Закарпатською і Радянською Україною. Вже 4 лютого 1945 р. в Мараморош-Сігеті відбувся І з'їзд народних комітетів округу на якому було схвалено спеціальну петицію про возз'єднання з Радянською Україною. Додатково цю петицію було підкріплено 46-ма петиціями з українських сіл Мараморощини із майже 40 тисячами підписів. «Слід додати й те, що українці Мараморощини поставили свої підписи і рід Маніфестом, який прийняв Перший з'їзд народних комітетів Закарпаття 26 листопада 1944 року в Мукачеві і яким висловлювалася воля про возз'єднання з Радянською Україною. – Пише український історик В.Сергійчук. – На цьому, до-речі делегація Мараморощини просила приєднати цю територію до Закарпатської України»²⁷.

Про наміри возз'єднатися у складі Закарпатської України із УРСР на заявив на з'їзді профспілок, який відбувся 21 січня 1945 р. в Мукачеві, представник Мараморош-Сиготщини доктор І. Одовичук. Ось як про це пише Пронін: «Велике враження справила на делегатів заява І. Одовичука про те, що їх округ вже дав Червоній армії 1600 добровольців – кращих синів округу... Цей оратор розповів, про те, що народ Мараморощини бореться за встановлення народної влади в окрузі. «Той хто був раз орлом не може бути черваком, – Заявив Одовичук під бурхливі аплодисменти всього залу. – Червона армія нас звільнила і цю свободу ми нікому не віддамо. Якщо Тиса є перешкодою нашому возз'єднанню із Закарпатською і Радянською Україною, ми вип'ємо воду цієї ріки. 30.000 українців Мараморощини завжди жили з народом Закарпатської України, зараз ми за вашим прикладом ведемо боротьбу за возз'єднання з нашою спільною великою батьківщиною – Радянською Україною»²⁸.

17 лютого 1945 р. Окружний Народний Комітет Мараморош-Сигітської округи звернувся до голови НРЗУ І.Турянці з проханням направити в

²⁶ *Tsyrkuliary i rozporiadzhennia Upovnovazhenykh Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy, ta lystuvannia z nymy i silskymy narodnymy komitetamy pro perepys naselennia, vstanovlennia robochoho dnia, vybory chleniv narodnykh komitetiv ta inshi orhanizatsiino-administratyvni pytannia (24.10.1944-31.12.1945), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-211: Rakhivskiyi okruzhnyi narodnyi komitet, Op. 1, Spr. 1, Ark. 21.*

²⁷ Serhiichuk V., *Etnichni mezhi i derzhavnyi kordon Ukrainy*, Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2008, S. 336.

²⁸ 1945 r., lytnia 10. *Iz dopovidi nachalnyka politupravlinnia 4-ho Ukrainskoho frontu heneral-leitenanta M.M. Pronina nachalnyku Holovnoho upravlinnia Chervonoï armii, Vozziednannia...*, S. 251.

Мараморош-Сигітську округу спеціалістів для організації нормальної роботи. «По всіх українських селах організовано сільські Народні Комітети, що керують селами, а в румунських ми назначуємо комісарів, що в імені О.Н.К. керують румунськими селами, пока там не зорганізуються також місцеві Народні Комітети»²⁹, – йдеться в документі. Голова окружного народного комітету І. Одовічук відзначав, що на цей час у всіх українських селах організовано народні комітети, а в румунських «ми назначуємо комісарів, що в імені ОНК керують румунськими селами»³⁰. Також в румунському селі Окна-Шугатаг створено народний комітет.

Можливо саме цей випадок описував у своїх споминах М. Хрущов: «Туряниця створив збройні дружини і захопив деякі райони, які до війни належали Румунському королівству. Правда, жителі цих районів, в основному селяни самі приходили й просили, щоб їх включили в склад Радянської України. Я також зустрічався з ними. Вони доказували, що вони українці. Але тут нічого конкретного нами не робилося. Іван же Іванович послав туди своїх уповноважених на власний страх і ризик»³¹. Далі М. Хрущов описує телефонну розмову з Й. Сталіним із цього приводу: «Одного разу він подзвонив мені й говорить: «У вас там Туряниця?». Я: «Ні він не у нас, він до нас не має ніякого відношення, він наш сусід». «Ну кажуть, що ви маєте на нього вплив. Передайте йому, хай він відкличе свої збройні загони з території Румунського королівства. Крім того він там якісь райони зайняв на лівому березі Тиси. А ці райони відійдуть Угорщині». Я зразу ж передав все Івану Івановичу»³².

Саме в цей час і вирішувалося питання про майбутню державну приналежність Мараморощини. 16 березня 1945 р. Народною Радою Закарпатської України було прийнято Декрет «Про адміністративний поділ Закарпатської України»³³. В документі Закарпатська Україна адміністративно ділилася на 13 округів: Берегівський, Велико-Березнянський, Волівський (нині – Міжгірський район), Іршавський, Мукачівський, Нижньо-Веречанський (нині – Воловецький район), Перечинський, Рахівський, Свалявський, Севлюшський (нині – Виноградівський район), Тячівський, Хустський, Мараморош-Сиготський. Як бачимо з документу, всі райони в документі поміщені за алфавітним принципом, тільки Мараморош-Сиготський порушив цей принцип. Він мав розміщуватися після

²⁹ *Zvernennia Maramorosh-Syhitskoho (Rumuniiia) okruhovoho Narodnoho komitetu pro pryiniattia pershyim zizdom m. Syhot rishennia pro vozziednannia yikh z Zakarpatskoiu Ukrainoiu pro orhanizatsiiu silskykh Narodnykh komitetiv ukrainskykh selakh, pro vidkryttia shkil z ukrainskoiu movoiu navchannia ta pro napravlennia sluzhbovtiv u Maramorosh-Syhitskyi okruh (17.02.1945), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-14, Op. 1, Spr. 103, Ark. 1.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ 1991 r., lypen. Iz spohadiv M.S. Khrushchova pro Zakarpatsku Ukrainu, *Vozziednannia...*, S. 277.

³² *Ibidem.*

³³ *Dekret NRZU pro administratyvnyi podil Zakarpatskoi, spysok okruhiv, mist, mist okruhovoi pidporiadkovanosti ta sil po okruhakh (16.03.1945), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-14, Op. 1, Spr. 105, na 19 ark.*

Іршавського округу. Можливо укладачі документу не були на сто відсотків упевнені у майбутній приналежності Мараморощини і для цього помістили Мараморош-Сиготський округ наприкінці документу³⁴. Визначено в документі було і міста Закарпатської України. В їхньому переліку знаходимо і Мараморош-Сигот³⁵. Проте вже у «Виказі міст і округів Закарпатської України», які містяться наприкінці цієї ж архівної справи, як Мараморош-Сиготський округ в списку округів, так і м. Мараморош-Сигот у переліку міст Закарпатської України відсутні. Якщо у попередньому документі налічувалося 547 сіл, то в цьому маємо 491 село.

Перед підписанням договору між СРСР і ЧСР про Закарпатську Україну почастішали звернення українців Мараморощини приєднати їх до Закарпатської України. Зокрема про це писали у своїй «Петиції» жителі села Вишня Рівня. «Серцем раділи разом в святковий день, коли здійснилася віковична мрія закарпатського народу і настав день, коли навіки з'єдналась з Рідною матір'ю Радянською Україною. Та рівночасно серце наше боліло що нас це свято покинуло. І в нас був день 4.02.1945 коли делегати наші і цілої Мараморощини в місті Сиготі славно проголосили і наше возз'єднання...»³⁶, – писали вони. Та й уже після підписання договору, у липні-серпні 1945 р. жителі українських сіл Вишня Рівня та Руська Поляна та Криве просилися возз'єднатися із Закарпатською Україною³⁷.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України знаходимо один із можливих варіантів адміністративно територіального устрою Закарпатської України. Це «Довідка про адміністративно-територіальний поділ Холмської губернії, західної Галіції, Закарпатської України та Південної Буковини». Відповідно до цього документу пропонувалось створити Закарпатську область з центром в м. Ужгороді, а також «уїзди»: 1). Тисянський з центром в населеному пункті Біла Тиса і загальною кількістю населення – 33.005 чоловік; 2). Вишківський (Вишково) – 52.572 чол.; 3). Сигітський (Сигіт) – 53.584 чол.; 4). Торецький (Дубове) – 29.294 чол.; 5). Волівський (Волове) – 27.676; 6). Тячівський (Тячів) – 21.063; 7). Довжанський (Довге) – 16.866 чол.; 8). Хустський (Хуст) – 40.791 чол.; 9). Передтисянський (Севлюш) – 39.963 чол.; 10). Затисянський (Кіральгаза) – 56.302 чол.; 11). Горішний (Білки) – 27.915 чол.; 12). Свалявський (Свалява) – 29.595; 13). Латорицький (Ракошин) – 29.637 чол.; 14). Мукачівський (Мукачево) – 64.843 чол.; 15). Березнянський (Великий Березний) – 22.803 чол.; 16). Перечинський (Перечин) – 20.084 чол.; 17). Ужгородський

³⁴ *Ibidem*, Ark. 15.

³⁵ *Ibidem*, Ark. 16.

³⁶ *Prokhannia meshkantsiv sil Vyshnia Rivnia i Ruska Poliana (Maramoroskyi okruh, Rumuniia) pro pryiednannia sil do Zakarpatskoi Ukrainy, pro vidmovu rumunskykh vlastei nadavaty dopomohu dobroviltiam Chervonoii Armii ukrainskoi natsionalnosti ta pro zvernennia Holovy NRZU do Narodnoho komisariatu zakordonnykh sprav URSR po tsykh pytanniakh (18.07.1945-07.08.1945), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, F. R-14, Op. 1, Spr. 104, Ark. 1.*

³⁷ *Ibidem*, Ark. 5-6.

(Ужгород) – 49.913 чол.; 18). Собранецький (Собранці) – 28.360 чол.; 19). Снинський (Снина) – 27.495 чол.; 20). Гуменський (Гуменне) – 33.918 чол.; 21). Стропковський (Стропков) – 15.132 чол.; 22). Маковецький (Зборов) – 23.235 чол.; 23). Топлянський (Рославиця) – 21.593 чол.; 24). Секчевський (Бардієв) – 30.378 чол.³⁸. В документі вказувалося: «Проектована Закарпатська область буде мати наступні основні показники: територія – 22.171 кв. км; населення – 832.354»³⁹.

Але задумам по приєднанню Мараморош-Сиготської округи до Закарпатської України не судилось здійснитися. Причини цьому були різними. Та й трактуються ці події українською та румунською історіографією на сучасному етапі по-різному. Українська історіографія в контексті української поборницької парадигми трактує це як «рух українців за возз'єднання з Україною», румунська ж як «сецесіоністські акції українських комуністичних елементів». На думку доцента Ужгородського університету М.Зана: «Можна констатувати, що епізод мараморошських подій кінця 1944-початку 1945 років тільки починає документуватись в наукових працях, а тому й не позбавлений принципів національної історіографічної телеології. З українського боку – як нездійснений шанс возз'єднання у межах етнографічних земель, а з румунської частини – як короткий період ганебної радянської окупації та провокація іредентистського руху серед частини українського та угорського населення краю»⁴⁰.

На нашу думку, Й.Сталін підписавши договір про возз'єднання Закарпаття з УРСР і таким чином вирішивши свої геополітичні інтереси СРСР в Європі вже не сильно переймався самою лінією кордону. Дослідник А.Пушкаш притримується думки, що саме завдяки вмілим дипломатичним діям радянського керівництва наприкінці Другої світової війни в Європі проблема возз'єднання Закарпатської України з УРСР була вирішена. Це виразилося не тільки у відмові Угорщини на територію Закарпатського краю, але і в згоді європейських держав на возз'єднання Підкарпатської Русі з Україною⁴¹. Подібної точки зору притримуються сучасні українські історики. Вони пишуть: «Одним із найважливіших міжнародних питань повоєнного часу, що безпосередньо стосувалися України, було визнання Сполученими Штатами Америки та іншими державами антигітлерівської коаліції західних

³⁸ Pysma N. S. *Khrushchevu po voprosu okazanyia pomoshchy v ekonomycheskom y kulturnom razvytyi Zakarpatskoi Ukrainy. Spravky ob admynystratyvno-terrytoryalnom delenyy Kholmnskoi hubernyy, Zapadnoi Halytsyy, Zakarpatskoi Ukrainy y Yuzhnoi Bukovyny (05.03.1945), Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh orhanizatsii Ukrainy (TsDAHOU), F. 1, Op. 23, Spr. 1624, Ark. 10.*

³⁹ *Ibidem*, Ark. 11.

⁴⁰ Zan M., *Vyzvolennia Zakarpattia ta rukh ukraintsiiv Maramoroshchyny za vozziednannia z Ukrainoiu (kontroversii vitchyznianskykh ta rumunskykh doslidnykiv), Zakarpatska Ukraina: perspektyvy ta realii rozvytku. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 65-y richnytsi vozziednannia Zakarpatskoi Ukrainy z Radianskoiu Ukrainoiu (Uzhhorod, 24 chervnia 2010 roku), Uzhhorod, 2010, S. 97.*

⁴¹ Pushkash A., *Tsyvlylyzatsiya yly varvarstvo: Zakarpate 1918-1945, Moskva: Yzdatelstvo «Evropa», 2006, S. 440.*

кордонів Радянського Союзу Договір СРСР та Чехословацької Республіки, відмова Румунії від претензій на Буковину створили сприятливі умови для позитивного вирішення проблеми»⁴².

Навіть у «Маніфесті Першого З'їзду Народних Комітетів Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною» жодного слова немає про кордони. Стосовно краю, його мешканців, вживаються слова «закарпатсько-український народ», «народ Закарпатської України», «історія Закарпатської України»⁴³. Навіть у пунктах 2. і 3., які стосувалися адміністративних змін не йшла мова про території чи кордони. В пункті другому, зокрема, йшлося: «Просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки і Верховну раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік включити Закарпатську Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»⁴⁴. У третьому пункті цього документу вживається термін «територія», але без якихось чітких її обрисів. «Обрати Народну Раду Закарпатської України, як єдину центральну владу, діючу по волі народу на території Закарпатської України»⁴⁵, – йдеться в документі.

Не окреслено кордони і в таких документах як «Декрет чис. 30. про виселення секельських доріжних сторожів поза державні границі»⁴⁶ від 12 січня 1945 р. та «Декрет чис. 39. про організацію державно-адміністративного управління Закарпатської України» від 9 лютого 1945 року. В останньому вказувалося на функції і повноваження законодавчої і виконавчої влади різних рівнів (Президії НРЗУ, окружних, міських і сільських народних комітетів). Хоча при переліку функцій НРЗУ вказувалося, що «НРЗУ як вищий орган державно-адміністративного управління Закарпатської України... встановлює кордони і поділ округів та переводить зміни в поділі територіальних адміністративних одиниць»⁴⁷. Документом проголошувалося столиця Закарпатської України – м. Ужгород. Окружні Народні Комітети мали розташовуватися в окружних центрах: Берегово, Великий Березний, Волове (із 1953 р. – Міжгір'я), Іршава, Мараморош-Сигот (сьогодні територія Румунії), Мукачево, Перечин, Рахів, Свалява, Севлюш (нині м. Виноградів), Тячево, Ужгород і Хуст. Як бачимо з переліку окружних центрів із сьогоднішніх районних центрів тут відсутній Воловець, а Мараморош-Сигіт сьогодні є окружним центром Румунії. «Про поділ

⁴² *Novitnia istoriia Ukrainy (1900-2000)*, Pidruchnyk, Kyiv: Vyshcha shkola, 2000, S. 341.

⁴³ *Manifest Pershoho Zizdu Narodnykh Komitetiv Zakarpatskoi Ukrainy pro vozziednannia Zakarpatskoi Ukrainy z Radianskoiu Ukrainoiu*, *Visnyk Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy (Visnyk NRZU)*, 1944, 30 lystopada, S. 2-3.

⁴⁴ *Ibidem*, S. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, S. 3.

⁴⁶ *Dekret chys. 30. Pro vyselennia sekelskykh dorizhnykh storozhiv poza derzhavni hranytsi*, *Visnyk NRZU*, 1945, 15 sichnia, S. 2-3.

⁴⁷ *Dekret chys. 39. pro orhanizatsiiu derzhavno-administratyvnoho upravlinnia Zakarpatskoi Ukrainy*, *Visnyk NRZU*, 1945, 15 liutoho, S. 23-24.

округів буде виданий окремий декрет»⁴⁸, – йшлося в документі. Статус міст отримали Ужгород, Мукачево, Берегово, Севлюш, Хуст і Мараморощ-Сигот⁴⁹.

Для охорони території Закарпатської України і для «врегулювання господарських взаємин окремих громадян і організацій з закордоном» 1 квітня 1945 р. Народна Рада Закарпатської України прийняла постанову «Про організацію пограничної сторожі Закарпатської України»⁵⁰. Відповідно до неї керівництво прикордонною службою покладалося на начальника Центрального Штабу Народних Дружин. Він комплектував начальницький і рядовий склад прикордонної служби, давав дозволи на озброєння. При кожній прикордонній станції мали бути присутніми уповноважені представники «в справах внутрішніх і державної безпеки та в справах фінансів»⁵¹. Ввіз товарів на територію Закарпатської України дозволявся вільно і без обмежень, а вивіз відповідно до спеціальної інструкції уповноваженого Народної Ради у справах фінансів затвердженої головою Народної Ради.

23 червня 1945 р. НРЗУ приймає спеціальну постанову, яка забороняла вивіз сільськогосподарських продуктів і товарів широкого вжитку із території Закарпатської України, а також ввезення грошей сумою понад 500 пенге, або 1250 крон. Порушення цих норм каралося позбавленням волі терміном відповідно до двох або трьох років та конфіскацією майна або грошей⁵².

З метою обліку іноземних громадян, а також впорядкування видачі перепусток громадянам Закарпатської України, що виїжджали закордон НРЗУ 28 червня 1945 р. (за день до підписання Договору про возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР) видала спеціальну постанову⁵³. Із цього часу видача перепусток для поїздки закордон стала виключно прерогативою органів внутрішніх справ. Навряд чи це просте співпадіння. Компартиєне радянське керівництво вже в цей час спробувало посилити контроль за перетином кордону сусідніх держав і Закарпатської України, територією, яка незабаром мала стати складовою частиною СРСР.

На момент підписання Договору кордони Закарпатської України із сусідніми державами були встановлені. Від Закарпатської України до Чехословаччини відійшла Пряшівщина, а до складу Румунії – Мараморощ-Сиготський округ.

⁴⁸ *Ibidem*, S. 24.

⁴⁹ *Ibidem*, S. 25.

⁵⁰ *Postanova Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy pro orhanizatsiiu pohranychnoi storozhi Zakarpatskoi Ukrainy, Visnyk NRZU, 1945, 15 kvitnia, S. 90-91.*

⁵¹ *Ibidem*, S. 90.

⁵² *Postanova Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy pro borotbu iz vyvozom iz Zakarpatskoi Ukrainy produktiv silskoho hospodarstva i predmetiv masovoho vzhytku ta vvozom inozemnykh hroshovykh znakov, Visnyk NRZU, 1945, 30 chervnia, S. 153-154.*

⁵³ *Postanova Narodnoi Rady Zakarpatskoi Ukrainy 1. Pro poriadok rehistratsii liudei-inozemtsiv, shcho prybuvaiut i vybuvaiut. 2. Pro poriadok vydachi propuskiv hromadianam, yaki vyizhdzhaiut zakordon, Visnyk NRZU, 1945, 30 chervnia, S. 155.*

Новостворені кордони починають укріплюватися. 7 серпня 1945 р. НРЗУ приймає постанову за № 3309 «Про розміщення погран-застав на кордоні Закарпатської України з Угорщиною та Румунією»⁵⁴. На ділянці кордону від Вілока до Требушан (зараз Ділове) утворювалося 13 застав: Вілок, Неветленфалу (Дяково), Петрово, В.Паладь, Дула, Гудля, Велятиво, Вишково, Тячів, Тересва, Солотвино, В.Бичків, Требушани. Штат кожної прикордонної застави складав 1 начальник прикордонної застави, 3 начальники поста, 9 постових і 1 повар. Цією ж постановою встановлювалася оплата праці прикордонників: начальник поста – 850 пенге, начальник поста – 500 пенге, постовий – 400 пенге, повар – 300 пенге⁵⁵. Детальніше про облаштування кордонів Закарпатської України висвітлено у статті В. Міщанина «Кордони й адміністративний поділ Закарпатської України (1944-1946)» опублікованої у кафедральному збірнику наукових праць викладачів кафедри історії України Ужгородського університету «Тисячоліття-Millennia»⁵⁶.

Можемо констатувати, що у період 1944-1945 рр. возз'єднавчі устремління українського населення Закарпаття співпали із планами Радянського Союзу стосовно посилення своєї присутності в Центральній-Східній Європі. Ідейними натхненниками возз'єднання виступила Комуністична партія Закарпатської України, яка через Народну Раду Закарпатської України втілювала політику СРСР спрямовану на чимскоріше входження Закарпаття до складу УРСР і його радянізацію. Возз'єднатися з Україною зробили спробу й українці Мараморощини. І хоча певний час, особливо до підписання Договору про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною, Мараморощина ще теоретично розглядалась як адміністративна складова Закарпатської України (в майбутньому Закарпатської області), для керівництва Радянського Союзу при формуванні території головними стали стратегічні питання – закріпитися за Карпатами. А тому історичні чи етнічні кордони українців краю для нього не відігравали великої ролі. Після підписання договору про входження Закарпаття до складу УРСР, НРЗУ при сприянні Червоної армії береться за укріплення нових кордонів, які на довгий час утруднили спілкування українців на двох берегах Тиси.

⁵⁴ *Postanova NRZU pro vidkryttia prykordonnykh zastav po kordonu Zakarpatskoi Ukrainy z Uhors'hynchynoiu i Rumuniieiu (07.08.1945), Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti. F. R-14. Op. 1. Spr. 99, Na 2 ark.*

⁵⁵ *Ibidem, Ark. 1.*

⁵⁶ *Mishchanyn V. V., Kordony y administratyvnyi podil Zakarpatskoi Ukrainy (1944-1946), Tysiacholittia – Millennia: Naukovyi shchorichnyk, Vypusk 2, 2014 rik, Uzhhorod: Grazhda, 2015, S. 34-49, S. 34-49.*

Територіальний аспект політики Румунії щодо України у посткомуністичний період

Іван Вовканич / Vovkanych Ivan¹,
Олександр Златін / Zlatin Olexandr²

The territorial aspect of the Romania's policy towards Ukraine during the post-communist period. *The article gives a retrospective analysis of the relations between Ukrainian and Romanian peoples on the third countries' territory and their geopolitical interests, as well as the relations between Kyiv and Bucharest in the post-communist period. It characterizes the historical background and its influence on the development and implementation of the territorial aspect of the foreign policy of Romania towards Ukraine after the Soviet Union's collapse. It describes the process of the border definition and delimitation of the continental shelf and the exclusive economic zones of the two countries in the Black Sea, as well as the ways to overcome obstacles and find compromise solutions, which ensured the signing of the basic political treaty and other vital bilateral agreements between the two countries, which formed the political and legal foundation for comprehensive cooperation between Ukraine and Romania.*

Aspectul teritorial al politicii României față de Ucraina în perioada post-comunistă. *Articolul oferă o analiză retrospectivă a relațiilor dintre popoarele ucrainene și românești pe teritoriul țărilor terțe și interesele lor geopolitice, precum și relațiile dintre Kiev și București, în perioada post-comunistă. Ea caracterizează contextul istoric și influența sa asupra caracteristicilor de dezvoltare și de punere în aplicare a aspectului teritorial al politicii externe a Ucrainei România față după prăbușirea Uniunii Sovietice. Acesta descrie procesul definirii frontierei și delimitarea platoului continental și a zonelor economice exclusive ale celor două țări în Marea Neagră, precum și modalitățile de a depăși obstacolele și de a găsi soluții de compromis, care au asigurat semnarea tratatului politic de bază precum și alte acorduri bilaterale vitale între cele două țări, care au format fundamentul politic și juridic pentru cooperarea globală între Ucraina și România.*

Keywords: *Ukraine, Romania, foreign policy, territory*

Cuvinte cheie: *Ucraina, România, politică externă, teritoriu*

Відносини між Україною та Румунією посткомуністичного періоду характеризуються строкатістю і не лінійністю, обтяжливістю різномірними фобіями і певною політичною напругою, як би сторони не запевняли одна одну у власному прагненні «зміцнення добросусідства та взаємовигідного

¹ **Вовканич Іван Іванович**, доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «УжНУ», vovkanych.ivan@gmail.com
Vovkanych Ivan, prof., dr., decanul Facultății de politică internațională, management și afaceri din cadrul Universității Nașionale din Ujgorod

² **Олександр Миколайович Златін**, магістр зовнішньої політики, аспірант, відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, Інституту історії України Національної академії наук України, alexandr.zlatin@gmail.com

Zlatin Olexandr, drd. la secția de istorie a relațiilor internaționale și politică externă a Ucrainei din cadrul Institutului de Istorie a Ucrainei a Academiei Naționalea Ucrainei

співробітництва».

Одним із найпроблемніших аспектів взаємовідносин зазначеного періоду є територіальний. У наукових публікаціях переважає неоднозначність оцінок, як українських, так і румунських вчених щодо змісту та якості висвітлення цього питання, що зумовлено його формуванням в історично суперечливих умовах, які породжували гострі дискусії між сусідніми державами та їх політичними елітами. Серед студій українських науковців, які досліджують історію Румунії та українсько-румунські відносини, варто відзначити праці Василювої В., Віднянського С., Гакмана С., Герасимчука С., Доброжанського О., Кройтора В., Круглашова А., Котика В., Макара Ю., Матійчика Я., Осачука С., Петрова В., Петрової І., Піддубного І., Рендюка Т., Ротар І., Трояна С., Фісанова В. З румунської сторони важливе значення мають праці Догару Р., Пурич Ш., Патраш Е., Педурян Д., Тудор Т., Штефан Б. та ін.

Метою даного дослідження є аналіз історичних передумов формування територіального аспекту політики Румунії щодо України, процесів визначення кордону і делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони двох держав у Чорному морі.

Румунія одна із перших країн, що визнала і встановила дипломатичні відносини з Україною після відновлення незалежності. Водночас, вона є однією з останніх держав-сусідів, з якою вдалось офіційно оформити існуючий кордон. Для розуміння відносин, що склалися між посткомуністичною Румунією і Україною після розпаду СРСР необхідно зробити короткий ретроспективний аналіз історії взаємин двох народів.

Румунія як національна держава була сформована в результаті об'єднання Дунайських князівств у 1859 році. Українська ж державність пройшла складний шлях перебування у складі різних імперій і СРСР, за винятком періоду існування Української Народної Республіки. Тому, відносини між двома народами розвивались у форматі взаємин між Російською імперією з Дунайськими князівствами, потім з Румунією, а також в рамках Австро-Угорської імперії, до якої входили сьгоднішні західноукраїнські і частина румунських територій. Цей фактор сприяв виникненню територіальних питань між Києвом і Бухарестом в рамках ланцюга історичних регіонів Бессарабії, Буковини і Мараморощини³.

Відносини між українським і румунським народами на рівні національних держав уперше з'явилися у 1918 році, коли були встановлені дипломатичні відносини між Українською Народною Республікою та Румунією і відкрито дипломатичні представництва в обох країнах. При цьому стимулюючим фактором зближення була загроза російського імперіалізму. Однак основними перешкодами для повної солідарності були

³ Василюва В. А., *Становлення і розвиток українсько-румунських міждержавних відносин у 1991-2003 роках.*: дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Василюва Валентина Анатоліївна-Чернівці, 2010, 244 С.

територіальні питання, а саме бессарабське і буковинське питання⁴.

Влітку 1917 року Центральна Рада заявила про свої претензії на Бессарабію. Позиції зацікавлених сторін щодо даного питання виглядали наступним чином: Росія і Румунія доводили свої історичні права на володіння Бессарабією на підставі того, що свого часу ця територія входила до складу їхніх держав. Українська ж сторона аргументувала свої права на Бессарабію на підставі наявності українського етнічного населення на Півночі і Півдні регіону⁵.

Буковинське питання загострилось із розпадом Австро-Угорської імперії у 1918 році, зростанням національної свідомості населення і посиленням міжетнічної боротьби. Проте 12 листопада 1918 року румунські війська зайшли на Буковину, 28 листопада того ж року Генеральний конгрес румунів Буковини приймає рішення про приєднання всієї частини регіону до Румунії і 1 грудня 1918 року (національне свято Румунії) Буковина і Бессарабія разом з іншими територіями ввійшли до складу Румунії.

Рішення наболілих питань очікувалось на Паризькій мирній конференції. Ключовим питанням для Румунії було легітимізація приєднаних в результаті Першої світової війни і дезінтеграційних процесів в Європі територій.

У результаті наполягання румунської сторони на Паризькій мирній конференції було прийнято рішення включити Буковину до складу Румунії, керуючись крім етнічного ще і стратегічним принципом. Остаточне визнання всієї Буковини територією Румунії відбулось 4 червня 1920 року за Трианонським договором з Угорщиною.

Територія Мараморощини була розподілена між Румунією і Чехословаччиною по річці Тиса за Сен-Жерменським договором та двосторонньою угодою від 10 вересня 1919 року.

Відповідно до Севрської мирної угоди від 10 серпня 1920 року територія Румунії була збільшена на 112 відсотків, а чисельність населення на 113 відсотків⁶.

Ситуацію змінила Друга світова війна. У 1945 році Закарпаття відійшло від Чехословаччини до СРСР, частина Мараморощини, заселена переважно українцями, залишалася в Румунії. Після Другої світової війни Радянсько-румунський кордон, з точки зору міжнародного права, було підтверджено Паризьким мирним договором 10 лютого 1947 року таким, яким він

⁴ Василюва В. А., *Становлення і розвиток українсько-румунських міждержавних відносин у 1991-2003 роках.*: дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Василюва Валентина Анатоліївна-Чернівці, 2010, 244 С.

⁵ Пономарьов О., *Бессарабське питання в українсько-румунських відносинах у 1917-1918 роках.* О. Пономарьов, *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2007, №89-90, С. 44-49.

⁶ Sugar P., *The Problems of Nationalism in Eastern Europe Past and Present* [Електронний ресурс], In Peter Sugar, Gale Stokes, Robert L. Hutchings, *Wilson Center. European Studies*, Режим доступу: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP%2013.pdf>.

був станом на 1 січня 1941 року, після приєднання Бессарабії, Північної Буковини і Герцаївського краю до СРСР, відповідно до двосторонньої радянсько-румунської угоди від 28 червня 1940 року. 23 травня 1948 року було підписано протокол, за яким острів Зміїний був «повернутий» СРСР Румунською народною республікою.

7 липня 1970 року підписується Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між Соціалістичною республікою Румунія (СРР) і СРСР строком на 20 років. Договір засвідчував принципи соціалістичної солідарності і відданість ОВД. При цьому у статті 7 сторони «заявляють, що однією з головних передумов забезпечення європейської безпеки є непорушність державних кордонів в Європі, що склались після Другої світової війни», а також захищати недоторканість всіх країн ОВД⁷.

В подальшому непорушність державного радянсько-румунського кордону засвідчувалась при зустрічах на найвищому рівні впродовж 70-80-х років ХХ століття.

Всі вищезазначені у ретроспективному аналізі відносин між українським і румунським народами, мають неабиякий вплив на формування і реалізацію політики Румунії щодо України у посткомуністичний період. Складність процесу формування і сприйняття східного кордону Румунії, внаслідок його змін з позиції сили, визначало сумнівність в очах Бухаресту і широких верств населення Румунії, незважаючи на його неодноразове юридичне закріплення у двосторонніх і міжнародних договорах. Законсервованість цього питання в комуністичний період зумовило «вибух» цієї «міни сповільненої дії» на початку 1990-х років. Територіальні претензії, які раніше висувалися до СРСР, після розпаду були перенесені на Україну.

Відразу після прийняття Акту проголошення незалежності України окремі політичні сили в Румунії виступили із заявами і зверненнями про повернення Північної Буковини, Герцаївщини і деяких районів Одеської області.

Скориставшись тим, що 24 грудня 1989 на З'їзді народних депутатів СРСР було засуджено пакт Молотова-Ріббентропа 1939 року⁸, Румунія почала наполягати на тому, що оскільки угода між СРСР та гітлерівською Німеччиною є гідною осуду, то необхідно ліквідувати наслідки цієї угоди та передати Бессарабію і Північну Буковину до складу Румунії. 24 червня 1991 року парламентом Румунії одноголосно була прийнята Декларація про пакт Ріббентропа–Молотова⁹ і його наслідки для Румунії, в якій зазначалося,

⁷ Договір о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Союзом Советских Социалистических Республик и Социалистической Республикой Румынией от 07 июля 1970 года [Електронний ресурс], Правовой департамент МИД России, Режим доступу до ресурсу: http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/AAE2F83FAF7EB52043257F480039B314.

⁸ Постановление Верховного Совета СССР от 24 декабря 1989 г. № 979-1 «Ополитической и правовой оценке советско-германского договора о ненападении от 1939года», 1989.

⁹ Declarație din 24 iunie 1991 privind Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele acestuia pentru țara noastră, In *Monitorul Oficial*, nr. 136 din 27 iunie 1991.

що президент, уряд, усі політичні сили мають діяти «з метою виконання законних прав населення румунських територій, силою анексованих внаслідок таємних угод»¹⁰. У документі дається висока оцінка Версальському мирному договору та системі міжнародних відносин, зокрема її європейській складовій, що сформувалась після Першої світової війни¹¹. У відповідь Верховна Рада Української РСР у своїй заяві від 5 липня 1991 року розцінила такі дії Румунії як територіальні претензії до України¹².

Однією з наступних акцій щодо України стало одностороннє ухвалення 28 листопада 1991 р. румунським парламентом декларації проти участі населення так званих «румунських територій, силою анексованих колишнім СРСР, територій які ніколи не належали Україні і по праву належать Румунії»- «Північна Буковина, земля Герца і земля Хотин, а також повіти півдня Бессарабії»-у всеукраїнському референдумі щодо державної незалежності. Більше того, румунський парламент звертався до «парламентів і урядів усіх держав, які будуть визнавати незалежність України, чітко задекларувати, що дане визнання не поширюється на зазначені румунські території»¹³. У 1992 році, під впливом радикальних кіл, сам І. Ілієску вимагав подолання «наслідків пакту Ріббентропа-Молотова», пропонуючи при цьому в якості найближчої мети «спільний культурний простір». У квітні 1993 року Румунія надіслала до МЗС України ноту, в якій, посилаючись на факт розпаду колишнього СРСР, проголосила неправомірним Договір між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Урядом Румунської Народної Республіки про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань, підписаного в Бухаресті 27 лютого 1961 р., який був юридичною основою лінії українсько-румунського кордону. У 1994 році румунська сторона в односторонньому порядку підтвердила своє рішення про його денонсацію¹⁴.

Отже, румунська сторона ставилася до України, з одного боку, як до важливого сусіда з політичної та з економічної точки зору, а з іншого –

¹⁰ Аппатов С., Макан І., *Українсько-румунські відносини: історія та сучасність*, *Український історичний журнал*, 1999, № 5, С. 90.

¹¹ Стародуб Т., *Українсько-румунські відносини на сучасному етапі* [Електронний ресурс], Стародуб Т., НОМОС. 14.11.2011. Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/396/82/>

¹² Віднянський С., *Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України / Віднянський Степан, Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць на пошану доктора історичних наук, професора Віднянського Степана Васильовича*, В.о. відп. Редактора А. Ю. Мартинов, Теофіл Рендюк. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011, С. 94-110. Заява Верховної Ради УРСР Щодо заяви румунського парламенту «Про пакт Ріббентропа-Молотова і його наслідки для Румунії» від 05.07.1991 № 1304-ХІІ [Електронний ресурс]. Верховна Рада УРСР. 1991, Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1304-12>.

¹³ *Declaratia Parlamentului Romaniei privind Referendumul din Ucraina, din 1 decembrie 1991, Monitorul Oficial nr. 243/29 noiembrie 1991.*

¹⁴ Доброжанський О., *Базовий договір 1997 року як основа для розвитку українсько-румунських взаємин у XXI столітті*, О. Доброжанський, *Україна-Румунія: 20 років дипломатичних зносин*; укр. та рум. мовами, упор. В. Д. Котик. Чернівці: Букрек, 2012, 152 С., С. 37.

як до країни, що після розпаду СРСР успадкувала «захоплені румунські території»¹⁵. Саме територіальні претензії затримували розробку і підписання базового політичного договору між Україною і Румунією. Переговори щодо підписання означеного документа тривали впродовж кількох років, починаючи з 1993 р., періодично заходячи в глухий кут¹⁶. Визнаючи «Рекомендацію 1201» (Рекомендація 1993 р. щодо додаткового Протоколу про права національних меншин до Європейської конвенції про захист прав людини)¹⁷, Україна погодилась прийняти зобов'язання дотримуватись міжнародних стандартів у політиці щодо національних меншин.

Румунська сторона на різних рівнях виступала з вимогою перегляду державного підпорядкування ряду українських територій. Неодноразово звучали вимоги щодо перегляду кордону в зоні північної частини Буковини. При цьому необхідно наголосити, що вимоги йшли в основному не від офіційних структур Румунії, а лише з боку окремих партій, громадських організацій, сенаторів, депутатів, діячів культури та мистецтва¹⁸.

І все ж одним з найбільш складних і делікатних питань в українсько-румунських відносинах була проблема морського кордону. У 1996 році Румунія денонсувала Протокол 1948 року, який передбачав перехід острова Зміїний до складу СРСР. Необхідно зазначити, що ця проблема з островом Зміїний актуалізувалася ще у листопаді 1995 році після безрезультатного завершення одного з раундів переговорів у Бухаресті, щодо підписання українсько-румунського базового договору. 4 грудня 1995 року, звітуючи в Сенаті, тодішній Міністр закордонних справ Румунії Т. Мелешкану заявив, що між Україною та Румунією існують суперечності стосовно приналежності та статусу острова Зміїного, який офіційний Київ вважає де-юре і де-факто складовою частиною української території. Деякі бухарестські політики, зважаючи на заяву керівника румунської дипломатії, вважали, що румунська сторона, могла б звернутися у Гаазький міжнародний суд. Після тривалих дискусій з цього приводу, 6 грудня 1995 року на прес-конференції

¹⁵ Златін О., *Особливості становлення зовнішньої політики посткомуністичної Румунії*, Олександр Златін, *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки* – Вип. 24: *Міжвідомчий збірник наукових праць*, Олександр Златін, Київ: Інститут історії України НАН України, 2015, С. 211–231.

¹⁶ Рендюк Т., *Українсько-румунська співпраця з питань національних меншин: еволюція нормативно-правової бази*, Теофіл Рендюк, *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць на пошану доктора історичних наук, професора Віднянського Степана Васильовича*, В.о. відп. Редактора А. Ю. Мартинов, Теофіл Рендюк. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011, С. 94–110.

¹⁷ *Recommendation 1201. Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights, Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, 1993.

¹⁸ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман., *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*, Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

речник МЗС Румунії С. Дукару зазначив, що Бухарест не вимагає острова, а протестує у зв'язку із намаганнями України надати «статусу територіальних вод» простору у 12 морських миль навколо острова Зміїного. Міністерство закордонних справ України кваліфікувало це як «спробу висунути територіальні претензії», яка «створює негативний ґрунт для завершення двосторонніх переговорів щодо політичного договору». Проблема острова Зміїного не тільки суперечила Гельсінському Заключному Акту 1975 року¹⁹, але також гальмувала процес вироблення і підписання українсько-румунського Договору про дружбу і співробітництво, який врешті-решт був підписаний 2 червня 1997 році у місті Констанца (Румунія), процедура ратифікації якого румунською стороною була завершена 8 липня 1997 року, українською – 17 липня і який набрав чинності 22 жовтня того ж року²⁰. Даний договір став рубіжним моментом для двосторонніх відносин та має історичне значення. Це був перший широкомасштабний договір такого роду в історії відносин між Румунією та Україною, що створив правовий фундамент для співробітництва між двома державами у майбутньому. Значний вплив на готовність Бухареста врегулювати українсько-румунські відносини мала жорстка позиція НАТО, на членство в якому Румунія була зорієнтована з початку 1990-х років, щодо кандидатів на вступ до цієї організації, від яких вимагалось обов'язкове врегулювання відносин із сусідніми державами.

Встановивши як пріоритет своєї зовнішньої політики інтеграцію до НАТО та ЄС, Бухарест прийняв стратегічне рішення відмовитись від територіальних претензій до своїх сусідів. Це рішення було своєрідною «історичною жертвою» румунського народу заради євроатлантичного майбутнього²¹. Варта уваги в цьому контексті заява тодішнього президента Румунії Е. Константінеску під час прес-конференції у штаб-квартирі НАТО: «Північна Буковина ніколи не належала ні Україні, ні Росії, але румуни готові піти на «історичну жертву» заради вступу до НАТО»²².

Слід зазначити, що румунському зовнішньополітичному відомству вдалося винести за рамки договору питання про державний кордон та його режим. Так, у другій статті Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією на основі положень Гельсінського Заключного Акту 1975 року, вказується, що «Договірні

¹⁹ *Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р.* [Електронний ресурс], Офіційний веб-портал Верховної Ради України, Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

²⁰ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман., *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*, Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

²¹ Доброжанський О., *Базовий договір 1997 року як основа для розвитку українсько-румунських взаємин у ХХІ столітті*, О. Доброжанський, *Україна-Румунія: 20 років дипломатичних зносин; укр. та рум. мовами*, упор. В.Д. Котик. Чернівці: Букрек, 2012, 152 С., С. 38-41.

²² Власенко В., *Ідея «Великої Румунії» живе не тільки в помислах*, В. Власенко, *Урядовий кур'єр*, 1997, 8 лютого, С. 9.

Сторони підтверджують як непорушний існуючий між ними кордон і тому утримуватимуться відтепер і в майбутньому від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на загарбання і узурпацію частини чи всієї території іншої Договірної Сторони». Проте в другій частині цієї статті підкреслюється, що «Договірні Сторони укладуть договір про режим кордону між двома державами та вирішать питання про делімітацію їхнього континентального шельфу та виключних економічних зон у Чорному морі»²³. Отже, Румунія формально підтвердила принцип «недоторканості» існуючих кордонів з Україною, але ці кордони залишалися без юридичного закріплення (згодом така ситуація повторилася при підписанні відповідного договору між Румунією та Республікою Молдова)²⁴.

Незважаючи на те що МЗС Румунії вдалося винести за рамки базового договору питання про державний кордон та його режим, підписання і ратифікація базового договору в румунському парламенті супроводжувались гострими дебатами. Представники парламентської опозиції – ПДСР (Партія соціальної демократії Румунії), ПНЕР (Партія національного єднання Румунії) та партія «Велика Румунія»-демонстративно бойкотували церемонію підписання угоди. Лідер ПНЕР в Сенаті Василе Добрянку мотивував це небажанням «заплямувати» себе участю у підписанні румунсько-української угоди. Він, зокрема, підкреслив, що його партія не впевнена в юридичній силі додатка до угоди та не вважає підписання цієї угоди необхідною умовою для вступу Румунії до НАТО. У свою чергу, лідер партії «Велика Румунія» Корнеліу Вадім Тудор виступив з вимогою відставки прем'єр-міністра Віктора Чорбья через підписання «принизливої угоди з Україною» без референдуму, а також у разі приходу до влади пообіцяв «негайно порушити питання цього ганебного акту капітуляції»²⁵.

Окрім питання навколо острова Зміїного, ще однією проблемою кордону між Україною та Румунією була його модифікація через зміну природного ландшафту. Мова йде про ділянку Рахівського та Тячівського районів (Закарпатської області) українсько-румунського державного кордону. Відповідно до Договору про режим радянсько-румунського кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань 1961 року лінія кордону тут проходить посередині русла Тиси. Однак це русло, як і будь-якої іншої річки, з часом змінюється. Головною причиною зміни

²³ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 02.06.1997 [Електронний ресурс], Офіційний веб-портал Верховної Ради України, Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

²⁴ Такман С., *Проблема кордонів в українсько-румунських взаєминах у контексті розширення НАТО та ЄС на Схід*, С. Такман, *Україна-Румуні-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць. Буковинський політологічний центр*. Під заг. ред. А. М. Круглашова, Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006, 430 С., С. 227.

²⁵ Доброжанський О., *Базовий договір 1997 року як основа для розвитку українсько-румунських взаємин у XXI столітті*, О. Доброжанський, *Україна-Румунія: 20 років дипломатичних зносин; укр. та рум. мовами*, упор. В. Д. Котик, Чернівці: Букрек, 2012, 152 С., С. 40.

русла ріки є паводки, що відбуваються тут декілька разів на рік і розмивають берег. Оскільки географічно так склалося, що нижчий берег – український, він поступово і відходить углиб нашої території, вивільняючи від води румунський берег. З 1961 року українська сторона втратила у такий спосіб 270 гектарів землі²⁶.

Ще одним із показових елементів політики Румунії в територіальному аспекті було питання п'ятьох островів у гирлі Дунаю. Румунські дипломати вважали, що до ділянки, на яких розташовані ці острови, необхідно застосувати принцип головного судноплавного фарватеру річки, а відповідно з цим всі п'ять островів мали стати румунськими. Українська сторона дотримується іншої точки зору і має наступні міркування. За згаданим радянсько-румунським договором 1961 року всі п'ять островів з самого початку належать Україні. Передача ж їх під юрисдикцію Румунії суперечитиме принципу непорушності кордонів, зафіксованому в українсько-румунському базовому договорі. Крім того, на цій ділянці Дунаю (це зафіксовано делімітаційними і демаркаційними документами) принцип головного судноплавного фарватеру річки не застосований, оскільки кордон встановлювався за іншими правилами²⁷.

Однією з найскладніших проблем в українсько-румунських відносинах було питання делімітації континентального шельфу і виключної економічної зони в Чорному морі. Суперечка полягає в тому, що румунська сторона вважає Зміїний не островом, а скелею, не придатною ні для проживання, ні для ведення сільського господарства. Будучи розташованим неподалік берегів Румунії, континентальний шельф Зміїного збігається з румунським. При цьому слід зазначити, що міжнародним законодавством передбачено право островів (але не скель) на континентальний шельф. Крім цього, геологи вважають цей район Чорного моря багатим на поклади нафти й газу. Отже, Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, який вплинув позитивно на зміцнення довіри між обома державами, не подолав всі розбіжності, і деякі питання залишалися поза його рамками, у першу чергу це стосується проблеми статусу острова Зміїного і делімітації континентального шельфу. У результаті, основна частина спірних питань залишалась позаду, а інша мала бути вирішена у наступні два роки після підписання базового Договору. Після ратифікації українсько-румунського договору пройшло набагато більше часу, але позитивні результати стосовно спільного кордону досягнуті не повністю²⁸.

²⁶ Козак В., *270 гектарів уже втрачено на кордоні з Румунією*, Дзеркало тижня, 2001, 27 жовтня.

²⁷ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман, *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*. Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

²⁸ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман, *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*.

17 червня 2003 року, через шість років після укладання базового Договору та після 19 раундів переговорів, Україна і Румунія підписали у Чернівцях Договір між Україною і Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань²⁹. Підписаний договір підтверджує лінію радянсько-румунського державного кордону, визначену в 1961 році, окрім молдовсько-румунської ділянки. У договорі зазначено, що лінія державного кордону є незмінною (якщо Україна та Румунія не домовляться про інше). Більше того, у статті 39 підкреслено, що розділи I та IV, в яких зафіксовані положення про те, що існуюча зараз лінія кордону є незмінною, «будуть автоматично продовжені на нові п'ятирічні періоди і не підлягають денонсації».

Договором встановлюється кінцева точка (1439) сухопутного кордону між Україною і Румунією, яка відповідно до документа є початковою точкою для делімітації кордону, що проходить по континентальному шельфу і виняткових економічних зонах у Чорному морі. Документ також регламентує використання прикордонних вод, залізничного транспорту, шосейних доріг та інших комунікацій.

Додатковою угодою, зокрема, встановлено, що договір про режим кордону між Україною і Румунією зафіксує лінію кордону в такому вигляді, як вона визначена і записана в договорі 1961 року щодо радянсько-румунського державного кордону, а також у відповідних документах демаркації, чинних на 16 липня 1990 року.

Залежно від того, яким буде статус Зміїного – острів чи скеля, визначатиметься і наявність навколо нього континентального шельфу.

Переговори навколо цього питання були важкими, тривали довгий час, оскільки ситуація ускладнилася тим, що у цьому районі Чорного моря влітку 2001 року плавуча бурова станція «Сиваш», яка належить «Чорноморнафтогазу», провела геологічну розвідку, у результаті якої було встановлено, що континентальний шельф навколо острова Зміїний є потенційно багатий на вуглеводневі ресурси (простягається на 40 км південніше острова). До цього ж, позиції зовнішньополітичних відомств України та Румунії суттєво відрізняються. Через кілька днів після підписання договору про режим державного кордону, міністр закордонних справ Румунії М. Джоане зазначав, що для румунської сторони важливо «бути впевненими в тому, що статус острова Зміїного, з точки зору міжнародного права та наслідків того факту, що цей острів є одним з таких, які не мають власного економічного життя», спричинить дискусію стосовно континентального шельфу. «Не проблема юрисдикції стосовно острова, а спосіб, яким вона

Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

²⁹ Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 17.06.2003 [Електронний ресурс], Офіційний веб-портал Верховної Ради України, Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/642_022.

буде впливати на делімітацію морських вод континентального шельфу, є важливим», пояснив М. Джоане.

Стосовно впливу підписання договору про режим кордону на можливість звернення румунської сторони до Гаазького міжнародного суду слід згадати, що в листах, якими обмінялися колишні міністри закордонних справ України та Румунії після підписання базового політичного договору, передбачені дві ситуації: перша – якщо буде доведено злий намір однієї з сторін; друга – якщо можна буде звернутися в односторонньому порядку, за наявності поєднаних умов. Ці поєднані умови полягають в існуванні договору стосовно сухопутного кордону та кордону по Дунаю (який у широкому сенсі є також сухопутним). Тобто після підписання українсько-румунського договору про режим державного кордону шлях до міжнародного арбітражу відкритий для обох сторін (у тому числі в односторонньому порядку). Як зазначено раніше, невирішення цього питання між сторонами не може стати перешкодою для вступу Румунії в НАТО. Згодом це підтвердилося.

16 вересня 2004 року Румунія подала заяву до Секретаріату Міжнародного Суду ООН, що була датована 13 вересня 2004 року, в якій зазначалися претензії до України щодо делімітації континентального шельфу і виняткових економічних зон Румунії і України відповідно у Чорному морі³⁰. Таким чином, відповідно до встановленої Судом процедури 19 серпня 2005 року Румунія подала свій меморандум³¹, а 19 травня 2006 року Україна подала до Міжнародного суду ООН свій контр-меморандум³². Розгляд справи у Суді продовжувався близько чотирьох років і став на даний момент одним із найкоротших строків розгляду Судом справ про морську делімітацію за всю його історію³³.

3 лютого 2009 року Міжнародний суд ООН виніс рішення у справі про морську делімітацію в Чорному морі (Румунія проти України)³⁴. Це рішення поставило крапку в довгостроковій, більше ніж 40-річній суперечці про морський кордон у Чорному морі: спочатку між Румунією та СРСР (суперечка зародилася в минулому столітті – у 1967 році), а потім, на сучасному етапі, між Румунією та Україною. Рішення було прийняте одноголосно

³⁰ *Application instituting proceedings on behalf of the Government of Romania of 13 September 2004* [Електронний ресурс], *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*. International Court of Justice, Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/1697.pdf>.

³¹ *Memorial of Romania 19 August 2005* [Електронний ресурс]/ *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*. International Court of Justice, Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14697.pdf>.

³² *Counter-memorial of Ukraine 19 May 2006* [Електронний ресурс], *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*. International Court of Justice, Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14699.pdf>.

³³ Караман І., *Решение Международного Суда в деле о морской делимитации в Черном море (Румыния против Украины): перевод и комментарий*. Одесса: Феникс, 2012. 214 С., С. 9.

³⁴ *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009* [Електронний ресурс], *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*. International Court of Justice, Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14987.pdf>.

всіма п'ятнадцятьма суддями, які брали участь у розгляді справи. Воно є остаточним і оскарженню не підлягає³⁵. Суд постановив, що, о. Зміїний не може вважатися частиною прибережної лінії України у визначенні середньої лінії при делімітації континентального шельфу і виняткової економічної зони. Відповідно до його рішення довжина української частки узбережжя напроти суперечливих територій складає 1058 км., а румунської – 258 км. Суперечливі території шельфу були розділені в пропорції 1 до 3: 53,3 тис. кв. км. – за Україною, 21,9 тис. кв. км – за Румунією³⁶.

Після винесення Судом рішення засоби масової інформації і представники обох сторін висловили з цього приводу різні думки. Так, офіційні представники і Румунії, і України практично зійшлися на одному: вони задоволені рішенням, прийнятим Судом. При цьому кожна із сторін вказувала на ті переваги, які вона, на її думку, отримала від рішення Суду. Однак в українських ЗМІ, а також серед українських політиків, політологів та юристів частішими були і донині переважають думки, що рішення Суду є вигіднішим для Румунії, ніж для України, і що остання більше втратила, ніж виграла в Суді.

На офіційному рівні питання проходження державного кордону не заперечується, оскільки у пункті 1 статті 2 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, підписаного 2 червня 1997 року (набрав чинності 22 жовтня 1997 року) зазначено: «Договірні Сторони підтверджують як непорушний існуючий між ними кордон і тому утримуватимуться тепер і в майбутньому від будь-яких зазіхань на цей кордон, а також від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на загарбання і узурпацію частини чи всієї території іншої Договірної Сторони»³⁷. Проте, час від часу на рівні румунських засобів масової інформації, під час виборчих кампаній право-радикальними партіями використовується питання воз'єднання історичних земель Румунії. У 2009-2010 роках в пресі з'являлась інформація про те, що Румунія збирається висловити свої претензії на острів Майкан³⁸. безлюдного острова на річці

³⁵ Караман І., *Решение Международного Суда в деле о морской делимитации в Черном море (Румыния против Украины): перевод и комментарий*. Одесса: Феникс, 2012, 214 С., С. 8.

³⁶ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман., *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*. Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

³⁷ Гакман С., *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин* [Електронний ресурс], С. Гакман., *Виступ на Круглому столі Експертної ради Чорноморської миротворчої мережі*. Чернівці, 17 вересня 2011 р., Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12.

³⁸ *România ar râvni la baniî Ucrainei din taxele de tranzit pe canalul Bâstroe* [Електронний ресурс], România Liberă, 14 aprilie 2010, Режим доступу: <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/romania-ar-ravni-la-banii-ucrainei-din-taxele-de-tranzit-pe-canalul-bastroe-183340.html>; *Cui îi va reveni insula Maican* [Електронний ресурс], România Liberă, 15 aprilie 2010, Режим доступу: <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/cui-ii-va-reveni-insula-maic-an-183396.html>; *Dispută România-Ucraina pentru insula Maican* [Електронний ресурс], România

Дунай між містами Кілія і Вилково Одеської області (площа-1500 м. на 800 м). Південніше острова знаходиться державний кордон між Україною та Румунією. Згідно з міжнародним правом державні кордони, що проходять річкою, встановлюються за фарватером, якщо сторони не встановили інше. Однак фарватер, що раніше пролягав між островами Майкан (Україна) і Бабина (Румунія), замулився. Відтак судноплавство проходить між Майканом та українським берегом.

Багато хто у Києві вважає, що головна причина таких заяв полягає у величезних збитках, яких зазнала Румунія після введення в дію Україною глибоководного суднового каналу «р. Дунай-Чорне море». А передача острова до складу Румунії дозволить румунській владі відновити контроль над судноплавним коридором на цій ділянці Дунаю.

Таким чином, підсумовуючи даний ретроспективний аналіз можна зробити наступні висновки:

- Українсько-румунські відносини посткомуністичного періоду були обтяженні певною політичною напругою, що було обумовлено відсутністю до цього часу практики взаємин на рівні національних держав; народи обох країн часто перебували у фарватері третіх держав та їх геополітичних інтересів;

- Законсервованість деяких проблемних питань у комуністичний період призвело до «вибуху мін сповільненої дії» на початку 1990-х років; претензії, які раніше висувалися до СРСР, після розпаду були перенесені на Україну;

- Територіальний аспект політики Бухаресту щодо Києва розроблено і реалізовано виходячи зі складнощів процесу формування і прийняття східного кордону Румунії, через його зміни з позиції сили, що викликало сумнів в очах політичної еліти і широких верств населення Румунії, незважаючи на його неодноразове юридичне закріплення у двосторонніх і міжнародних договорах;

- Саме питання державного кордону затримували розробку і підписання базового політичного договору між двома країнами, яке в кінцевому випадку було винесено румунською дипломатією за рамки цього договору;

- Румунська сторона ставилася до України, з одного боку, як до важливого сусіда, з політичної і економічної точок зору, а з іншого – як до країни, що після розпаду СРСР успадкувала «захоплені румунські території».

Libera, 16 aprilie 2010, Режим доступу: <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/disputa-romania-ucraina-pentru-insula-maican-183518.html>; *Dunărea ne dă înapoi o insulă luată de Stalin* [Електронний ресурс], Adevărul, 15 aprilie 2010, Режим доступу: http://adevarul.ro/international/in-lume/dunarea-inapoi-insula-luata-stalin-1_50ba01f17c42d5a663af7714/index.html.

Romanian-Ukrainian Diplomatic Relations after 1989

A brief summary of the key events

Lórincz Norbert / Лорінц Норберт¹

Relațiile diplomatice româno-ucrainene după 1989. După 1989 Europa central-răsăriteană se aflaseră într-un nou context geopolitic pe care nu l-a mai întâlnit de la începutul secolului XX. În perioada Războiului Rece (1945-1989), relațiile bilaterale între România și Ucraina nu erau relevante datorită influenței supreme a Moscovei asupra acestor două țări vecine. Dar după 1989 aceste relații bilaterale și multilaterale diplomatice vor devenii din nou foarte relevante, fiindcă intraserăm într-o nouă eră a relațiilor internaționale după căderea Uniunii Sovietice. Lumea bipolară a luat sfârșit astfel atât România, cât și Ucraina vor avea ocazia de a reevalua relațiile sale diplomatice și de a o efectua acest lucru independent. În cazul României putem vorbi de o dureroasă tranziție după 1989, datorită revoluției din același an, iar Ucraina va aștepta până în August 1991 să își declare independența. Din acest moment putem vorbi de o efectivă relație bilaterală între cele două țări, dar tratatul bilateral de bază va fi semnat doar în anul 1997. Însă acest tratat de bază va lăsa mult de dorit, astfel la începutul secolului XXI, vom asista la o tensiune diplomatică între guvernele din București, respectiv Kiev cu privire la anumite subiecte relevante pentru cele două țări vecine. Acest articol are scopul de a prezenta o scurtă analiză la momentele cheie în evoluția bilaterală între cele două țări. Așadar articolul va analiza următoarele chestiuni diplomatice: problematica Insula Șerpilor și delimitarea platoului maritim al Mării Negre între cele două țări, confruntarea diplomatică în cazul dosarului Băstroe și prezentarea scurtă a situației în care se află momentan comunitatea românească din Ucraina. Concluzionăm articolul cu aceste idei și atrăgând atenția asupra subiectului pe care îl reprezintă noul context în domeniul securității după 2014, provocările venind dinspre Est, reflectând asupra consecinței acestora asupra relațiilor bilaterale româno-ucrainene, care pe parcursul anilor, deși având momente de tensiune, guvernele din București respectiv din Kiev au căutat mereu să aibă un dialog diplomatic sănătos pentru a sporii cooperarea între cele două țări.

Румунсько-українські дипломатичні відносини після 1989 р. Після 1989 року Центрально-Східна Європа перебувала у новому цікавому геополітичному контексті, якого вона не зустрічала з початку ХХ століття. Під час холодної війни 1945-1989 двосторонні відносин між Румунією та Україною не були прийнятними через надзвичайний вплив Москви на ці дві сусідні країни. Але після 1989 року ці двосторонні та багатосторонні дипломатичні відносини знову стали дуже релевантними, оскільки після розпаду Радянського Союзу та зникнення біполярного світу ми вступили в нову еру міжнародних відносин, що дало можливість і Румунії, і Україні переглянути свої дипломатичні взаємини і здійснити це самостійно. У випадку Румунії ми можемо говорити про болючий перехід після 1989 року у зв'язку з тогорічною революцією, в той час як Україні довелося чекати до серпня 1991 року, щоб оголосити незалежність. З цього часу ми можемо говорити про ефективні двосторонні відносини між

¹ Lórincz Norbert, Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare, RO, lorinczn9@gmail.com
Лорінц Норберт, Повітовий музей Satu Mare

двома країнами, хоча базовий двосторонній договір був підписаний лише у 1997 р. Однак цей базовий договір залишав бажати кращого і, таким чином, на початку XXI століття ми стали свідками дипломатичного тиску між урядами Бухареста та, відповідно, Києва щодо певних проблем для цих двох сусідніх держав.

Ця стаття має на меті представити короткий аналіз ключових моментів у еволюції двосторонніх відносин між двома країнами. Таким чином, у статті проаналізовані такі дипломатичні питання: проблематика острова Зміїного і делімітація морського шельфу Чорного моря між двома країнами, дипломатичне протистояння навколо справи про канал Бистроє, а також короткий виклад ситуації, в якій зараз перебуває румунська громада України. Підбиваючи підсумки статті, звертаючи увагу на предмет дослідження, представлений новим безпековим контекстом після 2014 року, пов'язаний із провокаціями зі Сходу, відображаючи наслідки, які він матиме відносно непростих двосторонніх румунсько-українських відносин, сподіваємось, що уряди Бухареста та Києва шукатимуть шляхи конструктивного діалогу для поживлення дипломатичних відносин між двома країнами.

Cuvinte cheie: *relații bilaterale, diplomație, negocieri, contemporanitate, România, Ucraina*

Ключові слова: *двосторонні відносини, дипломатія, переговори, сучасність, Румунія, Україна*

New beginnings in bilateral relations: Romania and Ukraine after the dissolution of the USSR

In 1989 the wind of change was being felt in the whole of the Central – Eastern Europe. The USSR entered in a final stage of irreversible politico economic collapse that was inevitable to alter or nor it was irreversible despite Gorbachev's best efforts with its *Perestroika* (*restructuring*) and *Glasnosts* (*openness*) reform politics, despite high expectations it proved to be a massive failure not even being able to mitigate yet alone resurrect the dying Soviet economy failure was imminent which awaited the USSR. In the final days of the USSR it has become clear to Western European countries that a geopolitical revolution is about to begin, which will be symbolized and characterized by the new found self-determination of former "Satellite states" of the USSR, states once being alleged to the Warsaw Pact² and to the CMEA (Council for Mutual Economic Assistance) also known as Comecon³. These were the two main pillars of a forced cooperation which have guaranteed Central- Eastern European allegiance and cooperation during Cold War times for

² The Warsaw Pact or WP was founded in 1955. This year is crucial also because of the fact that Austria declared neutrality which resulted in the withdrawal of Soviet Troops from its territory. In order to fill the void a military alliance was need, not only for this reason but also due to the fact that Moscow needed a NATO counterpart showing the World how strong and harmonious is the cooperation between states in the Eastern "Socialist Republics" Bloc.

³ CMAE was founded in 1949 under the leadership of the Soviet Union expressing the desire of Moscow to show the Eastern Bloc has given birth to the counterpart of the Western European cooperation known as the Organization for European Economic Co-Operation later becoming the better known OECD – Organization for Economic Cooperation and Development (since 1963).

Moscow. Maintaining a solid control over these satellite states and even breaching national state sovereignty, as history showed us with two sorrowful precedents one being the Hungarian Revolution of 1956 and the other in the “Brezhnev doctrine” era the intervention during Dubcek’s “Prague Spring” in Czechoslovakia in 1968 which proved to the World that “Satellite States” within the USSR can well and truly have limited sovereignty if foreign policy circumstances require it in Moscow. In 1989 the Cold War was nearing its end very fast the USSR was collapsing, former member states each started to seek independence, ethnic unrest began in the Caucasus region where eventually an open war broke out between Azerbaijan and Armenia for the disputed territory of Nagorno-Karabakh just to mention one incident of many. Not to mention what awaited the former Yugoslav states with the eruption of the Yugoslav wars, all were seen as direct consequences of the collapse of the Soviet Union. For Romania the transition was not as straight forward as many would have hoped initially it would be. The Romanian communist leader N. Ceausescu failed to recognize that times have changed; throwing its population into starvation for many years in order to payback the countries international debts it was only a matter of time that the megalomaniac dictator will have to answer for its wrong doings to the population. The Romanian revolution of 1989 began on the 16th of December and lasted till the 27th. It was a revolution that unfortunately had claimed casualties but eventually Ceausescu was overthrown and the National Salvation Front took over with Ion Iliescu in charge. Ever since then many questions about the 1989’s Romanian revolution have remained unanswered. Was it a coupe or a revolution often we found ourselves with this dilemma also many scholars still argue about this subject till this day but point of the matter is that communism was overthrown and both Nicolae C. and his wife Elena C. were executed after a swift *ad hoc* styled military trial where they were found guilty, for committing crimes against the Romanian population. Ukraine also did not hesitate to declare its independence in 1991 so therefore the geopolitical and diplomatic stage was set to launch a new era of bilateral relations amongst the two neighboring countries.

This article will have the goal to demonstrate the three main diplomatic dilemmas Romania and Ukraine faced in their history of bilateral relations after 1989. Talking about bilateral relations before 1989 would be heavily influenced supervised foreign policy from Moscow’s behalf so therefore this article will concentrate on the main events that occurred after the two countries both declared a symbolic “new” independence. These three main issues which the article will briefly analyze will be the followings: The Snake Island dilemma, the Bystroye Canal and lastly the Romanian minority question within Ukraine. I will tend to emphasize on the first two subjects while only mentioning the key aspects of the minority question because that particular issue is far more complex and detailed to be fitted inside this analysis. Furthermore even though the article is entitled bilateral relations I will often express NATO’s, the EU’s and even the ICJ’s (International Court of Justice) viewpoints about the two countries evolution in bilateral relations which

had many ups and downs over the last two decades.

Romania and Ukraine: Neighboring countries with problematic diplomatic agendas despite periods of cooperation

The process of understanding Ukraine was very slow and sometimes misleading on the half of the European Union. This is not a big surprise after all President Viktor Yanukovich many times expressed a will to cooperate with Moscow and the Russian Federation in many crucial questions surrounding its country and emphasized the dependence on Russia's energy policy via Gazprom and the world renown "pipeline diplomacy". The former president was often informally labeled by high end EU and US officials as pro-Russian with whom serious negotiations could not occur of a one day possible engagement in pro-European talks and a deepening economic and even political approach seemed highly unlikely. Romanian – Ukrainian diplomatic relations were always influenced by both countries foreign policy tendencies in a bigger context often in a geopolitical one. Immediately after the collapse of the Soviet Union, Romania slowly but surely realized that its path will lie Westwards despites President Ilescu's good relations with Moscow. Both for Russia and the West Ukraine sometimes sadly and vastly meant one thing: a potential buffer zone, a geopolitical zone, because as we will see both its key neighbors Poland and Romania will become NATO members and European Union members which will also shape the evolution of bilateral relations between the two countries in question⁴. For Romanian foreign policy experts as I have mentioned earlier the path has become clear after 2003 but for Ukraine however, there was a slightly different story which will influence its foreign policy and rapprochement with the West for the next decade.

So after seeing the general context in which Ukraine and Romania became non USSR member states it was only a questioning of time when the two neighboring countries will have to renegotiate their bilateral agreements. For Romania after 1989 it has become clear that the only path left is that of seeking a strong economical – political tie with the West via the European Communities and become part of the North Atlantic security framework with a possible application to become a NATO member state, these were the long term goals which almost all former Warsaw Pact state followed⁵. Since the 24th of August 1991 Ukraine has become an independent sovereign country from the USSR⁶. From this date foreword Ukraine had been put in an interesting geopolitical context valuable for both the new Russian Federation and of course for the North Atlantic Region as well. Thus marking the beginning of Ukraine's typical "pendulum foreign policy" unable

⁴ Serban F. Cioculescu, *România și Ucraina: gestionarea unei relații dificile*, Online article: Contributors.ro (10.02.2016).

⁵ Nearly all former WP members from the Central-Eastern part of Europe started to strive for possible future NATO membership. Central European countries were amongst the first ones to open negotiations with the North Atlantic Alliance immediately after the events that took place after 1989 with the new found "rise of the nations".

⁶ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, University of Toronto Press, Toronto Buffalo London, 1996, p. 673.

to decide its allegiance between East and West. A very familiar context not only for Ukraine but for Central-Eastern European countries as well who have found themselves in these same situations countless times during the last century when Europe was divided via the “hard power” politics of the great powers. So the first big step was made by the Ukrainians as well, declaring independence from Soviet Russia. However it is interesting to note that already in 1991 Z. Brzezinski warned the US administration that Ukraine is a potentially “fissuring state” with major differences between East and West (mainly due to ethnic differentiations), when the West of Ukraine wanted full independence while the East have searched and would have preferred a closer alliance with the newly born Russian Federation, maintaining a healthy dialogue with Moscow.⁷ This was already a sigh of things to come.

But what does this meant for the bilateral relations between Ukraine and Romania? To begin with we need to mention that in 1992 on the 1st of February diplomatic relations have been resumed between the government in Kiev and Bucharest the event which was marked with the inauguration of the new Romanian Embassy in Kiev. This was a crucial step forward and as symbolized a heightened diplomatic cooperation between the two countries marked by the opening of an actual embassy instead of a consulate, it is known that the General Consulate functioned in the capitol of Ukraine since 1971⁸. Actual borders of Ukraine was recognized by Romania in 1997 with the signing of a so called “base treaty” between the two countries however in these bilateral agreements both the border control and the delimitation of the continental shelf of the Black Sea was not specified, which will lead to future diplomatic confrontations and escalating diplomatic tensions between the two countries on an international level moving away from bilateral negotiations⁹.

The treaty of 1997 left many questions unanswered we need to emphasize on this because of this we will see a series of diplomatic tensions between the two states. One such question was the fate of the disputed Serpents Island. The Bystroye canal will also become a heated discussion on the agenda. Moreover many border control problems remained and last but not least the rights of Romanian minorities within Ukraine were also not specified clearly in this base treaty generating spikes of nationalistic outrages amongst certain fractions of the population claiming that the government in Bucharest has “abandoned” them. This was not the case because Romania always had an active and flexible foreign policy apparatus which recognized from the start the potential greater benefits of an Eastern enlargement wave of the now European Union since the 1992 Maastricht Treaty and of course the security guarantees a NATO membership would grant the country in the dimensions of security. Therefore in conclusion it is safe to state that Romanian foreign policy prioritized to resolve its border disputes with Ukraine in order to speed up the integration process in the “Western Framework”.

⁷ Georgiy Kasianov, Philipp Ther, *A Laboratory of Transnational History, Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*, CEU PRESS, Budapest-New York, 2009, p. 225.

⁸ Serban F. Cioculescu, op. cit., Online article: Contributors.ro (10.02.2016).

⁹ Serban F. Cioculescu, op. cit.

The **Snake Island** dispute or **Serpents Island** dispute originated from the year 1947 when Romania according to the Paris Peace Treaties lost territories however the loss of the Snake Island occurred only the following year when the Soviet Union forced the Romanian side to hand over this strategic remote island for the greater good of the USSR. The Soviets next year had built a radar relay on the island, despite all these events Romania never did recognize this *ad hoc* decision and informal treaty from the Soviet behalf, so therefore it will remain as an unresolved territory for post -cold war times. Since 1948 the fate of the Snake Island looked sealed even though Romania never recognized *de jure* the status of the island to belong to the USSR in that context there was nothing else the foreign policy makers could do.

Diplomatic negotiations will only resume in 1967 about the fate of the island and more importantly the delimitation of the continental shelf with the Romanian side constantly refusing more and more advantageous Russian offers about the delimitation of the shelf till we entered a diplomatic stalemate in 1987 on the brink of the upcoming dissolution of the USSR. The two states therefore have entered a process of negotiations from 1997 with the signature of the base treaty however they couldn't think of a compromise that will satisfy both parties. Negotiations have lasted till 2003, with Romania finally deciding to invoke a third party in the negotiations so Romania in 2004 brought the case in front of the International Court of Justice (ICJ)¹⁰. Both Romania and Ukraine had different claims resulting in a diplomatic stalemate once again. The claims were the following¹¹:

¹⁰ Romanian Ministry of Foreign Affairs: Romania v. Ukraine at the ICJ: Maritime Delimitation in the Black Sea, (2016.01.17).

¹¹ David Bederman, *International Decisions – Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*, International Court of Justice, February 3, 2009, p. 544. (See: <http://www.icj-cij.org/>) Note:

Both Ukraine and Romania claimed the Serpent Island as their own however the delimitation of the maritime border proposed by both countries were considered unbalance by the ICJ. The final verdict of the ICJ arrived in 2009 which delivered a unanimous decision in the case between Romania and Ukraine concerning the delimitation of their maritime boundary in the Black Sea¹². In conclusion judgment no. 100 of the International Court of Justice in The Hague recognized the jurisdiction and sovereign rights of Romania over more than 79% of the 12,200 square kilometers of continental shelf and exclusive economic zones disputed by Romania and Ukraine¹³. Both countries saluted the decision and considered the decision just and final hoping to enhance in the future a much more efficient bilateral cooperation.

The next part of the article will briefly analyze yet another diplomatic dilemma Romania and Ukraine had to face after 1989. Simultaneously with the problems caused by the Snake Island dilemma Romania and Ukraine have had yet another diplomatic confrontation at the beginning of the 21st century this time in the presence of the disputed **Bystroye Canal** or **Bâstroe Canal** resulting in tensions between the two countries. This deep water canal project was started by Ukraine in 2004. The next portion of canal was built and finished by Ukraine in 2007. However since then the Romanian Foreign Ministry had issued warning towards its neighbor that the further continuation and construction of this canal enlargement for navigation will have catastrophic ecological consequences and that it goes against specific international conventions related to the environment. Therefore the Romanian diplomatic effort continued to put pressure on Ukraine to at least halt the project, till norms and regulations are agreed upon so no further damage will come to the Danube Delta region. Ecologists, WWF and UNESCO have all issued warnings towards Ukraine to stop the “Bystroye Project’ and negotiate with its neighbor how to resolve the dispute the best possible way without damaging the environment¹⁴. Therefore this case of the Bystroye canal have also generated diplomatic tensions between the two countries not only from an ecologic viewpoint but also from a cooperation one as well because the Bystroye project was envisioned as a direct competition to the Danube-Black Sea Canal multilateral project.

The project which would have been respectful of ecological and environmental criteria’s as many ecological experts have argued the Ukrainian version would have been a threat to the UNESCO Heritage Danube Delta region and neglected various safety regulations in the area regulated by international conventions¹⁵. Thanks to outrage from ecological experts the project has been grounded.

The indicated map shows the two countries different claims over the disputed area while the bolded line indicates the maritime border recommended by the International Court of Justice as a compromise.

¹² David Bederman, op. cit. p. 543. (See: <http://www.icj-cij.org/>).

¹³ Romanian Ministry of Foreign Affairs, *Romania v. Ukraine at the ICJ: Maritime Delimitation in the Black Sea* (2016.01.17).

¹⁴ Romanian Ministry of Foreign Affairs: Canalul Bâstroe (2016.01.20).

¹⁵ Mircea Duțu, *Dosarul Bâstroe. O expunere a situației de fapt și a stării de drept*, Online Article, See:

As of 2016 the Bystroye canal's project is on halt. With Ukraine having to concentrate in different diplomatic areas after the Euromaidan protests that occurred in early February 2014. Since that event took place attention from the disputed canal faded in light of amid Russian aggression and *hybrid warfare* in East of Ukraine. The proper solution will likely emerge in the case of the canal and more than certainly the two countries will develop a healthy and effective dialogue about this predicament, just as they did with the fate of the Serpent Island, but when that time will arrive, we are uncertain of. For now both Romania and Ukraine are engaged in a diplomatic effort to ensure good cooperation in this new security climate.

In the final part of this analysis we will briefly overview the situation of the Romanian minorities within Ukrainian borders as a concluding thought to the main part of this article. The **Romanian minorities** within Ukraine would be a very representative minority ranking at number three within Ukrainian borders, counting almost 400.000 souls if they would have not been divided in Romanians (151.000 souls) and Moldovans (258.600) these are of course rough estimates¹⁶. The Romanian Foreign Ministry argues that this differentiation is “artificial” from the Ukrainian government and would welcome a reevaluation of the minority situation to further enhance better bilateral relations between the two countries¹⁷. As of 2016 the situation of the minorities is constantly improving. Significant developments have been observed especially in the educational sector where Romanian minorities have more and more access to Romanian schools within Ukraine, the Romanian Foreign Ministry has welcomed these decisions by Kiev to enhance the well fare of the minorities in consequence further and better economic cooperation will most likely emerge in the next decade thanks to the improvement of the minority situation. This analysis will not go into detail about the origin of the minority problem nor will tend to emphasize minority rights issues in legislation or in education in detail, it was however a crucial mention to complete the three pillars of the analysis which divided the two countries bilateral relations after post-cold war times. These three main issues were of course the unresolved questions after the 1997 base treaty between the countries which slowly but surely emerged within the presence of the: Snake Island, Bystroye canal and last but not least the minority issue.

Concluding Remarks

Do we need to push a reset button in the case of bilateral relations between the two countries; we could well and legitimately ask that question after recent happenings in Ukraine.

Interesting evolution took place in the bilateral relations between the two states. Before the year 2013 Ukraine did not show clear intent to approach the

Dosarul Bâstroe (2016.01.19).

¹⁶ See: Appendix 1 – The evolution of Romanian Minorities within Ukraine in percentage (1989-2001).

¹⁷ Romanian Ministry of Foreign Affairs: *Comunitatea românească*, See: <http://kiev.mae.ro/node/286> (2016.01.19).

European Union. Diplomatic relations with the EU was kept at a symbolic level as well. The same passive diplomatic attitude could have also been observed towards Romania as well and especially towards the problem posed by the Bâstroe Canal the most recent diplomatic tension. It is well known that Romania is a key NATO ally in the region so therefore there is no surprise if Romanian foreign policy decision makers act in accordance and in harmony with what the majority of the EU/NATO decides in relation with Ukraine. The Ukrainian Euromaidan however may have changed the country forever in the eyes of Western foreign policy decision makers. Germany, Romania and Polish foreign ministries swiftly welcomed the events which were taking place in Kiev, early February 2014 stating that this is a unique chance in the history of Ukraine to make the right step towards a potential integration in the Western framework after countless revolutions this could be it. The much anticipated change in Ukraine's situation however took a significant back stepping amid the annexation of Crimea by the Russian Federation which deployed their "little green men" as Western journalists ironically nicknamed them after this strange event which resulted in the occupation of the peninsula Crimea granting a reassurance to Moscow no matter what happens in the Ukrainian government the strategic Sevastopol naval military base remains under Russian authority as it would have supposed to be till 2042 according to a treaty between the two countries regarding the special status of Crimea.

Two years after the Euromaidan we need to ask the question, will it achieve its goal or will it fade away and become more and more unpopular amongst Ukrainians to integrate in the western framework as the country will struggle economically. Recent opinions emerging from Ukraine show that despite the entire effort of the "pro-Western revolution" president Poroshenko is becoming more and more unpopular, corruption is still at an all-time high in Ukraine, the oligarchs still maintain main economic dominance and remain key figures within Ukraine.¹⁸ But there is still hope for Ukraine to prevail out of all of this and prevent this revolution to have the same fate as previous ones did during the last 12 year time span, with Putin's regime also showing signs of economic and potentially even political weakness, hope is not entirely lost.¹⁹ Therefore it will be vital for Ukraine to seek new economic partners and Ukraine will more than likely strive to improve the current moderate cooperation in the economic domain with Romania as well²⁰. To conclude Romania and Ukraine will likely strive to maintain good bilateral relations in the following years and will more than surely find a healthy diplomatic dialogue if future issues will occur with the Bystroye canal for example. The new security dimension in which Europe and NATO have found itself after the annexation of Crimea will also aid a tighter cooperation between Romania – Ukraine and Poland to act as deterrence against conventional threats

¹⁸ Simon Saradzhyan, *Ukraine's Lost Cause – Life after Euromaidan*, Foreign Affairs Online Article, February 24, 2016.

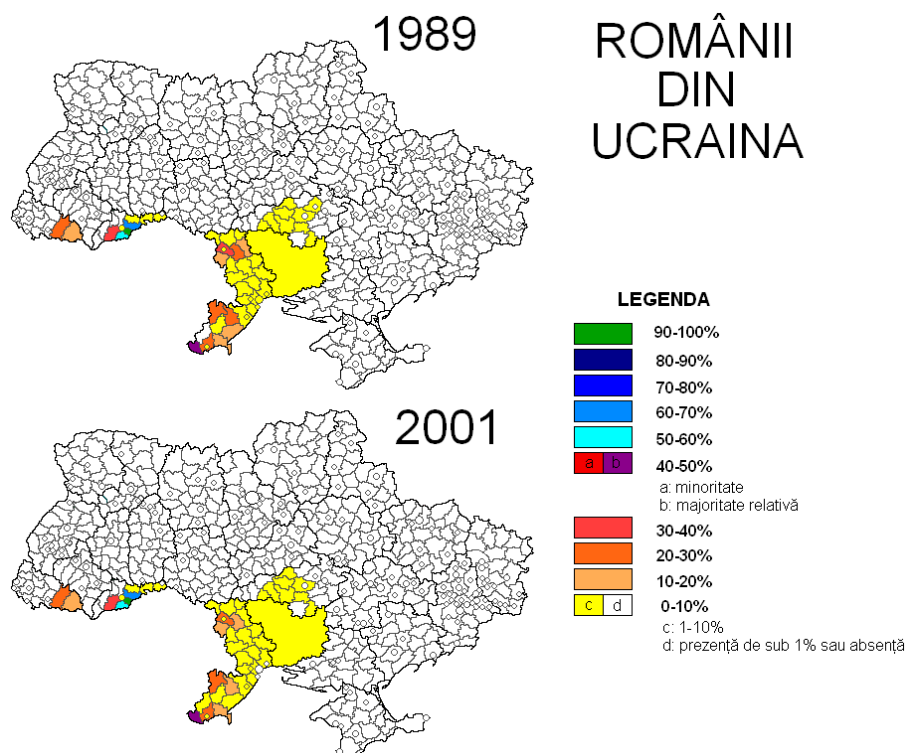
¹⁹ Alexander Motyl, *Lights out for the Putin regime – The coming Russian collapse*, Foreign Affairs Online Article, January 27, 2016.

²⁰ See Appendix 2: The Evolution of Romanian – Ukrainian economic cooperation between.

and challenges from the East. Therefore it will be interesting to monitor in the following decade how the dialogue between Bucharest and Kiev will evolve in this new security context after 2014.

Appendix

Appendix 1: Romanian Minorities within Ukraine in percentage (1989-2001)

Appendix 2: Cooperare economică și în domeniul dezvoltării – Economical – Developmental Cooperation between the two countries – milioane USD –

ANUL	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Total	1991,7	813	1426,7	2226,8	1709,5	1894,5	1439,18
Export	1220,2	487,2	706,7	1130	1073,4	1286,3	826,4
Import	771,5	325,8	720	1096,8	636,1	608,2	612,78
Sold	+448,7	+161,4	-13,3	+33,3	+437,3	+ 678,1	+213,62

„La 30 septembrie 2015, volumul total al schimburilor comerciale ale României cu Ucraina a fost de 716,78 milioane USD, din care exportul a fost de 260,24 milioane USD și importul de 456,54 milioane USD, soldul fiind de 196,3 milioane USD în favoarea Ucrainei”²¹.

²¹ Source: Romanian Ministry of Foreign Affairs, Ukraine – a general presentation (2016.02.10).

Scurt istoric al ucrainenilor din Dobrogea

Dumitru Cernencu / Дмитро Черненко¹

Brief history of the Ukrainians of Dobrogea. *The article refers to some important dates regarding the history of Ukrainians in Dobrogea. Data are presented about their arrival in Dobrogea, the migration waves of the Ukrainian Cossacks, data about the formation of the Zaporozhian Sich and of the Danubian Sich, and some aspects of the cultural and social life of the Ukrainians from Dobrogea. Also, in the article are presented some issues about the role of the Tulcea county organization of the Union of Ukrainians in Romania in the preservation of the Ukrainian ethnic and linguistic identity.*

Коротка історія українців Добруджі. *У статті представлені важливі дані, що стосуються історії українців Добруджі. Представлені дані про їхнє прибуття в Добруджу, міграційні хвилі українських козаків, створення Запорізької, Дунайської та Задунайської Січ, а також, про деякі аспекти культурного і суспільного життя українців Добруджі. Крім того, в статті показується роль Повітової організації Тулчі СУРУ щодо збереження етнічної та мовної самобутності українців.*

Keywords: *Ukrainians in Dobrogea, Danube Delta, Zaporozhian Sich, Zaporozhian Cossacks, Edict, Danubian Sich*

Ключові слова: *українці Добруджі, Дельта Дунаю, Запорозька Січ, запорозькі козаки, Указ, Дунайська Січ, Задунайська Січ*

Deși de-a lungul timpului au fost studiate materiale de arhivă, concomitent cu desfășurarea unor expediții științifice încă de la începutul secolului al XIX-lea, nici la momentul actual nu se poate afirma că istoria ucrainenilor sosiți pe tărâm dobrogean este cunoscută. Este de la sine înțeles că dacă se va aprofunda studiul istoriei minoritaților, acest fapt va contribui în mod consistent la cunoașterea adevăratei istorii a României.

Istoria ucrainenilor, aici în nordul Dobrogei, are o poveste aparte, tocmai pentru faptul că s-a desfășurat în Delta Dunării și în apropierea acesteia. Importanța Deltei Dunării, în viziunea cazacilor zaporojeni este evidențiată, pe lângă valoarea economică și de faptul că pentru a-și păstra propria organizare militară și gospodărească au fost nevoiți să rezolve anumite conflicte cu alte etnii sosite înaintea acestora în zonă.

Ce i-a atras pe cazacii zaporojeni aici este de la sine înțeles, bogăția Deltei Dunării constituită din pește, vânat, precum și posibilitatea de a-și crește animalele aflate în proprietate, de fapt ocupațiile de bază ale cazacilor zaporojeni pe lângă serviciul militar fiind: pescuitul, vânătoarea și creșterea animalelor.

În perioada războiului ruso-turc între anii 1768-1774, o parte din cazaci

¹ Dumitru Cernencu, președintele Organizației Județene Tulcea a Uniunii Ucrainenilor din România

Дмитро Черненко, голова Тулчанської повітової організації Союзу українців Румунії

au rămas pe teritoriile nord-dobrogene, dar adevărata migrație a acestora, a început din vara anului 1775, după „Edictul” dat de țarina Ecaterina a II-a, privind desființarea „Sicei Zaporojene”, când cete întregi de cazaci au trecut Dunărea atât prin Ociakov cât și prin Basarabia.

Din izvoarele scrise rezultă că numărul celor ce au migrat peste Dunăre este cuprins între 5.000 și 12.000 de suflete. Migrația cazacilor peste Dunăre, a produs îngrijorare la curtea Rusiei țariste care, în repetate rânduri a încercat să-i aduca înapoi în Rusia dar să și convingă Imperiul Otoman să-i colonizeze cât mai departe de granița ruso-turcă.

Al doilea val de migrate a fost amenințarea libertății ucrainenilor ca urmare a „Edictului” dat de Ecaterina a II-a la 5 mai 1779, când din teritoriile cuprinse între Bug, Nistru și Basarabia, cazacii neprimind mila țarinei au pornit peste Dunare spre pământurile stăpânite de turci. În paralel cu aceste migrații mai ample, au avut loc și migrații liniștite și mai restrânse ca număr.

Nevoia de apărare a proprietății, a familiei precum și calitățile lor militare au constiuit motivele principale în încercările dintre anii 1791-1794 de a pune bazele Sicei Dunărene, dar aceste acțiuni au fost sortite eșecului. Asediul asupra localității Caterlez, actualul Sfântu Gheorghe în anul 1794 i-au obligat pe cazacii zaporojeni să ceară ajutorul sultanului pentru acordarea unui alt loc pentru a-și ridica o nouă „Sice”. Vor primi un teren situat în localitatea SEIMENI unde „Sicea” va funcționa între anii 1795-1803, dar aici neavând fortăreață cazacii sunt puși în situația de a se întoarce la Sfântu Gheorghe în jurul anului 1803 și până în anul 1812, când Sicea Transdunăreană se mută la Dunavățul de Sus.

Sicea zaporojeană era o organizație unică a ucrainenilor având la bază orânduirea democrat-militară. Aceasta a luat naștere ca rezultat al năzuințelor de libertate ale ucrainenilor, fapt ce a influențat și viața social-economică în mod pozitiv, având la bază libertatea persoanei și a muncii, a apărării familiei și a proprietății asupra pământului.

Dar, de departe, cazacii rămân în istorie datorită calității școlii militare zaporojene, fapt recunoscut de Poarta Otomană și de Rusia țaristă care și-au dorit ca aceștia să lupte sub steagurile lor. Serviciul militar sub conducerea otomană s-a dovedit a fi anevoios, cazacii fiind mereu implicați să participe la campanii militare de cele mai multe ori fără acordul lor.

Astfel, războiul ruso-turc din anul 1828 s-a dovedit a fi un dezastru prin aceea ca sub conducerea atamanului Iosip Gladkii după ce a trimis 2000 de cazaci la Silistra, el împreună cu 500 de cazaci a trecut Dunărea la Izmail alăturându-se armatei rusești. Reacția Turciei a fost pe măsură, ea a lichidat Sicea transdunăreană arzând și distrugând fortăreața, casele și biserica, a ucis peste 1000 de suflete, întemnițând alte 2000 de suflete, iar cei rămași au fost împărșiți în satele învecinate².

După războiul de independență din 1877, situația ucrainenilor s-a schimbat, guvernul român încercând să îi asimileze prin trecerea bisericilor de la religia de

² Kondratovych Fedir, *Zadunaiska Sici, Kievskaiia starina*, 1883, nr. 2, p. 276-280.

rit vechi la rit nou, iar slujbele fiind oficiate în limba română.

După anul 1945 în satele ucrainene se deschid școli în limba maternă, iar în Tulcea va lua ființă un liceu ucrainean care va funcționa până în anul 1959. O noua etapă în viața etnicilor ucraineni va fi cunoscută după revoluția din Decembrie 1989 care va duce la întărirea drepturilor și libertăților cetățenești.

La 25 Martie 1990, se înființează UUR-Filiala Tulcea, iar în perioada 1991-2015, în localitățile: Tulcea, Murighiol, Telița, Sf. Gheorghe, Ciucurova, Fântâna Mare, Isaccea, Crișan, Caraorman, Chilia Veche, Letea, Pardina și Sulina se vor înființa organizații locale ale comunității ucrainene care participă în mod activ la viața socio-culturală.

Emblema UUR-Tulcea o constituie grupul vocal „Zadunasika Sici” înființată la data de 30.10.1991, care ne-a reprezentat și ne reprezintă cu cinste la numeroase concursuri, festivaluri și spectacole atât în țară cât și în străinătate. La ora actuală comunitatea locală ucraineană este preocupată de păstrarea și continuarea studiului limbii materne, a obiceiurilor și tradițiilor noastre, precum și implicarea în viața social culturală.

Ucrainenii din Caraș-Severin- începătorii ucrainismului în Banat

Liber Ivan / Лібер Іван¹

The Ukrainians from Caraș-Severin – creators of the Ukrainianism in the Banat. *The article deals with the history of the movement of the Ukrainians from Transcarpathian Ukraine and East Galicia (the villages of Sloboda, Bili Oslova, Drafts Oslova, and the Transcarpathian districts of Irshava, Hust and Teaciv) to the Banat. The conditions of their arrival are presented and also the formation of their villages: Copăcele, Cornuțel, Dawn in the Caraș Severin county, and Pădureni and Criciova, in the Timiș county. The author summarizes the situation of the Ukrainians from the Banat since their establishment at the beginning of the 20th century until today and mentions the most famous Ukrainians from the Ukrainian villages in the Banat.*

Also, the author is emphasizing those testimonies which give the Ukrainians from the counties of Caraș-Severin and Timiș, the right to be considered as the creators of the Ukrainianism in the Banat.

Українці Караш-Северіну – засновники Банатського українства. *У статті розглядається історія приходу українців з Підкарпатської Русі та Східної Галичини: з сіл Слобода, Білі Ослова, Чорні Ослова, Закарпатської області: районів Иршава, Хуст Тячів в Банат, умови їх прибуття та стовення сіл: Копичеле, Корнуцел, Зоріле в повіті Караш Северині, Пидурені та Крічова, повіті Тіміші.*

Автор коротко представляє ситуацію українців після їхнього перебування в Банат з початку ХХ ст. до сьогодення, і згадує про найвідоміших українців Банату.

Також, представлені достатні свідчення, які доказують що українці повітів Караш-Северіну та Тімішу є початківцями українства в Банаті.

Keywords: *Ukrainianism, Banat, Transcarpathian Ukraine, Maramureș, culture, identity*

Ключові слова: *українство, Банат, Карпатська Україна, Мараморощина, культура, ідентичність*

Istoria Banatului posedă informații prețioase privind existența diferitelor etnii pe lângă populația majoritară, pe aceste meleaguri. Din mulțimea de etnii, însă, a lipsit etnia care se găsea în apropiere atât din punct de vedere geografic cât și din punct de vedere administrativ toți fiind sub același imperiu. Dacă astăzi ținuturile Maramureș, Bucovina și chiar Dobrogea cuprind un „curcubeu” de naționalități în care se găesc și ucrainenii; Banatul nu poate evidenția această etnie decât începând cu secolul al XX-lea, perioadă în care s-au înregistrat multe mișcări de populație în Europa. O asemenea mișcare s-a înregistrat și în Ucraina Subcarpatică; mai ales când Imperiul Austro-Ungar a început să se „clatine” tinzând spre sfârșitul său. Situația precară, în Ucraina Subcarpatică, a fost generată de o serie de nedreptăți între diferitele etnii, unde etnia ucraineană s-a simțit leza-

¹ **Liber Ivan**, Președintele Organizației Județene Caraș-Severin a Uniunii Ucrainenilor din România
Лібер Іван, Голова Караш-Северинської повітової організації Союзу українців Румунії

tă cel mai mult. Un exemplu elocvent ni-l dă Ivan Hlanta, din Ujgorod, Ucraina, în cartea sa „Cântece populare ucrainene din Banat, România”, care arată că la sfârșitul sec. al XIX-lea, pământul, în Ucraina Subcarpatică, în cea mai mare măsură, aparținea populației maghiare, iar ucrainenii dețineau cea mai mică suprafață. Această situație, bazată pe nedreptate socială, a determinat populația ucraineană să caute o soluție: răzvrătire sau plecare spre căutarea unui alt loc de viață. De aceea, mulți ucrainenii din Ucraina Subcarpatică, au părăsit locurile natale îndreptându-se spre alte continente, alții stabilindu-se în spațiul țărilor vecine: Serbia, Ungaria, iar alții care veneau la munci forestiere în Banat, și-au îndreptat atenția spre locurile, unde astăzi se găsesc satele: Copăcele, Zorile și Cornuțel. „Aici, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe moșiile grofilor Voroși Henrich, Henric Tauber și David Hupșa, a fost lansat scopul tăierii pădurilor, defrișării terenurilor și punerea lor spre vânzare. Operația a început cu publicitatea desfășurată de doi locuitori din Poiana Seneverului și anume, Vașile Țifrac și Ivan Medeanec, care pentru truda lor de buni răspânditori ai veștii au primit câte șapte iughere de pământ, fiecare. Vestea s-a răspândit în toată Ucraina Subcarpatică și în curând populația din Carpații Păduroși, a pornit spre Banat stabilindu-se pe locurile unde astăzi se găsesc satele: Copăcele, Zorile și Cornuțel, în județul Caras-Severin, Pădureni și Criciova, în județul Timiș. Stabilindu-se sub cerul liber, noii veniți au început să-și creeze o bază de existență: casa de locuit, animalele, pregătirea altor condiții pentru viitor. Despre transferul ucrainenilor din Carpații Păduroși pe teritoriul Banatului s-a scris în diferite publicații și cărți, fapt care confirmă cele arătate anterior. Astfel, în cartea sa „De la Verhovena – la „Zelena liscena”, autorii Petru Câmpeanu și fiul sau Ivan Câmpeanu, descriu minuțios situația politică și economică din Ucraina Subcarpatică de la sfârșitul sec. al XIX-lea și situație care a împins ucrainimea la o rezolvare.

Autorii „Monografiei satului Zorile”, Elena și Ilie Lazăr, găsesc același motiv de părăsire a meleagurilor natale subcarpatice de către ucrainenii și plecarea lor „în lume” în căutarea unui trai mai bun.

Într-un mod și mai minuțios abordează această problemă Ivan Hlanta din Ujgorod, Ucraina, doctor în etnografie; doctorand în literatura ucraineană, autor a peste 70 de volume de diferite specialități, după ce a cercetat întreaga zonă a Banatului unde locuiesc ucrainenii.

Astfel, Ivan Hlanta, în cartea sa „Cântece populare ucrainene din Banat, România”, arată că „Lipsa unei patrii, de secole întregi a poporului ucrainean, a fost una din cauzele că ucrainenii s-au răspândit în întreaga lume. Mulți locuiesc în țara vecină, România, Maramureș și Bucovina”, unde ucrainenii constituie populația autohtonă, iar cei din Banat și Dobrogea ai venit mai târziu”².

„Ce i-a determinat pe ucrainenii să-și părăsească plaiul natal și să se îndepărteze de neam, în străinătate și să înceapă o viață nouă” se-ntreabă autorul cărții. Ca răspuns la întrebare se arată că „emigrația în masă din Transcarpatia, peste graniță în cadrul hotarului austro-ungar, a început la sfârșitul sec. al XIX-lea, datorându-

² Ivan Hlanta, *Cântecele ucrainene din Banat, România*, Ed. Mucavevo, p. 13-17.

se crunței exploatare a țărănimii, lipsei de apărare a dreptății și în special în zonele de munte. Ca să-și întrețină familiile, ucrainenii se duceau la lucru în Serbia, Bosnia, Slovenia și Banat.

Vasile Țifrac și Ivan Medeanec au reușit să-i convingă pe mulți ucraineni să se transfere în Banat. Fenomenul a cuprins o zonă uriașă a Ucrainei Subcarpatice și a Galiției de Răsărit: Sloboda, Bili Oslova, Ciorni Oslova, mulți din raioanele Irșava, Hust, Teaciv etc³.

Dupa ce au fost înființate satele Copăcele, Zorile și Cornuțel, noii locuitori ai Banatului au început să se pregătească pentru viața lor și celor ce vor urma după ei.

Greutăți au fost cu „carul”, având în vedere că noii locuitori au venit cu înzestrări modeste, fără animale etc. Viața a devenit grea, fapt ce i-a determinat pe unii să se întoarcă la locurile natale. Alții au răzbit luptându-se cu greutățile întâlnite „la tot pasul”. Nici băștinații nu prea le acordau atenție pentru că nu cunoșteau limba. Cu mari greutăți și-au înjghebat niște căsuțe în care să-și ducă mai departe noua viață. Mișcarea aceasta, frământarea la adresa vieții noi era o grijă de fiecare moment mai ales că și situația de la începutul secolului XX era foarte precară. Peste toate aceste necazuri a izbucnit Primul Razboi Mondial, în cadrul căruia mulți ucraineni au murit.

Pe lângă gospodăriile locuitorilor se impunea ca în localități să fie construite biserici și școli. Astfel, în 1912 se construiește biserica în localitatea Copăcele care avea pe vremea aceea 133 familii, la Zorile, biserica se construiește în anul 1916, satul având 145 de familii⁴, iar la Cornuțel, biserica s-a construit în 1919, satul având 140 de familii. Având în vedere creșterea numărului de copii, se impunea construirea școlilor unde aceștia să învețe carte. Astfel, în satul Zorile școala împreună cu locuința învățătorului a fost construită în anul 1916, la Cornuțel școala a fost construită în anii 1929-1931. La Copăcele școala a fost construită și și-a început activitatea școlară în anul 1926, cu prima învățătoare Kirali Florica, proaspătă absolventă a Școlii normale din Caransebes.

În cele ce urmează merită a aminti un moment cultural legat de sărbătorirea a 50 de ani de la înființarea școlii din Copăcele. Evenimentul s-a petrecut în luna septembrie 1976, în incinta școlii din Copăcele. Participanții la eveniment au fost foștii învățători care erau în viață. Rolul principal al evenimentului a fost pensionara Kirali Florica Georgescu, prima învățătoare din anul 1926. Pentru prima învățătoare a școlii din Copăcele, poetul Iura Pavliș a compus poezia „Prima învățătoare”; subsemnatul a pus cuvintele pe note muzicale și a rezultat cântecul „Prima învățătoare”, cântec interpretat în premieră de corul „Zelena liscena”, pe scena Căminului cultural din Copăcele, în mijlocul acestuia se afla pensionara-nevățătoare Kirali Florica. Cântecul a avut un ecou foarte puternic, fapt demonstrat prin aceea că în cadrul Liceului din Buzias, de 20 de ani la terminarea anului școlar clasele primare cântau cântecul „Prima învățătoare”: „Parcă ieri cu vremea-n floare/spre sătucu depărtat/Prima noastră-nvățătoare curajoasă/S-a-ndreptat. Refren:

³ Ivan Hlanta, *Cântecele ucrainene din Banat, România*, Ed. Mucavevo, p. 13-17.

⁴ Lazăr Elena, Lazăr Ilie, *Monografia „Satul Zorile”*, p. 75-80.

Ecoul ciocărluilor învățătoare ești/Cu zâmbetul copiilor mereu întinerеști.

În continuare, în fiecare din cele trei localități cu populație compactă ucraineană, prin hărnicia oamenilor s-au construit case spațioase și frumoase, s-au construit școli și s-au reparat bisericile existente.

Însă cel mai important lucru este faptul că în fiecare din aceste localități după al Doilea Război Mondial au fost construite școli spațioase unde toți copiii ucrainenilor au învățat carte pregătindu-se în diferite ramuri pentru diferite meserii.

Având în vedere cele arătate scoatem în evidență câteva exemple de personalități care au terminat școala în aceste trei localități:

Satul Zorile: Sopco Vasile-medic; Barna Andrei-prof. universitar, doctor în pedagogie, Șimonea Vasile, profesor etc.

Comuna Copăcele: Petro Hleba, lector la Universitatea din Timișoara, dr. Ivan Covaci, diplomat, 9 ani ambasador extraordinar și plenipotențiar în Israel, dr. medic colonel I. Hasineț, șeful Policlinicii Militare din București, Mihai Bodnea, jurnalist, profesor la facultatea de limba ucraineană din cadrul Universității din București, Ivan Covaci, filolog, poet, membru al Uniunii Scriitorilor din România și Ucraina, redactor șef al ziarului „Vilne slovo”, Iura Pavliș, poet, membru al Uniunii Scriitorilor din România, Ivan Șmuleac, scriitor, membru în Uniunea Scriitorilor din România, Vașile Barșai, scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din România.

În afară de aceștia mai există cadre cu titlu de doctor: Ivan Țimbota, doctor în agronomie, Dumitru Covaci, doctor în pomicultură, Ovidiu Țimbota, doctor în floricultură.

Dacă din punct de vedere al pregătirii școlare și profesionale sunt la zi, trebuie subliniat faptul că, deși mulți din ei se stabilesc în zonele mai înstărite, în județ se păstrează limba maternă, ucraineană, nu numai în cele trei sate, ci și în mediul urban. În acest scop, în orașele cu mai multe familii de ucraineni; sunt construite biserici, unde domină ortodoxia în limba ucraineană. Exemplul îl constituie bisericile din Caransebeș și Reșița. Același lucru se păstrează și în mediul rural. În școlile din cele trei sate, limba ucraineană este inclusă în orar și se predă ca limbă maternă. Mai funcționează și două grupe în municipiul Caransebeș, unde elevii învață limba ucraineană.

Un rol deosebit în păstrarea culturii ucrainene, îl are activitatea cultural-artistică atât în mediul rural cât și în mediul urban, activitate desfașurată de formațiile artistice ucrainene din județ. Aceste formații, finanțate de Uniunea Ucrainenilor din România, desfașoară o bogată activitate artistică, care contribuie la ridicarea nivelului cultural, instructiv și educativ al populației ucrainene.

În cadru județului o activitate de peste 65 de ani o are corul mixt ucrainean, din com. Copăcele care a umplut inimile ascultătorilor cu frumusețea cântecului ucrainean popular, de autor și prelucrări. Mai activează corul mixt ucrainean „Cervona calena”, care deși tânăr în ani, își îndeplinește cu succes rolul de mesager al cântecului în rândul ucrainenilor.

Este o minune să ascuți interpretarea unui cântec de către aceste două

formații unite în formația corală care poartă numele de „Glasul ucrainenilor”. Concertele organizate de conducerea organizației județene, au loc pe întregul județ în raport de planificarea de la începutul fiecărui an. Un rol deosebit îl au formațiile de dansuri ucrainene, care în colaborare cu cântecele, recităriile de poezii și alte forme contribuie la ridicarea nivelului de cultură a ucrainenilor.

Trebuie scos în evident faptul ca formațiile artistice din Caraș-Severin activează și pe teritoriile altor județe ca: Maramureș, Suceava, Tulcea, așa cum activează formațiile altor județe pe teritoriul județului Caraș-Severin. În ceea ce privește repertoriul formațiilor, trebuie scos în evidență că acesta cuprinde în genere piese ucrainene și în speță create în România. Repetițiile se desfășoară în limba ucraineană, fapt care contribuie la păstrarea limbii și cântecului ucrainean. Având în vedere condițiile morale ale populației de naționalitate ucraineană din județul Caraș-Severin, condițiile determinate de biserica ucraineană, formațiile artistice, considerăm că este suficientă contribuția lor la conservarea și dezvoltarea limbii ucrainene.

Un alt mijloc, care contribuie la dezvoltarea și conservarea limbii, este presa scrisă și televiziunea. În ceea ce privește presa scrisă scoatem în evidență ziarele în limba ucraineană „Vilne slovo”, „Ucrainschei visnec”, „Curierul ucrainean”, iar revistele „Naș Holos” pentru adulți și „Dzvonec”, pentru copii fac față pentru întreaga populație. Un rol deosebit de important în viața ucrainenilor de pretutindeni, îl joacă presa vorbită. În cazul nostru „emisiunea în limba ucraineană” prin intermediul Postului de radio Reșița. Aceasta emisiune aduce, în casele noastre un noian de vești nu numai din țară ci, mai ales din societatea ucraineană. Emisiunea în limba ucraineană îndeplinește rolul de mesager al populației ucrainene, de sfătuitor, de instructor de cântece. Condițiile materiale și morale prezentate în această intervenție constituie numai o parte din viața ucrainenilor. Ele contribuie la conservarea limbii, la solidaritatea ucrainenilor, la buna conviețuire cu alte nații.

În concluzie considerăm ca în prezenta intervenție au fost scoase în evidență suficiente mărturii, care conferă ucrainenilor, din județul Caraș-Severin și celor două localități din județul Timiș, dreptul de a se considera ca începătorii ucrainismului în Banat.

Realizările obținute de către Uniunea Ucrainenilor din România pe parcursul a 25 de ani de existență (1990-2015)

Ștefan Buciuta / Степан Бучута¹

The achievements of the Union of Ukrainians in Romania during the 25 years of existence (1990-2015). *The Union of Ukrainians in Romania aims to ensure the conditions necessary for exercising the right to education and the education in mother tongue, collaborates with educational institutions, and sustains for the study and re-search of the history, language, material and spiritual culture of the Ukrainians in Romania. The Union of Ukrainians in Romania represents the Ukrainian community at all levels in dealing with official bodies of state power in Romania and domestic and international nongovernmental organizations.*

The Union of Ukrainians in Romania and will works to further strengthen mutual understanding and good neighborhood between Romanians and Ukrainians, will maintains relations with the diplomatic representations of Ukraine in Romania, Ukraine's state institutions and non-governmental organizations from the Ukrainian diaspora. By editorial and publishing activity, the Union of Ukrainians from Romania is contributing to the enrichment of people's culture.

Союз українців Румунії від 1990 до 2015 рр. Досягнення за 25 років діяльності. *Основна мета Союзу українців Румунії полягає у захисті прав стосовно прояву і утвердження етнічної, мовної, культурної і релігійної ідентичності осіб, що належать до української громади; діє з метою забезпечення необхідних умов для здійснення прав на навчання і підготовку на рідній мові; співпрацює з навчальними, науковими та культурними закладами з метою дослідження та вивчення історії, мовних особливостей, матеріальної і духовної культури українців Румунії.*

СУР співпрацює з центральними і місцевими органами державної влади з метою вирішення проблем української нацменшини та здійснює різні співвідносини з внутрішніми і зовнішніми неурядовими організаціями. Через свою культурно-виховничу, видавничу, публичну діяльність Союз Українців Румунії збагачує культуру румунського народу.

Keywords: *Union of Ukrainians in Romania, 25 years of existence, collaboration ethnic identity, linguistic identity, cultural identity, religious identity*

Ключові слова: *Союз українців Румунії, 25 років існування, співпраця, етнічна ідентичність, мовна ідентичність, культурна ідентичність, релігійна ідентичність.*

Uniunea Ucrainenilor din România a fost înființată după Revoluția din decembrie 1989. La 28 decembrie 1989, Ștefan Tcaciuc a anunțat pe postul Național TV faptul că ucrainenii din București au hotărât să înființeze o organizație a ucrainenilor sub denumirea de Uniunea Ucrainenilor din România². Fondatorii

¹ Ștefan Buciuta, Președinte de onoare al UUR
Степан Бучута, Почесний голова СУР

² Ștefan Buciuta, *20 de ani de la înființarea Uniunii*, in *Prin cuvânt și faptă*, Editura RCR Editorial București, 2013.

acestei organizații au fost scriitorii, intelectualii ucraineni și membrii redacției ziarului „Novyi vik“ (Veacul nou), al cărui redactor-șef a fost Covaci Ivan, actualul redactor-șef al aceluiași ziar, dar acum sub denumirea nouă de „Vilne slovo“ (Cuvântul liber). Membrii fondatori l-au autorizat pe scriitorul Ștefan Tcaciuc să prezinte judecătoriei lista membrilor fondatori și proiectul de statut al organizației. Uniunea Ucrainenilor din România (UUR) a fost înregistrată la Judecătoria Sectorului 1 din București, în baza Hotărârii nr. 262, din 14 februarie 1990. În aceeași perioadă au început să se organizeze și ucrainenii din celelalte regiuni ale României: Maramureș, Bucovina, Banat și Tulcea. Prima conferință a ucrainenilor a avut loc în Maramureș, la Sighetu Marmăției, la ea participând 600 de delegați din toate satele și orașele cu etnici ucraineni și unii membrii fondatori din București. Descrierea detaliată a acestei conferințe a făcut-o dl Ivan Covaci într-un articol din ziarul „Vilne slovo“. După aceea, au avut loc conferințe regionale la Suceava, Tulcea și Lugoj.

În conformitate cu Statutul organizației, au început să se înființeze organizații locale, în frunte cu birourile locale și președinții acestora. Delegații locali alegeau conducerea la nivel de regiuni: pe președinte și așa numitele Comitete de Ținut ale Uniunii, care la rândul lor își alegeau Biroul Executiv.

Din organizațiile de ținut făceau parte membrii din mai multe județe. De exemplu: din organizația de ținut a Uniunii Ucrainenilor Maramureș făceau parte membrii din județele Maramureș, Bistrița, Cluj, Satu Mare; din organizația de ținut a Uniunii Ucrainenilor Bucovina, făceau parte membrii din județele Suceava, Botoșani și Iași; din organizația de ținut a Uniunii Ucrainenilor Banat, cu sediul la Lugoj, făceau parte membrii din județele Arad, Caraș-Severin, Timiș, Bihor și Hunedoara; din organizația de ținut a Uniunii Ucrainenilor Tulcea, făceau parte membrii din județele Tulcea, Constanța și Galați. La organizația din București s-au alipit și ucrainenii din Brașov. Ulterior, s-a votat să fie introdus în Statut UUR articolul prin care se desființează organizațiile de ținut și se înființează organizații județene denumite filiale. Astăzi există 12 filiale județene ale UUR: Arad, București, Botoșani, Caraș-Severin, Cluj, Iași, Galați, Maramureș, Satu Mare, Suceava, Timiș și Tulcea.

Uniunea Ucrainenilor din România (UUR) este o organizație cu profil etnic, neguvernamentală și nonprofit, cu personalitate juridică dobândită în baza Legii asociațiilor și fundațiilor nr. 246/2005, cu deplină autonomie (Statut art. 2). Scopul fundamental al Uniunii Ucrainenilor din România constă în apărarea drepturilor privind exprimarea și promovarea identității etnice, lingvistice, culturale și religioase a persoanelor aparținând minorității ucrainene.

Conform statutului în cadrul UUR își desfășoară activitatea Uniunea Femeilor Ucrainene din România (UFUR), Uniunea Tineretului Ucrainean din România (UTUR). Aceste organizații funcționează în baza propriilor regulamente ale căror prevederi nu contravin Statutului UUR. Se pot înființa și alte asociații, fundații, cluburi, ale căror regulamente nu contravin Statutului Uniunii. Acestea sunt conduse de comitete sau consilii, confirmate de Consiliul UUR.

Din statistica populației României, în 1992 existau 65.764 etnici ucraineni, în 2002 numărul s-a redus la 61.350, iar conform statisticii din 2011, în România au existat 50920 persoane de etnie ucraineană. Structura populației ucrainene din România pe județe se prezintă conform tabelului anexat la prezenta (tabel nr.1).

Toate organizațiile județene ale UUR au sedii în clădirile proprietate ale Uniunii, de asemenea, au fost achiziționate sau construite sedii pentru organizațiile locale ale UUR în localitățile Rădăuți și Siret, județul Suceava; Baia Mare, Poienile de sub Munte și Rona de Sus, județul Maramureș; Micula, județul Satu Mare și în Lugoj, județul Timiș,

Sediul Organizației Județene Arad este în localitatea Târnova iar al celei de la Botoșani este în satul Rogojești, com. Mihăileni. Sediul Organizației Județene Maramureș este în municipiul Sighetu Marmăției.

Activitatea culturală a UUR

UUR desfășoară o bogată activitate culturală. Anual, organizațiile județene, întocmesc un plan de acțiuni culturale care este apoi aprobat de Consiliu și publicat în ziarul editat de Uniune. Pe baza acestui plan și a unor evenimente importante programate, Prezidiul UUR întocmește bugetul, care mai apoi este trimis Guvernului României și în baza căruia Guvernul alocă bugetul UUR pentru anul următor, pentru că organizația noastră nu se poate finanța din surse proprii. Anual Secretariatul General al Guvernului alocă UUR o anumită sumă de bani, ca de altfel și celorlalte 18 organizații ale minorităților naționale reprezentate în Parlamentul României.

În ceea ce privește activitatea culturală, vreau să subliniez că doar în anul 2015 au fost planificate circa 150 de acțiuni, din care aproape toate au fost realizate. Merită amintite câteva dintre acțiunile cele mai importante ce se desfășoară în decursul unui an³.

La început de an, cu ocazia Sărbătorilor de Iarnă, între Crăciun și Anul Nou pe stil vechi, în luna ianuarie, la Sighetu Marmăției, județul Maramureș, se desfășoară „Festivalul de colinde, datini și obiceiuri de iarnă la ucraineni”.

În luna februarie se sărbătorește „Ziua limbii materne” cu care ocazie se organizează cu copii preșcolari și elevii diferite spectacole și recitări de poezii ucrainene scrise sau traduse de sciitori noștri.

În luna martie sărbătorim Ziua Internațională a Femeii prin acțiunea „Rolul femeii ucrainence în păstrarea identității naționale”.

În fiecare an organizăm diferite acțiuni dedicate aniversării zilei de naștere a marelui poet național al ucrainenilor Taras Șevcenko. În anii 2014-2015, cu ocazia aniversării a 200 de ani de la nașterea marelui poet național al ucrainenilor, Taras Șevcenko, am organizat excursii cu unii membri ai Uniunii din toate județele, la Kiev și la Kaniv, la mormântul și la muzeul poetului.

Consiliul Ucrainean Mondial de Coordonare a emis o medalie jubiliară „200 de ani de la nașterea poetului național Taras Șevcenko”, care a fost înmănată unor membri ai UUR, precum și redactorilor ziarelor ucrainene.

³ Ștefan Buciuta, *O viață în slujba ucrainenilor*, Editura RCR Editorial București, 2014.

Consiliul de Conducere al Congresului Mondial al Ucrainenilor a decorat pe Președintele UUR, Ștefan Buciuta și pe Președintele filialei Tulcea a UUR, Dumitru Cernencu cu Brevetul și Medalia Jubilară „200 de ani de la nașterea poetului național Taras Șevcenco”.

În lunile aprilie și iunie au loc etapele județene și națională ale Concursului de recitare a poeziei ucrainene. În această perioadă au loc întâlniri cu poeți și scriitori de etnie ucraineană și prezentări de carte. Participanților acestui concurs li se acordă cadouri în bani, rechizite și cărți editate de UUR.

În luna iunie se sărbătorește „Ziua Internațională a Copilului” prin diferite acțiuni specifice lor, prin excursii, spectacole, muzică și dans.

Tot în iunie, în județul Suceava, se desfășoară Festivalul Interetnic „Conviețuiri”, care a ajuns la a 21-a ediție.

În perioada anului cu lunile calde se organizează competiții sportive, meciuri de fotbal, volei, handbal, tenis etc., de către tinerii mai ales din județele Maramureș, Botoșani, Timiș și Suceava.

În vara anului 2014, la Tulcea a avut loc prezentarea filmului documentar Zadunaiska Sici, cu participarea oaspeților din Ucraina, în frunte cu cunoscutul poet, Erou al Ucrainei, Ivan Draci. Filmul a fost produs de cunoscutul regizor ucrainean Valentyn Sperkaci. În localitatea Bocicioiu Mare, județul Maramureș, are loc „Festivalul Interetnic” de muzică și dans și campionatul zonal de fotbal în luna august, iar la București, Seară literar-culturală.

Cu ocazia proclamării „Zilei Independenței Ucrainei” Uniunea Ucrainenilor din România organizează, în toate județele unde viețuiesc ucrainenii, diferite manifestări cultural-științifice dedicate marelui eveniment.

În alte localități în care locuiesc etnici ucrainenii au fost organizate diverse acțiuni culturale. Un rol important în păstrarea identității culturale, îl au ansamblurile vocale și colectivele de dansatori, care numără peste 50 de formații și care participă la diferite festivaluri, concursuri, expoziții și alte acțiuni culturale.

Învățământul în limba ucraineană

Comisia de învățământ din cadrul UUR sprijină prin diferite mijloace tineretul care dorește să învețe limba ucraineană și chiar și pe părinții acestora, care doresc să-și îmbunătățească cunoștințele de limba ucraineană. De exemplu, la Baia Mare și Tulcea, organizăm la sediile UUR, cursuri de învățare a limbii ucrainene atât pentru copii, cât și pentru adulți.

În județul Maramureș, în toate școlile din localitățile cu populație majoritară ucraineană, se studiază limba ucraineană ca disciplină de studiu, 3-4 ore săptămânal, iar la Sighetu Marmației funcționează Liceul pedagogic ucrainean „Taras Șevcenko”, unde aproape toate disciplinele de studiu se predau în limba ucraineană.

În localitățile Lugoj din județul Timiș și Siret din județul Suceava sunt clase de liceu cu predare în limba ucraineană, iar în localitățile Valea Vișeuului, Rona de Sus, Repedea și Poienile de Sub Munte din județul Maramureș, funcționează grădinițe și clase cu predare în limba ucraineană.

La universitățile din București, Cluj-Napoca și Suceava există secții de limba și literatura ucraineană.

Pentru sprijinirea învățământului în limba ucraineană, am editat și re-editat „Caietul de scriere” pentru clasele I și a II-a, ca material auxiliar, pentru învățarea limbii ucrainene, autorul căruia este consilierul pentru limba ucraineană de la Direcția pentru învățământ în Limbile Minorităților din cadrul Ministerului Educației și Cercetării Științifice, dna profesoară Elvira Codrea.

De asemenea, am editat auxiliarul de limba ucraineană pentru clasa a IX-a, autor prof. Ivan Chideșciuc și auxiliarul pentru anul III de studiu, autori Serafima Kryhan și profesoarele Lucia Mihoc și Anca Ștubianu din Suceava.

În fiecare an acordăm ajutor financiar pentru organizarea și desfășurarea diferitelor concursuri și a Olimpiadei de limba și literatura ucraineană. Cu această ocazie le dăruim participanților cărți editate de UUR, premii în bani și obiecte, de asemenea organizăm diverse excursii pentru premianți și participanți.

Activitatea publicistică și editorială

Ne străduim să publicăm toate lucrările autorilor de etnie ucraineană și a altor autori care scriu despre și pentru ucraineni. Începând cu anul 2011 și până în prezent au fost editate peste 80 de cărți. De asemenea, UUR editează publicațiile „Ucrainskyi Visnyk” (Curierul ucrainean), al cărui redactor-șef este Mihai Mihailiuc, „Curierul ucrainean” (publicație în limba română), al cărui redactor-șef este Ion Robciuc, „Vilne slovo” al cărui redactor-șef este Ivan Covaci, revista de literatură a scriitorilor ucraineni „Naș holos” (Glasul nostru), a cărei redactor-șef este Irina Moisei, revista pentru copii ucraineni „Dzvonic” (Clopoțelul), a cărei redactor-șef este Nicolae Corsiuc.

Ziarele, revistele și cărțile editate de UUR sunt distribuite gratuit cititorilor prin filialele și organizațiile UUR. Sunt înființate biblioteci la sediile proprii ale organizațiilor unde oamenii pot veni să citească presa și cărțile în limba ucraineană.

Uniunea Ucrainenilor din România a organizat diferite acțiuni culturale cu ocazia aniversării a 65 de ani de la înființarea jurnalului nostru tradițional „Vilne Slovo”⁴ care până la revoluția din decembrie 1989 purta denumirea de „Novyi Vik”. De asemenea am aniversat 25 de ani de la înființarea jurnalelor „Ukrainskyi Visnyk” și „Curierul ucrainean” și 20 de ani de la prima apariție a revistei de literatură „Naș Holos”. Revista lunară pentru copii „Dzvonec”(Clopoțel) a depășit deja 100 de numere⁵.

Viața spirituală a minorității ucrainene din România

În Sighetu Marmației există Vicariatul Ortodox Ucrainean, care aparține de Biserica Ortodoxă Română. Suntem foarte încântați de faptul că, în Maramureș, s-au păstrat bisericile în care se slujește în limba ucraineană. De asemenea, în Banat sunt mai multe parohii ucrainene și Protopopiatul Ortodox Ucrainean la Lu-

⁴ 65 de ani Vilne Slove, Vilne Slovo, numarul 1-2 ianuarie 2015.

⁵ 25 de ani de la înființarea Uniunii, Curierul ucrainean, nr. 283-284 martie 2015; Vilne Slovo nr. 5-6, 2015.

goj. În Bucovina și în Maramureș, limba ucraineană poate fi auzită și în bisericile greco-catolice. Există Vicariatul Greco-Catolic Ucrainean, dar trebuie să specificăm faptul că, și în Bucovina, există câteva biserici ortodoxe ucrainene, cum ar fi Biserica Ortodoxă Ucraineană „Sfinții Petru și Pavel“ din Suceava. Noi colaborăm cu bisericile în organizarea unor acțiuni comune, de asemenea și cu bisericile neoprotestante (penticostală, adventistă).

Relații internaționale ale UUR

Colaborăm foarte bine cu Ambasada Ucrainei din București. De asemenea, avem relații strânse de colaborare transfrontalieră cu regiunile Transcarpatia, Ivano-Frankivsk, Cernăuți, Odesa și Kiev. Organizația UUR-filia la Maramureș, a semnat un protocol de colaborare cu raionul Rachiv, pentru desfășurarea diverselor proiecte comune. Avem în desfășurare proiecte transfrontaliere cu regiunile Cernăuți și Odesa și cu raionul Verchovyna, din regiunea Ivano-Frankivsk, Ucraina.

Relațiile româno-ucrainene sunt diferite în domeniile cultural-educative prin participarea noastră la diferite festivaluri și simpozioane organizate în regiunile amintite.

În anul 1997 o delegație din Maramureș a participat la manifestările culturale cu ocazia aniversării a 550 de ani de la atestarea documentară a orașului Rachiv și la cel de al VII-lea Festival al huțulilor după care am participat anual la aproape toate festivalurile huțulilor din Ucraina.

În ceea ce privește colaborarea pe teme ecologice menționăm că am participat la realizarea proiectelor comune transfrontaliere cum ar fi:

-Proiectul Phare-Credo, acțiuni pentru crearea rezervației româno-ucraineană a biosferei în munții Maramureșului-1999. Proiect comun cu Societatea Ecologistă din Maramureș, cu Rezervația Biosferică din Carpați cu sediul în orașul Rachiv, regiunea Transcarpatia și cu sprijinul Universității Naționale de Silvicultură a Ucrainei, Lyiv (proiect nr. 98-RO/UA-25-504EU);

-Proiectul Mic Tacis, cu colaborarea transfrontalieră, accesibil proiectului 98-RO/UA-25-504EU (EU Phare Credo) cu Institutul de Ecologie și Resurse a Regiunii Ivano-Frankivsk. Acțiunea proiectului se referă la realizarea Rezervației Biosferice Internaționale Ucraineano-Română în munții Cevceni și Maramureș (Alpii Huțuli);

-Proiectul Tacis, realizarea sistemului transfrontalier pentru ocrotirea mediului în Verhovyna-Ucraina, 2002-2003.

Participarea noastră la Conferința practico-științifică în realizarea proiectului româno-ucrainean în munții Maramureșului în perioada 26-28 noiembrie 2007 în stațiunea Șaian, lângă orașul Hust, regiunea Transcarpatia. De asemenea am luat parte la Conferința Internațională „Dezvoltarea durabilă a Carpaților și a altor regiuni ale Europei” în 8-9 septembrie 2010 în cadrul Consiliului Regional Transcarpatia, orașul Ujgorod.

Foarte des noi invităm artiști și ansambluri vocale din Ucraina, care participă la diverse festivaluri internaționale, ca de exemplu: Festivalul de colinde și obi-

ceiuri de iarnă la ucraineni; Festivalul Interetnic „Conviețuiri“ la Suceava și Banat.

Au fost invitați la noi echipe de fotbaliști, voleibaliști și baschetbaliști din Ucraina. La rândul său, echipa de fotbal din Maramureș a participat la Campionatul internațional de fotbal de la Drohobyci, Ucraina, la care a câștigat o dată locul I și altă dată locul II.

UUR este membră a Congresului Mondial al Ucrainenilor (SKU), a Congresului European al Ucrainenilor (EKU), a Consiliului Ucrainean Mondial de Coordonare (UVKR) și Asociația pentru legăturile cu ucrainenii de peste hotarele Ucrainei (Asociația „Ucraina-Lumea”).

Colaborarea cu emisiunile radio și TV în limba ucraineană

Este foarte important pentru noi să contribuim la realizarea de emisiuni în limba ucraineană. În studiourile regionale din câteva orașe din România: Cluj-Napoca, Iași, Reșița, Sighetu Marmăției și Timișoara există emisiuni radio săptămânale în limba ucraineană. Am militat pentru mărirea timpului de emisie al acestor emisiuni. În fiecare săptămână, televiziunea națională transmite emisiuni despre și pentru minorități pe canalele naționale TV1, TV2, TV3 și televiziunile teritoriale TV Cluj și TV Timișoara.

Radio Sighet emite în limba ucraineană zilnic de luni până vineri câte 20 de minute de la orele 15.20 la 15.40, iar Radio Cluj emite în fiecare duminică câte 15 minute de la ora 21.45, celelalte posturi de Radio emit câte o jumătate de oră pe săptămână.

Avem în plan să susținem pe mai departe emisiunile în limba ucraineană pentru că acestea contribuie la o mai bună colaborare cu frații și surorile noastre din Ucraina, dar și cu alți ucraineni din diaspora.

Ucrainenii, ca și celelalte minorități care trăiesc în România, fac parte din poporul român și trebuie să se bucure de aceleași drepturi. Limba maternă este importantă pentru minorități, iar noi am militat pentru păstrarea acesteia.

Uniunea Ucrainenilor din România are drept scop asigurarea condițiilor necesare exercitării dreptului la învățătură și instruire în limba maternă, colabrează cu instituțiile de învățământ, știință și cultură pentru studierea și cercetarea istoriei, limbii, culturii materiale și spirituale a ucrainenilor din România.

Uniunea Ucrainenilor din România reprezintă comunitatea ucraineană la toate nivelurile în relațiile cu organele oficiale ale puterii de stat din România și cu organizațiile neguvernamentale interne și externe.

Uniunea Ucrainenilor din România și în continuare va acționa pentru cunoașterea reciprocă și întărirea bunei vecinătăți între popoarele român și ucrainean, va întreține relații cu reprezentanțele diplomatice ale Ucrainei în România, cu instituțiile de stat ale Ucrainei și cu organizațiile neguvernamentale ucrainene din diaspora.

Prin activitatea sa editorială și publicistică, Uniunea Ucrainenilor din România contribuie la îmbogățirea culturii poporului român.

Populația stabilă după etnie pe județe-Recensământ 2011.

Nr. crt.	Denumirea județului	Numărul populației ucrainene	Numărul populației pe județ	În procente
1	Maramureș	30786	478659	6.43%
2	Timiș	5950	683540	0.87%
3	Suceava	5916	634810	0.93%
4	Caraș Severin	2483	295579	0.84%
5	Satu Mare	1340	344360	0.39%
6	Arad	1261	430629	0.29%
7	Tulcea	1083	213083	0.50%
8	Botoșani	659	412626	0.16%
9	București	279	1883425	0.015%
10	Cluj	173	691106	0.025%
11	Iași	60	772348	0.007%
12	Galați	48	536167	0.009%
13	Alte județe	882		
Total		50920		

Співпраця Товариства «Україна-Світ» та Союзу Українців Румунії: вчора, сьогодні, завтра

Кендзера Алла / Alla Kendzera¹

The collaboration Association “Ukraine-World” with the Union of Ukrainians in Romania: yesterday, today, tomorrow. *The results of the long-term collaboration between two non-governmental organizations, the ‘Association for the relations with the Ukrainians outside Ukraine’ (the Association “Ukraine-Svit [World]” (UW Association) and the Union of Ukrainians of Romania (UUR) are presented in the article. More than 25 years ago they signed an Agreement, that became a locomotive for the intensification of the cooperation and the increase of the quality of activities organized by the two organizations with the aim of the maintenance and promotion of Ukrainian language, songs, dances, Ukrainian ceremonial heritage. The collaboration is ment also to sustain mutually advantageous cultural links and to strengthen the mutually beneficial collaboration between Ukraine and Romania, the maintenance of identity of Ukrainians in a multinational Romania and of Romanians - in a multinational Ukraine. In realizing these tasks the special merit belongs to the leaders of UUR and UW Societies, to the chairmen of district departments and regional branches of UW Society, teachers, artists, writers and members of the Ukrainian Union of Romania. Very important is the support given in the realization of various activities by the General Consulate of Ukraine in Suceava, the Embassy of Ukraine in Romania and the Foreign Ministry of Ukraine.*

Colaborarea Asociației „Ucraina-Lumea” cu Uniunea Ucrainenilor din România: ieri, astăzi, mâine. *În articol sunt prezentate rezultatele cooperării pe o perioadă de mai mulți ani dintre două organizații neguvernamentale: Asociația pentru legăturile cu ucrainenii de peste hotarele Ucrainei (Asociația „Ucraina-Svit [Lumea]” și Uniunea Ucrainenilor din România (UUR). Acum mai bine de 25 de ani în urmă ele au semnat un acord, care a devenit o „curea de transmisie” pentru intensificarea cooperării și creșterii calității activităților, organizate prin efortul celor două organizații în scopul conservării și promovării limbii ucrainene, cântecelor, dansurilor, patrimoniului ritual ucrainean. De asemenea, colaborarea are ca scop îmbogățirea culturală și consolidarea cooperării reciproc avantajoase între Ucraina și România, păstrarea identității ucrainene într-o Românie multietnică și celei românești – într-o Ucraină multietnică. În realizarea acestor activități un merit deosebit le aparține președinților-UUR și a Asociației, inclusiv liderilor organizațiilor județene, liderilor Asociației „Ucraina-Lumea”, inclusiv secțiilor regionale, cadrelor didactice, artiștilor, scriitorilor și altor membri ai comunității ucrainene din România. O importanță mare în organizarea activităților l-a avut sprijinul oferit de către Consulatul General al Ucrainei la Suceava, Ambasada României în Ucraina și Ministerul Afacerilor Externe al Ucrainei.*

Keywords: Romanians, Ukrainians, society, UUR, collaboration, teachers, artists

Cuvinte cheie: români, ucraineni, societate, UUR, cooperare, cadre didactice, artiști.

¹ Кендзера Алла, Україна, Київ, Товариство зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна-Світ»), kenzdera@ukr.net

Alla Kendzera, Ucraina, Kiev, Asociația pentru legăturile cu ucrainenii de peste hotarele Ucrainei (Asociația “Ucraina-Svit [Lumea]”), kenzdera@ukr.net

Товариство зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна-Світ»), всеукраїнська громадська самоврядна організація була утворена у 1960 році. Метою діяльності Товариства є розвиток співпраці з українцями за кордоном, зміцнення їхніх зв'язків з батьківщиною та об'єднання зусиль світового українства в розбудові Української держави. Товариство є правонаступником Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»). Свою діяльність з підтримки та розвитку зв'язків між закордонними українцями та Українською державою Товариство організувало в рамках Національних програм «Закордонне українство» на період до 2000 та 2005 років, «Національної програми співпраці із закордонними українцями» до 2015 року. Робота щодо співпраці між Товариством і та СУРом проводилася згідно Угоди підписаної в березні 1990 року з Румунської сторони заступником Голови Союзу Українців Румунії Миколою Корсюком та заступником Голови Товариства «Україна» Володимиром Якимцем та Угоди підписаної у березні 2013 року Головою СУРУ Степаном Бучутою та Головою Товариства «Україна-Світ» Іваном Драчем.

Рис. 1. Підписання Угоди Степаном Бучутою та Іваном Драчем за участю Генерального Консула України в Сучаві Василя Боєчка

Рис. 2. Угоду підписує Володимир Якимець та Микола Корсюк 1990 рік

Згідно Угоди та Протоколу намірів, основними формами співпраці були: обмін делегаціями, взаємні візити митців, науковців, освітян, журналістів, спільне проведення семінарів, курсів з української мови, хореографії, диригування. Товариство мало передплачувати для СУРУ республіканські газети і журнали (прямий текст документу).

В доповіді висвітлено основні спільні заходи проведені двома громадськими інституціями: Союзом Українців Румунії і Товариством «Україна-Світ» протягом останніх 26 років.

На запрошення Товариства з 12 по 16 квітня 1995 року в Києві перебувала

на той час генеральний секретар СУРу, референт у справах українців Дирекції національних меншин Міністерства культури Ярослава Колотило. Це був перший офіційний візит державного працівника та громадського діяча. За час перебування в Києві Ярослава Колотило зустрівся з Головою Товариства Іваном Драчем, представниками міністерств та Кабінету Міністрів України. Під час зустрічей Ярослава Колотило порушила ряд важливих питань щодо українсько-румунської співпраці і озвучила пропозиції, окреслені в офіційному документі підписаному Головою СУРУ Степаном Ткачуком. У пропозиціях було підняте питання організації навчання у вищих навчальних закладах та літніх курсах вчителів філологів, керівників мистецьких колективів, передачу сценічних костюмів та інструментів, передачу у школи букварів та інші важливі питання практичної допомоги українцям Румунії. Запропоновані Степаном Ткачуком форми співпраці стали основою взаємодії між СУРом і Товариством «Україна-Світ».

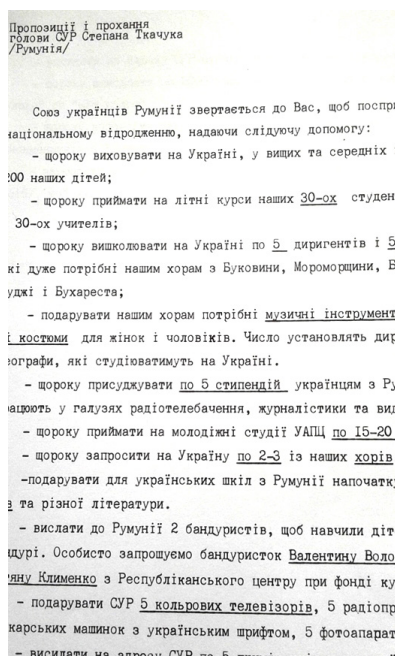

Рис. 3 і Рис. 4. Пропозиції Степана Ткачука.

Першим освітнім заходом, який поклав початок реальній співпраці між двома громадськими організаціями, був вчительський семінар, який розпочав свою роботу 14 травня 1999 року. Участь в семінарі взяли вчителі українського ліцею з м. Сігет Мармаціей, вчителі української мови та літератури з повітів Марамуреш (сіл Верхня Рівня, Ремети, Лути, Кречунів), Сучава (сіл Негостина, Ульма) та Тульча – всього 21 учасник. Навчальний семінар охопив освітян з майже усіх українських шкіл і ліцеїв Румунії. Більшість з них ніколи не були в Україні, не були знайомі з методикою

викладання української мови в україномовних школах зарубіжжя. Лекції і практичні заняття з слухачами семінару проводили кращі учителі київських шкіл та учені з Національного педагогічного університету ім. М Драгоманова під керівництвом професора, доктора педагогічних наук, автора ряду українських підручників і навчальних посібників Ольги Хорошковської.

Під час проведення семінару було проведено анкетування, що дало можливість вивчити потреби українських шкіл та українських громад, вияснити рівень викладання української мови, літератури та інших навчальних предметів. Анкетування показало, що освітяни вільно володіють українською мовою, підтримують українські свята, добре знають пісенний український фольклор, займаються вишивкою, макраме, ткацтвом. Анкетування показало також, що румунські школи з вивченням українознавчих предметів потребують українських підручників, навчальних програм, а також літературу для наповнення українських бібліотек. За час перебування в Україні освітяни відвідали Канів, Національний музей Тараса Шевченка, театри, ознайомилися з історією столиці. Кожному учаснику семінару була передана для шкіл освітня українська література.

Рис. 4А. Учасники Семінару вшановують Тараса Шевченка.

В березні 1999 році на запрошення президента Румунії пана Еміля Константинеску в Румунії перебував президент товариства «Україна-Румунія», професор Київського Національного університету Станіслав Семчинський (Федерація співпраці із зарубіжними країнами з 1992 року є складовою частиною Товариства «Україна-Світ»).

Треба відзначити, що Станіслав Семчинський був видатним вченим, почесним доктором Клужського університету, який майже півстоліття популяризував румунську мову і літературу в Україні, був засновником українсько школи румуністики. На превеликий жаль Станіслав Семчинський покинув нас відійшовши у кращій світ.

Під час поїздки в Румунію Станіслав Семчинський відвідав Бухарестський університет, зустрічався з ректором Іоанном Міхееску, деканом філологічного факультету Даном Хорія Мазілу, завідуючим кафедри слов'янських мов (де, зокрема, вивчалася українська мова) Даріном Темулеску. Було укладено Угоду про співпрацю між Київським та Бухарестським

університетами. Станіслав Семчинський був присутній на відкритті кафедри україністики у Клузькому університеті та узяв участь у презентації нового українсько-румунського словника, створеного під редакцією професора Онуфріє Вінцелера, який на той час був президентом товариства «Україна-Румунія».

Програма візиту Станіслава Семчинського включала також відвідання Центральної університетської бібліотеки в Бухаресті, Інституту румунської мови для зарубіжжя, Спільки письменників та Міністерства освіти Румунії. Товариство «Україна-Румунія» стало ініціатором проекту з увіковічення пам'яті видатного румунського літератора і вченого філолога Іона Будай-Делян у Львові та митрополита Дософтея у Жовкві. Навзаєм було досягнуто домовленості про відзначення пам'ятних місць, пов'язаних з іменами Юрія Федьковича та Лук'яна Кобилиці в Румунії.

доктор філологічних наук, професор
СЕМЧИНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Рис. 5. Станіслав Семчинський

У цьому ж році, 15 жовтня, за клопотанням Посольства України в Румунії до Товариства в Київ приїжджали 45 учнів українського педагогічного ліцею з міста Сігет Мармаціей, разом з директором Федором Поповичем. За підтримки Київради та Укррічфлоту, члени румунської делегації відвідали Канів та взяли участь в пізнавальній екскурсії по Києву. Організована акція була дуже важливою для учнів ліцею, який носить ім'я Тараса Шевченка. Відвідання могили Кобзаря надало молодому поколінню українців з Румунії моральну підтримку і допомогла сформуванню духовні цінності на подальше життя. В Києві була організована зустріч ліцеїстів з відомим поетом, героєм України, Головою Товариства «Україна-Світ» Іваном Драчем. Кожен учасник зустрічі отримав українські книжки. Слід відзначити, що, за результатами відвідання України ліцеїстами з Румунії, Посольство України в Румунії надіслало Товариству Подяку за проведення заходу.

Продовжуючи освітню тему, у 2001 році Товариство «Україна-Світ» традиційно провело у Києві освітній Семінар для вчителів українського зарубіжжя, які працюють в державних освітніх закладах та недільних школах. В Семінарі, разом з румунськими освітянами, підвищували свої педагогічні навички вчителі з Польщі, Словаччини, Югославії, Боснії, Чорногорії, Греції, Росії, Молдови, Білорусі, а також з Канади. Наявність делегацій освітян з ряду країн дала можливість обмінятися досвідом роботи україномовних освітніх закладів різних діаспор.

Лекційні заняття проводилися працівниками Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а Головне управління освіти і науки Київської міської держадміністрації взяло на себе знайомство учасників Семінару з роботою кращих київських шкіл.

Під час проведення семінарів освітяни познайомилися з роботою київських шкіл, відвідували різні заняття, знайомилися з членами педагогічних колективів, що відкрило можливість для їх подальшої співпраці. Київські школи поділилися своїм книжковим фондом, що дозволило україномовним румунським школам суттєво поповнити свої шкільні бібліотеки освітньою, художньою та методичною літературою.

Рис. 6. Заняття в Київському Національному Університеті

В період з 19 по 25 квітня 2003 року, на звертання керівництва СУРУ, Товариство «Україна-Світ»), спільно з Державним комітетом України у справах національностей та міграції, Головним управлінням освіти і науки Київської міської держадміністрації, Центром українознавства Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка та Науково-методичним центром середньої освіти Міністерства освіти і наук України, провело навчально-методичний семінар для вчителів Румунії, які викладають українознавчі предмети. У Семінарі взяли участь українські освітяни з повітів Сучава, Караш-Северін, Ботошань, Сату-Маре та Тіміш. До складу делегації входили Радник Міністерства виховання та досліджень Румунії Іван Ковач і колишній депутат парламенту Румунії, Генеральний інспектор Сучавського повітового інспекторату освіти та шкільництва Михайл Вітку. Працівниками Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка були прочитані лекції; освітяни з Румунії ознайомилися з роботою київських шкіл, розробили проекти угод про співпрацю. На жаль, з різних причин не всі вони були реалізовані. Для Учасників Семінару були організовані екскурсії по визначних місцях столиці України. Науково-методичний центр середньої освіти Міністерства освіти і науки України організував для слухачів Семінару виставку (виданих протягом останніх років) підручників з української мови та підручників, які використовуються у школах з румунською мовою навчання. Методист Чернівецької філії Центру, автор підручників з української мови для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з румунською мовою навчання Серафима Криган прочитала лекцію з методики викладання української мови в двомовному середовищі.

Товариство «Україна-Світ» та Науково-методичний центр середньої освіти Міністерства освіти і науки України підготували та подарували кожному слухачеві Семінару комплекти підручників з української мови і набори художньої літератури для шкільних бібліотек. За вагомий особистий внесок у справу збереження української мови та культури в Румунії був нагороджений Почесною відзнакою Товариства «Україна-Світ» Іван Ковач, грамотами Товариства були нагороджені: Михайл Вітку, Аура Гапенчук та

Василе Цаповець. Всі слухачі Семінару отримали посвідчення Київського національного університету ім. Тараса Шевченка про підвищення кваліфікації.

Важливо зазначити що на відкритті Семінару та в прес-конференції з нагоди його проведення взяли участь: від Державного комітету України у справах національностей та міграції-його Голова Геннадій Москаль та начальник управління Андрій Попок; від Міністерства закордонних справ України-заступник Державного Секретаря Наталя Зарудна та завідувач відділу Василь Химинець, від Товариства «Україна-Світ» Голова Товариства Іван Драч. Такий високий рівень представництва від України свідчив про розуміння високопосадовцями важливості проведеного заходу.

В 2005 році з 7 по 11 листопада Товариство «Україна-Світ», спільно з Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти підготували та провели в м. Чернівці Міжнародну школу українистики. В роботі школи узяли участь вчителі та начальники повітових інспекцій освіти з різних повітів Румунії в яких викладається українська мова. Відкриття Міжнародної школи відбулося в Мармуровій залі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Участь в заході взяли Голова Чернівецької обласної адміністрації Володимир Куліш, Ректора Чернівецького університет Степан Мельничук, Генеральний консул Румунії в Чернівцях Ромео Сандулеску та Голова Секретаріату Товариства «Україна-Світ» Алла Кендзера.

В цьому році Товариство «Україна-Світ», спільно з Генеральним Консульством в Сучаві, провели виїзний семінар для україномовних освітніх закладів Сучави за участю освітян Печерського району міста Києва.

Рис. 7. Учасники Семінару з представниками МЗС. Товариства, Держкомнацміграції

Рис. 8 .Учасники виїзного освітнього Семінару в Чернівцях

Рис. 9. Освітяни та діти Сучави вітають директорів шкіл Печерського району Києва

Директори столичних шкіл відвідали школи повіту Сучава, провели разом з управлінням освіти Сучави круглий стіл з проблем діяльності румунських шкіл з вивченням україномовних предметів та намітили шляхи їх подолання. Відмітили, що для вирішення більшості з розглянутих питань українській громадськості необхідно активізувати підтримку української освіти в Румунії.

На жаль приходиться констатувати, що Товариство в останні роки залишилося без фінансової державної підтримки. Культурно-освітні заходи з підтримки закордонних українців проводяться відповідно до проектів, які планує і фінансує лише Міністерство культури України. У зв'язку з цим, спеціальні заходи, які є вкрай важливими для українських освітніх закладів зарубіжжя на даний час не проводяться. В той же час відомо, що фінансування Міністерства культури України, в процентному відношенні до Валового внутрішнього продукту (ВВП), є одним з найменших в Європі, в той час як фінансування, наприклад, освіти в процентному відношенні до ВВП, навпаки, є одним з найбільших. Товариство активно співпрацює з державними і недержавними структурами, спільно шукаючи джерела фінансування та нові форми роботи з підтримки україномовних шкіл, ліцеїв та громадських об'єднань закордонних українців в галузі освіти.

Значна робота проводилася Товариством «Україна-Світ» у мистецькому напрямку.

В серпні 1999 року Товариство, за підтримки Держкомнаціміграції, провело Фестиваль мистецтв українських етнічних земель та діаспори «Кордони наші вкаже пісня», на який було запрошено дитячий колектив «Негостинські струни» з Сучавського повіту у кількості 38 осіб. Перебуваючи в Києві юні артисти зустрілися з студентами Київського державного університету технологій та дизайну, відвідали історичні міста столиці. Концерт Фестивалю проходив в Національній опері України.

У січні 2002 року молодіжний хор «Зоря» з Бухаресту за організаційною підтримкою Товариства «Україна-Світ» узяв участь у III-му Міжнародному телевізійному фестивалі української пісні та музики «Горицвіт». Товариство є співзасновником цього телевізійного фестивалю. Молодіжний хор українців Румунії «Зоря» керівник Надія Федурця здобув звання «найкращий вокальний гурт» і виборов право виступити у гала-концерті переможців та гостей фестивалю, який відбувся в приміщенні Львівського оперного театру.

Товариство «Україна-Світ» у 1999 році створило Дирекцію та Експертну Раду і започаткувало роботу Всесвітнього фестивалю мистецтв українського зарубіжжя «Український спів у світі». Директором та засновником якого був Олександр Шокало, а з 2006 року цю посаду посіла Алла Кендзера. Експертна Рада фестивалю вивчає і визначає найкращі мистецькі колективи та окремих виконавців українського зарубіжжя. Демонстрацією досягнень найкращих українських колективів зарубіжжя є концерти з участю хорів, ансамблів та окремих талановитих митців з

десятьків країн світу, які проходять на кращих сценах країни в Києві та інших містах України 1999 року. До участі у фестивалі у 2001-му та у серпні 2010 р.р. були запрошені і мистецькі колективи з Румунії: молодіжний хор «Зоря» (Бухарест) Надія Федурця, народний хор «Ронянські голоси» керівник Джета Петрецька (Сігет) та ансамбль мандоліністів «Негостинські струни», керівник Микола Майданюк (Негостини). Під час святкування 50-річчя Товариства 19 грудня 2010 року хор «Ронянські голоси» виступив в рамках ювілейного фестивалю на сцені Київської консерваторії і взяв участь у Новорічній концертній програмі на Хрещатику.

Народний артист України Мар'ян Гаденко у 1990 році започаткував Міжнародний фестиваль «Доля», співорганізатором якого є Товариство «Україна-Світ». В 1999 році українські виконавці з Тимішуари вперше узяли участь у цьому фестивалі. Його почесними гостями були Ярослава Колотило і Радник Міністерства культури Румунії, відомий композитор Іван Лібер. З 2014 року оновилася робота з вибору учасників, організації фестивалю та популяризації мистецьких досягнень лауреатів попередніх років. Першим кроком буде організація виступів переможця конкурсу 2014 року, молодіжного ансамблю «Мрія» з Дніпропетровська, перед молоддю Румунії в Сучаві та Бухаресті. Протягом 2015 року працювали виїзні майстер-класи з молодими виконавцями, відібраними для участі в Міжнародному конкурсі «Соловейко України», який відбудеться в березні цього року в Україні.

Починаючи з 2000 року, Товариство «Україна-Світ» бере участь у Міжнародному фестивалі колядок, щедрівок та новорічних обрядів в місті Сігеті Мармаціей. Мистецькі колективи з України: «Коралі», «Горлиця», «Вишиванка», «Крالیця», «Божичи», за сприяння Товариства, взяли участь у цьому фестивалі, який щорічно збирає в Сігеті Мармаціей понад 700 учасників і є одним із визначних подій в житті українського зарубіжжя. Високий рівень проведення фестивалю заслуга його організаторів і в першу чергу Голови СУР повіту Марамурешчини-Мирослава Петрецького. Цей захід є визначальною подією, до якої Товариство «Україна-Світ» старанно готується, прискіпливо підбираючи

Рис. 10. Участь ансамблю «Вишиванка» у фестивалі колядок і різдвяний обрядів

Національного хору ім. Г. Верьовки в мистецькій програмі «До Вас їде український Миколай». Сучава.

для виступу найкращі фольклорні колективи з України.

Міністерство культури України підтримало розроблений Товариством «Україна-Світ» мистецький проект «До Вас їде український Миколай», який щорічно з 2003 року проводиться для дітей українського зарубіжжя за участю мистецької групи Національного хору ім. Г. Верьовки. Український Миколай мав можливість відвідати українські громади Румунії в Сучаві, Сіреті, Сігеті-Мармаціей у 2006 та 2013 році. В архіві Товариства є відеозаписи перебування групи Національного хору ім. Г. Верьовки в Румунії.

В грудні 2013 року ансамбль танцю «Козачок» узяв участь у Міжнародному фестивалі «Всі ми діти твої Україна». Українські діти із румунського села Балківці мали за честь відкривати фестиваль традиційним «Гопаком». За оцінками українських фахівців, ансамбль «Козачок» визнано – найкращим серед зарубіжних українських танцювальних колективів Європи.

На запрошення Голови СУРу повіту Тульча Думітру Черненка, для участі у Міжнародному фестивалі в 2014 році Румунію відвідала мистецька група у складі видатного письменника, сценариста, поета Івана Драча та режисера Валентина Сперкача, народної артистки України Раїси Недашківської, заслуженої артистки України Лесі Голової, заслуженої артистки України Руслани Лоцман та Голови Секретаріату Товариства «Україна-Світ» Алли Кендзери. Члени української делегації відкрили українську мистецьку частину фестивалю. Валентин Сперкач представив свою режисерську роботу «Задунайські козаки». Цей документальний фільм був знятий у 2013 році за сприяння СУРу повіту Тульча та Товариства «Україна-Світ». Слід відзначити велику організаційну допомогу надану знімальній групі Голові СУР повіту Тульча Думітром Черненком.

З 14 по 16 березня 2015 року в місті Сігет Мармаціей відбулися урочистості з нагоди відзначення 25-річчя Союзу українців Румунії, в яких взяла участь Голова Секретаріату Товариства «Україна-Світ» Алла Кендзера. Від імені Ради Товариства та його Голови Івана Драча, Алла Кендзера передала вітання учасникам урочистих зборів і нагородила Почесними Грамотами

Рис. 11. Виступ танцювального колективу «Козачок» у Міжнародному фестивалі «Всі ми діти твої Україна»

Рис. 12. Творча група під час перебування в Тульчі на Міжнародному фестивалі українського кіно.

Товариства керівників повітових відділень СУРу і вручила Союзу Українців Румунії Почесну відзнаку-медаль Товариства «Україна-Світ» «Єднання у співпраці».

В концертній програмі з нагоди Ювілею СУРу від Товариства «Україна-Світ» виступила заслужена артистка України, керівник музичної секції Товариства Леся Горова, яка виконала авторську пісню «Солдатику мій», написану в листопаді 2014 року в румунському місті Тульча. В рамках програми святкування, його гості та учасники відвідали село Русь Поляни, де проживають 11 тисяч українців. Почесні гості з України привітали мешканців села Русь Поляни з святом, а мистецькі колективи подарували незабутній концерт.

Хочу відзначити, що Україна та українці цілого світу радо вітали Союз Українців Румунії з ювілейною датою. З Ювілеєм СУР привітав Президент України Петро Порошенко. У його привітанні були такі слова: «Дуже важливо, у такий тяжкий для України час, єднати всіх українців світу і мати підтримку від інших країн, зокрема, таких як Румунія».

З метою підвищення рівня викладацької майстерності мистецьких колективів закордонного українства Товариство «Україна-Світ», за сприяння Міністерства культури, щорічно запрошує на майстер-класи керівників мистецьких колективів з різних куточків світу. У 2014 та 2015 роках у таких майстер-класах узяли участь: керівник колективу «Козачок» Петро Шойман, Богдан Попович з Сучави та Родика Фалиштяну, керівник хореографічного ансамблю з міста Ясси. Навчання проходили на базі Національного танцювального колективу ім. Павла Вірського.

Товариство «Україна-Світ» традиційно бере участь у щорічних заходах, які проводяться СУРОм по святкуванню Шевченківських Днів в Румунії. Члени Товариства, громадські діячі, видатні артисти з України брали участь в проведенні Шевченківських Днів в багатьох містах Румунії, виступаючи на

Рис. 13. Вручення Почесної Відзнаки Товариства «Єднання у співпраці» СУРУ до 25 річчя від Дня заснування

Рис. 14. Урочистості СУРу в Поляні. Фото на згадку.

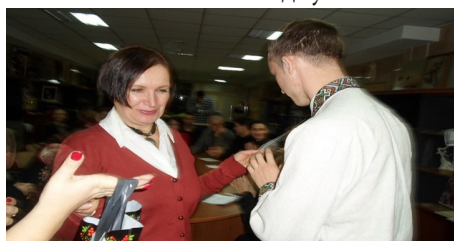

Рис. 15. Петро Шойман отримує диплом від Міністерства культури України про успішне закінчення майстер-класів

конференціях, семінарах, симпозиумах та концертах. У 2009 році Голова Секретаріату Алла Кендзера взяла участь у відкритті погруддя Тарасу Шевченку в місті Сату Мару, на яке приїхали керівники повітових відділень СУРу та український хор з міста Вишня Рівня «Роднянські голоси» під керівництвом Джети Петрецької. Продовженням співпраці стала участь 27 травня 2012 році Івана Драча, Алли Кендзери та Валентина Сперкача у Симпозиумі «Тарас Шевченка-апостол українського народу». Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Іван Драч привітав учасників конференції і вручив Почесну Грамоту колишньому Голові СУРу з м. Сату Маре Михайлу Мачоки. Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка кінорежисер Валентин Сперкач продемонстрував глядачам свій фільм «Тарас». На прохання учасників симпозиуму Валентин Сперкач показав ще один документальний фільм про українців зарубіжжя «Кубанські козаки». Відділення СУРу в Сату Маре, яким керував Мачока Михайло, а тепер – Хорват Ірина-Люба, організують наукові конференції, на які приїжджають видатні вчені з різних країн, у т.ч. з України. Це урізноманітнює напрямки діяльності СУРу.

Рис. 15 А. Учасники Симпозиуму «Тарас Шевченко апостол українського народу» з України біля пам'ятника Тарасу Шевченку

Рис.16. Конференція до 200-я Т. Шевченка в Сучаві. Нагородження керівників громад СУРу

Рис. 17. Покладання квітів до погруддя Тарасу Шевченку в Тульчі

Окремо хочу відмітити спільну роботу Товариства «Україна-Світ» і СУРу з підготовки та святкування 200-ліття Тараса Шевченка. У березні 2014 року Голова Секретаріату Товариства Алла Кендзера, режисер-документаліст Валентин Сперкач, львівський український фольклорний ансамбль «Джерело» та артистка і талановита співачка Світлана Сасу взяли участь у святкуванні Шевченківських днів в містах Сучава, Тульча та Ясси. Голова Секретаріату Алла Кендзера нагородила Почесними Грамотами громадських діячів, освітян та керівників громад СУРу. Окрім мистецької програми відбувся показ документального фільму «Тарас», який отримав

Національну премію України імені Тараса Шевченка. Перед початком показу документального фільму Валентин Сперкач розповів про його створення.

На початку 2014 року Голова Товариства «Україна-Світ» Іван Драч та Голова Секретаріату Товариства Алла Кендзера взяли участь в місті Сучава в презентації «Кобзаря» Тараса Шевченка у перекладі румунською мовою, виконаного Іоаном Козмеєм. Від імені Товариства автора перекладу урочисто нагородили Почесною відзнакою Товариства «Єднання у співпраці». У 2015 році, за підтримки Товариства, Іоан Козмей був запрошений до Києва для участі в спільних з українськими письменниками урочистостях, присвячених 200-т річчю Тараса Шевченка.

Згідно підписаної Угоди Товариство та СУР розробили міжнародну акцію «Дорогою до Тараса». Починаючи з серпня 2014 року було організовано п'ять поїздок членів СУРу до Києва та Канева з відвіданням Національного музею на Чернечій Горі та урочистим покладанням квітів до могили Тараса Шевченка, проведенням зустрічей з українськими культурними діячами, письменниками та поетами. В першому заході, який відбувся 1 серпня 2014 року, узяли участь 52 члени українських громад з повітів Марамуреш та Сату-Маре. Була організована зустріч Голови Союзу українців Румунії Степана Бучути та представників української громади Румунії з Головою Товариства «Україна-Світ», Лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка Іваном Драчем, кінорежисером, лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка Валентином Сперкачем, Головою Секретаріату Товариства «Україна-Світ» Аллою Кендзерею. Експерсію по Каневу та Шевченківському національному заповіднику проводила керівник Канівського відділення Товариства

Рис. 18. Фото на згадку після концерту ансамбля «Джерело», Світлани Сасу в Сучаві разом з Генеральним Консулом Василем Боєчко.

Рис. 19. Покладання квітів до пам'ятника Тарасу Шевченку під час проведення мистецької акції «Дорогою до Тараса Шевченка»

Рис. 20. З хлібом-сіллю зустрічали дорогих гостей в Каневі

«Україна-Світ» Віра Носенко. Голова СУРу Степан Бучута передав до музею Тараса Шевченка друковану продукцію, яка видається СУРом, і переклад «Кобзара» Тараса Шевченка виконаний румунським поетом Іоном Ёісіаеіі. Над цим виданням Іоан Козмей працював майже 20 років. Видання проілюстроване копіями малюнків Тараса Шевченка. Голова Союзу українців Румунії дав інтерв'ю газеті «Голос України», в якому розповів про життя українців в сусідній країні та діяльність Союзу українців Румунії.

В квітні 2015 року в актовому залі Національного музею ім.Т.Шевченка, в якому щорічно відбувається нагородження Національною премією України імені Тараса Шевченка видатних діячів мистецтва України, відбулася наукова конференція, на якій було розглянуто звіт СУРу про зроблену в Румунії роботу по шануванню Тараса Шевченка та підведено підсумки проведення мистецької акції «Дорогою до Тараса». У конференції взяли участь громадські діячі, освітяни, письменники з Румунії та України. Серед учасників конференції були Лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка Іван Драч, Валентин Сперкач, науковці, працівники музею. У конференції взяли участь також представники мас-медіа.

У квітні 2015 року Товариство «Україна-Світ», за підтримки Міністерства закордонних справ України, провели в Бухаресті, Сігет-Мармацієй, Полянй і Тульчй мистецьку акцію «Європа з Україною».

Заслужена артистка України Леся Горова, заслужений діяч мистецтв Володимир Гонський через пісню, відео матеріали та свої спогади (про часи їх перебування волонтерами на Сході України) розповіли українській громаді і румунському населенню правду про сучасний стан справ в Україні, про боротьбу українського народу за свободу і соборність країни. Акція була підтримана Всесвітньою службою радіо і телебачення, що дозволило відзняти документальні матеріали про перебування і діяльність учасників мистецької групи в Румунії.

Завдяки багаторічній співпраці Товариства «Україна-Світ» з Державною телерадіокомпанією «Всесвітня служба України», в архіві Товариства зібрано колекцію відео записів заходів, які проводилися спільно

Рис. 21. Під час роботи наукової конференції «Дорогою до Тараса»

Рис. 22. Виступ Лесі Горової в Бухаресті. Проект «Європа з Україною»

з громадськими організаціями українців Румунії. Надіємося, що ці записи будуть використані при створенні документального фільму про роботу СУРУ.

Понад 25-років тому Товариство «Україна-Світ» і СУР підписали Угоду, яка стала привідним ременем для інтенсифікації і зростання якості заходів із співпраці обох громадських організацій щодо збереження і популяризації української мови, пісні, танцю, української обрядової спадщини. Керівництво та працівники Товариства намагаються робити усе можливе для підтримки української громади Румунії. Ця важка робота не могла бути успішною без взаєморозуміння і взаємної підтримки обох сторін. В реалізації зазначеного, особлива заслуга належить керівникам СУРУ та Товариства, головам повітових відділів та обласних відділень Товариства, освітянам, митцям, письменникам та членам української громади Румунії. Дуже важливою є підтримка, яку надавало у проведенні заходів, Генеральне Консульство України в Сучаві, Посольство України в Румунії та Міністерство закордонних справ України. Багато заходів було проведено за фінансової підтримки Міністерства культури України. Необхідно відзначити, що завдяки мудрому керівництву СУРУ було подолано труднощі і, в результаті, зроблено великий обсяг роботи із культурного взаємозбагачення та зміцнення взаємовигідної співпраці України і Румунії, про яку будуть судити прийдешні покоління.

На закінчення хочу відзначити, що Товариство «Україна-Світ» підтримало обрання на посаду нового Голови СУРУ Миколу-Мирослава Петрецького і має надію, що наші громадські організації будуть і надалі ефективно працювати на благо наших країн і спільної справи-збереження ідентичності українців в багатонаціональній Румунії та румунів – в багатонаціональній Україні.

Unele considerații privind interferențele și confluențele ucraineano-române în spațiul cuprins între Carpați și Nistru

Hrihorciuc Victor / Віктор Григорчук¹

Some considerations regarding the Ukrainian – Romanian interferences and confluences in the region between the Carpathians and the Dniester. *In this paper are presented considerations regarding the Ukrainian – Romanian interferences and confluences in various fields: linguistic, literary, education, art (dramatic art), music and dance, folk arts, traditions and customs, architecture, history, archaeology, religion, economy, politics and diplomacy, etc. At the same time, these interferences are presented with the most important examples for the two countries, reminding the most important historic characters and underlining the coexistence between Romanians and Ukrainians. The author invites researchers from the field to write a book about this topic and even proposes its structure.*

Деякі погляди щодо інтерференцій українсько-румунського співжиття в Карпатському і Дністровському просторі. *У даній статті представлені міркування, що стосуються українсько-румунських інтерференцій в різних галузях, таких як: лінгвістичних, літературних, освітніх, мистецтва (драма), музики і танцю, народної творчості, традицій і звичаїв, архітектури, історії, археології, релігії, економічної, політично- дипломатичній т.д. Також, у статті представлені інтерференції з найбільш важливими прикладами основних історичних подій та постатей для обидвох країн, підкрислюючи приклад українсько-румунського співіснування. Автор запрошує науковців написати книгу на цю тему, пропонуючи навіть її структуру.*

Keywords: *Ukrainian-Romanian confluence, Carpathian Dniester area, popular traditions and customs*

Ключові слова: *українсько-румунські інтерференції, Карпатський простір, Дністровський простір, співжиття, традиції та звичаї, співжиття*

Eduard Baidarus, în lucrarea sa *Relațiile româno-ucrainene în Istoria Ucrainei -rusi* scria „Este greu de conceput trecutul națiunii române fără istoria vecinilor ei. Slavilor, nu pentru că am dori să minimalizăm locul altora (al maghiarilor sau al grecilor, spre exemplu) le revine, în contextul istoriei românilor, cel puțin o porțiune geografică și istorică mai largă decât celorlalți (*iar din rândul acestora ucrainenilor le revine cea mai mare porțiune din acest spațiu istorico-geografico-cultural, n.a.*)”. Nu întâmplător Nicolae Iorga rezerva la timpul său un întreg capitol românilor și slavilor².

Studiind câteva dintre lucrările unor istorici contemporani (trebuie subliniat că sunt puține scrieri pe această tematică scrise în limba română) constatăm cu regret că minorității ucrainene din spațiul geografic de care vorbim, i se acordă foarte puțină atenție. În cele mai multe cazuri tangențial când sunt abordate

¹ Hrihorciuc Victor, Președintele Organizației Iași a UUR

Віктор Григорчук, Голова Повітової організації Ясси Союзу Українців Румунії

² Nicolae Iorga, *A History of Romania. Land, People, Civilization*, London, 1925, p. 30-40.

alte probleme cu caracter istorico-religios sau geografic, pomenindu-se doar niște nume sau localități. Am avut surpriza, ca în discuții cu unii specialiști în istorie să mi se spună că în lucrările apărute în ultimul timp nu se vorbește despre minoritatea ucraineană deoarece nu este clarificată pe deplin problematica constituirii poporului și a limbii ucrainene. Acest lucru se explică prin faptul că lucrările, care au fost publicate în Ucraina, pe această problematică nu au fost traduse în limba română, iar cunoscători de limbă ucraineană dintre cercetătorii în istorie din Iași nu sunt.

Este adevărat că dacă în cazul unor regiuni istorice precum Maramureșul, Bucovina de sud, Banatul sau Tulcea se poate vorbi de migrația în valuri a populației de origine ucraineană (după unii autori ar fi fost 3 astfel de valuri, după alții mai multe, dar de „intensitate” mai mică, în cazul spațiului cuprins între Nistru și Carpați nu putem vorbi de valuri de migrație, dar nici nu trebuie neglijată existența unor comunități mai mici de ucraineni, care au locuit perioade mai mari sau mai scurte în acest spațiu. O astfel de abordare ar fi incorectă și neadevărată.

În cele ce urmează vom face o trecere în revistă a unor domenii în care se manifestă interferențele și confluențele ucraineano-române, fără a intra în amănunte.

I. Interferențe culturale ucraineano-române

A. Interferențe lingvistice

Este un fapt îndeobște cunoscut că în urma contactului dintre două limbi influențele sunt reciproce și se manifestă cu preponderență în lexic. Acest compartiment al limbii, prin natura lui, are o aptitudine sporită de a pătrunde în sistemul străin. De aceea și influența limbii ucrainene în limba română s-a exercitat în primul rând în lexic și a fost studiată mai cu seamă sub raport lexical. Lingvistul, scriitorul și publicistul Ion Robciuc, utilizând dicționarele românești, hărțile din atlase și mai ales glosarele, textele și monografiile dialectale, a stabilit că un număr de aproximativ 1.000 de cuvinte din limba română sunt de origine ucraineană. Dar elementele ucrainene din limba română nu stau toate pe același plan, din punct de vedere al importanței lor. Unele dintre ele apar numai în ariile de influență ucraineană compactă, iar altele au o răspândire (aproape) generală.

În limba ucraineană au pătruns românismele – împrumuturi de origine românească, înainte de toate din domeniul agricol: afina, balan, brațar, brendușa, breznă, buliboaca, vurda, dzer, caruța, caciula, mahura, mamaleha, papușa, plai, traistra: Totodată prin intermediul limbii române au fost împrumutate o serie de cuvinte din alte limbi: argat, barda, grinda, darac, doica, claca, coleba.

În unele dialecte ucrainene a fost preluată particula *mai* cu ajutorul căreia se realizează formele comparative în cazul adjectivelor sau a adverbilor: (*май високий/вищий; май літше/краще*)

B. În literatură

În secolul al XIX-lea interferențele culturale româno-ucrainene au fost analizate de către scriitorii și poeții cum ar fi Alexandru Hajdeu (1811-1875) care a scris despre poetul și scriitorul ucrainean Scovoroda; Bogdan Hajdeu (1838-1907),

originar din Hotin, absolvent al Universității din Harkov, a avut relații de prietenie cu O. Potebenia și a scris pe teme ucrainene „Ion-Vodă – cel Cumplit”, „Domnița Roxana”, Gheorghe Asachi (1788-1869), Nicu Gane (1830-1916), povestirea „Domnița Ruxandra”; slaviștii Ion Bogdan (1864-1919) și I. Bianu (1856-1935)

În secolul XX de problematica ucraineană s-au interesat oameni de cultură români cum ar fi:

- militantul pe tărâm social Z. Arbore;
- scriitorii – M. Sadoveanu, M. Sorbul, L. Funta, E. Bogdan;
- criticii literari: E. Camilar (a scris despre I. Franko și Taras Șevcenko), M. Lalslo („Șevcenko în România”, depre G. Scovoroda);
- istoricii Nicolae Iorga, I. Nistor, S. Ciobanu, P. Panaitescu, P. Constantinescu Iași, A. Vianu, D. Strungaru, D. Mazilu.
- lingviștii: M. Ștefănescu, P. Petrovici

Dintre oamenii de știință și cultură ucraineni, care au abordat problematica relațiilor româno-ucrainene amintim pe:

- istoricii Iurii Venelin (a cercetat manuscrisele românești în biblioteci din România), A. Petrușevici (relațiile moldo-ucrainene), Ișaranevici, O. Kalujneățkii, V. Melicovici, E. Kozac, M. Korduba, F. Șevcenko, O. Karpenenko, M. Ceredarec;
- Etnografi și specialiști în literatură: M. Dragomanov, F. Vovk, I. Franco, O. Romanet, V. Zelenciuc
- Muzicologi: S. Vorobkievici, K. Kvitac
- Specialiști în domeniul artelor: V. Karamzin-Kacovschii
- Lingviști: P. Buzuc, D. Șeludico, O. Ohienko, V. Simovici, I. Șarovolschii, R. Smali-Stoțchii, I. Doșivnec, Iu. Kokotailo, O. Horbaci, M. Pavliuv
- Scriitorii: Iu. Fedicovici, S. Vorobchievici, M. Koțiuubenschii, G. Hotchevici, Ia. Stețiuc, V. Pianov, A. Miastkivschii

În continuare să amintim câteva nume de scriitori care confirmă existența interferențelor în domeniul literaturii.

Ion Neculce s-a născut în anul 1672. Sub Antioh Cantimir a înaintat până la rangul de spătar și după ce a stat retras câteva vreme, a fost făcut mare hatman de către Dimitrie Cantemir, la trecerea acestuia de partea lui Petru cel Mare și a luat parte la războiul rușilor cu turcii. După pierderea războiului se întoarce în țară și trăiește la moșia sa din Boian (localitate din Ucraina).

Gheorghe Asachi (n. 1788, loc. Herța, Ucraina – d. 1869, Iași) – scriitor, poet, pictor, istoric, dramaturg și traducător de origine armeană. A contribuit la dezvoltarea teatrului național, a artelor plastice, și-a adus aportul la dezvoltarea pedagogiei a întemeiat o serie de școli și instituții culturale educative. După începerea războiului ruso-turc au plecat în Bucovina apoi în Galiția și la Lwow (1795). În perioada 1803-1804 învață la Facultate de Filozofie din Lwow. După ce tatăl său a fost numit primul protopop la Mitropolia Moldovei revine la Iași. A pus bazele tipolitografiei și a construit prima fabrică de hârtie din Moldova.

Iurii Venelin (pe numele său adevărat Gheorghii Guța; 1802-1839). Istoric, filolog, etnograf, folclorist ucrainean, cercetător al istoriei bulgarilor și dacilor. În

anul 1829 a călătorit prin Bulgaria, Valahia și Moldova cu scop științific – culegerea materialelor pentru lucrări cu caracter istoric. Cu această ocazie a strâns circa 86 de hrisoave daco-slavone și valaho-bulgare.

Osyp Yurii Fedcoviici (numele complet Osyp Dominic Hordenschii de Fedcoviici) s-a născut la 8 august 1834 în Putila și a murit pe 11 ianuarie 1888, în Cernăuți). A făcut studiile la Școala Reală Germană din Cernăuți (1846-1848), ulterior a lucrat la Iași, Neamț (în Moldova 1849-1852), a satisfăcut stagiul militar în Transilvania în perioada 1852-1862, participând la o campanie în Italia, când a scris și prima poezie în limba ucraineană. Pentru scrierea poeziilor mai timpurii folosea alfabetul latin, necunoscând alfabetul chirilic. A scris poezii, proză și teatru.

Bogda Petriceicu Hajdeu (n. 1836, sat Kerstenți județul Hotin – d. 1907 la Câmpina România) – scriitor, lingvist și folclorist român. A studiat la gimnaziul de la Vinnița, Rivno (Ucraina) și Chișinău. Între anii 1855-1856 studiază la Universitatea de la Harkov. În anul 1857 vine la Iași. Hajdeu a folosit adesea materiale ucrainene din domeniul istoriei, al folclorului. În monografia „Ion Vodă cel Cumplit” (1865) descrie ajutorul dat de cazacii ucraineni poporului moldovenesc în lupta cu ocupații turci.

Mihai Eminescu s-a născut la 15 ianuarie 1850, în satul Ipotești, județul Botoșani. Anii săi din tinerețe sunt legați de Ucraina, de capitala Bucovinei-Cernăuți. Între anii 1860-1866 a urmat cu întreruperi liceu din Cernăuți. Autor a numeroase opere de proză, poezie, publicistică, de înregistrări ale folclorului românesc. A abordat cu afecțiune cultura ucraineană, cunoștea limba ucraineană, a apreciat foarte mult opera lui M. Dragomanov și Ivan Franko, a salutat călduros apariția primului ziar ucrainean din Cernăuți „Zorile Bucovinei” (1870). În 1885 se tratează în Odesa, a vizitat și Lvovul.

Aron Pumnul s-a născut în anul 1818, într-o familie de țărani iobagi din Transilvania. După 4 ani petrecuți la Odorhei, Aron Pumnul își continuă studiile la Blaj și la Cluj, unde absolvă cursurile de filozofie. În 1843 este numit profesor de filosofie la Blaj și în același an este trimis ca bursier la *Institutul teologic „Sfânta Barbara”* din Viena. La întoarcerea de la Viena, în 1846, își reia activitatea de profesor de filozofie la Blaj și devine colaborator al lui Timotei Cipariu alături de care ia parte la întemeierea ziarelor: *Organul luminărei* (1847, devenit în 1848 *Organul Națiunale*), primul ziar românesc cu litere latine și *Învățătorul poporului* (1848).

La sfârșitul lunii noiembrie 1848, este numit prin concurs primul profesor de limba și literatura română la Liceul German din Cernăuți, unde îl are elev pe Eminescu, care la moartea lui scrie elegia „*La mormântul lui Aron Pumnul*”. La scurt timp își reia activitatea publicistică în ziarul „Bucovina”, devenind redactorul părții românești.

Volodemyr Olexandroveci Kobelianschii s-a născut la 27.08.1895 în Iași și a murit la 10.09. 1919 la Kiev. Poet și traducător ucrainean, a studiat la gimnaziul din Cernăuți.

C. În învățământ

Academia Kievo – Moghiliansk ocupă un loc important în dezvoltarea și consolidarea legăturilor culturale ale poporului român cu țările din afara granițelor între care cu cele slave din sud, dar și cu Moldova, Valahia, România, Grecia, Ungaria și altele. Încă din secolul al XVII-lea influența Academiei, ca centru de cultură se propagă departe de granițele Ucrainei. Lucrul acesta a fost posibil ca urmare a unui nivel înalt a învățământului, autoritatea oamenilor de știință din Kiev, pătrunderea lucrărilor și a manualelor acestora și în alte țări, o activitate științifică și educativă susținută a profesorilor din Academie în afara granițelor.

La întărirea și lărgirea legăturilor ucraineano-ruso-moldovenești în secolele XVII-XVIII a contribuit activitatea Academiei Kievo – Moghiliansk. Această activitate a fost începută de Petru Movilă, fiu de voievod moldovean, Mitropolit de Kiev și protectorul Colegiului din Kiev.

În anul 1640, la Iași a fost deschisă prima Școală în Moldova – Colegiul Slavono-greco-latin. Întemeietorii lui au fost trimișii lui Petru Movilă, în frunte cu renumitul om de știință, rectorul Colegiului de la Kiev, Sofronie Poceaskii. El a și devenit primul rector al Colegiului de la Iași. La Colegiul Slavono-greco-latin de la Iași au învățat oameni de cultură cum ar fi M. G. Milescu (1625-1708), nevoit să plece în Rusia, unde a susținut reformele lui Petru I, apoi mitropolitul Antim Ivereanu, gruzin după origine, el a tradus Gramatica lui Meletii Smotrețkii în limba română (1697), și Damaschin Reminskii – care a tradus mai multe cărți din limba slavonă în limba română. Un aport însemnat la dezvoltarea relațiilor ucraineano-moldovenești a avut activitatea în Moldova a lui Paisie Velicikovskii. Fiind starețul Mănăstirii Neamț, a întemeiat o școală pe lângă această mănăstire și a pus bazele unei biblioteci. În 1777 a editat la Iași „Gramatica slavonă”, precum și „Sfaturi medicale pentru bolile umane”, în limba română.

D. În artă

1. în arta dramatică

Olga Kobyleanska s-a născut la data de 27 noiembrie 1863, în familia unui funcționar mărunț (de religie greco-catolică) din orașul Gura Humorului din Ducatul Bucovina care se afla în acea vreme sub stăpânire austro-ungară. Era al patrulea copil al lui Julian Kobylansky și al soției sale, Maria Werner. Începând din anul 1891, ea s-a mutat în orașul Cernăuți. Călătoriile sale și relațiile dezvoltate cu scriitorii ucraineni Lesia Ukrainka, Natalia Kobrynska, Osyp Makovei, Ivan Franko, Vasil Stefanik și Mihailo Koțiubinski au dus la schimbarea vederilor sale culturale și politice, implicându-se în mișcarea femeilor ucrainene din Bucovina și a început să scrie în limba ucraineană. A devenit o susținătoare a independenței și emancipării femeilor în romanul său „Țarivna” (Cernăuți, 1895). Romanul a fost adaptat pentru teatru de scriitorul ucrainean Vasyli Dovhei, tradus în limba română de prof. Chideșciuc Ioan (Prințesa), pusă în scenă la teatrul Național „Mihai Eminescu” din Botoșani în anul 2013 și prezentată pe scenele din Siret, Rădăuți, Suceava, Gura Humorului, București și Cernăuți în același an, bucurându-se de un succes deosebit.

Dramaturgul **Avram Goldfaden**, cel care a înființat la Iași primul teatru în limba idiș din lume, și-a desfășurat o bună parte din activitatea artistică și la Cernăuți.

2. În muzică și dans

Gavriil Vakulovici Muzicescu (Muzicenko, n. 1847 la Izmail Odessa – d. 1903 la Iași). Compozitor dirijor de cor, muzicolog, pedagog. Muzicolog cu o pregătire superioară, dirijor de cor și conducătorul unuia dintre cele mai mari ansambluri corale care a existat în România – Corul metropolitan din Iași (bunicul scriitorilor Ionel Teodoreanu și Păstorel Teodoreanu). În ultimii ani de viață Muzicescu a condus Conservatorul de la Iași.

Isidor Ivanovici Vorobkievici (1836-1903, Cernăuți Ucraina), scriitor („Deasupra Prutului”) și compozitor ucrainean. În calitate de compozitor a scris o serie de lucrări corale pe versurile lui Vasile Alecsandri, M. Eminescu, Taras Șevcenko. A scris și o serie de lucrări științifice printre care amintim „Ciprian Porumbescu și Eusebius Mandîcevskii”

Ciprian Porumbescu – se naște la 14 octombrie 1853, la Șipotele Sucevei, într-o casă modestă de țară, ca fiu al Emiliei și al preotului Iraclie Golembiovski. Viitorul compozitor va utiliza la început numele de Golembiovski, apoi, pentru o perioadă Golembiovski-Porumbescu și mai apoi, Porumbescu. Din cauza sărăciei, Ciprian Porumbescu nu s-a putut bucura de o formare muzicală continuă și completă. A început studiul muzicii la Suceava și Cernăuți, unde conduce corul Societății Culturale „Arboroasa”. În anul 1871, la aniversarea a 400 de ani de la zidirea Mănăstirii Putna, la festivități, alături de Mihai Eminescu, Ioan Slavici, A. D. Xenopol, Nicolae Teclu și alții, participă și tânărul Ciprian Porumbescu, uimind asistența cu minunatul său cântec de vioară. A continuat studiile la „Konservatorium für Musik und darstellende Kunst” în Viena, cu Anton Bruckner și Franz Krenn. În această perioadă îl frecventează, la Viena, pe Eusebius Mandyczewski, compozitor bucovinean, cu care se perfecționează, în particular, la teoria muzicii. Între 1873 și 1877 a studiat teologia ortodoxă la Cernăuți. La Cernăuți urmează Institutul Teologic (1873-1877), unde se formează mai mult ca autodidact, primind noțiuni elementare de armonie și dirijat coral de la Isidor Vorobchievici

3. În creația populară

În creația populară, unde numele meșterilor în mare parte rămâne necunoscut, motivele ornamentale s-au șlefuit și selectat pe parcursul secolelor și milenilor, devenind un tezaur și etalon al creației colective. Decorul întotdeauna este organic legat de funcția obiectelor, materia primă și tehnica în care sunt lucrate, variind în raport cu iscusința și starea socială a creatorului, etapa istorică de dezvoltare a societății, cu așezarea geografică și structura demografică a populației uneori în ornamente își găsesc expresia simboluri sacre ce se transmit din generație în generație și au legătură cu vechile simboluri ale poporului. Astfel, ornamentica populară prezintă un document etnografic de importanță majoră asemănătoare graiului, muzicii, folclorului servind ca un mijloc de comunicare între generații.

Atât în arta populară românească, cât și în cea ucraineană există un reperto-

riu foarte bogat de motive – „semne” ornamentale cu o semnificație deosebită, exprimată atât prin importanța ce le-o acordă meșterii populari, cât și prin frecvența lor în diferite genuri de artă.

În ornamentica populară a celor două țări întâlnim mărturii ale unor conceptii străvechi. Drept exemplu servesc motivele: semnele solare, arborele vieții, imaginea omului, calului, șarpelui, semnul crucii ș.a.

4. Tradițiile și obiceiurile

Un capitol aparte care merită toată atenția în acest context este acela al tradițiilor și obiceiurilor ocazionate de sărbătorile religioase și nu numai precum și de tradițiile legate de diferite evenimente din viața omului (nașterea, căsătoria, moartea). Sunt multe elemente comune care provin din faptul că avem aceiași religie majoritară și trebuie să ținem seamă că venind în România, ucrainenii nu au lăsat dincolo de graniță frumoasele tradiții și obiceiuri, cum nu au lăsat nici meșteșugurile lor.

E. În arhitectură

La această categorie vom aminti personalitatea arhitectului și graficianului **Vsevolod Karmazin Kakovskii** născut în Poltava și decedat în anul 1797 la Iași, absolvent al Institutului de Arte din Odessa, apoi profesor de desen la Odessa, Iași și Roma. Este autorul a numeroase lucrări de specialitate în domeniul artelor. În anul 1944 a emigrat în România unde s-a ocupat de proiectarea stațiunilor de odihnă de la țărmul Mării Negre, a grădinii botanice din Iași, cea mai mare și mai frumoasă din România.

Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Iași. Planurile clădirii aparțin celebrilor arhitecți vienezi Fellner și Helmer, ce au proiectat construcții similare din Viena, Praga, Odessa, Zürich.

II. Interferențe istorice ucraineano-române

a. Evenimente istorice majore

Istoria de secole de coexistență româno-ucraineană este plină de exemple de îmbogățire reciprocă, fructuoasă a valorilor culturale și spirituale reciproce ale celor două popoare, prin legături de căsătorie dinastică între curții domnești și schimbul de personalități de mare prestanță, din domeniul spiritual și educațional.

Prințesa de Kiev Eudochia a fost soția domnitorului Ștefan cel Mare, iar Prințul Mihai Visnețchii s-a însurat cu Prințesa, fiică a domnitorului moldovean Ieremia Movilă. Pe pământul românesc au fost înmormântați luptătorii înflăcărați pentru independența Ucrainei Ivan Mazepa și Filip Orlik.

- Iașul are o relație specială cu Cernăuțiul, ambele orașe fiind atestate documentar în același act, și anume în Privilegiul din 1408 acordat negustorilor din Lemberg (azi Lvov) de Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432).

- În noiembrie 1577 hatamanul cazacilor Ivan Pidkova a ocupat Iașul și sa proclamat domnitor al Moldovei.

- În anul 1594 Iașul a fost ocupat de liderii cazacimii S. Nalyvayko și G. Loboda

- În apropierea Iașilor, la Țuțora, în 1620 a fost o bătălie între armata turcă și polonă (din cea din urmă făcea parte și un regiment de cazaci sub conducerea hatmanului Stanislav Jolkevskii) în care a fost ucis Mihailo Hmelnitsky, tatăl lui Bogdan Hmelnițkii, iar el a fost luat prizonier și dus în Turcia unde a rămas timp de 2 ani, reușind să evadeze mai târziu (după unele versiuni a fost răscumpărat de mama sa).

- Pe timpul domnitorului Vasile Lupul (1634-1653) Iașul a menținut legături strânse cu Ucraina, în 1641 Mitropolitul Petro Mohyla a trimis la Iași o tiparniță complet echipată, care acum se află în Muzeul „Casa Dosoftei”.

- În scopul realizării izolării militare și politice a Poloniei, Bogdan Khmelnitsky, la începutul anilor 1650, a încercat realizeze o relație cu Țările Române: Muntenia, Transilvania, și în principal cu Moldova. În vara anului 1648, hatmanul a recurs la încercări de al convinge pe domnitorul Vasile Lupu din Moldova să stabilească relații de bună vecinătate cu Hatmanatul. Cu toate acestea, V. Lupu continua să sprijine guvernul polonez, care urmărea să folosească Moldova în lupta împotriva rebelilor. Pentru a preveni acest lucru, Bogdan Hmelnițki, sub presiunea hanului din Crimeea Islam Giray III, a început să pregătească o campanie militară împotriva domnitorului moldovean. În a doua jumătate a lunii august anul 1650, armata ucraineană numărând 60000 de ostași, condusă de Bogdan Hmelnițki având sprijinul a mai multor unități de tătari din Crimeea, numărând 30 de mii de ostași, au trecut Nistrul și au intrat pe teritoriul principatului Moldovei. La începutul lunii septembrie 1650 cazacii au ocupat capitala principatului – Iași. Vasile Lupu a fost de acord cu pacea, a cărei principală condiție a fost renunțarea Moldovei la uniunea cu Polonia. Astfel, între Ucraina și Moldova s-au stabilit relații de alianță. Pentru a consolida legăturile politice cu Hatmanatul, domnitorul moldovean s-a obligat să-și dea fiica sa Roksanda să-i fie soție fiului lui Bogdan Hmelnitsky-Timosha. Căsătoria lui Timosha cu Roksanda era necesară pentru hatman pentru a-și consolida influența față de Moldova, și de a întări poziția statului ucrainean.

- Tratatul de pace de la Iași din anul 1791 între Rusia și Turcia, prin care Turcia a redat Rusiei ținutul ucrainean dintre Bug și Nistru, la nord de Marea Neagră, și a recunoscut apartenența Crimeii la Rusia.

- La sfârșitul Primului Război Mondial, la Iași se aflau ambasadorii țărilor membre ale Antantei, unde, pe timpul negocierilor din luna noiembrie 1918, a sosit și o delegație a statului ucrainean, condusă de Ivan Korostovetz.

- La Iași misiunea Antantei a pregătit cu albagardiștii ruși intervenția în partea de sud a Ucrainei

În anul 1917, pe fondul instabilității din Imperiul Rus, în interiorul trupelor rusești staționate în România, a început o separare a soldaților ucraineni în unități militare distincte. În acest context, la Iași a fost creat Comisariatul Armatei ucrainene de pe frontul românesc, în frunte cu Corneliu Chebotarenko. Mai târziu, după recunoașterea de facto a acestuia, în anul 1918, comisariatul ucrainean primește denumirea de Comisariatul General al Ucrainei în România, iar Corneliu Chebotarenko devine comisar general. Această structură a constituit baza pentru

crearea misiunii diplomatice oficiale a Ucrainei în România.

- În timpul celui de al doilea război mondial, în 1941-1945 a avut loc în apropierea Iașului o ofensivă trupelor sovietice (operațiunea Iași-Chișinău).

b. Personalități istorice

1. **Pilîp Orlik** s-a născut la 21 octombrie 1672, în regiunea Vilni (astăzi teritoriul Bielorusiei). A studiat la colegiul iezuit din Vilni (Vilnius), apoi la Colegiul Kievo-Movilean, pe care l-a absolvit în anul 1694. Cunoștea foarte bine limbile ucraineană, polonă, slavă veche bisericească, bulgara, sârba, latina, italiana, germana, suedeza, franceza, rusa, greaca veche, greaca nouă și turca. Începând cu anul 1698 a lucrat ca și copist catedral la Mitropolia din Kiev și șef al Cancelariei Militare generale. Începând cu anul 1707, P. Orlik a devenit copist general al Oștirii zaporojene, unul din cei mai apropiați asistenți ai hatmanului Ivan Mazepa, îndeplinind importante misiuni diplomatice. Pe parcursul evenimentelor din anii 1708- 1709 și chiar după înfrângerea armatei ucraineano-suedeze sub Poltava, P. Orlik a rămas de partea lui Mazepa și împreună s-au retras pe teritoriul Turciei de atunci, la Bender. După moartea lui Mazepa, la 5 aprilie 1710, P. Orlik este ales hatmanul Ucrainei. P. Orlik este autorul primei Constituții de stat a Ucrainei (1710). Începând cu anul 1714, după ce nu i-au reușit planurile de eliberare a Ucrainei, pleacă în Suedia, apoi în anul 1720 – în Austria și mai târziu în Cehia. În perioada 1 septembrie 1739 și până în decembrie 1741 locuiește la București, iar în perioadele ianuarie-august 1739 și respectiv ianuarie-mai 1742 la Iași, unde moare la data de 24 mai 1742. Nici până astăzi nu se cunoaște locul unde a fost înmormântat Pilîp Orlik).

2. **Ivan Pidkova**

3. **Ivan Mazepa**

4. **Nalevaiko Severin**

5. **Bogdan Hmelnițhii**

6. **Olexandr Ovsiioveci Șevcenko**

III. Interferențe arheologice ucraineano-române

Interesul pentru o susținere constantă și de îmbunătățire a dialogului româno-ucrainean izvorăște din trecutul îndepărtat al culturii neolitice Tripolie-Cucuteni și timp de secole au fost însoțite de legături culturale și spirituale inepuizabile, a căror continuitate naturală este și în prezent inerentă pentru ambele națiuni vecine. Considerăm că această latură a originilor noastre comune prin cultura neolitică Tripolie-Cucuteni nu a fost îndeajuns studiată și merită o atenție sporită din partea specialiștilor.

IV. Interferențe religioase ucraineano-române

În perioada 15-27 septembrie 1642, la Iași în cadrul Sinodul panortodox de la mănăstirea Sfântul Sava, a fost concluzionată de către sfântul mitropolit Petru Movilă în „Mărturisirea ortodoxă”, cartea dogmatică a tuturor bisericilor ortodoxe surori. La acest capitol doar fugitiv vom aminti nume precum:

1. **Mitropolitul Dosoftei** (Dimitri Barile) s-a născut 26 octombrie 1624 în

Suceava. A studiat la școala de pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi din Iasi, iar mai târziu a studiat științe umaniste și limbi străine de la Școala Frăției din Lvov (Ucraina).

În anul 1648 el a devenit un călugăr de la mănăstirea Probota și mai târziu episcop de Huși (1658-1660) și catolic (1660-1671), ca să devină Mitropolit al Moldovei (1671-1674 și 1675-1686). A reabilitat editarea cărților în Moldova, în 1681 a primit tiparniță și hârtie de scris din Moscova.

Între anii 1683-1684 a trăit în orașul Stryi (în prezent Ucraina de Vest).

2. Banulesko-Bodoni, Gabriel (numele laic-Grigorii, 11.04.1746-30.03.1821)-Kiev. mitropolit. Născut la Bistrita, România. Educat la școala din Timișoara. În anul 1771 a început studiile la Academia Kyiv-Mohyla, unde a participat la un curs de teologie. A studiat și la școlile grecești din insulele Patmos, Chios, și pe Muntele Athos. În anul 1782 a revenit la Iași și a devenit profesor la Departamentul Metropolitan. Lucrează mai mulți ani în Ucraina pe lângă Academie. În anul 1808 este numit Exarh al Moldovei, Țării Românești și Basarabiei fiind scos de sub jurisdicția Patriarhiei de la Constantinopol și subordonat Sinodul. Între anii 1813-1821 Mitropolit al Chișinăului și Hotinului. A introdus limba română în serviciul bisericesc.

În anul 1814 a fondat o tipografie, unde cu sprijinul lui a fost editat Liturghierul și Noul Testament traduse în limba română.

3. Teofan Prokopovych. Om de știință ucrainean talentat, educator și activist cultural, Teofan Prokopovych este autor a mai multor lucrări de literatură, filosofie, științe naturale și lucrări teologice. Profesor și rector al Academiei Kiev-Mohyla, episcop de Pskov și Novgorod, poet, orator desăvârșit, el a fost un profesor minunat de filozofie, retorica, logica, etica, teologie.

În anul 1711, în timpul campaniei turce, Petru I l-a chemat pe Teofan, care la data de 27 iunie, la cea de a doua aniversare a bătăliei de la Poltava, a ținut un cuvânt de învățătură la Iași. După ce sa întors la Kiev a fost numit stareț al Mănăstirii Frăției și rector al Academiei Kiev-Mohyla.

4. Veniamyn Costache (în lume-Vasile Costache; Născut la 20 decembrie 1768 la Roșiești, județul Vaslui-18 decembrie 1846 Mănăstirea Slatina) – mitropolit al Moldovei între anii 1803-1842 (cu întrerupere). Domn al Moldovei între anii 1807-1812 și în anul 1821.

Mitropolitul Veniamin Costache a menținut contacte cu liderii bisericii ucrainene și a publicat în limba română Sinopsisul de la Kiev (1837).

5. Skreban Filaret În secolul al XIX-lea, relațiile româno-ucrainene în literatura seculară predomină. Cu toate acestea, o puternică tradiție a relațiilor bisericești cu Kiev rămâne în continuare. Prin urmare, superiorii bisericii române au trimis pentru formare la Academia Teologică din Kiev, cei mai buni tineri, dintre cei care au vrut să aibă o cariera religioasă. Printre personalitățile religioase care au studiat la Kiev, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, apare Skreban Filaret, născut în anul 1811 în orașul Suceava. Învățătura inițială Filaret Skryban a primit-o acasă de la părinții săi și de la călugării greci de la manastirea Fedorov. Apoi a mers la Iasi, unde a absolvit cu succes cursurile Academiei Teologice. Ca un elev de ex-

ceptie, el a fost reținut la academie pentru predarea geografiei și a limbii franceze. În anul 1839, părăsește catedra și se duce la Academia Teologică din Kiev, fondată de către compatriotul său Petru Movilă. Într-o scrisoare de recomandare de la Metropolitul Veniamin Costache, a fost subliniat rolul important pe care l-a jucat și îl joacă Kievul pentru cultura românească. În cei doi ani petrecuți la academie a reușit să învețe limba rusă și ucraineană.

La Kiev, Filaret Skryban rămas până în anul 1842. Din această perioadă datează mai multe opere literare, inclusiv poezie. Tot aici Skryban și-a adunat materiale pentru lucrarea „Istoria bisericească a românilor”. Filaret Skryban și-a păstrat atașamentul său față de Kiev, pe care îl considera un focar de cultură pentru români, dar acest lucru nu-l împiedică să se opună politicii imperiale referitoare la reunificarea Principatelor Române, fiind un patriot călit a susținut întotdeauna că interesele țării sunt mult mai importante dintre toate celelalte. Revenit în țară, el a primit rangul de arhimandrit, și a devenit rector al seminarului de la Socola (Iasi).

6. Melhisedec. În 1851 a absolvit la Academia Teologică din Kiev și a primit titlul de Maestru în Teologie. Melhisedec, viitorul episcop de Roman, este o personalitate remarcabilă atât în viața politică, cât și în istoriografia românească a secolului al XIX-lea. Filaret Skryban l-a sfătuit pe ucenicul său de la seminarul Socola să-și continue studiile la Academia Teologică din Kiev. Ca și profesorul său de la seminarul de la Socola, Melhisedec a adunat documentele religioase și laice de la Kiev, fiind unul dintre cei care au apreciat importanța documentelor slave vechi în istoria românească. El a vizitat din nou Kievul în anul 1885, dar nu a lasat nimic scris despre această călătorie. În urma contactelor lui Melhisedec cu Ucraina au rămas mai multe lucrări valoroase, istorice și teologice, în care autorul este preocupat de personalități cum ar fi Petru Movilă, Gregorii Tsamblac³, studiază contribuția Bisericii Ortodoxe – printre care și a celei din Ucraina în lupta cu protestantismul.

V. Interferențe economice ucraineano-române

Cruciade (în special a patra din anul 1204) au extins orizonturile geografice și economice a cavalerilor din Occident – ei au făcut cunoștință cu țările din Orientul Mijlociu. După cucerirea Constantinopolului de către cruciați în anul 1204, aliații lor – venetieni și genovezi – au început să ajungă până în Crimeea și pe coastele de sud a Mării Negre, care aparțineau atunci Hoardei de Aur – una dintre unitățile componente ale Imperiului Mongol, care cuprindea Asia Centrală, Iranul și China. Atunci au fost bătătorite importante rute internaționale de comerț din Europa către ținuturile Hoardei de Aur, și mai departe. Acestea au fost: „ruta comercială tătară” și „calea comercială moldoveană”. Ruta comercială tătară a fost utilizată până la sfârșitul secolului al XIV-lea. Ea trecea din Europa de Vest prin Cracovia, Lviv și Kamenetz-Podolsk, și de acolo malul stâng al Nistrului ajungea până la Tyahyni și apoi pe uscat până la Belgorod sau la Kafa. Rută comercială moldoveană a înlocuit-o pe cea Tatară. Înflorirea sa a avut loc în secolul al XV-lea. În loc de Kamenetz ea ducea de la Lviv la Suceava și trecea pe teritoriul Moldovei,

³ *Viața și scrierile lui Grigorie Tamblacu*, București, 1884.

în principal spre Constantinopol. Principalii beneficiari ai acelor căi au devenit negustorii italieni din Genova, care au pus bazele unei localități în Crimeea și în orașul Kaffa (acum Feodosia) încă din anul 1266. Mai târziu, Moldova și Țara Românească au devenit o zonă de tranzit importantă, prin care se transportau mărfurile dinspre răsărit spre Europa și din Europa spre Asia.

Centru comerciale din cele două țări Moldova și Ucraina, au fost orașele și unele orașele, unde aveau loc iarmaroace și târguri. În românește ele se numeau „tyrh – am”, sau „târguri”.

VI. Interferențe politico-diplomatice ucraineano-române

Înainte de constituirea României ca stat unitar (1859), legăturile politice româno-ucrainene au avut loc în principal cu vecinul imediat al Ucrainei-Moldova. Ele au fost nesemnificative cu Țara Românească, și cu atât mai puțin cu Transilvania. În secolele XVI-XVII cazaci au ajutat nu numai Moldova, dar și Țara Românească în lupta lor împotriva turcilor, spre exemplu, în armata voievodului Mihai Viteazul din Țara Românească, în anul 1595, existau 7.000 de cazaci. Bogdan Hmelnițki a intrat într-o alianță cu Moldova și și-a însurat fiul pe Timuș cu fiica domnitorului moldovean Vasile Lupul. Timuș Hmelnițki cu 8000 cazaci a plecat să-l apere pe Vasile Lupul în expediția împotriva Țării Românești, care a fost învins, și a murit în anul 1653 la Suceava. Dependenta tot mai mare a Ucrainei față de Rusia, și a Principatelor Române față de Turcia au stopat cooperare începută.

După anexarea Bucovinei la Austria (1774) și a Basarabiei la Rusia (1812) românii și moldovenii au trăit alături de ucraineni. În Bucovina, ca urmare a renașterii naționale ucrainene s-a declanșat o confruntare acută (în special de la sfârșitul secolului al XIX-lea) în sfera politică, bisericească și culturală.

În timpul existenței statale a Ucrainei (1917-1921), partea ucraineană a făcut unele încercări de normalizare a relațiilor diplomatice cu România. În ianuarie 1918, cu misiunea de informare, a fost trimis în România A. Halip, mai târziu reprezentanți ai guvernului ucrainean în România au fost: M. Galagan, V. Dashkevych-Horbatskyi și K. Matsievich (1919-1922). Împuterniciți ai guvernului român pe lângă guvernul din Ucraina au fost generali Coanda și Conțescu. România a recunoscut existența de facto a statului ucrainean a stabilit relațiile economice și comerciale cu guvernul ucrainean, a fost pregătită să livreze arme în schimbul produselor agricole, însă prin ruperea Frontului ucrainean în anul 1919 s-a pus capăt acestor planuri.

Văgaș – Restaurarea iconostasului din vechea biserică de lemn

Cristina Oana Busuioc / Крістіна Оана Бусуйок¹

Văgaș – Restoration of an old wooden church iconostasis. *The paper presents in a general way some aspects of conservation and restoration of the iconostasis from Vagas (Tarna Mare), an iconostasis dated as belonging to the end of the eighteenth century beginning of the nineteenth century. The iconostasis is part of the heritage of Satu Mare County Museum and also part of the Treasury and is registered with number 329/19.05.2008.*

Вегаш – Реставрація іконостасу зі старої дерев'яної церкви. *У статті в загальному представлені деякі аспекти збереження та відновлення іконостасу з Вегашу (Тарна Марє), датованого кінцем XVIII століття-початком XIX століття. Іконостас є складовою частиною Сатумарського повітового музею та, водночас, частиною фонду національних цінностей, зареєстрований за номером 329/19.05.2008.*

Keywords: *Iconostasis, restoration, repainting, Vagas, Tarna Mare, wooden church*

Ключові слова: *Іконостас, реставрація, перемальовування, Вегаш, Тарна Марє, дерев'яна церква*

Văgașul este un cătun situat la o distanță de aproximativ 8 kilomeetri în amonte de **Tarna Mare**, județul Satu Mare. Acolo, în mijlocul pădurii, s-au stabilit în urmă cu mai mult de două secole câteva familii din Cehia, Slovacia și chiar Rusia. Erau tăietori de lemne, oameni care au lăsat în urmă sate slave, precum Roztoka, pentru a începe o nouă viață în poienile din pădurile munților Oașului. A primit numele de **Văgaș** după îndeletnicirea acestor oameni, adică muncitori forestieri, tăietori de lemne. Potrivit unor specialiști, *văgaș* înseamnă un loc provenit din tăierea pădurii, însemnând *răritură, fâgaș*.

Momentul de dezvoltare maximă al Văgașului a fost perioada de după cel de-al doilea război mondial. Conform documentelor, în 1947, în satul din mijlocul pădurii locuiau peste 100 de familii.

Biserica de lemn din Tarna Mare, se afla în localitatea cu același nume din județul Satu Mare. Surprinsă într-o fotografie publicată la începutul secolului al XX-lea, biserica a fost înlocuită de noua biserică de zid în anul 1898. Inițial, noua biserică a preluat hramul bisericii vechi, acesta fiind „Adormirea Maicii Domnului”, dar ulterior acesta a fost schimbat cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”.

Așadar biserica de lemn nu se știe cu exactitate când a fost construită, în

Foto 1. Biserica de lemn din Tarna Mare, începutul secolului XX.

¹ Cristina Oana Busuioc, Restaurator pictură tempera pe lemn, Muzeul Județean Satu Mare
Крістіна Оана Бусуйок, Реставратор розпису по дереву, Повітовий музей Сату Марє

schimb se cunoaște anul demolării acesteia. Anul 1890 a fost momentul când vechea bisericuță, aflată în stare proastă și neîncăpătoare a fost desfăcută. Pe locul ei s-a construit noua biserică de zid, aceasta fiind gata abia peste 8 ani.

Fotografia surprinde o biserică de mici dimensiuni. Clopotnița este așezată alături, nefăcând parte din corpul bisericii. Starea proastă a bisericii este surprinsă și de fotografia făcută probabil între anii 1880 și 1890, acoperișul de șindrilă aparând ca fiind deteriorat. Biserica veche de lemn este transportată împreună cu iconostasul la Văgaș în 1909.

Din păcate, în timpul transportului acesta s-a deteriorat. De asemenea, din iconostas s-au înlăturat câteva icoane pentru a se putea încadra în spațiul bisericii. În momentul de față obiectul religios se află în custodia Muzeului Județean Satu Mare. Iconostasul este expus în expoziția permanentă a Muzeului Județean Satu Mare, elementele componente sunt conservate în întregime, o parte sunt restaurate și câteva icoane sunt în restaurare.

În Slovacia, la nord de Ujgorod, există un sat cu o bisericuță de lemn care adăpostește un iconostas asemănător celui de la Văgaș (Tarna Mare). Iconostasul (de fapt și biserica) este înregistrat ca Monument Cultural Național și este datat cu anul 1794². Iconostasul este împărțit în patru registre orizontale. În primul registru regăsim icoanele Sfântului Nicolae, Theotókos (Hodigitria), Hristos Învățător și icoana Sfântului Vasile cel Mare. Un lucru demn de consemnat îl reprezintă decorul de pe ușile împărătești cu medaliale ale genealogiei lui Iisus Hristos și cu scena Bunevestiri. Al doilea registru cuprinde sărbători și încadrează icoana Cina cea de Taină (Mistic). În al treilea rând, cel al apostolilor, icoana principală este a lui Hristos – Marele Preot. Al patrulea rând-al profetilor, găsim șase medalioane cu perechi de figuri, dar din cauza lipsei de spațiu sunt înclinate și dificil de vizualizat.

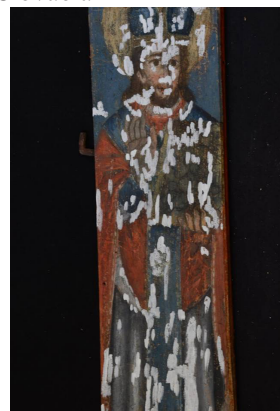
În 2003, cinci icoane au fost furate din biserică. Din cauza manipulării necorespunzătoare ele au fost avariate și este necesară restaurarea lor. În prezent sunt în curs de restaurare. Exteriorul a fost restaurat în anul 2000.

Se observă o asemănare destul de mare între cele două iconostase deși cel de la Văgaș (Tarna Mare) are o influență occidentală în tehnica de pictare a personajelor.

Foto 3. Biserica din Hrabova Roztoka – iconostas-detaliu ancadramentul ușii împărătești în timpul restaurării.

Foto 2. Biserica din Hrabova Roztoka
Slovacia

² Gojdic Ivan, Ferianc Dusan, *Greek Catholic Wooden Churches in Slovakia*, Faculty of Philosophy and Arts Trnava University, 2009, p. 18.

Foto 4. Biserica din Hrabova Roztoka. Iconostas, detaliu icoane în timpul restaurării

Foto 5. Biserica din Hrabova Roztoka. Iconostas, elemente în timpul restaurării

Există elemente comune în ceea ce privește cromatica, elementele decorative, motivele sculptate, folosirea foței de argint care venea apoi aurită.

Elementele componente au grade diferite de deteriorare. Unele elemente au fost restaurate în 1995 iar în 2003 s-a început restaurarea celorlalte elemente.

Iconostasul este structurat pe 4 registre: primul este cel al icoanelor împărătești și al ușilor diaconești și împărătești. Al doilea registru este compus din icoane cu scene din viața lui Iisus, adică 11 icoane. Registrul trei conține apostoli

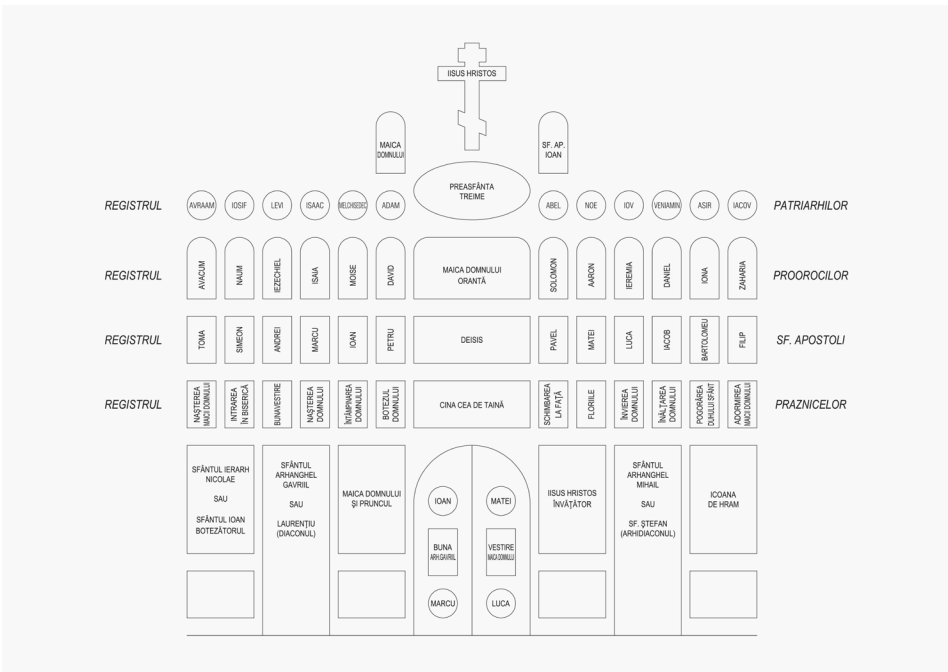

Foto 6. Șchița iconostasului bizantin, așezarea icoanelor

Foto 7. Schița iconostasului de la Văgaș înainte de restaurare

– un număr de 6 apostoli încadrând o scenă cu Deisis și registrul 4 care conține 12 proroci grupați câte 3 încadrând o icoană centrală cu imaginea lui Dumnezeu Tatăl. Ușile centrale, numite **împărătești**, „căci prin ele intră „împăratul Hristos”, sunt sub forma Evangheliei. Pe aici, odinioară, intra împăratul bizantin spre a aduce jertfă și a se împărtași”³.

Astăzi, arhieriei intră și ies din altar în timpul serviciului divin numai prin ușile împărătești. Laicii, care sunt primiți în altar în mod cu totul excepțional, nu au voie să circule prin ușile împărătești; de asemenea, nici preoții, dacă nu se află în timpul săvârșirii actului liturgic. În spatele ușilor împărătești se află perdeaua sau dvera (din slavonul dveri-ușă).

- Ușile laterale, numite **diaconești**, prin care intră și ies diaconii. Prin ușile diaconești, credincioșii comunică cu preotul, aducându-i la altar darurile de jertfă (pomelnice, prescuri, lumânări).

Mediul înconjurător, microclimatul, acțiunile mecanice și chimice (unele făcute chiar de mâna omului), **atacuri biologice**, pot deteriora starea de conservare și sănătatea picturii și a structurii iconostasului.

În cazul de față, Iconostasul a suferit o mutare din spațiul original astfel că în partea superioară la elementele cu apostolii și prorocii se pot observa **rupturi cu pierdere totală**. Lipsuri în ansamblul iconostasului întâlnim și la elementele decorative care încadrează icoanele.

Atacul biologic era activ, în momentul de față elementele iconostasu-

³ Nicolae Necula, *Biserica și cult pe înțelesul tuturor, Iconostas, catapeteasmă sau tâmplă?*, Editura Europartner.

lui sunt conservate și atacul stopat.

Depuneri de ceară sunt prezente mai ales la registrul inferior cel cu scenele din Vechiul Testament, ceara provenind de la lumânările care s-au aprins se pare în apropierea acestor icoane.

Erodări ale picturii datorate curățării icoanelor de persoane neavizate cu diverse soluții și/sau obiecte abrazive.

Desprinderi în stratul pictural datorate schimbărilor de temperatură și umiditate bruște.

Deteriorări mecanice datorate acțiunii omului, s-au făcut decupaje în iconostas pentru ca icoanele să intre în bisericuța reconstruită.

Foto 8 Detaliu-deteriorări cu pierderea stratului pictural

Foto. 9 a, b, c, d – etape de lucru, în timpul restaurării la icoana împărătească Maica Domnului cu pruncul

Pictura icoanelor este realizată în culori pe bază de apă cu ou, iar fundalul este foiță de argint aurit, lemnul din care este confecționat iconostasul este lemn de tei. Registrul 1 este restaurat aproape în întregime, probleme mai grave au fost mai ales la Icoana Maicii Domnului cu Pruncul unde s-a pierdut cam 30% din stratul pictural și unde au fost deteriorări destul de grave. Am făcut o restaurare conservativă iar integrarea cromatică s-a făcut doar în zona feței personajelor pentru a reconstitui astfel imaginea-mesaj.

La fel icoana reprezentând pe Arhanghelul Mihail prezenta desprinderi, erodări și pierderi ale stratului pictural, icoana a fost restaurată și vernisată la final cu o soluție de verni în esență de terebentină.

Icoana reprezentând pe Iisus Învățător a suferit de asemenea pierderi inclusiv la elementele decorative care însoțesc pictura, elemente care s-au reconstruit.

Foto. 10 – Arhanghelul Mihail, icoană din primul registru, înainte și după restaurare

Foto 11 - a, b. Iisus Învățător, icoană din primul registru, înainte și după restaurare.

La registrul 3 adică la cel care conține suita de apostoli, în timpul unei probe de curățare s-au descoperit urme ale unei alte picturi și așa cum se vede în imaginea din Foto 12-a, b. stratul de pictură de sub cel actual pare să fie destul de intact însă investigațiile de raze Roentgen pot demonstra acest lucru.

În colaborarea noastră cu Ucraina în cadrul proiectului COOITure am achiziționat un spectrograf de fluorescență X portabil cu ajutorul căruia putem face analize de compoziție pentru identificarea pigmentilor folosiți și studii de autenticitate sau intervenții de restaurare. Cu ajutorul radiografiei de raze X se poate de asemenea identifica stratul de pictură care bănuim că se găsește sub stratul actual.

Restaurarea iconostasului durează, elementele acestuia se restaurează pe rând, pe măsură ce acest lucru se întâmplă, descoperim date noi care ne ajută să-i recreem povestea.

Foto 12 - a, b. În timpul testelor de curățare – urme ale unei alte picturi.

Foto 13. Restaurare-consolidare prin injectare de soluție de clei de pește

Tradiția Bisericii afirmă că prima icoana a lui Hristos a apărut încă din timpul vieții Sale pamântești. Era imaginea numită în Occident „Sfântul Chip”, iar în Biserica Ortodoxă „imaginea nefăcută de mâna omenească”⁴.

Cuvântul “icoană” este de origine greacă, însemnând imagine. Mai mult decât atât, icoana este o imagine făcută nu pentru ochi și minte, ci pentru suflet și inimă, căci, chiar dacă sensurile nu sunt înțelese de la prima vedere, icoana aduce mângâiere, ne întărește făcându-ne să avem speranță.

În sinteză, iconostasul arată, desfășurată pe verticală, imaginea Bisericii, istoria chipului creat, chipul lui Dumnezeu și căile lui Dumnezeu în istoria mântuirii omului. Întreaga viață este rezumată prin iconostas sub forma mijlocirii sfinților și a îngerilor care se roagă împreună cu cei ce participă la slujbele din biserică.

Canoanele nu știrbesc cu nimic din frumusețea și înțelesul pe care ni le transmit icoanele, pentru că icoana nu este spre desfătarea ochiului, ci spre contemplarea lui Dumnezeu.

⁴ Leonid Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Editura Anastasia, București, 1994, p. 75.

Традиційні народні сорочки українсько-румунського етнічного порубіжжя ХІХ – першої половини ХХ ст. (на прикладі Закарпатської області)

Коцан Василь / Kotsan Vasył¹

Traditional folk shirts from the Ukrainian-Romanian ethnic borderlands in the 19th century and the beginning of the 20th century (case study: the Transcarpathian region). *The article is devoted to the research of the traditional folk shirts from the Ukrainian-Romanian ethnic borderlands in the Transcarpathian region during the 19th century and the beginning of the 20th century. The author characterized the traditional women's and men's shirts of some local groups like the Doliniani and Hutsuls, who lived in the studied area. Based on field and archival research and on published literature and museum collections, he analyzes several important aspects of this topic: materials and methods of manufacture, artistic features (decoration), ways of dressing and functional purpose (everyday, festive, ceremonial) of the shirts. The artistic expression of everyday and festive shirts was provided by embroidery. Studying the functionality of the various types of shirts allows to reveal their simplicity, solemnity and symbolism.*

Cămășile populare tradiționale din zonele etnice limitrofe ucraineano-românești din secolul XIX-începutul secolului XX. (Studiu de caz: regiunea Transcarpatică).

Articolul este dedicat cercetării cămășilor populare tradiționale din zonele etnice limitrofe ucraineano-românești din Transcarpatia în secolul XIX-începutul secolului XX. Autorul caracterizează cămășile tradiționale feminine și bărbătești a unor grupuri al dohlenenilor și huțulilor, care locuiau în zona cercetată. Pe baza surselor din teren, arhivă literatură, colecții muzeale, au fost analizate câteva aspecte importante ale problematicii cercetate: material și metodele de confecționare (croi), caracteristici artistice (decorare), modalitățile de îmbrăcare și funcționalitatea cămășilor (de zi, de sărbători, ritual). Particularitatea artistică atât a cămășilor de de fiecare zi cât și celor de sărbătoare le oferea broderia. Studiarea funcționalității tipurilor de cămășă ne-a dat posibilitatea să observăm simplitatea, solemnitatea și simbolismul acestora.

Keywords: *shirt, cut, trim, embroidery, ways of dressing, functionality.*

Cuvinte cheie: *cămășă, croi, decorare, broderie, funcționalitate.*

Сорочка, як найдавніший вид шитого одягу, є одним із найголовніших елементів при виділенні локальних типів народного вбрання. Вона засвідчує вік, стать, сімейний стан, вид занять свого власника. Розміщення вишивки на сорочках, орнаментальні мотиви та їх композиція тісно пов'язані із

¹ Коцан Василь Васильович, кандидат історичних наук, завідувач відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, доцент кафедри історії України ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ел. адреса – vasilkotsan@mail.ru; vasilkotsan@ukr.net

Kotsan Vasył, PhD, șeful secției de expoziții și cercetare științifică din cadrul Muzeului de arhitectură și civilizație populară a regiunii Transcarpatia, Ujgorod, conferențiar – la catedra de Istorie a Ucrainei, Univiresitatea Națională din Ujgorod, email: vasilkotsan@mail.ru; vasilkotsan@ukr.net

загальним кроєм та оздобленням сорочки².

До початку XIX ст. у долинян Закарпаття побутував майже однаковий комплекс жіночого одягу, в основі якого лежала довга (додільна) сорочка («довганя»). Вже на середину XIX-на початок XX ст. побутували як довгі, так і короткі жіночі сорочки («опліччя»). Наприкінці XIX-на початку XX ст. на їх основі сформувались основні одягові комплекси долинян Закарпаття.

На захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Тересви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі традиційного жіночого комплексу вбрання у XIX ст., як і в селах долин річок Терєблі, Ріки та Боржави, знаходилась додільна сорочка з круглим вирізом горловини. Таку сорочку тут називали «руською». З 70-80-х рр. XIX ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка з прямокутним вирізом горловини, оздобленим смугами квітково-рослинної вишивки. Нами не виявлено жодного взірця «руської» сорочки з сіл долини р. Тересви. Про її побутування та зміну «волоською» сорочкою писали М. Тумова³, М. Шмелева⁴ та І. Ф. Симоненко⁵.

Причини появи «волоської» сорочки старожили пояснювали сімейно-шлюбними відносинами. Поширенню «волоської» сорочки також сприяло

Рис. 1. Молода пара в традиційному народному вбранні, с. Бедевля Тячівського району. Реконструкція, 2014 р. (Фото з архіву автора).

² Антонович Є. А., *Декоративно-прикладне мистецтво посібник: [для студ. вищ. навч. закл]*, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. Львів: Світ, 1992, С. 122; Білецька В., *Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация, Матеріали до українсько-руської етнології й антропології*, Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Львів, 1929, Т. XXI-XXII, С. 51; Коцан В. В., «А льон цвіте синьо-синьо» (план-сценарій етнографічного дійства), В. В. Коцан, Е. А. Чанцева, К. Й. Лошак, *Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород: ЗМНАП, 2009, С. 2; Симоненко І. Ф., *Быт населения Закарпатской области (по материалам экспедиции 1945-1947 гг.)*, СЭ, 1948, № 1, С. 63-89.

³ Тумова М., *Народная одежда на Подкарпатской Руси, Подкарпатская Русь*, 1924, Рочник І. Число. 3, С. 72-79; Число. 4, С. 102-110.

⁴ Шмелева М. Н., *Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области*, СЭ, 1948, № 2, С. 138.

⁵ Симоненко І. Ф., *Соціалістичні перетворення у побуті трудящих села Нересниці Закарпатської області*. К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1957, С. 90.

й будівництво у 1887 р. залізниці Сігет-Берегове-Ужгород. Внаслідок цього села Тересвянської долини були зв'язані з великим румунським містом Сігетом. Це сприяло розвитку тісних родинних зв'язків та економічному співробітництву сіл досліджуваного регіону з одним із промислових та культурних центрів Румунії⁶.

«Волоські» жіночі сорочки шили із домотканого конопляного чи лляного полотна. Найчастіше зустрічались сорочки із суцільними задньою та передньою пілками, до яких по боках у перекидку пришивали довгі, вузькі (10-12 см.) пілки («скоси»). Їх пришивали таким чином, щоб верхня частина була довшою на 5-8 см. До верхньої частини передньої, задньої та бічних піл пришивали вузький (2-3 см.) комірець, що разом формували прямокутний виріз горловини («на коцку») (18×14 см., 20×12 см.). З виворітного боку, у плечовій частині, сорочки підшивали прямокутними шматками полотна («заплатками», «плічками») (див. рис. 2)⁷.

З початку 20-х рр. ХХ ст. зустрічались сорочки, верхню частину («стан», «вершок», «блузу») яких кроїли разом із скосами з кращого домотканого полотна, а нижню («пудшивку», «підточку», «подолок», «свиту», «поли») – з гіршого. У селах Добрянське, Терново, Вільхівці Тячівського району були поширені сорочки із суцільною передньою пілкою, але при її тканні для перетикання нижньої частини використовували невідбілені конопляні нитки. Задня пілка сорочок складалась з двох частин. Нижня була із грубого конопляного полотна та з'єднувалась із верхньою вузькою (5-8 см.) полотняною вставкою («платкою»)⁸.

Рис. 2. Жіноча «волоська» сорочка, с. Терново, Тячівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, низина, хрестик. 20-40-ві рр. ХХ ст. (Фото з архіву автора).

⁶ Там само, С. 93; Суйоган Д., *Українці Марамороцини у міжкультурному діалозі: ідентичність і різноманітність*, НТЕ, 2011, Спецвипуск 2, Румунська етнологія, С. 61; Iuga D., *Maramureș, Tară Veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908)*, Baia Mare: Editura CYBELA, 2008, P. 7.

⁷ Зеленчук В. С., *Народная традиционная одежда румынского населения Закарпатской области*, Культура і побут населення Закарпаття: Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 50-річчю утворення СРСР. Тези доповідей та повідомлень, Ужгород, 1972, С. 49-50.

⁸ Олексій Я. І., *Традиційна матеріальна культура українського села Широкий Луг першої половини ХХ ст.: курсова робота*, Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ,

На окрему увагу заслуговують з'єднувальні шви «волоських» сорочок. Протягом ХІХ-першої половини ХХ ст. вони постійно удосконалювались. Еволюція проходила від простого обшивання (обмітування) до складних орнаментальних композицій вишивки і різноманітних за структурою та колоритом мережок. Особливо пишно оздобленими були шви святкових сорочок 20-40-х рр. ХХ ст., що з'єднували передню та задню пілки із бічними, а також рукавні шви. У селах Добрянське, Терново, Біловарці Тячівського їх декорували так: пропускали від шва п'ять ниток основи і вирізали дрібні квадратики, відстань між якими зшивали подвійним обмітувальним швом. Завдяки цьому утворювався рядок із дрібних квадратиків. Далі знову пропускали п'ять-вісім ниток основи й за допомогою нитки, яку вставляли в одну клітинку полотна, стягували обмітувальним швом у формі півкола («очка»). Завдяки стягуванню клітинки ставали ширшими й формували поздовжній рядок напівкіл («очок») із порожньою серцевиною. При формуванні з'єднувальних мережок («чіпок») на сорочках дівчат та молодих жінок використовували чергування ниток різних кольорів. Найчастіше це були білі, жовті, рожеві, рідше – червоні, сині та зелені нитки.

Характерною особливістю жіночих волоських сорочок сіл долини р. Тересви було морщення («збирання», «морщенки») верхньої частини передньої і задньої пілок та верхньої плечової частини рукавів. Збірки рівно укладалися одна біля одної багато разів. Полотно збирали у складки («рями») у верхній частині рукава на 2-8 міцних («звункових») ниток, залишаючи не морщеним верхню його частину. Зібрану частину загинали навпіл, закладаючи «рями» передньої частини у «рями» задньої, й прошивали ниткою. Завдяки такому прийому утворювався фактурний дрібноузорний орнамент у вигляді дрібних геометричних фігур («трубочок», «паличок», «зубчиків», «рубців»). Не морщену частину загнутого полотна формували у вузенький (3-5 см.) воланчик («фодрочку»), контури якого оздоблювали різноманітними обмітувальними швами.

Етноідентифікуючою ознакою жіночих сорочок сіл долини р. Тересви була вишивка геометричного, рослинного чи стилізованого орнаменту. Кількість, якість і кольорова гама вишивки залежали від того, святкова чи буденна сорочка, а також від віку жінки. Старші жінки завжди одягали сорочки, що були скромно оздоблені вишивкою⁹. Традиційні «волоські» сорочки Тересвянської долини оздоблювали вишивкою на вузенькому комірі («ошийнику»), навколо прямокутного вирізу горловини, нагрудній частині, верхній плечовій частині рукавів, на манжетах, «фодришах».

«Ошийники» на сорочках молодих жінок та дівчат оздоблювали вишивкою рослинних мотивів у вигляді стилізованих галузок з

Ужгород: УжНУ, 2002, С. 13; Тиводар М. П., *Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис*. Ужгород: Гражда, 2011, С. 231.

⁹ Черевко О. П., *Традиційна культура і побут українців с. Калини Тячівського району (кінець ХІХ-першої половини ХХ ст.): дипломна робота, Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ, Ужгород: УжНУ, 2003, С. 29.*

восьмипелюсткових квіток, листочків, метеликів, а старших – геометричними, основними мотивами яких виступали ромби, скісні хрести, баранячі різки. Контури ошийників святкових сорочок оздоблювали різнокольоровою гачкованою мережкою або обмітувальними швами у вигляді напівкіл («колечок», «коників»), трикутників («зубчиків»). Подібними мережками декорували й низ дівочих сорочок. У селах Діброва, Грушево, Тересва, Бедевля, Криве, Біловарці, Терново під «ошийником» часто вишивали вузькі орнаментальні ряди у вигляді стилізованих віночків з квіток та листочків, восьмипелюсткових квіток та S-подібних мотивів. Прямокутний виріз горловини по краях оздоблювали вишитою вузькою смугою рельєфних рослинних орнаментальних мотивів. Рельєфність досягалась дев'ятиразовим обшиванням орнаментального мотиву шовковими нитками. Цю техніку гаді тут називали «струпаве вишивання» чи «заіглове». Такий рослинний, геометризований чи геометричний орнаментальний мотив на краях обрамлювали вишивкою білими нитками у вигляді колечок («очок») чи напівколечок («карічок»). Про поширення такого вінкоподібного орнаменту в оздобленні сорочок долинян р. Тересви свідчить коломийка, що побутувала у с. Біловарці Тячівського району:

*Сорочиця вишивана: вінці по ній вінці,
Носить легінь подарунки молодинькуй дівці¹⁰.*

При оздобленні нагрудної частини передньої поли та рукавів жіночих «волоських» сорочок поєднували декоративне морщення («збирання», «морщенки») та вишивку. У 20-30-х рр. ХХ ст. при морщенні верхньої частини передньої пілки, її центральну частину (5-8 см.) залишали не збіраною. На ній вишивали стилізовані букетики квітів, вазони, під якими пришивали декоративні плетені шнурочки («шпульки», «косички»). Зустрічались прості шнурочки, плетені у косичку («колосьяні шпульки», «косичані шпульки»), або складні («перебирані», «цифровані»). «Перебирані» шнурочки спочатку плели у подвійний колосок і зав'язували у бант, а ближче до кінців шnurки розширювались і плелись у формі орнаментальної смужки («ціфрованака»), що завершувалась трьома шnurками з китицями («бубонами», «пучками») на кінцях. Як і на сорочках («довганях») Терезлянської долини, на нагрудній частині «волоських» жіночих сорочках нижче шnurочків, вишивали стилізовану квітку із стеблами та листочками, а під нею – «косичку-серце» у вигляді замкнутого вінкоподібного кола, всередині якого вкраплювали маленьку квіточку. Подібне оздоблення верхньої частини передньої пілки було характерним для святкових сорочок дівчат та молодих жінок¹¹.

Рукави на «волоських» сорочках були довгими, кроєними із двох

¹⁰ Пилип Р. І., *Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ-першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями): дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво»*, Львів, 2009, С. 146.

¹¹ Коцан В.В., *Народний одяг українців пониззя р. Терезлі кінця ХІХ-першої половини ХХ ст.*, Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007, Вип. 19, С. 120.

пілок, із ромбовидними вставками («заплатками», «ламами», «паргами», «ластівками»). На початку ХХ ст. зрідка зустрічались цільнокроєні рукави. Закінчувались рукави морщеними манжетами та воланами («фодрами») з різнокольоровими мережками («чіпками») на краях. Рукави сорочок старших жінок у селах Новоселиця, Тарасівка, Широкий Луг Тячівського району між декоративним морщенням у плечовій частині та морщенням («крізочкою») біля манжет збирали у широкі (3-5 см.) вертикальні складки («защипи», «перегинанки»), а у селах Терново, Біловарці – двома або трьома горизонтальними складками («гайташами»), які виконували естетичну функцію і створювали об'єм посередині рукава¹².

Рис. 3. Поєднання морщення, мережок, вирізування, виколювання, обмітування та вишивки при оздобленні верхньої частини рукавів («плічок») жіночих «волоських» сорочок. 20-40-ві рр. ХХ ст. (Фото з архіву автора).

При оздобленні верхньої частини рукавів («плічок») поєднували морщення («збирання») на нитку у вигляді різноманітних орнаментальних швів, мережок, вирізування, виколювання, обмітування та вишивку. Орнаментальні смуги, виконані різними техніками, доповнювали одна одну. Збирання на нитку найчастіше мало вигляд прошивних швів, трикутників, зубчиків або кривульок. Мережки виконувались «обмітуванням» у вигляді напівкіл («очок»). «Вирізуванням» чи «виколюванням» робили широкі (5-8

¹² Пилип Р. І., *Художньо-функціональні особливості одягової вишивки марамороських долиннян ХІХ-першої половини ХХ ст.*, Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків: ХДАДМ, 2008, № 15, С. 110.

см.) орнаментальні смуги, у яких основними мотивами виступали ромб та скісні хрести. Такі смуги доповнювались різнокольоровою вишивкою як рослинного, так і геометричного характеру, виконаною «хрестиком» чи «гладдю». Завершував орнаментальну композицію вишивки верхньої плечової частини рукавів («плічок») рядок «косичок» чи квітковий букет, розміщений над орнаментальною смугою. Середню поліхромну смугу у селах пониззя р. Тересви вишивали квітками і листочками, стилізованими квітами на галузці, а зрідка – геометризаним орнаментом. Таке поєднання орнаментальних смуг із мережаними швами, вирізуванням, «струпавим» вишиванням, рубцюванням надавало сорочці вишуканого вигляду (див. рис. 3). Сорочки, у оздобленні рукавів яких поєднували декілька технік, були поширеними і на Поділлі та Полтавщині¹³.

На початку ХХ ст. у селах Красна, Усть-Чорна, Руська Мокра, Комсомольськ, Лопухів Тячівського району при оздобленні жіночих «волоських» сорочок почали використовували рослинні чи стилізовано-рослинні мотиви. Верхню плечову частину рукавів («плічки») та манжети сорочок жінок старшого віку декорували вузькими смугами (2-3 см.). На чорному фоні вишивали галузки з великих квіток та стебел з листочками. Для сорочок дівчат та молодих жінок характерною була подібна вишивка, але галузки вишивали на білому фоні, тобто площину між ними не заповнювали чорними нитками. Смуги рослинного характеру обрамлялись різноманітними мережками, виконаними білими нитками. У селах Руська Мокра та Комсомольськ вишивка сорочок мала реалістичний рослинний характер. Основними орнаментальними мотивами були великі квіти («тюльпани», «ромашки», «нарциси»), закомпоновані у орнаментальні смуги та обрамлені дрібними геометричними мотивами.

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. у селах Дубове, Красна, Усть-Чорна, Руська Мокра, Лопухів поширились короткі (45-50 см.) жіночі сорочки («полотнянки», «блузки»). Кроїли їх із трьох піл домотканого полотна, вони мали відкидний комір, довгі (46 см.), вузькі, цільнокроєні рукави з поздовжньою вставкою («клином»), що завершувались цільними пришивними манжетами. У нижній частині передніх піл пришивали кишені («жеби»). Застібувались «полотнянки» на чотири гудзики («гомби»). «Блузки» декорували вишивкою, виконаною технікою «хрестик», на лицевій частині коміра, обабіч переднього розрізу, на манжетах та по низу стану. У них поєднувались стилізовано-рослинний та геометричний орнамент. В основі орнаментальної композиції лежала чорна кривуля, обабіч якої вишивали червоні квітки з листочками. Як обрамлення виступали вузькі смужки із різнокольорових трикутників. Кишені декорували букетами стилізованих квітів.

¹³ Гайова Є. *Полтавська сорочка, Народне мистецтво*, 2003, № 1-2, С. 41; Косаківський В., *Одяг подолян ХІХ-ХХ ст., Народне мистецтво*, 2002, № 3-4, С. 37; Носа Г. В., *Дубове, осяяне світлом минулого: народознавчі студії*, Ужгород: Гражда, 2005, С. 66-67.

У колориті вишивки «волоських» сорочок долини р. Тересви були поширені три способи поєднання кольорів. При першому – використовували світлі відтінки жовтих, рожевих, оранжевих кольорів. Подеколи до них вкраплювали яскраві сині нитки, що були акцентами на теплому, ніжному тлі вишивки та білому полі морщення. При другому способі побудови колориту використовували темні відтінки чорно-червоних, червоних, синіх, зелених, фіолетових, бордових кольорів, які виступали виразним контрастом на білому тлі морщення сорочки. Притретьому способі використовували світлі відтінки червоних, синіх, жовтих, зелених, рожевих кольорів з незначним вкрапленням темно-синіх. У селах Тересва, Грушево та сусідніх румунських селах Діброва, Солотвино Тячівського району у вишивці жіночих сорочок переважали зелені кольори із вкрапленнями червоного, фіолетового, синього, зеленого, жовтого.

Рис. 4. Молода пара в традиційному народному вбранні, с. Хижа
Виноградівського району. Реконструкція,
2014 р. (Фото з архіву автора).

За кроєм та оздобленням схожими до «волоських» жіночих сорочок сіл поріччя Тересви були жіночі сорочки **королевських долинян**. Дана локально-територіальна група марамороських долинян проживала у селах лівобережжя р. Тиси від села Велятино Хустського району до села Хижа та його околиць Виноградівського району. На формування матеріальної культури даного регіону впливали контакти місцевого населення із румунами та змадяризованими русинами-українцями. Найповніше місцеві відмінності проявились у традиційному народному вбранні.

З середини XIX ст. під впливом сусідніх румунських областей (Сату Маре, Бая Маре) тут поширились жіночі сорочки з прямокутним вирізом горловини. Побутували два види таких сорочок: довгі з підточками та короткі. Довгі сорочки («свити») королевських долинян із прямокутною вставкою («пусликом»), довгими, широкими рукавами шили із відбіленого домотканого полотна. Їх крій складався із двох частин: верхньої («стану»,

«вершка») (35-40 см.) та нижньої («подолку», «свити») (60-65 см.), з'єднаних вишиваним поясом завширшки 5-6 см. «Стан» кроїли із двох піл, зшитих по боках. Верхню частину пілок збирали у дрібні складки на 5-8 ниток, до яких пришивали прямокутну вставку («пуслик») із круглим вирізом горловини, що на передній полі переходив у глибокий розріз (15-20 см.). Сорочки мали вузькі (1-2 см.) коміри-стійки. З перших десятиріч ХХ ст. до горловини довгих сорочок почали пришивати відкидний комір. На дівочих «свитах» під відкидний комір пришивали червону стрічку («челленицю»). Характерною особливістю крою довгих жіночих сорочок з сіл Хижа, Черна, Новоселиця був бічний поздовжній розріз з лівої сторони на рівні пояса. Завдяки дрібним складкам верхньої (під «пусликом») та нижньої (над поясом) частин «вершка» сорочки, полотно між ними збиралось у широкі (5-8 см.) загинки («перегинки»). Рукави на сорочках були довгими (46-50 см.), призібраними у нижній частині у дрібні складки, до яких пришивали манжети шириною 3-5 см. Вишивкою оздоблювали контури коміра, «пуслика», пояс, нижню частину подолка та манжети. Орнаментальна композиція мала вигляд вузьких (2-5 см.) смуг геометризovanого чи квітково-рослинного орнаменту, обрамлених дрібними геометричними фігурами. Контури орнаментальних композицій декорували рубцюванням та різноманітними обмітувальними швами. Основними мотивами виступали квітки, трикутники, ромбики, квадратики, ламані лінії («кривулі»), «вазони».

З перших десятиріч ХХ ст. у королівських долинян поширились короткі жіночі сорочки, кроєні з двох піл відбіленого конопляного домотканого полотна або комбінованих конопляно-бавовняних тканин. Пілки зшивали простим швом. Прямокутну вставку («пуслик», «пруслик») з вирізом для горловини, як і манжети («зап'ясники»), кроїли з окремого шматка полотна, оздоблювали вишивкою й пришивали до стану сорочки. Перед тим як пришивати «пуслик» та манжети, верхню частину пілок та нижню частину рукавів збирали («морщили») у дрібні складки на 8-10 ниток. Рукави на сорочках були довгими, широкими із ромбовидними вставками («ластками»). Розріз на сорочці робили ззаду¹⁴. На сорочках дівчат 12-15-річного віку та матерів-годувальниць глибокий (20-25 см.) розріз робили на передній полі і застібували на металеві кнопки («патенти»). Обабіч нього вишивали три широкі (3 см.) смуги, орнаментальна композиція вишивки яких повторювала орнамент на «пуслику». Під цими смугами вишивали вузьку (0,5-1 см.) смужку, внутрішню площину якої заповнювали дрібними геометричними фігурами.

Буденні сорочки королівських долинян декорувались вузькими орнаментальними смугами. Вишивали ручнопряденими вовняними та конопляними нитками («коциками»), сплетеними шнурками («суканками»), а з початку ХХ ст. ще й шовковими, срібними нитками,

¹⁴ Висіцька Т. Ф., *Велятино: [історико-етнографічний нарис]*, Ужгород: Закарпаття, 2000, С. 231.

бісером, стрічками. Для вишивки жіночих сорочок королівських долиннян кінця XIX-першої половини XX ст. було характерне поєднання багатьох технік. Найпоширенішою була низина («низь»), якою вишивали складні орнаментальні мотиви: ромби з прямими виступаючими кутами («кнегинькові ромбики»), ромби із загнутими під прямим кутом ріжками («пекурівки»), ряди із виступаючих зубчиків («ріжки»).

Рис. 5. Орнаментальна композиція вишивки на прямокутній вставці («пуслик») жіночої сорочки, с. Хижа, Виноградівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, низина. 30-ті рр. XX ст. (Фото з архіву автора).

Найпишніше оздоблювали прямокутну вставку («пуслик»). Орнамент на неї наносився по всьому периметру рядочком («за шориком»). Це могла бути щільна вишивка стрічкового орнаменту або симетрична композиція як геометричного, так і рослинного орнаменту. Саму ж горловину оздоблювали вузькою смужечкою («ошийником») з ламаних ліній («кривульок»), ромбиків, трикутників, що виконувались технікою «набирування», «косої гладі» та обмітувались петельним швом. Уже безпосередньо на сорочці «пруслик» оздоблювали багатим різнокольоровим мереживом. У 20-40-х рр. XX ст. контури прямокутного вирізу горловини оздоблювали рубцюванням. Інколи його декорували облямівкою дрібного геометричного чи квітково-рослинного орнаменту (див. рис. 5). На рукавах вишивку розміщували по всій довжині. Верхню частину («плечики») декорували вишитими смугами геометризованого чи квітково-рослинного орнаменту, а манжети – вузькими смугами геометричного чи геометризованого квітково-рослинного орнаменту, рубцюванням та різноманітними швами. Посередині рукава вишивали поздовжній рядок ромбиків або квітів («партицію», «партичку»)¹⁵.

¹⁵ Коцан В. В., *Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування народного одягу долиннян Мараморощини, Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Ужгород:*

Характерною рисою вишивки королевських долинян було використання ниток різних кольорів. Для вишивок даного регіону характерні п'ять варіантів колориту. У першому домінували чорні барви з вкрапленнями жовтих, білих, синіх та рожевих, у другому – червоно-чорні з вкрапленнями жовтих, синіх, зелених, у третьому – синьо-коричнево-зелені кольори при відсутності чорного, у четвертому – коричневі з вкрапленнями синього, зеленого, червоного, жовтого, у п'ятому – жовто-зелено-фіолетові з вкрапленнями червоного та синього.

Певними локальними особливостями виділялись жіночі сорочки **великобичківських гуцулів**. У XIX ст. у них побутувала довга жіноча сорочка («ушиванка») з домотканого конопляного полотна. Наприкінці XIX ст. поряд з ним почали використовувати комбіноване («трясине») полотно, для основи якого брали конопляні, а для перетикання – бавовняні нитки. Пошиття жіночої сорочки («ушиванки») вимагало значних затрат сил і часу. Адже потрібно було виконати цілу низку робіт¹⁶.

Кроїли «ушиванку» з двох пілок, які по боках зшивали до місця вставлення довгих цільнокроєних рукавів. Довжина сорочок сягала 120 см, ширина в плечах – 50 см., по низу – 85 см. Сорочки не мали коміра. З другої половини XIX ст. до передньої та задньої пілок почали додавати ще дві вузькі пілки, розширені до низу. Верхню частину «ушиванки» разом з рукавами збирали у дрібні складки («рямки»). Поверх них пришивали вузький (1-2 см.) комір («обшивку»), який на задній полі плавно переходив у глибокий (15-25 см.) розріз («розпірку»), що зав'язувався («защункувався») за допомогою плетених шнурочків з китицями. Наприкінці XIX ст. почали використовувати сині чи білі гудзики («гомби»). У селах Луг та Великий

Рис. 6. Гуцульська родина, с. Великий Бичків Рахівського району. 20-ті рр. XX ст. (Фото з архіву автора).

Видавництво УжНУ «Говерла», 2008. Вип. 20. С. 190; Коцан В.В., *Народний костюм румунського населення Закарпаття кінця XIX-початку XX ст.*, Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2008, Вип. 21. С. 146-147.

¹⁶ Никорак О. І., *Сучасні художні тканини Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, 1988, С. 47; Ерстенюк Ю., *Як одягався гуцул?*, Зоря Рахівщини, 2003, 19 липня, С. 6.

Бичків з другої половини ХІХ ст. комір оздоблювали обмітувальними швами білими нитками, а з кінця ХІХ ст. – різнокольоровими. Довгі (55-60 см.) суцільні рукави вшивались по основі паралельно до стану сорочки, біля манжет («зап'ястя») призбирувались. Поверх «рямок» верхньої частини передньої пілки вишивали прямокутну чи квадратну орнаментальну смугу («пазуху») (10×8 см.; 8×6 см.; 7×6 см.). Найпростішим варіантом орнаментальної композиції було обшивання («обмітування») складок нитками. З'єднувальні шви оздоблювали мережкою («ціркою»). Рукави прикрашали різнокольоровими швами, які мали декоративне і практичне значення. Наприкінці ХІХ ст. свої сорочки жінки почали оздоблювати поперечними складками («загинками»), що розміщувались в основному в нижній частині сорочки, рідше – на рукавах. У дівчат та молодих жінок сорочка збиралась у дрібні складки, а у старших жінок вони були ширшими.

«Ушиванки» декорували вишивкою білими, чорними, а наприкінці ХІХ ст. червоними, синіми нитками з незначним вкрапленням зелених та жовтих. Найпоширенішими техніками вишивки були «низина» та «хрестик». Основним при оздобленні сорочок був геометричний орнамент. Головний акцент вишивки припадав на рукави. Найпоширенішим варіантом орнаментальної композиції були дві поперечні смуги: вужча (1-2 см.) на плечі і ширша – на рівні ліктя (4-5 см.). Зрідка додавали ще й вертикальну орнаментальну смугу з ромбів та загинки («защипи»), поміж якими вишивали дрібний ромбик або квіточку. Наприкінці ХІХ ст. рукави оздоблювали вишивкою у вигляді великого ромба з дрібноузорною внутрішньою площиною¹⁷.

Давні великобичківські сорочки («ушиванки») не збереглись. Наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст. поряд з ними під впливом гуцульських традицій поширились довгі додільні жіночі сорочки з розрізом пазухи на передній полі, довгими широкими рукавами, оздобленими «уставками». Основні шви сорочок скріплювали різнобарвними петельчатими швами, що виконували декоративну роль. Найпоширенішими техніками вишивки, які використовувались великобичківськими гуцулками при вишиванні уставок були «низина» та «хрестик».

Як у ясінянській, богданській, рахівській, так і у великобичківській вишивці найбільш поширеним був геометричний орнамент, зокрема композиції з використанням ромба з короткими вусиками («ріжками»), ромба з усіченими сторонами та ромба з перехресними сторонами. В уставках також домінували ромби з вписаними у них меншими ромбиками та маленьким хрестиком («христьом»). У народі звичайний ромб називали «очко», а ромб з маленьким хрестиком всередині – «очко з христятьом». Часто ромби, вишиті в ряд, дотикались й утворювали так звані «ромбові віночки».

¹⁷ Коцан В. В., *Народний одяг українців пониззя р. Терелі кінця ХІХ-першої половини ХХ ст., Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007, Вип. 19, С. 121.*

У вишивці уставок великобичківських жіночих сорочок зустрічались поєднання ромба з іншими геометричними мотивами. Поширеними були орнаментальні композиції з розміщених у ряд ромбів, внутрішню площину яких заповнювали перетинанням прямого та скісного хреста. Суміжні кути великих ромбів дотикались й утворювали мотив скісного хреста. Іншим варіантом поєднання ромба з хрестом була композиція з ромбів, суміжні кути яких вписані один в одного, утворюючи скісний хрест із середхрестям у формі ромба. Найпоширенішими орнаментами, якими заповнювали внутрішню площину ромбів, були ромби з відростками («вусиками»), ромби з виступаючими сторонами («восьмироги»), восьмипелюсткові квітки із серцевиною у вигляді прямого хреста або ромбика. У великобичківській вишивці зустрічався також мотив баранячих ріжок («бочарок») ¹⁸ та мотив стилізованого зображення жінки («берегині») ¹⁹. Досить поширеними були мотиви завиточків, S-подібних мотивів («нумерів», «глистів»), кола. Їх розміри та способи розміщення в орнаментальній композиції подібні до аналогічних у вишивці на ясінянських, богданських та рахівських уставках.

Рис. 7. Коротка жіноча сорочка, с. Кобилецька Поляна, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. Кінець XIX ст. (С. К. Маковський *Народное искусство Подкарпатской Руси*, Прага: Пламя, 1925, 160 С.).

У с. Кобилецька Поляна наприкінці XIX-першій половині XX ст. побутували короткі сорочки з суцільною вишивкою на рукавах (див. рис. 7) ²⁰.

¹⁸ Добрянська І. О., *Типи та колорит західноукраїнської народної вишивки*, І. О. Добрянська, І. Ф. Симоненко, НТЕ. 1983, № 4, С. 76-77; Литвинець Е. М., *Українське народне мистецтво вишивання і нанизування*. К.: Вища школа, 2004, С. 16; Маковський С. К., *Народное искусство Подкарпатской Руси*, Прага: Пламя, 1925, С. 41.

¹⁹ Рыбаков Б.А., *Древние элементы в русском народном творчестве*, СЭ. 1948, № 1, С. 91.

²⁰ Мойсюк Н. М., *Традиційна культура і побут гуцулів с. Луг Рахівського району (кінець XIX –*

На початку 20-х рр. ХХ ст. під впливом румунів та суміжних долинянських сіл у великобичківських гуцулів поширилися довгі та короткі «волоські» сорочки. Влітку як дівчата, так і жінки носили короткі сорочки без підточки, а взимку, восени та навесні – довгі сорочки з підточкою. Полотно на святкові сорочки ткали із бавовняних ниток, а щоденні сорочки («репехи») шили із конопляного полотна. Для пошиття «волоської» сорочки брали 2-2,5 м. полотна (залежно від росту і фігури жінки), завширшки приблизно 65 см. Зустрічались сорочки із суцільними передньою і задньою пілками, але найбільш розповсюдженими були ті, у яких передня і задня пілки складались із двох частин: верхньої («стану») з «трясеної» або бавовняної тканини та нижньої («пудшивки») з конопляного полотна. Сорочки мали бічні пілки-вставки («клини»), кроєні з однієї довгої пілки завширшки 40-45 см., яку ділили навпіл по ширині, утворюючи дві півполю. Кожну півполю («півпулку») з одного боку пришивали до передньої та задньої пілок прямим швом, а з другого – зшивали до місця вставлення рукавів. Тому сорочки як спереду, так і ззаду мали по два поздовжні шви. Довжина сорочки сягала десь 10-15 см. нижче колін²¹.

Характерною особливістю «волоських» сорочок великобичківських гуцулок був прямокутний виріз горловини (12×15 см., 14×16 см., 15×17 см.). Його отримували, пришиваючи з виворітного боку до передньої, задньої пілок й бічних пілок-вставок («клинців») складені вдвоє шматки тканини завширшки 4-6 см. Такі шматки полотна виконували роль вузької обшивки, що разом з пілками стану сорочки утворювали прямокутний виріз горловини. Перед тим як пришити обшивку до передньої і задньої пілок, їх верхню частину загинали на 2 см. і стягували («морщили») на одну-дві нитки до вишитої смуги та на шість-десять ниток після неї. На відміну від «волоських» сорочок долинянок та румунок, стягування («морщення») на передній полі великобичківських сорочок було суцільним й мало вигляд вузьких орнаментальних смуг з паличок («партичок»), ромбиків («очок») та трикутників («зубчиків»). Незаповнену морщенням частину долинянських та румунських сорочок оздоблювали вишивкою, виконаною технікою гладі. Вишивали чотири пари трикутників, стилізовані квітки чи вазони. Поміж

середина ХХ ст.): дипломна робота, Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ. Ужгород: УжНУ, 2002, С. 22; Полянская Е. В., Народная одежда гуцулов Раховского района, Карпатский сборник: Труды междунар. комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей, М.: Наука, 1972, С. 58.

²¹ Грибанич І., *Народний одяг сіл Великого Бичкова, Луга, Верхнього Водяного, Водиці, Стримби, Ріки, Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. Ужгород: Патент, 2007, Вип. VIII, С. 241-242; Піпаш М. І., Традиційний народний одяг верхньоводянських гуцулів в другій половині ХІХ-на початку ХХ ст.: дипломна робота, Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ, Ужгород: УЖДУ, 1999, С. 20; Полянська О. В., *Про взаємовплив елементів одягу різних етнічних груп Закарпаття, Культура і побут населення Українських Карпат: матеріали респ. наук. конф., присвяченої 50-річчю утворення СРСР: тези доп. та повідом.* Ужгород, 1972, С. 46; Румынское народное искусство. Бухарест: Изд-во румынского института культурной связи с заграницей, 1955, С. 31.*

трикутниками, всередині квітів чи вазонів, робили петлю («шнурицю»), у яку просовували плетений шнурок («ощунки»). «Ощунки» не мали практичного значення, виконували декоративну роль. Їх плели з 10 ниток, з них робили п'ять петель і «перебирали» їх між собою на пальцях, утворюючи шнурок. Шнурок роздвоювали і продовжували плести закрутками («свердликом») (дві нитки навколо трьох). Закінчувались «ощунки» китицями²².

Пришиваючи до стану сорочки рукави, полотно у верхній їх частині призбирували на чотири-п'ять ниток. Лише зрідка на рукавах великобичківських сорочок, як і на долинянських та румунських, робили воланчики («кучері»). Їх так само підрубляли, а зарублений кінець обмітували гачком різнокольоровими нитками. На відміну від долинянських, румунських, «кучері» на великобичківських сорочках значно коротші. Рукав кроїли з двох пілок. Краї полотна («пруги») з'єднували «ціркою», а викроєний під рукою бік зшивали простим рубцем. Закінчувався рукав збиранням («морщенням», «стягуванням»). На зап'ясті «морщення» було ширшим, ніж над плечима. Для цього кінець рукава гачкували, зарубляли. Відступивши від рубця приблизно на 3 см., витягали з полотна 2-3 нитки й стягували їх. Далі пропускали 12-15 ниток і повторювали ту ж операцію. Так утворювали 3-4 см. «стягування». У вишивці рукавів переважав геометричний орнамент, що вишивався різнобарвними нитками («заполоччю»). У такій поліхромній вишивці переважав чорний колір, техніка вишивки – низина («перетіганя»). У селах великобичківського осередку рідко зустрічались сорочки із «фодрами», що було однією із типових ознак румунських сорочок. Більшість сорочок шили з рукавами на манжети²³.

Прямокутний виріз горловини, верхня плечова частина рукавів та манжети («дудики») великобичківських сорочок оздоблювались поліхромною вишивкою геометричних чи рослинних орнаментів. Найпоширенішими техніками вишивки сорочок, які використовували великобичківські вишивальниці, були «низина» та «хрестик». У кольоровій гамі вишивки великобичківських «волоських» сорочок домінуючими були чорний, бордовий та червоний кольори із вкрапленнями жовтого, зеленого, синього. Давніші сорочки вишивали домашніми пряденими білими нитками, з кінця XIX ст. – синьо-червоними та червоно-чорними, а на початку XX ст. на зміну їм приходять багатобарвна вишивка.

Поряд із геометричним орнаментом у вишивці «волоських» сорочок

²² Піпаш М. І., *Вказана праця*, С. 20; Стельмащук Г. Г. *Традиционный костюм гуцулов, Украинские Карпаты*, Культура. К., 1989, С. 95.

²³ Коцан В. В., *Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини*, Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2008, Вип. 20, С. 190; Полянская Е. В., *О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпатья, Карпатский сборник: Труды междунар. комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*, М.: Наука, 1976, С. 66; Симоненко І. Ф., *Народна вишивка Закарпаття, Матеріали з етнографії та художнього промислу*, К, 1957, С. 80.

на початку ХХ ст. використовувались рослинні мотиви, виконані технікою «гладі». Квітково-рослинна вишивка – результат впливу румунських вишивальних традицій. Особливістю «волоських» великобичківських сорочок було те, що їх вузенька (1-2 см.) обшивка не оздоблювалась вишивкою. Її контури вирізали у формі напівкіл з дірочками посередині. Під неї пришивали вузький (3-4 см.) шматок полотна, оздоблений вишивкою геометричних чи рослинних мотивів.

Верхню плечову частину рукавів оздоблювали вишивкою. Етноідентифікуючою ознакою великобичківських «волоських» сорочок було те, що всі вони «установкові», а румунські «волоські» сорочки вишивались прямо по полотну. Це підтверджує факт, що з початком ХХ ст. тут починають домінувати гуцульські традиції. На відміну від ясінянських, богданських та рахівських, великобичківські «установки» були вузькими. Їх ширина не перевищувала 5 см. На сорочках дівчат та молодих жінок переважав рослинний орнамент, виконаний хрестиком чи двосторонньою гладдю, а у старших жінок – геометричний орнамент, виконаний хрестиком чи низинкою. Місцеві «установки» з-поміж гуцульських можна було легко розпізнати за мережкою з напівкілець або зубчиків, якою обрамляли їх контури. Гармонійним доповненням до установок, з одного боку, було морщення верхньої плечової частини рукавів, а з другого – вузькі орнаментальні смуги, виконані білими нитками із незначними вкрапленнями жовтих, синіх, чорних, зелених барв. Зрідка зустрічались поліхромні орнаментальні смуги.

Найдавнішим різновидом **чоловічої сорочки** з домотканого полотна у зоні українсько-румунського етнічного порубіжжя була коротка сорочка, що у хлопців ледве сягала пупка, а в старших чоловіків – пояса. Шили такі сорочки з трьох пілок з вузьким стоячим комірцем. З-поміж коротких сорочок виділялись широкі святкові чи весільні сорочки («лайдані») з дуже широкими рукавами.

Рис. 8. Чоловіча сорочка («лайданя»), с. Підпleshа, Тячівський р-н. Домоткане полотно, мережки, вишивка, гладь, хрестик. Друга половина ХІХ ст. (Фото з архіву автора).

Пишністю виділялись святкові та весільні чоловічі сорочки («лайдані») тересвянських долинян. Шили їх з довгого (120-130 см.) шматка домотканого полотна, зігнутого навпіл по ширині. У верхній частині, посередині зігнутого полотнища, робили круглий виріз горловини, який переходив у поздовжній розріз пазухи, що застібувався на гудзики і зав'язувався на шнурочки. Із виворітного боку сорочку підшивали грубішим домотканим полотном до рівня грудей. Рукави прямі, широкі, зшиті із двох піл, з'єднаних між собою мережаним швом («ціркою»). Навколо мережки робили декоративне збирання на нитку у вигляді «зубчиків». Плечова частина рукавів збиралася у декоративні складки. До стану по боках, під рукавами, пришивали вузькі пілки-вставки («полики»). У другій половині ХІХ ст. сорочки оздоблювали мережкою, вирізуванням, декоративними обмітувальними швами та вишивкою гладдю («струпавим вишиванням»). При цьому «лайдані» оздоблювали тільки геометричним орнаментом, виконаними конопляними білими та лляними світло-жовтими нитками. З перших десятиріч ХХ ст. святкові «лайдані» вишивали білими фабричними, часто шовковими нитками. У рельєфну вишивку гладдю («струпаве вишивання») почали додавати червоні, сині, жовті барви. Пазуху зав'язували («защункували») плетеними шнурками («чапловами») із різнокольоровими китичками («буйтликами») на кінцях (див. рис. 8). Пишно оздоблена сорочка була гордістю парубка. Найчастіше її шили дівчата для своїх хлопців. У селах Усть-Чорна, Лопухів, Руська Мокра дівчата при цьому співали:

*Та ци мы дві цимборочки, ци мы дві, ци мы дві,
Шийме собі сорочини любочкови обі.
Та ти будеш цільковати, а я буду шити,
Тебе буде брати грати, а мене – любити.
Тебе буде брати грати лиш у недільочку,
Мене буде та любити за білу сорочку²⁴.*

Крій парубочих сорочок такий же, як і чоловічих. Особливою рисою підліткових сорочок була орнаментальна смуга на рівні грудей. В її основі лежала біла мережка у вигляді ламаної лінії («кривулі»), виконаної техніками вирізування та обмітування. Мережку обрамляли двома вінкоподібними орнаментальними смугами. У кольоровій гамі вишивки переважали жовті, білі, зелені, червоні, сині кольори.

На початку ХХ ст. українці долини р. Тересви одягали сорочки з грубого домотканого полотна. Кроїлись вони короткими з двох пілок. Посередині на грудях прорізувалася неглибока пазуха. Сорочку навколо коміра та на зап'ястях обробляли великою кількістю збірок. Наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст. сорочки стали кроїти з відкидним коміром, глибокою пазухою (20-25 см.), що застібувалась на чотири-п'ять гудзиків. Обабіч пазухи робили по дев'ять загинок («защипів»), полотно під якими підшивали вузькою

²⁴ Гошовський В., *Українські пісні Закарпаття*, Львів: НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, 2003, С. 124.

«планочкою». До стану сорочки пришивали довгі цільнокроєні рукави, що завершувались манжетами. Із зовнішнього боку до плечової частини сорочки пришивали прямокутні шматки полотна («плечики»)²⁵.

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. повсюдно чоловічі сорочки шили з фабричної матерії, з довгими, вузькими рукавами, що закінчувалися манжетами. Вишивкою декорували вузький комірець, манжети та пазуху. Стрічковий орнамент складався із мотивів ромба, хрестів, «кривуль», що послідовно чергувались. У колориті вишивки тересвянських долинян домінували чорний, червоний, рожевий і білий кольори²⁶.

У селах Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району у другій половині ХІХ-першій половині ХХ ст. основу чоловічого костюма складала довга (70-75 см.) сорочка прямого крою, виготовлена з домотканого лляного полотна. Шили її з суцільного шматка полотна без плечових швів, з вузьким коміром-стійкою («плиці», «ошийником»), довгими, широкими, цільнокроєними рукавами з ромбовидною вставкою («кутиком», «ласткою»). Вишивкою геометризованих рослинних чи рослинних орнаментів реалістичних форм оздоблювали комір, плечову частину, манжети та низ сорочки. Допоміжним елементом оздоблення була в'язана мережка зі стебелевим швом на краях. У кольоровій гамі вишивки чоловічих сорочок виділялись чотири варіанти колориту з переважанням чорних, червоно-чорних, синьо-коричнево-зелених та коричневих барв (див. рис. 9).

З кінця ХІХ-початку ХХ ст. майже

Рис. 9. Хлопець у народному вбранні, с. Хижа Виноградівського району. Реконструкція, 2012 рік. (Фото з архіву автора).

²⁵ Етнічні особливості народного вбрання дубівських (села Дубове, Красна, Тарасівка, Широкий Луг Тячівського району) та усть-чорнянських долинян (села Усть-Чорна, Лопухів, Руська Мокра, Комсомольськ (Німецька Мокра)) ХІХ-першої половини ХХ ст., *Польові матеріали автора*, 2009 р. Зошит № 4, 33 С.

²⁶ Коцан В.В., *Народний одяг українців пониззя р. Терєблї кінця ХІХ-першої половини ХХ ст., Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007, Вип. 19, С. 123-124; Несух П., *Свадьбовые обычаи в Терєблї (Мараморош), Наука. 1899, № 7, С. 5-6; № 10, С. 5-6.**

повсюдно на території розселення долинян набувають поширення чоловічі сорочки з домотканого полотна, що кроєм нагадують «нові кошулі» гуцулів Рахівщини. У більшості долинянських сіл такі сорочки кроїли з трьох, рідше з чотирьох піл. Такі сорочки заправлялись у штани чи носились на випуск. Зазвичай, такі сорочки вишивали геометричними орнаментами відтінками білих ниток («білим по білому») на комірці, з обох боків розрізу та на манжетах. На початку ХХ ст. у вишивку починають проникати різнокольорові нитки, якими заповнювали внутрішню площину основних орнаментальних мотивів. Долинянин, одягнений у таку сорочку, виділявся з-поміж гуцулів, сорочки яких у верхній та нижній частині оздоблювали поперечними різнокольоровими орнаментальними смугами.

З масовим поширенням по всій території Закарпаття у 20-30-х рр. ХХ ст. чоловічих сорочок, за кроєм наближених до міських, виокремити етноідентифікуючі ознаки та етнографічно розмежувальні риси стає неможливо. Повсюдно сорочки були неширокими чи відносно широкими, інколи навіть приталеними, довгими, нижче пояса і заправлялись у штани. Довгі вузькі рукави завершувались манжетами, глибокий розріз пазухи застібували ґудзиками, а до круглого вирізу горловини пришивали відкидний комір. Такі сорочки вишивались багатобарвним геометричним чи стилізованим орнаментом по уставках, що пришивались до комірця, розрізу пазухи і манжет.

У ХІХ-на початку ХХ ст. у великобичківських гуцулів побутували короткі (50-55 см.) сорочки з білого конопляного або «трясеного» полотна. Мало оздоблена вишивкою або взагалі не вишита сорочка свідчила про нестатки, а оздоблена («ціфрована») вишивкою та густим морщенням («стягуванням») на плечах – про добробут селянина. Кроїли сорочку з прямокутного (100x45 см.) шматка полотна, зігнутого навпіл по ширині. Спередуробили 15-сантиметровий розріз пазухи та круглий виріз горловини, до якого пришивали вузький (2-3 см.) комір-стійку. Зав'язувалась сорочка на плетені шнурочки («ощунки»). Зовнішню поверхню коміра декорували вишивкою у вигляді скісних хрестів, закомпонованих у квадрат, а верхню частину за допомогою голки та нитки збирали у декоративні зубчики («ріжки»). Під коміром та обабіч розрізу пазухи вишивали дрібні листочки. По боках до стану сорочки пришивали вузькі (30 см.) пілки («полика»), зігнуті навпіл по довжині. Над «поликами» пришивали довгі (45 см.) широкі рукави, для пошиття яких брали пілку завширшки приблизно 48 см. До неї пришивали ще півполи, щоб рукав був ширшим. Під рукавами вшивали вставки («клинці»). Тому на рукаві було два шви: один простий, а другий – «ціркований». Пришивали рукав на рівні плеча, де його оздоблювали морщенням («стягуванням»). Морщення («стягування») на рукавах чоловічих сорочок відрізнялось від морщення на жіночих. Його робили так, що витягали дві нитки на краї рукава, далі пропускали чотири нитки, потім знову дві нитки витягали, а чотири пропускали. Далі «морщили»,

беручи три нитки зверху і три знизу, не витягуючи поміж них жодної. Біля «стягування» технікою «гладь» білими нитками вишивали вузькі орнаментальні смуги у вигляді дрібних трикутників та галузки з листками (див. рис. 3.480). Закінчувався рукав вільно. У обводі міг мати 65-68 см. Низ рукавів оздоблювали подвійною «ціркою», смугами з напівкіл з дірочками («очкатиими чіпками») та вишивкою гладдю у вигляді стилізованого віночка зі стебел та листочків. Так пошита і оздоблена чоловіча сорочка побутувала у долинян та румунів Закарпаття²⁷.

На початку ХХ ст. у великобичківських гуцулів поширюються довші (60-62 см.) сорочки з відкидним коміром та глибоким (20-25 см.) поздовжнім розрізом пазухи, що застібувався на гудзики («гомби») та металеві кнопки («патенти»). Кроїли такі сорочки з трьох піл. Плечову частину підшивали прямокутними шматками полотна («плечиками»). Полотно між «плечиками» і коміром на передніх пілках та між «плечиками» на спинці збирали на дві нитки у дрібні складки («рами»). Сорочки мали довгі, широкі рукави, що внизу збирались у дрібні «рямки» й завершувались широкими (4-5 см.) пришивними манжетами. Їх оздоблювали вишивкою білими нитками уздовж пазушного розрізу («нагрудника»), у верхній плечовій частині та на манжетах («дудиках»). Найяскравішою орнаментальною композицією виділялись «нагрудники». Такі сорочки носили навипуск або заправляли їх у широкий шкіряний пояс. Обабіч розрізу вишивали поздовжні смуги («партиці») у вигляді двох ламаних ліній («кривуль»), які при поєднанні утворювали ромбикові рядки. Полотно під «партицями» підшивали вузьким шматком полотна («планочкою»), оздобленим вишивкою. Обабіч «партиць» вишивали вузькі (1 см.) смуги з дрібних зубчиків та ромбів зі скісними хрестами, що послідовно чергувались. Поміж вузькими смугами сорочки оздоблювались обмітуваними дірочками («кукурігами»). Їх вміли робити не всі, а лише майстрині-вишивальниці («ціфермани»). Додатковим оздобленням слугували також гуцульські декоративні шви («прошиви»), які крім того зміцнювали шви сорочки²⁸.

З початку ХХ ст. в околицях Великого Бичкова поширились й довгі (70-75 см.) сорочки з поліхромною вишивкою. При оздобленні сорочок вишивкою основна увага приділялась нагрудникам. Зазвичай це були дві вузькі чи широкі смуги геометричних чи стилізованих рослинних мотивів. З кінця 20-х рр. ХХ ст. під розрізом пазухи почали вишивати горизонтальні смуги. На початку ХХ ст. у вишивці нагрудників сорочок одружених чоловіків переважали ромби, хрести, баранячі ріжки, меандрові лінії, «путки», «грабельки». У кольоровій гамі домінували чорний, коричневий, зелений, бордовий, блакитний кольори. У 20-40-х рр. ХХ ст. були поширеними геометризвано-рослинні чи стилізовано-рослинні мотиви. Оригінальним вирішенням у

²⁷ Бойчук І., *Великий Бичків моїх давніх літ, Карпатський край*, 1997, № 1-5, С. 41; Гошко Ю. Г., *Гуцули, Наука і суспільство*, 1989, № 4, С. 41-51; Українське народознавство. Львів: Видавничий центр «Фенікс», 1994, С. 54.

²⁸ Симоненко І. Ф., *Об историко-этнографических районах в Закарпатье, СЭ*. 1958, № 4, С. 64.

побудові орнаментальної композиції вишивки виділялись «нагрудники» чоловічих сорочок з с. Кобилецька Поляна, де гармонійно поєднувались стилізовано-рослинний та геометричний орнаменти, домінували рослинні мотиви та мотиви сердечок (див. рис. 10). Крім «нагрудників», вишивкою оздоблювали манжети чоловічих та дитячих сорочок. Провідним мотивом у вишивці манжет була галузка у вигляді ламаної лінії («кривулі») з геометризаних квітів, стебел та листочків.

Яскравості та насиченості вишивці надавала кольорова гама: на бордовому або чорному тлі вишивали різнокольорові квіточки.

Своїми особливостями орнаментальної композиції вишивки виділялись манжети («дудики») дитячих сорочок у селах Кобилецька Поляна, Водиця. На них часто вишивали стилізовані дубові гілочки із жолудями. Незважаючи на яскравість та насиченість кольорів, такі візерунки виконували не стільки естетичну, як оберегову роль. Дбайлива мати, вишиваючи на дитячій сорочці дубові листочки і жолуді намагалася наділити своїх діточок силою та міцним здоров'ям дуба. Це пояснювалося тим, що на початку ХХ ст. у сільських родинах було багато дітей, однак значна їх кількість помирала у ранньому дитинстві. Тому батьки прагнули, «щоб усі їх діти були живі та здорові, як жолуді дубові» (див. рис. 11)²⁹.

Отже, у ХІХ ст. на захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Тересви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі жіночого комплекту вбрання була довга «руська» сорочка з круглим вирізом горловини. З 70-80-х рр. ХІХ ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка. Етноідентифікуючими ознаками місцевих жіночих сорочок були прямокутний

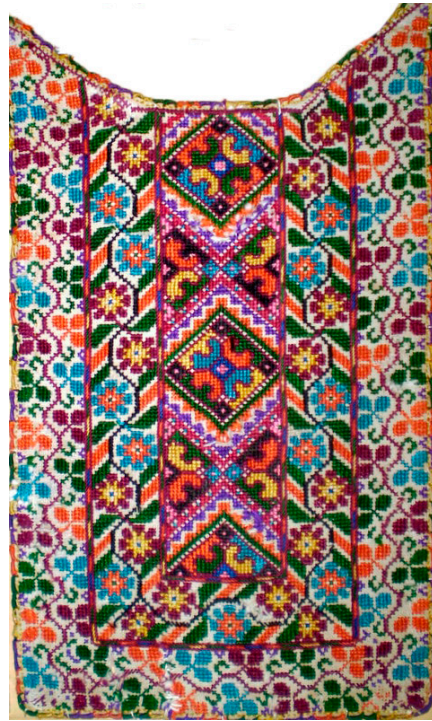

Рис. 10. Нагрудник чоловічої сорочки, с. Кобилецька Поляна, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. Домінуючий мотив – поєднання стилізованих рослинних мотивів з геометричними. 20-ті рр. ХХ ст. (Фото з архіву автора).

²⁹ Етноідентифікуючі ознаки та етнографічно розмежувальні риси народного одягу гуцулів Рахівщини ХІХ-першої половини ХХ ст., *Польові матеріали автора*, 2009-2011 рр. Зошит № 5, 56 С.

Рис. 11. Манжет («дудик») дитячої сорочки, с. Кобилецька Поляна, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. Домінуючий мотив – «жолуді дубові». 20-ті рр. ХХ ст. (Фото з архіву автора).

виріз горловини («на коцку», «пуслик»), морщення («морщенки») верхньої частини передньої, задньої пілок та верхньої частини рукавів. У селах долини р. Тересви морщенням утворювали фактурний дрібноузорний орнамент, що гармоніював з вишивкою. Кількість, якість та кольорова гама вишивки залежали від функціонального призначення сорочки, соціального стану та віку жінки. У межах Закарпаття «волоські» сорочки з прямокутним вирізом горловини побутували у великобичківських гуцулів та румун. Долинянські «волоські» сорочки з-поміж гуцульських можна було розрізнити за оздобленням нагрудної частини вишивкою у вигляді стилізованої квітки із стеблами та листочками, чи хрестика, обрамленого стилізованим віночком. Жіночі «волоські» сорочки королевських долинян мали ряд відмінних рис з жіночими сорочками румунських міст Сату Марє, Баю Марє та їх околиць. Прямокутна вставка долинянських сорочок була прямокутною, а румунських – круглою.

Протягом ХІХ-першої половини ХХ ст. змінювався крій, варіанти орнаментальних композицій вишивки, способи одягання чоловічих сорочок долинян. Найдавнішим різновидом чоловічої сорочки долинян Закарпаття була коротка сорочка. Вона мала широкі рукави без манжет, що до низу розширювались. Такі сорочки носились зі шкіряним поясом («чересом»), вишивались білими нитками («білим по білому») по комірцю, розрізі пазухи та збірках у верхній частині рукавів. Короткі чоловічі сорочки великобичківських гуцулів за кроєм, оздобленням, способом ношення подібні до сорочок марамороських долинян і румунів Закарпаття. Одягали сорочки навипуск, не заправляючи ні в штани, ні у пояс. Протягом кінця ХІХ-початку ХХ ст. в досліджуваному регіоні поширились чоловічі сорочки з відкидним коміром, вузькими рукавами з манжетами та поліхромною вишивкою.

Importanța păstrării tradițiilor și obiceiurilor de primăvară

Chascec Irina / Кашчек Ірина¹

The importance of preserving the traditions and customs of spring. *Spring customs and traditions are a bunch of delightful practices in the village Poienile de sub Munte, a place with mostly Ukrainian ethnics. Starting with Easter and ending with Whitsuntide, when it's also the Parish 1 Wake celebration, all the people's customs are based on honesty and respect, attitude and devotion. For that, an important contribution have the village leaders, the priest and the teachers, helped by the whole community. The local custom of pleating the green wreath, and it's being worn exclusively by the community maidens, pure and honest, in a procession, on the occasion of the church banners transportation, is unique in the whole world. This green wreath is made up only from natural elements. It is sewn on tree skin cut off at the size of about 20 cm., a number of 365 periwinkle leaves on both upper and down edges of the wreath. The leaves are arranged in groups of 5, sewed with thread, one over the other. On the middle part of the wreath there are attached branches of thuja, then it is decorated with brightly colored flowers. This wreath fades after a few days, but it can be kept over even dried out. Together with the pleating of the wreath goes the specific pleating of the girls' hair, which is done early in the morning with a special technique, the upside-down pleating in three, on one side and the other of the head, so that the head should be covered by that pleating.*

To keep alive these traditions, to avoid the corruption of the beauty of the folk costumes, I, as the form teacher and teacher of Romanian language, run a couple of activities with my students: we dress dolls in authentic traditional folk costumes.

I believe that it's on the teachers the duty to carry on these traditions and customs inherited from our ancestors, to make the little ones keep cherishing the folk costumes, to permanently enrich their life, wherever in this world or at home, with these gems that make their wealth.

We gladly applaud this kind of projects and activities that treasure the beauty of the customs that belong to us all.

Важливість збереження весняних традицій та звичаїв. *Весняні традиції і звичаї є низкою гарних звичок населення у місцевості Поєніле де суб Мунте (Верхні Поляни), де більшість складають етнічні українці. Від Пасхи і до Дня Святої Трійці, коли також святкують храм Православної Церкви № 1, в основі всіх звичаїв лежать честь, повага і відданість. Основний внесок у це роблять лідери села, священик, вчителі, яким допомагає вся громада.*

У нашій місцевості існує унікальна традиція плетіння зелених віночків, які одягають лише чисті і чесні дівчата на виданні під час несення прапорів у церковній процесії. Цей зелений вінок сплетений лише з натуральних елементів. До 20-ти сантиметрового шматка кори дерева пришивають 365 листочків барвінку у верхній і нижній частині віночка. Листя розташовується один над

¹ Chascec Irina, Profesor lb. și literatura română, Liceul Tehnologic Poienile de sub Munte, jud. Maramureș, România

Кашчек Ірина, викладач румунської мови та літератури, Технологічний ліцей, комуна Поєніле де суб Мунте (Верхні Поляни), повіт Марамуреш.

одним по 5 штук і прикріплюється нитками. У середину кладуться гілочки туї, а потім віночок прикрашається яскравими живими квітами. Цей віночок через кілька днів в'яне, і його можна сушити і зберігати. З цією традицією пов'язане і специфічне заплітання волосся дівчат, яке здійснюють на світланку, використовуючи оригінальний спосіб плетіння трьох кіс так, щоб уся голова була покрита візерунком.

Щоб зберегти ці традиції та красу народного костюма, я, як класний керівник та викладач румунської мови та літератури, проводжу певні заходи зі своїми учнями: ми одягаємо ляльку в традиційний автентичний одяг.

Я вважаю, що на плечах вчителів лежить і цей обов'язок-нести традиції та звичаї, успадковані від дідів та прадідів, щоб малюки і надалі любили народний костюм, постійно збагачували цим своє життя, де б у світі вони не перебували, з усвідомленням того, що це є їхнім справжнім багатством.

Cuvinte cheie: tradiții, obiceiuri, Poienile de sub Munte, Cununa verde, împletitură

Ключові слова: традиції, звичаї, Поєніле де Мунте, зелені віночки, плетіння

Tradițiile și obiceiurile unei comunități sunt expresia cea mai curată a identității aceluși loc. Fiecare zonă culturală are un număr de obiceiuri care sunt mai mult sau mai puțin păstrate. Cultura unei țări diferă de cultura altei țări, dar în aceeași țară crește acel buchet multicolor de etnii și identități pe de o parte și de regiuni aparte, apoi pe zone, pe de altă parte. Cu cât diversitatea florilor este mai accentuată, cu atât valoarea aranjamentului floral este mai apreciată.

„Unitate în diversitate” – acesta este sloganul după care se ghidează orice popor. Frumusețea costumelor, frumusețea cusăturilor de pe ștergare, de pe cămăși, de pe lăicere, țesăturile făcute pe cergi, covoare, peretare, frumusețea obiectelor sculptate necesare casei, a obiceiurilor locului, frumusețea construcției caracteristice zonei, frumusețea vorbei spuse și a gândului nespuse sunt valori inestimabile, sunt adevărate perle care alcătuiesc o punte între trecut și prezent. Fără istorie un popor este mort. Tradițiile și obiceiurile fac parte integrantă din aceasta.

Reproduc definițiile obiceiului și tradiției de la Wikipedia, enciclopedia liberă: Tradiția (*lat. traditionem, acc. traditio = a înmâna, a da mai departe*) înseamnă transmiterea continuă a unui conținut cultural de-a lungul istoriei de la un eveniment generator sau un trecut imemorabil. Aceast patrimoniului intangibil poate fi vectorul identității unei comunități umane. În sensul său absolut, tradiția este o memorie și o idee, într-un cuvânt o conștiință colectivă; o amintire a ceea ce a fost, alături de datoria de a transmite mai departe și a îmbogății. Cu articolul ne-definit, *o tradiție* poate însemna totodată o mișcare religioasă, sau mai degrabă, o anumită practică simbolică cum ar fi tradițiile populare. Ea este un semn viguros al existenței noastre.

Obiceiul este o regulă de conduită ce se formează spontan ca urmare a aplicării ei repetate într-o perioadă de timp relativ îndelungată, într-o colectivitate umană. Obiceiul poate lua forma unor datini, tradiții ori practici cu caracter moral sau religios. În decursul timpului obiceiul a reprezentat modalitatea principală de ordonare a relațiilor sociale și de influențare a acțiunii umane de la începuturile organizării sociale (comuna primitivă) și până în timpurile moderne

când au apărut și alte izvoare de drept.

Sfânta Tradiție este a doua cale sau formă principală, cu nimic mai prejos decât Sfânta Scriptură, egală cu ea, prin care ni s-a transmis Descoperirea dumnezeiască. Numai că această descoperire de la Dumnezeu a fost cuprinsă în scris mai târziu decât cea arătată în Sfânta Scriptură. Iar Sfânta Tradiție este viața Bisericii în Duhul Sfânt, este suflul viu al vieții Bisericii.

Între Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție este o legătură atât de strânsă, încât nici nu se poate face deosebire între adevărul cuprins în una și în cealaltă. Mărturiile lor despre adevărul dumnezeiesc se sprijină unele pe altele. Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție sunt cele două căi de transmitere a Revelației dumnezeiești supranaturale. Ele transmit adevărul dumnezeiesc încredințat Bisericii spre păstrare și propovăduire numit predanie, de la a preda.

După cum am arătat, Sfânta Scriptură este așezarea în scris numai a unei părți din toată învățătura dată de Mântuitorul Iisus Hristos prin viu grai, iar cealaltă parte ni se face cunoscută în Sfânta Tradiție.

Ucrainenii din Maramureș au știut să-și păstreze tot ce au mai reprezentativ pentru poporul lor și au puterea să dăruiască din sufletele lor sentimente de prietenie și respect, dar mai ales interesul pentru a promova, în plan educativ, spre luminarea și ducerea mai departe a ceea ce are mai bun această comunitate. Au ajutat astfel la clădirea un Maramureș care este extrem de prezent în istoria națională, în istoria Europei, cât și în cea mondială. Nimic nu poate fi mai convingător decât tradiția, exprimată în primul rând prin limba, prin portul specific ucrainean.

Venind pe teritoriul Maramureșului, ucrainenii aduc cu ei obiceiuri și tradiții proprii, însă această migrare s-a făcut în perioade și zone diferite, satele ucrainene cunoscând o dezvoltare puternic individualizată unele față de altele.

Acest fapt se constată atât la nivelul obiceiurilor, portului, culturii spirituale sau materiale, cât și la nivelul limbii, graiurile ucrainene diferind de la o localitate la alta. Transmiterea tradițiilor populare s-a realizat prin memoria colectivității comunei, obiceiurile fiind păstrate și în zilele noastre și repetate ciclic, dar mai ales respectate de comunitate. Multe dintre obiceiurile comunității au fost condiționate de unele evenimente marcante din viața societății, cum ar fi: nașterea, nunta, înmormantarea, dar și de cele religioase precum: Crăciunul, Botezul, Duminica Floriilor, Paștele și Sfântul Ilie.

Tradițiile și obiceiurile de primăvară sunt un mănunchi de deprinderi plăcute în localitatea Poienile de sub Munte, localitate de etnie majoritar ucraineană. Începând cu Paștele și terminând cu Rusaliile, când este și ziua Hramului Bisericii Ortodoxe nr. 1, toate obiceiurile oamenilor se bazează pe cinste și respect, atitudine și devotament. Pentru aceasta o mare contribuție majoră o au liderii satului, preotul și cadrele didactice, ajutați fiind de toată comunitatea.

În comuna noastră de la mic la mare lumea se îmbracă în haine tradiționale cel puțin în cele trei zile de Paști și în continuare la fiecare duminică și sărbătoare până de Rusalii. Am spus în cele trei zile de Paști pentru că lumea la noi sărbătorește în toate cele trei zile de Paști. Un obicei aparte îl constituie la noi ve-

nitul cu coșurile pentru sfințit și a doua zi de Paști, lucru nemaiîntâlnit. Oamenii aduc pentru sfințit de data aceasta colăcei, ouă încondeiate și foarte multe dulciuri. Se consideră a fi ziua de Paști pentru morți – Paștele Blajinilor, când se dă pomană pentru cei răposați. De asemenea în seara dinaintea Învierii, cum se întâmplă și în seara dinaintea Crăciunului, locuitorii din această comună aprind lumânări pe mormintele celor care nu mai sunt printre noi.

Referitor la munca câmpului, după Paști nu se lucrează douăsprezece zile de joi, pentru a fi feriți de inundații, incendii sau alte pericole. În celelalte zile oamenii lucrează la câmp, cu animalele și în toate domeniile, exceptând bineînțeles duminica și în sărbători.

O îndeletnicire aparte este meșteșugul confecționării straielor țărănești. Este nevoie de multă muncă pentru că se îmbracă toate generațiile, și copiii, și părinții și bunicii acestora. Se fac cămăși tradiționale, zadii pentru femei, cojoace străvechi, opinci, capciuri (ciorapi pentru opinci), zgarde pentru gât la femei, trăistuțe.

Unic în lume îl constituie în localitatea noastră împletirea cununii verzi și purtarea ei numai de către fetele mari, curate și cinstite din sat cu prilejul purtării praporilor, în procesiune. Această cunună verde este realizată doar din elemente naturale. Se coase pe scoarță de copac tăiată la aproximativ 20 centimetri un număr de 365 de frunzulițe de brebenoc în partea de sus și jos a cununii. Frunzele sunt așezate câte 5, una peste alta și prinse cu ață. La mijloc se pun rămurele de tuia, apoi se înfrumusețează cu flori viu colorate. Cunună aceasta după câteva zile se vestejește, ea putând fi păstrată și uscată. Legat de această cunună este și împletitul specific al părului fetelor care se face în zorii zilei cu o tehnică special, împletitul pe dos în trei, de o parte și de alta a capului, astfel încât capul să fie acoperit de acea împletitură.

Rusaliile se țin a treia zi, în ziua de marți, când se adună numeroase persoane localnice, dar și din alte locuri la Hramul Bisericii. Hramul constituie cel mai bun exemplu și mod de conservare a tradițiilor și obiceiurilor. Aici întâlnim pleiada costumelor populare, a reuniunii familiei și a celor veniți din alte sate, a bunătaților gastronomic specifice locului.

Pentru a păstra vii aceste tradiții, pentru a nu denatura frumusețea costumului popular eu în calitate de diriginte și profesor de limba și literatura română derulez o serie de activități cu elevii mei: îmbrăcăm câte o păpușă în haine tradiționale autentice. Pentru că am observat că în modelul cămășii a pătruns o influență nespecifică locului, am recurs la această metodă plăcută de a pune în mâna elevilor obiectul vechi, autentic, pentru ca și ei să ducă acasă această corecție a cămășii care devenise kitsch. La fel tot cu elevii am cusut acea cunună verde tradițională. Am confecționat zgarde, am împletit ciorapi și am cusut brâie. Copiii au participat cu plăcere la aceste activități.

Consider că pe umerii dascălilor atârnă și această datorie de a duce mai departe tradițiile și obiceiurile moștenite din moși strămoși, de a-i face pe cei mici să iubească în continuare portul popular, să-și îmbogățescă permanent viața, oriunde ar fi în lume sau acasă cu aceste nestemate care sunt bogăția lor.

Predaniile strămoșești din satul Bistra, Județul Maramureș

Iurcea Iustina / Юрчя Юстина¹

Traditions and customs in Bistra, Maramures. *Everyone of us, is waiting the beginning of every new year, every spring time, bringing in our lives a unspeakable happiness. Every single flower, every whistle, every ray of sunshine, making us to become goodlier, jollier, and to renew in our souls. The most customs of a community, are in relation with the community's Church. Our grandparents, teach us that we cannot do anything without God's Blessing. This is the reason, why our local traditions, our local holidays are in closely relation with our Orthodox Church.*

For example: on the 8 th of March, we celebrate the mother's day from the whole world, but on the 7 th of April (when our Orthodox Ukrainian Church celebrates the Annunciation) is Christian's women day. On this special day, we commemorate our moms, bringing them gifts and flowers, and showing them how much we love them, all this facts are in relation with Liturgy. Every Christian's mother, must try in her life to come near to Jesus Christ's mother – Virgin Mary. Another custom is in relation with Easter Holiday. On that Sunday every Christian's family is coming to the Church, bringing with them, the best prepared food, to be splashed with holly water and then, the Christians are coming home, eating the consecrated food. On that Easter Sunday, after the evening Liturgy, the children from whole village organize around the church a lot of traditional games like "CANITA", "JUJA", "PRUTECA" or "VOUCA".

The last important event in our community is MIRA festivity in Bistra. This local festivity, was transmitted from one generation to another. This holiday is in relation with people's habitat, I mean the essential preoccupation of inhabitant from Mountain zone, more precise, sheep's growing. It's important to specify that whatever will happen in this world, our Ukrainian Christian people, will always keep our Holiday and try to hand down, all what we received, to the next generation.

Стародавні традиції села Бістра, повіт Марамуреш. *Із нетерпінням чекаємо початку кожного року, кожної весни, що приносить із собою несказанну радість. Кожна квітка, що зацвіла, кожне щебетання, кожний промінець сонця робить нас добрішими, веселішими, оновлюють нас і фізично, і духовно. Звичай громади в основному пов'язані з церковними обрядами, адже наші предки не робили нічого без Божого благословіння. Тому місцеві традиції та світські свята, характерні для певної місцевості, тісно пов'язані з вірою. Так як 8 березня в усьому світі відзначають День матері, 7 квітня – святкують День християнської матері. У цей день ми з особливою шаную вітаємо матерів, вручаючи їм подарунки, квіти, демонструючи їм ту любов, яку ми до них відчуваємо.*

Інший звичай, який зустрічається майже в усіх місцевостях регіону, полягає у тому, що у Великодню неділю вранці освячується кошик, повний смаколиків. У багатьох регіонах країни кошики освячуються святою водою, але в нашій громаді ця традиція відіграє особливу духовну роль. Паска, що уособлює

¹ Iurcea Iustina, Profesor învățământul primar și preșcolar, Liceul Tehnologic „Al. Filipașcu” Petrova

Юрчя Юстина, Викладач початкової та дошкільної освіти, Технологічний ліцей «Александрю Філіпашку», комуна Петрова.

собою тіло Христове, освячується не святою водою, як зазвичай, а вином.

Після вечірні діти і молодь села залишаються у дворі церкви, де вони організуються у групи і грають у стародавні традиційні ігри, такі як «Сяпіца», «Јіја», «Prutesa», «Voisca». Ще однією цікавою, більш світською традицією нашої громади є свято Міри у Бістрі. Це місцеве свято передавалося з покоління в покоління і тісно пов'язувалося з побутом та основними заняттями мешканців нашого гірського регіону, а саме – з вівчарством. Яким би не було наше сьогодні, як би нас не змінювала глобалізація та секуляризація, згадую слова Пресвятішого Єпископа Юстиніана, який казав, що гімн країни прирівнюється до молитви «Отче наш». Можливо, я висловлюсь трохи перебільшено, проте все ж наслідую сказати, що свято певної місцевості, наповнене традиціями та історією, є настільки ж важливим, як і свято, позначене червоним кольором у календарі.

Keywords: *tradition, spring, Resurrection of Christ, Mira, celebration*

Ключові слова: *традиція, весна, Воскресіння, Міра, свято.*

Cu nerăbdare așteptăm fiecare început de an, fiecare primăvară care aduce cu ea o bucurie nespusă. Fiecare floare înflorită, fiecare ciripit, fiecare rază de soare ne face să fim mai buni, mai veseli, ne reînnoieste atât trupește, cât și sufletește.

Este bine știut de către noi toți că potrivit calendarului, primăvara începe cu 1 Martie. De obicei această dată îi găsește pe creștinii ortodocși la începutul Postului Mare, post de pregătire pentru Învierea Domnului. Obiceiurile unei comunități, în mare parte sunt legate de biserică și asta pentru că strabunii noștri nu făceau nimic fără binecuvântarea lui Dumnezeu, ba chiar și deplasarea la muncă într-o altă localitate sau județ, se făcea doar cu binecuvântarea preotului. Oamenii nu făceau nimic fără de Dumnezeu. De aceea și tradițiile locale, sărbătorile laice, specifice unei localități se țineau în stransă legătură și cu rugăciunea. Noi, bistrenii, nu suntem lipsiți de tradiții și obiceiuri creștinești de-a lungul întregului an. Începând cu anotimpul primăvara (când începe și Postul Mare) până la sfârșitul iernii. Tradițiile de primăvară încep încă din perioada Postului Paștelui când, în fiecare sâmbătă femeile merg la biserică cu daruri, spre pomenirea morților, întrucât dragostea dintre cei vii și cei răposați nu dispare după moarte.

Pe 7 aprilie (după calendarul Iulian) sărbătorim marele praznic al Buneivestirii. Acest praznic, pentru noi nu este o comemorare istorică a ceea ce a vestit arhanghelul Gavril Preasfintei Fecioare, ci este sărbătoarea locală a mamei creștine. Așa cum 8 Martie este ziua mamei de pe tot mapamondul, ziua de 7 aprilie, este ziua mamei creștine, zi în care noi toți ne cinștim cu mai multă râvnă mamele, oferindu-le daruri, flori, arătându-le în mod deosebit dragostea ce le-o purtăm.

Un alt obicei, care este întâlnit aproape în toate localitățile din zonă este acela de a veni în Duminica Paștilor de dimineată cu coșul plin cu bunătăți culinare, spre a fi sfințit. Este știut că în multe părți ale țării se sfințesc coșurile cu ouă roșii, pasca, și alte mezeluri, însă la noi în comună, această tradiție capătă un rol aparte, duhovnicesc, pasca închipuind trupul lui Hristos. Sfințirea coșurilor nu se face cu apă sfințită, ca de obicei, ci cu vin amestecat cu apă. Știm că vinul este folosit la Sfânta Liturghie și împreună cu Agnetul devin Trupul și Sângele Domnului.

De aceea creștinul care pleacă acasă după sfințirea coșurilor, își cumpără câteva bucațele de tămaie și mănâncă din coș cele sfințite, se comportă ca și cum s-ar împărtăși, își aprinde lumânarea și o bucățică de tămâie, își face din casă o prezență vie a lucrării lui Dumnezeu sau, cum spune Părintele Schmemmann „Liturgia de după Liturghie”. Sfințenia acestui moment o intensifică și faptul că mulți dintre creștini, țin post negru fără a mânca sau a bea ceva de Joi seara până în Duminica Învierii. După masă, în fiecare zi de Paști, toți credincioșii participă la Vecernie. La terminarea acestei slujbe nimeni din cei prezenți nu părăsește curtea bisericii pentru că încep acele jocuri traditionale, păstrate cu sfințenie încă de pe vreme străbunilor noștri. Copiii și tinerii din sat se organizează și încep diferite jocuri. Fetele mai mari își împletesc mâinile câte două, formând un scăunel lung pe care trece o fetiță mică. În același timp fetele cântă un cântec de primăvară, iar fetita care e purtată pe lanțul de brațe, în jurul bisericii, reprezintă cea mai frumoasă floare de primăvară din acel an.

Alt joc tradițional e „Horscetco” adică „Cănița”. Aici cei mari stau în picioare așezați în cerc, având în fata lor câte un copil stând ghemuit care reprezintă cănița. Din afara cercului vine un copil care vrea să cumpere cănița, dar „proprietarul” nu renunță ușor la aceasta, așa că bat palma, dar câștigă „cănița” doar cel care alergă mai repede în jurul cercului până ajunge din nou la locul startului, adică la „căniță”.

Băieții preferă jocuri care necesită mai multă forță. Se împart în două regate și încearcă să cucerească cât mai mulți soldați din regatul opus prin ruperea lanțului format prin prinderea mâinilor tuturor coechipierilor.

Jocul preferat de tinerii din localitate este „Vouca” asemănându-se cu jocul „Lupul și oaia”. Fetele formează un cerc, iar în mijlocul acestui cerc stă fata care e cea mai mândră și înțeleaptă din sat, ea fiind șefa jocului. În afara cercului, adunați, stau băieții. Șefa jocului alege un băiat și o fata din cerc (aceasta știind și sentimentele dintre tineri). Băiatul trebuie să fugă după fată în jurul bisericii până o prinde. Ea dacă îl place nu fuge tare, dar dacă nu îi surâde băiatul fuge foarte tare, iar el rămâne rușinat.

Un alt moment deosebit al comunității noastre, mai laic, îl reprezintă sărbătoarea „Mira in Bistra”. Această sărbătoare locală, a fost transmisă din generație în generație și este strâns legată de habitatul oamenilor, adică de preocuparea esențială a locuitorilor din zona muntoasă și anume oieritul. „Mira” înseamnă măsură și își ia denumirea din aceea că în ziua respectivă se adunau și se amestecau oile, dar înainte se măsură laptele, fiecărei mioare. Așa era ziua aceasta sau zilele acestea până se termina de măsurat laptele. Așa era sărbătoarea la începuturile ei, când fiecare om ca să trăiască trebuia să țină animale, în special oi. Vedem că toate evoluează și astfel a evoluat și tradiția legată de această sărbătoare. Acum când nu mai țin toți oamenii oi, când au și alte ocupații decât oieritul era de așteptat ca și programul zilei acesteia de sărbătoare să se schimbe. Îmi aduc aminte că prin anul 1995, când tatăl meu a venit ca preot în Bistra, la venirea primăverii era chemat să sfințească oile care urmau să plece la munte. De obicei asta se întâmpla la începutul lunii Mai, într-o zi de sâmbătă. Tot satul era îmbrăcat în haine de sărbătoare (în

tradiționalele cămăși cusute de mână care se numesc huțulci și alte cele legate de port), iar pentru că nu toți cei care participau la amestecarea oilor aveau oi, dar doreau să participe, veneau fiecare de acasă cu coșulețul (de la Paști) în care își puneau fiecare mâncăruri tradiționale, își luau o pătură ca să aibe pe ce să se așeze și, după slujba de binecuvantare a oilor, se puneau pe patură, prânzeau, iar după prânz urmau jocurile sau dansurile populare de la care nu erau lipsiți lăutarii. Așa era până după masă când fiecare pleca la casa sa.

Ca să actualizăm acest obicei local, voi scrie câteva cuvinte și despre cum s-a ținut MIRA anul trecut. De câțiva ani, această zi începe cu Sfânta Liturghie oficiată dimineața la ora 10. De la ora 13, toți credincioșii, în frunte cu preotul paroh, se duc în centrul satului, la monumentul eroilor, unde se slujește un parastas pentru eroii trecuți la cele veșnice. La această slujbă participă invitați de la conducerea județeană și centrală, delegați din țări străine, turiști. După ce iau cuvânt diverșii invitați, mergem cu toții în Valea Neagră, într-o poieniță, unde se face slujbă pentru oi, iar după slujbă se ține un concert de cântece în limba ucraineană și română. Diferența dintre cum era privită această sărbătoare în trecut și cum e privită acum e destul de mare. Dacă în trecut, fiecare familie participa activ prin coșulețul cu merinde, acum această sarcină revine exclusiv organizatorilor. Dacă în trecut oamenii erau cei ce cântau și jucau, acum se uită la o scena de pe care pleacă și vin noi formații, iar mulți dintre cei prezenți asistă ca la un spectacol.

Cum se manifestau străbunii mei în vechime cu ocazia acestei sărbători? Nu știu. Știu doar din tradiția orală, din ceea ce se povestește că fiecare participant, trăia cu întreaga ființă această dulce zi a primaverii când toată suflarea satului nostru era în sărbătoare. Dar o dată cu trecerea timpului, totul s-a modernizat, inclusiv tradițiile cele de peste veacuri. Pentru noi cei tineri, este o bucurie faptul că Mira se mai ține (în stilul actualizat), iar pentru mulți dintre oamenii vârstnici este un prilej de bucurie și de nostalgie în același timp, gândindu-se cum era MIRA odinioară...

Oricare ar fi vremurile și timpurile, oricât de mult ne-ar transforma globalizarea și secularizarea, mi-aduc aminte de cuvintele Prea Sfantitului episcop Iustinian care zicea că „imnul unei țări este egal cu rugaciunea Tatăl Nostru”. Probabil ca exprimarea este puțin forțată, dar îndrăznesc și eu să spun că sărbătoarea unei localități plină de tradiție și istorie este la fel de importantă ca o sărbătoare ce ne apare scrisă cu roșu în calendar.

Români din Transcarpatia. Anuța Dan sau întruchiparea Dăscăliței exemplare

Daniela Bălu / Даниела Белу¹

Romanians from Transcarpathia. Anuța Dan or the embodiment of the exemplary Teacher. *The Romanian community from the right bank of the Tisa (Transcarpathia, Ukraine), composed of over 45,000 Romanians, has important personalities who are continuously revitalizing the knowledge of traditional values and identities, so strongly shaken along the past centuries. From this variety of personalities, we were impressed by Mrs. Anuța Dan, a teacher at the General School from Apșa de Mijloc, which, for over 37 years, is a devoted teacher who, with exemplary dedication, guides her pupils on the path of knowledge, but also on the love of the nation, the native language and, the Romanian history and culture.*

Mrs. Anuța Dan set up the first Romanian Euroclub in the Ukraine, at the General School from Apșa de Mijloc, organizing many events promoting the Ukrainian and Romanian culture and values. She is a very good collaborator of the Satu Mare County Museum, participating in the EU funded cross-border projects.

Румуни Закарпаття. Ануца Дан – зразок видатного вчителя. *Румунська громада правого берега Тиси (Закарпаття, Україна), до складу якої входить понад 45 000 румун, має багато видатних людей, які постійно відроджують процеси знань традиційних цінностей та ідентичності, що сильно занепадали століттями. Серед розмаїття особистостей – пані Ануца Дан – вчитель Середньо-Апшанської школи. Вона протягом 37 років віддано і старанно виховує своїх учнів шляхом пізнання й любові до свого народу, рідної мови, історії та румунської культури. Пані Ануца Дан створила перший в Україні Румунський Євроклуб при Середньо-Апшанській школі, провела багато заходів, рекламуючи українсько-румунські культурні цінності. Вона є хорошим співробітником Повітового музею Сату Маре у галузі транскордонних європейських проєктів.*

Keywords: *Transcarpathia, Romanian community, teacher Anuța Dan, Apșa de Mijloc*

Ключові слова: *румуні Закарпаття, видатний вчитель, Румунський Євроклуб, культурні цінності, румунська культура.*

Comunitatea românească din dreapta Tisei (Transcarpatia, Ucraina), formată din peste 45.000 de români, are în sânul ei personalități care vitalizează continuu procesul de cunoaștere a valorilor tradiționale și apartenenței identitare, atât de puternic zdruncinate de-a lungul secolelor. Rolul acestor personalități este cu atât mai important cu cât parcursul istoric al comunității românești a fost unul anevoios, plin de intruziuni politice, ce au marcat puternic spiritul identitar. Schimbările granițelor statale și a regimurilor politice au făcut ca românii din Maramureșul Istoric, teritoriul din dreapta Tisei, să trăiască în cinci state: România, Austro-Un-

¹ Daniela Bălu, Dr., cercetător științific III, director Muzeul Județean Satu Mare
Даниела Белу, Повітовий Музей Сату Маре

garia, Cehoslovacia, Uniunea Sovietică și Ucraina, fiind până în ziua de azi profund afectați de deciziile istorice nedrepte ce le-au marcat destinul, prin care au fost „despărțiți de Țara Mamă România, și Tisa a devenit râul ce desparte frate de frate!”²

După cel de-al doilea război mondial Ucraina intra în componența Uniunii Sovietice, „iar gardul spinos sovietic a străpuns inimile românilor de pe ambele maluri ale Tisei”³. Această realitate politică dramatică, ce poate bulversa profund destine individuale sau colective, a determinat ca păstrarea identității etnice pentru românii din dreapta Tisei să fie o adevărată „piatră de încercare”. Cu atât mai remarcabil este efortul pe care îl depun intelectualii comunității, afirmația noastră fiind susținută de faptul că am avut bucuria de a-i cunoaște și de a colabora în cadrul mai multor proiecte menite să promoveze istoria, cultura sau tradițiile fraților noștri români din Transcarpatia.

Din această pleiadă de personalități ne-a impresionat cea a doamnei Anuța Dan, profesor la Școala din Apșa de Mijloc-Seredne Vodiane, care, de peste 37 de ani, este un devotat dascăl ce, cu dăruire exemplară, își poartă elevii pe drumul cunoașterii, dar și pe cel al iubirii de neam, de limbă maternă, de istorie și cultură românească. Despre cât de anevoios a fost acest drum în vremuri în care era interzis să înveți în limba maternă, doamna profesor nu ne vorbește, dar, am înțeles cât de dificil a fost, privindu-i chipul trist și ochii plini de lacrimi...!

Anuța Dan este „o mână de om”, micuță, subțirică, firavă, însă cu o putere de muncă sisifică și cu o dorință intensă de a transmite valorile tradiționale românești și copiilor săi, adică miilor de copii pe care i-a educat în cei 37 de ani de profesie. Nu putem decât să ne exprimăm sincera admirație și prețuire față de această femeie minunată, „nu mare de stat, dar mare la purtat”, care ne-a întâmpinat la Școala din Apșa de Mijloc cu un surâs blajin, amintindu-ne de celebra *Dăscăliță* a lui Octavian Goga.

Pas cu pas ne-a condus prin școală, unde fiecare colțișor îi purta amprenta și fiecare poveste despre realizările școlii era însuflețită de patosul discursului său ce ne capta. Dintr-o simplă școală generală, aflată într-un sătuc al Transcarpatiei, așa cum o percepușem noi înainte de a o cunoaște pe doamna Anuța Dan, școala din Apșa de Mijloc se reclădea sub ochii noștri, mult mai impozantă, datorită modului în care Anuța Dan ne povestea despre colegii săi, generațiile de elevi și împlinirile lor.

Pe holul școlii, în galeria personalităților Apșei de Mijloc, regăsim cu plăcere un chip cunoscut, cel al lui Mihai Dan, participant la primul război mondial, cel ce și-a consemnat trăirile într-un jurnal de front, fapt rar întâlnit pentru un simplu țăran. Acest jurnal a fost prelucrat de specialiștii Muzeului Județean Satu Mare, dl. dr. Viorel Ciubotă și d-na Diana Kinces, fiind publicat în Editura Muzeului Sătmărean, în anul 2008 (*Istoria ce am petrecut în crâncenul război*). Am aflat, la Școala

² D. Bălu, *Patrimoniul imaterial transfrontalier. Tradiții și ritualuri*, vol. II, Satu Mare, 2015, p. 12.

³ D. Bălu, I. L. Horvat, Y. Kopynets, O. Syvezhentseva, *Legende și folclor. Patrimoniul imaterial transfrontalier*, Satu Mare, 2012, p. 32, informator prof. Mihai Tocar, președintele ONG „Nadia-Speranța, Slatina-Solotvino, Ucraina.

din Apșa de Mijloc, că doamna profesor Anuța Dan este chiar nepoata lui Mihai Dan, și că fiul ei, Sergiu Dan, deține încă un manuscris al lui Mihai Dan, conținând monografia localității Apșa de Mijloc.

La fel de plăcut surprinși am fost și atunci când am citit mesajul de întâmpinare postat la intrarea în școală:

Apșa de Mijloc este atestată documentar la 7 decembrie 1406 – „Apcha Media”, așa cum aflăm din celebrele *Diplome Maramureșene* ce au ca autor un fiu al satului Apșa de Mijloc, nu mai puțin celebrul Ioan Mihaly de Apșa. La Apșa de Mijloc școala în limba română a fost înființată în 1778, și iată că după

238 de ani, dascălii de aici fac reale eforturi pentru a preda în limba română, copiii din comunitățile românești având șanse mici de a beneficia de educație în limba maternă. Dascălii au tot mai puține materiale didactice pe care le pot utiliza în procesul de învățământ, deseori cumpărând din propriul salariu (foarte mic!) manuale în limba română.

Doamna profesor Anuța Dan ne povestește, cu modestia ce o caracterizează, despre efortul făcut de fiul său, Sergiu Dan, ce în numele Asociației Convergențe Europene a lansat la București o campanie numită „Acces la educație – sprijin pentru școlile românești din Ucraina”. Cu ajutorul mai multor firme private, dl. Sergiu Dan, președintele asociației, a reușit să strângă 40 de calculatoare și laptopuri, 5 monitoare, 2 videoproiectoare și o imprimantă. Asociația Convergențe Europene a donat deseori comunității românești din Ucraina cărți în limba română, contribuind inclusiv material la premiera copiilor participanți la diferite concursuri menite să promoveze cunoașterea și păstrarea valorilor tradiționale românești.

Un astfel de concurs este și cel organizat de doamna Anuța Dan, sub motto-ul „Limbă maternă-floare eternă”, ce s-a transformat de-a lungul anilor într-un adevărat festival al comunității românești din Transcarpatia, la care participă dascăli, elevi, părinți, bunici din Apșa de Mijloc, Slatina, Apșa de Jos, Biserica Albă, Plăiuț, Dobric, Strâmtura, Cărbunești, Poroscovo și de la Liceul din Slatina. Meritul doamnei profesor Anuța Dan în organizarea și continuitatea acestei manifestări a fost elogiat inclusiv de Excelența Sa Doamna Eleonora Moldovan, Consulul General al României la Cernăuți, ce consideră că Anuța Dan „contribuie ca

frumusețea cuvântului matern să fie păstrată la Școala Medie din Apșa de Mijloc”.

Doamna Anuța Dan coordonează și activitatea Cercului *Izvoare*, în care elevii se întâlnesc cu multă plăcere pentru a povesti despre obiceiurile neamului lor sau pentru a le readuce la viață, așa cum este spre exemplu cel de *Sânziene*, superb reflectat și în albumul de prezentare a activității Cercului *Izvoare*, numit *Amintiri, amintiri...*, album ce poartă pe filele sale doar câteva rânduri

menite să concentreze esența mesajului pe care dascălul îl transmite generațiilor actuale și viitoare: „**Să fiți râul. Râul ține minte izvoarele din care s-a născut!**”

Elevii ce activează în cadrul Cercului *Izvoare* au participat în anul 2015 la concursul de eseuri “Identitate românească în spațiul european”, organizat de Asociația Convergențe Europene din București (ACE), Centrul Român pentru Inițiativă Socială (CRIS) și aAsociația Eurocentrica, dedicat *Zilei Naționale a României* și destinat tinerilor români din Ucraina (regiunile Transcarpatia, Cernăuți și Odesa), Serbia și Bulgaria, desfășurat cu sprijinul Consulatelor Generale ale României la Cernăuți, Odesa și Zaicar (Serbia) și al Ambasadei României în Bulgaria.

Doamna profesor Anuța Dan este cea care a înființat în anul 2013, la Școala din

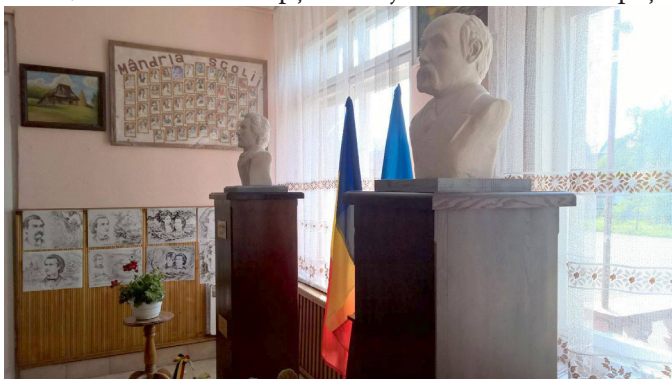
Apșa de Mijloc, și **primul Euroclub românesc din Ucraina**, un centru de informare și promovare a valorilor europene în rândul tinerilor, accentul fiind pus pe organizarea activităților prin care tinerii să poată face cunoștință cu specificul fiecărui stat membru al Uniunii Europene, dar mai ales cu o mai bună cunoaștere a locului pe care îl ocupă România și românii în familia europeană, cultivându-se sentimentul de mândrie pentru apartenența la un neam cu o istorie milenară.

Deschiderea oficială a *Euroclubului* a avut loc în prezența Consulului general al României la Cernăuți, doamna Eleonora Moldovan, participând și prim-adjunctul președintelui Administrației Raionale de Stat Rahiv, Valeri Sabov, și șeful Inspectoratului Raional de Învățământ, Tineret și Sport din Rahiv, Mihai Clementiev. Consulul general al României la Cernăuți a felicitat profesorii și elevii pentru inițiativa de a se asocia în vederea promovării valorilor europene și a dat asigurări că va facilita stabilirea unor relații de colaborare între *Euroclubul* din Apșa de Mijloc și alte asociații din România, ce au preocupări similare. Doamna Eleonora Moldovan a fost numită președinta de onoare a *Euroclubului*, participând în mod direct la multe din activitățile organizate, înțelegând și susținând misiunea acestuia: „Cred în utilitatea și abilitatea unei asemenea platforme, care promovează valorile naționale în constelația culturală europeană, știu ca moroșenii au capacitatea nativă de a-și împărtăși tezaurul moștenit!”⁴.

Dintre numeroasele activități pe care doamna Anuța Dan le coordonează în cadrul *Euroclubului*, ce funcționează cu sprijinul Asociației Convergențe Europene și a Consulatului General al României la Cernăuți, vom evidenția câteva din *Șezătorile culturale*, în mod special pe cea dedicată poetului Mihai Eminescu, organizată în data de 15 iunie 2016 la școala din Apșa de Mijloc. A fost o zi de mare emoție pentru comunitatea românească, ce a asistat la ceremonia dezvelirii bustului lui Mihai Eminescu, realizat de artistul român Claudiu Parotă și donat Apșei de Mijloc prin generozitatea Asociației Convergențe Europene (ACE) din București. La manifestare a participat reprezentantul misiunii diplomatice de la Cernăuți, dl. Consul Lucian Ionuț Indreiu.

Acestui simbol al României, Mihai Eminescu, i s-a alăturat simbolul Ucrainei, poetul Taras Șevcenko, al cărui bust realizat tot de Claudiu Parotă a fost dezvelit în data de 12 septembrie 2016, *Euroclubul* din Apșa de Mijloc unind într-un spațiu comun simbolurile atât de dragi poporului român și ucrainean.

La 20 mai 2016, la *Șezătoarea culturală* s-a discutat despre personalitatea lui Ioan Mihaly de Apșa, a Mitropolitului Petru Movilă, dar și despre

⁴ Cf. www.tocpress.info, primul site de știri al românilor din Ucraina.

obiceiul vechilor șezători, importanța păstrării și valorificării patrimoniului național al românilor din Transcarpatia. La acea întâlnire doamna profesor Anuța Dan spunea: „Șezătorile... Ce frumoase sunt! Câtă înțelepciune au avut strămoșii noștri! Au știut să-și petreacă timpul liber împreună cu oamenii dragi, apropiați sufletește, cu prietenii... Un mod atât de simplu și, totodată, atât de complex încât să-și îmbogățească și mintea, și sufletul. Să se simtă bine cu prietenii vechi, să lege noi prietenii. Să-și împartă propriile cunoștințe și gândurile frumoase cu cei din jur și, totodată, să primească înzecit pentru ceea ce oferă... Cam acestea ne sunt impresiile noastre de la *Șezătoarea culturală*, petrecută la *Euroclub-Apșa de Mijloc*. Le mulțumim oaspeților pentru toate emoțiile pozitive, tuturor prietenilor și colegilor pentru susținere, iar noilor prieteni pentru apreciere și încredere”⁵.

Euroclubul din Apșa de Mijloc a găzduit în 2016 și *Caravana de Mărțișor*, adusă în Ucraina de reprezentanți ai Institutului Cultural Român, prilej de întâlnire între profesori, elevi și invitați din Cernăuți, Apșa de Jos, Biserica Albă, Slatina, Poroșkovo, ce l-au omagiat pe marele poet român Grigore Vieru. A fost o serată de poezie la care au participat, printre alții, poeții locali Gheorghe Moiş (Biserica Albă) și Nuțu Laurențiu Pop (Apșa de Mijloc). Excelența Sa, doamna Eleonora Moldovan, Consulul General al României la Cernăuți, a susținut o prelegere despre personalitatea și operele marelui sculptor român Constantin Brâncuși.

Sub coordonarea doamnei Anuța Dan, sprijinită și de alte cadre didactice din școală, *Euroclubul* din Apșa de Mijloc participă la diferite alte manifestări dedicate *Zilei Naționale a Ucrainei*, *Zilei Naționale a României*, *Ziua Bunei Vecinătăți*, doamna Anuța Dan apreciind că „existența acestui club contribuie la lărgirea orizontului de cunoștințe a tinerilor apșeni, la educarea unui patriotism pregnant și la

⁵ Cf. <https://ro-ro.facebook.com/Euroclub-Apșa-de-Mijloc>, 2016.

împărtășirea valorilor neamului din care își trag obârșia, precum și la o mai bună cunoaștere a valorilor comune ce leagă poporul român de cel ucrainean”⁶.

Muzeul Județean Satu Mare a implementat în ultimii ani mai multe proiecte finanțate din fonduri europene, tematica cercetărilor fiind dedicată și comunității românești din Ucraina, Transcarpatia. Dintre colaboratorii noștri de nădejde a făcut parte și doamna Anuța Dan, care, alături de elevii și profesorii Școlii din Apșa de Mijloc, a participat la activitățile pe care le-am organizat de-o parte și alta a frontierei româno-ucrainene. O delegație de 50 de elevi și cadre didactice din Transcarpatia a fost invitată Muzeului Județean Satu Mare, în septembrie 2014, la *Zilele Cooperării Europene*, participând la *Târgul meșterilor și creatorilor contemporani din regiunea transfrontalieră; Parada costumelor tradiționale și contemporane; CBC Party – Cultura care ne unește – dansuri, cântece, rețete culinare și tradiții comune din România, Ucraina, Ungaria*. Întreaga delegație din Transcarpatia a vizitat Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Satu Mare, primind daruri de la elevii și profesorii colegiului, inclusiv cărți în limba română.

Doamna Anuța Dan a participat și la colocviile informative de implementare a proiectului transfrontalier *Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere*-HUSKROUA/1101/140, organizate de echipa Muzeului Județean Satu Mare în mai multe localități din Transcarpatia. De asemenea, doamna profesor Anuța Dan a luat parte și la conferința internațională *Problems and perspectives of the transborder collaboration: experience of the Carpathian Euroregion*, organizată de Universitatea Națională din Ujgorod și Muzeul Județean Satu Mare, la Beregovo, în anul 2015

Elevii ai Școlii Generale din Apșa de Mijloc, sub îndrumarea doamnei Anuța Dan, au luat parte la concursul pentru tineret cu tema *Locul meu natal*, desfășurat tot în cadrul proiectului european HUSKROUA/1101/140, concurs ce ne-a oferit și nouă, organizatorilor, surprize deosebit de frumoase, cunoscând copii foarte talentați, fiind în același timp plăcut surprinși de firescul modului în care ei își exprimau iubirea față de neamul românesc, față de limba română, iubire cultivată cu măiestrie de bunici, părinți și cadrele didactice din școală. Iată doar câteva exemple:

România, român, româncă, românime – fiecare dintre aceste cuvinte au un sens semnificativ pentru toți românii, adevărați patrioți. Da, cu multă mândrie în suflet pot să spun că sunt româncă și m-am născut în cel mai minunat loc din lume, într-un sătuc de munte, Apșa de Mijloc. Însă toată mândria și bucuria din suflet de cele mai multe ori este strivită de faptul că trăim departe de Patria noastră! Trăim în Ucraina, suntem cetățeni ai acestei țări, dar nu uităm nici pentru o clipă ce fel de sânge ne curge prin vene, ce fel de inimă în piept ne bate, deoarece așa ne-au învățat străbunicii, bunicii și părinții noștri. Este dureros că ne despart hotarele de-a noastră mamă – de România. Dar ne alinăm durerile cu acelea că putem vorbi limba română și locuim într-un sat vechi românesc. Și niciodată, orice s-ar întâmpla, nu ne vom abzițe de Patria, limba și țara aceasta. Chiar dacă nu avem un sprijin și îndemn atât

⁶ Cf. <https://ro-ro.facebook.com/Euroclub-Apșa-de-Mijloc>, 2016.

de mare, dar totuși, datorită obiceiurilor, cântecelor, tradițiilor românești, pe care le-am primit de la străbunii noștri, putem să le arătăm și altora cine au fost și sunt românii, să înțeleagă ce reprezintă neamul românesc (Anuța Șiman).

Satul meu ... e liniște, e ocrotire, e raiul meu pe pământ. Iubesc totul la el-zilele, nopțile și umbrele, vara plină cu căldură și iarna în tabloul de fulgi, pământul uscat și potecile care duc spre casa părintească, glia umedă ce naște pâine din soare, și pașii mei goi hoinărind pe ulița copilăriei...(Lina Melega, cls.IX-a A, profesor coordonator Maria Alb).

Satul meu este locul unde vântul șoptește vechi povești păstrate cu dragoste și grijă de bătrânii satului, păstrând mirajul vremurilor de demult. Și voi aparține acestor locuri atâta timp cât sufletul meu se va bucura pentru fiecare sărbătoare trăită în lumină și pace, de sute de ani, ca o comoară neprețuită (Anuța Pop, cls. IX-a A).

Locul meu natal Apșa de Mijloc este un sat cu pajiști minunate, cu un râu frumos care are numele Apșița. Viața de aici chiar de nu este ușoară, puțini părăsesc pentru totdeauna acest loc. Cei ce au plecat sunt oameni renumiți în Ucraina, Rusia, Moldova și Europa. Mulți tineri doresc să facă Apșa de Mijloc cunoscută întregii lumi. În primul și nu în ultimul rând, trebuie să vizitați acest sat. Vă poftim cu căldură! (Nicoleta Dan).

De mică credeam că pe Pământ nu există vre-un colțișor mai frumos, mai scump decât satul natal. Credeam că acesta este chiar centrul universului...Cu anii mi-am dat seama că nu aveam dreptate în copilărie. Locul natal nu înseamnă „centrul universului”, ci „întreg universul” (Simona Șiman).

Sat natal cu miros dulce,

De-amintiri de neuitat

Despre anii mei de școală

Și prietenii din sat.

Acolo unde dorul nu mai doare

Și lanul cântă doinele la nai,

Acolo unde dragostea izvoare

Și merii mei se bucură în floare,

În satul ce e gura mea de RAI !

(Lina Melega, cls.IX-a A, profesor coordonator Maria Alb).

Talentul acestor copii (a căror copilărie este din nefericire umbrită de conflictele armate din Ucraina, dar mai ales de lipsa cărților în limba română și de sumele foarte mari pe care părinții lor trebuie să le plătească pentru a obține vizele de intrare în România, Țara Mamă aflată la doar câțiva km !), este cu certitudine format și cultivat de dascăli inimoși, adevărate exemple de profesionalism, moralitate, omenie. Așa este și *Dăscălița* de care ne leagă amintiri atât de plăcute, Anuța Dan, cea pe care am cunoscut-o într-un sătuc al Ucrainei, pe drumul spre care ne-am și rătăcit, întârziind destul de mult la întâlnirea pe care o aveam stabilită. Cu toate acestea, doamna Anuța Dan ne-a așteptat răbdătoare și ne-a primit cu zâmbetul pe buze, făcându-ne, încă din primele clipe, să ne simțim ca acasă! Cunoscându-ne apoi mai bine, pe parcursul anilor, am regretat deseori faptul că nu putem să-i

Alături de elevele participante la concursul *Locul meu natal*.

Alături de cadrele didactice de la Școala din Apșa de Mijloc, coordonatoarele elevelor participante la concursul *Locul meu natal*, 2014, prima din stânga și Ana Anuța Dan

ajutăm mai mult pe românii din Transcarpatia!

Desigur, Muzeul Județean Satu Mare a donat deseori comunității românești din Transcarpatia cărți în limba română, manuale, rechizite școlare, și în toate proiectele transfrontaliere finanțate din fonduri europene, ce includ parteneri din Ucraina, am alocat sume importante pentru cercetarea și promovarea patrimoniului, istoriei, culturii, tradițiilor românilor din dreapta Tisei, o regiune de care

suntem legați inclusiv prin personalitatea unui mare luptător pentru drepturile românilor, **dr. Vasile Lucaciu**, cel ce a candidat și apoi a fost ales deputat în Circumscripția Sighet, pentru Parlamentul României întregite, în urma alegerilor din 1919. Din această Circumscripție făceau parte, pe lângă orașul Sighetu Marmăției și comunele: Handal, Saplonța, Apșa de Mijloc, Apșa de Jos, Slatina, Sarasău, majoritatea dintre acestea situându-se în dreapta Tisei.

Ne-am exprimat și în alte rânduri convingerea că, de la românii din Transcarpatia, am învățat cu adevărat ce înseamnă patriotism, am învățat cât de natural și firesc poate fi exprimată „mândria de a fi român”⁷, retrezită în noi și prin faptele și atitudinea colaboratoarei noastre, doamna Anuța Dan, omul care a creat o mică Românie a elevilor din Apșa de Mijloc. O sprijină în această misiune, deloc facilă, fiul său Sergiu Dan, președintele Asociației Convergențe Europene (ACE) din București, precum și doamna Eleonora Moldovan, Consulul General al României la Cernăuți, pe care am avut și noi deosebita onoare de a o cunoaște și a o avea alături la multe din manifestările organizate în cadrul proiectului transfrontalier *Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere* -HUSKROUA/1101/140⁸. Doamna Consul este un adevărat diplomat ce știe să apropie românii ce trăiesc de-o parte și alta a Tisei, a frontierei, dar și autoritățile din cele două țări vecine, militând și implicându-se direct pentru promovarea unor relații de bună vecinătate, de cunoaștere a valorilor comune patrimoniale, culturale, istorice. Am avut o colaborare excepțională cu domnia sa, fiind impresionați de

⁷ D. Bălu, I. L. Horvat, Y. Kopynets, O. Svyehentseva., *Legende și folclor. Patrimoniul imaterial transfrontalier*, Satu Mare, 2012, p. 35.

⁸ Dr. E. Moldovan, *Cuvânt înainte, Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, coord. Diana Kinces, Satu Mare, p. 9.

faptul că este foarte des prezentă în mijlocul comunității românești, încercând să rezolve cât mai multe din problemele cu care aceasta se confruntă. Știm că locuitorii din satele românești îi sunt cu adevărat recunoscători!

Într-unul din aceste sate românești, la Apșa de Mijloc, am cunoscut și noi un om bun, cald, primitiv, un dascăl ce-și iubește profesia, își iubește elevii, își iubește neamul și limba maternă. Am cunoscut-o pe doamna profesor Anuța Dan. Zâmbetul său, vorba sa caldă, ne-au adus aminte cu plăcere de versurile poetului Octavian Goga și celebra sa *Dăscăliță*:

„E scrisă parcă-n zâmbetele tale/ Seninătatea slovei din scriptură”.

Sfielnică și dragă Dăscăliță, grațitudine!

Вшанування пам'яті української письменниці Ольги Кобилянської у Південній Буковині.

Учитель Лучія Мігок / Lucia Mihoc¹

Comemorarea scriitoarei ucrainene Olga Kobeleanska în Bucovina de Sud.

Autoarea prezintă comemorările dedicate scriitoarei ucrainene Olga Kobeleanska, originară din Gura Humorului, pe parcursul anilor 2013-2015. De asemenea, prezintă relațiile de colaborare a Uniunii Ucrainenilor din România cu Consulatul General al României la Suceava, cu Administrația din Cernăuți și alte instituții din țară și străinătate și totodată participarea acestora la acțiunile organizate în vederea comemorării scriitoarei ucrainene.

Commemorating Ukrainian writer Olga Kobeleanska in Southern Bukovina.

The author presents the 2013-2015 memorials dedicated to the Ukrainian writer Olga Kobeleanska, born in Gura Humorului. Also, she presents the collaborative relationships between the Union of Ukrainians in Romania and the Ukraine's General Consulate in Suceava, the Administration of Czernowitz and other institutions from the country and abroad and also their participation in the activities organized for the commemoration of the Ukrainian writer.

Cuvinte cheie: Olga Kobeleanska, monument, poartă, expoziție de fotografii, colaborare

Keywords: Olga Kobeleanska, monument, gate, exhibition of photographs, collaboration

Серед маленького скверу в центральній зоні міста Гура-Гуморулуй, Сучавського повіту, стоїть пам'ятник-погруддя видатній письменниці Ользі Кобилянській, яка мала вагомий внесок в українську і світову літературу. У цьому місті вона народилася 27 листопада 1863 року, провела своє дитинство та молодість до 1891 року, коли переселилася до Чернівців. У автобіографії «Про себе саму» письменниця писала: «Я родилася року 1863, 27 падолиста в малім містечку Гура-Гумора в буковинських горах». З дитячих років вона говорила не тільки українською, а й польською та німецькою мовами.

Пам'ятник був відкритий в листопаді 2003 року з ініціативи Василя Боечка колишнього Генерального консула України в Сучаві, авторами будучи львівський скульптор Роман Романович та архітектор Віктор Ткач. Поставлення його було можливо завдяки старанню Генерального консульства України, Союзу Українців Румунії та Асоціації «Дружби Румунія -Україна», за допомогою мерії міста Гура-Гуморулуй. У 2010 році сквер був названий Парком імені Ольги Кобилянської. Від тоді стало традицією відзначати біля пам'ятника письменниці кожен річницю її народження.

З нагоди святкування річниці Ольги Кобилянської до міста Гура-Гуморулуй приїжджають делегати з України, зокрема з Чернівецької області.

¹ Учитель Лучія Мігок, інспектор Сучавського шкільного іспекторату
Lucia Mihoc, profesor, inspector resurse umane la Inspectoratul scolar Suceava

Завжди брали участь в урочистих заходах представники Генерального консульства в Сучаві, члени проводу СуР-у та повітових філії Союзу, представники румунських повітових установ, включно мер міста Гура-Гуморулуй, українські греко-католицькі та православні священники, представники українських громад та мешканці міста. Організаторами цих заходів виступали Союз українців Румунії та мерія міста Гура-Гуморулуй, а до 2014 року, коли призупинило свою діяльність й Генеральне консульство в місті Сучава.

Декілька десятиліть тому сучавський учитель історії, нині вже покійний Микола Чередарик встановив, що родина Кобилянських проживала в будинку №129 в кінці головної вулиці містечка Гура-Гуморулуй, котра з 1961 року певний час була навіть вулицею Ольги Кобилянської, а тепер називається Міністерія Гуморулуй. На прохання Миколи Чередарика відомий дослідник минувшини Буковини професор Теодор Белан разом із керівником кадастрального бюро міста, проаналізувавши численні документи, дійшли висновку, що будинок, де народилася Ольга Кобилянська, на жаль, не зберігся. Натомість, кожного року на її день народження організуються святкові заходи. Про останні три заходи ми розповімо у нашому рефераті.

2013 року в рамках ювілейних заходів з нагоди відзначення 150-річчя від Дня народження відомої української письменниці Ольги Кобилянської відбулося відкриття символічних «Воріт українсько-румунської дружби», при вході до парку імені Ольги Кобилянської, панахида відправлена греко-католицькими та православними священниками за участю релігійного хору з села Майдан, покладання квітів до її пам'ятника-погруддя, а о після у будинку культури м. Гура-Гуморулуй було відкриття ювілейної фотовиставки «Буковинська Орлиця», присвяченої життю і творчості письменниці, виставка вишиваних ікон пані Надії Боєчко, презентація проекту 10-томної збірки творів письменниці та інших друкованих видань буковинського видавництва «Букрек», присвячених життю і творчості Ольги Кобилянської та вистави румунською мовою «Царівна» за однойменною повістю Ольги Кобилянської, яку написав чернівецький драматург Василь Довгий, у перекладі письменника Івана Кідещука, представлений Ботошанським театром ім. *Міхая Емінеску*.

Відбувся концерт учасників церковного університетського хору «Менестрель» з м. Чернівці, виступав також заслужений артист України Іван Дерда. Наприкінці, відбувся прийом організований Генеральним консульством України. Виступаючі на ювілейних заходах у своїх промовах наголошували на вагомому внеску Ольги Кобилянської в українську і світову літературу.

Був відмічений той факт, що, хоча Ольга Кобилянська є українською письменницею її твори мають значення і для світової літератури, її творів є універсальною і що культура зближує народи, сприяє миру та порозумінню і доброму сусідству, а відкриття погруддя і названня її ім'ям скверу, де

воно зведене, є прикладом дружніх взаємних відносин між румунським і українським народами. Доказом цього є й те, що мер міста Гура-Гуморулуй Маріус Урсачук отримав у Чернівцях міжнародну премію імені Ольги Кобилянської.

Ярема Онищук, син українського письменника Дениса Онищука, мешканець міста Гура-Гуморулуй Ярема Онищук гордиться тим, що живе у місті де народилася Ольга Кобилянська. Він старається розширити відомості про Ольгу Кобилянську, пишучи статті до газет і журналів виданих СуР-ом. Він запропонував, щоб місто Гура-Гуморулуй та парк імені Ольги Кобилянської були включені до туристичних маршрутів, щоб СуР організував екскурсії для учнів але й для дорослих членів української громади Румунії до міста Гура-Гуморулуй. Будучи захоплений фотографуванням, Ярема Онищук хронологічно сфотографував кожного року річниці з дня народження Ольги Кобилянської та представив публіці у Чернівцях та Гура-Гуморулуй цікаву фотовиставку «Буковинська орлиця». Обидві виставки були оцінені глядачами тим більше, що вони становлять своєрідною документацією подій пов'язаних з святкуванням цієї української письменниці. Отець Микола Ніколаїшин з с. Качіка взяв участь у святі Ольги Кобилянської зі своїм релігійним хором.

2014 року заходи присвячені 151-ій річниці від дня народження Ольги Кобилянської відбулися теж урочисто. Низький уклін і велику пошану віддали Ользі Кобилянській представники Союзу українців Румунії, румунської місцевої влади, делегація Чернівецької області, лауреати Міжнародного фестивалю «Доля», представники місцевої громадськості та української національної меншини, науковці, журналісти, учні. Свято відбулося як зазвичай, хоча трохи сумніше, тому що Генеральний консул Василь Боєчко та його дружина Надія Боєчко, які кожного року брали участь у організуванні заходу присвяченого Ользі Кобилянській, завершили свою місію в Сучаві.

2014 року свято організувала Сучавська філія СУР-у з тодішнім головою Борисом Петрашуком та мерія міста Гура-Гуморулуй. Панахиду біля пам'ятника Ользі Кобилянській провели чотири греко-католицькі священники та двоє православні. Були присутні учні з Качіки та Майдану, які вчать у цьому місті, також представники культурних установ з Чернівецької області та Сучавського повіту, місцевої влади, представники поліції та жандармерії, сурівських філій з Негостини, Серету та Сучави та лауреати премій Міжнародного фестивалю «Доля», які перебували з турне в Румунії.

Після панахиди та покладання квітів біля пам'ятника, учасники заходу відправилися до Будинку культури міста Гура-Гуморулуй, де культурні діячі, як українці з Румунії, так й з України а також румуни з Румунії гарно розповіли про творчість і життя Ольги Кобилянської. Святкові заходи продовжилися в Сучавському приміщенні СУР-у. Виступили з промовами

голова Чернівецької обласної організації Національної спілки письменників України Василь Довгий, доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені *Юрія Федьковича* Володимир Антофійчук, народний артист Мар'ян Гаденко та лауреатами Міжнародного фестивалю «Доля», які заспівали разом з присутніми «Реве та стогне Дніпр широкий». Сучавський гурт «Свекрухи» виступив з піснями «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» та «На чужині», а учні коледжу Міхая Емінеску під керівництвом вчительок Марії Кирунту та Лучії Мігос прочитали уривки з книги «Царівна» (румунською «Printesa»), яку видав Іван Довгий, переклав Іван Кідещук.

2015 року відбулись заходи присвячені 152-ій річниці від народження Ольги Кобилянської. До скверика із погруддям письменниці через гарні дерев'яні ворота, при вході до парку імені *Ольги Кобилянської*, прийшли віддати пошану письменниці представники Союзу українців Румунії, місцевої влади, гості з України, зокрема делегація Глибоччини у складі селищного голови Григорія Ванзуряка, депутатів районної та селищної рад Георгія Шкробанця і Володимира Чоботаря, Острицького сільського голови Василя Цуркана, а також голови райради міста Резіна Елеонори Гріур з Республіки Молдова.

Відкрив урочистості мер Гура-Гуморулуй Маріус Урсачук, прозвучали Державні Гімни України та Румунії, собор священників відправив панахиду українською та румунською мовами на честь Ольги Кобилянської, а до її пам'ятника були покладені корзини із квітами. Із привітальними словами виступили голова Сучавської філії Союзу українців Румунії Ілля Савчук, радник з питань національних меншин Сучавської префектури Міхай Міхаеску, перший заступник сучавської філії СуР-у Іван Боднар, Глибоцький голова об'єднаної селищної територіальної громади Григорій Ванзуряк, депутат парламенту Румунії Раду Суружіу.

Особи, які виступили з промовами, наголосили на тому, що Ольга Кобилянська своєю творчістю зробила великий внесок не тільки в українську, а й світову літературу, була містком єднання та розвитку дружби між Румунією та Україною. Гості взяли участь й у заходах присвячених святкуванню 525-річчю міста Гура-Гуморулуй, в тому числі у відкритті нумізматичної експозиції періоду правління Штефана Великого, меморіальних дошок на приміщенні міського музею побуту та народних звичаїв відомим уродженцям Гура-Гуморулуй, серед викарбуваних імен на ній також Ольги Кобилянської, і всіх губернаторів Буковинського краю Румунії. На урочистому прийомі мер Гура-Гуморулуй Маріус Урсачук вручив Григорію Ванзуряку та депутату Глибоцької райради Георгію Шкробанцю пам'ятні медалі та дипломи. У свою чергу Григорій Ванзуряк вручив меру пам'ятний подарунок, а представникам Союзу українців Румунії передав бібліотечку українських книг від начальника управління культури Чернівецької облдержадміністрації Віри Китайгородської та жителів села Червона Діброва.

Пам'ятки народної культури румунів Закарпаття у фондovій колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту

Полак Сільвія / Polak Silvia¹

Monuments of folk culture from Romanians in Transcarpathia in fund collection of Museum of Folk Architecture and Lifestyle Transcarpathian region. *The article deals with the importance of the study of ethnic and cultural values of traditional culture multi Transcarpathia, including the Romanian population. The basic guideline of scientific research and promote scientific and is processed and Security Market systematic collection of the museum. Information potential best traditions of cultural depth used with the introduction of new forms of scientific and educational activities.*

Monumente ale culturii populare a românilor din Transcarpatia din fondul colecției Muzeului de Arhitectură și Civilizație Populară a Regiunii Transcarpatia. *Articolul analizează importanța studierii valorilor etno-culturale a culturii tradiționale a Transcarpatiei multietnice, inclusiv a populației românești. Orientarea de bază a cercetării științifice și a promovării constă în prelucrarea și sistematizarea fondurilor muzeului. Potențialul de informare a celor mai bune tradiții culturale se folosește mult mai aprofundat prin utilizarea unor noi forme de activitate științifică și educațională.*

Keywords: *ethnographic museum, fund collection, ethnographic materials, ethno-cultural heritage, local features, international projects.*

Cuvinte cheie: *muzeu etnografic, fondul colecției, materiale etnografice, patrimoniu etno-cultural, particularități locale, proiecte internaționale.*

Значення і роль музеїв як культурно-освітніх та науково-дослідних закладів у вивченні, збереженні, використанні матеріальної і духовної культури, прилученні громадян до надбань національної історико-культурної спадщини-очевидні. Серед розгалуженої мережі музеїв особливо вирізняються етнографічні музеї просто неба. Закарпатський музей народної архітектури та побуту був створений одним із перших в Україні і розпочав свою діяльність на теренах пошуково-збиральницької й наукової роботи по дослідженню традиційної культури населення нашого багатонаціонального краю.

Сюди, «в старе село», незмінно приводить стежина допитливого мандрівника, відкритого до знань і сприйняття цікавої і мудрої книги життя наших пращурів. За 45 років існування музею тут зосередився великий скарб нетлінних спогадів з минулого наших країн, зматеріалізованих у зразках народного будівництва кінця XVIII-початку XX ст., предметів

¹ Полак Сільвія Іванівна, заступник директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ел. адреса: uzhorodskansen@ukr.net, Ужгород, Україна
Polak Silvia, Director adjunct –secția de cercetare din cadrul Muzeului de arhitectură și civilizație populară a regiunii Transcarpatia, Ujgorod, Ucraina, email uzhorodskansen@ukr.net

побуту, розмаїтті народного мистецтва, глибокої моралі й духовності.

Завдання нашого колективу ефективно скористатися тим, що здобуто і спрямувати на максимальне використання інформаційного потенціалу музейного зібрання з впровадженням дій, співзвучних із запитами часу і громадськості. Кожен крок до прояву вивчати і продовжувати кращі традиції культури народу заслуговують на увагу і повагу.

На сьогоднішній день зібрання музею нараховує понад 16,5 тисяч одиниць зберігання, які у формуванні етнічної ідентичності та збереження традиційної культури багатонаціонального Закарпаття відіграють значиму роль. У поліетнічному середовищі завжди були актуальними питання вивчення і збереження традиційної культури того чи іншого етносу. Через призму музейних колекцій ці аспекти досліджуваних тем наукового опрацювання і популяризації набирають обертів у роботі і нашого закладу.

Економічні, політичні й культурні контакти, що склалися історично, сприяли культурно-побутовому зближенню, зокрема українців і румунів у Закарпатті, що знайшли вияв у народній архітектурі, оформленні інтер'єру, одязі, прикладному мистецтві і т.ін.

Матеріальна культура румунського населення в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту представлена таким чином: в постійнодіючій експозиції під відкритим небом – хатою з с. Середнє Водяне Рахівського району, 1928 року спорудження, в інтер'єрі якої розміщено понад 170 експонатів; крім того понад 100 одиниць зберігання знаходиться у фондосховищах музею. Здебільшого це традиційний одяг, взірці одягової вишивки, тканини інтер'єрного призначення, предмети повсякденного побуту (з дерева, кераміки і металу), знаряддя праці, придбані в населених пунктах Закарпаття, де румуни проживають компактно, у змішаних українсько-румунських та суміжних з ними українських селах (с. Середнє Водяне, Рахівський район; села Діброва; Солотвино, Тячівський район; смт. Великий Бичків, с. Луг, Рахівський район; с. Хижа, Виноградівський район).

За останнє десятиліття музей досяг певних здобутків у поглибленні вивчення матеріальної культури румунського населення Закарпаття. Результатом активізації етнографічних досліджень є ряд тем, піднятих молодим поколінням наукових працівників музею на базі польових досліджень та опрацювання музейних зібрань, зокрема румунів, а саме, Коцан В. В., зав. відділом експозиції: «Іноетнічні запозичення та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини» (2008 р.), «Народний костюм румунського населення Закарпаття кінця XIX-початку XX ст.» (2008 р.), «Народне будівництво та побут румунів Закарпаття кінця XIX-першої чверті XX ст. (на прикладі експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту)» (2009 р.).

Гордістю музейного зібрання є колекція взірців вишивок, зібраних Марією Грицак з різних районів Закарпаття, в тому числі Виноградівського і Тячівського. Взірці автентичних вишивок стали предметом вивчення і

наукового дослідження орнаментального мистецтва протягом 2008-2014 рр. зав. відділом науково-освітньої роботи Сологуб-Коцан Т. Я. («Орнаментальні мотиви народної вишивки Закарпаття кінця ХІХ-першої половини ХХ ст. (на прикладі взірців вишивки з колекції Марії Грицак)». Ця унікальна колекція з розмаїттям локальних особливостей вишивки нараховує понад 1000 взірців.

Цінна інформація наукових досліджень та предметний матеріал з успіхом використовується майже в усіх заходах, що проходять на території музею. Жодна виставка з фондів зібрань не обходиться без них.

«Музей для всіх і кожного» – таке кредо діяльності нашого музею. Ми в постійних пошуках нових форм комунікацій.

В усі часи свого існування музей тримав високу планку проведення цікавих культурно-мистецьких, освітньо-пізнавальних заходів. Маючи в музеї багату колекцію народної тканини, кераміки, різьблення, різних за фактурою, призначенням і художніми особливостями ми надаємо можливість прилучитися до рукотворних цінностей, для пізнання народних мистецьких традицій.

Кожна виставка з фондів зібрань має чіткий тематичний задум, якому передують клопітка підготовка музейних працівників і викладення матеріалу із професійним знанням та науково-обґрунтованим підходом. Приємно відзначити, що виставки, які проходять як у нашому музеї, так і поза ним, набирають нових обертів у тематичному і в художньо-естетичному вирішенні. Вони викликають захват, поглиблюють сприйняття. Не старіє традиційне народне мистецтво, попри те, що перебіг часу і умови життя, побуту формують нові погляди, естетичні смаки, розширюють діапазон пошуків у творенні. Сьогодні, у такий складний і відповідальний для нашої країни час, ми повинні підвищувати культурний рівень суспільства в цілому і виховання молодого покоління зокрема.

Створення умов для динамічного розвитку музею, удосконалення всіх форм його діяльності в усі часи було актуальним. Справі популяризації мистецьких надбань, вихованню етнічної самосвідомості служать добросусідські відносини та творчі зв'язки між Закарпатським музеєм народної архітектури та побуту і Повітовим музеєм Сату Марє, Румунія. Ще у 90-х роках ХХ ст. наш музей мав за честь представляти на виставці різноманітні зразки народного мистецтва в рамках днів української культури в Румунії. В подальшому поглиблюються форми міжнародного співробітництва з румунськими колегами. У 2013-2015 роках наш музей взяв участь у реалізації Міжнародного грантового проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє. HUSKROUA 1101/139» з метою підвищення ефективності діяльності музею, реалізації нових можливостей його розвитку, вирішення проблем. Ми маємо від кого набиратися досвіду. Завдяки проекту музей значно розширив діапазон основних форм роботи, зокрема реставраційної і науково-освітньої. Була

створена мультимедійна кімната. Поставлено за мету перетворити один із залів на багатофункціональний простір з новим обладнанням та технічним забезпеченням для популяризації й використання цінних етнографічних матеріалів як для дорослих, так і дітей. Кожен крок вперед робить музей більш відкритим та цікавим для суспільства.

Нововведеннями, до прикладу, на базі мультимедійної кімнати є започаткування музейної студії, яка навчає основам традиційного вишивального мистецтва Закарпаття, його локальних особливостей. Кожне заняття супроводжується демонстрацією взірців народного одягу з фондової колекції, тематичною лекцією про особливості крою та оздоблення традиційного вбрання Закарпаття, в тому числі і румунського населення.

Через призму проведеної роботи в рамках міжнародного проекту, ми намітили перспективи розвитку музею від нових ідей до конкретних дій.

В інтересах нинішнього і майбутнього покоління, ми поглиблюємо наші знання про історію й етнографію народів на різних етапах їх розвитку. Налаштовані на активізацію збиральницької роботи, зокрема вивчення і придбання пам'яток матеріальної культури румунів. Попереду намічена чітка перспектива доповнити діючу музейну експозицію зразками будівельної архітектури, які відтворюють рівень і розвиток господарювання румунського населення краю. Важливу роль у житті румунів відігравали промисли й ремесла: ткацтво, килимарство, вишивання, бондарство і т.ін. Тож є потреба у більш досконалому вивченні цієї теми.

Без сумніву, сьогоднішня зустріч, під час якої обговорюються двосторонні дослідницькі зацікавлення, аналогічні методи роботи і наукові принципи в збереженні історико-культурної спадщини, слугує справі чіткого усвідомлення нами необхідності в подальшому опрацювання вище окреслених питань як важливого джерела пізнання національної культури, мистецьких надбань, впливу на формування сучасної культури, на забезпечення етнокультурної спадкоємності.

Румунський слід у літературно-художньому ономастиконі романів Мирослава Дочинця

Анастасія Вегеш / Anastasia Vehesh¹

Romanian traces in the literary onomasticon of the novels by Myroslav Dochynets. *The article researches the literary onyms in the novels “Vichnyk”, “Highlander”, “Svitovan” written by the Transcarpathian writer Myroslav Dochynets. It also gives a description of literary onyms that contain Romanian components and reveals their characteristic potential.*

Influența cuvintelor românești asupra formării numelor proprii ale eroilor din proza literară a scriitorilor ucraineni postmoderniști. *În acest articol autorul cercetează influența cuvintelor românești asupra formării numelor proprii ale eroilor operelor literare ale scriitorilor ucraineni postmoderniști J. Andrukhovych, V. Kozhelianko, M. Matios. Articolul oferă de asemenea, descrierea numelor proprii ale eroilor literari, posibilitățile lor de expresie, potențialul caracteristic, care este un mijloc lingvistic important în lucrările scriitorului.*

Keywords: *proper name of the literary hero, onym, characteristic potential, etymology, nickname, toponym.*

Cuvinte cheie: *antroponim literar-artistic, onim, potențial caracteristic, etimologie, nume propriu-zis, toponim.*

Мирослав Дочинець – закарпатський письменник, журналіст, редактор, автор багатьох романів, які протягом кількох останніх років все більше і більше стають популярними серед читацької аудиторії. А нещодавно автор отримав Шевченківську премію за романи «Криничар» та «Горянин». Майже кожна із книг присвячена сильній особистості.

Є багато різних літературознавчих статей на книги М. Дочинця, цікавих коментарів (О. Гаврош, Є. Сверстюк, В. Герасим'юк, М. Слабошпицький, Т. Вергелес та ін.), але мовознавчий аспект досліджено мало. Наша зацікавленість стосується назв літературних героїв, які є засобом адекватного втілення авторського замислу, і відзначаються точністю та образністю.

Назви літературних героїв сучасних українських письменників були предметом зацікавлення багатьох дослідників (Ю. Карпенко, М. Мельник, Л. Белей, Л. Масенко, Г. Лукаш та ін.).

Ми дослідили назви літературних героїв романів М. Дочинця «Лис у винограднику», «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Криничар». Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», звернули увагу на метафоричність назв романів автора².

¹ Анастасія Вегеш-доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету

Anastasia Vehesh, Phd, lector la catedra de limba ucraineană, Universitatea Națională din Ujgorod

² Вегеш А., *Промовистість назв романів Мирослава Дочинця*, Анастасія Вегеш, Науковий

Наша стаття присвячена вивченню літературно-художніх онімів у романах М. Дочинця «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Світован. Штудії під небесним шатром», «Горянин. Води господніх русел»; наше завдання – описати літературні оніми, що мають румунську складову, розкрити їх інформаційний заряд.

Ми вже зазначали, що власні назви Дочинцевих героїв добре продумані, вишукані, маловживані, народні³. Проблеми власних назв автор, на наш погляд, приділяє багато уваги. Всі вони несуть якусь інформацію, вагоме смислове й емоційне навантаження, не тільки іменують, а й служать вираженням об'єктів оцінки чи апелювання, виступають засобами характеристики персонажів. Юрій Карпенко зазначав, що «насправді власна назва містить незміряний, величезний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити самому й зуміти передати читачеві»⁴.

Досліджуючи літературно-художні антропоніми (надалі ЛХА) творів М. Дочинця, не можна не звернути увагу на функціонування літературних назв героїв інших антропосистем. Звичайно, на першому плані у творах письменника назви, що характерні для Закарпаття. Серед них – традиційні імена українців з можливими регіональними особливостями. Головні герої багатьох Дочинцевих романів мають назви, що походять від апелятивів (Лис, Вічник, Криничар, Горянин, Світован). Є також низка прізвищ, які функціонують на Закарпатті, що легко перевірити за словником П. Чучки⁵.

Майже в усіх творах М. Дочинця, які доводилося нам досліджувати, присутні герої інших національностей. Це зумовлено, по-перше, тим, що Закарпаття – багатонаціональний край (неабияке значення має близькість розташування Закарпаття до прикордонної з Європою території); по-друге, головні герої творів М. Дочинця – люди, яким Фортуна підкидає випробування, а вони вміють долати труднощі на життєвому шляху, пізнають довкілля, «чують Природу», рвуться до світла і дарують його іншим. Перебуваючи в багатьох куточках Землі, вони зустрічаються з людьми різних національностей.

У романах «Многії літа, благії літа», «Вічник. Сповідь на перевалі духу» та «Світован. Штудії під небесним шатром» головний герой – старий мудрий чоловік. Мудрості він вчився у багатьох людей: у китайського мисливця Чан Бао, російського геолога Кадочникова, кавказького мінгрела Ваню, колимського ворожбита Тику, румунського аптекаря Джордже Вадаску,

вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія, Соціальні комунікації, Випуск 2 (32), Ужгород, 2014, С. 8-12.

³ Вегеш А., *Інформаційний заряд літературно-художніх антропонімів роману «Вічник» Мирослава Дочинця*, Анастасія Вегеш, *Записки з ономастики. Збірник наукових праць*, Випуск 18, Одеса: «Астропринт», 2015, С. 74-83.

⁴ Карпенко Ю. О., *Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз»*, Ю. О. Карпенко, *Літературна ономастика: зб. статей*, Одеса: Астропринт, 2008, С. 61.

⁵ Чучка П., *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*, Чучка Павло, [наук. ред. член-кор. НАН України В. В. Німчук], Львів: Світ, 2005, 704 + XLVIII с.

алтайського знатника *Кукумира* та ін.

Серед цих персонажів особливе місце відводиться румунському професорові **Джеордже Вадаску**. Дочинців «мудрий дід із села як носій здорового «народного» глуму» колись черпав знання від такого ж мудрого Джеордже Вадаску. Автор подає портрет героя: «*Невисокий, хупавий дідок у круглих окулярах, з попелом щетини на вилицях*» («Вічник», С. 124); «... *шляхетний, просвітлений благодійник Джеордже. ... То був особливий чоловік. З усіма рівний, приязний, велемовний, але й досить закритий*» («Вічник», с. 148). Вічник і Світован називають його «старий», «старий румун».

Антропонім **Джеордже Вадаску** характерний для румунської антропосистеми. На перший погляд маємо звичайну румунську назву, що в тексті романів виступає національно значущим ЛХА. Але глибше дослідження дає змогу зарахувати цей ЛХА до тих назв, які вказують на заняття людини, її уподобання. Виявляється доонімне значення імені і прізвища є промовистим, це підтверджується текстом романів.

Румунське ім'я Джеордже (укр. Георгій), за словником імен Л. Скрипник, Н. Дзятківської, грецьке за походженням, що означає «georgos -хлібороб, плугатар; від ge-земля (пор. географія) і ergon-робота (пор. енергія)⁶. Румунський аптекар мав відношення до роботи на землі. Він збирав трави, з яких виготовляв ліки. Вічник розповідає: «... *Той дивовижний чоловік увів мене в живу казку, відкрив переді мною зелений університет карпатського Марамороша. Се був волхв трави, він молився на неї, він знав з нею розмовляти*» («Вічник», С. 139); «*Мій учитель читав траву, як глибоку книгу, і казав, що сю книгу не прочитати до кінця нікому*» («Вічник», С. 141).

Що стосується присутності енергії в імені Джеордже, то вона тут є також («*А в самій його натурі, підмічав я, були замішані добродушність, розсудливість, настирність і нутряна енергія, що дивним чином підживляла тих, котрі були поряд*» («Вічник», С. 127)). Не випадково головний герой романів сам живиться цією енергією: «*вдячно слухав, вбирав ті казання, як губка воду*». Конотативний компонент значення імені виступає в художньому творі на перший план. Письменник паралельно створює ім'я і образ, які доповнюють одне одного.

Прізвище румунського травника теж характеристичне. Апельятив *вадаска* закарпатці запозичили з угорської мови. «Вадас» – це той, хто полює, а «вадаска» – власне процес полювання. Виходить, що герой «полював за травами». Про це також читаємо у «Вічнику»: «*поважний Джеордже сів на одну з кобилиць і пускався в свої «вояжі де флор» – квіткові мандри. Ввечері вертався з притороченими до сідла пахучими торбами*» («Вічник», С. 126). Як бачимо, доонімне значення реального імені персонажа у романі запрацювало.

Вічник-Світован називає Вадаску знатником. Ми знаємо, що це одне з

⁶ Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П., *Власні імена людей: Словник-довідник*; Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська, [ред. В. М. Русанівський]. 3-те вид., випр. К.: Наукова думка, 2005, С. 51.

імен, яким називають головного героя роману «Вічник».

Знахар, знатник – «людина, що лікує різними немедичними засобами, а також займається чаклуванням»⁷. Хоча є дані, що функції чаклуна і знахаря принципово відмінні. «Якщо чаклун діє на шкоду людині й залежить від нечистої сили, то знахар із нечистою силою не водиться, а людям допомагає. У знахаря повна хата всякого зілля, трав, коренів, із яких він робить ліки. Кажуть, що знахар розуміє мову звірів, птахів, рослин»⁸.

Джеордже Вадаску розуміється на травах, він забезпечує хворих ліками з трав («Пан Джеордже нараз після просушки пакував їх у полотняні мішечки – одні хворі будуть носити на грудях, другі кластимуть під голову на ніч, треті перетруться на порох, четверті змішаються на мазі, п'яті заллються виноградною миндрою...») («Вічник», С. 143)). Аптекарь порівнює траву з людиною, яка «має розум, має слух і пам'ять», «душею тягнеться до неба», а росте «за якимось призначенням». Він вміє говорити з травами, бережно ступає, гладить голівки квітів. Автор устами головного героя розповідає: «Тоді з непоказного, дрібнорослого чоловічка він перемінювався в таємничого знатника. Я починав розуміти, чому всі шанобливо називали його «поважним». І в горах, і в городі Сиготі, і навіть у Букурешті, куди пан Джеордже двічі в році їздив читати лекції» («Вічник», С. 143). Так само розуміти мову трав буде і Світован, який «замолоду дістав добру школу фльори у румуна Джеордже Вадаску». Про це він розповість юному журналісту: «Поважний Джеордже, мій милостивець у скруті, відкрив мені розуміння, що чоловік і трава – се одне сродне. Одним соком напоєне» («Світован», С. 51); «Як соняшник повертається до сонця, так і нині повертаю вдячні думки до свого великого навчителя, що відкрив мені тайни трави Господньої» («Світован», с. 123).

Цікавим є авторське тлумачення ЛХА Драг. З тексту роману дізнаємося, що батьком Вічника був пан Драг, який приїздив «з Відня до діда на вакації». М. Дочинець подає також історичну довідку про лицаря Драга Хустського, якого люди за «чортоватий норов» прозвали Драгом. «Порумунськи се означає чорт» («Вічник», С. 21). На наш погляд, це не зовсім правильне тлумачення. Міфологічна румунська назва звучить драк («*drac* – чорт, диявол, дідько, біс»⁹). А антропонім Драг (Драг) за фонетичними ознаками, як зазначає П. Чучка, – «це південно-слов'янське з походження ім'я, в основу якого закладено праслов'янський прикметник *dorg* (дорогий, милий, любий)»¹⁰. Так само у румунській мові «*drag* – дорогий, любий, милий,

⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.), [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, С. 469.

⁸ 100 найвідоміших образів української міфології, [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. К.: Орфей, 2002, С. 222.

⁹ *Dictionar Roman-Ucrainean*. Румунсько-український словник. Bucuresti: Editura Didactica și Pedagogica, R. A., 1963, S. 142.

¹⁰ Чучка П. П., *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*, П. П. Чучка, Ужгород: Ліра, 2011, С. 172-173.

коханий»¹¹. Хоча, стосовно назви Драгово, то і справді існує легенда, про яку розповідає автор.

Румунський слід помітний у використанні антропонімів-імен. Ми зафіксували такі імена: **Йон, Васілей, Петрос**. Правда, ці антропоніми не називають людей. Так Джеордже Вадаску називає собак («А собака пан Джеордже називав людськими іменами – Йон, Васілей, Петрос. Бувало, кликнеш котрогось – озираються і чоловік, і пес. Немає ближчого, відданішого нам створіння, як пес. Часто ми, люди, не заслуговуємо тої безмірної довіри й безкорисної любови» («Вічник», С. 128)). Оскільки ці назви є кличками собак, то варто зазначити, що у тексті фігурують літературно-художні зооніми.

У романі «Горянин» натрапляємо на ЛХА **Ілена**. Цей ЛХА містить у своїй структурі специфічні румунські риси, тому є національно значущим. Румунське ім'я Ілеана (укр. Олена) походить з грецької мови, означає «сонячне світло», «полум'я смолоскипа»¹². На перший погляд ім'я виконує номінативну функцію, адже доонімне значення не розкривається – героїня чорноока і темнокоша. Але автор розповідає, що Ілена випромінювала світло, світилась сама і запалювала інших. У середовище лісорубів румунка «несла породисте пахке тіло, як паску – і голодні, згаслі очі лісорубів ураз засвічувалися, м'якли тверді роти. Мудро збите і повне молодого вогню тіло заряджало міжряддя змучених людей живлющою електрикою» («Горянин», С. 187-188). Те, що можна порівняти її зі смолоскипом, підтверджує текст. Очі у неї блищали, гладке волосся блищало, коли промовляла очима, то «сипала снопи іскор», дотик руки був гарячим також. Горянин це тепло відчув зразу, адже вона «обікала його поглядом. Він шкірою чув той вогонь, що продовжував палити і вночі» («Горянин», С. 188). Кухарка-розлучниця Ілена не будувала планів на майбутнє, вона просто бажала кохання, хай миттєвого, але щоб в ньому «згоріти дотла». «Вичахла без уваги ватра, а вони горіли й дали, спалюючи одне одного» («Горянин», С. 191). Персонаж сам назве їхнє «шаленство» якимось «угаром». Виходить, що ЛХА Ілена є характеристичним – національно значущим та інформаційно-оцінним.

Як бачимо, письменник активно використовує внутрішню форму імен та прізвищ, семантику їх твірної основи. Первинне значення власної назви, яке є ослабленим або навіть редукованим у реальній ономастиці, активізується автором¹³. Ім'я починає «промовляти» у романах М. Дочинця.

Навантаження ЛХА романів М. Дочинця семантикою відбувається через словесну авторську характеристику денотата-персонажа, через вираження базових конотацій реального антропоніма в його літературно-

¹¹ *Dictionar Roman-Ucrainean. Румунсько-український словник*. Bucuresti: Editura Didactica și Pedagogică, R.A., 1963, S. 143.

¹² Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П., *Власні імена людей: Словник-довідник*, Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська, [ред. В. М. Русанівський]. 3-те вид., випр. К.: Наукова думка, 2005, С. 169.

¹³ Бияк Н., *Номінація персонажів у романах Гончара як додатковий засіб їх характеристики*; Наталія Бияк, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*, Тернопіль: ТНПУ, 2007, 1 (6), С. 115.

художньому прототипі, за рахунок повного або часткового відновлення доонімної семантики¹⁴.

Серед інших розрядів літературно-художніх онімів знаходимо у Дочинця топоніми. Перепливаючи Тису, яка розділяє Закарпаття і Румунію, персонаж опиняється на чужій території, якій притаманна своя топонімія. Топоніми романів Дочинця запозичені з реального ономастикону. Вони виконують ідентифікаційну та локалізаційну функції. Географічні об'єкти тієї місцевості, де безпосередньо розгортається дія твору, становлять топоніми переднього плану, оскільки вони пов'язані з долею головного героя. Більшість топонімів мають стосунок до українського ономастикону, бо території, на яких перебував персонаж, це – або колишні терени українців, або землі, на яких проживають переселенці-українці. На деяких назвах уже позначився румунський вплив. Топоніми вказують на культурні, національні, історичні особливості краю, передають із покоління до покоління генетичний код нації.

У романах вжито такі класи власних назв: **макротопоніми** (назви держав): **Румунія** («В Румунії був помічником у професора фітотерапії при Бухарестському медінституті» («Світован», С. 110)); **хороніми** (назви регіонів): Карпатський **Мараморош** («Гейби його надуло з руїн Хустського замку, що зубато сторожить зелений супокій Марамороша» («Вічник», С. 176)), **Марамуреш** («У всьому Марамурешу не є таких ліків, які б її підняли» («Вічник», С. 145)), **Трансільванія** («Та його розговорив, бо замолоду дістав добру школу фльори в румуна Джейордже Вадаску. В Трансільванії» («Світован», С. 50)); **ойконіми: астіоніми** (назви міст): **Сигот** («Вівчарі – у село, ми – у жовто-камінний город Сигот» («Вічник», С. 145), «Під Сиготом перестріла мене лиха година...» («Вічник», С. 166)), **Букурешт** («Що мене цікавило, я й так осягав наїздами в Букурешт» («Вічник», С. 159)), **Банат** («При мізерному доброжитку люди в Банаті живуть найдовше по цілій Румунії» («Вічник», С. 161), «Банат... Відбатований кусень моєї батьківщини» («Вічник», С. 165) і **комоніми** (назви сіл): **Корнуцел** («У Корнуцелі я став на постій до діда Стойки» («Вічник, С. 69), «Так заснувалися села на копил русинсько-марамороських – Гусарка, Корнуцел, Копачеле, Зоріле, Черешня, Кричево» («Вічник», С. 161)); **ороніми** (назви гір): **Карпати** («Жменька предковічної руської землі під Карпатами» («Вічник, С. 173), **Альпи**; **гідроніми** (назви водних об'єктів): **Тиса, Дунай** («І чи знаю я, що в Румунському Банаті, між Дунаєм і Тисою, під Трансільванськими Альпами, кількома селами проживають мої земляки» («Вічник», С. 160»).

Як бачимо, топоніми в романах М. Дочинця є джерелом не тільки географічної, але й історичної, етнографічної інформації, важливої для творення сюжету. Географічна окресленість меж румунської території у творах М. Дочинця представлена реальними розрядами топонімів, що

¹⁴ Белей Л., *Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії*, Л. Белей, Ужгород, 2002, С. 12.

спрямована на детальний опис місцезнаходження героя.

Для персонажів-українців історична область в Карпатах називається Мараморош, для персонажів-румунів – Марамуреш. Мараморош – українська етнічна територія в Закарпатській Румунії. Сам топонім має румунське походження і означає «Великий Муреш». Муреш – назва річки. Мараморощина, Кришану і Банат входять до складу Трансільванії.

Астіонім Букурешт фігурує у М. Дочинця як регіональний варіант, лише у «Світовані» автор використовує літературну назву (Бухарестський медінститут). Можливо автор хотів привернути увагу до використання «русинського лінгвоарсеналу» у найменуванні столиці: Буку-решт – там, де закінчувалися букові ліси, були рештки тих лісів.

Отже, топоніми романів М. Дочинця знаходяться у тісній взаємодії з контекстом, створюють асоціації з реальністю, є прив'язкою до певного місця, вибудовують конкретне локальне тло.

Розгляд онімного простору творів М. Дочинця дозволяє виявити зв'язки між окремими онімами, повніше розкрити їх конотативні можливості.

Автор привертає увагу до етимології ЛХА, спонукає до їх асоціативно-образного осмислення, формує промовисті назви, створює свій художній світ.

Досвід реалізації міжнародних грантових проєктів (на прикладі співробітництва Закарпатського музею народної архітектури та побуту та Повітового музею Сату Маре)

Андял Габріела / Angyal Gabriela ¹

Experience in the implementation of international grant projects (case study: the cooperation between the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and and Civilization and the Satu Mare County Museum). *The article is devoted to the experience of the implementation of international grant projects by the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Civilization. It analyzes all activities carried out under the “Breakthrough Culture-European values and common future”: two scientific seminars on “Methods and preservation of cultural heritage” Two Celebrations of the traditional folk weaving, four photo exhibitions, restoration and chemical conservation work at the museum facility-the house from the village of Serednje Vodjane, in the Rakhiv district, creation of multimedia rooms and a visual tour of the museum for people with disabilities, publication of scientific journals and of the catalogue of traditionally carved objects and cooper’s objects from the collection of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Civilization, holding symposiums. The author singles out the project results and their significance for the further development of the museum.*

Experiența în implementarea proiectelor internaționale de grant (studiu de caz: cooperarea Muzeului de Arhitectură și Civilizație Populară a Regiunii Transcarpatia și a Muzeul Județean Satu Mare). *Articolul prezintă experiența implementării proiectelor transfrontaliere de către Muzeul de Arhitectură și Civilizație Populară a Regiunii Transcarpatia. Autorul analizează toate activitățile desfășurate în cadrul proiectului „Reușim prin cultură. Valori europene și viitor comun”: două seminare științifice cu tema „Metode de cercetare și conservare a patrimoniului cultural” două activități dedicate țesutului popular tradițional, patru expoziții de fotografii, lucrări de restaurare și conservare chimică la un obiectiv al muzeului – casa din satul Serednye Vodeane din raionul Rahiv, crearea unei camere multimedia și a unui tur vizual al muzeului pentru persoanele cu dezabilități fizice, editarea volumului științific și a catalogului obiectelor tradiționale sculptate și de dogărit din fondul colecției Muzeului de arhitectură și civilizație populară a regiunii Transcarpatia, organizarea de simpozioane. Autorul nominalizează rezultatele proiectului și însemnătatea acestuia pentru dezvoltarea continuă a muzeului.*

Keywords: *project grant, museum, workshop, holiday weaving, exhibition, restoration, multimedia room, a visual tour, catalog, scientific journals, symposium.*

Cuvinte cheie: *grant, muzeu, workshop, expoziție, restaurare, sală multimedia, tur vizual, catalog, reviste științifice, simpozion.*

¹ Angyal Gabriela, director al Muzeului de arhitectură și civilizație populară a regiunii Transcarpatia, specialist emerit în domeniul culturii al Ucrainei. Ujgorod, Ucraina. email: uzhorodskansen@ukr.net
Андял Габріела Василівна, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту, заслужений працівник культури України. Ужгород, Україна. Ел. адреса: uzhorodskansen@ukr.net

Для сучасного музею значну роль відіграють міжнародні зв'язки. Вони сприяють розвитку та розширенню світового музейного досвіду, введенню до наукового та культурного обігу унікальних національних культурних цінностей, покращують взаємовідносини та співробітництво між народами, піднімають імідж своєї держави, її туристичну привабливість.

Значний потенціал та перспективи для міжнародної культурної діяльності мають музеї прикордонних територій. До такого типу закладів належать музейні установи Закарпатської області, яка межує зі Словаччиною, Польщею, Угорщиною та Румунією. У міждержавному культурному обміні цікавою є історія та набутий досвід співпраці Закарпатського музею народної архітектури та побуту із музеями країн-сусідів.

Закарпатський музей народної архітектури та побуту було відкрито 27 червня 1970 року. Відкриттю музею передувала довга і клопітка робота. У 1965 р. при Закарпатському краєзнавчому музеї було створено відділ етнографії та народного зодчества. Безпосередніми завданнями співробітників відділу стали польові етнографічні дослідження, збір речових пам'яток традиційної народної культури, розробка плану-схеми музею-скансену. За відносно короткий час, акумулювавши зусилля істориків, краєзнавців, етнографів, фольклористів, архітекторів та місцевого населення вдалося відібрати найхарактерніші взірці традиційного народного будівництва краю та наповнити їх усім необхідним начинням².

У перші роки існування музею велось масове накопичення фондової колекції, її класифікація та систематизація, вдосконалення постійно діючої експозиції під відкритим небом. Поряд із укомплектуванням фондів та музейної експозиції провідними формами роботи музею стають наукова та науково-освітня. 1971 р. був, по суті, першим роком в роботі музею по науково-освітньому обслуговуванню відвідувачів. Уже з перших років існування музею його відвідували туристи з Чехословаччини, Угорщини, Польщі, Румунії, Болгарії, Югославії, Німецької Демократичної Республіки, Англії, Франції, Італії, США³.

У другій половині 70-х рр. ХХ ст. робляться перші спроби міжнародної співпраці у галузі музейної справи. У радянський період ця співпраця в основному базувалась на виставковій діяльності.

На початку 80-х рр. ХХ ст. зароджуються міжнародні зв'язки Закарпатського музею народної архітектури та побуту з музейними установами Саболч-Сатмарської області (Угорщина) та повіту Сату Маре (Румунія). Основною формою співпраці був обмін виставками, які демонстрували характерні особливості традиційної народної культури транскордонного регіону.

² Андял Г. В., *Сторінки історії музею, Закарпатському музею народної архітектури та побуту – 35 років: Збірник наукових праць*. Ужгород: госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005, 106 С.

³ Шеба В., *Звіт про роботу Закарпатського музею народної архітектури та побуту за 1971 рік, Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород, 1971, 10 С.

На зламі 80-90-х рр. ХХ ст. інтенсивність міжнародної співпраці Закарпатського музею народної архітектури та побуту знижується практично до мінімуму. І лише з середини 90-х рр. міжнародні зв'язки відновлюються. Нові можливості перед музеями відкрили політичні зміни, які відбулись в Україні та за кордоном. Було значно спрощено процедуру взаємних контактів, деполітизовано їх тематику, надано музеям можливість вільного вибору партнерів, форм та методів спільної діяльності.

Як свідчить європейський досвід, сьогодні суттєву допомогу та підтримку у роботі музейних закладів має залучення штатних працівників до реалізації різноманітних грантових проектів та програм. Такі проекти здатні надавати не лише суттєву фінансову підтримку, але й відкривають широкі можливості у співпраці між музеями України та світу, дозволяють швидко знаходити партнерів за вузькоспеціалізованими дослідженнями, покращувати знання іноземних мов, рівень проведення різнопланових заходів, удосконалювати матеріально-технічну базу.

Вочевидь, найпростіший шлях фінансування полягає у зверненні до грантових програм міжнародних донорів. Цей тип грантових програм охоплює фінансування інформаційних або маркетингових кампаній, видання різного роду публікацій, оплати пізнавальних поїздок у інші країни, здійснення наукових досліджень, проведення цілої низки робіт зі збереження культурної спадщини.

У 2013 р. багаторічна міжнародна співпраця Закарпатського музею народної архітектури та побуту та Повітового музею Сату Маре (Румунія), втілилась у Міжнародному грантовому проекті «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє. HUSKROUA 1101/139». Проект був запроваджений у ході реалізації Програми прикордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна ENPI-CBC – 2007-2013. Закарпатський музей народної архітектури та побуту взяв участь у проекті у ролі партнера Повітового музею Сату Маре (Румунія)⁴.

Даний проект став наслідком багаторічних напрацювань двох музеїв у галузі збереження та популяризації культурної спадщини транскордонного регіону. Для ужгородського скансену це був перший досвід участі у Міжнародних грантових програмах. Однак, завдяки досвіду та професіоналізму наших партнерів з Румунії, нам вдалось вивчити систему програмного маркетингу й менеджменту. Постійні консультації, професійні поради румунських колег стали запорукою своєчасної підготовки всіх програмних документів, підготовки та проведення всіх запланованих заходів.

Реалізація проекту розпочалась 1 серпня 2013 року. Завдяки йому колективу музею вдалось втілити в життя цілу низку важливих завдань. У

⁴ Прес-реліз. Результати роботи в рамках міжнародного грантового проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє»: Інформаційне видання [Упорядник Габріела Андял], Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015.

рамках проекту проводилися реставраційні та хіміко-консерваційні роботи на музейному об'єкті – хаті з с. Середнє Водяне Рахівського району, проведено два наукові семінари на тему «Методи дослідження та збереження культурної спадщини» (30 жовтня 2013 р. – Сату Маре; 27 листопада 2013 р. – Ужгород), два свята традиційного народного ткацтва («Мистецтво народного ткацтва: від нитки до сорочки» (24 червня 2014 р. – Сату Маре); «Ткані скарби» (27 червня 2014 р. – Ужгород)), створено мультимедійну кімнату та візуальний тур по музею для людей з обмеженими фізичними вадами, підготовлено до друку каталог традиційних видовбаних та бондарних виробів з фондової колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту, проведено дві фотовиставки. Завершенням проекту стало проведення наукової-практичної конференції та видання наукового збірника.

Протягом першого місяця реалізації проекту відбулось ряд робочих нарад учасників проекту. Основною їх метою було ознайомлення з проектом та обговорення його основних положень. Крім того, було проведено планування роботи і розподіл обов'язків між робочою командою проекту по виду діяльності із зазначенням послідовності дій, підготовлено посадові інструкції та укладено угоди між асистентом керівника та учасниками проекту.

Згідно програмних положень для розповсюдження інформації про проект та заходи, проведені в ході його реалізації, було виготовлено ряд промоційних матеріалів: банер, бігборди, афіші, запрошення, флаєри-програми, папки, ручки, парасольки, термочашки, подарункові пакети. Всі вони дозволили донести до широкого кола людей інформацію про заплановані заходи.

Першим заходом, реалізованим в рамках проекту, був **науковий семінар «Методи дослідження та збереження культурної спадщини»**, проведений 30 жовтня 2013 р. в Повітовому музеї Сату Маре. Головна мета семінару полягала в обміні досвідом та багаторічними напрацюваннями у сфері дослідження та збереження автентичних пам'яток матеріальної та духовної культури Закарпаття та повіту Сату Маре.

Від Закарпатського музею народної архітектури та побуту в роботі семінару взяли участь Полак Сільвія Іванівна, заступник директора з наукової роботи; Зейкан Оксана Василівна, вчений секретар; Коцан Василь Васильович, завідувач відділу експозиційної та науково-дослідної роботи. Ними були представлені дві доповіді. Виступ Полак С. І. «Закарпатський музей народної архітектури та побуту: історія та сьогодення» був покликаний у загальних рисах познайомити учасників семінару з ужгородським скансеном. Доповідь Коцана В. В. «Реставраційна робота в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту» була присвячена ремонтно-реставраційним роботам по об'єктам на території музейної експозиції, а також реставраційно-консерваційним роботам з експонатами груп «Текстиль» і «Дерево». Цікавими у плані обміну досвідом були доповіді

румунських колег. Вони стосувались реставрації та консервації текстилю, ікон на склі, паперу, старих фотографій, монументальних пам'яток.

Для української делегації була проведена ґрунтовна консультативно-пізнавальна екскурсія по реставраційній лабораторії Повітового музею Сату Маре, ознайомлення з окремими відділами та їх обладнанням. Реставратор по тканині Адела Добреску детально розповіла про реставраційні роботи з експонатами групи «Текстиль» (див. рис. 1)⁵.

Рис. 1. Екскурсія по реставраційній майстерні Повітового музею Сату Маре для співробітників Закарпатського музею народної архітектури та побуту. 30 жовтня 2013 р.

Аналогічний **семінар 27 листопада 2013 р.** було проведено й в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту⁶. У його роботі взяли участь представники місцевої влади, наукові співробітники музеїв, науковці Ужгородського національного університету та Закарпатського художнього інституту, студенти та викладачі Ужгородського коледжу культури та мистецтв.

У ході семінару було виголошено та обговорено 9 наукових доповідей.

⁵ Прес-реліз. Результати роботи в рамках міжнародного грантового проєкту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє»: Інформаційне видання [Упорядник Габрієла Андял]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015.

⁶ Науковий семінар «Методи дослідження та збереження культурної спадщини» був цікавим, UA-Reporter.com. – <http://ua-reporter.com/novosti/144663>; У Закарпатському музеї народної архітектури та побуту говоримуть про «Методи дослідження та збереження культурної спадщини», Закарпатські новини Clip. News info. <http://clipnews.info/newstopic.htm?id=68016>.

Вступна доповідь Андял Габріели була присвячена історії формування експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Історико-документальні факти вдало поєднано із власними спогадами⁷.

Специфіці реставраційних та консерваційних робіт по окремим групам експонатів у Повітовому музеї Сату Маре свою доповідь присвятила Оларіу Георгіна⁸. Цікавою у плані обміну досвідом була доповідь Лошак Ксенії про антисептичні та консерваційні методи обробки деревини в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. Доповідачка детально описала панельний метод обробки деревини, метод підставної ванни, ін'єкційний метод, консервацію солом'яних стріх сухим антисептиком та ін⁹. Доповіді Добреску Адели та Денищич Квітослави були присвячені реставраційним роботам з експонатами групи «Текстиль»¹⁰.

Пізнавальною була доповідь Приймича Михайла про мистецькі процеси на Закарпатті XVIII-початку XX ст. На основі дослідження циркулярів єпископа Бачинського автор охарактеризував історичні етапи розвитку мистецтва живопису Закарпаття. Ним чітко аналізовані та датовані автентичні зразки живопису, починаючи від народного малярства XVIII ст. до професійного живопису кінця XIX-початку XX ст¹¹.

Дві доповіді мали етнографічне спрямування. Коцан Василь розповів про методіку та методи дослідження традиційного народного одягу українців Закарпаття¹², а Лобонц-Пушкаш Марія про важливе значення

⁷ Андял Г. В., *Історія і сьогодення Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан., Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 5-21.

⁸ Olariu G., *Analiza materialelor utilizand fluorescent de raze x aplicatii, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 286-296.

⁹ Лошак К. Й. *Антисептичні та консерваційні методи обробки деревини в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 260-265.

¹⁰ Dobrescu A., *Consideratii generale asupra unor textile arheologice din colectia muzeului judetean Satu Mare, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 276-285; Денищич К. В., *Забезпечення збереженості та реставрація експонатів групи «Текстиль» у Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 260-265.

¹¹ Прес-реліз. Результати роботи в рамках міжнародного грантового проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє»: Інформаційне видання [Упорядник Габріела Андял], Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015.

¹² Коцан В. В. *Методики і методи вивчення традиційного народного одягу українців Закарпаття, Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 153-167.

етнографічної фотографії у збереженні культурної спадщини¹³.

Проблемні питання фондозбереження у Закарпатському музеї народної архітектури та побуту підняла у своїй доповіді Мегела Мар'яна¹⁴.

Поряд із науково-практичними семінарами одним і важливих завдань, що стояло перед учасниками проєкту, була популяризація традиційних народних ремесел та промислів транскордонного регіону. Для цього було обрано один із найдавніших видів сільських промислів – ткацтво. Згідно грантової програми як у Румунії, так і в Україні, було проведено Свято традиційного ткацтва.

24 червня 2014 р. на базі Повітового музею Сату Маре було проведено **Свято традиційного ткацтва «Мистецтво народного ткацтва: від нитки до сорочки»**. Представники Закарпатського музею народної архітектури та побуту взяли участь у відкритті свята та виставки творів майстрів народної творчості повіту Сату Маре. Доповідачі наголосили на важливості транскордонного співробітництва в галузі збереження культурної спадщини. Майстри народної творчості представили свої вироби (ляльки в народному вбранні, окремі елементи народного одягу у вигляді сувенірів, рушники, серветки, скатертини). На виставці експонувались й комплекти народного одягу українців повіту Марамуреш, реконструйовані в рамках реалізації проєкту. Крім музейних співробітників і майстрів народної творчості до свята долучись волонтерські організації, учасники яких прийшли на свято у вишиваних сорочках. Завершувалось свято ярмарком та показом вишиваних сорочок¹⁵.

27 червня 2014 р. **Свято традиційного ткацтва «Ткани скарби»** було проведено на базі Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Воно було присвячено 44-й річниці з дня заснування музею під відкритим небом в Ужгороді.

Свято розпочалось відкриттям виставки із фондової колекції музею «Ткацьке ремесло на Закарпатті: історія та сьогодні»¹⁶. У відкритті Свята, а відтак і виставки, взяли участь Габрієла Андял, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Лівіу Марта, директор Повітового музею Сату Маре, Ірина-Люба Горват, науковий співробітник Повітового

¹³ Lobonț Pușcaș M., *Fotografia etnografică modelitate de conservare a patrimoniului cultural, Dosлідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 168-172.

¹⁴ Мегела М. І., *Проблеми фондозбереження в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, Dosлідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини* [Текст]: зб. наук. ст., упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, С. 99-108.

¹⁵ Звіт про участь у проведенні свята традиційного ткацтва «Мистецтво народного ткацтва: від нитки до сорочки»; Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2014. 3 с.

¹⁶ Коцан В.В., *Тематико-експозиційний план виставки «Ткацьке ремесло на Закарпатті: історія та сьогодні»*, Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2014. 10 с.

музею Сату Марє, Василь Марухнич, заступник начальника управління культури Закарпатської ОДА, Людмила Губаль, голова Закарпатського осередку Національної спілки майстрів народної творчості України та Сільвія Полак, заступник директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. На виставці було представлено весь технологічний процес виготовлення тканого виробу: від вирощування льону і коноплі до готового виробу.

Родзинкою Свята стали майстер-класи по ткацтву, які проводили за діючими ткацькими верстатами майстрині ручного перебірного ткацтва Берегівщини (див. рис. 2). Крім того, на території музею під відкритим

Рис. 2. Майстер-клас з ручного перебірного ткацтва за ткацьким станком проводить Гізела Орос. Майстер-клас було проведено в рамках Свята традиційного народного ткацтва «Ткані скарби» 27 червня 2014 р.

небом відбулися майстер-класи із бісероплетіння, ярмарок-продаж виробів закарпатських майстрів. Впродовж дня на території кожен відвідувач також міг покуштувати страви закарпатської кухні.

Програму Свята завершувала лекція-презентація «Традиція ткацтва на Закарпатті: від обробки сировини до готового виробу», яку підготувала й презентувала Тетяна Сологуб-Коцан, завідувачка відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту¹⁷. За

¹⁷ Сологуб-Коцан Т. Я. Лекція-презентація «Традиція ткацтва на Закарпатті: від обробки сировини до готового виробу», Архів відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2014, 33 С.

допомогою показу слайдів та детальної розповіді доповідачка презентувала ткацтво як один із найдавніших та найважливіших елементів матеріальної культури Закарпаття, проаналізувала всі послідовні етапи технологічного процесу обробки сировини та виготовлення тканого виробу. Учасники та гості Свята «змогли зануритись» у важкі будні наших предків, наглядно спостерігати за одним із найдавніших домашніх промислів закарпатців – ткацтвом¹⁸.

Одним із останніх заходів, реалізованих в рамках проєкту, стала **виставка «Реставрована спадщина – збережена спадщина»**. Як і всі інші заходи в рамках проєкту, вона проводилась в обох країнах. 21 липня 2015 р. виставка була відкрита у виставкових залах Музею мистецтва у м. Сату Маре, а 1 вересня в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту (див. рис. 3). Її підготували наукові співробітники Повітового музею Сату Маре Адела Добреску та Марія Лобонц-Пушкаш. Вона презентує досвід

Рис. 3. Відвідувачі Закарпатського музею народної архітектури та побуту оглядають виставку «Реставрована спадщина – збережена спадщина».

Повітового музею Сату Маре у реставрації та консервації археологічного текстилю, кераміки та ікон. На виставці були представлені сучасні методи та технології, які застосовуються реставраторами Румунії¹⁹.

Ще одним із напрямків роботи, передбаченої проєктом, стало **проведення реставраційних та хіміко-консерваційних робіт по хаті з**

¹⁸ В Ужгороді провели свято традиційного ткацтва «Ткані скарби», Закарпаття-онлайн. <http://zakarpacie.net/?p=31884>; Свято традиційного ткацтва «Ткані скарби» на Закарпатті, Укрінформ фото. <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=632304>.

¹⁹ Досвід європейської співпраці для Закарпатського музею народної архітектури та побуту, karpatskijobjektiv.com. <http://karpatskijobjektiv.com/dosvid-yevropeyskoyi-spivpratsi-dlya-zakarpatskogo-muzeju-narodnoyi-arhitekturi-ta-pobutu/>.

Рис. 4. Перекриття драницею даху хати з с. Середнє Водяне Рахівського району.

Рис. 5. Обробка експонатів групи «Дерево» ін'єкційним методом.

с. Середнє Водяне Рахівського району, яка розташована в експозиції під відкритим небом Закарпатського музею народної архітектури та побуту (див. рис. 4, 5).

На початку запровадження грантової програми командою проекту було проведено комплексне обстеження хати та складено відповідний акт. До проведення реставраційних та хіміко-консерваційних робіт до проекту були залучені реставратори музею. Їх діяльність розбита по місяцям виконання проекту. З 01.08.2013-по 31.01.2014 рр. в рамках проекту працювала реставратор-хімік Лошак Ксенія Йосипівна, з 01.02.2014-по 31.07.2014 – реставратор по дереву Мешко Юрій Олексійович, а з 01.08.2014 по 31.01.2015 – реставратор по тканині Денищич Квітослава Володимирівна.

Лошак Ксенія Йосипівна провела три основні напрями роботи: антисептичну обробку (шляхом оприскування) зовнішніх стін хати від шкідників; протигнілісну обробку нижніх вінців галереї («ганку») методом нанесення антисептика щіткою; багаторазову обробку експонатів групи «Дерево» шляхом ін'єкції карбофосом²⁰.

Мешко Юрій Олексійович проводив наступні роботи: чистку та реставрацію меблів, галереї, вікон та дверей; чистку фаянсових і керамічних виробів; реставраційні та хіміко-консерваційні роботи по експонатам групи «Дерево», які були включені до тематико-експозиційного плану виставки

²⁰ Акт № 1 видачі експонатів на реставрацію від 2 жовтня 2013 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 2 видачі експонатів на реставрацію від 11 листопада 2013 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 3 видачі експонатів на реставрацію від 18 грудня 2013 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.

«Традиційне народне ткацтво на Закарпатті: історія і сучасність»²¹.

Денищич Квітослава Володимирівна проводила реставрацію та хімічну чистку експонатів групи «Текстиль», зокрема елементів народного вбрання; профілактичну хіміко-консерваційну чистку вовняних і сукняних виробів²².

До ремонтно-будівельних робіт по хаті були залучені працівники фірми-підрядчика. Вони провели цілу низку будівельно-ремонтних робіт: перекриття даху драницею, реставрацію воріт, хвіртки та огорожі, укріплення фундаменту та облаштування території. Разом з реставраторами музею були виконані також й такі роботи як хімічна чистка та консервація галереї, реставрація міжкімнатних дверей та вікон, відновлення глиняної долівки у сінях, побілка стін у кімнатах.

Після проведення комплексу реставраційних робіт наукові співробітники відділу експозиційної та науково-дослідної роботи відновили інтер'єр хати.

Не менш важливим і надзвичайно необхідним для Закарпатського музею народної архітектури та побуту завданням, яке вдалось реалізувати в

Рис. 6. Проведення майстер-класу з писанкарства у новоствореній мультимедійній кімнаті.

²¹ Акт № 4 видачі експонатів на реставрацію від 5 лютого 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 5 видачі експонатів на реставрацію від 18 березня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 6 видачі експонатів на реставрацію від 9 квітня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 7 видачі експонатів на реставрацію від 1 липня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.

²² Акт № 8 видачі експонатів на реставрацію від 1 серпня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 9 видачі експонатів на реставрацію від 8 вересня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 10 видачі експонатів на реставрацію від 13 жовтня 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.; Акт № 11 видачі експонатів на реставрацію від 18 листопада 2014 р.; Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2013, 1 С.

рамках проекту, стало створення **мультимедійної кімнати**. Її відкриття дало змогу залучити до пізнання народної культури людей різного віку.

З часу відкриття кімнати на її базі було проведено цілу низку різнопланових масових заходів: виставки, оглядові та тематичні лекції, презентації, покази фільмів, гурткові заняття з учнівською і студентською молоддю. Серед усіх заходів можемо, зокрема, виділити майстер-класи по писанкарству зі школярами м. Ужгорода та студентами Закарпатського художнього інституту (див. рис. 6), презентацію електронної системи Info-Spot, за допомогою якої можна ознайомитись з експонатами музею, зустріч з начальником управління музейної справи та культурних цінностей при Міністерстві культури України Василем Рожком з питань безпеки музейних цінностей, презентацію путівника «Подорож музеями Закарпаття».

У цілому наявність мультимедійної кімнати сприяє заохоченню населення, особливо молодого покоління, до народних традицій та цінностей. Вона стала важливим інструментом у донесенні до нинішнього покоління традицій народного мистецтва та основ музейної діяльності, одним із найбільш важливих комунікаторів між науковою і освітньою роллю музею²³.

Одним із видів діяльності спільної (румунсько-української) команди проекту було **дослідження та популяризація транскордонної культурної спадщини**. Наукові дослідження в рамках проекту передбачали ряд напрямів. Першим із них стали безпосередні польові етнографічні дослідження на місцях по обидва боки кордону. Під час експедицій та опрацювання музейних колекцій збирався матеріал, який послужив основою для розробки *документального фільму* про культурну спадщину транскордонного регіону та підготовки колекційних каталогів.

Науковими співробітниками Закарпатського музею народної архітектури та побуту підготовлено *каталог* «Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті у XIX – першій половині XX ст.». Він складається зі вступної статті та систематизованої збірки фотографій видовбаних і бондарних виробів з фондової колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту (див. рис. 7)²⁴.

Наукові напрацювання учасників проекту були зібрані в *II випуску наукового збірника Закарпатського музею народної архітектури та побуту* «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини». У збірнику вміщено статті та повідомлення учасників науково-практичних семінарів, що відбулись в рамках реалізації проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє», а також Міжнародної

²³ Прес-реліз. Результати роботи в рамках міжнародного грантового проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє»: Інформаційне видання [Упорядник Габріела Андял]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015.

²⁴ Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті у XIX – першій половині XX ст. [Образотворчий матеріал]: каталог; [упоряд.: Габріела Андял, Василь Коцан, Сільвія Полак, Оксана Зейкан]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2014. 108 с.: іл.

Рис. 7. Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті у XIX-першій половині XX ст. [Образотворчий матеріал]: каталог; [упоряд.: Габріела Андял, Василь Коцан, Сільвія Полак, Оксана Зейкан]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2014, 108 С.: іл.

Рис. 8. Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини [Текст]: зб. наук. ст. / упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, 308 С.: іл.

науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту, яка відбулась 25-27 червня 2010 р. У публікаціях порушуються питання дослідження, збереження, відтворення та популяризації культурної спадщини, різні аспекти духовної та матеріальної культури транскордонного регіону (див. рис. 8)²⁵.

Ще на етапі запровадження проекту Закарпатський музей народної архітектури та побуту запропонував бути відкритим для всіх і кожного. Перший крок полягав у створенні *візуального туру (фільму) по музею* для людей з обмеженими фізичними можливостями (для тих, хто не може йти і не може дістатися до всіх музейних експонатів). У цьому людям дійсно важко задовільнити свою цікавість щодо традиційної архітектури. Специфіка музею робить його недосяжним для таких людей, в плані повноцінних екскурсій по всім об'єктам. Для цього було розроблено повний візуальний тур (документальний фільм) по експозиції музею під назвою «Село під іменем пам'ять». Він проектується на великі РК-екрани, що «переносять людей у місця (на пагорби, всередину будинків, за паркани)», куди вони завжди хотіли піти, але це було неможливо. Звичайно, що при розробці туру

²⁵ Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини [Текст]: зб. наук. ст. / упоряд.: Г. В. Андял, В. В. Коцан. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015, 308 С.: іл.

врахована специфіка музею та потреби людей-інвалідів.

За результатами роботи, проведеної в рамках проекту, як в Ужгороді, так і в Сату Маре, були проведені Симпозіуми. Символічно, що **Симпозіум в Ужгороді** в часі співпав із святкуванням 45-річного ювілею з дня відкриття Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Його було проведено 25 червня 2015 р. Урочиста програма передбачала вітання працівників музею, проведення Симпозіуму та Міжнародної науково-практичної конференції.

Рис. 9. Виступ Адели Добреску на відкритті виставки «Від нитки до костюму». Виставка відкривалась в рамках проведення симпозіуму в Ужгороді 25 червня 2015 р.

З вітальними словами до працівників музею виступили представники генеральних консульств Угорщини, Румунії, Словаччини, Чехії, Закарпатської обласної державної адміністрації, керівники підвідомчих установ і закладів культури міста Ужгорода.

На відкритті Симпозіуму виступали керівник проекту Лівіу Марта та асистент керівника Андял Г.В. Після цього Василь Коцан та Адела Добреску відкрили фотовиставку «Від нитки до костюму» (див. рис. 9). Наукові співробітники Повітового музею Сату Маре презентували власні видання, що були опубліковані ними в рамках проекту. Лівіу Марта охарактеризував результати археологічних досліджень, Ірина-Люба Горват презентувала каталог «Ікони з колекції Повітового музею Сату Маре»²⁶, Марія Лобонц-Пушкаш – каталог «Керамічні вироби з етнографічної колекції Повітового музею Сату Маре»²⁷, Георгіна Оларіу – каталог «Застосування методу

²⁶ Горват І-Л., *Ікони з колекції Повітового музею Сату Маре*, Сату Маре, Editura Muzeului Satmarean, 2014, 70 С.

²⁷ Лобонц-Пушкаш М., *Кераміка в етнографічній колекції Повітового музею Сату Маре*. Сату Маре: Editura Muzeului Satmarean, 2014, 46 С.

рентгенофлуоресцентного аналізу (XRF) у вивченні скарбів епохи бронзи у Доменешть повіту Сату-Маре»²⁸.

У другій половині Симпозіуму відбулись презентації Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Василь Коцан розповів про каталог «Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті (XIX-перша половина XX ст.)»²⁹ та II випуск Наукового збірника Закарпатського музею народної архітектури та побуту «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини». Сільвія Полак презентувала мультимедійну кімнату та візуальний тур по музею. Габріела Андял провела урочисте відкриття реставрованої хати з с. Середнє Водяне Рахівського району.

26-27 червня у рамках святкування 45-річчя музею була проведена Міжнародна науково-практична конференція з проблем дослідження, збереження, відтворення та популяризації культурної спадщини. У роботі конференції взяли участь понад 100 науковців з Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Сербії, а також з багатьох міст України. За результатами конференції планується видання наукового збірника³⁰.

Аналогічний Симпозіум із презентаційними виступами 22 вересня 2015 р. було проведено в Сату Маре. Його роботу вітальними словами відкривали керівник проєкту Лівіу Марта, асистенти керівника проєкту Габріела Андял та Ірина-Люба Горват, представник Технічного Секретаріату (м. Будапешт, Угорщина) Сергію Самарі.

На початку роботи Симпозіуму були заслухані дві доповіді про результати та значення проєкту для обох музеїв. Від Повітового музею Сату Маре виступала Марія Лобонц-Пушкаш, а від Закарпатського музею народної архітектури та побуту – Василь Коцан.

На Симпозіумі були презентовані видання Повітового музею Сату Маре, опубліковані в рамках проєкту. Серед них можемо виділити археологічні публікації, зокрема монографію професора Ужгородського національного університету Котигорошка В.Г. Крім того, незалежними експертами було дано оцінку фотоальбому народних костюмів та цілій низці каталогів. Потім відбувся показ документального фільму «Від нитки до костюму», а також виступи місцевих фольклорних колективів.

На завершення роботи Симпозіуму відбулось урочисте відкриття фотовиставки «Від нитки до костюма», де свої фахові оцінки дали як

²⁸ Оларіу Г. *Застосування методу рентгенофлуоресцентного аналізу (XRF) у вивченні скарбів епохи бронзи у Доменешть повіту Сату Маре*, Сату Маре: Editura Muzeului Satmarean, 2014, 47 С.

²⁹ Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті у XIX-першій половині XX ст. [Образотворчий матеріал]: каталог; [упоряд.: Габріела Андял, Василь Коцан, Сільвія Полак, Оксана Зейкан]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2014, 108 С.: іл.

³⁰ Партнерство без кордонів. Міжнародна співпраця Закарпатського музею народної архітектури та побуту, *Газета Трибуна*, 12 червня 2015, р. С. 8; Закарпатський музей з румунськими колегами досліджували культуру українсько-румунського прикордоння, Закарпаття-онлайн. <http://zakarpattya.net.ua/Zmi/141812>.

румунські, так й українські науковці, музейні працівники, а також прості відвідувачі музею.

Як і було передбачено проектом науковими співробітниками музею було проведено **розповсюдження та популяризацію результатів науково-дослідної роботи.**

Каталог бондарних виробів та науковий збірник згідно вимог до друкованих публікацій України були розіслані до 20 основних бібліотек України, а також до шкільних, районних та університетської бібліотек. Крім того, їх отримали всі учасники Симпозіуму, а також Міжнародної конференції, присвяченої 45-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту (близько 300 осіб).

Візуальний тур по музею був презентований в Ужгороді, Коломиї, Яремче, Сату Маре (Румунія). Він також розміщений на офіційній веб-сторінці музею.

Крім того, учасниками проекту було проведено 10 колоквіумів, на яких було презентовано каталог «Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті». Колоквіуми проводились Полак С. І., Зейкан О. В., Коцаном В. В. та Сологуб-Коцан Т. Я. для учнів 5-х класів ліцею «Лідер» (ЗОШ № 20), учнів 8-10-х класів Спеціалізованої ЗОШ № 4 з поглибленим вивченням словацької мови, учнів 5-6-х класів Ужгородської спеціалізованої ЗОШ № 2 з поглибленим вивченням окремих предметів, учнів 9-х класів Ужгородської ЗОШ № 12 та студентів 2-го курсу історичного факультету Ужгородського національного університету³¹.

Отже, завдяки реалізації проекту музею вдалося досягти наступне:

- збільшити кількість відвідувачів завдяки проведенню різнопланових заходів;
- розширити матеріально-технічну базу музею, закупивши комп'ютери, ноутбуки, флешки, терморегулятори, пилососи.
- розширити діапазон культурно-освітніх програм завдяки створенню мультимедійної кімнати;
- вийти на національний та міжнародний рівень завдяки розповсюдженню друкованої продукції (каталогу, наукового збірника, фотоальбому);
- залучити до вивчення музейних колекцій майстрів народної творчості, завдяки проведенню виставок та Свята ткацтва.
- залучити до споглядання музейної експозиції широке коло відвідувачів, зокрема людей з обмеженими фізичними можливостями, завдяки підготовці візуального туру-фільму «Село під іменем пам'ять»;
- обмінятися досвідом з румунськими колегами у сфері збереження та реставрації пам'яток культурної спадщини;

³¹ Прес-реліз. Результати роботи в рамках міжнародного грантового проекту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє»: Інформаційне видання [Упорядник Габріела Андял], Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2015.

- реставрувати унікальну пам'ятку народної архітектури та побуту румунів Закарпаття – хату з с. Середнє Водяне Рахівського району.

У цілому, завдяки проєкту було досліджено, а відтак і збережено величезну культурну спадщину, що знаходиться на території повіту Сату Марє і Закарпатської області. Більшість традицій і матеріалів дослідження вважаються частиною нашої спільної історії. Через певні обмеження у минулому фахівці по обидві сторони кордону не могли працювати разом у відповідному середовищі, а населення немало відповідно достатніх знань про культурну спадщину суміжних регіонів.

Саме для того, щоб громадськість могла більш глибоко зрозуміти важливість збереження культурної спадщини, щоб молоде покоління змогло оцінити наскільки важливою є ця спадщина, всі заходи проєкту були розроблені у формі стимулювання населення, демонстрування культурної спадщини за допомогою публікацій, документальних фільмів, заходів під відкритим небом, традиційних виставок, та виставок із використання сучасних технологій, проведення наукових семінарів та симпозіумів.

На нашу думку, сьогодні дуже важливим є залучення людей до процесу захисту культурної спадщини, шляхом приближення їх до цих питань та інформування за допомогою фото, аудіо, відео матеріалів, публікацій, різноманітних заходів. Завдяки нашому проєкту фахівці у галузі культурної спадщини (історики, етнографи, реставратори, музеографи), а також школи та університети, бібліотеки та державні органи мали і матимуть можливість контактувати один з одним за допомогою результатів досліджень, проведених в рамках реалізації проєкту «Проривна культура – європейські цінності та спільне майбутнє. HUSKROUA 1101/139».

Спільна праця Закарпатського музею народної архітектури та побуту з музеями Карпатського Єврорегіону дає надію на подальше поглиблення співробітництва в галузі наукового дослідження минулого і сучасного українсько-румунського, українського-угорського та українсько-словацького етнічного порубіжжя, організацію конференцій, виставок, спільних видань, які так потрібні сьогодні для порозуміння та взаємозближення України з Європейським Союзом.

У майбутньому колектив Закарпатського музею народної архітектури та побуту продовжуватиме міжнародну співпрацю, в тому числі й з Повітовим музеєм Сату Марє, реалізуючи чималий багаж спільних напрацювань в галузі дослідження, збереження та популяризації культурної спадщини.

Список використаних джерел та літератури

Джерела:

1. Акт № 1 видачі експонатів на реставрацію від 2 жовтня 2013 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
2. Акт № 2 видачі експонатів на реставрацію від 11 листопада 2013 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського

- музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
3. Акт № 3 видачі експонатів на реставрацію від 18 грудня 2013 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 4. Акт № 4 видачі експонатів на реставрацію від 5 лютого 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 5. Акт № 5 видачі експонатів на реставрацію від 18 березня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 6. Акт № 6 видачі експонатів на реставрацію від 9 квітня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 7. Акт № 7 видачі експонатів на реставрацію від 1 липня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 8. Акт № 8 видачі експонатів на реставрацію від 1 серпня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 9. Акт № 9 видачі експонатів на реставрацію від 8 вересня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 10. Акт № 10 видачі експонатів на реставрацію від 13 жовтня 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 11. Акт № 11 видачі експонатів на реставрацію від 18 листопада 2014 р., Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2013, 1 С.
 12. Звіт про участь у проведенні свята традиційного ткацтва «Мистецтво народного ткацтва: від нитки до сорочки», Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2014, 3 С.
 13. Коцан В.В., *Тематико-експозиційний план виставки «Ткацьке ремесло на Закарпатті: історія та сьогодення»*, Архів відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2014, 10 С.
 14. Сологуб-Коцан Т.Я., *Лекція-презентація «Традиція ткацтва на Закарпатті: від обробки сировини до готового виробу»*, Архів відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 2014, 33 С.
 15. Шеба В., *Звіт про роботу Закарпатського музею народної архітектури та побуту за 1971 рік*, Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 1971, 10 С.

Співпраця України і Румунії у сфері освіти і науки в контексті регіонального розвитку: досвід ужгородського національного університету

Оксана Свеженцева / Oksana Svyezhentseva¹

Ukraine and Romania cooperation in education and science in the context of regional development: the experience of Uzhgorod National University. *The article deals with the Ukrainian-Romanian relations considering the ethnic and cultural affinity of the two nations. Special attention is paid to cultural, educational, scientific and humanitarian cooperation between the countries. Special attention is being played to the development of international cooperation of Uzhhorod National University with state higher educational institutions and scientific institutions of Romania. Strong cooperation between Uzhhorod National University and Country Museum of Satu Mare is taken as an example of Ukrainian-Romanian relations.*

Colaborarea Ucrainei și României în domeniul învățământului și științei în contextul dezvoltării regionale: experiența Universității Naționale din Ujgorod. *Articol se ocupă cu relațiile ucraineano-române, având în vedere afinitatea etnică și culturală a celor două națiuni. O atenție deosebită este acordată cooperării culturale, educaționale, științifice și umanitare între țări. O atenție deosebită este acordată dezvoltării cooperării internaționale a Universității Naționale Ujgorod cu instituțiile de învățământ superior de stat și instituții științifice din România. Cooperarea puternică între Universitatea Națională Ujgorod și Muzeul Județean Satu Mare este luat ca un exemplu al relațiilor ucraineano-române.*

Keywords: *Ukrainian-Romanian relations, education, science, UzhNU, County Museum of Satu Mare*

Cuvinte Cheie: *relații ucraineano-române, educație, știință, Universitatea Națională din Ujgorod, Muzeul Județean Satu Mare*

Понад двадцятиліття тому розпочався відлік нової ери у багатовікових взаєминах між українським і румунським народами, коли Україна і Румунія, дві незалежні держави, встановили дипломатичні відносини. На перший погляд це мить в історії людства. Однак для українсько-румунських відносин цей період мав фундаментальне значення. Адже на цьому стрижневому етапі були закладені підвалини новітніх міждержавних зносин між Україною та Румунією. Поділяючи сучасні демократичні цінності міжнародного співжиття, головними засадами яких є добросусідство, партнерство, обоюдна довіра і повага, Україна і Румунія встановили в цей період послідовний політичний діалог, вибудували двосторонню договірно-правову базу, розвинули торговельно-економічне співробітництво, надали нових форм культурно-духовним зв'язкам. До низки визначальних подій

¹ Оксана Свеженцева, Начальник відділу міжнародного освітнього і наукового співробітництва ДВНЗ «УжНУ» к.і.н., доц. Свеженцева Оксана Іванівна oksanasveg@gmail.com

Oksana Svyezhentseva, Universitatea Națională din Ujgorod, oksanasveg@gmail.com

українсько-румунських взаємин сучасної доби слід віднести укладення між нашими державами Договору про відносини добросусідства і співробітництва; Протоколу про співробітництво у сфері європейської інтеграції; Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про заходи зміцнення довіри і безпеки; Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух².

Загалом, правові рамки у сфері українсько-румунських відносин забезпечуються понад 40 договорами та угодами, серед яких питання освіти і культури обумовлюють: Договір про співпрацю у сфері культури, науки та освіти між Урядом Румунії та Урядом України (Бухарест, 3.09.1992 р.); Договір про добросусідські відносини та співпрацю між Урядом Румунії та Урядом України (2.07.1997 р.); Угода між Урядом Румунії та Кабінетом міністрів України про взаємовизнання документів про освіту (свідоцтв, атестатів, дипломів) наукових титулів (Бухарест, 19.02.1999 г.); Договір між Урядом Румунії та Кабінетом міністрів України співпрацю у сфері економіки, промисловості, науки і техніки (Бухарест, 30.10.2007 р.) та ін³.

Сьогодні в українських і румунських наукових колах обговорюються актуальні питання українсько-румунської співпраці у сфері освіти, науки, культури. Особливе значення у відносинах між Україною та Румунією має наукове та гуманітарне співробітництво. Передбачено заохочення українсько-румунських зв'язків з огляду на усвідомлення етнічної та культурної спорідненості двох народів і збереження їхніх багатовікових взаємин. Це зумовило, крім інших факторів – проживання українців в Румунії та румунів в Україні. Сучасна динаміка європейської інтеграції потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав. Більше того, геополітичні зміни, зокрема, в регіоні Центральної і Східної Європи, також вимагають формування транскордонних відносин за європейськими стандартами.

Сьогодні, поряд з міждержавними відносинами, все частіше доводиться чути і говорити про активне регіональне або транскордонне співробітництво, без якого інтеграція в цивілізоване європейське співтовариство, по-суті, неможлива. Розвиток такого співробітництва визнається одним з важливих інструментів поступової інтеграції ЄС. Та й сама ідея інтеграції Європи може бути реалізована і практично реалізується лише двома шляхами: «згори» – завдяки об'єднанню держав навколо спільних норм, і «знизу» – через просування транскордонної співпраці як моделі партнерства територій задля їхнього ефективного розвитку⁴. Європейці розглядають

² Румунія-Україна, 20 років дипломатичних відносин, Radio Romania International [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: <http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=224352>.

³ Договірно-правова база українсько-румунських двосторонніх відносин; Державна підтримка українського експорту. Сайт міністерства економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/?country=rom.

⁴ Троян С., *Українсько-румунські відносини у контексті транскордонного співробітництва*;

транскордонне співробітництво, насамперед, як явище, яке має реальний економічний і політичний ефект. Згідно Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, транскордонне співробітництво означає «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей»⁵.

Особливу увагу розвитку транскордонної співпраці, приділяє Ужгородський національний університет, поглиблюючи співпрацю з різними вищими навчальними закладами та науковими установами іноземних держав. Вагомим доказом плідної міжнародної співпраці університету є участь науково-педагогічних працівників та студентів у міжнародних конференціях, «круглих столах» та симпозиумах, спільних наукових розробках у сфері гуманітарних, природничих та точних наук. Протягом останнього часу акценти міжнародної співпраці зміщуються як у бік двосторонніх відносин із зарубіжними партнерами, так і до участі у міжнародних консорціумах, асоціаціях, фондах, товариствах.

В сучасному світі потужними науковими центрами, де навчальний процес нерозривно пов'язаний з проведенням наукових досліджень на найвищому рівні є університети, саме зараз дуже важливим є усунення бар'єру між провідними університетами та науковими установами з метою спільної цільової підготовки кадрів, супроводження міжнародних програм, виконання інноваційних проектів, реалізацію актуальних наукових ідей.

Серед важливих етапів, що сприятимуть можливості впливу науковців УжНУ на регіональний розвиток, стало набуття членства університету в Конференції ректорів Дунайського регіону. Загалом до Конференції ректорів Дунайського регіону входять очільники близько 70-ти університетів (16 з яких, керівники румунських університетів!), які працюють на поліпшення вищої освіти в галузі викладання та наукових досліджень⁶. Одним із найактуальніших питань, з яким стикаються сьогодні не тільки українські, румунські та інші європейські вищі навчальні заклади, є конкуренція на освітньому ринку. Ми повинні усвідомити, що успіх забезпечує постійне підвищення рівня якості освіти, розвиток наукових досліджень, запровадження інновацій та розширення міжнародних зв'язків університетів регіону.

Україна в системі транскордонного співробітництва країн Центрально-Східної Європи. Історія та правознавство: Науково-методичний журнал, 2010, Грудень. № 34 (242), С. 16-6, 16-8.

⁵ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ухвалена 21 травня 1980 р., м. Мадрид) [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁶ Дунайська конференція ректорів. Офіційний Сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу до сайту: <http://www.drc-danube.org/>

Сьогодні Ужгородський національний університет особливо активно співпрацює із румунськими вищими навчальними закладами, зокрема із Західним університетом ім.Васіле Голдіша в місті Арад, Університетом міста Орадеа, Клузьким університетом Бабеш Бояйї. На основі підписаних угод, зокрема, за програмою Erasmus+ про реалізацію спільних академічних програм та обмін досвідом, здійснюється спільне навчання за різними галузями знань та виконання наукової роботи у вузах-партнерах.

Соціально-політичні трансформації останнього часу та цивілізаційні виклики сьогодення спонукають науковців до нових науково-практичних звершень. Вчені працюють над практичними проектами, які допомагають утвердитись демократичним перетворенням в наших країнах, усвідомлюючи, що ми маємо не тільки заглиблюватися в історію, але й виробити практичні рекомендації для покращення сучасного наукового та освітянського просту.

Такого роду активна співпраця та партнерство у проведенні наукових проектів активно здійснюється між Ужгородським національним університетом та Повітовим музеєм Сату Маре. Розпочалося результативне співробітництво більш ніж два десятиліття тому, це сприяло і продовжує сприяти покращенню регіональних відносин між Україною та Румунією. Наукові дослідження та їх результати інтенсифікували відносини між громадами двох країн, які знаходяться по обидва боки кордону, відроджуючи майже втрачену протягом останніх десятиліть етнокультурну свідомість.

Систематично успішно проводяться міжнародні конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», у яких, обговорюючи найрізноманітнішу тематику та дискутуючи на найактуальніші проблеми, беруть участь відомі фахівці з обох країн. Дякуючи організаторам, після кожної конференції її результати узагальнюються у вигляді збірників, та публікуються.

Обмін досвідом, вивчення історичних, політичних та культурних подій, розвиток спільних програм протягом багатьох років – всі ці події були покликані вивести на перший план потенціал спільних досліджень у транскордонній зоні та створити нову традицію у науковому співробітництві між Україною та Румунією. Найважливіші кроки у цьому напрямку були здійснені після поглиблення співробітництва між двома країнами завдяки структурам Європейського Союзу. Чималий інтерес до результатів такої співпраці (друкованих та електронних видань, виставок, інформаційних семінарів та інших культурних й наукових заходів) зміцнили впевненість у майбутньому співробітництві між двома установами – Ужгородським національним університетом і Повітовим музеєм Сату Маре.

Окремим аспектом нашої співпраці слід назвати спільну участь у міжнародних програмах, однією з яких стала «Програма Транскордонного Співробітництва 2007-2013 ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна», в рамках даної програми здійснювалися Міжнародні проекти: «Вивчення дослідження та використання міжкордонного культурного

надбання» та «Інтерактивна інституційна співпраця. Історія та традиції та культура без кордонів». Метою даних проектів була активізація співпраці між державними органами України (Закарпатська область) та Румунії (повіти Сагу Марє і Марамуреш) в галузі освіти, дослідження історії та захисту культурного надбання. Ці проекти сприяли посиленню зв'язків між культурними та освітніми установами прикордонних областей. Варто зазначити, що Закарпатська область та повіти Сагу Марє і Марамуреш традиційно тісно співпрацюють з багатьох проблемних питань і, зокрема, одним із найважливіших є проблема збереження культурної спадщини.

Проте, наші країни поєднані між собою ще одним визначальним фактором – нашою природою, кліматичними умовами спільного Карпатського регіону. Це наш спільний дім, повітря, земля і вода, без яких наше життя тут є неможливим. І тільки в наших силах зробити так, щоб наш регіон якомога менше страждав. Це стосується як необережної людської діяльності чи бездіяльності, так і невідворотних природних факторів, катаклізмів. Завдання людей – мінімізувати їхній вплив, зробити все, щоб забезпечити наш, спільний Карпатський регіон від руйнівних наслідків надзвичайних природних явищ. Роль науковців у цьому процесі неможливо переоцінити.

Над цим питанням науковці УжНУ працюють разом з співробітниками Центру Асоціацій Досліджень, Інновації та технології передачі «NORDTech» міста Бая Марє, Румунія, виконуючи міжнародний проект: «Система космічного захисту від надзвичайних ситуацій – транскордонна система для передбачення надзвичайних природних явищ на основі використання супутникових технологій в Угорщині, Словаччині, Румунії та Україні». Мета проекту: створення системи моніторингу та попередження небезпечних природних явищ з метою зменшення ризиків та збитків населення, захисту природних ресурсів та навколишнього середовища на досліджуваній території за допомогою використання супутникових технологій в режимі реального часу.

Ще один важливий міжнародний проект, який науковці Музею мінералогії – Планетарію Бая Марє, та вчені УжНУ успішно завершили нещодавно: Pl@NETour – Створення науково-туристичного продукту та мережевої інфраструктури для наукового туризму в прикордонних регіонах Марамуреш та Закарпаття. Метою проекту став розвиток туристичного потенціалу прикордонних регіонів Марамуреш і Закарпаття з метою збільшення внеску туристичного сектора в економічний розвиток прилеглих територій Румунії та України. Реалізація даного проекту передбачає створення науково-туристичного продукту, шляхом модернізації планетарію, у м. Бая Марє та встановлення цифрового планетарію на базі Лабораторії космічних досліджень Ужгородського національного університету; розвиток партнерства у галузі наукового туризму та вивчення передового досвіду у цій сфері; заохочення молоді до вивчення природничих

наук.

Отже, в Ужгородському національному університеті сьогодні реалізовується концептуальна модель, у якій головна роль відводиться активізації наукової, інноваційної та міжнародної діяльності. Це водночас сприяє розширенню та зміцненню двосторонньої співпраці. Відрадно, що у цьому контексті між університетами та науковими установами України та Румунії розвиваються хороші зв'язки, це створює можливість підготовки багатьох наукових ідей та втілення їх у життя. Спільно виконуються дослідницькі проекти, відбувається обмін викладачами та студентами, науково-педагогічні працівники діляться досвідом на наукових міжнародних конференціях. І зростає впевненість, що ці напрацювання будуть інтенсифіковуватися у майбутньому.

Міжнародно-правові та еколого-економічні основи співпраці України з Європейським Союзом щодо скорочення викидів парникових газів

Мар'яна Булгакова / Mariana Bulgakova¹

International legal and economic ecological basis of cooperation between Ukraine and the European Union in the sphere of greenhouse gases reduction. Attention is paid to the need for developing and implementing a policy aimed at climate change mitigation in Ukraine, which should include the reduction of greenhouse gas emissions. The intended national contribution of Ukraine submitted to the secretariat of the UN Framework Convention on Climate Change is analysed within different scenarios of economic development. The need to take into account the requirements of the EU-Ukraine Association Agreement in the field of environmental and economic policy regarding the climate change is considered. The goal of Ukraine in the sphere of emissions reduction is offered to be reviewed to begin implementation of low carbon development scenario in Ukraine.

Cadrul legal și ecologico-economic internațional de cooperare între Ucraina și Uniunea Europeană privind reducerea gazelor cu efect de seră. În articol se acordă atenția necesității de elaborare și implementare a politicii vizînd prevenirea schimbărilor climatice, care include reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. Se analizează contribuția Ucrainei prezentată Secretariatului Convenției ONU privind schimbările climatice în cadrul diferitelor scenarii de dezvoltare economică. Este caracterizată condiția prevăzută în Acordul de Asociere dintre Ucraina și Uniunea Europeană în domeniul elaborării politice și economice cu privire la schimbările climatice. Se propune revizuirea condițiilor din Ucraina cu privire la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră.

Keywords: climate change, greenhouse gases, the United Nations Framework Convention on Climate Change, Ukraine, the European Union.

Cuvinte cheie: schimbările climatice, gazele cu efect de seră, Convenția ONU privind schimbările climatice, Ucraina, Uniunea Europeană.

Україна підписала Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про Асоціацію Україна-ЄС), яка ратифікована Парламентом України 16.09.2014 року². Положення цієї Угоди повинні бути імплементовані в національну правову систему та враховані при формуванні усіх нормативних та політико-

¹ Bulgakova M. G., graduate student of the Department of Environmental Economics of the National Forest Technical University of Ukraine, Lviv

Мар'яна Булгакова, аспірант (здобувач) кафедри екологічної економіки Національного лісотехнічного університету України, м. Львів

² Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

правових документів, задля їх сумлінного виконання відповідно до вимог, закладених у Законі України «Про міжнародні договори України» (ст. ст. 15, 16) та згідно принципу примату норм міжнародного права (стаття 19 Закону України «Про міжнародні договори України»). Таким чином при розробленні та імплементації політики зі зміни клімату щодо скорочення викидів парникових газів повинні враховуватись принципи та зобов'язання, закладені в міжнародно-правових документах, підписаних між Україною та Європейським Союзом.

Проблеми зміни клімату висвітлені у наукових працях вітчизняних (Волошин Д. В.³, Горбань Ю. С.⁴, Дубовіч І. А.⁵, Туниця Ю. Ю.⁶, Кітура А. Я.⁷, Колесников С. М.⁸, Кульчицький Я. В.⁹, Павліщук О. П.¹⁰ та ін.) і зарубіжних (Joanne Scott and Lavanya Rajamani¹¹, Sebastian Oberthür & Claire Roche Kelly¹² та ін.) вчених. Але не достатньо уваги приділено аналізу зобов'язань України у сфері зміни клімату відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС та зв'язку положень Угоди про Асоціацію Україна-ЄС із міжнародно-

³ Волошин Д.В., *Изменение климата: экономико-экологические проблемы*, Под ред. В. Н. Степанова. Одесса: *Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины*, 2007, 309 С.

⁴ Горбань Ю.С., *Імплементаційні інструменти ЄС у сфері зміни клімату: досвід Німеччини*, Електронне науково-фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток», № 10, 2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=770>.

⁵ Дубовіч І.А., *Економіко-правовий аналіз екологічної політики України щодо запобігання змінам клімату і торгівлі квотами на викиди парникових газів*, І. А. Дубовіч, М. Г. Булгакова, *Кримський економічний вісник. Науковий журнал. # 1 (02) лютий 2013*, Частина І. Херсон: Видавництво: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2013, С. 151-154.

⁶ Екологічна Конституція Землі: Методологічні засади. Частина друга, За ред. акад. НАН України Ю. Ю. Туниця, Львів: РВВ НЛТУ України, 2011, 440 С.

⁷ Кітура А. Я., *Інституційне забезпечення функціонування ринку дозволів на викиди парникових газів*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» Тернопіль, 2013, 21 С.

⁸ Колесников С. М., *Механізми державного управління викидами парникових газів в атмосферу*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» Донецьк, 2013, 21 С.

⁹ Кульчицький Я. В., *Сучасні економічні системи в умовах екологізації та глобалізації (теоретико-методологічні засади порівняння)*: [монографія], Ярослав Володимирович Кульчицький. Львів: Ліга-Прес, 2011, 687 С.

¹⁰ Павліщук О. П., *Економічний механізм попередження та пом'якшення наслідків зміни клімату*, *Економічний простір*, № 89, 2014, С. 248-264 [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/ecpros_2014_89_26.pdf.

¹¹ Joanne Scott, Lavanya Rajamani. *EU Climate Change Unilateralism*, *The European Journal of International Law*, Vol. 23, no. 2, p. 469-494, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ejil.oxford-journals.org/content/23/2/469.full.pdf+html>.

¹² Sebastian Oberthür & Claire Roche Kelly (2008) *EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges*, *The International Spectator*, 43:3, 35-50, DOI: 10.1080/03932720802280594 [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1080/03932720802280594>.

правовими зобов'язаннями щодо скорочення викидів парникових газів, які приймаються в рамках міжнародного переговорного процесу на рівні ООН. Тому необхідно більш детально проаналізувати зобов'язання України у сфері зміни клімату в контексті співпраці з ЄС.

Метою цієї роботи є дослідити відповідність заявлених зобов'язань України щодо скорочення викидів парникових газів вимогам та принципам, закладених в Угоді про Асоціацію Україна-ЄС.

12 грудня 2015 року була підписана Паризька Угода¹³, яка передбачає регулювання заходів зі зменшення викидів двоокису вуглецю на міжнародному рівні з 2020 р. В межах підготовки до підписання цього міжнародно-правового документу у 2015 році Уряд України підготував Очікувані національно-визначені внески (ОНВВ) до нової кліматичної угоди. Відповідний документ затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 950 «Про схвалення очікуваного національно-визначеного внеску»¹⁴ та 30.09.2015 року подано до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКООНЗК). Також в рамках підготовки Паризької Угоди ОНВВ були подані різними країнами до Секретаріату РКООНЗК.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення очікуваного національно-визначеного внеску»¹⁵ визначено, що Україна планує не перевищити у 2030 році 60% викидів парникових газів від рівня викидів таких газів у базовому 1990 році.

За даними національного кадастру за 1990-2012 рр. сумарні викиди парникових газів без урахування сектору «Землекористування, зміни в землекористуванні та лісове господарство» (далі ЗЗЗЛГ) склали 944,4 млн. т CO₂-еквіваленту, а з урахуванням ЗЗЗЛГ – 874,6 млн. т. За період з 1990-го до 2012 року викиди парникових газів зменшились на 57 % (з урахуванням сектору ЗЗЗЛГ) та становили 375,4 млн. т CO₂-еквіваленту, або 43 % від обсягів 1990 року¹⁶.

При формуванні ОНВВ розглянуто різні сценарії економічного розвитку і заявлена мета коливалась залежно від сценаріїв економічного розвитку, серед яких «інвестиційно-активний» сценарій розвитку за звичайним ходом діяльності (варіант 1 – скорочення 60% викидів парникових

¹³ Парижское Соглашение (12.12.2015) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/rus/l09r.pdf>.

¹⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 950, «Про схвалення очікуваного національно-визначеного внеску» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248498964>.

¹⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 950, «Про схвалення очікуваного національно-визначеного внеску» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248498964>.

¹⁶ Політична пропозиція (доповідна записка Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної політики) «Очікуваний національно-визначений внесок (ОНВВ) України до нової глобальної кліматичної угоди» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://climategroup.org.ua/wp-content/uploads/2009/06/2015.08.12-INDC.pdf>.

газів від рівня 1990 року), змішаний варіант реалізації сценарію розвитку 1 і сценарію переходу до стратегії низьковуглецевого розвитку (СНВР) (варіант 2 – скорочення 50% викидів парникових газів від рівня 1990 року), екстенсивний «базовий» сценарій розвитку за звичайним ходом діяльності (варіант 3 – скорочення 50% викидів парникових газів від рівня 1990 року); інерційний / песимістичний сценарій розвитку (варіант 4 – скорочення 45% викидів від рівня 1990 року).¹⁷ Згідно документу «Інвестиційно-активний» макроекономічний сценарій розвитку за звичайним ходом діяльності передбачає істотні політичні заходи для відбудови та економічного зростання України (*Business As Usual (BAU)* – «бізнес як звичайно», або «звичайний хід діяльності»); СНВР – сценарій переходу до стратегії низьковуглецевого розвитку; екстенсивний «базовий» макроекономічний сценарій розвитку не передбачає істотних політичних заходів для економічного зростання України та передбачає заходи щодо скорочення викидів парникових газів; інерційний / песимістичний сценарій розвитку передбачає збереження існуючих наразі тенденцій і не містить суттєвих змін у швидкості та глибині трансформаційних процесів¹⁸.

На нашу думку, заявлена мета України зі скорочення викидів парникових газів не може вважатися достатньо амбітною, оскільки не передбачає реального скорочення викидів парникових газів порівняно із сьогоднішнім рівнем.

Варто також врахувати, що формування кліматичної політики України повинно здійснюватися із врахуванням існуючих міжнародних зобов'язань України, передбачених міжнародними угодами, підписаними Україною та ратифікованими Парламентом України, оскільки такі зобов'язання держави (відповідно до статті 9 Конституції України) становлять частину національного законодавства України. У випадку формування ОНВВ усі пропонувані варіанти скорочення викидів за різних сценаріїв економічного розвитку встановлювали такі цілі щодо викидів парникових газів, які передбачають можливість росту викидів, не зважаючи на те, що сценарії економічного розвитку України мали б передбачати впровадження стратегії низько вуглецевого розвитку України та відповідно заходи щодо скорочення викидів парникових газів, оскільки це відповідає умовам та принципам співпраці між Україною та ЄС.

Зокрема в Угоді про Асоціацію Україна-ЄС закладено основні засади задля екологізації економіки України. Додатком XXXI до

¹⁷ Очікуваний Національно-визначений внесок до нової глобальної кліматичної угоди. Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення «Очікуваного Національно-визначеного внеску (ОНВВ)» до нової глобальної кліматичної угоди» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_print_bill/3816.

¹⁸ Очікуваний Національно-визначений внесок до нової глобальної кліматичної угоди. Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення «Очікуваного Національно-визначеного внеску (ОНВВ)» до нової глобальної кліматичної угоди» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_print_bill/3816.

глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про Асоціацію передбачено розроблення та запровадження довгострокових заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів та розроблення плану дій на довготермінову перспективу (а саме: після 2012 року) стосовно пом'якшення змін клімату та адаптації до них. Тому заявлена мета щодо скорочення викидів в ОНВВ не враховує і не відповідає цьому зобов'язанню України згідно Угоди про Асоціацію.

Крім того для реалізації політики у сфері скорочення викидів парникових газів, важливими є імплементація Додатку XXXI до Угоди про Асоціацію, який стосується розроблення та реалізації політики у сфері зміни клімату, та положень інших директив, передбачених Угодою про Асоціацію та Договором про заснування Енергетичного співтовариства, що набув чинності для України 01.02.2011, серед яких найбільший вплив на викиди парникових газів мають:

- Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень);
- Директива № 2006/32/ЄС про ефективність кінцевого споживання енергії та енергетичні послуги;
- Директива № 2002/91/ЄС про енергетичне функціонування будівель;
- Директива № 92/75/ЄЕС про вказування за допомогою маркування та зазначення стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів побутовими електроприладами;
- Директива 2003/30/ЄС щодо сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту;
- Директива № 96/57/ЄС про вимоги щодо ефективності споживання енергії побутовими електричними холодильниками, морозильними камерами та їх комбінаціями;
- Директива 2001/77/ЄС про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії;
- Директиви 2010/30/ЄС щодо маркування енергетичної продукції;
- Директива 1999/31/ЄС щодо полігонів захоронення відходів.

Хоча ряд положень цих директив мають непряме відношення до викидів парникових газів, але, оскільки вони стосуються контролю і запобігання забруднень, скорочення енергоспоживання та використання відновлюваного палива, імплементація їх положень сприятиме, в тому числі, скороченню викидів парникових газів. Тому, у випадку належної імплементації усіх цих директив, Україна зможе реально скорочувати викиди парникових газів, а не зараховувати в якості скорочення викидів економічний спад чи інші обставини, не пов'язані із політикою щодо екологізації економіки України.

Позитивним є планування згідно ОНВВ розроблення плану дій на довготермінову перспективу (а саме: після 2012 р.) стосовно пом'якшення змін клімату та адаптації до них та розроблення й запровадження

довгострокових заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів, включаючи ринкові механізми. Але варто врахувати, що ці зобов'язання, передбачені Додатком XXXI до Угоди про Асоціацію, вказують на необхідність планування скорочення викидів вже зараз, а не відкладення розроблення цих зобов'язань після 2030 року, про що свідчить заявлена мета в проєкті ОНВВ.

Для можливості встановлення і забезпечення реальності виконання амбітної мети в ОНВВ серед планованих заходів необхідним є врахування положень Угоди про Асоціацію та вимог документів, імплементація яких передбачена Угодою про Асоціацію, які прямо чи опосередковано впливають на викиди парникових газів. Зокрема, на нашу думку, необхідно врахувати принаймні наступні положення Угоди про Асоціацію та директив ЄС.

Статтю 365 Угоди про Асоціацію передбачено, серед іншого, розроблення галузевих стратегій щодо покращення якості повітря, промислового забруднення та промислових аварій, розроблення фінансових стратегій залучення інвестицій в інфраструктуру й технології, розвиток всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з визначеними термінами) для забезпечення виконання і впровадження природоохоронного законодавства, сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави, визначення необхідних людських і фінансових ресурсів.

Статтю 293 Угоди про Асоціацію передбачено заходи сприяння і заохочення прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги й технології, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг.

Відповідно до Директиви № 2003/87/ЄС про встановлення схеми торгівлі дозволами на викиди парникових газів у межах Співтовариства та внесення змін і доповнень до Директиви № 96/61/ЄС передбачено, серед іншого, необхідність встановлення системи визначення відповідних споруд/установок та визначення парникових газів; розроблення національного плану розподілу квот між заводами/комплексами; запровадження дозвільної системи на викиди парникових газів та на квоти, що продаватимуться на національному рівні між заводами/промисловими установками в Україні; встановлення системи визначення відповідних установок відповідно до Додатку I до Директиви 2003/87/ЄС, створення системи моніторингу, звітності, здійснення перевірки і належного впровадження, а також процедури консультацій з громадськістю; імплементації критеріїв перевірки звітів про викиди ПГ, встановлених в Додатку V до Директиви № 2003/87/ЄС; встановлення правил покарання (санкцій) відповідно до порушень національних умов, прийнятих згідно Директиви № 2003/87/ЄС. Положення цієї Директиви повинні бути впроваджені впродовж 2 років з дати набрання чинності Угоди про Асоціацію.

Відповідно до Регламенту (ЄС) № 842/2006 про певні фторовані

парникові гази, передбачено запровадження систем звітності для отримання даних про викиди з відповідних секторів (ст. 6).

Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) передбачає: запровадження найкращих наявних методик з урахуванням висновків довідкових документів щодо найкращих наявних методик; встановлення граничних значень викидів від спалювання; підготовку програм зі скорочення загального річного обсягу викидів від існуючих установок (додаткове встановлення граничних значень викидів для існуючих установок).

Директива № 2006/32/ЄС про ефективність кінцевого споживання енергії та енергетичні послуги передбачає усунення існуючих бар'єрів на ринку, а також недоліків, які перешкоджають раціональному кінцевому використанню енергії; здійснення заходів з покращення раціонального використання енергії кінцевими користувачами; досягнення 9% від загального державного показника збереженої енергії на дев'ятий рік застосування цієї Директиви шляхом надання енергетичних послуг та інших заходів щодо покращення раціонального використання енергії.

Відповідно до Директиви № 2002/91/ЄС про енергетичне функціонування будівель країни-учасниці повинні вжити необхідних заходів, аби забезпечити, щоб при проведенні значної реконструкції у будинках із загальною корисною площею понад 1 000 м², було вдосконалено їх енергетичне функціонування на рівні мінімальних вимог, наскільки це технічно, функціонально і економічно здійснено;

Метою Директива № 92/75/ЄЕС про вказування за допомогою маркування та зазначення стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів побутовими електроприладами є створення можливостей для гармонізації державних заходів щодо публікування, насамперед шляхом маркування та зазначення інформації про товар, інформації про споживання енергії та інших основних ресурсів, а також додаткової інформації стосовно певних типів побутових електроприладів, дозволяючи таким чином споживачам обирати прилади з більшим енергозбереженням.

Директива 2003/30/ЄС щодо сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту спрямована на сприяння використанню біопалива або іншого відновлювального палива для заміни дизеля або бензину для транспортних цілей в кожній державі-члені, з метою сприяння цілям, таким як виконання зобов'язань щодо зміни клімату, екологічна безпека постачання та сприяння відновлювальним енергоджерелам.

Згідно Директиви 2001/77/ЄС про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії держави-члени вживають відповідні заходи для заохочення росту споживання електрики, виробленої

з відновлювальних енергоджерел;

Впровадження вищевказаних положень є необхідним із врахуванням того, що у зв'язку із запланованим в ОНВВ фактичним ростом викидів парникових газів, очевидно, що запропоновані варіанти розвитку економіки не враховують необхідність виконання зобов'язань України відповідно до Угоди про Асоціацію Україна-ЄС щодо підвищення енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії, запровадження систем торгівлі квотами на викиди парникових газів, запровадження найкращих наявних методик, покращення систем контролю, звітності та моніторингу викидів, розроблення природоохоронних стратегій, стратегій залучення інвестицій. Розроблення та імплементація вказаних політик та визначення уповноважених органів створить передумови для скорочення викидів парникових газів та сприятиме реальному скороченню викидів, яке пов'язане із вжиттям конкретних заходів для екологізації економіки України, а не зумовлене економічним спадом чи реструктуризацією економіки.

Тому ми вважаємо, що запропонована ціль має ґрунтуватися на прогнозах викидів згідно сценаріїв розвитку, які у повній мірі відображають положення Угоди про Асоціацію Україна-ЄС.

Висновки.

1. Пропонований ОНВВ не передбачає реальних скорочень викидів парникових газів і не базується на принципах сталого розвитку, що суперечить статтям 3, 289 Угоди про Асоціацію, а отже не спрямований на вирішення проблеми зміни клімату, що суперечить статтям 361, 365 Угоди про Асоціацію та меті Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.
2. Беручи до уваги, що в ОНВВ закладена можливість росту викидів парникових газів навіть за умов відсутності економічного росту, не враховані потенціал енергозбереження економіки України та нагальна необхідність модернізації економіки України у зв'язку із її високою енергоємністю, заявлена мета України щодо скорочення викидів парникових газів не може вважатись амбітною та обґрунтованою.
3. Рекомендовано переглянути ціль зі скорочення викидів парникових газів за сценарієм економічного розвитку, що передбачає встановлення цільових показників енергоефективності та розвитку відновлюваної енергетики, а також цінових механізмів для викидів парникових газів.
4. Варто встановити ціль зі скорочення викидів, яка передбачає реальне скорочення викидів відповідно до сьогоденного рівня.

Сучасні еколого-економіко-політичні та правові проблеми транскордонного співробітництва України та Румунії

Іон Дубовіч / Ion Dubovych¹

Current ecological, economic, political and legal problems of trans-border Ukrainian-Romanian cooperation. *Modern ecological and economic, political and legal problems of trans-border Ukrainian-Romanian cooperation are analyzed. Attention is paid to the fact that the transition to sustainable development in the Ukrainian-Romanian border regions is impossible without greening of economy and greening of education for training experts for sustainable development. The necessity of development of theoretical and methodological framework aimed at the practical implementation of greening of education, greening of economy and sustainable development in the trans-border level is considered. The basic preconditions for greening of economy and greening of education for training experts for sustainable development in Ukraine are analyzed. The necessity of creating appropriate conditions for environmental safety and effective use, protection and restoration of natural resources and sustainable economic development in the adjacent areas to the Ukrainian - Romanian border is justified.*

Problemele actuale de cooperare transfrontalieră între Ucraina și România în domeniul ecologico-economic, politic și juridic. *În articol se analizează problemele actuale de cooperare transfrontalieră între Ucraina și România în domeniul ecologico-economic, politic și juridic. Se acordă atenție faptului că tranziția către dezvoltarea economică durabilă în regiunile de frontieră din România și Ucraina nu este posibilă fără ecologizare a economiei și ecologizarea sistemului de educație care constă în pregătirea specialiștilor pentru dezvoltarea economică durabilă. Se confirmă necesitatea dezvoltării teoretice și metodologice privind promovarea și punerea în practică ecologizarea sistemului de educație, ecologizarea economiei și dezvoltarea economică durabilă la nivel transfrontalier. Se analizează condițiile fundamentale de ecologizarea economiei și ecologizarea sistemului de educație cu scopul pregătirii specialiștilor pentru dezvoltarea economică durabilă în Ucraina. Este argumentată necesitatea creării condițiilor favorabile pentru asigurarea corespunzătoare a mediului înconjurător și utilizarea eficientă de protecție și restaurarea resurselor naturale, precum și dezvoltarea economică durabilă în zonele de frontieră între Ucraina și România.*

Keywords: *trans-border cooperation, greening of education, greening of economy, sustainable development, ecological and economic problems, ecological and economic competence.*

Cuvinte cheie: *cooperarea transfrontalieră, ecologizarea sistemului de educație, ecologizarea economiei, dezvoltarea economică durabilă, problemele ecologice și economice, competență ecologică și economică.*

До найбільш актуальних проблем прикордонних регіонів є прогресуюча деградація природного довкілля, виснаження природних ресурсів та

¹ Dubovych I. A., Associate Professor, PhD in Geography, specialist of international law, Department of Environmental Economics of the National Forest Technical University of Ukraine, Lviv
Іон Дубовіч, доц., канд. геогр. наук, спеціаліст з міжнародного права кафедра екологічної економіки Національний лісотехнічний університет України, м. Львів

екологічна безпека.

Ці проблеми набули особливого значення наприкінці ХХ-початку ХХІ ст. під впливом науково-технічного прогресу.

Взаємозв'язок людини з природою існує від часу виникнення людства на Землі. Поступово взаємодії людини з природою призвели до таких негативних явищ, як вичерпання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища. Нераціональне використання природних ресурсів і забруднення довкілля призводять до екологічної кризи, до катастрофічних явищ, внаслідок яких проживання людей на великих територіях стало небезпечним або й неможливим.

Сьогодні розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в яких людство використовує дедалі більше природних ресурсів, посилює антропогенний тиск на довкілля. Негативні зміни в навколишньому природному середовищі становлять підвищену екологічну небезпеку й завдають значних економічних збитків як в Україні, так і в Румунії.

Якщо найближчим часом не будуть прийняті кардинальні заходи, спрямовані на екологізацію економіки і практичну реалізацію концепції сталого розвитку, то існуючі екологічні проблеми можуть погіршитись. Саме тому надмірне використання природних ресурсів, порушення й руйнування природоохоронних систем та загострення взаємовідносин суспільства з природою стає все більше актуальним.

Зазначимо, що ще 1972 р., в опублікованій доповіді Римського клубу «Межі зростання», яка привернула увагу багатьох вчених і політиків більшості країн світу, стверджувалось, що в результаті демографічного вибуху, нераціонального використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища майбутнє людства опинилося під загрозою².

В наш час людство стикається з такими складними проблемами, як: глобальне потепління; збільшення концентрації парникових газів в атмосфері; виснаження озонового шару; виснаження корисних копалин та інших природних ресурсів; активізація процесів опустелювання; зменшення площі лісів; забезпечення населення якісною питною водою; захоронення та утилізація відходів тощо.

Проблеми, спричинені людиною своїм безвідповідальним ставленням до природи і безмежним бажанням збагачення в будь-який спосіб, призвели до: різкого погіршення стану здоров'я населення; збільшення дитячої смертності; значних втрат біорізноманіття та ін. За даними медичних досліджень, кожного тижня у світі з'являються 5 нових хвороб. У наш час нараховують понад 5 тисяч рідкісних, невідомих хвороб. Більша частина цих хвороб пов'язана з погіршенням природних умов (якість прісної води, атмосферного повітря, земельних ресурсів тощо) проживання населення³).

² Межі зростання. [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

³ Подробности. [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://podrobnosti.ua/videoarchive/2012/01/14/2668.html>.

Саме тому сьогодні необхідно розробити таку теоретико-методологічну основу в сфері екологічної економіки, екологічної політики та екологічного права, яка б забезпечила практичну реалізацію концепції екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку на різних рівнях (національному, транскордонному і глобальному).

Теоретико-методологічні та практичні рекомендації з питань екологічної політики та права щодо реалізації екологізації економіки та екологізації освіти в певній мірі висвітлені у наукових працях таких вчених як: Ю. Ю. Туниця⁴, М. Г. Адамовського, І. П. Магазинщик, Г. С. Гулика⁵ та інших. Проте досі немає розроблених наукових теоретико-методологічних основ у сфері екологічної економіки, екологічної політики та екологічного права, які б були спрямовані на практичну реалізацію екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку на національному, транскордонному і глобальному рівнях.

Саме тому сьогодні необхідне розроблення теоретико-методологічної основи у сфері транскордонного еколого-політичного та еколого-правового співробітництва щодо реалізації концепції екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку.

Враховуючи те, що небезпечні тенденції у сфері деградації глобальної екологічної системи будуть поглиблюватись, людство повинно перейти до нової, більш ефективної еколого-економічної, еколого-політичної та еколого-правової системи. Розв'язання існуючих екологічних проблем можливе, зокрема, в умовах належного міжнародного еколого-економіко-політичного та правового співробітництва, спрямованого на реалізацію концепції екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку.

Становлення нової екологічно безпечної (екологічної) економіки і, на цій основі – досягнення соціально-економічного добробуту населення, стабільності соціо-еколого-економічних систем були обговорені на черговому Саміті ООН зі сталого розвитку, що відбувся у вересні 2015 р. за участю представників 193 держав світу. Саміт одностайно прийняв новий «Порядок денний для сталого розвитку до 2030 р.». На жаль, п'ять попередніх світових форумів з докільля і розвитку (Стокгольм, 1972; «Ріо-92», 1992; «Ріо+5», 1997; «Ріо+10», Йоганнесбург, 2002; «Ріо+20», 2012) не виправдали сподівань світової спільноти на реальний прогрес у практичному забезпеченні сталого розвитку.

Уважаємо, що вдосконалення міжнародної еколого-економіко-

⁴ Туниця Ю. Ю., *Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку*, Ю. Ю. Туниця, М. Г. Адамовський, М. М. Борис, С. Н. Краєвський, І. П. Магазинщикова, *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць*. Львів: РВВ НЛТУ України, 2015, Вип. 25, 10, С. 348-356.

⁵ Гулик Г. С., *Екологізація освіти: теорія і практика*, Г. С. Гулик, І. А. Дубовіч, *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць*, Львів: РВВ НЛТУ України, 2015, Вип. 25, 2, С. 366-371.

політичної та правової співпраці треба починати не лише з макро-, а й з мікрорівня. Особливе місце у цьому напрямі займає транскордонне співробітництво.

Транскордонне співробітництво на сьогоднішній день є актуальним питанням, оскільки належна охорона, використання й відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки на прикордонних територіях є інструментом, покликаним сприяти розвитку і розширенню міждержавної співпраці та включає у себе ряд поставлених цілей, спрямованих на реалізацію концепції сталого розвитку.

В сучасних умовах євроінтеграційного процесу в Україні все частіше ставиться питання розвитку транскордонного співробітництва у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку. Багато територій, які мають важливий природоохоронний характер з погляду збереження біорізноманіття, розташовані в межах прикордонних регіонів. У зв'язку з цим вони підпорядковані різним екологічним, економічним, політичним, правовим та інституційним структурам. Сьогодні зустрічаються певні розбіжності у природоохоронних законодавчих документах країн. Саме тому транскордонне співробітництво у сфері збереження довкілля та сталого розвитку на прикордонних територіях, викликає великий інтерес серед багатьох науковців.

Створення належних умов для екологічної безпеки, ефективного використання, охорони і відтворення природних ресурсів, а також сталого розвитку економіки на прилеглих до кордону територіях України і Румунії можливе на основі відповідного транскордонного еколого-економіко-політичного та правового співробітництва, що дозволяє розглядати прикордонні території як єдине ціле. Це забезпечить практичну реалізацію концепції сталого розвитку.

Прикордонні території між Україною і Румунією мають багато спільних рис не лише у природно-географічному, а й у еколого-економічному та інших аспектах. Тому питання транскордонних відносин щодо екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку є особливо актуальними.

Підготовка фахівців для сталого розвитку на прилеглих територіях України і Румунії вимагає утворення найближчим часом регіональних центрів для перепідготовки керівних кадрів і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів з питань екологізації освіти й економіки.

Розвиток транскордонного еколого-економіко-політичного та правового співробітництва визначається як один із ефективних напрямів реалізації регіональної політики як для України, так і для Румунії, а чіткий механізм такої співпраці є необхідною передумовою його результативності.

Розв'язання сучасних проблем, пов'язаних з охороною довкілля та

сталим розвитком економіки на прикордонних територіях України і Румунії, має бути одним із ключових аспектів транскордонного співробітництва, оскільки саме вони створюють необхідні умови для охорони, збереження та відтворення біорізноманіття, забезпечення екологічної безпеки та сталого економічного розвитку.

Для належного транскордонного співробітництва в Україні прийнято (24 червня 2004 р.) Закон України «Про транскордонне співробітництво».

Зазначимо також, що Україна і Румунія є учасниками підписаних ряду міжнародних конвенцій щодо регулювання транскордонного співробітництва: *Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі віддалі* (Женева, 1979); *Конвенція про контроль транскордонних перевезень токсичних відходів та їх видалення* (Базель, Швейцарія, 1989); *Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій* (Гельсінкі, Фінляндія, 1992); *Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер* (Гельсінкі, 1992) та інших угод, які регулюють міжнародні відносини у цій сфері⁶.

На підвищення ефективності транскордонного еколого-економіко-правового співробітництва, зокрема, природно-охоронних територій, спрямовані й міжнародні угоди, такі як: Резолюція № 28/с/2.4 28-ї Генеральної конференції ЮНЕСКО, Севільська стратегія (Севілья, Іспанія, 1995), Памплонські рекомендації (Севілья +5) щодо створення і функціонування транскордонних біосферних резерватів (Памплонна, Іспанія, 2000), Мадридський план дій для біосферних резерватів (Мадрид, Іспанія, 2008), Дрезденська декларація про біосферні заповідники та зміни клімату (Дрезден, Німеччина, 2011) та інші⁷. Визначені на міжнародному рівні цілі транскордонного співробітництва щодо охорони довкілля є ефективним інструментом для збереження біологічного різноманіття та забезпечення екологічної безпеки.

Відомо, що стан довкілля, якість природних умов для проживання населення залежить насамперед від ставлення людства до природи. До недавнього часу ставлення суспільства до природи мало виразно споживацький характер, де природні умови і ресурси сприймалися тільки як чинник, що впливає на розвиток економіки. Таке ставлення суспільства до природи є хибне і не сприяє ефективному транскордонному українсько-румунському співробітництву, ефективному розвитку цивілізації.

Наше покоління чи не перше, яке відчуло на собі вкрай складні соціо-еколого-економічні проблеми. Оскільки ці проблеми поступово загострюються, то нинішнє покоління зобов'язане розробити й прийняти конкретні заходи щодо їх усунення.

⁶ Дубовіч І. А., *Особливості транскордонного еколого-інформаційного співробітництва*, Науковий вісник: збірник науково-технічних праць / НЛТУ України, Львів: НЛТУ України, 2008, Вип. 18, 3, С. 79-84.

⁷ Основи управління біосферними резерватами в Україні. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://cbr.nature.org.ua/doc/zb_BR.pdf.

Вважаємо, що основні причини складної еколого-економічної ситуації, як в Україні, так і в Румунії пов'язані з нехтуванням об'єктивних законів розвитку економіки, неефективною охороною довкілля, нераціональним використанням і відтворенням природно-ресурсного комплексу тощо. Основні чинники, що призвели до такої ситуації, це низький рівень еколого-економічних знань та еколого-економічної компетентності людини.

Існуючі еколого-економіко-політичні та правові проблеми зумовлюють необхідність реалізації екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку. Досягти позитивних результатів у сфері реалізації сталого розвитку на прикордонних територіях України і Румунії можливо лише з фахівцями із новітнім еколого-економічним мисленням, із високим еколого-економічним рівнем знань та належною екологічною компетентністю, із фахівцями, які розуміють сутність і важливість сталого розвитку. Досягти належних успіхів у цьому напрямі можливо лише шляхом екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку. Саме тому **екологізація освіти** (зокрема у вищих навчальних закладах), як **цілеспрямований навчальний процес підготовки студентів щодо формування у них належного еколого-економічного, еколого-політичного й еколого-правового світогляду та професійної компетентності відповідно до вимог концепції сталого розвитку**, є особливо актуальною у сфері транскордонного співробітництва.

Основна мета екологізації освіти є підвищення рівнів екологічної грамотності, екологічного виховання, екологічної свідомості та екологічної культури населення, нових поглядів суспільства у відносинах з природою, а також підвищення еколого-економічної компетентності та відповідальності перед нинішнім і майбутніми поколіннями.

На думку академіка НАН України Ю. Ю. Туниці, **екологізація освіти** є основною передумовою переходу до **екологізації економіки** (насичення екологічними вимогами моделей виробництва і споживання з метою попередження або пом'якшення їх негативного впливу на природне середовище), **екологічної економіки** (екологічно безпечного і ресурсощадного способу господарювання), **досягнення цілей сталого розвитку й формування нового суспільства** (з еколого-економічним світоглядом і сталим способом господарювання)⁸.

Основними передумовами екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку в Україні є:

- Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку («Ріо+20») «Майбутнє, якого ми хочемо»⁹;
- Добровільні зобов'язання України на саміті «Ріо+20» щодо екологізації

⁸ Туниця Ю. Ю., *Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку*, Ю. Ю. Туниця, М. Г. Адамовський, М. М. Борис, С. Н. Краєвський, І. П. Магазинщикова, *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць*, Львів: РВВ НЛТУ України, 2015, Вип. 25, 10, С. 348-356.

⁹ Ріо-де-Жанейро, 13-22 червня 2012, <http://www.lesovod.org.ua/node/14602>.

освіти¹⁰;

- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (від 25 червня 2013)¹¹;

- Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» (від 12 січня 2015 року)¹²;

- Порядок денний для сталого розвитку до 2030 року (Нью-Йорк, 25 вересня 2015)¹³;

- Рамки дій «Освіта-2030» (ЮНЕСКО, 05 листопада 2015)¹⁴;

- Рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» (від 27 листопада 2015)¹⁵ та ін.

Відповідно до рішення ЮНЕСКО та інших міжнародних та національних документів, вища освіта має бути базовим елементом трансформацій суспільства до сталого розвитку. У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки України взяло на себе зобов'язання забезпечити такі навчальні та науково-дослідні умови, які б сприяли екологізації вищої освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку, тобто підготовки таких фахівців, які б оперативного й ефективно реагували на існуючі та виникаючі проблеми на шляху до сталості.

Сьогодні Міністерство освіти і науки України приділяє значну увагу екологізації освіти. Про це свідчить і Рішення колегії МОН України «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» (від 27 листопада 2015).

В наш час більшість вищих навчальних закладів України вже реалізують цю важливу освітньо-виховну інноваційну діяльність.

Наприклад, Національний лісотехнічний університет України, під керівництвом академіка НАН України Туниці Юрія Юрійовича, працюючи під гаслом «Ad naturam vivere discimus» («Вчимося жити в гармонії з природою») з 2000 року випускає магістрів за кваліфікацією «економіст-еколог». Університет упродовж 1996-2002 років у партнерстві з університетами міст Фрайбурга (Німеччина), Гента (Бельгія) і Падови (Італія), виконував спільний європейський проект за програмою Tempus-Tacis (передпроект, власне проект і проект-десимінація – із загальним обсягом фінансування близько 1,5 млн. дол. США). Його результатом стало впровадження в Україні нової спеціальності на другому (магістерському) рівні за кваліфікацією «економіст-еколог». Сьогодні вже 16 університетів

¹⁰ Піо-де-Жанейро, 13-22 червня 2012, <http://www.uncsd2012.org/index.php?page=view&nr=77&type=1006&menu=36>.

¹¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

¹² <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

¹³ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf>.

¹⁴ http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FFA-ENG-27Oct15.pdf.

¹⁵ <http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva.html>.

України готують фахівців за цією дуже важливою для національної економіки і перспективною у міжнародному вимірі спеціальністю.

Навчальні плани і програми, за якими готуються «економісти-екологи», можуть (і повинні) бути використані для екологізації освіти і економіки з метою підготовки фахівців для сталого розвитку.

Узагальнений напрям діяльності «економістів-екологів» це: керівництво природоохоронною діяльністю підприємства, установи, державне управління природоохоронною діяльністю. «Економіст-еколог» може працювати на посадах викладача вищої школи, спеціаліста – професіонала з екологічної економіки, а також на керівних посадах підприємств, фірм та їх підрозділів і служб.

«Економіст-еколог» підготовлений для роботи в багатьох сферах, зокрема:

- управління охороною навколишнього середовища та раціональним використанням природних ресурсів на державному рівні в законодавчих та виконавчих органах управління;

- управління та в структурах, що займаються загальним соціально-економічним та екологічним регулюванням виробництва;

- керівництва реалізацією регіональних та галузевих природоохоронних програм, а також програм, спрямованих на зростання добробуту населення, охорони здоров'я людини та навколишнього природного середовища;

- управління підприємствами, науково-дослідними інститутами та проектними організаціями, вищими навчальними закладами, науково-дослідними підрозділами підприємств, що займаються проблемами екологізації виробництва та ресурсозбереження та інші¹⁶.

Висновки.

1. Основні еколого-економіко-політичні та правові проблеми транскордонного співробітництва між Україною та Румунією пов'язані з недостатнім розумінням в суспільстві пріоритетів щодо збереження природного довкілля та переваг сталого розвитку.

2. Перехід до сталого розвитку в прикордонних регіонах України і Румунії неможливий без екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку.

3. Основними передумовами екологізації економіки та екологізації освіти в Україні є: міжнародні угоди, закони України, державна політика щодо євроінтеграції України та ін.

4. Підготовка фахівців для сталого розвитку на прилеглих територіях України і Румунії вимагає утворення найближчим часом регіональних центрів для перепідготовки керівних кадрів і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів з питань екологізації освіти й економіки.

¹⁶ *Економіка довкілля і природних ресурсів. Інформаційний пакет спеціальності, за ред. Академіка НАН України Ю.Ю. Туниці, Львів: Афіша, 2015, 372 С.*

5. Транскордонне співробітництво необхідно розглядати не як окремі епізоди в окремих напрямках, а через визначення ефективності цієї діяльності в усіх її сферах (екологічній, економічній, політичній, правовій, освітній та ін.).

6. Вирішення сучасних еколого-економіко-правових проблем на міжрегіональному українсько-румунському транскордонному рівні, потребує належного рівня еколого-економічних знань та еколого-економічної компетентності населення.

Особливості міжнародного співробітництва України з країнами Європейського Союзу щодо управління та контролю лісовим господарством

Іон Дубовіч / Ion Dubovych¹,
Галина Лесюк / Halyna Lesiuk²

Features of international Ukrainian-European Union cooperation in forestry management and control of forestry. Attention is paid to the existing problems of forestry in Europe. The main forms of international cooperation in forestry management and control of forestry are described. The issues of the Ministerial Conference for the Protection of Forests in Europe are considered. Objectives and basic principles of the forest sector in accordance with the new European Union's forestry strategy are described. The advantages of international cooperation in forestry management and control of forestry are determined. The modern conditions of improving international cooperation in the rational use and protection of forest resources are considered.

Caracteristici de cooperare internațională a Ucrainei cu Uniunea Europeană privind gestionarea și controlul pădurilor. În articol se acordă atenția problemelor existente în domeniul silvic din Europa. Se analizează formele de bază ale cooperării internaționale privind gestionarea și controlul managementului forestier. Este caracterizată orientarea Conferințelor Ministeriale privind protecția pădurilor din Europa. Se accentuează asupra obiectivelor definite și principiilor de bază ale sectorului forestier din cadrul noilor strategii forestiere în Uniunea Europeană. Sunt identificate avantajele de cooperare internațională privind gestionarea și controlul pădurilor. Se analizează condițiile moderne de îmbunătățire a cooperării internaționale privind utilizarea rațională și protecția resurselor forestiere.

Keywords: forestry, forest management, forestry management, International forest code, international cooperation.

Cuvinte cheie: silvicultură, gestionarea pădurilor, managementul forestier, Codul internațional silvic, cooperarea internațională.

Ліси життєво необхідні екологічній, економічній, соціальній, культурній та духовій царинам буття людства. Із 31 показника, за якими ЮНЕСКО (Організація ООН з питань освіти, науки та культури) оцінює якість людського життя, п'ятнадцять (забезпеченість киснем, водою й харчами, кліматичні умови, збереженість фауни та ґрунтів, наявність деревини та ін.), тісно пов'язані з лісами³.

¹ Dubovych I. A., Associate Professor, PhD in Geography, specialist of international law, Department of Environmental Economics of the National Forest Technical University of Ukraine, Lviv
Іон Дубовіч, доц., канд. геогр. наук, спеціаліст з міжнародного права кафедра екологічної економіки Національний лісотехнічний університет України, м. Львів

² Галина Лесюк, аспірант (здобувач) кафедри екологічної економіки Національного лісотехнічного університету України, м. Львів
Lesiuk Halyna, graduate student of the Department of Environmental Economics of the National Forest Technical University of Ukraine, Lviv

³ Непийвода В., *Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку.*

Ліси Європи, укриваючи близько 215 млн га, поглинають велику кількість вуглекислого газу з атмосфери. Впродовж 2005-2015 рр. в середньому річний секвестр вуглецю в біомасі лісів досяг 719 млн тон в Європі і 414 млн тон в країнах Європейського Союзу, що відповідає приблизно 9% викидів парникових газів Європи та країн ЄС.

Завдяки залісненню та сприянню природному поновленню лісу за останні 25 років площа лісів в Європі збільшилася на 17,5 млн га. У той же час 3,1% (або 3.700.000 га) лісів в Європі є пошкодженими внаслідок впливу біотичних чинників. Дика природа та випасання худоби спричиняє пошкодження 1,4% лісів від загальної площі лісів у Європі, найбільше – у Центрально-Східній і Південно-Східній Європі. Площа лісів, пошкоджених шкідниками та хворобами лісу становить 9% в Південно-Західній Європі і 3% в Південно-Східній Європі. Лісові пожежі, бурі, вітри та сніг спричиняють пошкодження 1% лісів від загальної площі лісів у Європі. За 2015 р. 270700 га лісу країн ЄС було пошкоджено внаслідок лісових пожеж, 794.000 га лісу країн ЄС було пошкоджено внаслідок шторму, поривів сильного вітру та снігу⁴.

Основними негативними чинниками, що мають безпосередній вплив на лісові ресурси сьогодні та визначають напрями його подальшого розвитку на XIII Світовому конгресі з питань лісового господарства (Буенос-Айрес, Аргентина, 2009) були визнані:

- Збільшення чисельності населення, що вимагає як збільшення продуктивності використання сільськогосподарських земель так і збільшення їх площ.
- Прогресуючі процеси зміни клімату, що вимагають як проведення заходів, направлених на підвищення стійкості насаджень та їх адаптації до змін клімату, так і заходів, направлених на збільшення площі лісів з метою запобігання цим змінам.
- Світова фінансово-економічна криза, що призвела не тільки до скорочення робочих місць та скорочення обсягів заготівлі деревини по всьому світу, але й до зменшення необхідного фінансування заходів, направлених на запобігання деградації лісів⁵.

Вважаємо, що розв'язання існуючих проблем, пов'язаних з ефективним використанням лісових ресурсів можливе, зокрема, в умовах широкого й активного міжнародного співробітництва всіх держав світу у сфері управління та контролю лісовим господарством.

Актуальні проблеми міжнародної співпраці в сфері управління та контролю лісовим господарством висвітлено в працях І. Синякевича,

К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2004, 339 С.

⁴ *State of Europe's Forests 2015. Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe.* [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.forestseurope.org/docs/fullsoef2015.pdf>.

⁵ *Декларація XIII Світового лісового конгресу з питань лісового господарства.* [Електронний ресурс]. Доступний з: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=66624&cat_id=32888.

Ю. Туниці, В. Костицького, Ю. Шемшученка, М. Попкова, Л. Полякової, В. Сторожука та інших науковців. З опублікованих праць впливає їхня спрямованість на розробку теоретико-методологічних основ правового регулювання відносин у сфері природокористування (Ю. Туниці), дослідження міжнародної лісової політики (І. Синякевича, М. Попкова, Л. Полякової), аналіз лісового законодавства України та пов'язаних із ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами (В. Сторожука), вивчення еколого-правових аспектів лісокористування (В. Костицького, Ю. Шемшученка). Вважаємо, що забезпечення ефективного міжнародного співробітництва всіх держав світу у сфері управління та контролю лісовим господарством можливе за умови розуміння його особливостей та умов вдосконалення.

Метою статті є вивчення особливостей та умов вдосконалення міжнародного співробітництва України з країнами Європейського Союзу у сфері управління та контролю лісових ресурсів.

Міжнародне співробітництво у сфері управління та контролю лісовим господарством передбачає: забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо лісів; участь у роботі міжнародних лісівничих організацій; вивчення нових технологій і методів організації та ведення лісового господарства; розширення співпраці з науковими і освітніми організаціями, проведення спільних наукових досліджень; обмін інформаційними матеріалами; регіональну транскордонну співпрацю з метою координації дій щодо обмеження чисельності шкідників лісу, наслідків стихійного лиха і лісових пожеж⁶.

Вперше необхідність міжнародної співпраці для контролю за забруднювачами, у тому числі за забруднювачами, що викликають кислотні осадження та негативно впливають на стан лісових екосистем на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях була зазначена на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992)⁷. Міністерські конференції із захисту лісів Європи визначають загальноєвропейський діалог щодо лісів впродовж останніх 25 років (табл. 1) та спрямовані на вирішення актуальних еколого-економічних та соціальних проблем лісового господарства.

Акцент на управлінні лісами та лісовим господарством відповідно до вимог концепції сталого розвитку вперше зроблено на Міністерській конференції із захисту лісів (1993 р., Гельсінкі). Згідно Гельсінської Резолюції Н1 «Загальні керівні принципи для сталого лісового менеджменту в Європі» управління лісами та лісовим господарством відповідно до вимог концепції сталого розвитку передбачає використання і догляд за лісами за допомогою таких методів і прийомів, які підтримують його біорізноманіття,

⁶ Концепція реформування та розвитку лісового господарства України. [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20>.

⁷ Принципи лісівництва ООН. Міжнародний документ від 14.06.1992. [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

продуктивність, здатність до відновлення, життєздатність, а також потенціал вище перерахованих факторів у виконанні зараз і в майбутньому необхідних екологічних, економічних і соціальних функцій на місцевому, національному і глобальному рівнях⁸.

Таблиця 1

Міністерські конференції із захисту лісів Європи⁹

№	Конференція, місце і рік проведення	Спрямованість
1	Міністерська конференція із захисту лісів (1990 р., Страсбург)	розвиток транскордонних механізмів для захисту лісів в Європі
2	Міністерська конференція із захисту лісів (1993 р., Гельсінкі)	формування сутності сталого лісокористування в Європі
3	Міністерська конференція із захисту лісів (1998 р., Лісабон)	підкреслення багатofункціонального значення лісів
4	Міністерська конференція із захисту лісів (2003 р., Відень)	розвиток співпраці між різними господарськими секторами і національними програмами з підтримки лісів та економічної життєздатності довгострокових лісових проєктів
5	Міністерська конференція із захисту лісів (2007 р., Варшава).	збереження лісів для забезпечення якості життя
6	Міністерська конференція із захисту лісів (2011 р., Осло)	постановка європейських цілей щодо лісів до 2020 р.
7	Міністерська конференція із захисту лісів (2015 р., Мадрид).	розробка керівних принципів щодо просування «зелених» робочих місць в лісовому секторі, поліпшення стандартів охорони праці та гігієни на робочому місці тощо.

⁸ Сторожук В., *Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних із ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами*, 2010, 82 С. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.fleg.org.ua/fileadmin./user_upload/ufs/04.%20Program20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.02%20Legislation/4.02.02.Comparative_Analisys_of_Forest_Legislation_Ukraine.pdf.

⁹ *Forest Europe*. [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.foresteurope.org/ru/info>.

На Третій міністерській конференції із захисту лісів Європи, що мала місце в Лісабоні в червні 1998 року, особливу увагу було приділено соціально-економічним аспектам управління лісами (резолуція L1 «Люди, ліси і лісове господарство. Посилення соціально-економічних аспектів сталого управління лісами») та інструментам лісової політики – Національним лісовим програмам (NFP – National Forest Program) і Критеріям та Індикаторам для сталого і раціонального управління і користування лісами (резолуція L2 «Загальноєвропейські критерії, індикатори та керівні принципи сталого управління лісами»¹⁰).

На Міністерській конференції із захисту лісів (2011 р., Осло) однією з європейських цілей щодо лісів до 2020 р. визначено «стале управління всіма європейськими лісами, що забезпечує виконання багатьох функцій лісу і збільшує тривалу стабільність надання товарів і послуг»¹¹.

20 вересня 2013 Європейська комісія (вищий орган виконавчої влади Європейського Союзу) затвердила нову лісову стратегію Європейського Союзу (EU Forest Strategy). Стратегія встановлює три основні принципи розвитку лісового сектора Євросоюзу:

- стале і багатоцільове управління лісами, збалансоване користування різними ресурсами та послугами лісу, забезпечення охорони лісів;
- ресурсна ефективність, оптимізація вкладу лісів і лісового сектора в розвиток сільських територій, економічне зростання і створення робочих місць;
- глобальна відповідальність за стан лісу, стимулювання сталого виробництва і споживання лісової продукції.

До 2020 р Стратегія передбачає перехід до управління всіма лісами на території ЄС відповідно до концепції невиснажливого ведення лісового господарства. Досягнення основної мети буде здійснюватися в трьох пріоритетних напрямках: 1) стале управління лісовим господарством з метою досягнення соціальних цілей; 2) удосконалення бази знань; 3) сприяння координації та зв'язків¹².

Мадридська резолюція міністрів «Охорона лісів в умовах зміни навколишнього середовища» (Міністерська конференція із захисту лісів, 2015 р., Мадрид). покликана сприяти подальшому розвитку загальноєвропейських підходів до захисту лісів: підвищувати обізнаність про важливу роль сталого управління лісами для захисту лісів,

¹⁰ Попков М. Ю., *Міжнародна лісна політика*, М. Ю. Попков, Л. В. Полякова, В. Ф. Сторожук, *Лісовий і мисливський журнал*. 2002. № 2. [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://www.lesovod.org.ua/node/80>.

¹¹ Решение министров в Осло: «Леса Европы» 2020. 6-я Министерская конференция «Леса Европы. [Электронный ресурс]. Доступен с: http://www.foresteurope.org/docs/info_idiomas/RU_Document_22_European_Forests_2020_from_FE.pdf.

¹² Шубалий О. М., *Перспективи імплементації принципів сталого лісокористування в Україні в контексті євроінтеграції*, О. М. Шубалий, *Економічний форум*, 2015, № 2, С. 160-166. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_2_28.

зміцнювати співробітництво на загальноєвропейському рівні, розвивати загальноєвропейське співробітництво у сфері лісових генетичних ресурсів в рамках Європейської програми лісових генетичних ресурсів (EUFORGEN)¹³.

Управління лісами та лісовим господарством відповідно до вимог концепції сталого розвитку є предметом міжнародних договорів. Зокрема, у 2003 р. в Києві відбулось ухвалення «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат». Цей міжнародний договір, учасниками якого є сім країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина та Україна), є другою вагомою субрегіональною угодою щодо захисту гірських районів по всьому світі. З метою виконання завдань, визначених Карпатською конвенцією, підготовлено і затверджено «Протокол про стале управління лісами» (Братіслава, 27.05.2011 р.). Метою Протоколу є сприяння сталому управлінню Карпатськими лісами та їх охороні в інтересах нинішнього та прийдешнього поколінь.¹⁴

Зокрема, у 2003 р. в Києві відбулось ухвалення «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат». Цей міжнародний договір, учасниками якого є сім країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина та Україна), є другою вагомою субрегіональною угодою щодо захисту гірських районів по всьому світі. З метою виконання завдань, визначених Карпатською конвенцією, підготовлено і затверджено «Протокол про стале управління лісами» (Братіслава, 27.05.2011 р.). Метою Протоколу є сприяння сталому управлінню Карпатськими лісами та їх охороні в інтересах нинішнього та прийдешнього поколінь.

Вважаємо, що міжнародне співробітництво у сфері управління та контролю лісовим господарством, може принести країні ряд переваг, не тільки екологічного характеру, а й економічного.

До таких відносяться наступні переваги:

надання та отримання міждержавної допомоги для захисту лісів від пожеж, збереження біорізноманіття, запобігання незаконним рубкам та торгівлі деревиною та ін.;

можливість залучення інвестицій для реалізації екологічних проектів і програм у лісовому господарстві;

зниження витрат підприємств за рахунок ресурсо- та енергозбереження у результаті використання відходів лісозаготівлі;

зростання доходів за рахунок більш високих цін на сертифіковану лісову продукцію;

покращення іміджу, підвищення її конкурентоспроможності кращі можливості для експорту лісової продукції.

¹³ Мадридская резолюция министров 1. «Лесной сектор в центре «зеленой» экономики». 7-я Министерская конференция «Леса Европы. [Электронный ресурс]. Доступен с: http://www.foresteurope.org/docs/info._idiomas/MadridMCrus/ELM_7MC_2_205_MadridResolution2_Protection_adopted_RUS_v4.pdf.

¹⁴ Коржов В. Л., *Стратегічні завдання розвитку лісового сектору Карпат*, Коржов В. Л., Полякова Л. В., *Наукові праці Лісівничої академії наук України*, 2014, Вип. 12, С. 266-270.

Враховуючи те, що держави перебувають у природній взаємозалежності одна від одної, то ліс, як і довкілля, треба сприймати як єдине глобальне ціле. Зусилля однієї окремо взятої держави, чи групи держав для досягнення управління лісами та лісовим господарством відповідно до вимог сталого розвитку є недостатні. Виникає нагальна потреба в єдиних вимогах спрямованих на регулювання соціо-еколого-економічних відносин щодо володіння, користування та розпорядження лісами в кожній країні. У цьому напрямі вважаємо логічну пропозицію Г. С. Гулика стосовно розроблення та прийняття Міжнародного лісового кодексу, спрямованого на створення рівних прав та обов'язків для населення всіх держав світу у сфері лісокористування. Необхідність його зумовлена тим, що функції, які виконують ліси, потребують однакового міжнародного еколого-економіко-правового розуміння, а також підходу у використанні, збереженні та відтворенні лісів. Безперечно, під час розроблення цього акта має бути враховано особливості кожної країни, її природно-географічні, лісоресурсні, соціально-економічні та інші умови¹⁵.

Вивчення особливостей міжнародного співробітництва України з країнами Європейського Союзу щодо управління та контролю лісовим господарством дає змогу зробити наступні висновки:

Загальносвітовими чинниками, що негативно впливають на розвиток лісового господарства є: збільшення чисельності населення, прогресуючі процеси зміни клімату, зменшення необхідного фінансування лісгосподарських заходів. Розв'язання сучасних проблем, пов'язаних з ефективним використанням лісових ресурсів можливе, зокрема, в умовах широкого й активного міжнародного співробітництва всіх держав світу у сфері управління та контролю лісовим господарством.

Важливою формою міжнародного співробітництва, що акцентує увагу на управлінні лісами та лісовим господарством відповідно до вимог концепції сталого розвитку, є конференції (двосторонні та багатосторонні). Лісова стратегія Європейського союзу та резолюції Міністерських конференцій із захисту лісів Європи спрямовані на управління лісами та лісовим господарством відповідно до вимог концепції сталого розвитку.

Оскільки Україна належить до лісодефіцитних країн, представники державної влади повинні приймати відповідні заходи, спрямовані на раціональне використання, охорону та відтворення лісових ресурсів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Для вдосконалення міжнародної співпраці щодо управління та контролю лісовим господарством та забезпечення рівних прав та обов'язків населення всіх держав світу у сфері лісокористування доцільним є створення Міжнародного лісового кодексу.

¹⁵ Гулик Г. С., *Синергетика інтегрального застосування економіко-правових інструментів формування системи сталого лісокористування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук*, Г. С. Гулик, Львів, 2013, 21 С.

Аналіз тенденцій розвитку торгівлі України та Румунії продукцією лісового сектору

Тарас Туниця / Taras Tunytsya¹,
Олена Максимець / Olena Maksymets²

The analysis of trade development tendencies between Ukraine and Romania in forest related products. Ukrainian-Romanian relations are very important and promising as the two countries have a common border, share regional problems and adopted a common strategic course of European integration and thus should actively develop good neighborly relations. Trade dynamics and trade intensity between the two countries in general and in the forestry sector in particular were studied in the paper. Methodical approaches of assessing and analyzing the trade dynamics, structure, intensity, and relative comparative advantages between the two countries were used. The research results showed that the two countries significantly expanded the scope of trade in the forest sector. The forecast for trade development between the two countries in forest-related products is very optimistic.

Analiza tendințelor de dezvoltare comercială între Ucraina și România privind producția din sectorul forestier. Relațiile de colaborare între Ucraina și România au perspective mari, deoarece țările care au graniță comună, probleme comune cu caracter regional și de integrare strategică în comunitatea europeană, trebuie să dezvolte în mod activ relațiile de bună vecinătate. Se analizează dinamica și intensitatea schimburilor comerciale între Ucraina și România, în general, și în special în sectorul forestier. Au fost folosite abordări metodologice pentru evaluarea și analiza dinamicii, structurii, intensității și avantajele comparative relative privind comerțul între Ucraina și România. Rezultatele cercetărilor ne arată că în ultimii cinci ani relații de colaborare între Ucraina și România în sectorul forestier sau dezvoltat semnificativ, iar tendința de extindere în acest domeniu este pozitivă.

Keywords: Ukrainian-Romanian trade relations, development of trade, foreign trade intensity, the relative comparative advantages in foreign trade, forest related products sector

Cuvinte cheie: relații comerciale între Ucraina și România, dezvoltarea comercială, intensitatea comerțului exterior, avantajele comparative relative în comerțul exterior, producția din sectorul forestier

Зовнішньоекономічні зв'язки України та Румунії є важливими для обох країн. Це, зокрема, зумовлено спільним кордоном, можливостями для розвитку торговельно-економічного співробітництва, а також орієнтирами на європейську інтеграцію. На розвиток торговельно-економічних відносин між двома країнами суттєво вплинув вступ Румунії до ЄС, що

¹ Tunytsya T., Professor, PhD in Economics, Department of International Business Management

Тарас Туниця, проф., д.е.н., кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

² Maksymets O., Associate Professor, PhD in Economics, Department of International Business Management, Ukrainian National Forestry University, Lviv

Олена Максимець, доц., к.е.н., кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів

сприяло розширенню споживання в обох країнах та ринків збуту, а також розміщенню в Румунії виробничих підприємств відомих європейських компаній, стратегії яких передбачають і присутність на ринку України³.

Дослідженнями питань в сфері співробітництва між Україною та Румунією, визначенням основних пріоритетів та проблем у даній галузі займалися такі науковці, як: Білан І., Блонська О., Гакман С., Дорофійенко В., Зарецька Т., Максименко І., Павленко С., Парфенов О., Сагайдак О., Сардачук П., Стоєцький С., Троян С. тощо.

Вивченням політичної, соціальної та економічної складових українсько-румунських відносин займалися такі науковці, як: Арич М., Гакман З., Глебова Г., Гоманюк М., Гончаров В. Кравченко В., Парфенова О., Підгірна В., Саморукова А., Соловей І., Тетуляк В., Чекаленко Л. тощо.

Також українсько-румунські відносини розглядалися з точки зору транскордонного та прикордонного співробітництва такими авторами: Андре Я., Бостан С., Макар Ю., Нікітович К., Підгірна В., Примуш С., Рендюк Т. тощо.

Слід зазначити, що дослідженням аспектів торгівлі між двома Україною і Румунією займалося досить обмежене коло науковців. Крім того, зміна пріоритетів кожної з країн як в загальному економічному розвитку, так і в розвитку окремих секторів економіки і зовнішньоторговельного вектору, зумовлюють актуальність даного дослідження та визначають його новизну.

В даному дослідженні зроблена спроба оцінити та проаналізувати тенденції і перспективи в зовнішній торгівлі продукцією лісового сектору, яка є дуже важливою складовою торговельних потоків між Україною та Румунією.

Для даного дослідження були використані методи статистичного аналізу, які дозволяють оцінити та проаналізувати динаміку, структуру, інтенсивність, а також відносні порівняльні переваги в торгівлі між двома країнами.

Загальний аналіз та характеристику торговельних потоків між двома країнами доцільно виконати за допомогою таких показників, як:

- обсяги експорту та імпорту між Україною та Румунією в цілому та за досліджуваними видами продукції зокрема;
- сальдо зовнішньої торгівлі між двома країнами в цілому та за досліджуваними видами продукції зокрема;
- індекси динаміки експорту, імпорту і сальдо зовнішньої торгівлі;
- структурні зрушення в зовнішньої торгівлі продукцією

³ Бостан С. І., *Особливості транскордонного співробітництва України та Румунії*, С. Бостан, *Наукові праці*. 2011, Випуск 143, Том 155, С. 4-7; Максименко І. В., *Українсько-румунські відносини у контексті розширення ЄС на Схід* / І. В. Максименко, *Стратегічні пріоритети*, 2008, №3(8), С. 225-232; Рендюк Т. Г., *Прикордонне та регіональне співробітництво між Україною й Румунією з питань національних меншин*, Т. Г. Рендюк, *Український історичний журнал*, 2011, №1, С. 123-136; Тетуляк В., *Українсько-румунські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку*, В. Тетуляк, *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, Т, 15-16, Чернівці: Рута, 2007, С. 192-197.

досліджуваного сектору;

- інтенсивність торгівлі між двома країнами в цілому та за окремими групами продукції зокрема;
- відносні порівняльні переваги в торгівлі продукцією досліджуваного сектору.

Статистичною базою дослідження стали:

- офіційна статистична звітність щодо обсягів, динаміки і географічної структури зовнішньої торгівлі України в цілому, а також дані щодо обсягів зовнішньої торгівлі України за товарною структурою на 2 значення УКТЗЕД (<http://www.ukrstat.gov.ua/>);
- статистичні дані щодо обсягів і динаміки зовнішньої торгівлі Румунії – Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>);
- загальносвітові обсяги і динаміка зовнішньої торгівлі-StatWTO (<http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramHome.aspx?Language=E>);
- статистичні дані щодо обсягів і динаміки експорту й імпорту продукції лісового сектору Румунії – FAOSTAT-Forestry database (<http://faostat3.fao.org/download/F/FO/E>);
- база даних FORDAQ щодо компаній, які працюють у лісовому секторі (<http://drevesina.fordaq.com/fordaq>).

Товарні групи, які були включені до оцінки і аналізу торговельних потоків у даному дослідженні: 44 група «деревина і вироби з деревини», 48 група «папір та картон», 94 група «меблі»⁴.

При цьому, до 44 групи «деревина і вироби з деревини» віднесені такі основні види продукції лісового сектору, як⁵: деревина паливна, лісоматеріали необроблені, шпали дерев'яні, лісоматеріали розпиляні, пилопродукція з деревини, плити деревостружкові, плити деревоволокнисті, фанера клеєна, столярні і теслярські вироби з деревини.

До групи 48 «папір та картон» віднесено: папір та картон не крейдовані; крафт-папір і крафт-картон некрейдовані; пергамент рослинний, жиронепроникний папір; папір та картон, гофровані (обклеєні або не обклеєні гладкими зовнішніми аркушами), креповані, тиснені або перфоровані; папір та картон багатошарові (папір, картон, целюлозна вата та полотна з целюлозних волокон, з покриттям, просочені, із забарвленою або декорованою поверхнею або надруковані), а також блоки, плити та пластини фільтрувальні.

До групи 94 «меблі» віднесено: меблі для сидіння, меблі дерев'яні, що використовуються в установах, меблі дерев'яні, що використовуються на кухнях, меблі дерев'яні типу спальні, інші меблі дерев'яні, а також лампи (світильники) та освітлювальне обладнання.

⁴ Статистична база даних Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵ За цими товарними позиціями здійснювалась торгівля між Україною та Румунією протягом досліджуваного періоду.

Для дослідження важливості торгівлі певної країни з іншою країною використано індекс інтенсивності торгівлі (ІТ), за допомогою якого порівнюють частку експорту країни до країни призначення в загальному експорті досліджуваної країни відносно частки експорту країни призначення в загальному світовому експорті⁶:

$$I^* = \frac{x_k / X_i}{x_{wk} / X_{wt}}, \quad (1)$$

де x_{ik} – обсяги експорту країни i до країни призначення k ;
 X_{it} – загальний обсяг експорту країни i ;
 x_{wk} – обсяги експорту усіх країн світу до країни призначення k ;
 X_{wt} – загальний обсяг світового експорту.

Індекс вказує наскільки дві країни торгують більш інтенсивно одна з одною, ніж з рештою світу. При цьому, значення індексу більше одиниці означає, що експорт до країни (об'єднання країн) призначення є більш важливим для досліджуваної країни в порівнянні зі світовими масштабами; навпаки, значення показника менше за одиницю вказує на меншу важливість країни призначення як торговельного партнера для досліджуваної країни. Зростання індексу в часі означає, що країна j призначення стає більш важливою для досліджуваної країни i як торговельний партнер.

Найбільш розповсюдженим інструментом для емпіричного аналізу зовнішньоторговельної спеціалізації країни є індекс виявлених порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), який називають індексом Баласса⁷:

$$B = \frac{x_j / x_{rj}}{x_{is} / x_{rs}}, \quad (2)$$

де x_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;
 x_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;
 x_{is} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;
 x_{rs} – загальний обсяг світового експорту.

Індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту

⁶ Максимець О. В., *Оцінювання конкурентних переваг України у міжнародній торгівлі деревинною продукцією у період сучасної економічної кризи*, О. Максимець, Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України, Львів: НЛТУ, 2012, Випуск 22, 11, С. 263-271.

⁷ Maksymets O., *International competitiveness: a case study of American, Swedish and Ukrainian forest industries*, O. Maksymets, L. Lonnstedt, *The International Trade Journal*, 2016, VOL. 00, NO. 00, 1-18.

досліджуваної товарної групи в аналізованій країні у загальному обсязі експорту країни до частки експорту певної товарної групи в загальному обсязі світового експорту. Якщо значення індексу є більшим за 1, то тоді порівняльна перевага вважається виявленою, тобто сектор чи галузь в цілому є відносно більш спеціалізованою стосовно експорту. Згідно індексу Баласса, порівняльну перевагу країни у певному товарі (групі товарів) можна поділити на чотири типи. Відносна порівняльна перевага може визначатись як на глобальному рівні, так і на регіональному чи суб-регіональному рівнях або ж обмежуватись лише аналізом торгівлі між двома країнами.

У даному дослідженні було модифіковано індекс відносної порівняльної переваги в експорті та імпорті для того, щоб можна було оцінити переваги в експорті та імпорті продукцією окремої товарної групи між двома досліджуваними країнами. Зокрема, індекс відносної експортної переваги у торгівлі України продукцією лісового сектору з Румунією пропонується визначати за формулою:

$$RXA_{i/\emptyset} = \frac{X_{iUA} / X_{rUA}}{X_{iRO} / X_{sRO}} \quad (3)$$

де X_{iUA} – обсяг експорту товарної групи i з України до Румунії;
 X_{rUA} – загальний обсяг експорту з України до Румунії;
 X_{iRO} – загальний обсяг експорту товарної групи i з Румунії;
 X_{sRO} – загальний обсяг експорту Румунії до всіх країн світу.

Україна матиме відносні переваги у зовнішній торгівлі певною товарною групою, якщо значення $RXA_{UA/RO}$ буде більшим одиниці; і навпаки, значення показника менше за одиницю буде свідченням відсутності переваг у зовнішній торгівлі для України певною товарною групою.

Аналіз був обмежений часовими рамками 2010-2015 рр., для окремих показників – 2010-2014 роки у зв'язку з відсутністю даних за 2015 рік. Такий період для дослідження зумовлений тим, що 2008-2009 роки були кризовими для лісового сектору не лише в європейських країнах, але й в світі. Тому тенденції у цей період не були би, з нашої точки, репрезентативними.

Завдяки використанню експортного потенціалу лісового сектору (до якого автори відносять лісову, деревообробну, целюлозно-паперову та меблеву промисловість), Україна могла б досягнути певного успіху в зовнішньоекономічних відносинах з Румунією. Таке твердження підкріплюється даними щодо динаміки (рис. 1) та вагомості продукції підприємств сектору в загальному обсязі експорту та імпорту України та Румунії (рис. 2).

Дані показують, що обсяги експорту продукції груп 44, 48 та 94 з України до Румунії за останні 6 років суттєво зростали. При цьому, показник за січень-листопад 2015 року перевищував значення обсягів експорту за 2014

рік в цілому. Натомість обсяги імпорту продукції досліджуваних товарних груп з Румунії у 2014 році почали суттєво скорочуватись і за січень-листопад 2015 року вони становили лише близько третини значення за 2014 рік.

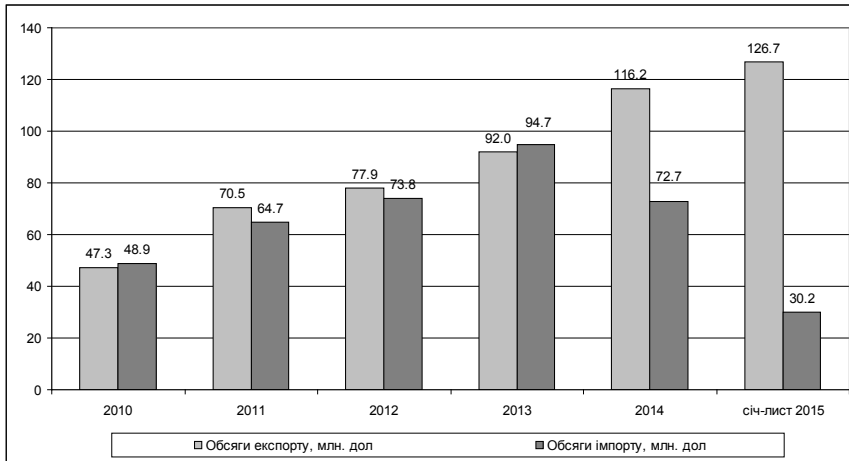

Рис. 1. Динаміка обсягів торгівлі продукцією лісового сектору між Україною та Румунією за 2010-2015 рр., млн. дол. США⁸.

Як вже зазначалось продукція лісового сектору є важливою у торгівлі між Україною та Румунією (рис. 2). У 2015 році вона була другою за важливістю статтю експорту після чорних металів (25% загального обсягу експорту) та третьою за важливістю статтею імпорту після зернових культур (36,9% загального обсягу імпорту), мінерального палива, нафти і продуктів її перегонки (16%)⁹.

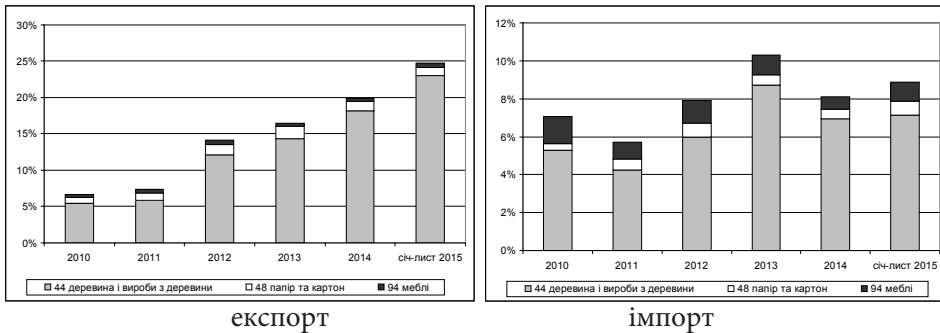

Рис. 2. Частка продукції лісового сектору в обсягах торгівлі між Україною та Румунією за 2010-2015 рр.¹⁰

⁸ Побудовано на основі даних Держкомстату України Статистична база даних Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁹ Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Румунією [Електронний ресурс]. Режим доступу: офіційний сайт Посольства України у Румунії <http://romania.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ro/trade>.

¹⁰ Побудовано на основі даних Держкомстату України Статистична база даних Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Розрахунки вказують, що в цілому за аналізований період частка продукції досліджуваних трьох груп в загальному обсязі експорту з України до Румунії збільшилась із 6.7% у 2010 році до 24.8% за січень-листопад 2015 року. В загальних обсягах імпорту з Румунії до України частка продукції лісового сектору збільшилась не так суттєво – з 6.8% у 2010 році до 9.6% за січень-листопад 2015 року.

Представлені тенденції в обсягах експорту та імпорту продукції лісового сектору позначились на сальдо зовнішньої торгівлі (рис. 3).

Як бачимо, протягом 2011-2014 років загальне сальдо торгівлі між Україною і Румунією було негативним, однак за підсумками січня-листопада 2015 року воно було додатнім і становило майже 220 млн. дол. США. В тому числі цьому сприяли тенденції в зовнішній торгівлі продукцією лісового сектору і зокрема групи 44 УКТЗЕД. Сальдо зовнішньої торгівлі трьох досліджуваних груп було переважно додатнім протягом досліджуваного періоду (винятки – 2010 та 2013 роки, коли обсяги імпорту перевищували обсяги експорту відповідно на 0.85 та 0.44 млн. дол.).

За підсумками січня-листопада 2015 року обсяги експорту продукції трьох досліджуваних груп перевищували обсяги імпорту на більш, ніж 100 млн. дол. США.

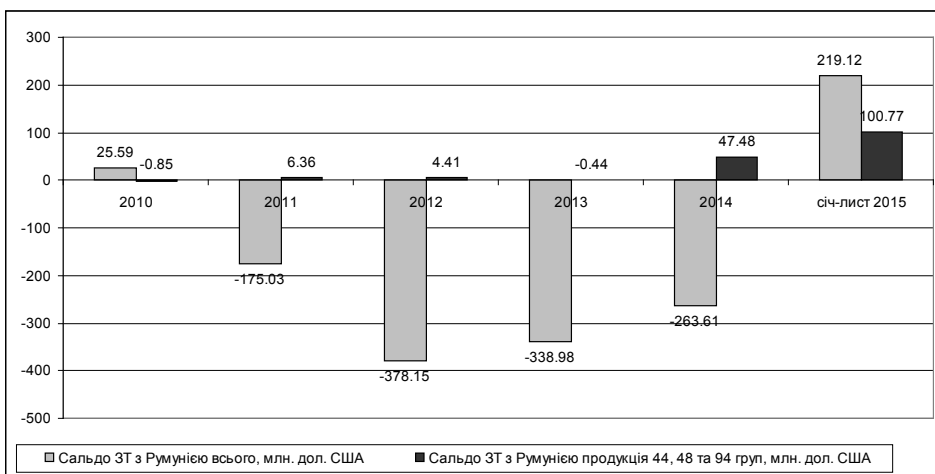

Рис. 3. Динаміка торговельного сальдо між Україною та Румунією в цілому та продукцією лісового сектору за 2010-2015 рр., млн. дол. США¹¹.

Все це підтверджує висунуту гіпотезу про важливість продукції лісового сектору у торгівлі між двома країнами та важливість дослідження перспектив подальшого зміцнення зовнішньоторговельних зв'язків між компаніями та пошуку можливостей укладання нових договорів.

Для оцінки та аналізу відносних порівняльних переваг ми зосередились

¹¹ Розраховано і побудовано на основі даних Держкомстату України-Статистична база даних Державного комітету статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

лише на продукції з товарної групи 44 УКТЗЕД як найбільш важливій в торгівлі між Україною та Румунією. Спочатку розрахуємо індекси інтенсивності експорту та імпорту за період 2010-2014 роки. Вихідні дані та результати розрахунку інтенсивності експорту продукції 44 групи УКТЗЕД з України до Румунії представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані та результати розрахунку інтенсивності експорту продукції 44 групи УКТЗЕД з України до Румунії за 2010-2014 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги експорту України до Румунії, млн. дол. США	705.8	950.7	551.6	558.2	584.1
Загальний обсяг експорту України, млн. дол. США	51424.2	68394.2	68809.8	63320.7	53901.7
Обсяги експорту з Румунії до всіх країн світу, млн. дол. США	49579	63035	57841	65835	69739
Загальний обсяг світового експорту, млн. дол. США	15301000	18338000	18496000	18954000	19002000
Індекс інтенсивності експорту	4.2357	4.0438	2.5634	2.5381	2.9525

Джерело: розраховано на основі даних Eurostat¹², FAOSTAT¹³, StatWTO¹⁴ та Держкомстату України¹⁵

Розрахунки показують, що індекс інтенсивності експорту перевищував одиницю, що свідчить про важливість експорту продукцією досліджуваної групи з України до Румунії.

Слід відмітити, що у 2010 та 2013 році спостерігалось незначне зменшення значення, однак у 2014 році відбулось зростання в першу чергу завдяки збільшенню фізичних обсягів експорту продукції даної групи та її частки в загальному обсязі експорту з України до Румунії.

Вихідні дані та результати розрахунку інтенсивності імпорту продукції

¹² Статистична база даних Eurostat. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

¹³ Статистична база даних FAOSTAT-Forestry. Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/download/F/FO/E>.

¹⁴ Статистична база даних StatWTO: <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewData.aspx?Language=E>.

¹⁵ Статистична база даних Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

44 групи УКТЗЕД в Україну з Румунії представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Вихідні дані та результати розрахунку інтенсивності імпорту продукції 44 групи УКТЗЕД з Румунії до України за 2010-2014 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги імпорту України з Румунії, млн. дол. США	680.2	1125.7	929.7	897.2	847.7
Загальний обсяг імпорту України, млн. дол. США	60741.4	82608.2	84658.1	76986.8	54428.7
Обсяги імпорту всіх країн світу до Румунії, млн. дол. США	62109	76480	70207	73417	77773
Загальний обсяг світового імпорту, млн. дол. США	15511000	18503000	18713000	19026000	19091000
Індекс інтенсивності імпорту	2.7966	3.2969	2.9273	3.0202	3.8230

Джерело: розраховано на основі даних Eurostat¹⁶, FAOSTAT¹⁷, StatWTO¹⁸ та Держкомстату України¹⁹

Результати розрахунків вказують на збільшення інтенсивності імпорту продукції 44 групи УКТЗЕД з Румунії до України протягом останніх 5 років (з майже 2.8 у 2010 році до понад 3.8 у 2014 році), однак як було представлено вище, протягом січня-листопада 2015 року відбулось суттєве скорочення обсягів імпорту продукції даної товарної групи і відповідно це позначиться на інтенсивності імпорту.

Для виявлення відносних порівняльних переваг України і Румунії використовуємо формулу 3. Вихідні дані та результати розрахунку відносної порівняльної експортної переваги при торгівлі продукцією групи 44 УКТЗЕД між Україною і Румунією представлені у табл. 3.

¹⁶ Статистична база даних Eurostat. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

¹⁷ Статистична база даних FAOSTAT-Forestry. Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/download/F/FO/E>.

¹⁸ Статистична база даних StatWTO: <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewData.aspx?Language=E>.

¹⁹ Статистична база даних Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3

Вихідні дані та результати розрахунку відносної порівняльної експортної переваги при торгівлі продукцією групи 44 УКТЗЕД між Україною і Румунією за 2010-2014 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги експорту товарної групи 44 з України до Румунії, млн. дол. США	38.7	56.0	66.8	80.3	106.5
Загальний обсяг експорту з України до Румунії, млн. дол. США	705.8	950.7	551.6	558.2	584.1
Загальний обсяг експорту групи 44 з Румунії, млн. дол. США	1571.9	1588.5	1736.0	2050.1	1992.9
Обсяги експорту Румунії до всіх країн світу, млн. дол. США	49579	63035	57841	65835	69739
Індекс відносної порівняльної експортної переваги	1.728	2.336	4.035	4.619	6.380

Джерело: розраховано на основі даних Eurostat²⁰, FAOSTAT²¹, та Держкомстату України²²

Результати розрахунків вказують на суттєві переваги для України при експорті продукції 44 групи УКТЗЕД до Румунії. При цьому індекс зріс із 1.7 у 2010 році до майже 6.4 у 2014 році. Зважаючи на збільшення обсягів експорту у січні-листопаді 2015 року, можна припустити, що індекс відносної порівняльної експортної переваги зростатиме і надалі.

Таким чином, можемо зробити висновок, що обидві країни отримують вигоду від зовнішньої торгівлі продукцією лісового сектору. На сьогоднішній день для румунських компаній (яких у 2015 році нараховувалось згідно даних FORDAQ понад 3900²³) Україна є важливим джерелом сировини та матеріалів, а для українських підприємств реалізація продукції на ринку Румунії є важливим джерелом валютних доходів.

Налагоджуючи відносини з Румунією, Україна зможе підвищувати конкурентоспроможність власного виробництва і відкрити нові можливості переймання досвіду співпраці, зокрема у сфері торговельно-економічного співробітництва.

Важливо шукати шляхи удосконалення співпраці та виведення її

²⁰ Статистична база даних Eurostat [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

²¹ Статистична база даних FAOSTAT-Forestry [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/download/F/FO/E>.

²² Статистична база даних Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

²³ База даних FORDAQ щодо компаній, які працюють у лісовому секторі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://drevesina.fordaq.com/fordaq>.

на новий рівень. Зокрема необхідними є дослідження та розвиток у сфері обміну технологіями, співробітництво у деревообробній та меблевій галузях, відновлювальній енергетиці, а також пошук можливостей для започаткування та реалізації спільних ініціатив, які відповідатимуть інтересам обох держав.

Подальшого дослідження потребують тенденції у зовнішньоторговельних потоках за окремими видами товарів (до 4-6 знаків УКТЗЕД) для виявлення перспектив співпраці між підприємствами лісового сектору та іншими стейкхолдерами.

Українсько-румунські відносини на сучасному етапі: виклики Євромайдану

Наталія Нечаєва-Юрійчук,
Nataliya Nechayeva-Yuriychuk¹

Contemporary Ukrainian-Romanian relations: challenges of Euromaidan. *In her article the author analyzes the evolution of Ukrainian-Romanian relations in the context of the events from Euromaidan. After proclaiming the independence of Ukraine Romania recognized its' right to the sovereignty and territorial integrity, but the agreement on good-neighborly relations and cooperation between Romania and Ukraine was signed only in 1997. In June 2003, the President of Romania I. Iliescu and the President of Ukraine L. Kuchma signed the mode of the Romanian-Ukrainian state border, cooperation and mutual assistance on border issues. Ukrainian-Romanian relations in the late 20th-early 21st century was marked, on the one hand, by the desire of the officials from Kyiv and Bucharest to establish interstate dialogue, on the other – by focusing on the lack of minority rights and even territorial claims by the radical political parties.*

The events of Euromaidan brought to the surface the issues of territorial integrity of Ukraine. In this context, the reaction of Romania was very important. According to the statement of the President of Romania Traian Basescu that Romania does not recognize any referendum held in Ukraine and is opposed to such actions, even if they were initiated by the Romanian community in Ukraine has become an expression of Romanias support for an European Ukraine.

Relațiile ucraineano-române în etapa actuală: provocările Euromaidanului. *În articol autorul analizează evoluția relațiilor ucraineano-române în contextul evenimentelor Euromaidanului. După declararea independenței Ucrainei România a recunoscut dreptul acesteia la suveranitate și la integritate teritorială, dar Tratatul privind relațiile de cooperare și bună vecinătate dintre România și Ucraina Acordul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre Ucraina și România a fost semnat abia în 1997. În iunie 2003, Președintele României, Ion Iliescu, și Președintele Ucrainei, Leonid Kucima, au semnat Tratatul între România și Ucraina privind regimul frontierei de stat ucraineano-română, colaborarea și asistența mutuală în problemele de frontieră. Relațiile ucraineano-române de la sfârșitul secolului XX-începutul secolului XXI, au fost marcate, pe de o parte, de dorința oficialităților din Kiev și București de a stabili un dialog interstatal, pe de altă parte – de accentuarea lipsei de drepturi ale minorităților și chiar pretenții teritoriale, declarate de forțele ultraradicale.*

Evenimentele Euromaidadului au adus la suprafață problema integrității teritoriale a Ucrainei. În acest context, foarte importantă a fost reacția României, deoarece în regiunea Cernăuți locuiește compact populație românească. În consecință, declarația

¹ Nataliya Nechayeva-Yuriychuk, PhD, asistent Catedra de politologie si administratie politica, Facultatea de istorie, politologie si relații internationale din cadrul Universitatii Naționale din Cernauti „Iurii Fedkivych”

Наталія Нечаєва-Юрійчук, к.і.н., асистент кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Україна) e-mail: nynataliya@ukr.net

Președintele României, Traian Băsescu, că România nu recunoaște nici un referendum, care a avut loc în Ucraina și este contra unor astfel de acțiuni, chiar dacă acestea ar fi inițiate de comunitatea românească din Ucraina, a devenit un act de susținere a Ucrainei europene din partea României.

Keywords: *Ukraine, Romania, Euromaidan, interstate relations, national minority.*

Cuvinte cheie: *Ucraina, România, Euromaidan, relații interstate, minoritate națională.*

У сучасному глобалізованому світі, де локальні конфлікти набувають світового виміру, питання міждержавних відносин є одним із найбільш актуальних. Останні є особливо емоційними та болючими на прикордонних територіях, оскільки прикордонна ідентичність жителів того чи іншого регіону вносить свої корективи у міжнаціональні комунікації на всіх рівнях – від локального до міждержавного.

Становлення незалежної України відбувалося (і продовжує відбуватися) у непростих геополітичних умовах. Боротьба за світове лідерство та контроль над ядерним потенціалом окремих політичних акторів призвели до відмови України від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки зі сторони таких потужних гравців, як США, РФ та Великобританія. Однак один із гарантів безпеки трансформувався в агресора і порушив суверенітет України у 2013 році. Таким чином, на початку XXI століття світове співтовариство вкотре зіштовхнулося з російською агресивною політикою на пострадянському просторі, метою якої є збереження свого впливу на колишні республіки СРСР, серед яких Україна посідає пріоритетне місце. У цьому контексті надзвичайно важливою для України є підтримка інших держав, у першу чергу тих, що мають спільний з нею кордон. До таких належить Румунія, з якою в Україні упродовж усього періоду незалежності склалися непрості відносини.

На сучасному етапі Українська держава перебуває на складному етапі свого політичного та економічного розвитку. Сепаратистські рухи у Донецькій та Луганській областях, підтримувані РФ, відіграють деструктивну роль у суспільно-політичному житті України, громадяни якої упродовж усіх років незалежності пишались, що, всупереч намаганням окремих політичних сил розхитати ситуацію у 1990-х та на початку 2000-х, у країні зберігався мир. Нині доходимо висновку, що незалежність таки треба виборювати, а підданський дух – витравлювати, інакше, попри ілюзорну самостійність, країна залишатиметься сателітом колишньої метрополії.

Питання українсько-румунських відносин є актуальним в українській як історичній, так і політичній науці, особливо у прикордонні. Серед науковців, які здійснюють дослідження в даному напрямку, варто насамперед назвати А. Круглашова, С. Гакмана, Ю. Макара, І. Буркута, відомих не лише на Буковині, але й далеко за її межами. На базі ЧНУ імені Ю. Федьковича уже традиційними стали наукові конференції у форматі *Україна – Румунія – Молдова*, де науковці з названих країн обговорюють історичні, політичні,

культурні аспекти взаємодії трьох сусідніх держав.

Специфіка України полягає в тому, що вона межує з державами, до складу яких у різні історичні часи входили ті чи інші її регіони. Відповідно, після розпаду СРСР від радикальних політичних сил у таких країнах, як Росія, Румунія, Угорщина, неодноразово лунали заклики до перегляду кордонів. Саме тому в контексті подій, що мали місце в АР Крим та на східних рубежах нашої держави, автор поставила собі за мету проаналізувати особливості формування українсько-румунських відносин після 1991 року та вплив Євромайдану на їхній формат.

Середина 1980-х років увійшла в історію колишнього СРСР як «доба перебудови». Лібералізація економіки, відкриття «білих плям» в історії, демократизація суспільно-політичного життя викликали на поверхню відцентрові сили, які в кінцевому підсумку призвели до колапсу соціалістичного табору в цілому та СРСР зокрема. У переддень розпаду Радянського Союзу, у грудні 1989 року, відбулося падіння режиму Н. Чаушеску та встановлення демократичного правління в Румунії. Таким чином, обидві країни на початку 1990-х років переживали процеси політичної трансформації від тоталітаризму/авторитаризму до демократії, які відбувалися на дещо різному етнополітичному тлі. Україні вдалося уникнути громадянської війни та кровопролиття, в той час як у Румунії повалення режиму відбувалося за силовим сценарієм. В Україні розпочався національний ренесанс, який виявився у зверненні до української мови, традиції, культури тощо. Натомість у Румунії, яка не зазнавала національного тиску з боку Москви, національний ренесанс виявився у відродженні ідеї «Великої Румунії», своєрідним виявом чого можемо вважати прийняту в червні 1991 році румунським парламентом «Декларацію про пакт Ріббентропа-Молотова і його наслідки для Румунії». В останній зазначалося, що президент, уряд, усі політичні сили повинні діяти «задля справдження законних прав населення румунських територій, силою анексованих внаслідок таємних угод»². У даному документі було високо оцінено Версальсько-Вашингтонську систему міжнародних відносин, що склалася після завершення Першої світової війни. Верховна Рада Української РСР розцінила подібні дії Румунії як територіальні претензії, про що йшлося в заяві від 5 липня 1991 року³.

Серпневий заколот, що мав місце в Москві у серпні 1991 року, призвів до колапсу, здавалося б, непохитної держави – СРСР. Тож парад суверенітетів, у якому взяла участь й Україна, став символічним підсумком його існування. Результати загальнонаціонального референдуму 1 грудня

² Mel'nychuk I., *Problema pasportyzaciyi Rumuniyeyu ukrayins'kogo naseleण्या: suchasni realiyi ta mozhlyvi naslidky rozvytku podij*, <http://zakarpattya.net.ua/News/70469-Problema-pasportyzatsii-Rumuniieiu-ukrainskoho-naseleण्या>.

³ Zlatin O., *Osoblyvosti stanovlennya zovnishn'oyi polityky postkomunistychnoyi Rumuniyi, Mizhnarodni zv'yazky Ukrainy: naukovі poshuky i znakhidky*, 2015, Vyp.24, S.221, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2015_24_15.

1991 року підтвердили прагнення українців до незалежності, отже, перед світовим співтовариством постало питання про визнання суверенітету незалежної України, який Румунія визнала 8 січня 1992 року, а 1 лютого того ж року були встановлені дипломатичні відносини між двома країнами⁴. Упродовж наступних років українсько-румунські відносини були далеко неоднозначними: радикально налаштовані політичні сили Румунії неодноразово піднімали питання щодо перегляду українсько-румунського кордону, статусу румунської національної меншини в Україні тощо. Так, у квітні 1993 року Румунія надіслала до МЗС України ноту, в якій проголосила неправомірним Договір між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Урядом Румунської Народної Республіки про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань, підписаного у Бухаресті в лютому 1961 року⁵. У 1992 році президент Румунії І.Ілієску вимагав подолання «наслідків пакту Ріббентропа-Молотова», а в 1993 році Румунія в односторонньому порядку денонсувала радянсько-румунську угоду 1961 року, що була основою лінії українсько-румунського кордону⁶. Так як даний договір був юридичною основою лінії українсько-румунського кордону, відмова від нього стала формальною підставою для висловлення територіальних претензій до України з боку як окремих політичних партій та неурядових організацій Румунії, так і на офіційному рівні. Більше того, у 1994 році Румунія в односторонньому порядку підтвердила рішення щодо його денонсації⁷.

Враховуючи той факт, що Румунія та Україна – держави-сусіди, керівництво обох країн розуміло важливість розв'язання існуючих суперечок, налагодження політичного діалогу та співпраці у різних сферах, починаючи від культурної і завершуючи економічною. У 1993 році розпочалась підготовка до підписання базового політичного договору між обома державами, яка тривала майже чотири роки. Незважаючи на те, що між двома країнами були встановлені дипломатичні відносини, відбувався розвиток торговельно-економічних відносин, процес підготовки документу був ускладнений територіальними претензіями та неготовністю сторін до діалогу. У березні 1996 року в Києві відбулося перше засідання міжурядової Консультативної ради, учасники якої підкреслили важливість розвитку двосторонніх відносин у форматі Україна-Румунія, а вже 2 червня

⁴ *Ukrayina v rumuns'kykh zovnishn'opolitychnykh koncepciyax*, book *Ukrayins'ka derzhavnist' u XX stolitti (Istoryko-politologichnyj analiz)*, Kyiv, Politychna dumka, 1996, <http://litopys.org.ua/ukrxx/r11.htm>.

⁵ Zlatin O., *Osoblyvosti stanovlennya zovnishn'oyi polityky postkomunistychnoyi Rumuniyi, Mizhnarodni zvyazky Ukrayiny: naukovi poshuky i znakhidky*, 2015, Vyp. 24, S. 221, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2015_24_15.

⁶ Gakman S., *Suchasni aspekty ukrayins'ko-rumuns'kykh vidnosyn*, <http://uames.org.ua/php/art.php?id=66>.

⁷ Zlatin O., *Osoblyvosti stanovlennya zovnishn'oyi polityky postkomunistychnoyi Rumuniyi, Mizhnarodni zvyazky Ukrayiny: naukovi poshuky i znakhidky*, 2015, Vyp. 24, S. 221, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2015_24_15.

1997 року в румунському місті Констанца був підписаний Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, який ратифікувала Верховна Рада України 17 липня 1997 року⁸. Договір був укладений терміном на 10 років, і його чинність, згідно з умовами, автоматично продовжуватиметься на «новий п'ятирічний строк, якщо жодна із Договірних Сторін не менше ніж за один рік до закінчення відповідного терміну його чинності письмово не повідомить іншу Договірну Сторону про свій намір денонсувати цей Договір»⁹.

«Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією» став першим базовим документом, у якому Україна та Румунія визначили фундамент подальшої взаємодії та комунікації, основні напрямки співпраці та особливості врегулювання болючих питань міждержавних відносин. Фактично даний документ став основою українсько-румунських відносин на наступні десятиліття. Окрема стаття договору була присвячена питанню делімітації державного кордону між Україною та Румунією. Так, у статті 2, пункт 1 наголошувалося, що сторони «підтверджують як непорушний існуючий між ними кордон», однак уже в пункті 2 цієї ж статті наголошувалося, що договірні сторони укладуть окрему угоду про режим кордону між двома державами і вирішать питання делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон. На момент укладення Договору подібне формулювання було єдино прийнятним, хоча, на нашу думку, українська сторона розраховувала на збереження існуючого кордону між Україною та Румунією як на суші, так і на морі. На продовження вирішення територіальних питань та відповідно до статті 2 базового договору між Україною та Румунією, 17 червня 2003 року у місті Чернівці був укладений «Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань», ратифікований Україною 12 травня 2004 року. У статті 1 Договору про режим українсько-румунського державного кордону було чітко визначено лінію державного кордону між договірними сторонами. Підписання даного договору, на думку тодішнього міністра закордонних справ України А. Зленка, було значною подією «для всієї Центрально-Східної Європи. Наш регіон став більш стабільним і передбачуваним, а перспективи регіональної співпраці – більш позитивними»¹⁰.

Подальший розвиток подій засвідчив, що питання делімітації континентального шельфу є особливо тремтливе в українсько-румунських

⁸ *Dogovir pro vidnosyny dobrosusidstva i spivrobotnyctva mizh Ukrainoyu ta Rumuniyeyu*, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

⁹ *Dogovir pro vidnosyny dobrosusidstva i spivrobotnyctva mizh Ukrainoyu ta Rumuniyeyu*, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

¹⁰ Makar Yu. *Suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku ukrajins'ko-rumuns'kykh mizhderzhavnykh vidnosyn*, *Ukrayina-Rumuniya Moldova: istorychni, politychni ta kul'turni aspekty vzayemyn u konteksti suchasnykh yevropejs'kykh procesiv*, Chernivci, Bukrek, 2006, S. 37.

відносинах: у вересні 2004 року Румунія передала на розгляд Міжнародного суду ООН питання про делімітацію континентального шельфу та виняткових економічних зон між двома країнами¹¹.

Румунський та український варіанти делімітації (Romanian and Ukrainian variants of delimitation). Source: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/02/4/180227/>

Упродовж п'яти років тривав судовий процес, результатом якого стало винесене 3 лютого 2009 року рішення Міжнародного Суду про те, що острів Зміїний не може вважатися частиною прибережної лінії України при визначенні серединної лінії при делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони¹².

Таким чином, у Договорі 1997 року були закладені підстави для подальшої ревізії існуючих кордонів і, попри завірення у їхній непорушності, на початку XXI століття з ініціативи румунської сторони перегляд таки відбувся. Водночас варто зауважити, що підписання даного Договору стало підтвердженням євроатлантичних прагнень Румунії та рішення останньої відмовитися від ідеї «повернення північної Буковини». Тодішній президент

¹¹ Dyenkov D., Selyk V., *Ostriv Zmiinyj: vyboroly status, vtratyly naftu*, <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/02/4/180227/>.

¹² *Gaaz'kyj sud vyrishyv dolyu shel'fu navkolo Zmiynogo*, <http://www.epravda.com.ua/news/2009/02/3/180029/>.

Лінія морського кордону, визнана судом (The line of sea border which was recognized by Court). Source: <http://www.epravda.com.ua/news/2009/02/3/180029/>

Румунії Е. Константінеску під час прес-конференції у штаб-квартирі НАТО заявив: «Північна Буковина ніколи не належала ні Україні, ні Росії, але румуни готові піти на «історичну жертву» заради вступу до НАТО»¹³. Принципова домовленість щодо сухопутного кордону стала тим фундаментом, на якому почали вибудовуватися модерні українсько-румунські відносини.

Складним, окрім територіального, виявилось і питання забезпечення прав національних меншин. У базовому Договорі 1997 року було чітко визначено, що українська меншина в Румунії включає громадян Румунії, а румунська меншина в Україні включає громадян України, «незалежно від регіонів, де вони проживають і які відповідно до їх вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію»¹⁴. Договірні сторони домовилися про право на свободу виявлення, збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної

¹³ Zlatin O. *Osoblyvosti stanovlennya zovnishn'oyi polityky postkomunistychnoyi Rumuniyi, Mizhnarodni zv'yazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 2015, Vyp. 24, S. 222, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2015_24_15.

¹⁴ *Dogovir pro vidnosyny dobrosusidstva i spivrobotnyctva mizh Ukrainoyu ta Rumuniyeyu*, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти волі представників національної меншини в одній або іншій державі. Договором гарантувалося використання рідної мови у відносинах з органами державної влади відповідно до національного законодавства, яке повинно було бути приведене у відповідність до міжнародних норм та конвенцій щодо захисту прав національних меншин¹⁵. Фактично, в Договорі були прописані основні права та обов'язки сторін у сфері захисту національних меншин. Однак підписання та ратифікація Договору, на нашу думку, не стала тією точкою відліку, після якої сторони почали активну співпрацю у даній царині. Більше того, питання недостатнього забезпечення прав національних меншин урядами України та Румунії стало предметом постійної дискусії, що мала місце у різних площинах – офіційному, науковому, публіцистичному, культурно-освітньому.

Питання забезпечення прав українців в Румунії та румунів в Україні є предметом досліджень багатьох українських та румунських авторів. Статистичні дані початку XXI століття щодо кількості українських шкіл, газет та ін. в Румунії та румунських в Україні засвідчують, що попри неодноразові заяви радикальних сил ситуація із забезпеченням мовних, культурно-освітніх, інформаційних та інших прав румунської громади в Україні значно краща, аніж українців в Румунії¹⁶. Останнє пояснюється як особливостями національної політики Румунії у XX-на початку XXI століття, так і недостатністю, слабкістю підтримки з боку Української держави своїм співвітчизникам у сусідній Румунії.

Після Помаранчевої революції в Україні, у 2005-2006 роках спостерігалася активізація двосторонніх контактів та співробітництва між двома державами, що стало можливим завдяки роботі глав держав В.Ющенко та Т.Басеску, які прагнули розв'язати усі спірні питання¹⁷. До 2008 року між Україною та Румунією було підписано понад п'ятдесят двосторонніх договірно-правових документів і міжнародних угод, спрямованих на врегулювання різноманітних сфер міждержавної та регіональної взаємодії¹⁸. Однак в цілому головним меседжем українсько-румунських відносин залишалися недостатнє забезпечення прав національних меншин та

¹⁵ *Dogovir pro vidnosyny dobrosusidstva i spivrobotnyctva mizh Ukrayinoyu ta Rumuniyeyu*, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

¹⁶ In.: Yuriychuk Y., *Ukrainian Minority in Romania: Problems of National Identity Preserving*, In M. Brie, I. Horga, S. Sipos (eds.), *Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border*, Debrecen/ Oradea, 2011. p. 73-82; Kruglashov A. *Interethnic Relations Stability on the Ukraine-Romania Border: A Case of Chernivtsi Region*, In M. Brie, I. Horga, S. Sipos (eds.), *Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border*, Debrecen/ Oradea, 2011, p. 309-316.

¹⁷ Maksymenko I. V., *Ukrayins `ko-rumuns `ki vidnosyny u konteksti rozshyrennya YeS na Skhid*, *Strategichni priorityty*, 2008, #3(8), S. 226-227.

¹⁸ *Ibidem*, S. 227.

проблема подвійного громадянства, яка з кожним наступним роком ХХІ століття перетворюється на дедалі більший виклик для України.

Вступ Румунії до ЄС у 2007 році розставив нові акценти у пріоритетах зовнішньої політики держави, а події Революції Гідності, що мали місце в Україні у листопаді 2013-лютому 2014 років продемонстрували підтримку європейських прагнень українців зі сторони Румунії. Повалення режиму В.Януковича в Україні наприкінці 2013-на початку 2014 років нагадало румунському суспільству події 1989 року у Румунії, коли впав режим Н.Чаушеску. З позицій історичної науки подібне порівняння є не зовсім коректним, оскільки і причини, і умови падіння двох авторитарних режимів кардинально відрізняються. Але прагнення як румунського суспільства у 1989-му, так і українського у 2013-му, до свободи та демократії мають більше спільного, аніж відмінного. Революція Гідності в Україні, на нашу думку, стала тим лакмусовим папірцем, який проявив можливість позитивної комунікації між народами на основі спільних цінностей – свободи, демократії, верховенства права.

У лютому 2014 року румунський уряд надав урядовий літак для перевезення на лікування в Румунію поранених під час подій на вулицях Грушевського та Інститутській у Києві¹⁹. Президент Румунії Т.Бесеску заявив, що Румунія підтримує територіальну цілісність України і не визнає жодних референдумів, проведених на сході держави. А 25 травня 2014 року президент Румунії першим привітав кандидата у президенти України П. Порошенка з перемогою на виборах²⁰.

Після обрання 17 листопада 2014 року новим президентом Румунії Клауса Йоханніса спостерігається зростання підтримки євроінтеграційних прагнень України зі сторони одного з найближчих сусідів. В умовах війни на сході України питання безпеки є особливо важливим напрямком взаємодії між двома державами. Вже у березні 2014 року Румунія засудила агресію РФ в Україні і закликала світове співтовариство до адекватної реакції на нові виклики та загрози²¹. Новообраний президент підтвердив готовність Бухареста підтримати санкції ЄС проти РФ²².

За останні два роки спостерігаємо великі зрушення у налагодженні ефективної співпраці між двома країнами: по-перше, наприкінці минулого року завершено усі процедури щодо підписаної наприкінці 2014 року Угоди про місцевий прикордонний рух; по-друге, під час лютневої зустрічі у Мюнхені (2016 рік) президенти П. Порошенко та К. Йоханніс домовилися

¹⁹ *Ukraine-Romania International Experts' Consortium, Newsletter #1*, <http://www.gsbs.org.ua/?p=1331>.

²⁰ *Besescu pershyim pryvitav Poroshenka z peremogoyu na vyborax*, <http://newsru.ua/arch/world/25may2014/besescu.html>.

²¹ Bauer T., *Kyyiv – Bukharest: chas partners'kogo dialogu*, Den, 29 kvitnya 2015, #75, <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planety/kyiv-buharest-chas-partnerskogo-dialogu>.

²² *U Poroshenka prokhodyt` zustrich iz Prezydentom Rumuniyi Johannisom*, www.5.ua/polityka/U-Poroshenka-prokhodyt-zustrich-iz-prezydentom-Rumunii-Yokhannisom-73539.html.

прискорити підготовку до підписання двосторонньої угоди про скасування оплати за національні візи²³. Одночасно відбувається робота і в інших напрямках, що є надзвичайно позитивним для двосторонніх українсько-румунських відносин.

Під час цьогорічної зустрічі двох президентів у Мюнхені були обговорені й інші питання, у тому числі придністровське врегулювання та російська агресія в Україні. Прикметно, що К.Йоханніс підтвердив підтримку Бухареста суверенітету та територіальної цілісності України як на двосторонньому, так і на міжнародному рівнях²⁴.

Таким чином, підсумовуючи усе вищесказане, варто наголосити, що від кінця ХХ і до сьогодні українсько-румунські відносини пройшли складну еволюцію: від взаємних звинувачень та претензій до широкої підтримки та взаємодії. Очевидно, що окремі політичні сили з обох сторін можуть спекулювати болючими питаннями двосторонніх відносин, намагаючись при цьому реалізувати власні політичні цілі та амбіції. Не виключені й провокації третьої сторони, зацікавленої у розхитуванні ситуації в Україні. Однак зміна зовнішньополітичного курсу України в бік європейської інтеграції, що відбулася в ході Революції Гідності, співзвучна позиції Румунії як члена ЄС, може стати міцним фундаментом для розбудови двосторонніх відносин. На нашу думку, Євромайдан в Україні став тією поворотною точкою, яка радикально вплинула на подальший розвиток не лише нашої держави, але й її взаємовідносин із сусідами, одні з яких неочікувано для широкого загалу виявили себе агресорами, а інші – союзниками.

²³ *Ukrayina ta Rumuniya skasuyut` platu za nacional`ni vizi*, <http://www.newsru.ua/ukraine/14feb2016/bezpl.html>.

²⁴ *Kaptaru V. Prezidynty Rumuniyi ta Ukrayiny maly zustrich v Myunkheni*, http://main.rri.ro/uk_uk/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97_%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D1%87_%D0%B2_%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D1%96-2543337.

Особливості еволюції партійних систем у перехідних суспільствах: досвід Румунії та України

Остапець Юрій / Yurii Ostapets¹,
Шелемба Марта / Marta Shelemba²

The evolution of party systems in transitional societies: the experience of Romania and Ukraine. *The destruction of the communist political system in the late 20th century marked the beginning of large-scale social transformation in different regions of Europe. The transition from authoritarian regimes to democracy includes radical reforms in all spheres of public life. Thus the transformation of party systems in transitional societies was one of the conditions for establishing a consolidated democratic regime. The purpose of the article is to compare the evolution of party systems in Ukraine and Romania and describe the main factors that have determined these processes.*

Particularitățile evoluției sistemelor de partid în societățile de tranziție: experiența României și a Ucrainei. *Prăbușirea sistemului politic comunist la sfârșitul secolului XX a marcat începutul marilor transformări social-politice în diferite regiuni ale Europei. Tranziția de la regimuri autoritare spre democrație include o serie de reforme radicale în toate sferele vieții publice. Astfel, transformarea sistemelor de partid în societățile de tranziție a fost una din condițiile creării unui regim democratic consolidat. Scopul acestui articol – efectuarea unei analize comparative a evoluției sistemelor de partid ale Ucrainei și României și descrierea factorilor principali care au determinat aceste procese.*

Keywords: *political party, party system, Ukraine party system, Romania party system, parliament elections.*

Cuvinte cheie: *partid politic, sistemul de partid, sistemul de partid din Ucraina, sistemul de partid din România, alegeri parlamentare.*

Особливості еволюції партійних систем у перехідних суспільствах: досвід Румунії та України

Становлення партійних систем у транзитних суспільствах представляє собою складний процес, який залежить від багатьох факторів і конкретно-історичних умов, в яких він відбувається. Вивчення досвіду становлення партійних систем у державах, де політична демократія щойно формується, є необхідним для теоретичного осмислення загальних закономірностей і соціально-культурних особливостей еволюції партійних систем у перехідних суспільствах.

Відомий дослідник партійних систем країнах ЦСЄ В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на їх конфігурацію:

1. Характер трансформаційного конфлікту. Йдеться про те, у якій формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт, заключений між

¹ Yurii Ostapets, Uzhhorod National University (Ukraine), e-mail: ostapec@rambler.ru

Остапець Юрій, Ужгородський національний університет

² Marta Shelemba, Uzhhorod National University (Ukraine)

Шелемба Марта, Ужгородський національний університет

елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом же, дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів): а) поступова еволюція; б) зміна систем під керівництвом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліти; д) колапс режиму; ж) розпад держави і утворення нових держав. В Румунії трансформаційний конфлікт відбувся під тиском знизу (демонстрація протесту у м. Тімішоаре, утворення «Фронт національного порятунку» тощо), а в Україні трансформаційні процеси розпочалися внаслідок розпаду СРСР і утворення нової держави.

2. Наявність «історичних» партій. Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем при умові, що «історичні» партії в достатній мірі інституціалізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. Вплив політичних інститутів. Серед інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління та виборча система. В Україні та Румунії змішана (напівпрезидентська) форма правління, які характеризуються протистоянням Президента і Прем'єр-міністра

4. Наявність традицій клієнталізму, який поєднується з різними формами регіоналізму і патерналізму.

5. Вплив соціетальних розмежувань. Традиційні лінії соціетальних розмежувань доповнюються в Східній Європі лінгвістично-етнічними. Для України і Румунії характерна наявність партій угорської національної меншини. Крім того, на початковому етапі трансформації головним був розкол по лінії-підтримка / непідтримка правлячого комуністичного режиму³.

На думку авторів дослідження до вказаного переліку можна додати об'єктивні умови, які обумовлюють специфіку функціонування партійних систем у сучасних суспільствах. Йдеться про те, що нові партії функціонують як всеохоплюючі, картельні та партії постматеріальних цінностей.

К. Джанда у нових демократіях виокремлював наступні типи партій:

1. Партії масових демократичних рухів («Солідарність» в Польщі, «Громадянський форум» в Чехії, «Саюдіс» в Литві, «Фронт національного порятунку» в Румунії, Народний Рух України і т.д.).

2. Партії – залишки комуністичних партій (в Україні – це Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Прогресивна соціалістична партія України, Комуністична партія України (оновлена) та ряд інших, в Румунії – Демократичний фронт національного порятунку та інші)

3. Відновлені довоєнні партії (в Україні-Організація українських націоналістів, в Румунії-Націонал – цереністська християнсько-демократична партія, Націонал-ліберальна партія, Румунська соціал-демократична партія).

³ Ostapets Yu., Haidanka Ie., Kliuchkovych A., Maradyk N., *Evolutsiia partiinykh system krain Vyshehradskoi chetvirky: dosvid dlia Ukrainy: Monohrafiia*, Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2014, S. 10.

4. Етнічні партії (в Румунії – Демократичний союз угорців Румунії, ПП «Велика Румунія», в Україні – ВО «Свобода», угорські партії (Демократична партія угорців України та КМКС – Партія угорців України).

5. Релігійні партії.

6. Партії постматеріальних цінностей (феміністичні, захисту оточуючого середовища тощо).

7. «Екзотичні» партії (наприклад, козацькі партії в Україні)⁴.

Вирішальне значення для формування партійних систем в перехідних суспільствах мають партії-наступниці від попереднього режиму та нові партійні структури, утворені з масових демократичних рухів.

Характеристика партійних систем України і Румунії буде зроблена на основі результатів останніх парламентських виборів з застосуванням емпіричних методів дослідження. Емпіричні методи дослідження складають важливий елемент у вивчення політичних партій та партійних систем. Вони, поряд із теоретичними доробками, використовуються для оцінки ефективності виборчих систем, співвідношення виборчих систем з партійними, визначення ефективної кількості партій, вимірювання усталеності уподобань електорату тощо. У нашому дослідженні будуть використані індекси ефективної кількості електоральних та парламентських партій М. Лааско та Р. Таагепери, індекс пропорційності Р. Гюнтера, індекс диспропорційності М. Галлахера, індекс неусталеності уподобань електорату М. Педерсена.

Оскільки на формат партійних систем суттєвий вплив мають виборчі системи (наприклад, закони Дюверже), автори дослідження роблять порівняльний аналіз виборчих систем України та Румунії.

Виборча система України. Перший виборчий закон у незалежній Україні був прийнятий на восьмій сесії Верховної Ради України II скликання 18 листопада 1993 р. Законом встановлювалась мажоритарна система абсолютної більшості, тобто обраним вважався той кандидат, «який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу». Другий тур виборів також відбувався за системою абсолютної більшості. В законі був введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці: «вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу»⁵. Дані норми закону унеможлилювали обрання повного складу ВР України, і приводили до безкінченних циклів перевиборів.

Після прийняття нової Конституції України (1996 р.), чи не найважливішим кроком на шляху реформування суспільного життя стало прийняття у вересні 1997 р. нового Закону «Про вибори народних депутатів

⁴ Ostapets Yu., *Porivnialnyi analiz evoliutsii partiinykh system Ukrainy i Rumunii, Rumunsko-ukraïnski vidnosyny: istoriia i suchasnist*. Editura Muzeului Satmarean, 2015, S. 171.

⁵ Shveda Iu., *Partii ta vybory: entsyklopedychnyi slovnyk, Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka*, 2010, S. 650.

України». Цей закон закріпив основні засади і принципи нової змішаної виборчої системи в нашій державі.

Згідно нового закону про вибори, політичні партії ставали повноправними суб'єктами виборчого процесу, оскільки 225 депутатів обирається в одномандатних виборчих округах, а інші 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій або виборчих блоків партій. Партійні списки були закритими загальнонаціональними. Виборчий поріг становив 4 %⁶.

Закон, за яким проводилися вибори 2002 р., був схвалений у парламенті 18 жовтня 2001 р. Закон також встановлював змішану виборчу систему 225 депутатів обиралося в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної більшості, а інші 225 – за пропорційною системою із загальнонаціональними партійними списками закритого типу з 4 % виборчим порогом.

Відрізнялась від попереднього закону (1998 р.) норма, яка обумовлювала реєстрацію кандидатів. У законі введена виборча застава. Для політичної партії (блоку) – 15 тис. неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на 1.12.01 це 225 тис. гривень), а для кандидата в мажоритарному окрузі – 1020 гривень. Виборча застава повертається, якщо партія здобуває більше 4% голосів виборців, а «кандидат-мажоритарник» виграє вибори.

Вибори 26 березня 2006 р. відбулися згідно з новим законом «Про вибори народних депутатів», який встановлював пропорційну виборчу систему з закритими загальнонаціональними партійними списками та 3 % виборчим порогом. Це передбачало істотні відмінності як в організації підготовки та проведення виборів, так і в характері виборчих заходів⁷.

Згідно з новим Законом, головними суб'єктами виборчого процесу стали політичні партії та партійні блоки, оскільки важливі питання з організації і проведення виборчої кампанії пов'язані з політичними партіями (формування депутатських списків, утворення виборчих блоків, формування окружних і дільничних комісій, організація роботи спостерігачів тощо). Відповідно до Закону, висувати кандидатів у депутати могла лише партія, яка зареєстрована в установленому порядку Міністерством юстиції України за 365 днів до дня виборів. При реєстрації партійного списку вноситься грошова застава, яка становить дві з половиною тисячі мінімальних розмірів заробітної плати. Грошова застава повертається партії і блокам, які взяли участь у розподілі депутатських мандатів.

Парламентські вибори 2012 р., як і всі попередні, знову відбулися за новим законом. Закон про вибори був прийнятий ВР України 17 листопада 2011 р. За нього проголосувала як провладна Партія регіонів, так і опозиційні партії. І це природно, оскільки вони створювали умови для майбутніх

⁶ Ostapets Yu., Haidanka Ie., Kliuchkovych A., Maradyk N., *Evoliutsiia partiinykh system krain Vyshehradskoi chetvirky: dosvid dlia Ukrainy: Monohrafiia*, Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2014, S 160.

⁷ Ostapets Yu., Haidanka Ie., Kliuchkovych A., Maradyk N., *Evoliutsiia partiinykh system krain Vyshehradskoi chetvirky: dosvid dlia Ukrainy: Monohrafiia*, Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2014, S 162.

виборів, а відповідно і преференції для себе.

Законом була запроваджена змішана система виборів: 225 депутатів мали обиратись за закритими партійними списками в багатомандатному виборчому окрузі, а 225 – в одномандатних мажоритарних виборчих округах.

У законі ліквідовано інститут партійних блоків та встановлено 5 % виборчий бар'єр. Це означало, що невеликі опозиційні партії могли розраховувати на входження до парламенту лише через мажоритарні округи. Інший шлях проходження до ВР України представників невеликих опозиційних партій – включення їх членів до виборчого списку великих партій. Ці норми закону сприяють проходженню до парламенту великих партій. У той же час вони спонукають до об'єднання малі політичні партії, що в майбутньому може привести до більш чіткого структурування партійного простору.

Вплив електоральних процесів на еволюцію партійної системи України слід досліджувати в рамках форми правління, яка в той чи інший період була в Україні.

Форма державного правління в Україні протягом 1991-2014 рр. змінювалась неодноразово, що мало відчутний вплив на конфігурацію партійного простору.

До прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. можна констатувати невизначеність у вищих ешелонах влади, боротьбу за повернення влади Радам чи, навпаки, зосередження її у Президента України. Результат такої боротьби – прийняття так званого Конституційного договору.

Конституція України (1996 р.) встановила президентсько-парламентський тип напівпрезидентської республіки. Президент став ключовою фігурою політичної системи суспільства. Структурування парламенту відбувалося як за партійною належністю (у форматі партійних фракцій), так і у вигляді депутатських груп. Перехід з фракцій до груп став нормальним явищем українського парламентаризму.

Після «помаранчевої революції» 2004 р. ВР України на своєму засіданні 8 грудня 2004 р. прийняла пакет змін до Конституції України, встановивши парламентсько-президентську республіку. У результаті центральною фігурою політичної системи став прем'єр-міністр. Уряд повинен був формуватись парламентською більшістю. Структурування парламенту мало відбуватись виключно за партійною приналежністю. Такі зміни привели до протистояння Президента України (В. Ющенко) та Прем'єр-міністра України (Ю. Тимошенко). У результаті внутрішніх конфліктів у «помаранчевій коаліції» на президентських виборах 2010 р. перемогу отримав В. Янукович (Партія регіонів). 1 жовтня 2010 р. Конституційний Суд України відмінив зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 р. Таким чином, Україна знову стала президентсько-парламентською республікою⁸.

Після української «Революції гідності» 2013 р. та дострокових виборів

⁸ Partiina systema Ukrainy do i pislia Maidanu, Natsional'na bezpeka i oborona, 2015, № 6-7, S. 12.

Президента України (президентом став П. Порошенко), український парламент прийняв рішення про повернення до Конституції зі змінами від 8 грудня 2004 р. Україна знову стала парламентсько-президентською республікою.

Зміна форм правління не могла не впливати на формат партійної системи. Відтак, впливовими в різний час ставали партії, які були пов'язані з особою Президента чи Прем'єр-міністра України (Партія регіонів, ВО «Батьківщина», Народний Союз «Наша Україна» (потім ПП «Наша Україна»), ПП «Удар», ПП «Блок П. Порошенка», ПП «Народний фронт» та інші).

Виборча система Румунії змінювалась після її встановлення лише один раз. У травні 2012 р. (напередодні виборів до парламенту в грудні 2012 р.) була спроба змінити виборчу систему, і румунський парламент проголосував за зміну змішаної виборчої системи на мажоритарну відносно більшості. Для представників національних меншин додаткові мандати передбачалися тільки у тих одномандатних виборчих округах, де чисельність національної меншини становить не менше семи відсотків від складу населення. Тим не менше, в червні 2012 р. Конституційний суд Румунії визнав закон про впровадження нової виборчої системи недейсним. Внаслідок цього було пролонговано застосування залежної змішаної виборчої системи (пропорційної системи змішаного членства з уніномінальними коледжами).

В Румунії упродовж 1990-2004 рр. застосовували пропорційну систему закритих списків з формулою Хейра (для розподілу мандатів у регіональних багатомандатних округах) та формулою Д'Хондта (для розподілу всіх накопичених у регіонах залишкових мандатів на національному рівні). Тобто виборці могли голосувати лиш за один список партії чи виборчого блоку чи за один список незалежних кандидатів. Також було передбачено „резервні” мандати для представників національних меншин: для цього вони мали отримати не менше п'яти (1990-2000 рр.) або ж десяти (2004 р.) відсотків від квоти Хейра (як норми для отримання одного мандата) на національному рівні. Кількість „резервних” мандатів для національних меншин становила: у 1990 р.-дев'ять, у 1992 р.-тринадцять, у 1996 р.-п'ятнадцять, у 2000-2004 рр. – не менше, ніж вісімнадцять. Прохідний електоральний бар'єр у 1990 р. не був передбачений, у 1992-1996 рр. він становив 3 %, а в 2000-2004 рр.-5 %⁹.

З 2008 р. виборча формула в Румунії змінюється. Виборчу систему Румунії слід іменувати *пропорційною системою змішаного членства* або ж варіантом умовного змішування окремих складників виборчих систем. Річ у тому, що в Румунії змішану виборчу систему скомпоновано на підставі мажоритарної системи абсолютної більшості та пропорційної системи списків щодо мандатів, які не заповнено за наслідками виборів у мажоритарному складнику. Тим не менше, кожний виборець голосує тільки за одного кандидата. Всі багатомандатні округи розподіляються на

⁹ Romanyuk A., Litvin V., Panchak-Byaloblotska N., *Politychni Institutni krayin Tsenntralno-Shidnoyi Evropi: porivnyalnyi analiz*, Lviv, 2014, S. 250.

315 «уніномінальних коледжів» (англ. «uninominal colleges»), які фактично є «одномандатними районами». Для перемоги в уніномінальному коледжі кандидат має отримати абсолютну більшість голосів виборців. Якщо це відбувається в результаті однотурового голосування, тоді кандидата вважають обраним як депутата (для цього також потрібно, щоби партія/коаліція, членом якої є кандидат, який отримав абсолютну більшість голосів в уніномінальному коледжі, пододала виборчий бар'єр на національному рівні – 5 % для партій і 8–10 % для виборчих коаліцій – чи отримала не менше шести мандатів у різних уніномінальних коледжах; вказана норма не стосується незалежних/непартійних кандидатів). Гіпотетично це означає, що виборчий процес може відбуватись лише на підставі мажоритарної системи абсолютної більшості, проте для цього в межах одного туру виборів в уніномінальних коледжах мають бути заповнені всі 315 мандатів (очевидно, що підрахунок результатів виборів починається з сумування голосів у всіх уніномінальних коледжах для отримання результатів про пропорційність розподілу голосів виборців між партіями та блоками)¹⁰.

Всі мандати, які не заповнено в уніномінальних коледжах 43 багатомандатних «звичайних» виборчих округів (тобто тоді, коли кандидати в деяких уніномінальних коледжах після однотурових виборів не отримали абсолютної більшості голосів виборців, а тому не були обрані депутатами), розподіляють на підставі пропорційної системи списків поміж партіями, кандидати яких у виборчих округах разом подолали виборчий бар'єр. Це цілком чітко показує, що абсолютно-мажоритарна складова змішаної виборчої системи у Румунії є неповною, оскільки у ній не передбачено процедури проведення другого туру виборів. Натомість відбувається дворівневий розподіл мандатів на підставі використання пропорційного складника змішаної виборчої системи: спершу на регіональному рівні (у 43 «звичайних» багатомандатних виборчих округах), застосовуючи формулу Хейра, а згодом щодо залишкових мандатів на національному рівні, застосовуючи формулу Д'Хондта. При цьому важливо, що кандидати, які не отримали мандатів за мажоритарним складником змішаної виборчої системи, до пропорційного розподілу включаються у форматі списків (партій, блоків, незалежних кандидатів), сформованих рейтингово на підставі голосів кандидатів за мажоритарним складником.

Спеціальні правила передбачено для тих організацій, які представляють національні меншини в Румунії. Зокрема, у Палаті депутатів гарантовано 18 «резервних» мандатів для національних меншин. При цьому не встановлено жодних обмежень для представників від національних меншин, які можуть бути обрані до Палати депутатів. Саме тому кількісний склад нижньої палати румунського парламенту не фіксований. Приміром, за результатами виборів у 2008 р. обрано 334 депутатів, а у 2012 р. – 412 депутатів. Довибори

¹⁰ Romanyuk A., Litvin V., Panchak-Byaloblotska N., *Politichni Institutni krayin Tsenntralno-Shidnoyi Evropi: porivnyalnyi analiz*, Lviv, 2014, S. 248.

у Румунії проводять лише у виняткових ситуаціях, а всі вакансії заповнюють «депутати-замісники» з відповідних партійних списків.

Особливістю залежної / непаралельної змішаної виборчої системи у Румунії є електоральний ефект, який забезпечує кореляцію пропорційного представництва між електоральною підтримкою партій і сумарною кількістю отриманих мандатів у межах багатомандатних округів.

Таким чином, виборча система Румунії є стабільнішою за українську і більш сприятливою для справедливого розподілу голосів виборців і кількістю мандатів, які отримують відповідні політичні сили.

Для України і Румунії важливим є етнічний чинник у розвитку політичних партій і партійних систем. У Румунії угорська меншина компактно проживає в районі Семигорода (Харчіта та Ковасня). Ці території, які нині компактно заселяють угорці, до 1920 р. належали Угорщині. Вони відійшли до Румунії внаслідок Тріанонської угоди 1920 р.

Інтереси угорської меншини відображає «Демократичний союз угорців Румунії» (ДСУР), створений у 1989 р. З 1996 по 2008 рр. партія постійно входила до складу урядів або підтримувала діяльність урядів. На виборах у 2008 р. ДСУР провів до нижньої палати парламенту 22 депутати і 8 було обрано до Сенату. Головні програмні вимоги організації такі: створення угорської автономії; розширення сфери застосування угорської мови в адміністрації та освіті; збільшення автономії місцевих органів влади та поглиблення інтеграції Румунії до Європейського Союзу.

Вплив парламентських виборів 2008 та 2012 рр. на формат партійної системи Румунії. За результатами виборів 30 листопада 2008 р. до Палати депутатів пройшли 3 партії, 1 політичне об'єднання і 18 депутатів від національних меншин. Демократична ліберальна партія, яка підтримувала президента Т. Басеску отримала 32,36 % голосів виборців (115 депутатських місць), Альянс Соціал-демократичної і Консервативної партії – 33,09 % (114), Націонал-ліберальна партія – 18,57 % (65), Демократичний союз угорців Румунії – 6,17 %. До нижньої палати парламенту вперше за багатолітню політичну практику не змогла подолати 5 % бар'єр ПП «Велика Румунія»¹¹.

Парламентські вибори 2012 р. пройшли за пропорційною виборчою системою змішаного типу. Головними конкурентами виступали Соціал-ліберальний союз (СЛС) та Альянс правих сил «Права Румунія», як прихильники та супротивники діючого президента. СЛС був утворений 5 лютого 2011 р. 3 партіями: Соціал-демократичною партією, Консервативною партією та Націонал-ліберальною партією. Коаліція виграла у червні 2012р. місцеві вибори, а в грудні 2012 р. парламентські.

Альянс правих сил «Права Румунія» був утворений напередодні виборів 4 політичними силами: Ліберально-демократичною партією, Націонал-селянською партією, ПП «Нова Республіка», та ПП «Громадянська

¹¹ Elektoralnaia heohrafyia [Elektronnyi resurs], Rzhym dostupu: <http://www.electoralgeography.com/new/ru/>.

сила». Після виборів до парламенту лідери альянсу заявили про його розпуск.

За результатами виборів СЛС отримав 273 місця (58,63 %), Альянс «Права Румунія» – 56 місць (16,5 %), Народна партія Дан Дьяконеску – 47 місць (13,99 %); Демократичний Союз угорців Румунії – 18 місць (5,13%)¹². Результати виборів до нижньої палати румунського парламенту подані в Таблиці 1.

Таблиця 1
Результати виборів до Палати депутатів 2008 та 2012 рр.

Політична партія	Кількість місць у Палаті депутатів	
	2008 рік	2012 рік
Соціал-ліберальний союз	–	273 (58,63 %)
Альянс «Права Румунія»	–	56 (16,5 %)
Національно-ліберальна партія	65 (18,57%)	–
Народна партія Дан Дьяконеску	–	47 (13,99 %)
Демократичний Союз угорців Румунії	22 (6,17 %)	18 (5,13 %)
Демократична ліберальна партія	115 (32,36 %)	–
Альянс Соціал-демократичної партії і Консервативної партії	114 (33,09 %)	–

За результатами виборів можна зробити наступні висновки щодо формату партійної системи Румунії. По-перше, формат партійної системи за результатами виборів 2008 та 2012 рр. залишився практично незмінним: двоблокова система. По-друге, спостерігалось зниження підтримки національних партій: Демократичний Союз угорців Румунії отримав у 2012 році менше кількість голосів виборців, а ПП «Велика Румунія» ні у 2008 ні у 2012 рр. не змогла подолати 5 % загороджувальний поріг. По-третє, відсутність у політичному спектрі крайніх лівих сил, які не знайшли підтримки електорату після заборони Комуністичної партії в 1990 р. По-четверте, на різних етапах розвитку в політичній системі Румунії домінували різні партії. На початковому етапі трансформації суспільства домінували ліві партії (до 1996 р.), дещо пізніше владними стають праві політичні партії (1996-2000 рр.), а потім ліві сили знову беруть реванш і приходять до влади (але вже як лівоцентристські і соціал-демократичні). Це в свою чергу стало каталізатором розмежування на правому фланзі і утворення життєздатних правоцентристських і правих партій. Останні вибори 2008 та 2012 рр. показали, що партійна система Румунії набирає обрисів багатопартійної двоблокової системи, де домінують правоцентристські і лівоцентристські сили.

Загалом розвиток партійної системи Румунії можна поділити на

¹² Nidermaier O., *Partiini systemy krain-chleniv YeS*, Natsionalna bezpeka i oborona, 2015, № 6-7, S. 167–180.

наступні етапи:

1 етап (198-1992 рр.) – етап удаваної багатопартійності. Насправді ж в політичному житті домінує єдина партія – Фронт національного порятунку;

2 етап (1992-1996 рр.) – етап утворення реальної багатопартійної системи з електоральною конкуренцією і протиборством різних політичних партій і партійних програм;

3 етап (1996-....) – утворюється двоблокова система з домінуванням правочентристських або лівоцентристських сил;

За класифікацією партійних систем П. Майра, партійну систему Румунії після парламентських виборів 2008 р. можна віднести до системи середніх партій, а за результатами виборів 2012 р. – до системи великих партій.

Результати виборів дають змогу здійснити кількісний аналіз партійних систем. Для цього ми використовуємо індекс ефективної кількості партій Лааско-Таагапери, індекс диспропорційності Галлахера, та індекс фракціоналізації Рае. Результати вказаних індексів для партійної системи Румунії за період 1990–2012 рр. подано у Таблиці 2.

Таблиця 2

Емпіричні показники розвитку партійної системи Румунії

	1990	1992	1996	2000	2004	2008	2012
ЕКПП	2,2	4,78	4,31	3,56	3,36	3,6	2,12
ЕКЕП	2,21	6,96	6,06	5,25	3,9	3,93	2,54
Індекс Галлахера	0,9	6,81	6,34	8,56	3,74	3,32	6,2
Індекс фрагментації	0,52	0,82	0,82	0,72	0,74	0,74	0,77

Показники індексів ефективного числа виборчих і парламентських партій та індексу диспропорційності свідчить про стабілізацію партійно-виборчої системи Румунії.

Вплив парламентських виборів 2012 та 2014 рр. на конфігурацію партійної системи України. У парламентських виборах 2012 р. взяли участь 87 партій. До виборчого бюлетеня була внесена 21 партія. На цих виборах вперше в українській політичній практиці опозиційні сили домовилися про об'єднання зусиль для участі у виборчій кампанії («Об'єднана опозиція» участь у виборах приймала у форматі ВО «Батьківщина»). 11 листопада згідно чинного законодавства ЦВК оприлюднила результати парламентських виборів 2012 р. Обрано було 445 народних депутатів. Партія регіонів – 185 депутатів, ВО «Батьківщина» – 101, ПП «Удар» – 40, ВО «Свобода» – 37, КПУ – 32, ПП «Єдиний центр» – 3, Народна партія – 2, ПП «Союз» – 1, Радикальна партія Олега Ляшка – 1, самовисуванці – 43 (Див Табл. 3)¹³. У 5 мажоритарних

¹³ Ostapets Yu., *Rehionalni osoblyvosti parlamentskykh vyboriv 2012 roku v Ukraini, Naukovyi visnyk*

округах ЦВК визнала вибори недійсними через численні порушення при підрахунку голосів. Як і на попередніх виборах Схід та Південь голосував за Партію регіонів, Захід і Центр за ВО «Батьківщину».

Вибори засвідчили неусталеність партійних уподобань виборців. Якщо розрахувати індекс Педерсена, то для України за результатами парламентських виборів 2012 р. він становить 30,6. Стабільними вважаються партійні системи, які мають індекс Педерсена до 15. Інший емпіричний показник, який характеризує формат партійних систем – це індекс ефективної кількості парламентських партій. За результатами виборів 2012 р. він становить 4,5. В 2007 р. він мав значення 3,3. Динаміка зростання індексу ($4,5 / 3,3 = 1,3$) показує про збільшення ефективної кількості парламентських партій, це по-перше. І, по-друге, індекс ЕКПП (4,5) вказує на відсутність домінуючої партії. Таким чином, можна говорити про наявність в Україні тенденції до формування двоблокової партійної системи.

Парламентські вибори в Україні 26 жовтня 2014 р. були позачерговими, і відбулися за тією ж виборчою системою, що й у 2012 р. У зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та військовими діями на Сході України, вибори не відбулися у 27 мажоритарних округах: АРК (10 округів), Донецька область (9), Луганська область (6), м. Севастополь (2).

ЦВК зареєструвала 52 партії – суб'єкти виборчого процесу. Йдеться про партії, які висунули кандидатів у мажоритарних округах і в загальнонаціональному виборчому окрузі. До виборчого бюлетеня, для голосування за партійні списки, було внесено 29 політичних партій.

Революційні події в Києві змінили і позиціонування партійно-політичних сил напередодні парламентських виборів. По-перше, Партія регіонів скомпроментувала себе відмовою від європейської інтеграції і участі у виборах не приймала. Рейтинг її найближчого сателіта КПУ також суттєво понизився. Ті сили, які колись представляли Партію регіонів переформатувались у ПП «Опозиційний блок». Окремо вирішив брати участь у виборах, зі своєю партійною структурою ПП «Сильна Україна» С. Тігіпко.

По-друге, одним із наслідків Революції гідності було утворення нових партійних структур: ПП «Блок Петра Порошенка» (з нею підписав угоду про спільну участь у виборах лідер ПП «УДАР» В. Кличко), ПП «Народний фронт» (А. Яценюк), ПП «Правий сектор» (Д. Ярош), ПП «Об'єднання «Самопоміч» (А. Садовий).

По-третє, у виборах приймали участь відомі виборцю партійні бренди ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Партія зелених України, ПП «Громадянська позиція» та інші.

По-четверте, як завжди, у виборах приймали участь ряд маловідомих партійних структур, завдання яких були різні, але перш за все вони мали

набрати хоч якусь кількість голосів, щоб стати відомими для виборців напередодні місцевих виборів 2015 р. Результати виборів 2014 р. подано в Таблиці 3.

Таблиця 3
Результати виборів до Верховної Ради України 2012 р. та 2014 р.

Партія	Кількість місць у парламенті	
	2012 р.	2014 р.
Партія регіонів	186 (30,0%)	-
ПП ВО «Батьківщина»	105 (25,54%)	19 (5,68%)
ПП «Народний фронт»	-	82 (22,14%)
ПП «Блок Петра Порошенка»	-	132 (21,82%)
ПП «УДАР В. Кличка»	40 (13,96%)	-
Комуністична партія України	32 (13,18%)	-
ПП ВО «Свобода»	37 (10,44%)	-
ПП «Опозиційний блок»	-	99 (9,43%)
РП Олега Ляшка	-	22 (3,96%)

Отже, до парламенту, за результатами виборів, потрапляють чотири нові політичні партії. Таким чином, формат партійної системи знову кардинально змінився, що було наслідком революційних подій в українському суспільстві.

Аналіз формату партійної системи ми зробимо на основі розрахунку ряду індексів, які використовуються в політичній науці для дослідження партійних систем. Розрахунок індексів подано у Таблиці 4.

Таблиця 4
Емпіричні показники партійної системи України

Індекси	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.
ЕКПП	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3	5
ЕКЕП	11,9	7,95	5,8	4,3	5	8
Індекс Галлахера	10,08	7,8	8,4	5,7	10,01	7,7
Індекс фрагментації	0,8	0,79	0,61	0,77	0,77	0,88
Індекс неусталеності Педерсена	24	15	35	9,6	30,35	43

Розрахунок вказаних індексів дає змогу зробити ряд висновків щодо тенденцій розвитку, які були притаманними для української партійної системи.

Якщо взяти до уваги результати парламентських виборів та показники ефективного числа парламентських партій, то можна зробити висновок про те, що в Україні лишається стабільною тенденція до збереження ефективного числа парламентських партій в межах 3-5. Це дозволяє ідентифікувати партійну систему України, як багатопартійну без домінуючої партії або двоблокову багатопартійну.

Розрахунки індексу диспропорційності показують, що зміна правил проведення виборів приводить до підвищення рівня диспропорційності виборчої системи. Після введення змішаної виборчої системи, у 1998 р. індекс диспропорційності становив 10,08. У 2002 р. даний індекс становив уже 7,8. Це свідчення того, що відбулося звикання до правил електоральної гри. Після введення пропорційної системи у 2006 р. індекс знову зростає (8,4). Проведення виборів 2007 р. за такими ж правилами приводить до зниження індексу диспропорційності до 5,7 (найнижчий показник). І, знову ж таки, перехід до змішаної системи приводить до підвищення рівня диспропорційності виборчої системи (10,01). Загалом показники індексу диспропорційності коливаються для України в межах 5,7-10,8. Це показники виборчої системи з середнім рівнем диспропорційності.

Дослідження індексу фрагментації Д. Райє вказує різні рівні фрагментації ВР України. Для українського парламенту дане значення змінювалося відповідно до виборчої системи та рівня стабільності партійної системи. Коливання індексу в межах 0,68-0,8 – свідчення наявності багатопартійної системи (0,8) та наявності конкуруючих двох політичних сил (0,6).

Отримані результати обчислення індексу неусталеності М. Педерсена свідчать про неусталеність уподобань українського виборця. Такі коливання характерні для суспільств, в яких відбуваються трансформаційні процеси. Але слід враховувати той факт, що справжній відсоток зміни партійних уподобань без спеціально розроблених порівняльних досліджень здійснити не можливо. Індекс неусталеності допомагає визначити тільки приблизні дані щодо мінливості та партійної заміщеності.

Індекс електоральної неусталеності дає можливість вивчати зміни у електоральній підтримці провідних партій і такі явища, як зниження партійної ідентифікації (коли виборець приймаючи участь у виборах не бажає пов'язувати себе з якоюсь партією), зростання не конвенційної політичної поведінки (коли частина виборців вважає себе вільною від партійної ідентифікації), перехід частини виборців від старих партій до нових (універсальних, посматеріалістичних).

Розрахунки індексів за 2014 р. констатують наявність багатопартійної системи без домінуючої партії та характеризуються високим рівнем

пропорційності розподілу голосів виборців і неусталеністю партійних уподобань.

До формату партійної системи, за результатами виборів 2012 та 2014 рр., можна віднести не більше 12 політичних партій. Крім тих партій, які отримали депутатські мандати у 2014 р. до формату партійної системи можна також віднести: ПП «Правий сектор», ПП «УДАР», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція», ПП «Сильна Україна» С. Тігіпка.

Серед виокремлених 12 партій практично всі є електорально-професійними партіями слабкої ідеологічної артикуляції (прагматичні) за виключенням ВО «Свобода», КПУ, НРУ, які можна назвати електорально-професійними партіями сильної ідеологічної артикуляції.

Партійна система функціонує за принципом двоблоковості, оскільки соціальне розмежування Схід – Захід не перестало бути актуальним. Слід також зазначити, що всі партії, які утворюють формат партійної системи, є партіями лідерського типу, а це значить, що вони є нестійкими, так як залежать від рейтингу лідера.

Проаналізувавши становлення партійних систем України та Румунії можна зробити наступні висновки:

а) визначальний вплив на становлення партійної системи України та Румунії мали парламентські та президентські вибори;

б) логіка становлення партійних систем підпорядковувалася логіці демократичного транзиту у вказаних державах: від однопартійності через атомізовану систему наявності великої кількості партій – до системи поміркованого плюралізму у двоблоковому форматі;

г) основні чинники, які обумовлювали становлення партійних систем України та Румунії наступні: характер трансформаційного конфлікту і роль старих еліт; наявність / відсутність «історичних партій»; незручне для формування партій інституціональне середовище (президенціоналізм, відсутність належної нормативної бази, специфіка виборчої системи тощо); наявність традицій клієнталізму, патерналізму, регіоналізму; соціально-політичні поділи (комунізм/демократія, багаті/бідні, підтримка Президента/опозиція до Президента, Схід/Захід).

Finanțarea europeană a proiectelor comune ale României și Ucrainei: Trecut și viitor

Nicoleta Lașan / Ніколета Лашан¹

Європейське фінансування спільних проектів Румунії та України: минуле і майбутнє. У 2004 році Європейський Союз запровадив Європейську політику добросусідства, щоб уникнути розколу Європи після приєднання 10 країн Східної Європи та Середземномор'я. Одночасно з розвитком цієї нової політики був створений Інструмент Політики Сусідства, що об'єднує всі попередні фінансові інструменти, якими фінансувалися проекти для країн, що перебували у безпосередній близькості до Європейського Союзу. Перший крок у транскордонному співробітництві між Румунією та Україною був здійснений у 2003 р. із ухваленням Ініціативи зовнішнього кордону, з подальшим запровадженням Програми сусідства «Румунія-Україна 2004-2006». Сьогодні співпраця між двома країнами здійснюється за фінансової підтримки Європейського Союзу через дві програми транскордонного співробітництва, в яких особлива увага приділяється зміцненню безпеки кордонів, захисту довкілля та розвитку транспортної інфраструктури.

European financing of Romanian-Ukrainian common projects: past and future.

In 2004, the European Union launched the European Neighborhood Policy in order to avoid the division of Europe after the accession of 10 new member states from Eastern Europe and from Mediterranean. Once this policy was developed, it was created the European Neighborhood Instrument which gathered all the previous financial instruments through which projects for states situated in the immediate proximity of the European Union were financed. The first step in the cross-border cooperation between Romania and Ukraine was taken in 2003 with the adoption of the External Borders initiative, followed by the launching of the Romania-Ukraine 2004-2006 Programme. Currently, the cooperation between the two states is financially supported by the European Union through two cross-border cooperation programmes, both with a special emphasis on enhancing border security and safety, protecting the environment and developing the transport infrastructure.

Ключові слова: Румунія, Україна, транскордонне співробітництво, Європейський Союз, Європейська Політика Сусідства.

Keywords: Romania, Ukraine, cross-border cooperation, European Union, European Neighbourhood Policy.

1. Finanțarea proiectelor de cooperare dintre România și Ucraina înainte de aderarea României la Uniunea Europeană.

Asistența financiară acordată de Uniunea Europeană României în perioada 1992-1999 s-a ridicat la suma de 1,2 miliarde Euro. În vederea atingerii obiectivelor stabilite în strategia de pre-aderare și pentru a răspunde nevoilor statelor aplicante, Consiliul European de la Berlin a decis dublarea asistenței financiare începând

¹ dr. Nicoleta Lașan, Lect. univ., Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad
Др. Ніколета Лашан, Доцент, Зайдний університет «Васіле Голдіш», м. Арад

cu anul 2000 și crearea altor instrumente specifice: instrumentele de pre-aderare structurale și pentru agricultură. În perioada 2000-2003, România a beneficiat de aproximativ 600 milioane Euro pe an prin intermediul celor trei instrumente de pre-aderare: PHARE (Poland Hungary Aid for Reconstruction of the Economy), ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) și SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)².

În anul 2004, Uniunea Europeană a lansat Politica Europeană de Vecinătate pentru a evita divizarea Europei după aderarea celor 10 state din Europa de Est și din Mediterană. Inițial, această politică era axată pe vecinii estici ai celor zece noi state membre, dar la insistența statelor sudice aceasta a fost extinsă pentru a include și 10 state din Mediterană și ulterior state din Caucazul de Sud. Astăzi, Politica de Vecinătate vizează Algeria, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Egipt, Georgia, Iordania, Liban, Libia, Moldova, Maroc, Palestina, Siria, Tunisia și Ucraina. Odată cu dezvoltarea acestei noi politici, a fost creat și Instrumentul pentru Politica de Vecinătate, instrument care reunea toate instrumentele financiare anterioare prin care erau finanțate proiecte pentru statele aflate în proximitatea Uniunii Europene.

Prin această politică, Uniunea Europeană dorește dezvoltarea unei abordări care merge dincolo de politica externă tradițională și care va permite interacțiunea cu statele vecine în funcție de evoluții și de interesele pe termen scurt. Prin angajamentul asumat de către Uniunea Europeană prin această politică se dorea transformarea structurală a statelor partenere ale Uniunii Europene, promovarea reformelor democratice, domniei legii, a economiei de piață, și integrarea treptată pe piața internă a Uniunii Europene. Speranța a fost ca pe termen lung, sprijinul să conducă la un parteneriat cu o zonă fondată pe valorile Uniunii³.

În practică, statele partenere încheie cu Uniunea Europeană un Plan de Acțiune sau o Agendă de Asociere prin care demonstrează angajamentul pentru democrație, drepturile omului, domnia legii, bună guvernare, economie de piață și dezvoltare sustenabilă, iar Uniunea sprijină financiar atingerea acestor obiective⁴. La rândul său, Ucraina a semnat un Acord de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea în anul 1998, inițial pentru o perioadă de zece ani. Uniunea considera Ucraina a fi un partener strategic în cadrul Politicii Europene de Vecinătate, fără a exista o viziune clară cu privire la acest stat. În februarie 2005, Uniunea și Ucraina au semnat un Plan de Acțiune privind relațiile bilaterale, iar în decembrie 2005 Uniunea a acordat Ucrainei statutul de economie de piață. Astfel, una dintre concesiile acordate Ucrainei ca urmare a Revoluției Portocalii din anul 2004 a fost deschiderea negocierilor pentru semnarea Acordului de Asociere semnat în anul 2007. A fost nevoie de o nouă revoluție, pentru a deschide calea pentru semnarea efectivă a

² Reprezentanța Permanentă a României la Uniunea Europeană, *Romania-UE Accession Assistance*, <http://ue.mae.ro/en/node/456>, accesată la data de 10.02.2016.

³ Stefan Lehne, *Time to reset de European Neighborhood Policy*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2004, p. 3-4.

⁴ Uniunea Europeană, *European Neighborhood Policy*, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm, accesată la data de 11.02.2016.

Acordului de Asociere în anul 2014⁵.

Extinderea Uniunii Europene înspre est pentru a include România și Bulgaria însemna o provocare, în sensul în care apărea nevoia de a realiza un echilibru între securitatea internă a Uniunii și deschiderea sa față de viitori vecini. Primul pas în cooperarea transfrontalieră dintre România și Ucraina a fost făcut în anul 2003 odată adoptarea inițiativei Granițe Externe, în cadrul căreia România a beneficiat de fonduri comunitare în valoare de 465.000 Euro, destinate Fondului Comun al Proiectelor Mici. Ucraina nu a beneficiat de fonduri prin intermediul acestui program, și totuși acesta este considerat ca parte a cooperării transfrontaliere dintre cele două state deoarece beneficiarii români au putut beneficia de fonduri nerambursabile din acest program doar dacă făceau dovada existenței unui partener ucrainean⁶.

Acest program de mică anvergură a fost urmat de lansarea Programului de Vecinătate România-Ucraina 2004-2006. Conform Comunicării Comisiei Europene intitulată „Paving the way for a new Neighborhood Instrument”, principalele obiective ale programului erau: promovarea dezvoltării economice și sociale sustenabile în zona de graniță, conlucrarea pentru a răspunde provocărilor comune în domenii precum mediul, sănătatea publică și prevenirea și lupta împotriva crimei organizate, asigurarea unor granițe sigure și eficiente, și promovarea acțiunilor pentru dezvoltarea relațiilor între comunități⁷. Aria eligibilă a programului de partea ucraineană era reprezentată de regiunile Zakarpatska, Ivano-Frankivsk, Odessa, Chernivetska, iar de partea română de județele Satu Mare, Maramureș, Suceava, Botoșani și Tulcea.

Documentul Comun de Programare subliniază faptul că, în ciuda unor rădăcini culturale comune și a unei istorii împărtășite, cooperarea transfrontalieră între cele două state sub regimul comunist a fost limitată, și în ciuda legăturilor religioase și etnice, diferențele privind limba și administrația sunt izbitoare. Astfel, principalele obiective ale programului de cooperare în perioada 2004-2006 au fost definite ca fiind: consolidarea elementelor comune pentru a asigura un ciclu integrat al dezvoltării sustenabile, sprijinirea noului ciclu al dezvoltării sustenabile cu infrastructura necesară, dezvoltarea cooperării pentru a readuce la suprafață moștenirea socio-culturală comună și cooperare pentru consolidarea granițelor⁸. Programul a beneficiat în perioada 2004-2006 de un sprijin financiar în valoare de aproape 29 milioane Euro, din care 22 de milioane au reprezentat contribuția Uniunii Europene.

În total, prin Programul România-Ucraina 2004-2006 au fost finanțate un

⁵ Katarzyna Wolczuk, *Ukraine and the EU: turning the Association Agreement into a success story*, Policy Brief, Londra: European Policy Center, 2014, p. 1.

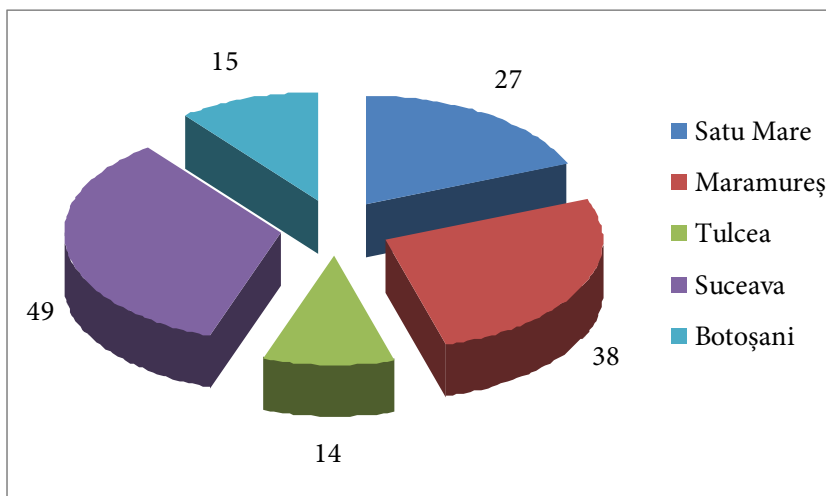
⁶ Biroul Regional pentru Cooperare Transfrontalieră Suceava, *Programul de Vecinătate România-Ucraina*, http://www.brct suceava.ro/UserFiles/File/Download/Fisa_prog_pHARE_CBC2004-2006.pdf, accesată la data de 12.02.2016.

⁷ Comisia Europeană, *Paving the way for a new Neighbourhood Instrument*, COM (2003) 393 final, Bruxelles, 2003, p. 5-6.

⁸ Uniunea Europeană, *Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004-2006, Document Comun de Programare*, Bruxelles, 2006, p. 36.

număr de 143 de proiecte, cu o distribuție pe județele eligibile conform tabelului de mai jos.

Tabelul 1. Repartizarea pe județele românești a proiectelor finanțate prin Programul de Vecinătate România-Ucraina 2004-2006

Sursa: Prelucrare proprie a datelor disponibile pe pagina de internet a Biroului Regional pentru Cooperare Transfrontalieră Suceava, <http://www.brct suceava.ro/UserFiles/File/Programe/PHARE%202005/Lista%20proiectelor%202005.pdf>, accesată la data de 15.02.2016.

2. Finanțarea proiectelor de cooperare dintre România și Ucraina în perioada 2007-2013

În timp ce în prima fază, 2004-2006, finanțarea proiectelor de cooperare între România și Ucraina s-a făcut prin coordonarea variatelor instrumente ale Uniunii Europene care vizau statele din vecinătate, începând cu perioada 2007-2013 noul Instrument pentru Vecinătate a devenit operațional. De asemenea, este important a menționa că noul statut al României ca membru al Uniunii Europene a modificat considerabil relațiile transfrontaliere dintre România și statele vecine. În ceea ce privește relația dintre România și Ucraina, pe de o parte, și România și Republica Moldova, pe de altă parte, pentru perioada 2007-2013 s-a optat pentru un program comun denumit Programul Operațional Comun România-Ucraina-Moldova 2007-2013.

Programul și-a propus crearea unei punți de legătură între cele trei state partenere, cu scopul susținerii comunităților din zonele de frontieră în găsirea unor soluții comune la problemele similare cu care acestea se confruntă. Prin intermediul acestui program, autoritățile locale și alte organizații din zonele de frontieră aveau oportunitatea de a colabora în vederea dezvoltării economiei locale, rezolvării anumitor probleme legate de mediul înconjurător și pentru întărirea pregătirii pentru situații de urgență. Contribuția Uniunii Europene la Programul Operațional Comun România-Ucraina-Moldova 2007-2013 a fost de

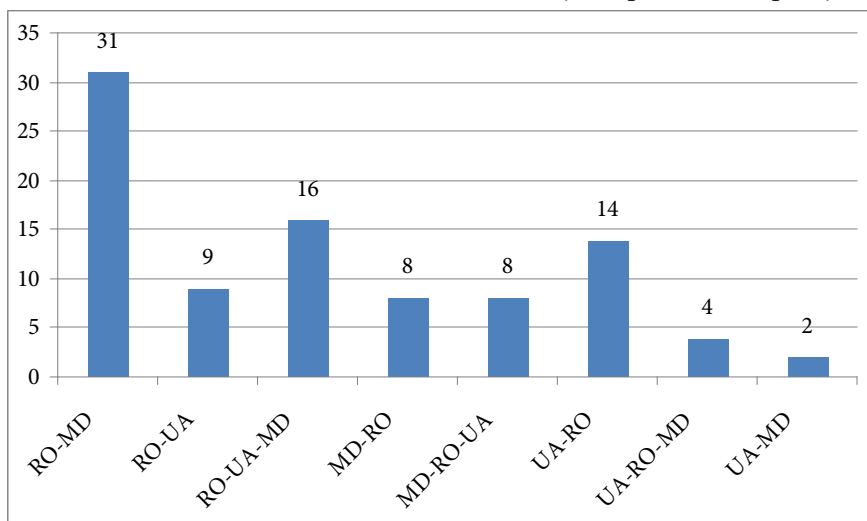
126,72 milioane Euro, iar statele participante au asigurat o cofinanțare de 11,4 milioane Euro⁹.

Au fost definite trei priorități cheie și măsuri specifice acestora, după cum urmează:

- Prioritatea 1: Către o economie mai competitivă a zonei de frontieră:
 - 1.1. Îmbunătățirea productivității și competitivității în zonele urbane și rurale;
 - 1.2. Dezvoltarea de inițiative de cooperare în domeniul transportului, al infrastructurii de frontieră și rețelilor de energie.
- Prioritatea 2: Mediu și pregătirea pentru situații de urgență:
 - 2.1. Rezolvarea în comun a unor aspecte de mediu, inclusiv pregătirea pentru situații de urgență;
 - 2.2. Managementul resurselor de apă și al deșeurilor.
- Prioritatea 3: Promovarea activităților people to people:
 - 3.1. Sprijin pentru administrația locală și regională, pentru societatea civilă și comunitățile locale;
 - 3.2. Schimburi culturale, sociale și în domeniul educației.

În ceea ce privește aria eligibilă, aceasta a fost delimitată ca fiind: în România județele Suceava, Botoșani, Iași, Vaslui, Galați și Tulcea, în Ucraina oblasturile Odessa și Chernivetska iar în Republica Moldova întreg teritoriul. Prin interme-

Tabelul 2. Numărul proiectelor aprobate în cadrul Programului Operațional Comun România-Ucraina-Moldova 2007-2013 în funcție de partenerii implicați

Sursa: Prelucrare proprie a datelor disponibile pe pagina de internet a Programului de Cooperare Tranfrontalieră România-Ucraina-Moldova 2007-2013, <http://www.ro-ua-md.net/proiecte-3/proiecte-contractate/proiecte-contractate-apelul-2/>, accesată la data de 16.02.2016.

⁹ Autoritatea Comună de Management pentru Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013, *Prezentare generală*, <http://www.ro-ua-md.net/program/prezentare-general/>, accesată la data de 12.02.2016.

diul acestui program au fost finanțate 7 proiecte prioritare, din care 3 au fost implementate în parteneriat de către toatele cele trei state vizate prin program, iar restul implementate în comun doar de către parteneri din România și Republica Moldova.

După cum reiese și din tabelul de mai sus, din totalul de 92 de proiecte aprobate, 56 au avut ca lider de proiect o entitate din România, 20 entități din Ucraina și doar 16 entități din Republica Moldova. Se remarcă de asemenea numărul mare de proiecte implementate în comun de către entități din România și Republica Moldova, în număr de 31, majoritatea acestora fiind depuse în cadrul axei prioritare 3 privind promovarea cooperării între comunități.

Suplimentar față de fondurile alocate prin Programul de Cooperare Transfrontalieră România-Ucraina-Moldova, în perioada 2007-2013 cooperarea dintre România și Ucraina a fost sprijinită financiar și prin Programul Programului de Cooperare Transfrontalieră ENPI Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2007-2013. Obiectivul general al programului a fost de a promova, cu sprijinul Uniunii Europene, activități care să intensifice și adâncească cooperarea socială și economică dintre regiunile Ucrainei și ale statelor membre care au graniță comună.

Programul a fost structurat pe următoarele patru priorități și măsuri:

- Prioritatea 1: Promovarea dezvoltării economice și sociale:
 - 1.1. Dezvoltarea armonioasă a turismului
 - 1.2. Crearea unor condiții mai bune pentru IMM-uri și dezvoltarea afacerilor
- Prioritatea 2: Consolidarea calității mediului înconjurător:
 - 2.1. Protecția mediului, utilizarea sustenabilă și reducerea riscurilor de degradare a mediului natural
 - 2.2. Pregătire pentru situații de urgență
- Prioritatea 3: Consolidarea eficienței granițelor:
 - 3.1. Îmbunătățirea infrastructurii de transport transfrontaliere și echipamente pentru controlul la granițe
- Prioritatea 4: Sprijinirea pentru cooperarea people to people:
 - 4.1. Cooperare instituțională
 - 4.2. Cooperare la scară mică people to people¹⁰.

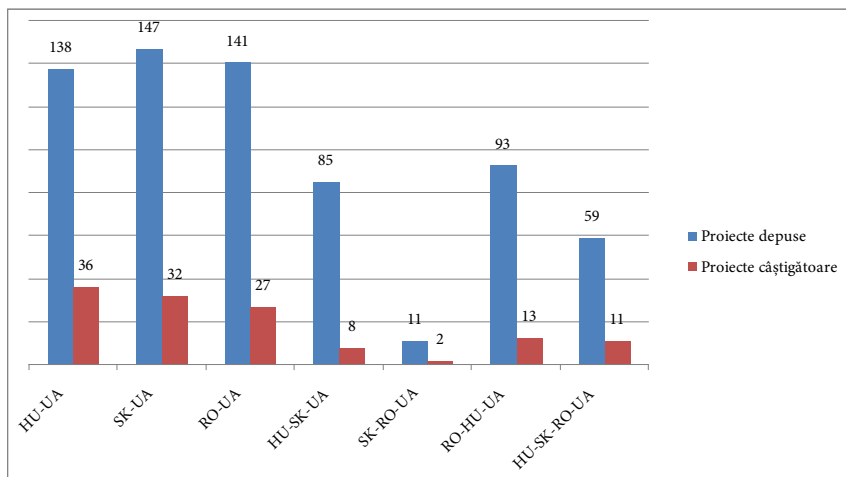
În ciuda faptului că obiectivele celor două programe transfrontaliere analizate erau foarte asemănătoare, și în ciuda faptului că Programul Ungaria-Slovacia-România-Ucraina se adresa mai multor state, bugetul acestuia s-a ridicat la puțin peste 68 milioane de Euro. După cum era și firesc, fiind vorba despre un program finanțat prin Instrumentul de Vecinătate, a fost impusă obligativitatea ca cel puțin unul dintre parteneri să fie din Ucraina și cel puțin unul din statele membre participante.

Se remarcă numărul mare de proiecte în care au fost implicați doar doi par-

¹⁰ Programul de Cooperare Transfrontalieră ENPI Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2007-2013, *Obiective, priorități și măsuri*, <http://www.huskroua-cbc.net/en/objectives-priorities-and-measures>, accesată la data de 16.02.2016.

teneri și numărul foarte mic de proiecte care au avut parteneri din toatele cele 4 state participante. Conform datelor disponibile pe pagina de internet a programu-

Tabelul 3. Proiecte depuse versus proiecte câștigătoare în cadrul celor 3 apeluri ale Programul de Cooperare Transfrontalieră ENPI Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2007-2013

Sursa: Prelucrare proprie a datelor disponibile pe pagina de internet a Programului de Cooperare Transfrontalieră România-Ucraina-Moldova 2007-2013, http://www.huskroua-cbc.net/uploads/editors/List%20of%20projects%20contracted%20until%20_31_December%202013_Final_AK.pdf accesată la data de 16.02.2016.

lui, aproximativ 50% din bugetul programului a revenit Ucrainei.

3. Finanțarea proiectelor de cooperare dintre România și Ucraina în perioada 2014-2020

În perioada 2014-2020, cooperarea dintre România și Ucraina va fi susținută de către Uniunea Europeană tot prin intermediul a două programe transfrontaliere. Este vorba despre Programul operațional România-Ucraina 2014-2020 și de Programul Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2014-2020.

Adoptat după îndelungi dezbateri și compromisuri, Programul România-Ucraina va avea un buget de 66 milioane de Euro din care 60 milioane finanțate de UE prin Instrumentul European de Vecinătate – ENI și 6 milioane Euro cofinanțare asigurată de statele partenere. Programul va avea în vedere 4 obiective tematice: Sprijin pentru educație, cercetare, dezvoltare tehnologică și inovare, Promovarea culturii locale și conservarea patrimoniului istoric, îmbunătățirea accesibilității regiunilor, dezvoltarea rețelelor și sistemelor de transport și comunicare, Provocări comune în domeniul siguranței și securității. Aproximativ jumătate din bugetul programului va fi alocat celui de al patrulea obiectiv tematic vizând siguranța și securitatea, iar 30% din bugetul programului va fi dedicat finanțării unor proiecte majore de infrastructură incluse ca anexă în program¹¹.

¹¹ Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, *Fișă de prezentare a Programu-*

Programul Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2014-2020 va avea la dispoziție un buget de peste 81 milioane de Euro, din care 73 milioane din Instrumentul European de Vecinătate. Au fost definite 4 obiective tematice, și anume: Promovarea culturii locale și protejarea patrimoniului cultural, Protecția mediului, atenuarea și adaptarea la schimbările climatice, Îmbunătățirea accesibilității în regiuni, dezvoltarea transportului și a rețelelor și sistemelor comune de transport, Provocări comune în domeniul siguranței și securității.

În comparație cu perioada anterioară, se poate remarca renunțarea în cazul ambelor programe la obiectivul promovării dezvoltării economice sustenabile în zonele de graniță. Accentul continuă să fie pus pe obiectivul privind consolidarea siguranței și securității la granițele externe ale Uniunii Europene, cu o alocare considerabilă în comparație cu celelalte obiective, și pe obiectivul privind dezvoltarea infrastructurii de transport în regiunile de graniță. De asemenea, în cazul ambelor programe s-a renunțat a obiectivul mult prea vag al consolidării cooperării people to people fiind specificate mult mai exact domeniile asupra cărora se va axa cooperarea dintre comunități și instituții.

4. Concluzii

Finanțarea proiectelor comune dintre România și Ucraina a devenit o prioritate pentru Uniunea Europeană odată cu dobândirea de către România a statutului de membru. Chiar dacă și înainte de anul 2007 Uniunea a susținut cooperarea dintre cele două state prin intermediul Programului România-Ucraina 2004-2006, începând cu aderarea României la Uniunea Europeană se remarcă o creștere considerabilă a fondurilor alocate în acest sens. Dacă programul mai sus amintit a beneficiat de un buget total de 29 milioane Euro, pentru perioada 2014-2020 doar prin Programul România-Ucraina vor fi alocate peste 60 de milioane de Euro, la care se adaugă fondurile disponibile prin Programul Ungaria-Slovacia-România-Ucraina 2014-2020.

Datorită graniței comune a Uniunii Europene cu Ucraina dar și datorită problemelor interne cu care se confruntă acest stat, consolidarea securității și siguranței la frontiere a rămas principalul obiectiv al finanțărilor acordate de către UE și va rămâne și în viitorul apropiat. Printre obiectivele pe care UE le promovează prin intermediul programelor transfrontaliere se numără și dezvoltarea infrastructurii de transport în zona de graniță, protejarea mediului înconjurător și cooperarea în domeniul culturii.

Безпековий вимір співпраці Румунії, України та Польщі в контексті Російської агресії

Ihor Todorov / Ігор Тодоров¹

The dimension of the security cooperation between Romania, Ukraine and Poland in front of the Russian aggression. *The article proves that the European and Euro-Atlantic integration and the Russian aggression call for Ukraine to develop comprehensive cooperation with neighboring countries that recently joined the EU and NATO, primarily with Poland and Romania. In the new political, security and economic realities the former regional competition loses its relevance. Poland and Romania were the main supporters of increasing the military presence of NATO. Ukraine-Romanian-Polish cooperation in the security issues is developing quite productively in various formats. The “Intermarium” alliance comprises economic, political and military aspects, cultural and anthropological features of the member-countries. Vision of the common enemy unites the positions of Poland, Ukraine and Romania. Ukraine needs a strong economic and political support of the West. The significance of the «Intermarium» is in its role as an informal anti-Russian alliance as the current conflict with Russia over Ukraine will remain at the center of the international system in the next few years. The paper analyses the strengths and weaknesses of the strategic partnership with Romania and Poland for Ukraine.*

Dimensiunea cooperării în domeniul securității între România, Ucraina și Polonia în agresiunea rusă. *Acest articol demonstrează că integrarea europeană și euro-atlantică, agresiunea rusă față de Ucraina, să dezvolte o cooperare cuprinzătoare cu țările vecine, care au aderat recent la UE și NATO, în primul rând cu Polonia și România. În noile realități politice, de securitate și economice, fosta competiție regională își pierde relevanța. Polonia și România au fost principalii susținători ai creșterii prezenței militare a NATO. Cooperarea Ucraina-română-poloneză în probleme de securitate este în curs de dezvoltare destul de productiv în diverse formate. Centrul «Międzymorze» alianță cuprinde aspecte economice, politice și militare, trăsături culturale și antropologice ale țărilor membre. Viziunea inamicului comun unește pozițiile Polonia, Ucraina și România. Ucraina are nevoie de un sprijin economic și politic puternic al Occidentului. Semnificația «Międzymorze» este în rolul său ca o alianță informală anti-rus ca actualul conflict cu Rusia peste Ucraina va rămâne în centrul sistemului internațional în următorii câțiva ani. Lucrarea analizează punctele forte și punctele slabe ale parteneriatului strategic cu România și Polonia pentru Ucraina.*

Keywords: Uniunea Europeană, NATO, agresiunea rusă, “Międzymorze”, partener strategic.

Cuvinte cheie: Uniunea Europeană, NATO, agresiunea rusă, „Międzymorze”, parte-

¹ Ігор Тодоров, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції УжНУ, ihor.todorov@gmail.com

Ihor Todorov, dr. în istorie, prof. la catedra de Studii internaționale și comunicații publice din cadrul Universității Naționale din Ujgorod, directorul Centrului de cercetare a securității internaționale și integrare euroatlantică din carul Universității Naționale din Ujgorod

ner strategic.

Процеси європейської та євроатлантичної інтеграції потребують від України розвивати всебічне співробітництво з країнами-сусідами, які відносно недавно приєдналися до ЄС та НАТО. Актуальність такого співробітництва значно посилилася в умовах російської військової агресії. В світі на наших очах постала нова геополітична ситуація передусім пов'язана з доволі вдалим спробами руйнації сталої системи міжнародних відносин і міжнародного права. Російська федерація, прагнучи перешкодити волі України до європейського майбутнього, окупувала частину території України.

Після того, як внаслідок колапсу 1991 року Радянський Союз скоротився до розмірів РСФРР, багато хто сподівався, що Російській імперії прийшов кінець. Проте, в XXI столітті ми спостерігаємо спробу російського реваншу. Наразі Нового Світового Порядку не побудовано, є лише перегравання старого з безліччю комбінації його деталей, як у калейдоскопі. Світ, до якого ми звикли після закінчення Холодної війни, завершує своє існування.

В нових політичних, безпекових та економічних реаліях колишня регіональна конкуренція втрачає свою актуальність. Проте, до 2014 року також було важко уявити потужний стратегічний альянс Польщі та Румунії, а тим більше – їхній союз з українського питання. Втім, вже два роки це є геополітичною реальністю. Решта країн Вишеградської групи (Словаччина, Чехія, Угорщина) не поділяли стурбованість і погляди Польщі. Не випадково, що Польща і Румунія стали головними прихильниками збільшення військової присутності НАТО та створення системи оборони на європейській периферії. Уряд Румунії ініціював переговори з партнерами НАТО щодо створення «Союницької флотилії на Чорному морі». Побудова відповідної структури військово-морських сил обумовлене посиленням позицій Росії у Чорноморському регіоні, зокрема, після анексії Криму.

Україно-румуно-польська взаємодія в сфері безпеки розвивається достатньо продуктивно в різних форматах. НАТО має створити у Європі міжнародний штаб, розмістивши його частини у країнах Балтії, Польщі та Румунії². Для узгодження деталей ініціативи відбулася зустріч керівників армій цих держав з головнокомандувачем сил НАТО в Європі Ф.Брідлавом. Очікується, що в цих штабах працюватиме по 80-120 людей.

Налагодженню продуктивних відносин між Україною, Румунією та Польщею заважають міфи та стереотипи, які можуть продукувати атмосферу взаємної недовіри та підозри. Втім не варто перебільшувати значення наявних проблем, бо надмірна увага до яких в медійному просторі створює негативний фон для просування добросусідських відносин.

На тлі російської агресії в Європі спостерігається стрімке зближення

² Головним партнером Польщі, замість України, може стати Румунія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/01/18/golovnym_partnerom_polshchi_zamist_ukrainy_mozhe_staty_rumuniya_663565.

позицій Румунії, Польщі, України і країн Балтії в питаннях інтеграції і взаємної відповіді на нові виклики з боку спільного ймовірного супротивника. Всі ці постсоціалістичні країни як і раніше «закохані» в ЄС і НАТО, але ця закоханість стає більш прагматичною. В Румунії, з одного боку популярна думка, що на даний момент ні НАТО, ні Європейський Союз не відповідають більше очікуванням румунів, а з іншого – питання перегляду членства Румунії в цих організаціях в жодному випадку не стоїть. Так, багатьом румунам, а особливо – правих поглядів, не подобається Європейський Союз, але Румунія не має жодної стратегічної альтернативи. Те, що Румунія стала частиною Європи, зовсім не означає, що це сталося виключно задля отримання нею негайних стратегічних чи економічних бонусів. Ця подія – переломний момент в історії Румунії. Разом з членством у ЄС та НАТО Румунія отримала підтвердження того, що вона є західною і демократичною країною.

Польща сьогодні здійснює надзвичайно вдалу економічну політику. Її економіка зростає і вона є загально визнаним економічним лідером серед усіх колишніх сателітів Радянського Союзу. Польща вже запросила Румунію, розширюючи дещо недієздатну вже Вишеградську групу, а також розставляючи крапки над «і» щодо ролі Польщі у «врегулюванні конфлікту на Донбасі».

Європейська та євроатлантична інтеграція України стає основою для побудови між Україною, Румунією та Польщею дійсно добросусідських та партнерських взаємин. У такий спосіб вимальовується перспектива надання характеру реального стратегічного партнерства відносинам між Києвом, Бухарестом та Варшавою в контексті відновлення концепції Міжмор'я. Ще 1960-х роках політик і публіцист Є.Гедройц і політолог Ю.Мерошевський адаптували концепцію «Міжмор'я» до геополітичної реальності післявоєнного світу у своїй доктрині ULB, викладеній на сторінках емігрантського польського журналу «Культура» у 1974 році. У їхній концепції центральне значення відводилось незалежним де-юре Україні, Литві і Білорусі (звідси назва ULB: Україна-Литва-Білорус), як суміжним утворенням під контролем зовнішніх сил, а Польщі відводилась роль регіонального лідера.

Певна спроба об'єднатися припадає на кінець 1980-х — початок 1990-х років. За ініціативою литовського Саюдісу, українського Руху, польської Солідарності, Народних Фронтів Білорусі, Латвії і Естонії почалися консультації з метою відродження ідеї Міжмор'я на базі так званого Енергетичного колектора і Економічної співдружності. Цей об'єднувчий рух співпав з процесом розпаду СРСР. Після створення СНД держави Балтії і Польща, зацікавились євроатлантичною та європейською інтеграцією. Білорусь побажала інтегруватися в російські геополітичні проекти. Олігархічне лобі в Україні призвело країну у багатовекторну невизначеність та «позаблокованість». Цим і завершилася ідея Міжмор'я в ХХ столітті.

Один з ініціаторів відродження центрально-європейської конфедерації був і загиблий президент Польщі Л.Качинський. Саме він пропонував провести конференцію про «Міжмор'я», користаючись новими можливостями-змінами в Україні, пов'язаними з першим Майданом. Однак планам не вдалося реалізуватися-10 квітня 2010 року Л.Качинський разом із представницькою делегацією Польщі раптово загинув в авіакатастрофі під Смоленськом, яку дуже імовірно організували російські спецслужби.

Щодо проекту «Міжмор'я» то наміри Польщі можуть розглядатися як більш ніж серйозні. Це не одноразова забаганка новообраної польської влади для власного електорату, це життєва необхідність Центральної і Східної Європи відвоювати своє місце під сонцем перед Західною у Євросоюзі та геополітиці загалом. Візит А.Дуди до Бухареста в листопаді 2015 р. фактично розпочав процес формування коаліції держава від Балтії до Чорного моря – переговори в румунській столиці були присвячені розширенню співпраці між країнами Центральної Європи. Під час візиту А.Дуда говорив про спільні комунікаційні та енергетичні проекти, які з'єднають ці країни.

29 вересня 2015 р. в Нью-Йорку відбулася зустріч державних лідерів Польщі, Болгарії, Словаччини, Хорватії, Румунії, Словенії, Австрії, Чехії, Естонії, Литви, Латвії та Угорщини. Це т.з. група «Адріатика-Балтика-Чорне море» (АВС польською-Adriatyk-Baltyk-Morze Czarne). Проте, цей проект «Міжмор'я» започаткован без України. Втім, це легко пояснити, бо всі зазначені держави-виключно країни-члени ЄС.

В одночас «Міжмор'я» не є панацеєю. Існує негайна потреба адаптації НАТО до нових реалій, зокрема, постійну присутність військ країн Альянсу на сході Європи.

Не варто відмовлятися від цієї ідеї, проте якщо будівництво Міжмор'я стане одним із пріоритетів зовнішньої політики Польщі, проте воно не може і не повинно вадити відносинам з Німеччиною та іншими країнами «старої» Європи.

Можливо, ідея Міжмор'я виглядає ідеалістичною, однак саме ідеї змінюють світ на краще. Однак для Росії жахливим «нічним страхіттям» є перспектива воєнно-політичного союзу Польщі, Румунії та України. Про це свідчить хоча б запровадження «Дня воинской славы России» на згадку про евакуацію з Москви у 1612 році польсько-українських військ. Заступник секретаря Ради безпеки Росії Є.Лук'янов певен, що якщо на території Польщі та Румунії розміщуватимуться елементи протиракетної оборони і пускові установки, вони стануть цілями Росії.

Прилучення до польсько-українського союзу скандинавських країн, країн Балтії, Білорусі, країн Центральної та Південно-Східної Європи і буде дійсним «Міжмор'ям», що здатне виправдати надії його творців. Важливим напрямком стає діалог з питань розробки майбутньої інституційної моделі регіональної безпеки та співробітництва в Балто-Чорноморському регіоні з урахуванням існуючих можливостей діючих регіональних

ініціатив та організацій. Румунія та Польща розглядають присутність в Балто-Чорноморському регіоні США та НАТО як чинник приборкання російської агресії. Президент Польщі А.Дуда вимагає включення країн-сусідів – Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії до переговорного процесу щодо українського врегулювання. Втім, варто усвідомлювати, що Польща засадничо не здатна виконувати роль «повноцінного південно-європейського центру сили». З різних причин: геополітичних, ментальних, культурних тощо. Саме в цьому контексті дуже важливий польсько-румунсько-український альянс.

Міжмор'я спроможно стати важливою темою закордонної політики Польщі. В його рамках може оновитися співпраця Вишеградської групи, а також відбутися побудова тісних відносин з Румунією та країнами Балтії.

Для Румунії це питання є також життєво важливим, оскільки її буфер може трансформуватися в її прикордоння, якщо російська агресія буде тривати. Росіяни роблять все можливе, аби ізолювати і притиснути Молдову, а разом з нею – і Румунію. Цілком зрозумілим є те, що якщо росіяни приберуть до рук Україну, то Молдова виявиться стратегічно важливою територією не лише для того, аби захистити Україну, але і для операцій проти Румунії і південно-західної Європи. Румунія одна з найбільших за площею та населенням країна європейської частини Чорноморського регіону і є абсолютним лідером Причорномор'я за рівнем ВВП (відтак – привабливий партнер для інвестиційної та експортної експансії польських фірм). Румунія, яка, на відміну від України, належить до ЄС і НАТО, і поділяє антиросійські погляди Польщі. Нарешті, поляки пам'ятають, що Румунія та Латвія були єдиними дружніми сусідами довоєнної Польщі, а симпатія звичайних румунів до поляків зберігається донині. Донедавна Румунія асоціювалася у поляків з бідністю. Але це вже відходить у минуле і в Польщі з'являється «мода на Румунію», яка може відкрити полякам досі маловідому для них країну на побутовому і політичному рівнях³. При тому має йтися не про заміну Румунією України в ролі стратегічного партнера Польщі в Центрально-Східній Європі, а про синергію стратегічного партнерства трьох країн.

Залишаючи збоку економічні, політичні та військові аспекти, варто поглянути на певні культурно-антропологічні особливості запропонованого об'єднання. Перш за все, впадає в очі, що більшість можливих членів цього гіпотетичного об'єднання належать до балто-слов'янського світу, а мадяри та румуни традиційно пов'язані зі слов'янством. З іншого боку, південні слов'яни мають доволі сильну ілірійську компоненту, який їх зближає з албанцями – прямими потомками античних ілірів. І знову ж таки, більшість можливих держав-членів повністю або частково у різний період своєї історії

³ Польща може зробити Румунію своїм головним партнером замість України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/polscha-mozhe-viddati-rumuniyi-rol-golovnogopartneryakim-bula-ukrayina-196989_.html.

належали до Речі Посполитої або Австро-Угорщини. Також важливим є те, що всі ці країни є посткомуністичними, а більшість із них зазнала російської окупації. У країнах, які би могли об'єднатися у Міжмор'я, прив'язаність населення до традиційних християнських та національних цінностей доволі сильна. Принаймні, набагато сильніша, ніж у «старій» Європі. Тому можна очікувати, що у випадку формування цього об'єднання, Міжмор'я могло би стати своєрідним центром відродження традиційної Європи. Таке ймовірне відродження традиційної Європи могло би спровокувати і відродження релігійності, а так стати джерелом онови європейського християнства. Гіпотетично конфедерація Міжмор'я могла б бути найбільш християнським, автентичним регіоном Європи⁴.

Росія може бути слабкою порівняно зі США. Але вона не слабка відносно Європи і своїх сусідів. Її здатність виставляти військову міць, повністю невідповідну її економічним умовам добре відома історично. За належної мобілізації своїх сил і засобів український народ в стислі терміни відновить втрачені сили і зупинить чергову хвилю російської агресії. На жаль, неупереджений аналіз більш як двадцятилітньої діяльності західних еліт на українському напрямі світової політики дає підстави стверджувати, що вони цьому, м'яко кажучи, не сприяли. Сумно, але так воно є. Юнацьке захоплення класиками російської літератури і нав'язливе бажання пізнати начебто «загадкову російську душу», очевидно, не сприяє західному політикуму в прийнятті правильних рішень. Українська криза і війна певною загострила протистояння між Європейським Союзом і США. З одного боку, ЄС дедалі більше позбувається американського опікунства і веде власну гру. З другого боку, Росія задіяла щодо ЄС свою найсильнішу зброю – підкуп і глибоко укорінену агентуру, причому на рівні найвищого євросоюзівського істеблішменту. Однак твердження Джорджа Фрідмана, що «сьогодні в Європі немає більш важливого питання, ніж питання майбутнього України»⁵, надає українській стороні можливість сподіватися, що на зміну романтичній позиції США та їх європейських союзників прийде позиція більш зважена й реалістична. Саме на таку зміну, на наш погляд, спрямований проект Міжмор'я.

Україні потрібна потужна економічна й політична підтримка Заходу. Вона є – разом із санкціями проти Російської Федерації. Їх арто посилювати, щоб підкосити Кремль. Саме сенс «Міжмор'я»-в якості неформального антиросійського союзу. Сильні Україна, Молдова та Білорусь мають стати буфером між Варшавою і Бухарестом та Москвою.

⁴ Рудюк С., *Думки після прочитання «Геополітичної подорожі», Джорджа Фрідмана (засновника та керівника приватної розвідувально-аналітичної агенції «Stratfor»)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/mysli-posle-prochtenija-fridmana/>

⁵ Фрідман Дж., *Геополітична подорож. Частина 2: Прикордоння («STRATFOR», США)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bbs-news.info/opinion/geopolitichna-podorozh-chastina-2-prikordonna-stratfor-ssha/>

Бачення спільного ворога зближує позиції Польщі, України та Румунії. Сподіваючись розмістити американські військові бази на своїй території, Варшава та Бухарест захищають себе від вторгнення. Румунія та Польща беруть на себе відповідальність за зміцнення демократії на пострадянському просторі з тим, щоб гармонійно влитися в Європу і зайняти там свою, але потрібну новій Європі нішу.

Теоретично центральним гравцем Балто-Чорноморської співдружності могла би бути Україна, що спричинено її вигідним географічним розташуванням, природними ресурсами, пасіонарним населенням, економічним, технологічним, науковим та військовим потенціалом. Окрім того, вона залишається великою доларовою зоною. Тому США мають бути зацікавлені в тому, щоб Україна зберегла цілісність та незалежність.

Фактично єдиними потенційними союзниками України, як і потенційними жертвами російського тиску є наші найближчі сусіди Польща, Румунія і Молдова, а також Грузія, Литва, Латвія та Естонія. Від російської експансії прагнуть себе захистити також Азербайджан та Туреччина.

Відомо, що Грузії та Молдові ніякі міжнародні гарантії та обіцянки США не допомогли зберегти територіальну цілісність і безпеку своїх громадян. Штучно створені російськими спецслужбами невизнані республіки – Абхазія, Південна Осетія та Придністров'я стали постійними інструментами дестабілізації та російського тиску на колишні «братні народи». Попри усю демократичну та правозахисну риторику про необхідність поважати державний суверенітет, Захід так і не зміг захистити ні Молдову, ні Грузію, ні Україну від російської агресії.

Безумовно, що приєднання до ЄС та НАТО для постсоціалістичних та пострадянських країн було своєрідним квитком з пекла, у якому панував Радянський Союз. Теоретично НАТО покликане прийти на допомогу Польщі, Румунії чи країнам Балтії у випадку неочікуваної та незбагненої загрози, якою може стати Росія, якщо побачить для себе користь у слабкості НАТО в створенні нової реальності. Щоб НАТО мало хоч якусь можливість ефективно працювати, воно повинно не лише прийти до одностайної згоди, а й мобілізувати та ввести в дію багатонаціональну силу, поки ще Польща, Румунія, та країни Балтії стоять на своїх позиціях.

На думку Е. Лукаса Міжмор'є на практиці це нездійснено, і контрпродуктивно. Країни Міжмор'я занадто розділені, щоб сформувати єдиний фронт. Угорщина знаходиться в руках впертого Віктора Орбана, який без розуму від ідеї сильного лідерства (особливо його власного) і користується все більш теплими стосунками з Володимиром Путіним. Чеські та словацькі влади (і особливо президент Чехії Мілош Земан) не люблять протидії Росії. Болгарія незмінно ненадійна⁶. Не сприсяючись

⁶ Лукас Е., *Уявне Міжмор'я*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Columns/50/151822>.

стосовно Угорщини чи Болгарії, на наш погляд, Міжмор'є може бути зреалізовано за більш вузького формату (Польща-Румунія-Україна-країни Балтії) передусім як об'єднання спрямоване проти російської агресії, але за умов уникнення суперечностей з ЄС та НАТО.

Проблема для Польщі в тому, що вона не має достатньо союзників в передбачуваному Міжмор'ї для створення критичної маси солідарності та прийняття рішень. Вона може покладатися сильно на Естонію, як правило, на Латвію і Литву, та Румунію. Україна сьогодні більш потребує допомоги, ніж в змозі внести свій внесок. Америка може створити таке поле тяжіння.

Сьогодні, через півтора року після анексії Криму і вибуху війни в Україні часто цитують слова, сказані президентом Польщі під час російсько-грузинської війни в 2008 році. «Ми добре знаємо, що сьогодні Грузія, завтра Україна, післязавтра Прибалтика, а пізніше можливо прийде час і на мою країну, на Польщу», – сказав Л. Качинський на мітингу в Тбілісі у присутності президентів, зокрема, Грузії, Литви й України. Наступні роки й наступні події показали, наскільки була правильною оцінка напрямку російської політики, а нині загроза його подальшого розвитку в небажаному для Центральної Європи напрямку стає щораз більшою.

Світ почав змінюватися ще в 2008-му, коли Росія вторглася в Грузію і грянула фінансова криза. Геополітичний прогноз Starfor вказує на три закономірності. По-перше, ЄС увійшов в кризу, який не здатний дозволити, і інтенсивність якого продовжує посилюватися. Європейський Союз ніколи більше не повернеться до колишнього єдності, і що якщо він вціліє, то в наступне десятиліття буде існувати в більш обмеженою і роздробленою формі. Ми не вважаємо, що зона вільної торгівлі збережеться в колишньому вигляді, без зростання протекціонізму. Ми очікуємо важких економічних проблем в Німеччині, і, як наслідок, збільшення ролі Польщі в регіоні. Нинішній конфлікт з Росією за Україну буде залишатися в центрі міжнародної системи в найближчі кілька років, але ми не думаємо, що Російська Федерація здатна проіснувати в своєму нинішньому вигляді ще десять років. Переважна залежність від експорту вуглеводнів і непередбачуваність цін на нафту не дозволяють Москві підтримувати державні інститути на всій великій території Російської Федерації. Ми очікуємо помітного ослаблення влади Москви, що призведе до формального і неформального роздроблення Росії. Безпека російського ядерного арсеналу буде все більш важливою проблемою в міру того, як цей процес почне прискорюватися до кінця десятиліття. Націоналізм вже значно виріс. Його посилює українська криза і заклопотаність східноєвропейських країн очікуваною загрозою з боку Росії. Східноєвропейський страх перед російськими створює ще одну Європу-всього цих окремих Європ чотирьох, якщо виділити скандинавські країни в окрему. Цей тренд буде тривати. Європейський Союз може вціліти в якійсь формі, але європейська економіка, політика і військова співпраця будуть управлятися переважно двосторонніми або обмеженими багатосторонніми

партнерствами, що мають вузьку спрямованість і не зв'язують учасників⁷.

Варто також узагальнити все позитивне і негативне, що може отримати Україна від налагодження стратегічного партнерства з Румунією та Польщею. Позитивні сторони для України: підвищення обороноздатності країни; зменшення загрози зі сторони східного сусіда; відкриття ринків країн, які є досить еластичними до ціни товарів (а конкурентною перевагою України на даному етапі є саме ціна); впровадження фактично «європейських стандартів» в нашій країні; реалізація амбіцій лідерства, зокрема і через присутність найбільшої кількості представників в можливих спільних органах (оскільки Україна на даний момент залишається найбільш густонаселеною країною з усього можливого альянсу); зміцнення позицій України на світовому рівні; розширення фінансування внутрішніх інновацій та залучення інновацій зі сторони країн-партнерів та збільшення інвестицій із США та країн Азії; вільний доступ до Балтійського моря. Негативні сторони для України: існує можливість погіршити відносини з Німеччиною-головним донором ЄС; зростання внутрішніх протиріч в самій Україні (особливо може загостритись східне питання); відтік талановитої молоді до країн-партнерів.

⁷ Грандиозный геополитический прогноз на 2015-2025 годы. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://newsonline24.com.ua/grandioznyj-geopoliticheskij-prognoz-ot-starfor-na-2015-2025-gody>.

Інтернет-ресурси як джерело з історії та сьогодення української етнічної громади Румунії

Михайло Зан / Mykhailo Zan¹

Internet resources as source of the history and present of the Ukrainian ethnic community of Romania. *The restoration of ethno-cultural heritage of the Ukrainian minority in Central and Eastern Europe, including Romania, becomes important at the present time. It is important to present it on the Internet. The author offers his own analysis of the Internet content of the past and present of the Ukrainian minority in Romania. For this purpose it is structured within the following seven groups: 1) monographs, articles; 2) Ukrainian journalism; 3) encyclopaedia, reference information; 4) websites of state institutions; 5) websites of public organizations; 6) websites of settlements with the dominant Ukrainian population; 7) blogs (online diaries).*

The researcher comes to the conclusion that the next research projects of the Ukrainian community in Romania have to be initiated. Firstly, to digitize and to catalogue the publications on the history of Ukrainians in Romania, which have become a rarity today (the studies of Iakiv Holovatskyi, Stepan Tomashewskyi, Ivan Pankevych, Ioan Mihali de Apsa, Alexandru Filipaşcu etc.) the publication on CD-ROM of a study regarding "The Ukrainians of Romania in studies of historians from the 19th and the first half of the 20th centuries". Secondly, to catalogue practically inaccessible monographs about localities in Romania with a predominantly Ukrainian population (Vasile and Irina Liuba Horvat, Oleksa Bevca and Cristina Zebreniuc, Petru and Ioan Chimpan-Câmpianu etc.; available in electronic format, but unpublished monographs of villages) with a subsequent edition on CD-ROM „Ukrainian villages in Romania”. Thirdly, to create the website with a virtual library, which would include all published monographs and scientific articles on the history and present about Ukrainians of Romania in the second half of the XX century and to this day; including e-mails, pages on social networks, blogs of modern researchers of this issue for better communication between scholars, students, pupils and all interested in this problem. Fourthly, writing theses by young postgraduate students on unexplored topics of Romanian-Ukrainian border (for example, about the problem of reunification / secession processes in post-war multiethnic Maramureş, a topic touched by the Uzhhorod historian Vasyl Mischanyn, about the almost forgotten history of Hutsul Republic through archive documentation, about the current labor migration processes in Ukrainian community of Romania etc.). Fifthly, the implementation of joint Romanian-Ukrainian scientific projects of socio-anthropological study of the Ukrainian community in Romania, especially in unexplored on scientific level and the geographically distant Banat region (counties of Timiș and Caraș-Severin).

¹ Mykhailo Zan, PhD, Deputy Dean for Scientific Research of the Faculty of Social Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and Public Administration, Uzhhorod National University (Ukraine) mykhailo_zan@mail.ru

Михайло Зан, PhD, кандидат історичних наук, заступник декана з наукової роботи факультету суспільних наук, доцент кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету (Україна), mykhailo_zan@mail.ru

Resurse de Internet ca sursă de istorie și contemporanietate a comunității etnice ucrainene din România. În prezent o importanță deosebită o capătă restabilirea patrimoniului etno-cultural al minorității naționale ucrainene din Europa Centrală și de Est, inclusiv din România, urmată de prezentarea acestuia pe Internet. Autorul face o analiză proprie a conținutului de pe Internet-a trecutului istoric și a prezentului minorității ucrainene din România. În acest scop, acesta este structurat în următoarele șapte grupuri: 1) monografii, articole științifice; 2) publicistica ucraineană; 3) enciclopedii, informații de referință (date generale); 4) site-urile instituțiilor publice; 5) site-urile organizațiilor neguvernamentale; 6) site-urile localităților cu populație preponderent ucraineană; 7) blog-uri (jurnale on-line).

Cercetătorul a ajuns la concluzia cu privire la necesitatea de a iniția următoarele proiecte științifice de studiere a comunității ucrainene din România. În primul rând, digitalizarea și catalogarea publicațiilor științifice privind istoria ucrainenilor din România, care astăzi au devenit o raritate bibliografică (lucrările lui Iacov Holovațkiy, Stepan Tomașevski, Ivan Pankevici, Ioan Mihali de Apșa, Alexandru Filipașcu ș.a.), cu editarea în continuare a CD-ului „Ucrainenii din România în lucrările istoricilor din secolul XIX – prima jumătate a secolului XX”. În al doilea rând, cercetătorul a ajuns la concluzia despre necesitatea inițierii următoarelor proiecte de cercetare privind cercetarea și catalogizarea monografiilor puțin accesibile referitor la istoria localităților din România, cu o populație preponderent ucraineană (lucrările lui Vasile și Irinei Liuba Horvat, a lui Oleksa Bevca și a Cristinei Zebreniuc, a lui Petru și Ioan Chimpan-Câmpianu etc.; monografiile satelor, disponibile în format electronic, dar nepublicate) cu editarea ulterioară a CD-ului „Satele ucrainene din România”. În al treilea rând, crearea unui web-site cu o bibliotecă virtuală, care ar include toate monografiile și articolele științifice publicate despre istoria și prezentul ucrainenilor din România din a doua jumătate a secolului XX și până în prezent; de asemenea adresele electronice, paginile de pe rețelele sociale, blog-urile cercetătorilor contemporani care studiază această problematică pentru o comunicare mai bună a cercetătorilor, studenților, elevilor și a celor interesați. În al patrulea rând, alegerea de către tinerii cercetători a unor teze de doctorat, care să fie aibă teme mai puțin cercetate privind zonele de frontieră româno-ucrainene (de exemplu, problema proceselor de unire / de recesiune, în Maramureșul multiethnic postbelic (cercetată de istoricul Vasile Mishchanin); reflectarea documentară a problemei aproape uitate a Repulicii Huțule, procesele actuale de migrație a muncii în comunitățile ucrainene din România etc.). În al cincilea rând, realizarea proiectelor științifice româno-ucrainene comune de cercetare socio-antropologică a comunităților ucrainene din România, în primul rând a celor puțin cercetate din punct de vedere științific și teritorial, cele mai îndepărtate ale Banatului (județele Timiș și Caraș-Severin).

Keywords: *Ukrainians of Romania, online resources, websites, Maramuresh, Bucovina, Dobrogea, Banat.*

Cuvinte cheie: *ucrainenii din Romania, resurse de pe Internet, site-uri, Maramureș, Bucovina, Dobrogea, Banat.*

З початку ХХІ ст. надвичайно важливу роль у наукових дослідженнях учених-істориків починає займати світова електронна мережа. Тисячі сайтів надають можливість без перепон заглянути в архівні документи, статистичні дані, літературу, що донедавна було винятковою «сферою

впливу» архівівних установ і бібліотек. Таке status quo значно спростило фахову роботу кабінетних істориків і створює інтенсивний формат для продукування сучасного наукового дискурсу. Поряд цим, ознайомившись з контентом історико-краєзнавчого характеру в Інтернет-мережі можна зробити певне застереження про домінування документів і наукових праць з так званих «розкручених тем»: Перша та Друга світові війни, військові конфлікти в Європі, геноциди ХХ ст. тощо. Цьому сприяють міжнародні організації, фонди та уряди тих країн, які потребують власного погляду на минуле свого народу, а відтак формують протекціоністську політику пам'яті стосовно власного національного «Я». Мова йде в першу чергу про Ізраїль та єврейську громаду США, Німеччину, Чехію, Польщу, Угорщину, Румунію а в останні роки й Російську Федерацію.

Якщо говорити про Україну, то перші успіхи в цьому плані було зроблено з приходом до влади Віктора Ющенка. 31 травня 2006 року був створений Український інститут національної пам'яті як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. Серед головних сторінок реабілітації історичного минулого постали пам'ять про Голодомор та український формат Другої світової війни. Після подій Євромайдану кінця 2013-початку 2014 року постали нові проекти: «Майдан: усна історія», «Наш Крим», «Декомунізація». Необхідно зауважити, що на даний момент для України – це дійсно найбільш болючі, проблемні віхи історії ХХ ст. та недавнього минулого.

Поряд із цим, проживаючи в умовах прикордоння на перетині чотирьох кордонів з Європейським Союзом, боляче спостерігати штучну сегментацію та поступову втрату рідномовної ідентичності руського (українського) етносу. В окремих населених пунктах мовчазними свідками тривалих асиміляційних процесів залишилися вже лише греко-католицькі церкви. З огляду на це, на наш погляд, саме фаховим історикам варто зорганізувати пошукову роботу з відновлення етнокультурної спадщини українців Центрально-Східної Європи, зокрема Румунії. Найкращим на сьогодні варіантом є реалізація відповідних проектів збереження культурної спадщини, які можна презентувати через мережу Інтернет.

Якимнасьогодні Інтернет-контент історичного минулого та сьогодення української національної меншини Румунії? Аналізуючи матеріали світової електронної мережі ми дійшли до висновку про можливість їх структуризації в рамках семи наступних груп: 1) монографії, наукові статті; 2) українська публіцистика; 3) енциклопедії, довідникова інформація; 4) сайти державних інституцій; 5) сайти громадських організацій; 6) сайти населених пунктів із домінуючим українським населенням; 7) блоги (онлайн-щоденники).

1. *Монографії, наукові статті.* Серед відомих дослідників історичного минулого українців Мараморощини є румунська дослідниця українського походження *Ірина Люба Горват*. Її монографія «Соціально-економічний,

політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918-1945 рр.», наукові статті, окремі видання у співавторстві з українським вченим-істориком *Миколою Вегешем* побачили світ упродовж 1997-1999 років, а відтак ці праці наразі можемо віднайти тільки в бібліотечних фондах. Натомість з науковими публікаціями останніх років, які присвячені соціально-демографічному розвитку, формам та способам збереження ідентичності української національної меншини Північно-Західної Румунії вже можна детально ознайомитись через Інтернет². Надзвичайно інформативною (понад 30 сторінок – М.З.) є наукова стаття дослідниці «Деякі аспекти соціально-демографічного розвитку українського населення у Північно-Західній Румунії (повіти: Марамуреш і Сату-Маре) у ХХ-початку ХХІ ст.», яка опублікована в 2010 році в Острозі³.

Проблему виникнення українських поселень в поліетнічному комітаті Марамуреш (до 1918 року) у своїй публікації розглянув румунський дослідник *Іон Петровай*⁴. У своїй дисертаційній роботі «Українська діаспора Мараморощини (етногеографічне дослідження)» (2000) та монографії «Українці Румунської Мараморощини» (2001) румунський дослідник українського походження *Василь Куреляк* комплексно дослідив соціально-географічні аспекти української меншини повіту Марамуреш. Своє дослідження української меншини географ презентує також в окремих наукових публікаціях⁵. Відсутність наукової монографії Василя Куреляка в

² Horvat I. L., *Forme și modalități de conservare și promovare a identității etnice a ucrainenilor din județele Maramureș și Satu Mare, Rumunsko-ukrainski vidnosny. Istoriia ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats za materialamy III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Rumunsko-ukrainski vidnosny. Istoriia ta suchasnist»; 30 chervnia – 1 lypnia 2009 r., m. Satu-Mare (Rumuniia) / Red. kol.: I. I. Vovkanych (holova), I.-L. Horvat, V. Chubota ta in., Uzhhorod-Satu Mare, 2011, S. 467-475, URL: <http://www.muzeusm.ro/carti2010/relatii.pdf>; Horvat I.-L. *Ukrainsi Pivnichno-Zakhidnoi Rumunii: intehratsiia chy asimiliatsiia?, Ukrainsi-rusyny: etnolinhvistychni ta etnokulturni protsesy v istorychnomu rozvytku*, [holov. red. H. Skrypnyk]; NAN Ukrainy, MAU, IMFE im. M. T. Rylskoho, K., 2013, S. 596-625, URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6767-1/978-966-02-6767-1.pdf>; Horvat I.-L., Kolotylo Ya.-O., *Etnichna ta movna identychnist ukrainsiv povitiv Maramuresh ta Satu Mare (Rumuniia), Tretia mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Diaspora yak chynnyk utverdzhennia derzhavy Ukraina u mizhnarodnii spilnoti: suchasnyi vymir, proektsiia u maibutnie» (u ramkakh Kongresu ukrainskoi diaspori)*, Zbirnyk materialiv, 23-25 chervnia 2010 roku, m. Lviv, Ukraina, Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2010, S. 87-98.*

³ Horvat I.-L., *Deiaki aspekty sotsialno-demografichnoho rozvytku ukrainskoho naseleennia u Pivnichno-Zakhidnii Rumunii (povity: Maramuresh i Satu-Mare) u XX-pochatku XXI st.* Naukovi zapysky, Seria «Istorychni nauky», Vypusk 15, Ostroh, 2010, S. 9-42, URL: http://eprints.oa.edu.ua/1109/1/NZ_Vyp_15.pdf.

⁴ Petrovai I., *Așezarea ucrainenilor în comitatul Maramureș*, *Studia Linguistica*, 2011, vypusk 5, URL: http://www.academia.edu/2495127/A%C5%9EEZAREA_UCRAINENILOR_%C3%8EN_COMITATUL_MARAMURE%C5%9E.

⁵ Kureliak V., *Stalyi rozvytok ukrainskoho etnichnoho naseleennia Maramoroshchyny v Karpatskomu rehioni*, *Vilne slovo*, 2011, N-r 21-22, lystopad, S. 8, URL: http://www.uur.ro/images/ziare/slovo/2011/slovo%2021_22_2011.pdf; Kureliak V., *Avtokhtonne ukrainske naseleennia Maramoroshchyny (Rumuniia)*, *Ukrainskyi almanakh 2012*, Varshava: Obiednannia ukrainsiv u Polshchi, 2012, S. 190-201.

Інтернет-ресурсах та (ймовірно? – М.З.) неволодіння українською мовою призвело того, що в статті молодих дослідників з Університету Орадя, присвяченій географічним та соціально-культурним аспектам української меншини Румунії, його студії взагалі не згадуються⁶.

У 2002 році одеський вчений *В'ячеслав Кушнір* (у 2008 році вийшла румунською мовою в Бухаресті – М.З.) опублікував монографію «Українці за Дунаєм». Попри відсутність її електронного варіанту в Інтернеті, все ж ряд наукових публікацій автора, які висвітлюють окремі аспекти культури та побуту українців Добруджі (Нижнього Подунав'я), доступні через мережу⁷. Дослідниця з Одеси Ганна Леснікова в окремій статті окреслила регіональні особливості балад українців цього ж регіону⁸.

Чернівецький етнолог *Антоній Мойсей* на матеріалах польових етнологічних студій дослідив проблеми взаємовпливів української та румунської етнокультурних традицій в Буковинському регіоні⁹. Подібну проблематику на прикладі збережені українцями Мараморощини традицій календарного циклу висвітлює румунська дослідниця-етнолог *Делія Суйоган*¹⁰.

Низку наукових статей ужгородського етnologа *Павла Леньо* та автора цієї розвідки, які стали результатом польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Маре впродовж 2001-2003 та 2006-2009 років, наразі можна віднайти в мережі Інтернет¹¹. Серед проаналізованих

⁶ Banciu V., Földvari R. E., Albuț B. D., *The Geographical and Socio-Cultural Aspects of the Minority of Ukrainians in Romania, International Journal of Social Science and Humanity*, 2013, Vol. 3, № 3, p. 242–245, URL: <http://www.ijssh.org/papers/236-G00013.pdf>.

⁷ Kushnir V., *Ukrainitsi Nyzhnoho Podunavia v Rumunii, Narodna tvorčist ta etnografija*, 2010, № 6, S. 5–7, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/37994/01-Kushnir.pdf?sequence=1>; Kushnir V., *Rushnyky ukraintiv Nyzhnoho Podunavia: tradytsii i innovatsii, Viacheslav Kushnir, Kraieznavstvo*, 2011, № 2, S. 282–289, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/32385/34-Kushnir.pdf?sequence=1>.

⁸ Liesniokva H., *Rehionalni osoblyvosti balad ukraintiv Rumunskoi Dobrudzhi, Materialy do ukraintskoi etnologii*, 2007, випуск 6 (X), S. 225–228, URL: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2007/225.pdf>.

⁹ Moisei A., *Zymovi karnavalni tradytsii ukraintiv Suchavskoho povitu Rumunii, Narodna tvorčist ta etnografija*, 2011, № 2, S. 65–69, URL: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2011/N2/65.pdf>; Moisei A., *Tradytsiini metody likuvannia v ukraintiv ta rumuniv Bukovyvny u drukovanykh materialakh ta arkhivnykh dzherelakh XVIII-XX st., Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny*, 2014, № 4 (3), S. 101–108, URL: <http://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=YnNtdS5lZHUu dWF8YXBzblmlfGd4OjM5N2JkYTIxY2ZmNWVmMmM>.

¹⁰ Suioghan D., *Ukrainitsi Maramoroshchyny v mizhkulturnomu dialozi: identychnist i riznomanitnist, Narodna tvorčist ta etnografija*, 2011, № 2, S. 59–64, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/43347/11-Suioghan.pdf?sequence=1>

¹¹ Leno P., *Etnokulturni protsesy v seredovyshchi ukraintiv Maramoroshchyny, Narodna tvorčist ta etnografija*, 2010, № 3, S. 36–46, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37916/03-Lenio.pdf?sequence=1>; Leno P., *Etnichni markery ta stereotypy povedinky ukraintiv m. Visheu de Sus povitu Maramuresh, Rumunsko-ukraintski vidnosyny. Istoriia ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats za materialamy III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Rumunsko-ukraintski vidnosyny. Istoriia ta suchasnist»*; 30 chervnia-1 lypnia 2009 r., m. Satu-Mare (Rumuniia), Red. kol.: I. I. Vovkanych (holova), I.-L. Horvat, V. Chubota ta in, *Uzhhorod-Satu Mare*, 2011, S. 496–503, URL: <http://www.muzeusm.ro/carti2010/relatii.pdf>; Leno P. *Suchasni*

нами проблем – мовні асиміляційні тенденції та дилеми етноідентифікації в середовищі української громади регіону, специфіка конструювання русинської ідентичності в Румунії тощо. Наш польський колега Томаш Косек у свою чергу вивчав особливості конструювання української ідентичності на Мараморощині (між українством, руською та гуцульською тотожностями), результатом чого стала цікава дисертаційна робота та наукові статті вченого-етнолога¹².

Особливості сакральної архітектури українців Сучави розглядає у своїй публікації¹³ львівський дослідник українських дерев'яних церков *Василь Слободян*, автор цікавої монографії «Церкви українців Румунії»

markery identychnosti ukraintsv za materialamy m. Verkhnie Vyshovo povitu Maramuresh, Narodna tvorchist ta etnohrafiaa, 2011, № 2, S. 70-73, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/43349/13-Lenio.pdf?sequence=1>; Horvat I.-L., Zan M., Leno P., *Mizhnetnichne kontaktuvannia v polikulturnomu rehioni (na prykladi m. Visheu de Sus povitu Maramuresh (Rumuniia), Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Politoloiiia, Sotsioloiiia, Filosofia. Vyp. 13. Krainy Tsentralno-Skhidnoi Yevropy v modernu i postmodernu dobu: teoretychni kontseptsii y politychni realii. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Uzhhorod, 2-3 zhovtnia 2009 r.)*, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet; Redkol.: M. Vehesh (hol. red.), V. Andrushchenko, O. Babkina ta in., Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2009, S. 27-32; Zan M., Leno P., *Asymiliatsiini modeli ukraintstva Priashivshchyny ta Maramoroshchyny na pochatku XXI st., Materialy do ukraïnskoi etnologii*, Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 6 (9).-K.: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy; Asotsiatsiia etnologiv, 2007, S. 86-91, URL: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2007/86.pdf>; Zan M., *Natsionalna ta etnichna identychnist ukraintsv Maramoroshchyny (Rumuniia): problemy ta perspektyvy*, Yi, URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-apr2005/texty.htm>; Zan M., *Rusynskiy rukh u suchasni Rumunii: identyfikatsiia, struktura, refleksii, Narodna tvorchist ta etnologiiia*, 2011, № 2, S. 74–86, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43350/14-Zan.pdf?sequence=1>; Zan M., *Instytutsializatsiia rusynskoho rukhu v suchasni Rumunii, Rumunsko-ukraïnski vidnosyny. Istoriia ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats za materialamy III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Rumunsko-ukraïnski vidnosyny. Istoriia ta suchasnist»*; 30 chervnia-1 lypnia 2009 r., m. Satu-Mare (Rumuniia) / Red.kol.: I. I. Vovkanych (holova), I.-L. Horvat, V. Ciubotã ta in., Uzhhorod-Satu Mare, 2011, S. 432-458, URL: <http://www.muzeusm.ro/carti2010/relatii.pdf>; Zan M. *Etnomovni asymiliatsiini protsesy v ukraïnskiï hromadi povitu Maramuresh (Rumuniia), Ukraïntsi-rusyny: etnolinhvistychni ta etnokulturni protsesy v istorychnomu rozvytku*, [holov. red. H. Skrypnyk]; NAN Ukrainy, MAU, IMFE im. M. T. Rylskoho, K., 2013, S. 587-595, URL: <http://history.org.ua/Lib erUA/978-966-02-6767-1/978-966-02-6767-1.pdf>.

¹² Kosiek T., «Ukraińska» mniejszość narodowa w rumuńskim Maramureszu i problemy jej tożsamości. Rozprawa doktorska przygotowywana pod kierunkiem Prof. dr. hab. Aleksandra Posern-Zielińskiego, Poznań, 2014, 316 S., URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/10895/1/Rozprawa%20ostateczna.pdf>; Kosiek T. *Poniattia «hutsul» ta «Hutsulshchyna» v konteksti polovykh etnologichnykh doslidzhen v dolyni riky Ruskova (Ruscova) povitu Maramuresh (Rumuniia), Relatii romãno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Rumunsko-ukraïnski vidnosyny. Istoriia i suchasnist / Romanian-Ukrainian relations. History and Present. Al V-lea Simpozion „Relatii romãno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate” / V sympoziom «Rumunsko-ukraïnski vidnosyny. Istoriia i suchasnist» / The Vth Sympoziom „Romanian-Ukrainian relations. History and Present”, Coordonatori / Uporiadnyky: Irina Liuba Horvat, Mykhailo Zan, Anastasiia Vehesh, Satu Mare: Editura Muzeului Sãtmarean, 2015, p. 301-316.*

¹³ Slobodian V., *Tserkovna rakhitektura ukraïntsv Pivdennoi Bukovynny, Dereviani khramy Ukrainy*, URL: http://www.derev.org.ua/biblio/articles/slob_bukov.htm

(1994). Питанням розвитку культури українців Румунії в постреволюційний період й на сучасному етапі присвячена стаття голови філії Союзу українців Румунії в Бухаресті *Ярослави Колотило*¹⁴.

У 2010 році в Києві вийшла монографія українського історика й дипломата *Теофіла Рендюка* «Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою», яка швидко стала доступною через Інтернет¹⁵. У праці презентовано короткий огляд історії розселення українців на теренах Румунії, висвітлено становище меншини у міжвоєнний час та впродовж Другої світової війни. Головний акцент праці зосереджений на сучасному розвитку освіти, культури та громадського життя українців Румунії. Автор досить критично аналізує проблему взаємовідносин Союзу українців Румунії та Демократичного Союзу українців Румунії.

2. *Українська публіцистика*. Серед українських журналістів, які понад п'ятнадцять років тому привернули увагу до історичного минулого та сучасного життя українців Румунії, в першу чергу слід назвати *Олексу Лівінського*. У серії своїх публікацій, розміщених на різних сайтах, він акцентує увагу на парадоксі українців Мараморощини, адже «простіше на їхній берег кинути каменем, аніж дістатися і погомоніти»¹⁶. У контексті власних інтерв'ю, автор цікаво змальовує повсякденне життя і побут мешканців сіл Поляни та Луг над Тисою, проблеми українського лицю імені Тараса Шевченка в Сігету Мармаціей¹⁷. Аналізуючи болючі питання соціалізації українців Мараморощини, журналіст справедливо формулює й відповідь на питання про причини зникнення меншини: «Чи не тому, що про неї мало згадує «Ненька»?»¹⁸.

Проблематику «розділеної нації» та «подорож українськими селами Мараморошу» продовжує в своїх публікаціях Володимир Пукіш¹⁹. Він

¹⁴ Kolotelo Ya., *Kultura ukraintsiiv Rumunii v period pisliarevoliutsiinoho vidrodzhennia ta v umovakh aktyvizatsii protsesiv hlobalizatsii, Rumunsko-ukrainski vidnosyny. Istorii ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats za materialamy III Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii «Rumunsko-ukrainski vidnosyny. Istorii ta suchasnist»*; 30 chervnia-1 lypnia 2009 r., m. Satu-Mare (Rumuniia) / Red. kol.: I. I. Vovkanych (holova), I.-L. Horvat, V. Ciubotă ta in., Uzhhorod-Satu Mare, 2011, S. 476-485, URL: <http://www.muzeusm.ro/carti2010/relatii.pdf>.

¹⁵ Rendiuk T. H., *Ukrainski Rumunii: natsionalno-kulturne zhyttia ta vzaiemovidnosyny z vladoiu*, K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010, 150 S., URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5826-6/978-966-02-5826-6.pdf>.

¹⁶ Livinskyi O., Klovanych Yu., *Rozdileni Tysoiu. Ukrainski Maramoroshchyny: protishe na yikhni beryh kynuty kamin, anizh distatsia i pohomonity, Ukraina Moloda*, URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/70/175/1860/>

¹⁷ Livinskyi O., *Ukrainska menshyna v Rumunii, Haidamaka. Nezaleznyi informatsiino-osvitni resurs*, URL: <http://www.haidamaka.org.ua/0011.html>.

¹⁸ Livinskyi O., *Ukrainska menshyna v Rumunii znykaie: Chy ne tomu, shcho pro nei malo zghaduie «Nenka»?*, *Ukrainskyi obiednanyi portal*, URL: <http://www.brama.com/survey/messages/13309.html>

¹⁹ Pukish V., *Rozdilena natsiia. Podorozh ukrainskymy selamy rumunskoho Maramorosha, Ekspedytsiia XXI*, URL: <http://www.ex21.com.ua/contimes/91-17.htm>; Pukish V. *Vidtiata haluzka chy ridni syny?... Zakarpattia online*, URL: <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/85608-Vidtiata-haluzka-chy-ridni-syny>.

знайомить читача з українськими селами лівого боку Тиси-Кричунів, Ремети та Вишня Рівна, українським освітнім минулим Сигота.

Специфіку формування українського етнічного анклаву в румунському Банаті висвітлив закарпатський журналіст *Василь Зубач*²⁰. Він будує свою статтю на базі інтерв'ю з відомим вченим-фольклористом *Іваном Хлантою*, який акцентує увагу на освітніх проблемах української меншини Банату. Більш детально про «український острів» у Банаті розповідає у своїй статті сам Іван Хланта²¹.

Візаві львівського журналіста *Юрій Атаманюк* – відомий громадський діяч української громади в Румунії *Ярослава Колотило*, яка досить лаконічно і глибоко знайомить читачів зі специфікою розселення українців у Румунії в минулому, освітньо-культурним та громадським життя громади на сучасному етапі²². Подібним за жанром є інтерв'ю *Юрія Місіюка* з румунським журналістом із Бухареста, вихідцем із Мараморощини *Олександром Самбором*²³.

Журналіст загальноукраїнської газети «День» *Клара Гудзик* презентує у своїй публікації структурний аналіз української громади Румунії. Йдеться про історичне минуле, статистичні дані, освіту, телебачення, 10-ліття ансамблю «Зоря», зв'язки з Україною та проблеми збереження культурної спадщини²⁴.

Закарпатський журналіст *Олександр Гаврош* у своїй публікації звертає увагу на асиміляційні процеси в середовищі українства Румунії, віднаходячи її причини в занедбаному стані освіти, еміграційних процесах та розмежуваннями у конфесійній сфері²⁵. Він закликає по допомогу українцям Румунії на рівні освітніх програм вищої школи, що в сучасному правовому полі нам здається доволі примарною перспективою.

Уцілому, як бачимо, журналісти наголошують на найбільш болючих проблемах життєдіяльності української національної меншини Румунії; знайомлять читачів із цікавими фактами життя українців «по той бік Тиси» та знаходять «острови українства» на межі Румунії та Сербії, в Банаті.

3. *Енциклопедії, довідникова інформація.* Найбільш брендова електронна енциклопедія «Вікіпедія» під рубрикою «Українці Румунії» подає інформацію на восьми мовах (українською, російською, словацькою,

²⁰ Zubach V., *Ukraintsi v Rumunii: pravo na identychnist*, Den, 2004, 17 sichnia, URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/ukrayinci-v-rumuniyi-pravo-na-identychnist>.

²¹ Khlanta I., *U rumunskii provintsii Banat znaideno ukrainskyi ostriv*, Zakarpattia.ru, URL: <http://www.zakarpattia.ru/node/1172>.

²² Atamaniuk Yu., *Ukraintsiv v Rumunii – tse ne lyshe pereselentsi, a perevazhno avtokhtonne naselennia, Chas i podii*, URL: <http://www.chasipodii.net/article/2583/>

²³ Misiuk Yu., *Ukraintsi v Rumunii, Nad Buhom i Narvoiu*. Ukrainskyi chasopys Pidliashshia, URL: http://nadbuhom.pl/art_1538.html.

²⁴ Gudzyk K., *Ukraintsi v Rumunii, Den*, 2006, 6 zhovtnia, URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinci-v-rumuniyi>.

²⁵ Havrosh O., *Yak dopomohty ukrainsiam Rumunii?*, Radio Svoboda, URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24824744.html>.

румунською, англійською, німецькою, французькою та іспанською)²⁶. Найбільше інформації містить україномовна сторінка, де представлено короткий історичний екскурс у минуле, культурно-освітнє життя та чисельність і розселення українців у повітах відповідно до перепису 2002 року. Іншомовні сторінки й, навіть, румуновна досить лаконічні за інформаційним наповненням. Інша, виключно україномовна рубрика «Вікіпедії» під назвою «Українська діаспора Румунії» є занадто короткою за змістом²⁷.

Енциклопедичний проект «Україна: історія великого народу» в рубриці «Діаспора» містить гасло «Українці в Румунії». Тут представлено лаконічні відомості про історію «румунських українців» із початку ХХ ст. а також подано огляд культурно-освітнього життя меншини з часів соціалізму. Проілюстровано також динамку чисельності українців Румунії за переписами населення 1956, 1966, 1977, 1992, 2002 та 2011 років²⁸.

Сайт «Буковина толерантна» містить рубрику «Українська діаспора в Румунії», що довідково інформує про чисельність громади, застосування української мови в сфері освіти, культури та засобів масової інформації, громадські організації та релігійні конфесії²⁹.

Цікавим є румунський сайт «Енциклопедія Румунії», який містить рубрику «Географія» із відомостями про окремі муніципії та сільські громади країни. Знаючи назви населених пунктів, де проживає переважна більшість українців, тут можна почерпнути коротку інформацію щодо адміністративного підпорядкування, демографічних даних, туристичних об'єктів і бібліографії³⁰.

На румунському сайті проекту «Multicult» – віртуальна музейна галерея етнічних меншин Румунії» розміщена сторінка «Українці Румунії», де крім історичної інформації про українську громаду, є фотографії пам'ятників Тарасу Шевченку в містах Бухарест, Тульча, Сату Маре та селі Негостині (повіт Сучава), зображення Українського лицю імені Тараса Шевченка в м. Сігету Мармаціей³¹.

²⁶ *Ukrainci Rumunii*, Wikipedia. Vilna entsyklopediia, URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97.

²⁷ *Ukrainska diapora Rumunii*, Wikipedia. Vilna entsyklopediia, URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97.

²⁸ *Ukrainci v Rumunii, Ukraina: istoriia velykoho narodu*, URL: <http://www.litopys.com.ua/diaspora/rumuniya/ukrayintsi-v-rumuniyi/>

²⁹ *Ukrainska diaspora v Rumunii, Bukovyna tolerantna*, URL: http://buktolerance.com.ua/?page_id=8

³⁰ *Enciclopedia României*, URL: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Enciclopedia_Rom%C3%A2niei.

³¹ Petretchi N. M., *Ucrainenii din România, MULTICULT – Galeria muzeală virtuală a minorităților etnice din România*, URL: http://multicult.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=188&lang=ro.

4. *Сайти державних інституцій.* На сайті Посольства України в Румунії в розділі «Україна та Румунія» міститься рубрика «Українці в Румунії»³², яка поділена на чотири частини: 1) українська національна меншина в Румунії; 2) українські організації; 3) ЗМІ української громади; 4) визначні представники української громади. Остання, на наш погляд, не зовсім вірно вкладає в дефініцію «визначних представників» винятково депутата Парламенту Румунії від української меншини та Раду керівників Союзу українців Румунії.

5. *Сайти громадських організацій.* Без сумніву, центральною ланкою громадського життя української громади є Союз українців Румунії. Двомовний сайт організації містить поточну інформацію з життя організації, відомості про провід і контакти повітових філій Союзу українців Румунії. Найбільш цінним для дослідника є електронний архів видань Союзу українців Румунії, зокрема журналів «Наш голос» (з 2011 року) та «Дзвіночок» (з 2010 року), газет «Вільне слово», «Curierul Ucrainean» (з 2010 року) та «Український вісник» (з 2012 року)³³.

Асоціація місцевого розвитку «Іван Креван», яку очолює *Василь Попович*, мешканець села Кривий (Repedea), більше десяти років займається реалізацією програм сталого розвитку в долині річки Рускова (села Русково, Кривий та Поляни), захисту навколишнього середовища та сприяння еко-туризму в регіоні. Її робота добре репрезентована в світовій мережі³⁴.

6. *Сайти населених пунктів із домінуючим українським населенням.* Прикметним є факт, що в Інтернеті з'являються сайти окремих українських сіл Румунії з метою залучення потенційних туристів. Таким є сайт села Поляни на Мараморощині³⁵. Цей населений пункт цікавий ще й тим, що він має сторінку в американському проекті «JewishGen KehilaLinks»³⁶, який присвячений місцевостям різних країн світу, де проживали чисельні єврейські громади.

7. *Блоги (онлайн-щоденники).* Привертає увагу блог «Ucraineni / Українці», який висвітлює українську проблематику Румунії через відзняті відеоролики. Він містить передачі, які транслюються з жовтня 2008 року на каналі TVR 3 у програмі «Всі разом!» (щочерверга, впродовж 20 хвилин). Автором телепередач є *Марія Чінар-Жіла*³⁷. Відповідна сторінка проекту є також у мережі «Фейсбук»³⁸.

Онлайн-щоденник депутата румунського парламенту *Івана Марочка* презентує його публічну діяльність: заяви, звернення, прес-релізи, зустрічі

³² *Ukraintsi v Rumunii, Posolstvo Ukrainy v Rumunii*, URL: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ro/ukrainians-in-ro>.

³³ *SoiuzukraintsivRumunii, Uniunea Ucrainenilor din Romania*, URL: <http://www.uur.ro/index.php/uk/>

³⁴ *Asociația Ivan Krevan*, URL: <https://www.facebook.com/ivan.krevan>.

³⁵ *Poienile de Sub Munte*, URL: <http://www.poieniledesubmunte.cabanova.ro/page1.html>.

³⁶ *JewishGen KehilaLinks*, URL: <http://kehilalinks.jewishgen.org/poienile/poienile.htm>.

³⁷ *Ucraineni – Ukraintsi*, URL: <http://ucraineni.blogspot.com/>

³⁸ *Ucraineni – Ukraintsi (TVR 3/TVR Cluj)*, URL: <https://www.facebook.com/ucrainenitvrcluj/>

на офіційному рівні за 2014 (22 публікації) та 2015 (10 публікацій) роки³⁹. Поряд з цим блог також висвітлює різноманітні культурно-мистецькі акції Союзу українців Румунії за 2008 (7 публікацій) та 2009 (17 публікацій) роки.

Рубрика «Українці в Румунії» україномовного варіанту сайту «Всесвітньої служби Радіо Румунія» теж відповідає нормам блогу, адже містить новини від грудня 2008 року до квітня 2013 року⁴⁰. В основному – це публікації присвячені святковим подіям, вшануванням пам'ятних дат та окремим персоналіям у сфері культури та освіти української громади Румунії (Ярослава Колотило, Мирослав Петрецький, Павло-Михайло Ціфрак, Анна Трайста-Рушть, Василь Куреляк).

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи, можемо констатувати, що свідомі того факту, що не охопили весь комплекс джерельного матеріалу Інтернет-ресурсів. Румунська публіцистика нами не враховувалась через потужний контент періодики Союзу українців Румунії, національної румунської преси тощо. Це є власне предметом окремої студії для журналіста, дослідника засобів масової інформації української діаспори. Втім із наведеного фактичного матеріалу зрозуміло, що висвітлення історії та культури українців Румунії є важливою складовою відновлення, збереження та просування культурної спадщини. Насамперед для молодого покоління, яке зазвичай нехтує книжкою й газетою, користуючись майже винятково Інтернет-ресурсами. Відтак у добу інформаційного суспільства необхідно узагальнювати, систематизувати й каталогізувати весь накопичений нашими попередниками матеріал із історії української громади Румунії.

Отже, з огляду на проаналізоване нами вище сформулюємо найбільш нагальні пропозиції в напрямку оптимізації наукового дискурсу з проблематики української етнічної громади Румунії. Отож, вважаємо за необхідне:

1. оцифрування та каталогізацію наукових публікацій з історії українців Румунії, які на сьогодні стали бібліографічною рідкістю (праці Якова Головацького, Степана Томашівського, Івана Панькевича; Іоана Мігалі де Апша, Александру Філіпашку та ін.) з подальшим виданням CD-диску «Українці Румунії в працях істориків ХІХ-першої половини ХХ століть»;

2. каталогізацію малодоступних монографій з історії населених пунктів Румунії з переважаючим українським населенням (роботи Василя та Ірини Люби Горватів, Олекси Бевки та Крістіни Зебреньук, Петра та Івана Кімпан-Кимпюну та ін.; наявні в електронному форматі, але неопубліковані монографії сіл) із подальшим виданням CD-диску «Українські села в Румунії»;

3. створення Інтернет-сайту з віртуальною бібліотекою, який би включав усі видані монографії й наукові статті з історії та сьогодення

³⁹ *Ucrainenii din România – activitatea deputatului ucrainenilor din România Ivan Marocico*, URL: <http://povestiucrainene.blogspot.com/>

⁴⁰ *Ukraintsi v Rumunii, Radio România Internațional*, URL: <http://old.rrr.ro/arh-cat.shtml?lang=12&sec=446>.

українців Румунії з другої половини ХХ ст. й по сьогодні; також електронні адреси, сторінки в соціальних мережах, блоги сучасних дослідників цього питання для кращої комунікації науковців, студентів, учнів шкіл і всіх зацікавлених;

4. написання дисертаційних робіт молодими вченими з малодосліджених тем румунсько-українського прикордоння (до прикладу, піднята ужгородським істориком Василем Міщанином проблема українських возз'єднавчих / сецесійних процесів у післявоєнному поліетнічному Марамуреші; майже нівельоване документальне висвітлення Гуцульської республіки, сучасні трудові еміграційні процеси в українських громадах Румунії тощо);

5. реалізацію спільних румунсько-українських наукових проектів із соціально-антропологічного вивчення українських громад Румунії, в першу чергу малодослідженого на науковому рівні й територіально віддаленого регіону Банату (повіти Тіміш і Караш-Северін).

Біля джерел української геополітичної думки

Микола Вегеш / Mykola Vehesh¹

Near the sources of the Ukrainian Geopolitical thought. *The article highlights the geopolitical views of the prominent Ukrainian scientists and political and public figures of the second half of the nineteenth and twentieth centuries. The article pays main attention to the works of Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko, Mykola Mikhnovsky, Dmytro Dontsov, Stepan Rudnytsky and Jurii Lyra, all of whom substantiated their vision of Ukraine's future in the light of world problems.*

În apropierea surselor gândirii geopolitice ucrainene. *În articol sunt evidențiate opiniile geopolitice ale oamenilor de știință ucraineni și ale figurilor publice și politice marcante din a doua jumătate a sec. XIX-XX. Акцентується на працях Михайла Драгоманова, Івана Франка, Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Степана Рудницького і Юрія Липи, які обґрунтували своє бачення майбутнього України через призму світових проблем. Se pune accent pe lucrările lui Mihai Drahomanov, Ivan Franko, Mihai Mikhnovskyi, Dumitru Donțov, Ștefan Rudnytskyi și Iurii Lyra, care își argumentează viziunea privind viitorul Ucrainei prin prisma problemelor mondiale.*

Keywords: *geopolitical opinions, future of Ukraine, political leaders, Ukraine, strategic interests, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko*

Cuvinte cheie: *opinii geopolitice, viitorul Ucrainei, lideri politici, Ucraina, interese strategice, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko*

Геополітична доктрина Михайла Драгоманова (1841-1895) викладена в його працях «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Проект основ статуту українського товариства «вільна спілка» (1884), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Листи на Наддніпрянську Україну» (1893) тощо². Сучасний дослідник Богдан Андрусішин одним з перших акцентував на геополітичних поглядах вченого, який «вважав, що перед державними європейськими націями проблема суспільних трансформацій не стоїть так гостро, в той час як народи, що тривалий час перебувають у колоніальному статусі, більш підготовлені до переходу на альтернативний шлях розвитку»³.

Розглядаючи українську справу на широкому міжнародному тлі,

¹ Микола Вегеш, керівник кафедри політології і державного управління, Ужгородського національного університету (Україна)

Mykola Vehesh, prof.univ., dr., șeful Catedrei de Științe Politice și Administrație Publică din cadrul Universității Naționale din Ujgorod

² Драгоманов М. П., Вибране («... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). К.: Либідь, 1991, 688 С.; Драгоманов М. П., *Літературно-публіцистичні праці*, К.: Наукова думка, 1970. Т. 1, 532 С.; Драгоманов М. П., *Літературно-публіцистичні праці*, К.: Наукова думка, 1970, Т. 2, 594 С.

³ Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: Науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова, упор.: В. Погребенник, С. Шевчук, Н. Осмак, К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011, С. 59.

Михайло Драгоманов часто торкався геополітичних проблем Східної Європи, акцентуючи на російському, польському і балканському питаннях. Головними перешкодами демократичного політичного розвитку він вважав «польський історичний патріотизм», «німецький натиск на Схід» та «експансіоністські традиції російської державності». Недоліком концепції М.Драгоманова було ототожнення українських і російських геостратегічних інтересів, за що його й піддавав критиці один із засновників ідеології українського націоналізму Дмитро Донцов. У питанні звільнення балканських слов'ян вчений також покладав надії на Росію, обґрунтовуючи свою позицію відсутністю політичної й військової підтримки з боку європейських країн. У географічному розташуванні України Михайло Драгоманов вбачав важливу її культурну і політичну значимість у слов'янському світі. Він розглядав і варіант повної державної незалежності України, хоча й розумів, що у тогочасних умовах ця справа ілюзорна: «... відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу є справа, не тільки у кожному випадку вкрай важка, якщо не неможлива, - але, за певних умов, зовсім не потрібна». М.Драгоманов неодноразово акцентував на великому значенні освоєння українцями Північного Причорномор'я, необхідного для зміцнення геополітичних позицій в цьому регіоні, адже «... без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край». Проте, чіткої геополітичної концепції М.Драгоманов не створив.

Видатний український поет, письменник, громадсько-політичний діяч Іван Франко (1856-1916) хоча й не створив власну геополітичну концепцію, проте залишив після себе окремі замітки й характеристики. У статті «Воскресеніє чи погребеніє?» І.Франко відзначав: «Самим своїм географічним положенням на розграниччі між північною а полуденною і західною Слов'янщиною, в найкращім кліматі, повздовж Чорного моря, край наш призначений відіграти велику роль в цілій будущій судбі Східної Європи. Він становить не тільки ключ до внутра Росії, але zarazом і найбільше джерело її сили». Розумів він і той факт, що без України Російська імперія себе не мислить: «Позбавлена України Росія втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканськім півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу»⁴.

Хоча І.Франко намагався не відокремлювати російський і український революційні рухи, проте передбачав падіння російського абсолютизму. В статті «Одвертий лист до галицької української молодезі» (1905) І.Франко констатував: «Велика доба для нашої нації почнеться з хвилию, коли в Росії упаде абсолютизм. Останні події показують, що той упадок уже не за горами...». Коли це станеться, тоді перед українською інтелігенцією постане завдання – «витворити з величезної етнічної маси українського

⁴ Франко І., Воскресеніє чи погребеніє? Будівничий української державності: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка, Упорядник Д. Павличко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006, С. 60.

народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя...». Важливо, вважав Франко, щоб ми навчилися «чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів»⁵. Це важливий висновок Франка, який вважав українцями не тільки тих, хто проживав у складі Російської імперії, але й в Австро-Угорщині та інших країнах світу.

В 1900 р. побачила світ праця Івана Франка «Поза межами можливого». «Ідеал національної самостійности,-писав І.Франко,-в усякому погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомости цього ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи може звернемо на зовсім інші стежки... Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом усвідомлювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і раздавить нас як сліпа машина»⁶. Оригінальну оцінку багатогранній творчості Івана Франка зробив львівський історик Ярослав Грицак: «Подібно до того, як у літературній діяльності він ніколи не написав твору великої форми (роману), так і в своїй політичній діяльності Франко не надав своїм поглядам вигляду системи...І його соратники, і його опоненти докоряли йому за непослідовність і мінливість поглядів, звинувачували у «скоках» та обзивали «прапорцем», що розвертається туди, куди подме вітер. Незалежно від того, наскільки справедливими чи несправедливими були ці закиди, вони відображали мінливий («артистичний» або «поетичний», як казали деякі його сучасники) характер його натури. Тому вивчення Франкового світогляду, як і полювання на лисиць, потребує особливої техніки, зокрема – відмови від спроб звести його до якогось єдиного «-ізму». Важливо бачити різні джерела його формування, різні контексти його функціонування та, відповідно, різні можливі способи його відчитання»⁷.

У своїй програмній праці «Самостійна Україна» інший український мислитель Микола Міхновський (1873-1824) підкреслює: «Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації, по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: «Одна єдина,

⁵ Франко І., Одвертий лист до галицької української молодіж, *Там само*, С. 580.

⁶ Франко І., *Поза межами можливого*, *Там само*, С. 309-310.

⁷ Грицак Я., Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886), К.: Критика, 2006, 632 С.; Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка, Упорядник Дмитро Павличко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006, 640 С.

нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ»⁸. Микола Міхновський вперше, задовго до праць ідеологів українського націоналізму, чітко формулює геополітичну схему незалежної української території. Радикально він завершує свій програмний маніфест: «Усі, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя, пам'ятаймо, що слава і перемога – це доля борців за народну справу. Вперед і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його необачність. Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!».

М.Міхновським головним ворогом українців вважав Росію. «Ми – нація зрабована, нація-раб,-писав він у статті «Робітниче свято Першого мая»,- коли більшість московської нації хоче самодержавства, то ніхто не зможе знести його, а коли вона його не хоче, то й ніхто їм цього не заборонить, бо москалі складають державу незалежну. Через то для нас буде найрозумніше залишити справу про самодержавство москалям, а самим пильнувати свого: державного визволення своєї нації». «Поки ще в пануючих націях скрізь панує розладдя, ворожнеча і боротьба між різними суспільними верствами,-відзначає М.Міхновський у статті «Робітничча справа в програмі Української народної партії»,-то націям зрабованим ще є змога скористатися з цього і вибитися на волю... Хто не міг визволитися, коли в таборі ворогів йшло безладдя, суперечка і боротьба, той тим більше не визволиться, коли в ворожому таборі запанує згода». В «Х заповідей УНП» М. Міхновський знову згадує свій головний лозунг: «Одна, єдина, неподільна від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей – отсе національний український ідеал. Нехай кожна українська дитина тямить, що вона народилася на світ на те, щоб здійснити цей ідеал»⁹. Перша світова війна покликана була змінити геополітичну карту світу. Це добре усвідомлював М.Міхновський. «Нинішня війна є тільки вибухом в тій неспокійній боротьбі націй за своє існування... Народ має право жити тільки тоді, коли він має силу жити. Невблаганний біологічний закон боротьби за існування не знає жалю до слабких. Тільки сильні народи можуть жити. Це право жити мусимо ми завоювати, бо ніхто не принесе нам його в дарунок. І насамперед, мусимо перемогти в собі самих той «дух раба», що вціплявся нашому народові століттями чужого панування над нами»¹⁰.

Говорячи про місце Дмитра Донцова (1883-1973) в тогочасному суспільно-політичному житті, Ярослав Грицак констатував, що єдиними пропагандистами ідеї політичної самостійності в Наддніпрянській Україні були Микола Міхновський, Вячеслав Липинський і Дмитро Донцов... Читаючи праці цих трьох ідеологів, не можна позбутися враження, що

⁸ Микола Міхновський та його «Самостійна Україна». К., 1996, 23 С.; Політологія. Кінець XIX -перша половина XX ст. Хрестоматія, Львів: Світ, 1996, 800 С.

⁹ Микола Міхновський та його «Самостійна Україна», С. 5.

¹⁰ Там само.

вони написані пришельцями з іншої планети – настільки далекими за своїм радикальним тоном були вони від догочасних писань більшості. Свої геополітичні погляди Д.Донцов виклав у працях «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» (1913), «Історія розвитку української державної ідеї» (1917), «Міжнародне положення України і Росія» (1918), «Українська державна думка і Європа» (1918), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926) та ін¹¹. Сучасний дослідник Олег Баган акцентував на головних ідеях Д. Донцова, викладених останнім у праці «Сучасне політичне положення нації і наші завдання»: 1) автор уперше в історії української політичної думки поставив тезу про смертельну загрозу для України імперіалізму Росії, визначив Росію як головного ворога; 2) він увів національний принцип в оцінювання внутрішньої та зовнішньої суспільно-політичних ситуацій, кардинально відкинувши «провінціалізм», тобто примітивне і нестратегічне бачення завдань України, зажуреність у соціальні проблеми; 3) передбачив вихід на історичну арену недержавних народів Середньої і Східної Європи і поставив українську справу у контекст цих геополітичних зрушень; 4) рішуче засудив слов'янофільство, яке віддавна відвертало українців від насущних національних завдань і було лише засобом і прикриттям для російського імперіалізму; 5) перший вивів формулу, що «Росія без України вже не наддержжава», не повноцінна імперія; 6) ствердив, що об'єктивним союзником української справи стає Австро-Угорщина, а за нею й Німеччина, бо йде до конфлікту німецького світу з російським, і з цього повинна скористатися Україна; передчував світову війну і її страхотливі жертви, як потім передчував Другу світову війну і застерігав проти згубності будь-якого імперіалізму; 7) він поставив чітку тезу про загрозу Росії-імперії для європейської демократії і стабільності; 8) афоризм Д.Донцова: «Найбільше гнітять того, хто найменше вимагає»-став революційним гаслом для української молоді, сформував світоглядну засаду власне стрілецтва¹².

Дмитро Донцов вважав, що падіння Туреччини призвело до посилення геополітичної конфронтації між Німеччиною та Росією, що стало викликом для всієї тогочасної Європи. Якою повинна бути позиція України? «Одиною, відповідаючою інтересам української нації програмою,- стверджував Д.Донцов,-є тепер політичний сепаратизм. Тому, коли б ми тепер в тій великій бурі, гуркіт котрої вже ловить наше вухо, не кинули усі наші сили – які б малі вони не були – на сторону противників Росії,-то був би злочин перед нашою нацією і її будучиною». «А що станеться, коли Росія переможе?»-запитує Донцов і відповідає: «Це ж знищить наш культурний доробок, це ж спровадить на нас – в Галичині і в Росії – нечувані репресії, коли ми станемо проти неї! На це відповім: а хіба Росія і тепер не нищить нашого

¹¹ Донцов Д., Твори, Т. 1, Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001, 488 С.

¹² Баган О., *Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії 1-ої половини ХХ ст.)*, Донцов Д., Твори, Т. 1, Геополітичні та ідеологічні праці, С. 34-35.

культурного доробку, вносячи гангрени в наш національний організм? Чи українство в Росії не зазнає чимраз нових і сильніших ударів власне в той час, як стає чимраз лояльнішим, аж до само пониження? Зрештою, наївно було б думати, що вижидаючи становисько галицьких українців в часі конфлікту привернуло б до них по анексії Галичини ласку царату. Бо ж не для чого іншого він стремить до цієї анексії як на те, аби знищити в Галичині огнище української культури. Найбільш гнітять того, хто найменше вимагає». Уже в 1916 р. Д.Донцов ставить питання про життєво необхідну геополітичну переорієнтацію українців: «Географічно, може, ми й належимо до Східної Європи, але культурно ми є частиною Заходу»¹³. Таким чином, Д.Донцов поставив боротьбу за українську справу та ідею у кардинально інші виміри, у контекст розвитку та зіткнення різних цивілізацій.

«Підстави нашої політики»-узагальнююча праця Дмитра Донцова, в якій він аналізує ті геополітичні зрушення, що мали місце в 1917 – на початку 20-х років ХХ ст. Її автор був першим на той час ґрунтовним дослідником, який простежив еволюцію Росії від монархізму до комунізму. Він ототожнює Росію з антигромадянським суспільством і Захід з правовим. Для нього є очевидним, що конфлікт між такими протилежними світоглядними системами є неминучим. Яке ж майбутнє України в цьому геополітичному конфлікті: «... Україна має визначитись: або увійти / повернутися в європейський духовно-правовий простір, або залишитися неважливою провінцією євразійської імперії... Росія є, власне, великим Хаосом, вічною невпорядкованістю – ідей, тенденцій, почувань, вартостей, і йде це від глибин російської душі – напівазійської, напівварварської, у тому сенсі, що ця країна так і не пережила ще цивілізаційного синтезу. Вона кидається у різні боки-екстрєми (остання – жажіття большевизму), розривається між геополітичними устремліннями та культурним багатоманіттям підкорених земель, її державна система постійно боїться власного народу, бо обманює його і тримає в рабстві. Звідси – суспільні страхи, хворобливо гіперболізовані ідеологічні міфологеми («Спасителі православ'я», «Народ-Богоносець», «Третій Рим», «Авангард світового пролетаріату»), суцільна підозра до всього інакшого, незалежного тощо»¹⁴.

Д.Донцов обґрунтував потребу творення геополітичного комплексу Середньої Європи, у якому б вирішальну роль відігравали нові держави (незалежні й стабільні) Україна і Польща. Він був глибоко переконаний, що закони геополітики мають невідворотний характер, а тому неможливо, з одного боку, змагатися з Росією, а з другого – бачити в ній союзника. Якщо Україна хоче бути органічним складником Середньої Європи вона повинна нести місію Понтиди – країни-епіцентру Чорноморського (східноєвропейського) простору, мусить творити геополітичний чотирикутник: Понтида (Україна) – Анатолія (Туреччина) – Балкани –

¹³ Донцов Д., Сучасне політичне положення нації і наші завдання, *Там само*, С. 87-88.

¹⁴ Дет. див.: Донцов Д. Підстави нашої політики, *Там само*, С. 91-242.

Кавказ. Лише за таких умов Україна стає чинником рівноваги у просторі цілого континенту. «Коли історія (і географія) зробили з нас аванпост Європи проти Росії,-писав Д. Донцов,-Росії яко такої, незалежно від кожночасового її режиму; коли цю роллю під загрозою національної смерти мусить Україна і далі грати; коли самі заложення московської культури руйнують відпорну силу нації; коли, нарешті, перемога в обстоюванні своєї національної незалежності невіддільна для нас від перемоги Європи над Росією і навпаки – то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1) в політиці внутрішній – плекання всіх засад західної культури, які рятують Європу (і нас) від московської пошести, 2) в політиці зовнішній – повна сепарація від Росії». Найбільшими лихами своїх попередників Д. Донцов вважав хибні ідеї федералізму, пацифізму та інтернаціонального соціалізму.

Головні положення своєї націоналістичної доктрини Дмитро Донцов виклав у своїй програмній праці «Націоналізм»¹⁵: «Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духового, економічного і політичного нації. Без такої ідеї ми все лишимося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити збірної волі; народом «конвульсійних вибухів», народом без патосу, сателітом сильніших; парією, верствою, навіть у себе вдома невільником не лише політичним, але й духовим і соціальним, нацією з «анархією доктрин» і з «ослабленням волі...». Так буде, доки не виповімо безоглядної війни всім атомістичним та інтернаціональним доктринам, які панують в нас, які сковують думку нації та її енергію, які розсаджують усяку збірну національну волю. Такою ідеєю може стати в нас не всесвітня, ані соціальна, лише тільки національна ідея, щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити собі свій світ». «Головний момент, який обіймає цілу ідеологію чинного націоналізму,-вважає Д.Донцов,-це момент панування, влади, активності, всупереч до домінуючого моменту провансальства – уживання; пасивність та підпорядкування обставинам, відірваним засадам, партикулярному, народові, чужим ідеям там, і активне начинення себе їм тут. Це те, що я назвав би новою ідеологічною підставою тих зусиль нації, які вимагає від неї час».

Визначний український географ Степан Рудницький (1877-1937) – автор цілого ряду праць про геополітичний устрій України. Дослідивши цілий комплекс історичних, етнополітичних, географічних чинників, С.Рудницький у праці «Україна з політико-географічного становища» (1916), довів неминучість незалежності України. Аналогічну проблему він підняв також у праці «Чому ми хочемо самостійної України» (1916). На відміну від німецького вченого Ф.Ратцеля, який гіперболізував роль географічних і біологічних чинників, С.Рудницький акцентував на пріоритетності національного принципу при формуванні держав нової Європи: «Саме

¹⁵ Донцов Д., *Націоналізм, Там само*, С. 245-425.

національна держава є метою, до якої прагне історичний розвиток ХХ століття». На глибоке переконання вченого, в Центрально-Східній Європі виникне цілий ряд незалежних держав, в яких існуватимуть демократичні режими. До таких країн він також відносив Україну. Політичний лад майбутньої України С.Рудницький розглядав як демократичну республіку з сильним урядом і самоврядуванням (окремі громади не мають перевищувати 10 тисяч кв. км.). Щодо перспектив майбутнього міжнародно-політичного устрою Центрально-Східної Європи, вчений обґрунтовує ідею Балтійсько-Понтійської федерації як протипагу російській експансії в Західну Європу. С.Рудницький переконував політиків Заходу в недопустимості включення України в сферу російських інтересів, бо це призведе тільки до посилення Росії. Дослідник акцентував на попередніх помилках, зокрема українських політиків часів визвольних змагань 1917-1920 років, акцентував на їхньому угодстві, що призвело до поразки і втрати української незалежності.

С. Рудницький стоїть на позиціях українського націоналізму, під яким розуміє спрямування нації в корисному для неї напрямі. Ця політика повинна спиратися на науковий світогляд, не нехтувати національним, відкидати різноманітні «універсалізми» – соціал-комуністичний, капіталістичний, аристократичний. Вчений розумів, що Україна знаходиться на межі трьох світів – західноєвропейського, православно-візантійського і кочового азійського – а тому повинна зберігати власну самобутність. Будучи соборником, С. Рудницький навіть утворення ЗУНР розглядав як проміжний етап і важливий плацдарм для створення єдиної держави на цілій українській етнічній території. Оригінальністю відзначається його праця «Про давні і нові столиці України» (1922), в якій, врахувавши сукупність усіх чинників – військових, політичних, економічних, територіальних – С. Рудницький вказав на плюси і мінуси місце розташування Києва, Харкова, Катеринослава і Станіслава. Відкидаючи окремі гіперболізації, його концепція етнографічних засад державності і формування держав на основі національного принципу має фундаментальне значення і в сучасних умовах. Цікавою є позиція С.Рудницького щодо Криму: «Тепер і на будуче політико-географічне значення Криму для України дуже важливе, без володіння Кримом вже не можуть, а й самостійність Української держави мусить бути дуже проблематичне»¹⁶.

Визначний український вчений Юрій Липа (1900-1944), геополітичні праці якого викликали величезний резонанс у міжвоєнний період. Свою геополітичну концепцію Ю.Липа виклав у ґрунтовних працях «Українська раса» (1937), «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941). Розуміючи під расою ментальну, духовну цілісність і самобутність української нації, Юрій Липа закликав використовувати розумні геополітичні орієнтири, до яких відносив природну вісь Північ-

¹⁶ Дністрянський М. С. Геополітика: Навчальний посібник, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011, 436 С.

Південь. Таку українську вісь Ю. Липа протиставляє відповідним осям Польщі й Росії. Приміром, нерозуміння, що дилемою Польщі є Захід-Схід призвело до того, що вона була втягнена до геополітично чужого їй конфлікту на південних просторах України зі шкодою для неї. Це ж стосується й Росії, яка завдяки Україні зуміла змінити вісь експансії.

Майбутнє України залежало від геополітичних змін на карті світу. Ці зміни, на думку Ю.Липи, полягали у втраті Росією України, Кавказу й відродження Казанської держави. Завдяки останній чорноморські країни мали б змогу одержати свободу розвитку і торгівлі з Далеким Сходом. В праці «Розподіл Росії» вчений окреслив береги Чорного моря від Дунаю до Кавказу як натуральні межі України. До речі, Ю.Липа до територій, що належали Росії, відносився як до тимчасових («як одність у часі»). Тільки за збігом обставин (поразка під Полтавою) під впливом Росії опинилася й Україна. Що стосується аналізу Росії, то вчений вважав, що необхідно відмовитись принаймні від двох тверджень, які вважаються аксіомами: 1) «Росія оточена бути не може»; 2) «Росія має надмір людського матеріалу». Доказом своєї висновків Ю. Липа вважає поразки Росії в Кримській, російсько-японській війні та конфлікті з Фінляндією. Щодо твердження про величезні простори Росії Ю. Липа теж відносився скептично. Він наводить численні статистичні дані про низькі врожаї, відсталість промислової продукції в Росії порівняно із Західною Європою. Ю. Липа не бачить суттєвої відмінності між політикою російських самодержців і більшовиків, які, фактично, продовжили експлуатацію місцевого населення та активізували колонізаторську зовнішню політику.

За своїм геополітичним значенням Московія докорінно відрізняється від України: «коли поземною геополітичною віссю Московії є горішне Поволжя, то поземною віссю України є північно-східний берег Чорного моря». «Росія,-пише Ю.Липа,-це було певне примирення обох національних початків. Примирення це завдало важкий удар москвинам, знищивши їм національне ісповідування, та важко відгукнулось і на українцях, скасувавши їх своєрідний устрій і торгівлю». На глибоке переконання Ю. Липи, обидва народи – українці та росіяни – повинні повернутися на той етап взаємовідносин, коли вони були окремими.

Цікаві судження Ю. Липа висловив стосовно майбутнього Сибіру: «Рано чи пізно Сибір матиме, коли не самостійність, то принаймні, автономічний устрій типу домініону. Претензії Українців до теренів, де замешкує їх більшість (Сирій, Зелений Клин) – не мають підстав. Сибіром кермують міста. Тим часом там є не більше, як кілька процентів українців... Можливості існування якоїсь держави Зеленого Клину – виключені. Найважливішим був би поворот українців на свої черенові землі при першій можливості. Їхня колонізація до Сибіру ще дуже свіжа,-переселятись туди вони почали десь в 900-тих роках і не злилися безповоротно з місцевими сибіряками... Сибір для сибіряків,-це гасло найреальніше, бо на довший

протяг часу». Говорячи про Далекосхідний край, Ю. Липа цілком справедливо акцентував на зацікавленості в ньому двох геополітичних гравців – Росії та Японії. Не відкидав він і Китай – можливого майбутнього гравця.

Юрій Липа не завершує свою монографію «Розподіл Росії», як це прийнято в науковій літературі, висновками. Він їх вважає зайвими, бо вже сама проблематика і назва праці говорять самі за себе – потреба розподілу Росії є доконаним фактом. Підсумовуючи геополітичну доктрину Юрія Липи, сучасний український вчений Мирослав Дністрянський відзначив: «це моделі активного включення України в світові відносини, які зорієнтовували українство не на пристосування до наявних, а на творення нових територіально-політичних реалій, утвердження України як суб'єкта світових міжнародних відносин»¹⁷.

Ми зупинилися на аналізі наукової спадщини лише кількох українських дослідників, які піднімали геополітичну проблематику. Однак й цього достатньо, щоб зрозуміти всю актуальність їх ідей. Після проголошення незалежності різні українські президенти і уряди притримувалися різних підходів стосовно геополітичного майбутнього нашої держави. Але, як правило, перевага віддавалася багатовекторній політиці, яка, загалом, зводилася до мирного співжиття України між Росією і Заходом. Цілий ряд українських політологів вихвалювали таку позицію української влади, вважаючи її далекоглядною і розумною, нерідко забуваючи пересторог своїх попередників в науці. Разом з тим, вже тоді в наукових колах йшлося про ненадійність такого зовнішньополітичного курсу. «Відсутність чіткого геополітичного курсу і взагалі доктрини національної безпеки, як правило, ховається за гучними евфемізмами типу «багатовекторність», коли курс «європейської інтеграції» насправді більше схожий на повільне повернення до російського імперського простору. Що найстрашніше – в будь-якому випадку ми не виходимо за межі старих, хоч і по-іншому названих парадигм. Українське державне геополітичне мислення сьогодні характеризують вторинність і догматизм»¹⁸.

Ця вторинність і догматизм особливо прискореними темпами почали відбуватися в Україні з приходом до влади Віктора Януковича. Стратегічні геополітичні інтереси кожної держави так чи інакше визначаються потребами збереження її суверенітету, територіальної цілісності, непорушності державних кордонів, поступального соціально-економічного й політичного розвитку. Якщо до цього додати такі негативні явища в житті країни як високий рівень хабарництва, відсутність проведення системних економічних реформ, розвал власних збройних сил, то можна впевнено стверджувати, що в роки правління Януковича політична криза досягла

¹⁷ Липа Юрій, *Розподіл Росії*, Львів: Інститут Народознавства НАН України, 1995, 144 С.; Дністрянський М. С. *Геополітика: Навчальний посібник*, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011, 436 С.

¹⁸ Квіт Сергій, *Українська геополітика: реалії і перспективи*, Баган О., *Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України*, Львів, 2002, С. 8-9.

свого апогею. Такий стан справ в Україні співпав із радикальною зміною зовнішньополітичного курсу Російської Федерації стосовно України. Якщо в попередні роки українсько-російське протистояння зводилося, як правило, до постійних «газових війн», відкритої економічної війни, то після перемоги революції гідності та падіння режиму Януковича «холодна війна» переросла в пряму агресію. Окупація Криму радикально змінила геополітичну ситуацію в Європі, що дозволило М. Саакашвілі назвати українські події «геополітичною революцією». І в цьому є зерно істини. Вторгненням в Україну Російська Федерація порушила не лише результати Ялтинської конференції 1945 року, але й зобов'язання цілого ряду світових держав щодо територіальної цілісності України відповідно з Будапештським меморандумом 1994 року. Вперше з часів Другої світової війни велика європейська держава – один із співзасновників ООН – стала жертвою агресії сусідньої держави. Становище України суттєво ускладнила військова агресія Росії на Донбас, що призвело до окупації окремих районів Донецької та Луганської областей. Опинившись у складній геополітичній ситуації, коли держава втратила 20% своєї економіки, кілька тисяч загиблих військових і мирного населення, Україна змушена була піти на укладення так званих мінських домовленостей. Російська агресія викликала велике занепокоєння в світі, що й призвело до запровадження економічних санкцій проти Росії з боку Європейського Союзу і США. Вже один той факт, що більше тридцяти разів «українське питання» обговорювалося на засіданнях Ради Безпеки ООН, свідчить про неослабну увагу Заходу щодо подій в Україні.

Міжрегіональне співробітництво прикордонних територій України та Румунії: проблеми та перспективи

Гурчумелія Уляна / Hurchumeliya Uliana¹

An interregional cooperation of border zones between Romania and Ukraine: Problems and perspectives. *The article analyzes the bilateral Ukrainian-Romanian relations, main inter-regional cross-border cooperation and tendencies of its development. Overview ways and forms of cooperation of cross-border cooperation, the influence of the results of such cooperation for sustainable regional development.*

Determined common key issues of socio-economic nature that exist in the border regions of Ukraine and Romania. A promising sphere of realization of joint cross-border projects is designed to contribute to solving these issues.

Cooperarea interregională a zonelor de frontieră din Ucraina și România: probleme și perspective. *În articol sunt analizate relațiile bilaterale ucraineano-române, direcțiile principale a cooperării interregionale și transfrontaliere și tendințele de dezvoltare a acestora. Se face o prezentare generală a modalităților și formelor de cooperare transfrontalieră, este făcută o cercetare a influenței rezultatelor unei astfel de cooperări pentru dezvoltarea regională durabilă.*

În articol mai sunt prezentate aspectele cheie comune de natură socio-economică care există în regiunile de frontieră din Ucraina și România. Sunt făcute propuneri de realizare în perspectivă de proiecte transfrontaliere comune menite să ajute la rezolvarea acestor probleme.

Keywords: *cross-border cooperation, bilateral relations, sustainable development of the region, the European Neighbourhood, international technical assistance.*

Cuvinte cheie: *cooperarea transfrontalieră, relații bilaterale, dezvoltare durabilă a regiunii, Politică europeană de vecinătate, asistența tehnică internațională.*

Сьогодні в країнах Центральної і Південно-Східної Європи відбулись докорінні зміни соціально-економічного та етнополітичного характеру, які все більш помітні і в Україні. Процеси створення єдиного простору найбільш відчутно позначаються на житті мешканців прикордонних регіонів, наявність кордону для яких є вагомим обмежуючим чинником соціально-економічного розвитку. Більшість прикордонних територій у країнах Європи є менш розвинутими, ніж центральні. Для України ж ситуація дещо інша, пов'язана з тим, що лише західні прикордонні території розвивалися з відповідною специфікою – а східні та північні області, які стали прикордонними після проголошення незалежності України, раніше розвивалися як внутрішні регіони держави.

¹ Гурчумелія Уляна, начальник відділу євроінтеграції та транскордонного співробітництва управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва Закарпатської ОДА

Hurchumeliya Uliana, Șef Secția de Integrare Europeană și cooperare transfrontalieră a Direcției relațiilor economice externe, de investiții și colaborare transfrontalieră a Administrației Regionale de Stat Transcarpatia

На сучасному етапі Україна обрала стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу. Цей напрям став визначальним чинником суспільно-політичних перетворень у державі. При цьому найважливішу роль для прикордонних територій України, які стали об'єктом регіональної політики ЄС відіграє транскордонне співробітництво (ТКС).

В якості елемента державної політики ТКС сьогодні займає достатньо важливе місце в системі пріоритетів як соціально-економічного розвитку, так і в пошуку та оптимізації напрямків щодо європейської інтеграції України.

Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки, самобутності та індивідуальності кожної зі сторін, значною мірою, дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжувати рецидиви периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення та держав у цілому.

Транскордонне співробітництво у вузькому розумінні можна розглядати як ефективний інструмент державної регіональної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності регіонів. Проте, враховуючи, що сьогодні у прикордонних регіонах виникає багато спільних проблем в екологічній, транспортній, економічній, культурно-освітній, соціальній та інших сферах, для вирішення яких необхідно об'єднувати зусилля, ТКС можна вважати складним, багатофакторним, динамічним об'єктом, котрий потребує системного аналізу і застосування принципів системного управління. При цьому ТКС у широкому розумінні є суспільною комунікацією та інтегрованим розвитком суміжних прикордонних територій з подоланням створених кордонами бар'єрів.

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні інтенсивно займаються з середини 90-х років. Вчені виявляють значну зацікавленість до проблематики транскордонного співробітництва. Наукові дослідження з цих питань здійснювали такі відомі вітчизняні науковці та фахівці: П. В. Беленький, М. І. Долішній, Н. П. Луцишин, Н. А. Мікула, В. П. Мікловда, М. А. Лендел, Є. Б. Кіш, В. В. Сухенко, Ю. Г. Губан, О. В. Погрибенник, П. І. Шилепницький та інші².

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися наприкінці 80-х років співробітники відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (м. Ужгород), а

² Макар Ю., *Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-румунських міждержавних відносин*, Ю. Макар, *Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів*, Чернівці: Букрек, 2006, 430 С.; Щерба Г. І., *Роль євро регіонів і транскордонного співробітництва у функціонуванні соціального простору в Європі*, *Український соціум*, 2008, №3 (26), С. 41-53.

на початку 90-х – співробітники Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів).

Проблематика більшості досліджень стосується конкретних прикордонних територій та практичної діяльності єврорегіонів. Дослідження проблем міжнародної співпраці регіонів, зокрема прикордонних та транскордонних, виявлення взаємного впливу суміжних територій сусідніх країн, становлення та розвиток транскордонного співробітництва, узагальнення закономірностей, основних принципів та форм його розвитку представляє неабиякий інтерес для системного вивчення на прикладі прикордонних регіонів України. Актуальність обговорення гострих питань двохсторонніх відносин сучасності обумовлюється і пріоритетністю євроінтеграційного курсу держави.

Слід зауважити, що наша держава володіє значними потенційними можливостями щодо розвитку ТКС, маючи 1390 кілометрів сухопутного кордону з країнами Європейського Союзу. З огляду на це, концепція державної регіональної політики передбачає розвиток транскордонного співробітництва як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин і вирішення регіональних проблем у контексті налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики і наближення національного законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу.

Зазначимо, що ТКС відбувається на різних рівнях: між регіонами, між обласними органами, між органами місцевого самоврядування, на інституційному рівні, в рамках єврорегіонів, програм прикордонного співробітництва. Для ефективного розвитку транскордонного співробітництва запроваджено інститут надпотужного економічного блоку – Європейського Союзу³.

Сприяння регіональному та транскордонному співробітництву можна вважати одним із пріоритетів діяльності ЄС. Це зумовлено тим, що для прикордонних зон характерним є їх невідгідне периферичне розташування по відношенню до національних центрів, що веде до відставання у розвитку порівняно з іншими регіонами. У багатьох країнах на прикордонних територіях можна зустріти менш розвинуту інфраструктуру та відносно нечисленне населення. Окрім цього, кордони у Європі штучно роз'єднали етнічні групи, території, які колись входили до складу єдиних держав⁴.

Загалом, розвиток процесів європейської інтеграції обумовлює посилення процесів регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць. Тому, прикордонні регіони Європи вже давно налагодили взаємні контакти між державними

³ Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010-2015 роки, затверджена рішенням сесії обласної ради від 16.12.2010 №71; <http://www.carpathia.gov.ua>.

⁴ Устименко В., *Етнополітичні процеси: стан та особливості їх прояву в регіональному розрізі*, Наукові записки. Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, 2002, Вип. 19, С. 76.

регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання⁵.

Історично так склалося, що Закарпаття знаходиться в серці Європи, тому для нього європейський вектор зовнішньої політики держави є надзвичайно важливим.

Закарпаття має унікальне геополітичне та географічне положення. Розташоване на крайньому південному заході України, займає південно-східну частину Українських Карпат і Притисянську низовину, межує з Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією. Через географічні особливості Закарпаття з давніх-давен було зручним з'єднувальним шляхом між державами Північної та Південної, Східної та Західної Європи.

Через територію області проходять кордони України з чотирма державами, зокрема з Польщею на північному заході (довжина кордону складає 33,4 км), Словаччиною на заході (довжина кордону-98,5 км), Угорщиною на півдні (довжина кордону-130 км) та Румунією на південному сході (довжина кордону-205,4 км).

Водночас, у західному напрямку Закарпатської області проходить енергетичний та транспортний коридори, що, разом з іншими факторами, представляє величезний потенціал для розвитку міжнародних відносин економічного, наукового і політичного характеру.

Загальновизнаним в експертному середовищі є те, що вже протягом тривалого часу транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та регіонами сусідніх країн продовжує слугувати прикладом цивілізованої та прагматичної міжрегіональної співпраці.

Основою для співробітництва є діюча нормативна правова база і укладені угоди про співробітництво на рівні областей, міст, районів. У першу чергу – це угоди між Закарпатською облдержадміністрацією і сусідніми регіонами країн-членів Європейського Союзу. На виконання цих угод проводяться засідання міжурядових комісій з питань транскордонного співробітництва, вирішуються проблемні питання та розробляються концепції співробітництва.

З метою координації діяльності у підготовці, здійсненні та реалізації програм і проектів розвитку територій Закарпатської області та регіонів сусідніх країн між Закарпаттям і регіонами сусідніх держав укладено ряд угод.

Так, на сьогодні Закарпатська область має офіційно встановлені партнерські зв'язки з 14 регіонами країн Європейського Союзу, зокрема з областями Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен та Гевеш Угорщини, Кошіцьким та Пряшівським самоврядними краями Словаччини,

⁵ Примуш М., *Транскордонні держави: Україна, Молдова і Румунія на шляху до євроінтеграції*, М. Примуш, О. Чальцева, *Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів*. Чернівці: Букрек, 2006, С. 219-220; Щерба Г. І., *Роль євро регіонів і транскордонного співробітництва у функціонуванні соціального простору в Європі*, Український соціум, 2008, №3 (26), С. 41-53.

Підкарпатським воєводством Польщі, краєм Височіна та Пардубіцьким краєм Чеської Республіки, Марамурешським та Сату-Марським повітами Румунії, Вуковарсько-Сремською жупанією Хорватії, автономним краєм Воєводиної Республіки Сербія, округом Оберфранкен Німеччини, підписано протокол намірів щодо встановлення партнерських зв'язків із провінцією Кастельон Іспанії.

Зокрема, з румунською стороною укладено Угоду про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та повітом Марамуреш Республіки Румунія; Протокол намірів про співробітництво між Повітовою Радою Марамуреш (Румунія) та Закарпатською обласною державною адміністрацією (Україна); Угоду про економічне, комерційне, науково-технічне та культурне співробітництво між повітом Сату-Маре (Румунія) та Закарпатською областю (Україна).

В рамках підписаних між регіонами угод партнерські зв'язки також встановлено на рівні майже 100 територіальних громад міст і районів, сіл і селищ, установ та організацій Закарпаття з відповідними громадами та установами сусідніх регіонів Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Чехії, Австрії, Німеччини та інших країн.

З метою підтримки добросусідських відносин традиційно проводяться Дні добросусідства на українсько-румунському, українсько-словацькому та українсько-угорському кордонах з одночасним підписанням програм спільних дій на відповідний період. Зокрема, між Закарпатською областю (Україна) та повітом Марамуреш (Румунія) 18 жовтня 2015 року проведено у с.Біла Церква Рахівського району (Україна) українсько-румунський День Добросусідства та підписано Програму спільних дій між Закарпатською облдержадміністрацією та префектурою повіту Марамуреш на 2016 рік⁶.

Для сприяння розвитку етнічної духовності, утвердження цінностей духовної спадщини та збереження рис, які визначають спільноту (рідна мова, традиції, духовність), у Закарпатській області діють чотири обласні національно-культурні товариства румунської спільноти, реалізуються Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2011-2015 роки та Програма «Центр культур національних меншин Закарпаття» на 2011-2015 роки.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Закарпатській області проживає 32152 румунів, що складає 2,6 відс. загальної кількості населення області. Вони компактно розселені у дев'яти населених пунктах Тячівського та чотирьох Рахівського районів⁷.

Згідно з освітніми запитами румунської національної меншини щодо здобуття загальної середньої освіти в Закарпатській області створено відповідну мережу навчальних закладів. Зокрема, функціонують 12

⁶ Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010-2015 роки, затверджена рішенням сесії обласної ради від 16.12.2010, № 71.

⁷ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

загальноосвітніх навчальних закладів з румунською мовою навчання, один – з українською та румунською (Білоцерківська ЗОШ I-III ступенів Рахівського району), один – українською, російською та румунською (Нижньоапшанська загальноосвітня школа I-III ступенів Тячівського району)⁸.

Працюють також три дошкільні навчальні заклади з румунською мовою виховання, а в Ужгородському національному університеті функціонує кафедра румунської філології Інституту іноземної філології.

У місцях компактного проживання румунів функціонують три клубні установи, вісім бібліотек, книжковий фонд яких румунською мовою нараховує понад 14 тис. примірників (46 відс.), дві дитячі школи мистецтв, 29 колективів художньої самодіяльності.

Щороку за сприяння місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування проводиться обласний фестиваль румунського народного мистецтва та районний фестиваль румунської культури «Мерцишор».

Здійснюються обміни колективами художньої самодіяльності між Закарпатською областю та повітами Румунії, реалізується Угода між Закарпатським музеєм народної архітектури і побуту у м. Ужгород та Етнографічним музеєм м. Сату-Маре (Румунія).

У березні 2008 року у с. Біла Церква Рахівського району встановлено погруддя класика світової та румунської літератури Міхая Емінеску, у листопаді 2011 року у смт. Солотвино Тячівського району відкрито пам'ятники молдавському правителю Стефану Великому та румунському поету Міхая Емінеску.

У Закарпатській обласній державній телерадіокомпанії працює румуномовна редакція, обсяги мовлення теле- та радіопрограм румунською мовою складають відповідно 107,5 та 106,6 годин.

Поруч із плідною співпрацею між прикордонними регіонами України і Румунії у культурно-гуманітарній сфері, у галузі освіти і науки, туризму особливо важливу роль відіграє розвиток зовнішньоекономічних відносин та залучення інвестиційних ресурсів.

Розвиток торговельно-економічних відносин з Румунією протягом останніх років характеризується тенденціями, які пов'язані зі вступом останньої до ЄС, розширенням споживання в обох країнах, розміщенням в Румунії потужних підприємств відомих європейських та світових компаній, стратегії яких передбачають, зокрема, присутність на ринках України.

За період 1994 р.-I квартал 2015 р. у Закарпатську область залучено 306,1 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) (13 місце серед областей України), що відповідно становить 244,0 дол. США у розрахунку на одну особу.

За I квартал 2015 року в економіку області вкладено 1,5 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 4,9 млн. дол. США, або 76,6 відс. менше аналогічного періоду 2014 року. У структурі прямих іноземних

⁸ <http://www.carpathia.gov.ua>; <http://www.ukrstat.gov.ua>.

інвестицій (акціонерного капіталу) близько 12 відс. – внески у формі рухомого і нерухомого майна, 54,7 відс. – грошові внески, 2,3 – інвестиції за концесійними договорами та договорами про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора, 31,0 – іншого вкладення капіталу (внески без рішень про зміну розміру статутного капіталу)⁹.

На сьогодні у Закарпатській області функціонує 677 підприємств з іноземними інвестиціями. Із загальної кількості підприємств області близько 45 відс. зосереджено у промисловому секторі. У регіоні працюють інвестори із 46 країн світу, на 10 з яких припадає більше 83 відс. загального обсягу прямих іноземних інвестицій, 74,8 відс. інвестицій належать країнам Європейського Союзу, 25,2 відс. інвестицій належать іншим країнам світу.

Протягом I кварталу 2015 року промисловими підприємствами з іноземними інвестиціями реалізовано продукції, що складає 70,0 відс. загальної кількості реалізованої продукції області. Таким чином можна стверджувати, що основний потенціал промисловості регіону забезпечують саме підприємства з іноземним капіталом.

Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій надійшли із Німеччини – 39,1 млн. дол. США (12,8 відс. загального обсягу), Польщі – 35,9 млн. дол. США (11,7 відс.), Японії – 33,7 млн. дол. США (11,0 відс.), Нідерландів – 33,6 млн. дол. США (11,0 відс.), Австрії – 31,8 млн. дол. США (10,4 відс.), Сполучених Штатів Америки – 27,8 млн. дол. США (9,1 відс.), Угорщини – 16,1 млн. дол. США (5,3 відс.)¹⁰.

За обсягами іноземних інвестицій, вкладених в економіку Закарпатської області у сумі 1,4 млн. дол. США Румунія посідає 21 місце.

На сьогодні в області нараховується 8 українсько-румунських підприємств, обсяг інвестицій в які становить 1,4 млн. дол. США (0,5 відс. загального обсягу по області), що на 11,8 відс. (або 0,2 млн. дол. США) менше обсягів інвестицій на початок 2015 року.

Румунські інвестиції за видами економічної діяльності спрямовані наступним чином: промисловість – 97,3 відс. загального обсягу, у тому числі у переробну промисловість – 97,3 відс.; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 97,2 відс.; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 2,6 відс.; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 0,1.

Із найбільш успішних українсько-румунських підприємств слід відмітити: ТОВ «КромоПіемо Україна» (легка промисловість), ТОВ «ЗарахМоден Україна» (легка промисловість), ТОВ «Рубікінінг Україна» (легка промисловість), ТОВ «Сімекс У.А.» (торгівля), ТОВ «В.Г.С.М.».

Частка Румунії у зовнішній торгівлі товарами Закарпатської області за період січень-липень 2015 року становить 1,9 відс.

⁹ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹⁰ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Зовнішньоторговельний оборот із Румунією за вказаний період збільшився у порівнянні з аналогічним періодом 2014 року на 4,8 відс. і становить 23.727,9 тис. дол. США. Сальдо балансу зовнішньої торгівлі області із Румунією за підсумками січня-липня 2015 року позитивне і становить – 6.063,7 тис. дол. США.

Частка Румунії у загальному експорті продукції області становить 2,3 відс. або 14.895,8 тис. дол. США. Обсяг експорту в Румунію за звітний період зменшився у порівнянні до аналогічного періоду 2014 року на 6,5 відс.

Найбільшу частку експорту товарів в Румунію становить взуття – 38,8 відс., деревина і вироби з деревини – 32,7 відс.

Доля імпорту з Румунії в загальному обсязі імпорту продукції в Закарпатську область становить 1,4 відс. Обсяг імпорту товарів з Румунії за звітний період збільшився у порівнянні до аналогічного періоду 2014 року на 31,8 відс. і становить 8.832,1 тис. дол. США.

Найбільшу частку імпорту становлять: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 37,9 відс.; пластмаси, полімерні матеріали – 10,0 відс.; синтетичні або штучні штапельні волокна – 8,9 відс¹¹.

З метою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій в економіку області 8 жовтня 2015 року у м.Ужгород проведено інвестиційний форум «Закарпаття – бізнес в центрі Європи», серед почесних гостей якого був Надзвичайний і Повноважний Посол Румунії в Україні Корнел Іонеску.

Цілком зрозуміло, що оскільки на даний час питання вступу нашої держави до ЄС залишається відкритим, з метою активізації зовнішньої торгівлі, налагодження взаємовигідного співробітництва між діловими колами по обидва боки кордону, обміну досвідом у сфері науки, культури, спорту, розвитку туристичної галузі надзвичайно важливим є питання розбудови кордону, прикордонної інфраструктури та просторового планування прилеглих територій.

Так, на території Закарпатської області діють 19 пунктів пропуску. На українсько-румунській ділянці державного кордону, довжина якого становить 205,4 км, відкрито п'ять пунктів пропуску: «Дяково-Халмеу» (для автомобільного та залізничного сполучення), «Солотвино – Сігету-Мармаціей» (для автомобільного сполучення), «Хижа-Тарна Марє» (для пішохідного сполучення), «Тересва-Кімпулунг ла Тиса» (для залізничного сполучення, з жовтня 2008 року не функціонує), «Ділове-Валя Вишеулуй» (для залізничного сполучення). Зазначені пункти пропуску мають статус міжнародних, окрім пункту пропуску «Хижа-Тарна Марє», який має статус місцевого.

Наразі пункт пропуску «Дяково-Халмеу», проектна пропускна спроможність якого становить 200 вантажних транспортних засобів, є перевантаженим. Разом з тим, даний пункт пропуску є віддаленим від

¹¹ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

основних комерційних центрів прикордонних територій Румунії, що також негативно впливає на розвиток ділового співробітництва.

Водночас, у зв'язку з тим, що у пункті перетину «Солотвино-Сігету Мармаціей» існуючий мостовий перехід через річку Тиса може пропускати автотранспортний потік лише у реверсивному режимі, а максимально допустима вантажопідйомність автомобілів становить 3,5 тонни, можливості його використання також суттєво обмежені.

Таким чином, наявна кількість пунктів пропуску на українсько-румунському кордоні не відповідає сучасним потребам та існуючому потенціалу економіки прикордонних регіонів України та Румунії.

З огляду на це, ще 30 липня 1997 року на території Румунії відбулась зустріч між делегацією Ради Повіту Марамуреш та делегацією Закарпатської області, в результаті якої підписано протокол про необхідність будівництва автодорожнього мостового переходу Біла Церква (Україна)-Сігету Мармаціей (Румунія).

Протягом 2013-2014 років проведено низку зустрічей керівництва області із префектурою повіту Марамуреш (Румунія), за результатами яких досягнуто спільних домовленостей щодо будівництва залізобетонного мосту через ріку Тиса та ініціювання відкриття нового міжнародного пункту пропуску на українсько-румунському кордоні «Біла Церква (Україна)-Сігету Мармаціей (Румунія)».

Разом з тим, питання щодо відкриття нового пункту пропуску для міжнародного сполучення через українсько-румунський державний кордон між населеними пунктами Біла Церква (Україна) і Сігету Мармаціей (Румунія) і сьогодні залишається невирішеним.

В той же час, оцінюючи важливість поглиблення транскордонного співробітництва у рамках двох країн, подальше розширення і збільшення ефективності прямих українсько-румунських торгово-економічних, культурно-гуманітарних та туристичних зв'язків, місцева влада Закарпатської області на даний час ініціює відновлення роботи пункту пропуску «Хижа-Тарна Маре», який з серпня 2005 року не функціонує, та зміну його статусу з місцевого на міжнародний.

Слід зазначити, що вирішення багатьох питань, пов'язаних як з розвитком інфраструктури, розбудовою і безпекою кордону, так і з поглибленням культурного співробітництва можливе за рахунок участі прикордонних територій обох країн у програмах Європейського інструменту сусідства та партнерства.

Так, суб'єктами транскордонного співробітництва Закарпатської області спільно з румунськими партнерами реалізовано 14 проектів в рамках програми прикордонного співробітництва «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007-2013 рр. на суму близько 4 млн. євро. Зокрема, проект «Карпатський регіон як привабливий пункт туристичного призначення» (партнер-Фонд

Розвитку Карпатського Єврорегіону (філіал у м.Бая-Маре, Румунія), «Сталий розвиток природних ресурсів у басейні річок Тиса-Тур» (партнер-Водний поділ Сомеш Тиса, м.Клуж, Румунія), «Створення умов для транскордонного міжнародного природного парку Сатмар-Берег» (партнер-Асоціація «Карпатське суспільство Трансільванії -Сату-Маре», Румунія), «Європейська школа обміну – платформа для співробітництва суспільно-сталим методом між освітніми закладами прикордонних регіонів України, Словаччини, Угорщини та Румунії» (партнер-Агенція Енергетичного Менеджменту повіту Марамуреш у м. Бая-Маре, Румунія), «Дзвінок дзвонить для всіх» (партнер-Реабілітаційна Організація Карітас м. Сату-Маре Св. Йосифа, Румунія), «Розвиток туристичного потенціалу в прикордонних зонах повіту Марамуреш (Румунія) та Закарпатської області» (Головний партнер-Музей мінералогії – Планетарій м. Бая-Маре, Румунія), «YES: юні спеціалісти з енергозбереження ЗА економію енергії у школах прикордонних територій», м. Ужгород (партнер-Агентство з енергетичного менеджменту Марамуреш, Румунія) та інші¹².

Загалом, спільні транскордонні проекти реалізовано у наступних сферах: удосконалення регуляторної політики, поліпшення інвестиційного клімату, розвитку підприємництва та конкуренції на внутрішньому ринку (3 проекти), охорона здоров'я та соціальний захист населення (1 проект), розвиток туризму (2 проекти), охорона навколишнього середовища (2 проекти), енергозбереження (3 проекти), освіта (2 проекти).

В цілому, завдяки участі у зазначеній транскордонній програмі неприбутковим організаціям та установам відкрились широкі можливості через реалізацію заходів у рамках пріоритетних напрямків співпраці. Водночас, багато зроблено у напрямку організації протипаводкових заходів, впровадженні нового управління водними ресурсами та збереженні лісового господарства.

У той же час, прикордонні регіони сьогодні мають можливість взяти участь у програмах прикордонного співробітництва «Україна-Румунія» 2014-2020 рр. та «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки. Реалізація проектів в рамках зазначених програм у майбутньому періоді сприятиме залученню додаткових матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів за такими напрямками, як промоція місцевої культури та збереження історичної спадщини, захист довкілля та попередження виникнення небезпечних стихійних явищ, розвиток малого бізнесу, покращення доступності прикордонних територій, розвиток транспорту та комунікаційних мереж і систем зв'язку, спільні виклики в галузі безпеки та охорони, просування управління кордонами та безпеки кордону.

¹² Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010-2015 роки, затверджена рішенням сесії обласної ради від 16.12.2010 №71; <http://www.carpathia.gov.ua>.

Таким чином, узагальнюючи проведений аналіз можна стверджувати, що міжрегіональне співробітництво прикордонних територій полягає у вдосконаленні його організаційного, інвестиційного та інформаційного забезпечення для посилення конкурентоспроможності регіонів і є одним із шляхів розширення чи налагодження нових ринків збуту. При цьому, задля розвитку традиційно депресивних територій східного прикордоння країни центральної Європи, розвиваючи зв'язки з регіонами України мають можливість отримати додаткові кошти з фондів та програм Європейського Союзу.

Підсумовуючи проведені дослідження доцільно відобразити вплив результатів транскордонної співпраці на забезпечення сталого розвитку регіонів. Він полягає у наступному: підвищенні ролі прикордонних територій у міжнародному економічному співробітництві; зростанні життєвого рівня населення та підвищенні економічної потужності прикордонних територій через створення транскордонного інтегрованого економічного регіону; зміцненні економічного потенціалу, зниженні рівня бідності та безробіття, розвитку добросусідських відносин; розвитку економічної кооперації; розбудові дорожньої і транспортної інфраструктури; вирішенні екологічних проблем Карпатського євро регіону; отриманні регіонами переваг у вирішенні спільних проблем раціонального використання природних і трудових ресурсів; прискоренні освоєння місцевими підприємствами прогресивних виробництв і технологій, поліпшенні якості продукції, розширенні можливостей оновлення основних засобів і асортименту продукції, що виробляється; формуванні ефективних рекреаційно-туристичних комплексів, розвитку екотуризму.

Одночасно слід зауважити – сьогодні особливо важливого значення набуває участь українських територій у різних формах транскордонного співробітництва, що враховуючи глобальні інтеграційні процеси та сусідство з Євросоюзом, виступає рушійною передумовою прискорення темпів зростання соціально-економічного розвитку.

Преваги й недоліки регіоналізму: на прикладі Румунії та України

Маріан Токар / Marian Tokar¹

Advantages and disadvantages of regionalism: based on the examples of Romania and Ukraine. *The article analyzes the process of regionalism taking into account the public policy of decentralization. Attention is focused on the regional levels of governing and the relationship between “the center” and “the region” within the borders of two specific administrative units representing two neighboring countries (Ukraine and Romania) as well as geographically adjacent regions of Ukraine and Romania (the Transcarpathian region and the district of Satu Mare). The main advantages and disadvantages of regionalism and possible threats of the process for the national policy of “the center” are presented in the article. Positive factors and elements of administrative efferent tendencies in the process of regionalism have been identified. It has been mentioned that regionalism in unstable societies had aspects of negative and threatening manifestations that could potentially lead to fundamental structural and administrative changes. The attempt to compare the conditions of regionalism in the neighboring countries and identify the efficiency of positive experience for the region has been made.*

Avantajele și dezavantajele regionalismului: cazul de studiu România și Ucraina. *Articolul analizează procesul de regionalism prin prisma politicii de stat în domeniul de descentralizare. Se concentrează atenția asupra nivelului regional de guvernare și asupra relației dintre „centru” și „regiune” în cadrul a două unități administrativ-teritoriale concrete, care reprezintă două țări vecine (Ucraina și România), precum și a regiunilor adiacente geografic (regiunea Transcarpatia și județul Satu Mare). Sunt oglindite avantajele și dezavantajele principale ale regionalismului și amenințările posibile ale acestui proces pentru politica națională stabilă „de centru”. Sunt menționați factorii pozitivi ale activității administrative și elementele tendinței centrifuge în procesul de regionalism. Se atrage atenția asupra faptului, că regionalismul în societățile instabile are niște aspecte de manifestări negative și amenințătoare, care ar putea duce în perspectivă la schimbări fundamentale de structură și management. S-a făcut o încercare de a compara condițiile de regionalism în statele vecine și să identifice eficacitatea folosirii experienței pozitive pentru regiuni.*

Keywords: *regionalism, imperious centralism, levels of management, administrative activity factors, advantages and challenges of decentralization, efferent tendencies, separatism, Ukraine, Romania, Transcarpathia, Satu Mare*

Cuvinte cheie: *regionalism, centralism administrativ, factori ai activității administrative, beneficii și provocări ale descentralizării, tendințe centrifuge, separatism, Ucraina, România, Transcarpatia, Satu Mare*

¹ **Маріан Токар**, PhD, завідувач кафедри політології і державного управління, директор Інституту політичної регіоналістики Ужгородського національного університету (Україна), E-mail: carpatia.doslid@gmail.com

Marian Tokar, catedra de Științe politice și administrație publică, directorul Institutului de Studii Politice Regionale din cadrul Universității Naționale din Ujgorod, Ucraina, E-mail: carpatia.doslid@gmail.com

Сучасні політичні процеси в Європі нерозривно пов'язані з таким явищем як регіоналізм. Його розглядають як сукупний процес політичних, правових, геополітичних, економічних, історичних, культурних та інших особливостей адміністративно-територіального простору. Одночасно він виступає феноменом, що межує з класичним розумінням децентралізації державного устрою, з урахуванням соціокультурних, етнонаціональних та інших відмінностей в контексті відносин центру і регіону².

Немаловажним є обґрунтування феномену регіоналізму й кризь призму історично сформованих ментальних особливостей місцевого населення³. Існує й більш поширене визнання регіоналізму як синтезу «національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіону тієї чи іншої країни; політика, спрямована на об'єднання групи держав певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах»⁴.

Однак, перш за все, слід усвідомити, що явище регіоналізму притаманне усім типам сучасних суспільств, держав, у тому числі й регіональних, незалежно від територіальних розмірів, рівня їх розвитку, особливостей політичних структур у державі⁵.

Виходячи з цього, головним стрижнем і об'єктом цього процесу є регіон. У сучасній політичній науці поняття «регіон» (лат. regio, англ. «region») є найбільш зручним і змістовним терміном, за допомогою якого можна позначати значити територію, виділену за певними ознаками і відокремлену за цими показниками від іншої території (тобто іншого регіону). Регіон розглядається як історично сформоване соціально-географічне середовище, або явище, що має властивість до самовідновлення і саморозвитку. Він формується на основі комплексу взаємопов'язаних факторів: території, природних умов, історії та культури, населення, економічних, соціальних і політичних структур та інститутів.

Регіони виступають підсистемами держав або цивілізаційних ареалів (*англійський аналог «area»*) і виступають як макросистеми для місцевих спільнот. Регіон – це ключова категорія політичної регіоналістики, похідне слово, від якого відштовхуються явища і процеси, пов'язані з дослідженням регіонального розвитку. Щоправда ця категорія не має однозначного визначення. Вона має чітке розуміння в межах політичної регіоналістики (як складової політичної науки). отримавши ширшого значення, аніж

² Макарычев А. С., *Регионализм и региональная культурная идентичность*, А.С. Макарычев, *Учёные записки ТНУ*, 2002, №11 (45).

³ Політика регіональних органів влади: теорія та практика, За ред. В.П. Єлагіна, Харків, 2004, С. 43.

⁴ *Політологічний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів*, К., 1997, С. 293.

⁵ Макарычев А. С., *Влияние зарубежных концепций на развитие российского регионализма: возможности и пределы заимствования*, URL: <http://www.prof.msu.ru/publ/book/round3.htm#Mak>.

просто знання про різноманітні аспекти життя територіальної спільноти. Вона виступає як цілісна система знань про пропорції та взаємозв'язки всіх форм і явищ політичної діяльності в регіональному соціумі.

Управління регіоном розуміється як система цілеспрямованих соціально-політичних впливів як ззовні, так і зсередини регіону з метою здобуття політично значимого результату. Відповідно, проблеми організації, структури, принципів функціонування регіонального та муніципального рівнів управління є одними з найважливіших. Політична ж регіоналізація є децентралізацією управління і передбачає надання регіональним співтовариствам певної автономії – самостійності у вирішенні питань місцевого значення, а також наділення їх правом формування представницьких і виконавських органів⁶.

У даному випадку рівень автономії регіону залежить від типу державно-територіального устрою, що визначає політико-правовий і організаційно-правовий статус територіальних складових держави, принципи взаємодії місцевих органів влади з органами влади держави в цілому. Регіони можуть бути наділені певною автономією в сферах культурної, економічної та політичної сфер.

Кількість рівнів у системі державного управління залежить від декількох чинників: їх розмірів, географічних умов, історичних і культурних традицій, етнічних груп населення – або ж засновано на штучно створеній раціоналістичній моделі адміністративно-територіального поділу.

Як у Румунії, так і в Україні є національний або загальнодержавний, місцевий чи муніципальний рівень, який, у свою чергу, представлений декількома підрівнями (наприклад, повіт і комуна, область і район).

Розвиток сучасних умов названих держав можна охарактеризувати як рух у двох напрямках – раціоналізації і демократизації управління. Одним з проявів цих процесів є розвиток територіальної системи державної адміністрації і самоврядності. З одного боку, збільшення сфери діяльності державною адміністрацією привело до кількісних і якісних змін, перерозподілу управлінських функцій на всіх рівнях державного управління. З іншого – подальша раціоналізація системи державного управління супроводжувалася збільшенням долі територіального планування розвитку, зрозуміло, при збереженні прерогативи визначення основних цілей і принципів розвитку в центрі.

У цьому контексті можна говорити про переваги регіоналізму, оскільки раціоналізацією державного управління передбачено й надання права самостійного ухвалення рішення з питань місцевого значення територіальним органам, що не входять в ієрархію державної адміністрації, вибраним населенням. Це явище називається децентралізацією. Децентралізація управління викликана не лише прагненням центрального уряду адаптувати адміністрацію до місцевих умов, перекласти частину

⁶ Барыгин И. Н., *Регионоведение: учебник* М., 2007, С. 190.

функцій на плечі місцевих колективів, але і необхідністю задовольнити потреби суспільства в самоврядності і самоорганізації, а також інтереси місцевих еліт. Децентралізація має важливе політичне значення і є одним із умов сучасної демократизації.

Регіоналізм дає можливість створення нового рівня адміністративної діяльності між вищим загальнодержавним і нижчим, або місцевим, рівнями. В регіонах Румунії, що має значний досвід для України, це викликано низкою чинників, з яких найбільш важливі наступні:

1. *Національно-культурний чинник*, який враховує багатонаціональний характер держави, створюючи умови для гармонійного співіснування різних етнічних і релігійних груп, а також зважає на вимоги релігійних і національно-культурних рухів, регіональних політичних еліт.

Так, повіт Сату Маре представляє собою як поліетнічний регіон, де чинник титульної нації не є тотально домінуючим. Національна структура регіону досить строката (понад 60 відсотків румунів, 39 відсотків угорців та ін.)⁷.

Серед населення Закарпаття (Закарпатської області) переважають українці (80,5 відсотків). Показник титульності нації тут вищий. Національну структуру також складають угорці (12,5 відсотків), румуни (2,6 відсотків) та ін.⁸.

Склад населення Закарпатського регіону подібний до національного складу населення прикордонних регіонів сусідніх держав, а це вимагає постійної співпраці у питанні вивчення і запровадження спільного досвіду у вирішенні національних проблем. Етнічну більшість обох регіонів цілком логічно представляють представники титульної нації держав.

З боку місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування робиться все можливе для подальшого утвердження конституційних прав і свобод представників національних меншин, задоволення їх культурно-духовних інтересів. Допоміжною ланкою у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку та гармонізації міжнаціональних відносин відіграють громадські організації національних меншин. З їхньої ініціативи створюються національно-культурні центри, освітні заклади, проводяться фестивалі тощо.

2. *Економічний чинник* виражається в господарських пріоритетах регіону, його соціально-економічних спроможностях, наявності підприємств аграрно-промислового комплексу.

Повіт Сату Маре, як і Закарпатська область переважно представлені

⁷ *Prezentarea Regiunii Nord-Vest (Transilvania de Nord)* [Електронний ресурс], Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest. Режим доступу: http://www.nord-vest.ro/genpage.aspx?pc=prezentare_regiune.aspx.

⁸ Остапєць Ю. О., *Закарпаття через призму політичних виборів*: монографія, Юрій Остапєць, Маріан Токар, Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009, С. 130.

промислово-аграрним сектором⁹. У цьому відношенні обидва регіони є залежними від кліматично-ландшафтних умов, що скерує відповідний рівень управління на місцях. Населення культивує господарські інтереси. Державне управління відповідно скерує чималий масив уваги на ефективність використання регіональних можливостей.

Щоправда, взаємні відносини в економічно-господарській сфері в обох регіонах не перебувають на пріоритетних позиціях. Усе ж це питання часу та переоцінки актуальних напрямків регіонального розвитку.

3. *Адміністративний чинник* є найбільш важливим для проведення регіональної реформи.

У Румунії існує поділ на повіти, муніципії, міста, комуни, села. Ще донедавна, повіт Сату Маре був одним із 41 повітів Румунії, який поділявся на 65 менших адміністративно-територіальних одиниць. Регіон має два муніципії – міста державного значення: Сату Маре і Карей, а також чотири міста, 59 комун із 226 селами¹⁰.

Закарпатська область є однією із 24 областей України. Регіон представлений 13 районами, 10 містами (2 обласного підпорядкування), 28 селищами міського типу і 561 селом. Регіональну владу представляють 11 міських, 21 селищна, 336 сільських рад¹¹. Система адміністративно-територіального устрою витворена в регіонах історично й подає характер загальнодержавного устрою.

Щодо перспектив розвитку регіонів, то існує нагальна потреба класифікації прикордонних регіонів у залежності від того, на яких кордонах вони знаходяться. В нових прикордонних регіонах виникає необхідність зміни конфігурації транспортних та інженерних комунікацій, переорієнтації економіки, зміни режиму природокористування тощо. В стратегії територіального розвитку обох країн та їх інтеграції у світову економіку прикордонним регіонам відводиться роль своєрідних форпостів у міжнародному економічному співробітництві. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів повинен компенсувати їх віддаленість від економічних центрів власних держав, але, з іншого боку, це не повинно створювати проблеми для внутрідержавних міжрегіональних економічних зв'язків¹².

У названих регіонах діють державні та недержавні інституції, які впливають чи потенційно можуть впливати на регіональний розвиток і

⁹ Radu Cristian Barna, *Economie regională*, Cluj-Napoca, Editura Fundația pentru Studii Europene, 2008, p. 6-8].

¹⁰ *Путівник інвестора: Повіт Сату Маре-Закарпатська область, Сату Маре: Торгівельна, промислова аграрна палата Сату Маре, 2007, С. 12.*

¹¹ Остапєць Ю. О., *Закарпаття через призму політичних виборів: монографія*, Юрій Остапєць, Маріан Токар, Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009, С. 128 -129]

¹² *Путівник інвестора: Повіт Сату Маре – Закарпатська область, Сату Маре: Торгівельна, промислова аграрна палата Сату Маре, 2007, С. 8.*

регіональне управління. Вони повинні бути представлені у регіональних агентствах розвитку. Це, насамперед, місцеві органи державної виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, окремі суб'єкти підприємництва чи їх структурні підрозділи, об'єднання громадян та їх структурні підрозділи, які відповідно до своїх статутів займаються проблемами регіонального розвитку.

Діяльність вказаних інституцій, спрямована на ефективний регіональний розвиток. Проте, виникає потреба в їх координації, тому що вирішити питання регіонального розвитку лише через структури виконавчої влади чи місцевого самоврядування неможливо, як неможливо досягнення цілей регіонального розвитку виключно через громадські об'єднання чи бізнесові структури. На даному етапі коефіцієнт використання можливостей взаємовигідної співпраці між регіонами є достатньо низьким.

Важливу роль виконують і регіональні політичні еліти у контексті розвитку регіонів. Особливо це стосується управлінських та адміністративних еліт, які покликані формувати нормативний, бюджетний, податковий, організаційний, управлінський регіональний простір для успішної діяльності органів регіональної влади й управління. Аналіз проблеми формування і функціонування регіональних політичних еліт дозволяє виявити їх специфічні особливості та тенденції творення. Регіональні еліти виступають провідниками загальнонаціональної політики на місцях, слугують опорою всього державного механізму.

Поняття «регіональна еліта» в даному випадку розуміється як регіональна владна еліта, що складається з осіб, котрі займають основні посади в органах державної влади й місцевого самоврядування в регіоні й безпосередньо, так би мовити, за посадами, впливають на процес прийняття політичних рішень. Співпраця регіональних еліт Закарпаття і Сату Маре – необхідна передумова перспективного розвитку суміжних регіонів.

Таким чином, регіональні рівні управління спроможні вплинути як на ефективний розвиток всередині регіону, так і в міжрегіональних відносинах у цілому. Показовим у цьому відношенні є їх порівняльний аналіз в межах Закарпатської області (Україна) та повіту Сату Маре (Румунія)¹³.

Однак, процес регіоналізму може мати й негативні тенденції, особливо в нестабільних суспільствах. До таких у останні роки можна віднести й Україну. Це викликане крім внутрішніх ще й зовнішніми чинниками, а саме окупацією Російською Федерацією Автономної республіки Крим (як територіальної складової України) та сепаратизмом й відповідною підтримкою російської адміністрації окремих районів Донецької та Луганської областей України.

¹³ Маріан Токар, *Регіональні рівні управління на прикладі повіту Сату-Маре (Румунія) та Закарпатської області (Україна)*, Румунсько-Українські відносини: історія та сучасність: Збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-Українські відносини: історія та сучасність» (30 червня-1 липня 2010 року, м. Сату-Маре, Румунія), Ужгород-Сату-Маре, 2011, С. 341-345.

Проблеми сучасної України багато в чому викликані неефективною політикою центру по відношенню до регіону. Владний централізм руйнує довіру регіональних співтовариств до політики пануючих еліт. Відтак, очевидним є прояв регіонального соціуму вбезпечити свої інтереси вже більш у політичному й правовому полі. Культурно-національний чи навіть господарсько-економічний регіоналізм внаслідок вищесказаного може швидко перетворитися на політичний, який підживлює бажання регіону до самозбереження, автономізму, а отже децентралізації. У сучасних регіонах України залежність від центру розглядається місцевими жителями як обмеження їх громадянських прав.

Саме через це відбувається непорозуміння, що має надзвичайно складні наслідки на Сході та Півдні України. Непрості традиції і на території Західної України. Історично так склалося, що ризиків регіоналізму з радикальним присмаком тут варто було очікувати більше і раніше. Але, вочевидь, на наше переконання, ментальний сегмент співжиття має цікаві регіональні особливості, які вкоренилися в просторі й вплинули на визрівання особливого ліберального формату регіонального соціуму західноукраїнського зразку.

Таким чином, загрози регіоналізму для України є більш очевидними ніж для Румунії, яка у європейському організаційному співтоваристві має більш стійкий імунітет до всякого роду відцентрових аспектів.

Названі нами нижче елементи загроз регіоналізму, на наш погляд, є реальними саме в контексті їх детонування недієвою регіональною політикою, без результативності реальної децентралізації або ж свідомою байдужістю правлячих еліт.

У даному контексті регіоналізм має елементи небезпечних та негативних проявів, які у перспективі можуть призвести до кардинальних змін у адміністративно-територіальній структурі України. Серед них, ключовими називаються адміністративно-територіальний, етнонаціональний, соціалізаційний та сепаратистський.

Адміністративно-територіальний елемент загрози регіоналізму для України криється в неефективності здійснення адміністративно-територіальної реформи та комплексу інших допоміжних реформ, що покликані децентралізувати владні відносини. Останні десятиліття розчарували регіони і зневірили їх громадян у зацікавленості центру в рівномірному розподілу ресурсів та повноважень.

Більше того, якщо центр не візьме за основу розуміння багатогранної специфіки регіонів (історичний, географічний, ресурсно-економічний, етнонаціональний, соціокультурний фактори) і не покладе її у фундамент реформи, то вона, по-перше, не матиме кінцевого ефекту, а по-друге, стане детонатором розколу в порозуміннях між регіоном і центром.

У Румунії цей чинник лежить в основі процесу регіоналізму й виконує важливий зміст у трансформації децентралізовано розподілу управлінських

повноважень.

Таким чином, врахування регіональної специфіки розвитку територіальної спільноти є першоосною вдалої реалізації реформ, навіть незважаючи на планування їх короткострокової чи довгострокової дії. В іншому випадку відцентрові тенденції загрожують не тільки саботажем, а й найгіршими варіантами розвитку подій для центру.

Етнонаціональний елемент є загрозою регіоналізму в Україні історично. Особливо це проявляється в тому, що багатонаціональний склад західноукраїнських регіонів – це симбіоз соціокультурного міксу з ментально-ліберальними рисами місцевих жителів, які навчилися з повагою ставитися одні до одних, з одного боку, але з іншого – нетерпляче до зневаги політичними елітами центру своїх традицій. А це – як наслідок – конфлікт з надзвичайно важкими наслідками. Тим більше, що його можна спровокувати штучно, як це довели події на Півдні та Сході України в 2014-2015 роках.

Етнонаціональна політика Румунії теж є виваженою, але її гарантом виступає стабільна європейська дійсність і відповідальність перед національним законодавством.

Отже, важливим компонентом мирного співжиття є знову ж таки виважена етнонаціональна політика правлячих кіл стосовно регіональних культур. Толерантне співіснування різноманітних культур – є індикатором людяності та гуманності західноукраїнського співтовариства, а отже й умовою цивілізаційного та організаційного єднання зі справжніми світовими демократичними цінностями у перспективі.

До *соціалізаційного елементу* ми б віднесли процес, завдяки якому людина, що переїхала в даний регіон на постійне місце проживання з іншого регіону, набуває певних місцевих настанов, цінностей, переконань. Це називають регіональною соціалізацією. Одним із її ключових напрямків виступає формування регіональної громадянської культури. Зокрема, існує три типи такої культури й вони реалізуються в залежності від участі «нових» членів регіонального соціуму в соціально-політичному житті регіону.

Перший тип: наявність у суб'єкта нерозвинутої регіональної культури, яка характеризується відсутністю у громадян інтересу до регіонального життя. Другий тип: пасивна регіокультура, для якої характерна незацікавленість у регіональних процесах, слабка участь у функціонуванні регіональної системи. Третій тип: активна регіокультура, для якої притаманна зацікавленість громадян у справах регіону та активна участь у громадському житті регіону. Цей тип рекрутує і регіональні еліти з середовища «не місцевих».

У Румунії цей елемент проявляється рівномірно й особливих протиріч не зазнає, що певною мірою можна прослідкувати в Україні, де вісь «західник – східняк» не завжди сприймається місцевим населенням адекватно.

Сепаратистський елемент як загроза регіоналізму в Західній Європі має давні історичні корені. Він викликаний тим, що впродовж

різних історичних періодів території західноукраїнських регіонів входили до складу інших сусідніх держав і, більше того, вважалися органічною частиною їх адміністративно-територіальних систем. Мова йде про загрози претензійного змісту з боку окремих політичних сил та радикально налаштованих громадян сучасних Румунії щодо Північної Буковини, Угорщини щодо Закарпаття та Польщі щодо Східної Галичини. Це стосовно українських земель. Має місце тліючий міжрегіональний конфлікт Румунії з Угорщиною, пов'язаний із спекуляцією щодо захист прав національних меншин та історичними претензіями територіального характеру.

У всіх випадках мотивація державної політики сусідніх держав криється у діяльності іредентистських груп, організацій і рухів з метою реалізації великодержавних історично-імперських амбіцій. Справедливості заради слід зазначити, що у випадку України з Польщею наразі таких яскравих проявів не бачимо, що однак не відкидає їх реанімацію в майбутньому. Однак щодо Румунії та Угорщини, то маємо чисельні приклади підживлення прихованого місцевого сепаратизму. Частково він знаходиться в латентному стані, однак має загрозові перспективи мобілізації етнічних румунів та угорців, а також інших місцевих етноконфесійних та змаргіналізованих груп. На практиці зацікавлені суб'єкти використовують матеріально-фінансову підтримку «материнськими» організаціями етнічних громад, інформаційна пропаганда, практика біпатризму, антиукраїнська риторика тощо). Цей прояв регіоналізму в Західній Україні є найнебезпечніший для ідеї збереження єдності української нації та територіальної цілісності України¹⁴.

Отже, на сучасному етапі розвитку Румунії та України, за будь-яких складних обставин суспільно-політичного життя, важливо намагатися здійснювати реальні та ефективні реформи, покликані понад усе на спільну зацікавленість у їх перспективі з боку центральних органів влади та ведення реально ефективного діалогу з регіонами. Адже тільки такий формат співпраці формуватиме оптимальний і вигідний для всіх формат суспільно-політичного співжиття, натомість не паразитуючи на регіоналізмі та його різноманітних проявах.

¹⁴ Маріан Токар, *Сучасні загрози регіоналізму для Західної України*, Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія, Вип. 1 (18), Ужгород, 2015, С. 172-174.

Єврорегіональний формат українсько-румунської транскордонної співпраці: історичний досвід становлення

Сергій Троян / Serhiy Troyan¹

Formatul euroregional a cooperării transfrontaliere ucraineano-române: experiența istorică a formării. *Una dintre formele moderne de cooperare transfrontalieră sunt euroregiunile. Pionieri ai cooperării transfrontaliere au fost euroregiunile de la granițele germano-franceză, suedezo-finlandezo-norvegiană și olandezo-germană, care s-au format în anii 50-60 ai secolului XX. Ucraina s-a încadrat în cooperarea euroregională în 1993. Cooperarea transfrontalieră ucraineano-română se desfășoară în cadrul „Euroregiunii Carpatice” (1993), a euroregiunilor „Dunărea de Jos» (1998) și „Prutul de Sus” (2000). Drept bază legală a cooperării transfrontaliere ucraineano-română în formatul euroregional a devenit Convenția cadru europeană privind cooperarea transfrontalieră a colectivităților sau autorităților teritoriale (1980), Tratatul privind relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre Ucraina și România (1997), Tratatul privind regimul de frontieră de stat română-ucraineană, colaborare și asistența mutuală în probleme de frontieră (2003) ș. a. Structurile euroregiunilor „Prutul de Sus”, „Dunărea de Jos” și a „Euroregiunii Carpatice” sunt foarte asemănătoare – Consiliul Euroregiunii, Președintele și Vicepreședintele Euroregiunii, Centrul de Coordonare și comisiile pe domenii de activitate, deosebindu-se doar prin numărul de comisii și focalizarea lor sectorială. Fiecare dintre euroregiuni, implicate în cooperarea ucraineano-română, are propriile caracteristici de dezvoltare, realizări și provocări. Perioada de stabilire a cooperării transfrontaliere dintre Ucraina și România în 1993-2000 era însoțită de o serie de proiecte în domeniul de dezvoltare a infrastructurii de frontieră, a mediului, a turismului ș. a. Următoarea etapă era legată de pregătirea României pentru aderarea la UE. În condițiile actuale direcțiile prioritare ale cooperării euroregionale ucraineano-română trebuie să faciliteze atât dezvoltarea internă a țării noastre, precum și promovarea ei către o aderare deplină la Comunitatea Europeană în baza implementării Acordului de asociere dintre Uniunea Europeană și Ucrain, semnat în 2014.*

The Euroregional format of the Ukrainian-Romanian cross-border cooperation: the historical experience of formation. *Euroregions are the modern form of cross-border cooperation. The Euroregion is a space of two or more countries with a common border, that have agreed to coordinate their activities in various fields. German-French, Norwegian-Swedish-Finnish and Dutch-German border regions, which were created at the turn of 50-60-ies of the 20th century, were the pioneers of cross-border cooperation. Ukraine has begun to participate in the Euroregional cooperation since 1993. Ukrainian-Romanian cross-border cooperation takes place within the three Euroregions – “The Carpathians” (1993), “The Lower Danube” (1998), “The Upper Prut” (2000). The European Outline Convention on Transfrontier Co-operation (1980), The*

¹ Serhiy Troyan, Professor of the Department of foreign policy and diplomacy of the Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of foreign affairs of Ukraine, Doctor of Historical Sciences, Professor

Троян Сергій Станіславович, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії, Дипломатичної академії України при МЗС України, доктор історичних наук, професор

Treaty on the relations of good neighborliness and cooperation between Ukraine and Romania (1997), The Treaty on the regime of the Ukrainian-Romanian state border, cooperation and mutual assistance on border issues (2003) and others have become the legal basis of the Ukrainian-Romanian cross-border cooperation. The structures of the Euroregions "The Carpathians", "The Lower Danube" and "The Upper Prut" are very similar – the Council of the Euroregion, the Head and the Vice-head of the Euroregion, the Coordination Center and the Committees on the areas of activities. They mainly differ in the number of Committees and their sectorial focus. Each of the Euroregions, in which the Ukrainian-Romanian cooperation takes place, has its own features of functioning and development, achievements and problems. The period of the beginning of the cross-border cooperation between Ukraine and Romania was accompanied by a number of projects in the areas of border infrastructure development, ecology, tourism, etc. The next stage was related to the preparation of Romania for EU membership. In modern conditions the priorities of the Ukrainian-Romanian Euroregional cooperation should contribute both to internal development of our state and its progress towards the fast entry to the European commonwealth on the basis of the implementation of the Association Agreement between the European Union and Ukraine concluded in 2014.

Cuvinte cheie: *formatul euroregional, relații ucraineano-române, experiența istorică a formării, Euroregiuni, Euroregiunea „Carpatică”, Euroregiunea „Prutul de Sus”, Euroregiunea „Dunărea de Jos”*

Keywords: *euroregional format, Ukrainian-Romanian relations, the historical experience of training, Euroregion, Euroregion "Carpathian", Euroregion "Upper Prut", Euroregion "Lower Danube"*

Вступ

Транскордонна співпраця займала видне місце у системі європейської державної та суспільної взаємодії, їй і сьогодні належать провідні позиції у цих сегментах міжнародних інтеракцій. Європейці розглядають транскордонне співробітництво, насамперед, як явище, яке має реальний економічний і політичний ефект. Згідно Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, транскордонне співробітництво означає «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей»². У «Методичних рекомендаціях щодо транскордонного співробітництва місцевих і регіональних влад в Європі», виданих Радою Європи, зазначається, що «основоположний принцип транскордонного співробітництва полягає в тому, щоб створювати зв'язки та договірні відносини в прикордонних

² *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (ухвалена 21 травня 1980 р., м. Мадрид) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Yevropeiska ramkova konventsia pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnyimi obshchynamy abo vlastyamy (ukhvalena 21 travnia 1980 r., m. Madryd) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>).*

зонах між державними і приватними суб'єктами політичного життя й громадянського суспільства з метою пошуку спільних рішень ідентичних проблем»³.

Італійський дослідник Дж Деллі Зотті, проаналізувавши різні форми цього виду діяльності, зробив висновок, що «майбутнє транскордонного співробітництва – єврорегіони». На відміну від транскордонного співробітництва як «м'якої» форми «інституалізації», він назвав єврорегіони жорстким інституціональним утворенням⁴. Загалом єврорегіон – це певний географічний простір, який включає частини територій двох чи більше країн із спільним кордоном, що домовилися про координацію своєї діяльності в різних сферах. Територіальними структуроутворюючими елементами єврорегіонів виступають, як правило, адміністративно-територіальні райони держав із спільними кордонами. Єврорегіони – це відносно молода форма транскордонного співробітництва, яка налічує понад півстоліття. Піонерами транскордонної співпраці були німецько-французькі, норвезько-шведсько-фінські та голландсько-німецькі прикордонні регіони.

Намагаючись наслідувати європейський досвід, Україна ще в перші роки своєї незалежності, коли про необхідність транскордонного співробітництва говорилося лише в наукових колах, звернула свій погляд на такий феномен, як єврорегіони. Процес генези єврорегіонального співробітництва України напряму пов'язаний із врегулюванням низки спірних питань і укладенням договірних відносин з сусідніми державами, в тому числі з Румунією. 2 червня 1997 р. був підписаний Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, який і створив певні стимули для розвитку транскордонної співпраці. Готовність і бажання сторін розвивати цей аспект двосторонніх відносин відображені в ст. 8 Базового договору, де сказано, що «Договірні Сторони відповідно до положень Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (995-106) заохочуватимуть і підтримуватимуть безпосередні контакти та взаємовигідне співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями України і Румунії, зокрема у прикордонних зонах. Вони також сприятимуть співробітництву між адміністративно-територіальними одиницями обох держав в рамках існуючих, а також новостворюваних Єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай», до участі в яких можуть запрошуватися адміністративно-

³ *Методичні рекомендації щодо транскордонного співробітництва місцевих і регіональних влад в Європі* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/757_1829_transfrontier.htm (*Metodychni rekomendatsii shchodo transkordnonoho spivrobitnytstva mistsevykh i rehionalnykh vlad v Yevropi* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://gska2.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/757_1829_transfrontier.htm).

⁴ *Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України*, С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендвель, І. Студенніков, та ін. (ред.); Київський центр Інституту Схід-Захід. К.: Логос, 2000, С. 29. (*Rehionalna polityka v krainakh Yevropy: uroky dlia Ukrainy*, In S. Maksymenko, Ye. Kish, M. Lendvel, I. Studennikov, ta in. (red.); *Kyivskiy tsentr Instytutu Skhid-Zakhid*. K.: Lohos, 2000, S. 29).

територіальні одиниці інших зацікавлених держав»⁵. Договір заклав юридичні основи єврорегіональної співпраці, конкретні ж, специфічні елементи встановлювалися на рівні місцевих общин і властей, але за підтримки і допомоги центральних органів влади. 17 червня 2003 р., після 19 раундів переговорів, Україна і Румунія підписали у Чернівцях Договір про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, що доповнив попередній⁶.

Карпатський Єврорегіон

Першим єврорегіоном, до складу якого увійшли адміністративно-територіальні одиниці України та Румунії, став Карпатський Єврорегіон, який об'єднав прикордонні адміністративно-територіальні одиниці п'яти держав – Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Теоретичну модель функціонування Карпатського Єврорегіону було розроблено за сприяння експертів Інституту досліджень Схід-Захід. Слід зазначити, що якщо рішення про створення Єврорегіонів «Нижній Дунай» та «Верхній Прут» виходили зверху і були прийняті президентами України, Румунії та Молдови, то щодо Карпатського Єврорегіону – ця ініціатива йшла від місцевих лідерів.

14 лютого 1993 р. у м. Дебрецен (Угорщина) міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, Словаччини і України ухвалили декларацію про створення міжрегіональної асоціації Карпатський Єврорегіон у складі 19 прикордонних регіонів⁷. З 1997 р. до складу Карпатського Єврорегіону увійшли прикордонні повіти Румунії. Правовими підставами для оформлення діяльності Карпатського Єврорегіону є Угода між органами державної влади та місцевого самоврядування «Про створення міжрегіональної асоціації Карпатський Єврорегіон» та Статут асоціації.

Карпатський Єврорегіон охоплює територію площею 161,3 тис. км.

⁵ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 року, Урядовий кур'єр. 1997, 5 червня, (*Dohovir pro vidnosynu dobrosusidstva i spivrobotnytstva mizh Ukrainoiu ta Rumuniieiu vid 2 chervnia 1997 roku, Uriadovyi kurier*, 1997, 5 chervnia).

⁶ Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_022; Кравченко В. *И второй тайм мы уже отыграли...*, Зеркало недели. 2003. 21 июня. – № 23 (448). С. 16. (*Dohovir mizh Ukrainoiu ta Rumuniieiu pro rezhym ukrainsko-rumunskoho derzhavnoho kordonu, spivrobotnytstvo ta vzaiemnu dopomohu z prykordonnykh pytan* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_022; Kravchenko V. *I vtoroi taim my uzhe otygrali...*, Zerkalo nedeli, 2003, 21 iunია, № 23 (448), С. 16).

⁷ Лендзел М., *Досвід Карпатського Єврорегіону: повитовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва, На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід, За ред. С. Максименка та І. Студеннікова. Київ: Логос, 2000, С. 52-53. (Lendel M., *Dosvid Karpatskoho Yevrorehionu: povshtovkh do pereosmyslennia modeli transkordonnoho spivrobotnytstva, Na shliakhu do Yevropy. Ukrainskiy dosvid yevrorehioniv: Proekt Kyivskoho tsentru In-tu Skhid-Zakhid, Za red. S. Maksymenka ta I. Studennikova. Kyiv: Lohos, 2000, S. 52 – 53).**

кв. з населенням приблизно 16 млн. чол.⁸ Це єдиний регіон в Європі, до складу якого ввійшли прикордонні території п'яти посткомуністичних країн з різним економічним рівнем, різномірною етнічною, релігійною та культурною структурами. Саме тому з самого початку його існування постала проблема створення системи спільних інтересів і співробітництва з метою мінімізації та уникнення потенційної напруги, непорозуміння між народами, що мешкають на цих територіях. Метою Асоціації було, насамперед, покращання умов для працевлаштування громадян у сусідніх державах, облаштування прикордонних територій прикордонних переходів, інфраструктури взагалі, спільні зусилля щодо захисту довкілля та природно-рекреаційних ресурсів, покращання відносин між різними народами та їх добробуту.

Керівними та виконавчими органами Карпатського Єврорегіону є Рада Єврорегіону, Міжнародний секретаріат, Національні представництва, шість робочих галузевих груп. Карпатський Єврорегіон входить до складу Асоціації прикордонних регіонів Європи.

На роль і місце Карпатського Єврорегіону в системі співробітництва України з західними сусідами та Євросоюзом у цілому суттєво вплинув вступ країн Центральної та Східної Європи до ЄС в 2004 і 2007 рр. Єврорегіон став контактною зоною східного кордону ЄС: зоною, яка може стати джерелом напруження або джерелом стабільності. Саме тому, виходячи з концепції «Європи регіонів», яка передусім орієнтується на безпеку і стабільність, в інтересах держав-учасниць Карпатського Єврорегіону та ЄС – сприяти його якнайактивнішій діяльності й розбудові. З геополітичного погляду змінився сам статус Карпатського Єврорегіону: він отримав загальноєвропейське визнання. Виходячи з такої ситуації, деякі місцеві органи влади українського прикордоння вирішили стимулювати транскордонну співпрацю шляхом розробки регіональних програм. Мова йшла, насамперед, про «Стратегію розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні «Карпати 2003 – 2011» (жовтень, 2003 р.), ініційовану Закарпатською обласною державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою і підтриманою регіональними органами влади прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії⁹.

Співробітництво між Україною та державами-сусідками в межах Карпатського Єврорегіону активізувалось і під впливом створення у 2007 р. Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна». Вона стала першою в Україні об'єднувальною самоврядною

⁸ Мікула Н., *Єврорегіони: досвід та перспективи*. Львів: ІРД НАН України, 2003, С. 116. (Mikula N., *Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvy*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2003, S. 116).

⁹ Чалий О. *Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським союзом, Аналітичний щоквартальник. Інституційні реформи в ЄС*, Науковий редактор Дергачов О. П. Вип. 4, 2003, С. 33, (Chalyi O. *Stan ta perspektyvy spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym soiuzom, Analitychnyi shchokvartalnyk. Instytutsiini reformy v YeS*, Naukovyi redaktor Derhachov O. P., Vyp. 4, 2003, S. 33).

ініціативою, що будувалася «знизу». У листопаді 2008 р. Асоціація була визнана Національним Представництвом України в Карпатському Єврореґіоні. Членами Асоціації є 66 органів місцевого самоврядування та їх об'єднань Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей¹⁰.

До позитивів українсько-румунського співробітництва в рамках Карпатського Єврореґіону віднесемо співфінансування «дзеркальних» транскордонних проєктів за рахунок програм PHARE в Румунії та TACIS CBC в Україні, вирішення питання фінансування і будівництва міжнародного пункту пропуску «Солотвино-Сігету Мармаціей» на українсько-румунській ділянці державного кордону України, а також проведення міжнародних ярмарок та виставок у містах реґіону; інтенсифікацію зовнішньоекономічних контактів між територіями; організацію конференцій для обговорення спільних проблем п'яти країн; підтримку транскордонних ініціатив вищих навчальних закладів; утворення Асоціації університетів Карпатського Єврореґіону, організацію літніх шкіл; сприяння налагодженню комерційних зв'язків між підприємствами країн Карпатського Єврореґіону (заснування Асоціації карпатських торгово-промислових палат); налагодження діяльності прикордонних переходів, співробітництво з різними міжнародними структурами тощо.

Підсумовуючи, можна констатувати, що на нинішньому етапі у розвитку Карпатського Єврореґіону після розширення Євросоюзу, а тепер уже і після підписання та вступу в дію Угоди про асоціацію між ЄС і Україною настав переломний момент. Це означає, насамперед, що від переважно політико-декларативного єврореґіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до пріоритетів економічної співпраці й реалізації конкретних спільних господарських транскордонних проєктів.

Єврореґіон «Нижній Дунай»

Другим єврореґіоном, до складу якого увійшли території України та Румунії, був Єврореґіон «Нижній Дунай». На початку липня 1997 р. у місті Ізмаїлі (Одеська область) відбулася зустріч Президента України Леоніда Кучми, Президента Республіки Молдова Петру Лучинськи і Президента Румунії Еміля Константінеску, яка завершилася підписанням Протоколу про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова і Румунії¹¹. Цей документ, а також Договір про добросусідство і

¹⁰ *Єврореґіон «Карпати Україна»* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua/about.html> (*Yevrorehion «Karpaty-Ukraina»* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://euroregionkarpaty.com.ua/about.html>).

¹¹ *Вплив транскордонного співробітництва на реґіональний розвиток в Україні, Конгрес місцевих і реґіональних влад України: Проблеми реґіональної політики України, стан місцевого самоврядування та правова політика Конгресу: Збірник документів і матеріалів* (грудень 2003 р.) К.: [Б.в.], 2004, С. 107. (*Vplyv transkordonnogo spivrobitnytstva na rehionalnyi rozvytok v Ukraini, Konhres mistsevykh i rehionalnykh vlad Ukrainy: Problemy rehionalnoi polityky Ukrainy, stan mistsevoho samovriadiuvannia ta pravova polityka Konhresu: Zbirnyk dokumentiv i materialiv* (hruden 2003 r.) К.: [Б.в.], 2004, С. 107).

співробітництво між Україною та Румунією створили основу для роботи, спрямованої на формування Єврорегіону «Нижній Дунай».

14 серпня 1998 р., після річної роботи сторін щодо вивчення національного законодавства трьох країн та визначення основних напрямків співробітництва, у румунському місті Галац була підписана угода про формування Єврорегіону, до складу якого увійшли Одеська область України, райони Вулканешть, Кагул і Кантемир Республіки Молдова та повіти Бреїла, Галаць і Тульча Румунії. Загальна площа Єврорегіону складає 53,3 тис. кв. км (понад половина припадає на територію Одеської області), з населенням приблизно 4 млн. чол.¹².

Організаційна структура Єврорегіону була затверджена в такому вигляді:

1. Рада Єврорегіону – вищий орган управління;
2. Голова Єврорегіону;
3. Віце-голови Єврорегіону;
4. Комісії зі сфер діяльності:
 - комісія з регіонального розвитку, програм і міжрегіонального співробітництва;
 - комісія з економіки і фінансового аудиту;
 - комісія з навколишнього середовища і надзвичайних ситуацій;
 - комісія з транспорту і комунікацій;
 - комісія з демографії;
 - комісія з гуманітарного розвитку і міжнаціональних відносин;
 - комісія з безпеки особи і боротьби зі злочинністю.

5. Координаційний центр – адміністративний орган Єврорегіону «Нижній Дунай».

Через 3 роки після свого заснування (у 2001 році) Єврорегіон став членом Асоціації європейських прикордонних регіонів. Наступного року Єврорегіон було нагороджено спеціальним призом Асоціації – «Вітрила Папенбургу» за «розвиток соціокультурного співробітництва, незважаючи на складну ситуацію у прикордонних районах України, Румунії та Республіки Молдова». Після входу Румунії до ЄС постало питання про новелізацію в діяльності на рівні єврорегіонального співробітництва. 1 – 2 березня 2008 р. в м. Одеса відбулося засідання робочої групи, під час якого опрацювали нову редакцію Статуту Єврорегіону. Серед принципових домовленостей були такі¹³:

- необхідність створення Секретаріату Єврорегіону, його розміщення на території головної Сторони, керівником Секретаріату повинен бути представник головної сторони;

¹² Мікула Н., *Єврорегіони: досвід та перспективи*. Львів: ІРД НАН України, 2003, С. 144 (Mikula N. *Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvu*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2003, S. 144).

¹³ *Єврорегіон «Нижній Дунай»* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.osvita.odessa.gov.ua/zovnshnoekonomchna-dyalnst1/vroregon-nizhnj-dunaj>, (*Yevrorehion «Nyzhnii Dunai»* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.osvita.odessa.gov.ua/zovnshnoekonomchna-dyalnst1/vroregon-nizhnj-dunaj/>).

- кількість Комісій буде збільшено (з 7 до 9), діяльність кожної регламентуватиметься окремим Положенням;

- керівництво Комісій буде змінюватися за принципом ротації одночасно зі зміною головуючої сторони;

- буде введено процедуру щорічних членських внесків, за рахунок яких частково фінансуватиметься діяльність Секретаріату та Комісій.

Водночас важливе значення для подальшої життєдіяльності Єврорегіону мало підписання 15 червня 2008 р. в м. Одеса Угоди про створення Асоціації транскордонного співробітництва «Єврорегіон Нижній Дунай»¹⁴.

До головних позитивів у рамках транскордонного співробітництва у цьому регіоні слід віднести розробку і реалізацію таких важливих проектів як «Екотуристичний центр «Дельта Дунаю», «Інтегровані системи для моніторингу чинників навколишнього середовища, біодиверсифікації природних ресурсів біосферного заповідника дельти Дунаю (Румунія – Україна)», «Покращення транскордонного співробітництва в галузі інтегрованого менеджменту водних ресурсів в Єврорегіоні «Нижній Дунай», «Впорядкування переліку реліквій, які існують у повіті Тулча і на території Одеської області», низки проектів у сфері охорони здоров'я, проекту транскордонного заповідника в дельті Дунаю під егідою Ради Європи, паромного сполучення тощо¹⁵.

Водночас загострилася і низка проблем, зокрема прикладом може слугувати ситуація з відновленням в українській частині дельти Дунаю судноплавства по глибоководному судновому каналу «Дунай – Чорне море». Канал працював ще з 50-х років ХХ ст. і був досить ефективним. Проте, починаючи з 1980-х років, він не фінансувався і прийшов у запустіння. Враховуючи те, що Дунай є дуже потужною рікою, яка переносить багато твердих стоків, для підтримки каналу потрібні щорічні експлуатаційні роботи. Через відсутність таких робіт впродовж багатьох років прохід морських суден через канал став неможливим. Щоб відродити регіон української частини дельти Дунаю потрібно було його поновити, що було й питанням сприяння діяльності кількох портів: Ізмаїлу, Кілії, Рені, Усть-Дунайського. Румунська сторона в низці статей на шпальтах центральної і місцевої преси навіть звинувачувала Україну в порушенні територіальних вод Румунії і пересуванні лінії кордону у бік румунського берега. Українські ж експерти стверджували, що «...реконструкція старого каналу, який став непридатним для судноплавства в 1997 році, не вплине на екологічну систему дельти Дунаю. Очищення і поглиблення каналу дасть змогу українським суднам, котрі нині користуються каналом Суліна і платять Румунії мито розміром близько 2 млн. доларів США на рік за користування ним, скоротити час і витрати на доставку вантажів в українські порти.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

Після реконструкції канал Бистрое міг би забрати 2/3 кораблів, які тепер користуються румунським каналом Суліна завдяки зниженим тарифам та меншій відстані до Чорного моря та українських портів»¹⁶.

При цьому не викликає сумнівів, Єврорегіон «Нижній Дунай» має всі можливості стати важливим транспортним перехрестям інтегрованих частин Європи та Причорномор'я, включаючи й Закавказзя, Середню Азію, Близький та Середній Схід. В межах Єврорегіону вже створені три вільних економічних зони: «Галац» (Румунія), «Джурджулешти» (Молдова), «Рені» (Україна). Європейський Союз затвердив маршрути міжнародних транспортних коридорів через територію Одещини, фіксуючи надзвичайно вигідне її геополітичне й гео економічне положення.

Про Дельту Дунаю фактично можна сказати, що «вона є фокусом багаторівневої регіональної конкуренції. На самому верхньому, глобальному рівні, вона конкурує у складі усього Єврорегіону «Нижній Дунай» на світових ринках транспортних (міжнародний транспортний коридор № 7 – «Дунайський водний шлях», міжнародний транспортний коридор №9 – «Хельсінкі – Александруполіс», міжнародний транспортний коридор TRASECA, Євро-Азійський нафтотранспортний коридор) і туристичних (Дунайський біосферний заповідник) послуг. На національному рівні, українська частина дельти Дунаю конкурує з румунською та молдовською частинами Єврорегіону «Нижній Дунай» на ринках транзитних транспортних послуг (український судновий хід «Дунай-Чорне море» конкурує з румунськими Сулінським та Георгієвським каналами) та еко туризму (місто Вилкове та придунайські озера)¹⁷.

Загалом, незважаючи на низку позитивних результатів, Одеська область далеко не повною мірою використовує наявні можливості транскордонного співробітництва за програмами Єврорегіону «Нижній Дунай». Існує необхідність розробки концепції участі області в діяльності Єврорегіону на новому етапі реалізації Україною європейського інтеграційного вектору, що спиралася б на науково і практично обґрунтовані висновки про пріоритетні напрямки співробітництва, враховувала б наявний на Одещині потенціал

¹⁶ Григоришин С., *Деякі аспекти загострення українсько-румунських відносин на сучасному етапі, Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць*, В. І. Андрійко та ін. (ред. кол.) *Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича*. Чернівці: БУКРЕК, 2006. С. 282 (Hryhoryshyn S. *Deiaki aspekty zahostrennia ukrainsko-rumunskykh vidnosyny na suchasnomu etapi, Ukraina-Rumuniia-Moldova: istorychni, politychni ta kulturni aspekty vzaiemyn u konteksti suchasnykh yevropeiskykh protsesiv: Zbirnyk naukovykh prats*, V. I. Andriiko ta in. (red. Kol.) *Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yurii Fedkovycha*. Chernivtsi: BUKREK, 2006, S. 282).

¹⁷ Топчіїв О. Г., *Одещина у складі єврорегіону «Нижній Дунай»: пріоритети загальнодержавної та регіональної політики у прикордонному співробітництві, Актуальні проблеми державного управління*, 2000, Вип. 3, С. 97 (Topchiiev O. H., *Odeshchyna u skladi yevrorehionu «Nyzhni Dunai»: priorytety zahalnodержavnoi ta rehionalnoi polityky u prykordonnomu spivrobitnytstvi, Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2000, Vyp. 3, S. 97).

для реалізації проектів у конкретних сферах, а також давала б рекомендації з практичного використання наявних схем залучення фінансової допомоги.

Єврорегіон «Верхній Прут»

Після складного переговорного процесу, що тривав майже три роки, 22 вересня 2000 р. був утворений Єврорегіон «Верхній Прут», членами якого стали Чернівецька область України, Бельцький і Єдинецький повіти Республіки Молдова, а також Ботошанський і Сучавський повіти Румунії. Починаючи з 15 жовтня 2003 р. до складу Єврорегіону «Верхній Прут» входять Чернівецька та Івано-Франківська області з боку України, Ботошанський та Сучавський повіти з боку Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони з боку Республіки Молдова»¹⁸. Оскільки Чернівецька область, Ботошанський та Сучавський повіти одночасно є членами Карпатського Єврорегіону, то багато проблем є спільними для цих єврорегіонів. Територія Єврорегіону «Верхній Прут» становить 28,9 тис. кв. км, а населення налічує приблизно 3 млн. мешканців¹⁹.

Згідно статутних документів, метою створення Єврорегіону «Верхній Прут» є розширення існуючих субрегіональних зв'язків і сприяння подальшому розвитку транскордонного співробітництва адміністративно-територіальних одиниць держав-засновників, окремих міст, інших населених пунктів, органів місцевого самоврядування, державного управління, окремих установ, підприємств, неурядових і громадських організацій, національних меншин та окремих громадян у сферах економіки, освіти, науки, культури і спорту, а також розбудова нових механізмів міждержавного співробітництва та безпечний сталий (самовідтворюючий) розвиток регіону в рамках інтеграції до сучасного загальноєвропейського процесу. Статут Єврорегіону «Верхній Прут» допускає крім членства і нову категорію – партнера Єврорегіону. Ним може стати «адміністративно-територіальна одиниця країни Європейського Союзу або іншої країни, що має угоду про партнерство або протоколи про співробітництво чи побратимство з подібними адміністративно-територіальними одиницями зі складу Єврорегіону «Верхній Прут»²⁰. Партнери Єврорегіону одержують право брати участь у роботі керівних і робочих органів, щоправда лише з правом дорадчого голосу. При цьому партнер одного з членів Єврорегіону

¹⁸ Гакман С., *Транскордонне співробітництво в західних областях України в контексті розвитку єврорегіонів, Актуальні проблеми внутрішньої політики*, 2004, № 3, С. 194 (Hakman S., *Transkordonne spivrobitnytstvo v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy v konteksti rozvytku yevvorehioniv, Aktualni problemy vnutrishnoi polityky*, 2004, № 3, S. 194).

¹⁹ Мікула Н., *Єврорегіони: досвід та перспективи*. Львів: ІРД НАН України, 2003, 150 С. (Mikula N., *Yevvorehiony: dosvid ta perspektyvy*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2003, 150 S.).

²⁰ Гакман С., *Єврорегіон «Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва України, Республіки Молдова та Румунії, Вісник держкомнаціміграції України. Щоквартальний інформаційний журнал* 2002, № 2, С. 128-129 (Hakman S., *Yevvorehion «Verkhniy Prut» u konteksti transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy, Respubliky Moldova ta Rumunii, Visnyk derzhkomnatsmihratsii Ukrainy. Shchokvartalny informatsiyni zhurnal*, 2002, № 2, S. 128-129).

може стати партнером усіх його членів, що сприяє розширенню можливостей регіональної співпраці. В грудні 2000 р. Радою Євро регіону направлено пропозиції про офіційне партнерство до австрійської землі Карінтії, баварського округу Швабія (Німеччина) та французького департаменту Майєнн. У січні 2001 р. земельним урядом Карінтії прийнято офіційне рішення про встановлення партнерства з Євро регіоном «Верхній Прут»²¹.

Структури Євро регіонів «Верхній Прут», «Нижній Дунай» та Карпатського Євро регіону дуже схожі і відрізняється, в основному, кількістю комісій та їх галузевим напрямком. Проте є деякі принципи відмінності. Так, структура Євро регіону «Верхній Прут» відзначається наявністю у його складі екологічного Євро регіону, який є своєрідним ноу-хау у теорії і практиці євро регіонального руху. Ідея Екоєвро регіону народилась у 1994 р. і була запропонована Чернівецьким державним науково-технічним центром з міжгалузевих і регіональних проблем екологічної безпеки та ресурсозбереження «Екоресурс». 3-4 липня 1997 р. українсько-румунсько-молдовський саміт в Ізмаїлі ухвалив пропозицію української сторони щодо створення спільного Екоєвро регіону: «Основною метою створення Екоєвро регіону є визначення державними та місцевими органами влади, а також підприємцями трьох країн їх взаємної зацікавленості у впровадженні сучасних механізмів управління техногенно-екологічної безпеки на всіх стадіях життєвого циклу виробництва та споживання для покращання конкурентоспроможності продукції, успішної приватизації, інвестування та реконструкції з одночасним забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку регіону в цілому»²².

На перспективу для розбудови транскордонної співпраці в рамках Євро регіону «Верхній Прут» дуже важливо, що проект Екоєвро регіону добре вписується у загальноєвропейські та світові пріоритети ХХІ століття, коли неухильно зростає питома вага питань забезпечення сталого розвитку техногенно-екологічної безпеки. Не менш суттєвою є роль відзначених факторів у кризових процесах світового соціально-економічного розвитку навіть згідно песимістичного сценарію²³. Тому ідея створення Екоєвро регіону

²¹ Хавич О., *Західна Україна – провінція чи євро регіон?*, Українська правда, 2002, 20 червня, № 8 (Khavych O., *Zakhidna Ukraina – provintsiiia chy yevrorehion?*, *Ukrain'ska pravda*, 2002, 20 chervnia, № 8).

²² Бройде З., *Розробка основних елементів концепції та першочергових заходів зі створення Екоєвро регіону з координаційним центром у м. Чернівці: Звіт про НДР (остаточний)*. Державний НТЦ «Екоресурс». № держреєстрації 0197 V018569, Чернівці: [Б. в.], 1997. С. 22 (Broide Z., *Rozrobka osnovnykh elementiv kontseptsii ta pershocherhovyykh zakhodiv zi stvorennia Ekoievrorehionu z koordynatsiynym tsentrom u m. Chernivtsi: Zvit pro NDR (ostatochnyi)*, *Derzhavnyi NTTs «Ekoeresurs»*, № derzhreestratsii 0197 V018569, Chernivtsi: [B. v.], 1997, S. 22).

²³ *Євро регіон «Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ewi.org.ua/evrorehion-verhnij-prut-u-kontekstsi-transkordonnoho-spivrobitnytstva>, (*Yevrorehion «Verkhniy Prut» u kontekstsi transkordonnoho spivrobitnytstva* [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://ewi.org.ua/evrorehion-verhnij-prut-u-kontekstsi-transkordonnoho-spivrobitnytstva/>).

передбачає закладення принципів сталого розвитку і техногенно-екологічної безпеки до рівня нової системи регіонального співробітництва між Україною, Республікою Молдова та Румунією, проголошеної президентами цих країн, за умови активної підтримки такого проекту з боку ЄС та інших впливових міжнародних структур. Інтенсифікація співробітництва між Україною та ЄС на засадах укладеної в 2014 р. Угоди про асоціацію повинна стати добрим підґрунтям для успішної реалізації відповідних планів.

Висновки

Незважаючи на певні досягнення, єврорегіони за участі України і Румунії все ж не реалізували поки що покладених на них сподівань. Перш за все слід якомога повніше враховувати регіональні фактори співробітництва на українсько-румунському кордоні при стратегічному плануванні зовнішньої та внутрішньої політики України. Має бути розроблена та здійснена система заходів з максимальної активізації транскордонного економічного співробітництва, яке дійсно заслуговує на всебічну державну підтримку. Ще в 2004 р. це дуже влучно підмітив у своїй статті «Транскордонне співробітництво в західних областях України в контексті розвитку єврорегіонів» тодішній начальник відділу міграції Управління у справах національностей та міграції Чернівецької облдержадміністрації С. Гакман: «Вирішення більшості проблем, які є спільними для всіх єврорегіонів на заході України виходить за межі можливостей членів єврорегіону»²⁴. Одним із основних завдань державної регіональної політики, на що звертала увагу Н. Мікула, повинна стати транскордонна конвергенція регіонів – поступове зближення параметрів суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн при збереженні їх ідентичності, яке відбувається в процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності (конвергенція механізмів конкурентоспроможності), що сприяє зменшенню диспропорцій (асиметричності) соціально-економічного розвитку в транскордонному просторі²⁵. Варто також налагодити активну співпрацю керівних ланок управлінських структур із науковцями-експертами та організаціями громадянського суспільства, які зацікавлені брати участь у розв'язанні значущих проблем по обидва боки державного кордону.

Відзначимо також, що об'єднання Європи робить все більш актуальними проблеми інтеграції і співробітництва для тих країн, які тільки включаються у роботу загальноєвропейських структур. На етапі, коли

²⁴ Гакман С., *Транскордонне співробітництво в західних областях України в контексті розвитку єврорегіонів, Актуальні проблеми внутрішньої політики*, 2004, № 3, С. 195 (Hakman S., *Transkordonne spivrobitnytstvo v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy v konteksti rozvytku yevrorehioniv, Aktualni problemy vnutrishnoi polityky*, 2004, № 3, S. 195).

²⁵ Мікула Н., *Єврорегіони: проблеми та перспективи діяльності*, 17 жовтня 2013, Львів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Mikula.pdf> (Mikula N., *Yevrorehiony: problemy ta perspektvyv diialnosti*, 17 zhovtnia 2013, Lviv [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Mikula.pdf>).

Україна після укладення Угоди про асоціацію з ЄС шукає гідне місце у системі загальноєвропейських політичних, економічних, гуманітарних цінностей, вагому роль набуває транскордонне співробітництво, покликане сприяти здійсненню тісніших відносин між сусідами, поновленню втрачених позицій на ринках сусідніх держав-членів ЄС, підняттю зовнішніх економічних взаємин на новий рівень. Кожен з нині діючих єврорегіонів, у межах яких відбувається українсько-румунське співробітництво, має свої особливості функціонування та розвитку. Водночас всі вони покликані сприяти як внутрішньому розвитку нашої держави, так і її просуванню до швидшого повноцінного входження до загальноєвропейського співтовариства.

